

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

TIESĪBU EFEKTĪVAS PIEMĒROŠANAS PROBLEMĀTIKA

**Latvijas Universitātes
72. zinātniskās konferences
rakstu krājums**

Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika : Latvijas Universitātes
72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014,
452 lpp.

Redkolēģija:

prof. **Jānis Rozenfelds**
prof. **Ilma Čepāne**
prof. **Sanita Osipova**
prof. **Ringolds Balodis**
prof. **Jautrīte Briede**
prof. **Valentija Liholaja**
prof. **Uldis Krastiņš**
prof. **Ārija Meikališa**
prof. **Juris Bojārs**
asoc. prof. **Jānis Kārklīšs**
asoc. prof. **Artūrs Kučs**

Literārā redaktore *Gita Bērziņa*

Maketu veidojusi *Baiba Lazdiņa*

Visi krājumā ievietotie raksti ir recenzēti.
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2014

ISBN 978-9984-45-855-7

SATURS

Ievads	9
PLENĀRSĒDE	11
Jānis Rozenfelds Legal Framework of Commercial Pledge in Latvia <i>Komerçķīlu tiesiskais regulējums Latvijā</i>	13
Jānis Kārklīņš Akciju un kapitāla daļu atsavināšanas līgumiskie ierobežojumi <i>Contractual Restrictions on Transferability of Stocks and Shares</i>	24
Vadim Mantrov Necessity for the Improvement of the Regulation of Standard Contractual Terms in Latvia <i>Tipveida līgumu regulējuma pilnveidošanas nepieciešamība Latvijā</i>	33
Lauris Rasnačs Daži sabiedrības dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu apstrīdēšanas procesuālie aspekti <i>Some Procedural Aspects of Disputing the Decisions of the Company Shareholders' or Stockholders' General Meetings</i>	45
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES SEKCIJA	55
Jānis Lazdiņš Krievijas impērijas 1864. gada Tiesu reforma un tās nozīme Baltijas guberņās un vēlāk Latvijā <i>The Judicial Reform in the Russian Empire in 1864 and its Importance in the Baltic Provinces and Later in Latvia</i>	57
Jānis Pleps Autoritāras valsts izpratne un pamatprincipi: Kārļa Ulmaņa režīms <i>The Concept and the Fundamental Principles of the Authoritarian State: Kārlis Ulmanis' Regime</i>	69
Diāna Apse Atbildība kā nerealizēts valstiskums <i>Responsibility as Unrealized Statehood</i>	77
Modrīte Vucāne Pirmais pasaules karš kā tiesisko vērtību atspoguļotājs <i>The First World War as a Mirror of Legal Values</i>	87
Dina Gailīte Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā. <i>Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft</i> (1926–1939) <i>Perspective of Statehood in the German Law Journal in Latvia. Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft</i> (1926–1939)	96

Rada Matjušina	
Tiesneša noraidīšanas institūta konstitucionālā izpausme <i>The Constitutional Expression of the Institute of the Recusal of Judge</i>	107
CIVILTIESISKO ZINĀTŅU SEKCIJA	119
Kalvis Torgāns	
Atbildības par morālo kaitējumu aktualitātes <i>Urgent Issues of Liability for Moral Damage</i>	121
Inese Lībiņa-Egnere	
Nākotnes pilnvarojums – jauna iespēja un izaicinājums <i>Continuing Powers of Attorney – New Opportunity and Challenge</i>	137
Aivars Lošmanis	
Komercreģistra saturs un trešo personu labticīgums: atsevišķi problēmjautājumi <i>Several Issues Regarding Rights of a Third Party to Rely on the Entries in Commercial Register</i>	147
Silvija Meiere	
Sabiedrības tiesības daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā <i>Environmental Procedural Rights in Multilayer Decision-making</i>	154
Daina Ose	
Patiesības princips un patiesība civilprocesā <i>The Principle of Truth and Truth in Civil Procedure</i>	169
Kristīne Zīle	
Mantojuma pieņemšanas sekas <i>Consequences of Acceptance of Inheritance</i>	175
Mārcis Krūmiņš	
Piekritības attīstības tendences civilprocesā <i>Jurisdiction Evolution Trends in Civil Procedure</i>	181
Martins Osis	
Rakstveida procesa pielietojuma paplašināšana kā prasības tiesvedības modernizācijas virziens <i>Increased Use of Written Form as a Way to Modernize Court Proceedings by Way of Action</i>	187
Lauris Buls	
Vainas nozīme deliktu tiesībās <i>Meaning of Fault in Tort Law</i>	193
Jānis Kubilis	
Atbildības par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu problemātika un modernizācija <i>The Current Issues and Modernisation of Liability for Damage Caused by Abnormally Dangerous Activity</i>	199

Leila Neimane

Ietekmes uz vidi novērtējuma un būvniecības tiesību normu savstarpējā saskaņotība

Coherence of Environmental Impact Assessment and Construction Law 207

Linards Muciņš

Likumdevēja un tiesas rīcības robežas: juridiskās personas pazīmes un definīcija

Borderlines of the Actions of Legislator and Courts: the Characteristics and Definition of a Legal Entity 216

KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU SEKCIJA 229

Uldis Krastiņš

Dokumenta juridiskais spēks

Validity of Document 231

Valentija Liholaja

Izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas kvalifikācijas problēmajautājumi: nozieguma objektīvā un subjektīvā puse

Problematic Questions Regarding Qualification of Tax and Other Compulsory Payment Evasion: actus reus and mens rea of the Crime 240

Diāna Hamkova

Būtisks kaitējums amatnoziegumos: likums, teorija, prakse

Essential Harm in Malfeasance: Law, Theory, Practice 248

Elita Nīmande, Vladimirs Terehovičs

Tiesu ekspertīzes definēšanas un attīstības problēmas

Problematic Aspects of the Concept and Development of Forensic Examination (Expertise) 257

Jānis Maizītis

Sodu politika un vienkāršotie procesi

Penal Policy and Simplified Criminal Proceedings 262

Vadims Kalašņikovs

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras nozīme Latvijas kriminālsodu politikā

The Meaning of Judicature of European Court of Human Rights within Latvian Policy of Criminal Punishments 267

Ļubova Kovaļa

Izvairīšanās no nodokļu nomaksas: jēdziena izpratne Latvijā un citās valstīs

Comprehension of Tax Evasion Concept in Latvia and Other Countries 277

Dace Radzeviča

Pierādījumu pieļaujamības principa loma taisnīguma nodrošināšanā kriminālprocesā

The Role of the Principle of Admissibility of Evidence to Ensure Fairness of Criminal Proceedings 285

VALSTSTIESĪBU ZINĀTŅU SEKCIJA	293
Ringolds Balodis	
Konstitūcijas sastāvdaļa – preambula: tās loma un nozīme mūsdienu konstitucionālismā	
<i>The Preamble to the Constitution: its Role and Importance in Modern Constitutionalism</i>	295
Jaurīte Briede	
Publisko lietu sevišķā lietošana	
<i>Particular Usage of Things for Public Use</i>	311
Anita Rodiņa	
Termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā: aktuālākie jautājumi	
<i>Term of Submitting an Application to the Constitutional Court: Recent Actualities</i>	319
Edvīns Danovskis	
Nepamatota tiesību aizskārums jēdziens Satversmes 92. pantā	
<i>Term “Unjustified Invasion in One’s Rights” in Article 92 of the Constitution</i> ...	328
Kristīne Kore-Pērkone	
Valsts atbildība par tiesu nodarītajiem zaudējumiem Eiropas Savienības prasību perspektīvā	
<i>State Liability for Damages Caused by Court Action in Perspective of Requirements of the European Union</i>	336
STARPTAUTISKO UN EIROPAS TIESĪBU ZINĀTŅU SEKCIJA	347
Arnis Buka	
Vienveidīgas tiesību piemērošanas nodrošināšana starptautiskajās, Eiropas Savienības un nacionālajās tiesību sistēmās	
<i>Struggle for the Uniform Application of Law in International Law, European Union Law and National Law Systems</i>	349
Kristīne Dupate	
Invaliditātes jēdziens starptautiskajās tiesībās un tā ietekme uz ES un Latvijas tiesībām nodarbinātības jomā	
<i>The Concept of Disability in International Law and its Impact on the EU and Latvian Law in the Field of Employment</i>	356
Baiba Rudevska, Inga Kačevska	
Aizmugurisko spriedumu atzišanas un izpildes problemātika Brisele I Regulas sistēmā	
<i>A Few Problems of the Recognition and Enforcement of Default Judgments under the System of Brussels I Regulation</i>	372
Aleksandrs Fillers	
Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem 55. panta piemērošana tiesu un šķīrējtiesu praksē	
<i>Application of Article 55 of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods in Practice of Courts and Arbitral Tribunals</i>	379

Kristīna Krasta	
Ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanas pienākums	
<i>Obligation to Apply Foreign Overriding Mandatory Rules</i>	387
Aiga Mieriņa	
Kvalifikācijas problēmas starptautiskajās privāttiesībās	
<i>Classification Issues on Private International Law</i>	394
Liene Pierhuroviča	
Vai starptautiskās šķīrējtiesas lēmumam par jurisdikciju var būt	
<i>res judicata</i> spēks?	
<i>Can a Decision of International Arbitral Tribunal on its Jurisdiction have</i>	
<i>a res judicata Effect?</i>	404
Sintija Daugule	
Saskarsmes tiesību īstenošanas problemātika pārrobežu gadījumos	
<i>Exercising of Access Rights in Cross-Border Cases</i>	413
Edmunds Broks	
Evolution of the Public Law Paradigm in the Law of State Responsibility:	
from the Origins to the 1930s	
<i>Publisko tiesību paradigmas evolūcija valsts atbildības tiesībās:</i>	
<i>no pirmsākumiem līdz 20. gs. 30. gadiem</i>	421
Juris Rudevskis	
Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu saistošais spēks un Satversmes tiesa	
<i>The Binding Force of Judgments of the European Court of Human Rights and</i>	
<i>the Constitutional Court</i>	429
Zane Sedlova	
Konstitucionālā uzraudzība kā kontroles mehānisms jautājuma prejudiciālā	
nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā	
<i>Constitutional Review as a Control Mechanism of the Decision Not to Make</i>	
<i>a Preliminary Reference</i>	436
Vija Putāne	
Līguma par Eiropas Savienības darbību 218. panta interpretācija attiecībā uz	
Eiropas Savienības kopējās nostājas pieņemšanu Starptautiskajā Jūrniecības	
organizācijā	
<i>Interpretation of the Article 218 of the Treaty on Functioning of the European</i>	
<i>Union in Connection with Establishing European Union Common Position in</i>	
<i>the International Maritime Organization</i>	444

IEVADS

Katra kalendārā gada sākumu Latvijas Universitātē raksturo daudzi notikumi, un viens no svarīgākajiem – gadskārtējā Latvijas Universitātes konference. Izņēmums nebija arī 2014. gads, kurš aizsākās ar nu jau 72. Latvijas Universitātes zinātnisko konferenci. Arī šajā konferencē līdzās daudzu citu zinātņu aktualitātēm tika referēts par juridiskās zinātnes aktualitātēm. Šoreiz konferences norisi raksturo plenārsēde un piecas sekcijas, kurās kopumā tika prezentēti gandrīz 90 referāti dažādās tiesību apakšnozarēs.

Turpinot vairākus gadus iepriekš aizsākto praksi, arī šoreiz referātu autoriem tika piedāvāts savus referātus publicēt. Lielākā daļa autoru šim aicinājumam atsaucās, un pēc tam, kad katru referātu bija izvērtējuši divi anonīmi recenzenti, izdevuma redakcijai publicēšanai akceptēja 47 rakstus. Tie arī veido šo krājumu, kas tiek nodots lasītāju vērtēšanai. Rakstos apskatīti jautājumi, kas veltīti dažādām tiesību apakšnozarēm un aptver plašu un daudzveidīgu jautājumu loku, tāpēc cerams, ka kaut ko sev noderīgu un interesantu atradīs ikkatrs lasītājs.

Izsakot pateicību rakstu autoriem, recenzentiem un redakcijai par līdzdalību rakstu krājuma tapšanā un novēlot lasītājiem šai krājumā rast ko interesantu, pārdomas raisošu un noderīgu,

LU Juridiskās fakultātes dekāne profesore K. Strada-Rozenberga

PLENĀRSĒDE

LEGAL FRAMEWORK OF COMMERCIAL PLEDGE IN LATVIA

KOMERČĶĪLU TIESISKAIS REGULĒJUMS LATVIJĀ

Jānis Rozenfelds, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras profesors

Kopsavilkums

Komerčķīla pamatā novērta nepilnības un trūkumus, kas raksturīgi rokas ķīlai – atšķirībā no pēdējās komerčķīlas priekšmets nav jānodod ķīlas ņēmēja valdījumā. Komerčķīlas reģistrācija rada pietiekamu nodrošinājumu kreditoram, ir samērā vienkārša un lēta. Pastāv atšķirīgs komerčķīlas priekšmeta tiesiskais regulējums komerciesību subjektiem un pārējām personām. Neskaidrības var izraisīt arī jēdziena “reģistrācijai pakļautas kustamas lietas” interpretācija.

Pašreiz Saeimā pirmajā un otrajā lasījumā pieņemtie grozījumi Komerčķīlu likumā daļēji šīs problēmas atrisina. Problēmas saglabājas attiecībā uz starptautiski reģistrējamiem intelektuālā īpašuma objektiem. Neskaidrība var rasties arī ķīlas objektu noskaidrošanā tādos gadījumos, kad ieķīlāta lietu kopība.

Key words: movable items subject to registration, intellectual property, aggregation of property (the pool of things), merchant, company.

Atslēgvārdi: reģistrācijai paredzētas kustamas lietas, intelektuālais īpašums, lietu kopība, komersants, uzņēmums.

Introduction

Latvian Civil Law¹ (the CL) prescribes three types of collateral. A pledge right in regard to movable property is called a possessory pledge, if upon such property being pledged, possession of it is transferred to the creditor. The pledging of an immovable property without transfer of possession is called a mortgage. If movable or immovable property bearing fruits is pledged so that the creditor possesses and derives fruits from it, then such a pledge is called a usufructuary pledge (Section 1279 of the CL).

Possessory pledge had two major disadvantages:

- 1) Asset had to be transferred to the creditor, and due to this reason it could not be used as a tool for creating money which had to be repaid;
- 2) Transfer of possession in the form of *constitutum possessorium* (i.e., when during the transfer the pledged asset in fact remained in the debtors' custody) led to numerous cases of consecutive alienation of pledged assets to third persons when those assets were seized to serve as a collateral securing the original debt.

¹ Latvian Civil Law: Law of Republic of Latvia. Valdības Vēstnesis, 20.02.1937., 41.

Mortgage, in turn, seems very safe and convenient. However, not everyone will be in a position to provide the immovable property as a security. Formalities for registration of a land plot in the land register and expenses to register a mortgage (the fee is pegged to the cadastral value of the immovable) are additional obstacles.

Commercial pledge has solved both difficulties. Registration of a pledge ensured an advantage to a creditor because it removed uncertainty as to what exactly is pledged and at the same time gave an opportunity for debtors to provide the asset as a security and simultaneously keep this asset and exploit it for commercial purposes. Registration fee was fixed. For instance, for the biggest debt ever secured by a commercial pledge in Latvia – 680.000.000,00 LVL (approximately 1.3 trillion \$) and registered in 2002, the pledgor paid the same registration fee as for registering a commercial pledge on a person's vehicle – in 2002 it was 25 LVL (corresponds to EUR 35,57).

Although a commercial pledge was also possible under the condition that the object of the commercial pledge has been delivered into the pledgee's possession (Section 25 of the Law on Commercial Pledge²), still, the opposite option, i.e., under condition that the object of the commercial pledge remained under the pledgor's possession, was mostly preferred.

A type of pledge which is defined by the CL as a possessory pledge caused a problem with identifying whether the object of pledge was indeed handed into the pledgee's possession.

A possessory pledge is established by the delivery of movable property by a debtor into the possession of a pledgee, with the intent that it shall be a security for his or her claim if, in addition, this intent has been expressly stated or clearly manifested by implication. Delivery of possession of a possessory pledge to the pledgee shall take place pursuant to the general provisions regarding the acquiring of possession of movable property (Section 1340 of the CL).

Terms of the delivery and loss of the possession prescribed by the CL are extremely complicated and sometimes contradictory, and due to this they were widely criticised.³ This was one of the main reasons as to why the possessory pledge caused problems in practice – unclear regulation of the possession of chattels caused uncertainty as to whether the object was handed into the pledgee's possession or still remained with the pledgor. These problems caused scepticism towards this type of security to such extent that the possessory pledge became almost completely abandoned as soon as the commercial pledge was established.

Commercial pledge instantly became popular. However, some problems occurred alongside it. The main concern was about distinguishing: firstly – who can be the pledgor and secondly – what can be pledged?

---

² Law on Commercial Pledge: Law of Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 11.11.1998., 337/338 (1398/1399).

³ Cvingmans O. Valdīšanas šolaiku tiesībās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 1; Vīnzarājs N. Valdījuma sastāvs. Civiltiesību problēmas. Sast. E. Kalniņš. Rīga: Erlena Kalniņa un Viktora Tihonova izdevums, 2000, 66. lpp.; Rozenfelds J. Valdījuma teorijas. Latvijas Universitātes Zinātniskie raksti. 740. sējums. Rīga: LU, 2008, 42.–60. lpp.

Who can be the pledgor?

The Law on Commercial Pledge (adopted on 11 November 1998; entered into force on 1 March 1999, subsequently amended) provided a definition: “The commercial pledge shall be the pledge right which has been registered in accordance with the procedure prescribed by this Law” (Section 2 (1) of Law on Commercial Pledge).

The law defined two different groups of persons who can pledge their assets:

- 1) Assets which belong to enterprise (business company);
- 2) Movable items subject to registration – land transport vehicles, aircraft and animals and herds to be registered with the national unified animal and herd register – by any person (Section 3 of Law on Commercial Pledge).

The abovementioned distinction of two different groups of persons who can be the pledgor was designed in order to widen the commercial pledge beyond the strict borders of corporate environment and allowing persons not involved in the commercial activities to provide their assets as a security for taking loans. However, it soon became evident that there are still too many restrictions. Outside the “privileged circle” there were several groups of entities who were carrying out commercial activities, yet due to technicality were excluded from the range of persons who could provide their assets as a commercial pledge (if these assets did not belong to the category of movable items subject to registration) i.e. individual companies, farms and fisheries.

These groups were included only with the amendments made to the law in 2005. At the same time, the wording “enterprise (business company)” was replaced by a “merchant or a commercial company” as a consequence of passing of the Commercial Law⁴ (effective since 2001) which introduced new terminology.

Then it turned out that there still were persons who were involved in commercial activities but excluded from the range of those who could be a pledgor, for instance, an administrator of a residential house who is carrying out his/her activities in accordance with the Law on Administration of Residential Houses⁵ (effective since 2009).

In order to make the range of the would-be commercial pledgors more inclusive, the latest amendments (approved in the first and the second reading, but not yet in the final third reading by Saeima – the Latvian Parliament) will also apply to the “other legal entities”.

What can be pledged?

Generally, all types of assets can be pledged. This includes chattels as well as intangible things like intellectual property and claims, and even the aggregation of property (the pool of things). The Latvian CL (Section 841) deliberately⁶ avoids the narrow meaning of a “thing” as a specific technical term for tangible chattels

---

⁴ Commercial Law: Law of Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 04.05.2000., 158/160 (2069/2071).

⁵ Law On Administration of Residential Houses: Law of Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 19.06.2009., 96 (4082).

⁶ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 111.–112. lpp.

as does the German Civil Code (BGB)⁷ (§ 90) or the Law of Property Act of Estonia⁸ (§ 7(1)). This approach was criticised by some authors⁹ who even proposed to amend the CL.¹⁰ The same approach can be found in Law on Commercial Pledge which also provides possibility to pledge the aggregation of property. This without any doubt also applies to the enterprise as a whole.¹¹

A pledge right may be established pursuant to a contract, a will or judicial process (Section 1304 of the CL). It means that establishment of a pledge right fully depends on the voluntary decision by the owner of the pledged thing.

The only exception is a judgment of a court by which a specified sum of money or the execution of some other thing which can be monetarily evaluated is adjudged against a debtor, may be a basis for the acquisition of a mortgage upon the judgment being registered in the Land Register (Section 1307 of the CL).

Commercial pledge and financial collateral

As soon as Latvia joined the EU (on May 1, 2004) it was faced with the obligation to implement Directive 2002/47/EC of the European Parliament and of the Council of 6 June 2002 on financial collateral arrangements.¹²

Financial Collateral Law¹³ was adopted in 2005. The direct consequence of the new type of security was necessity to distinguish assets which could serve as a financial collateral from those which already served as a commercial pledge. As some of these assets were already pledged, the possibility of unwanted confusion was almost inevitable.

With regard to transitional provisions of the Law on Commercial Pledge, the financial resource for registration in the Commercial Pledges Register may be applied until the day when the law on Financial Collateral is enforced. Commercial pledge to financial resources shall remain effective until it is removed (wording of 21 April 2005, effective since 25 May, 2005).

Due to the abovementioned amendments, financial instruments and financial assets were excluded from the range of assets that can be pledged as a commercial pledge. Financial assets that were already pledged at the time when the abovementioned amendments in the transitional provisions of the Law on Commercial Pledge took place, were allowed to be continuously pledged until the secured obligation was fulfilled. Although, as per the amendments, the transitional period should not exceed 5 years (i.e., until 2010), in practice it could last significantly

⁷ German Civil Code. Available: <http://www.fjd.ul.pt/LinkClick.aspx?fileticket=KrjHyaFOkmw%3D&tabid=505> [viewed on 12.03.2014.].

⁸ Law of Property Act of Estonia. Available: <http://www.ebrd.com/downloads/legal/core/estlom.pdf> [viewed on 12.03.2014.].

⁹ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: TNA, 2002, 19. lpp.

¹⁰ Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību. Available: <http://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [viewed on 11.03.2014.].

¹¹ Balodis K. Kustamu lietu ieķīlāšanas tiesiskā regulējuma problēmas. Latvijas Universitātes Zinātniskie raksti. Acta Universitatis Latviensis. 621. sēj. Saistību izpildes juridiskais nodrošinājums. Rīga: LU, 1999, 26.–45. lpp.

¹² Directive 2002/47/EC of the European Parliament and of the Council of 6 June 2002 on financial collateral arrangements. Official Journal, L 168, 27.6.2002, p. 43. Available: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002L0047:20090630:EN:PDF> [viewed on 11.03.2014.].

¹³ Financial Collateral Law: Law of Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 11.05.2005., 74 (3232).

longer and can be effective ever since, given the consequences of the financial crisis still felt.

As one of the preconditions for expiration of the commercial pledge, the Law on Commercial Pledge prescribes (Section 48 (2) 3)) – if five years have passed since the commercial pledge registration date and no written notification has been received from the commercial pledgee about the extension of the term of the commercial pledge right indicating the term of its extension.

However, the problem of distinguishing assets as subject to the financial collateral from the assets as subject to the commercial pledge was not that serious in comparison with problems arising from another wide category of items, namely – “movable items subject to registration” – which, as mentioned before, defined also a range of persons who can be the pledgors. In practice this meant that a person who owns the “movable items subject to registration” can become a commercial pledgor, but a person whose belongings do not fall in this category cannot be a commercial pledgor. The problem was twofold.

First of all, soon after the approval of the initial version of the law back in 1998 it turned out that the range of such items is much wider than prescribed by the law.

Secondly, the fact that certain sort of chattels in principle belong to the category of “movable items subject to registration” does not necessarily mean that this particular item should be and is really registered before it is pledged. Many cargos of cars, especially of brand new ones, were pledged not as a “movable items subject to registration” but simply as “goods”. If a vehicle is registered by the Road Traffic Safety Directorate in accordance with Section 4 of the Road Traffic Law¹⁴, it belongs to the category of “movable items subject to registration”. However, this does not necessarily mean that such vehicle will be also pledged within a category of “movable items subject to registration”. This will only happen under the situation when the pledgor decides so. There is another option. With regard to Section 10 (3) “If in pledging the entire property of an enterprise (Business Company) or a pool of things, the property includes movable items which are subject to registration, it [the movable items which are subject to registration] shall be listed separately in the application. If one of the above items is not included in the application, it shall be deemed not pledged.”

Therefore, the question can be posed, as follows – *is* the vehicle registered by The Road Traffic Safety Directorate in accordance with Section 4 of the Road Traffic Law not listed separately in the application in pledging the entire property of an enterprise (Business Company) or the aggregation of property *pledged*, or *is it not*? Formally – it is not, because “it shall be deemed not pledged”. Who will sort this out? Most probably – it will be the pledgee. Perhaps, the problem will not arise when the parties are entering the pledge agreement, but only when “there is a default under the claim secured by a commercial pledge in due term, the performance of the claim being divided into several terms, the commercial pledgee shall have the right to take over the pledged item into his/her/its possession” (Section 36 of the Law on Commercial Pledge).

What if at this moment he/she found out that within the aggregation of property there are several vehicles – some of them (a) are registered in accordance with both Section 4 of the Road Traffic Law and Section 10 (3); (b) are registered in

---

¹⁴ Road Traffic Law: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 21.10.1997., 274/276 (989/991).

accordance both with Section 4 of the Road Traffic Law but not in accordance with Section 10 (3); and (c) are not registered at all?

Does it follow that (a) are pledged as “movable items subject to registration”, (c) are pledged as a part of the entire property of an enterprise (Business Company) or the aggregation of property and (b) are not pledged at all? Not necessarily! The legislator has tried to deal with this problem in Section 18 (8): “If the whole property or a pool of things of an enterprise (business company) is pledged, including future things, and if the commercial pledgor acquires in his/her/its possession an item or adds it to the pledged pool of things which should be specified in the commercial pledge registration application under Article 10 of this Law, the commercial pledgee shall notify the holder of the Commercial Pledge Register about the amendment to the registration application within five days’ time from the time of acquiring the item. If there is a failure to comply with this provision, the commercial pledgee shall be entitled to request the registration of the amendment through court.”

So, the pledgee with some delay has found out that such items falling into the category (b) exist. Can he still claim them to be registered as a commercial pledge or is it too late? Probably, the pledgee will argue in court that the pledgor failed to obey the law by not adding newly acquired item to the pledged aggregation of property. And no wonder if the pledgor in turn will argue that the decision whether to pledge the newly acquired item or not depends on his/her free will (Section 1306 of the CL).

Perhaps by creating too many categories of pledged items, the legislator has not served the best interests for the would-be pledgees.

The legal consequences of the double registration of the item were unclear. As to the Register of the Commercial Pledges itself, the principle of abstraction provides: entries of the Commercial Pledge Register with respect to third parties shall be deemed correct and third parties shall be under no obligation to examine the compliance of the entries in the Commercial Pledge Register with Section 33 (2) of the Law on Commercial Pledge.

All other types of registration do not have such meaning. They are merely informative.

Vehicle alienation, registration and other prohibitions, as well as a commercial pledge mark shall be registered and deleted in the Road Traffic Safety Directorate or the State Technical Supervision Agency respectively. In the cases determined by the regulatory enactments, a prohibition shall also be registered by other persons – if the Road Traffic Safety Directorate or the State Technical Supervision Agency ensures it in the relevant register, registration shall be performed electronically (Section 14 (1) of Road Traffic Law).

“Vehicle alienation, registration and other prohibitions, as well as a commercial pledge mark shall be registered on the basis of the regulatory enactments, a submission of the owner (identifying the submitter) indicated in the registration certificate of a vehicle or a decision of the officials specified in the law, or the adjudication of court. A prohibition shall be cancelled on the basis of regulatory enactments, a submission of that person, by the initiative of which a prohibition has been registered, a decision of the officials specified in the law or the adjudication of court. If a submission is submitted by an authorised person on behalf of the owner indicated in the registration certificate of a vehicle, a special reference to register or cancel the prohibition note shall be included in the authorisation. An authorisation requires a notarised certification or certification of any other person specified in

Section 1474 of the Civil Law” (Section 14 (1) of Road Traffic Law, effective since October 1997).

This caused a rather complicated interplay between the registers.

“Upon receiving a commercial pledge application regarding a movable item subject to registration, the holder of the Commercial Pledge Register shall deliver a transcript, extract or copy of the registration application to the holder of the respective register of title for registering a commercial pledge entry, provided that there are no legal obstacles for registration” (Section 18 (2) of Law on Commercial Pledge). This means that the register of vehicles as well as other registers of chattels was designed to serve as a source of information which allowed the holder of the Commercial Pledge Register to verify whether an item was not already pledged to some else.

However, there were problems of reliability of such registers. Although registration certificate of a vehicle brings *inter alia* the information about the owner of the vehicle, it is still established in the Latvian court practice that such registration does not necessarily mean that the person who is mentioned in the certificate as an owner of the vehicle should be regarded as such if the contrary may be concluded from other sources of evidence.¹⁵ However, later on the Supreme Court of Latvia softened this position. In a quite recent case the court found that such certificate can be used as a defence by *bonae fidei* acquirer.¹⁶

Aggregation of property

The commercial pledge where the object is a pool of things shall include the existing as well as future parts of the pool if it is not explicitly clear that the intent of the pledgor of the commercial pledge has been to pledge only the part of the pool of things as it was at the moment of creating the pledge right (Section 3 (3) Law on Commercial Pledge).

If in pledging the entire property of an enterprise (Business Company) or a pool of things the property includes movable items which are subject to registration, they [the movable items which are subject to registration] shall be listed separately in the application. If one of the above items is not included in the application, it shall be deemed not pledged (Section 10 (3) of the Law on Commercial Pledge).

This “negative” system prescribing that movable items which are subject to registration are not considered as pledged unless expressly stated as pledged items is effective only under condition that both parties have unanimous understanding of what are the movable items which are subject to registration, i.e., that, on the one hand, all items which are subject to registration in the meaning of Section 1 (3) of the Law on Commercial Pledge are indeed registered and that, on the other hand,

---

¹⁵ Par sekām, kas rodas, pārdodot zagtu automašīnu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2001. gada 26. septembra spriedums lietā Nr. SKC-424. Jurista Vārds, Nr. 37 (230), 27.11.2001.; Par transportlīdzekļa īpašuma tiesībām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2003. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-200. Jurista Vārds, Nr. 24 (282), 01.07.2003.

¹⁶ Nekustamas un kustamas lietas labticīga ieguvēja aizsardzība un noslēgto darījumu spēkā esamība. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-136. Available: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2012-hronologiska-seciba/ [viewed on 10.03.2014.].

Section 1 (3) of the Law on Commercial Pledge includes all items which can be registered under the law. None of those two conditions was strictly followed.

As mentioned above, such things as vehicles that fall into category of items subject to registration in the meaning of Section 3 of the Law on Commercial Pledge were sometimes pledged as “goods”. Sometimes a cargo of vehicles was registered within the scope of the pool of whole assets and some of them were expressly pointed out meaning that those expressly named items were registered as falling into category of items subject to registration.

Intellectual property as a commercial pledge

Assets like trademarks and patents fall under a different legal regime. Although they did represent the right after being filed and registered, they were not included in the exhaustive nomenclature of all items which were subject to registration in the meaning of Sections 3 and 10 of the Law on Commercial Pledge.

The owner of a trade mark shall not be entitled to prohibit another person from using it in commercial activities unless the trademark is registered with the Patent Office (Sections 8-11 of the Law on Trade Marks and Indications of Geographical Origin,¹⁷ effective since 1999).

Natural persons and legal persons of Latvia are entitled to register, use and protect trade marks in other countries in accordance with the laws of the respective countries and international agreements, including the territory of the European Union, observing the procedures for the registration of trademarks prescribed thereby (Section 2 of the Law on Trade Marks and Indications of Geographical Origin).

There is also an international registration of trade marks (international registration) – registration of trademarks effected pursuant to the Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks¹⁸ (as revised at Stockholm on July 14, 1967 and as amended on September 28, 1979) (Madrid Agreement) or pursuant to the Protocol Relating to the Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks¹⁹ adopted in Madrid on June 27, 1989 (Madrid Protocol), or pursuant to any other agreement concerning the international registration of trademarks which is in force in the Republic of Latvia Law on Trade Marks and Indications of Geographical Origin (Section 1 p. 7)).

These complexities were not kept in mind while drafting the Law on Commercial Pledge. As intellectual property was completely overlooked, trademarks and patents inevitably became subject to special kind of pledge which could be called a pledge of the intellectual property. Simultaneously, the same items could be considered as a part of the pool of the whole assets of the corporation in case the latter decided to provide the whole pool of property as a security, in which case these assets fell under the effect of the Section 3 (1) p. 3) of the Law on Commercial Pledge.

---

¹⁷ Law on Trade Marks and Indications of Geographical Origin: Law of the Republic of Latvia. *Latvijas Vēstnesis*, 01.07.1999., 216 (1676).

¹⁸ Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks. Available: http://www.wipo.int/madrid/en/legal_texts/trtdocs_wo015.html [viewed on 12.03.2014.].

¹⁹ Protocol Relating to the Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks. Available: http://www.wipo.int/madrid/en/legal_texts/trtdocs_wo016.html [viewed on 12.03.2014.].

If pledge rights are established in connection with a registered trade mark and the Patent Office has received a submission from interested persons regarding the entry of the pledge rights, a document certifying the pledge rights, as well as a document certifying the payment of the fee for making amendments to the Register, the Patent Office shall make the respective amendment to the Register. Information regarding the note made shall be notified to the submitter and the owner of the trade mark in writing, and published in the Official Gazette of the Patent Office (Section 25¹ (as amended 21 October 2004; 14 October 2010)).

The right to an invention based on a patent or the application thereof shall, according to the legal treatment, be regarded as equal to the right to the movable property in the meaning of the Civil Law. The general norms regarding movable property and property transactions shall be applied to the referred right, insofar as it is not provided for otherwise by the law. The property rights associated with the patents and patent applications may be sold, offered as a gift or otherwise included in the private legal circulation, they may be inherited or obtained according to the procedure of the succession of the right, they may be the subject of a pledge or subordinated otherwise to the property rights and recovery may be directed towards them in accordance with an injunction of a court in the case of insolvency and other cases (Section 50 (1) of the Patent Law²⁰).

Contrary to registration of vehicles which should be regarded merely as a replica of the commercial pledge, the abovementioned registration of trademarks and patents as pledges was not coordinated with the Register of the Commercial Pledges. Patents and trademarks are not even mentioned as “movable items subject to registration” in the Law on Commercial Pledge.

Due to this gap intellectual property assets could be pledged in two ways – registered as the commercial pledge as a part of the pool of the whole property pertaining to the corporation and separately as a pledge registered in the Patent Office. Registration of trademarks or patents as a pledge could be found in the Journal issued by the Patent Office of Latvia.

The very possibility of such double registration could endanger interests of the secured creditors. This threat was highlighted in the research commissioned by the Ministry of Justice back in 2008.²¹

Some of the trademarks secured quite significant debts. For instance, the *Air Baltic* graphic trademarks registered since 1996 were pledged in 2011 as a part of a scope of assets securing the pledgor's responsibility in amount of 31 million LVL. The same trademarks were later bought back by the owner of the *Air Baltic* company – the Latvian State – per 9.13 million LVL.²²

In the latest amendments (approved in the first and second reading, but not yet in the final third reading by Saeima - the Latvian Parliament) the intellectual property like national trademarks and patents as well as industrial designs and topographies of semi-conductor products are included in Section 1 p. 3) as items subject to registration. However, in the new draft nothing is said regarding internationally registered objects of intellectual property right and thus the problem with the double registration of a pledge is solved only in part.

²⁰ Patent Law: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 27.02.2007., 34 (3610).

²¹ Pētījums par Civillikuma Lietu tiesību daļas (ceturtais, piektās, sestās un septītās nodaļas) modernizācijas nepieciešamību (2008). Available: <http://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [viewed on 11.03.2014.].

²² *airBaltic* no Flika uzņēmuma atpircis skandalozās preču zīmes. BNN, August 9, 2012. Available: <http://bnn.lv/airbaltic-flika-uznemuma-atpircis-skandalozas-precu-zimes-79186> [viewed on 10.03.2014.].

Technically under the new drafting of law (if in the third reading it is approved in the same wording) the nationally registered items will be regarded as pledged if they are expressly stated in the register and excluded from the pool of things and if they are not mentioned one by one. As to the internationally registered items (this applies to the trademarks registered under the Madrid system as well as to those registered as the community trademarks), the opposite applies – if they are not pointed out one by one in the register, these items should be regarded as pledged as a part of the pool of the assets of the enterprise. It means that international trademarks may not be registered separately from other assets of the company let alone – as an asset which belongs to a physical person who still may not provide as a commercial pledge anything that is not included in the range of items subject of registration in the meaning of Section 1 p.3) of the Law on Commercial Pledge.

If until now it was possible to register trademarks and patents as a collateral in the Latvian Patent Office, it will not be possible any longer after the new amendments become effective. However, it will still be possible to register international trademarks as a collateral with different international registers, for instance, with OHIM or ROMARIN.

It is also unclear whether in such situation (i.e., if trademarks are registered as a part of the whole pool of assets of the enterprise) these items can be separated from that pool of items. Trademarks of the *Air Baltic* company were bought by the Latvian State per 9.13 million LVL²³ and in doing so the owner separated trademarks from the other assets which were pledged as a pool of assets. Supposedly, if the company had come across the same situation after the designed amendments have come into force, the nationally and internationally registered trademarks (the *Air Baltic* company have registered both) would fall under a different regime which would not allow to separate national trademarks from the pool of assets because most probably they would not be regarded as pledged if they were not expressly named. On the contrary, internationally registered trademarks could be separated from the pool of the assets. This would leave the company with some trademarks pledged to one pledgee and the rest – to another.

This is not compatible with the principle that trademarks should not be separated from the enterprise which is providing services for which the same trademark is registered.

In other words, amendments which were rightly guided did not solve the targeted problem completely.

Consequences of diminishing or increasing of the aggregation of property of the pledgor

In general, the Latvian law leaves the issue of whether the items acquired by the pledgor apply not only to the already existing but also to the future ones, at discretion of the parties.

A pledge right, the subject of which is an aggregation of property, applies not only to the already existing but also to the future, and not only to tangible but also to intangible parts of such aggregation, provided that it is not clearly evident that

---

²³ *airBaltic* no Flika uzņēmuma atpircis skandalozās preču zīmes. BNN, August 9, 2012. Available: <http://bnn.lv/airbaltic-flika-uznemuma-atpircis-skandalozas-precu-zimes-79186> [viewed on 10.03.2014.].

the intention of the pledgor was only to pledge such aggregation of property as was constituted when the pledge was given (Section 1303 CL).

If the whole property or a pool of things of an enterprise (business company) is pledged, including future things, and if the commercial pledgor acquires in his/her/its possession an item or adds it to the pledged pool of things which should be specified in the commercial pledge registration application under Article 10 of the law, the commercial pledgee shall notify the holder of the Commercial Pledge Register about the amendment to the registration application within five days' time from the time of acquiring the item. If there is a failure to comply with this provision the commercial pledgee shall be entitled to request the registration of the amendment through court (Section 18 (8) of Law on Commercial Pledge).

This norm is causing a problem because it leaves an open question whether it is up to the pledgor to decide whether he/she will provide a newly acquired item as an additional collateral, i.e., if the general rule prescribed by Section 1303 of the CL should be applied, or there is exclusion from this general rule established by Section 18 (8) of the Law on Commercial Pledge and that would mean that this decision does not depend on free will of the pledgor but rather on the pledgee.

Summary

Registration of a pledge gave an opportunity for a debtor to provide an asset as a security and at the same time to keep this asset and exploit it for industrial purposes. Registration fee was fixed.

Commercial pledge partly removed uncertainty as to what is pledged. However, some problems in regard to “movable items subject to registration” remain. There is a quite complex interplay between different systems of registration which sometimes can cause difficulties for the creditors to understand what is actually pledged. Two specific problems must be underlined in this regard: 1) items which fall into category of “movable items subject to registration” and at the same time belonging to the pool of the whole property of the enterprise and 2) intellectual property.

The latest proposals for amendments to the law designed to solve the above-mentioned problems and already passed by the legislator in the first and the second readings, are now postponed for additional scrutiny in order to remove the remaining uncertainties.

AKCIJU UN KAPITĀLA DAĻU ATSAVINĀŠANAS LĪGUMISKIE IEROBEŽOJUMI

CONTRACTUAL RESTRICTIONS ON TRANSFERABILITY OF STOCKS AND SHARES

Jānis Kārklīšs, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesību zinātņu katedras asociētais profesors

Summary

The current article analyses the possibility to use contractual restrictions on transferability of stocks and shares in Latvia in accordance with the currently applicable Commercial Code. Author examines the difference between applicable regulations concerning contractual restrictions on transferability of stocks and shares (*vinculum* (Latin)) in Latvia and in other states (Austria, Switzerland and Germany). The author concludes that the Latvian legislator, when incorporating the possibility to include contractual restrictions on transferability of stocks and shares in the articles of association, has not dealt with situations when the acceptance to the transfer of stocks and shares is not being given for any valid reason. For this reason the amendment (2013) of the Commercial Code was viewed critically. When analysing the Latvian commercial law in relation to the applicable restrictions on the use of contractual restrictions on transferability of shares, the Article states that from the viewpoint of commercial law theory no valid argument can be found that would prohibit the holder of stocks to limit his absolute rights even further than only in relation to a transfer.

Atslēgvārdi: vinkulācija, akciju un kapitāla daļu atsavināšana, atsavināšanas ierobežojumi, kapitāla daļu un akciju pārdošana.

Key words: restrictions on transferability, transfer of stocks and shares, vinkulierung.

Ar jēdzienu “vinkulācija”¹ (no latīņu vārda *vinculum* – ‘važas, saites’) saprot kapitālsabiedrības statūtos nostiprinātu tiesību, kas piešķir tās dalībniekiem vai akcionāriem civiltiesisko aizsardzības līdzekli pret trešo personu ienākšanu sabiedrības sastāvā vai sabiedrības naidīgu pārņemšanu. Šis jēdziens Latvijas normatīvajos aktos *expressis verbis* nav sastopams, arī Latvijas tiesību zinātnē minētais termins, pēc autora padziļinātas izpētes, atrodams vien pāris avotos.² Neņemot vērā samērā mazo tiesību avotu skaitu Latvijā, jēdziens “vinkulācija” ir plaši izplatīts Rietumeiropas tiesībās un ir cieši saistīts ar komercietiesību jomu.

Latvijas tiesībās kapitāla daļu atsavināšanas ierobežojumi ir atrodami Latvijas Republikas Komerclikuma (turpmāk – KCL) 188. pantā (vispārējie ierobežojumi) un 189. pantā (pirmpirkuma tiesību ierobežojums). Attiecībā uz akcijām

¹ Tiesību zinātnē tiek lietots arī termins “vinkulēšana”, taču autors par labāku uzskata “vinkulācija”, kas pēc gramatiskās formas norāda uz tiesību institūtu, kamēr “vinkulēšana” saprotama vairāk kā darbība.

² Lošmanis A. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājums. Jurista Vārds, 2009, 7. aprīlis, 17.–23. lpp.; sal: 2010. gada 24. novembra Uzņēmumu reģistra Konsultatīvās padomes nozaru sēdes protokols Nr. 5. Pieejams: <http://www.ur.gov.lv/faili/Ausma/24.11.2010.%20protokols%20nr.5.pdf> [aplūkots 24.09.2012.].

regulējums atrodams Komerclikuma 238. pantā. Klasiski komercietības teorijā jēdzienu “vinkulācija” neattiecinā uz pirkuma tiesībām,³ bet gan uz pašu atsavināšanas tiesību apjoma ierobežošanu, tāpēc turpmāk rakstā tiks analizēti tie kapitāla daļu un akciju atsavināšanas ierobežojumi, kas ir ierobežojumi pašā tiesību apjomā ar mērķi nodrošināties pret nevēlamu trešo personu iekļūšanu dalībnieku/akcionāru sastāvā.

Attiecībā uz kapitāla daļām pastāv šādi likumiskie ierobežojumi:

- a) daļu nevar dāvināt, mainīt, citādi atsavināt (piemēram, ar uztura līgumu), izņemot pārdošanu, nesāņemot dalībnieku lēmumā izteiktu piekrišanu šai atsavināšanai;
- b) daļu nevar atsavināt, ja tā nav apmaksāta, ja vien statūtos nav noteikts citādi.

Otra veida atsavināšanas ierobežojumi ir tā saucami līgumiskie. Tos var noteikt atsevišķi statūtos⁴ (KCL 188. panta pirmā daļa).

Akciju atsavināšanas līgumiskie ierobežojumi

Attiecībā uz akcijām likumiskie atsavināšanas ierobežojumi ir mazāk aptveroši, jo Komerclikuma 238. panta pirmā daļa nosaka, ka akcionārs var brīvi atsavināt savas akcijas. Vienīgais līgumiskais atsavināšanas ierobežojums var tikt noteikts attiecībā uz vārda akcijām, t. i., statūtos var paredzēt, ka vārda akcijas pārdošanai nepieciešama akcionāru sapulces piekrišana, kā arī iemeslus, kuru dēļ šo piekrišanu var atteikt. Kā redzams no panta gramatiskā satura, tad ierobežot statūtos var vienīgi akciju pārdošanu, savukārt uz citiem atsavināšanas veidiem ierobežojumi nevar tikt noteikti. Par to liecina arī Latvijas Republikas Uzņēmuma reģistra prakse, kad lietā Nr. 6-12/100353⁵ tika norādīts, ka “Komerclikuma 238. panta otrā daļa piešķir Sabiedrībai tiesības ierobežot tikai akciju pārdošanu, nevis cita veida akciju atsavināšanu”. Taču šāds sašaurināts atsavināšanas ierobežojuma (vinkulācijas) regulējums komercietības teorijā nav uzskatāms par vispārpieņemtu regulējumu. Daudzas Rietumeiropas valstis ir paredzējušas iespēju noteikt daudz stingrākus atsavināšanas ierobežojumu noteikumus.

No tiesību zinātnes viedokļa raugoties, secināms, ka ir pieļaujams tā saucamās pilnās vinkulācijas regulējums, kas ierobežojumu nosaka plašā apmērā, tātad – uz jebkuru atsavināšanas veidu. Analizējot līdzīgu tiesību sistēmu regulējumu, kā, piemēram, Austrijas, Vācijas un Šveices, varam secināt, ka tur komercietiskais regulējums nosaka plašāku vinkulācijas piemērošanu vārda akcijām un kapitāla daļām.

Austrijas Akciju likuma⁶ 62. panta otrajā daļā tiek lietots līdzīgas nozīmes termins kā atsavināšana – “nodošana”, “pārnešana” (vācu val. – *Übertragung*), tādējādi paredzot plašāku vinkulācijas pielietojuma iespējamību nekā Latvijā. Minētais pants nosaka: “Statūtos var sasaistīt vārda akciju atsavināšanu ar sabiedrības piekrišanu. Piekrišanu dod valde, ja statūti nenosaka citādi. Piekrišanu

³ Sk.: Hüfner U. Aktiengesetz. Beck'she Kurzcommentare. Band 53, 6., neu bearbeitete Auflage. Verlag C. H. Beck München, 2004, S. 340.

⁴ Raksta kontekstā ar apzīmējumu “līgumiskie atsavināšanas ierobežojumi” saprotami “statūtos paredzētie atsavināšanas ierobežojumi”.

⁵ Sk.: <http://www.ur.gov.lv/?a=65&l=807> [aplūkots 24.09.2012.].

⁶ Sk.: Aktiengesetz von der Republik von Österreich, § 62. Pieejams: http://www.jusline.at/62_%C3%9Cbertragung_von_Namensaktien_Vinkulierung_AktG.html [aplūkots 24.09.2012.].

atsavināšanai nedod tikai svarīga iemesla dēļ.” Tomēr, paredzot šo stingro vinkulāciju, likumdevējs vienlaikus ir paredzējis risinājumu gadījumam, ja piekrišana netiek dota, taču vienlaikus akcionārs nevēlas turpmāk būt par īpašnieku un piedalīties tālākā sabiedrības darbībā. Austrijas Akciju likums nosaka, ka tādā gadījumā, kad piekrišana netiek dota, attiecīgajam akcionāram ir iespējams atsavināt akciju, iemaksājot tiesai tiesas pieprasīto summu,⁷ lai nodrošinātu akcijas atsavināšanu.

Attiecībā uz vārda akciju piespiedu atsavināšanu (piedzīņu), pār kuru ir noteikts vinkulācijas institūts, Austrijas tiesības nosaka, ka izpildījumu nosakošajai tiesai jāvadās pēc biržas cenas, bet, ja tādas nav, tiesa konstatē akcijas pārdošanas vērtību un par pārdošanas atļauju ziņo sabiedrībai, kā arī kreditoriem, kuri veica piedziņu tiesas ceļā.⁸ Ja 14 dienu laikā pēc sabiedrības informēšanas akcija tiek pārņemta no sabiedrības pieļautā pircēja pret vērtību sasniedzīgu samaksu (pārņemšanas cena), tad seko akcijas pārdošana saskaņā ar izpildes procesa noteikumiem. Šādā gadījumā minētajai akcijas atsavināšanai nav nepieciešama sabiedrības piekrišana.

Saskaņā ar Austrijas Akciju likuma 62. panta otrās daļas 3. teikumu akciju sabiedrība var atteikt vārda akciju atsavināšanu tikai svarīga iemesla dēļ.

Tādējādi līdzīgi kā Latvijā, arī Austrijā akciju vinkulācija attiecināma vienīgi uz vārda akcijām, kas nozīmē, ka akciju sabiedrības gadījumā vinkulācija saskaņā ar likumu nav visaptveroša, piemēram, vinkulācija nav savienojama ar uzrādītāju akciju sistēmu. Saskaņā ar spēkā esošajām akciju tiesībām iepriekš minētās tiesības attiecībā uz uzrādītāju akcijām nevar noteikt akciju sabiedrības statūtos, līdz ar to valdei ir ierobežotas iespējas reaģēt uz pieliktās vinkulācijas pārkāpumiem. Papildus jāmin, ka sindikātu līgumus, piemēram, Austrijā, var uzteikt svarīgu iemeslu dēļ, un parasti uzteikumam ir dots termiņš un noteikta kārtība.⁹

Analizējot Vācijas regulējumu, jāsecina, ka Vācija Komerclikuma 68. panta pirmā daļa nosaka to pašu, ko Latvijas Komerclikuma 238. panta pirmā daļa, t. i., ka akcionārs var brīvi atsavināt savas akcijas. Savukārt attiecībā uz vārda akciju vinkulāciju jāsecina, ka regulējums ir plašāks, t. i., līdzīgs kā Austrijā. Vācijas Komerclikuma 68. panta¹⁰ otrā daļa nosaka, ka statūtos var paredzēt regulējumu – saskaņā ar to vārda akcijas atsavināšanai nepieciešama pašas sabiedrības piekrišana. Tādējādi Vācijā ir spēkā tā saucamā pilnā vinkulācija, kas atteicas uz jebkuru vārda akciju atsavināšanas veidu, nevis tikai uz pārdošanu.

Vācijā, līdzīgi kā Austrijā, vārda akciju vinkulāciju var noteikt tikai statūtos. Noteikumi par vinkulāciju var tikt iekļauti sākotnējos statūtos vai ieviesti ar statūtu grozījumiem. Ja noteikumi tiek ieviesti ar statūtu grozījumiem, tad saskaņā ar Akciju likuma (AktG) 180. panta otro daļu ir nepieciešama visu aizskarto akcionāru piekrišana. Vinkulācija ir būtiska aizsardzība pret akciju sabiedrības negribētu pārņemšanu, kura ir aktuāla attiecībā uz tā sauktajām ģimenes sabiedrībām. Tāpat vācu tiesību literatūrā norādīts, ka vinkulācijas institūts var tikt izmantots, lai

⁷ Noteikums ietverts, lai maksimāli izslēgtu fiktīvas vai simulatīvas atsavināšanas gadījumus.

⁸ Piezīme. Akcijas vērtības konstatēšana atkrīt, ja starp piedziņu vērsošajiem kreditoriem, debitoriem un sabiedrību ir vienošanās par pārņemšanas cenu. Sk. Austrijas Akciju likuma 62. panta ceturto daļu.

⁹ Lutter M. Konzernrecht im Ausland. Hrsg. von Marcus Lutter. Berlin, New York: de Gruyter, 1994, S. 206.

¹⁰ Sk.: Aktiengesetz, § 68, Abs. 2. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/aktg/_68.html. [aplūkots 24.09.2012.]. 68. panta otrās daļas teksta tulkojums: “Statūti var ierobežot atsavināšanu, pieprasot sabiedrības piekrišanu. Piekrišanu dod valde. Statūti var arī paredzēt, ka padome vai akcionāru kopsapulce lemj par piekrišanu atsavināšanai. Statūti var paredzēt pamatus, kuru dēļ piekrišana var tikt atteikta.”

novērstu nevēlamu kapitāla ieplūdi, kā arī uzturēt akciju sabiedrības saimniecisko patstāvību, novēršot to, ka akcijas uzpērk konkurents.¹¹

Vācijā akciju sabiedrības statūtos var būt noteikti iemesli, kuru dēļ sabiedrība var nedot piekrišanu vārda akciju atsavināšanai. Statūtos var būt iekļauts procentuāls ierobežojums vārda akcijām vienam akcionāram, piemēram, vienam akcionāram var piederēt ne vairāk kā 10% no sabiedrības pamatkapitāla.

Tomēr vienlaikus jāsaaka, ka vinkulācija ierobežo akciju atsavināmību un līdz ar to bieži vien noved pie akciju kursa krituma vai patiesās vērtības neatspoguļošanas.¹²

Arī **Šveicē**, tāpat kā Vācijā un Austrijā, ir atrodams pilnās vinkulācijas regulējums. Šveices Civilkodeksa Piektās daļas (Saistību tiesības, turpmāk Šveices likums apzīmēts kā OR) 685. pantā¹³ arī lietots visaptverošais jēdziens “atsavināšana” (vācu val. – *Veräußerung*), nevis pārdošana. Šveices OR 685.a pants regulē vispārējos noteikumu par iespējamiem ierobežojumiem akciju atsavināšanai statūtos. Šie principi ir piemērojami visām vārda akcijām, kas ir pakļautas vinkulācijai (arī biržā kotētajām vārda akcijām),¹⁴ taču vienīgi gadījumos, ja pastāv statūtos ietverti vinkulācijas noteikumi (izslēgts brīvās atsavināšanas princips).¹⁵ Identiski kā Vācijā, arī Šveicē likums (OR 716. pants) nosaka, ka lēmumu par atsavināšanas piekrišanas došanu pieņem valde (akcionāriem gan ir tiesības statūtos noteikt, ka lēmums ir atstājams vienīgi akcionāru lemšanai). Savukārt vinkulācija nav piemērojama ieķīlātas akcijas atsavināšanas gadījumā (lai pasargātos no šādas situācijas, Šveices likumi atļauj statūtos paredzēt arī vinkulācijas institūtu attiecībā uz akciju ieķīlāšanu). Tāpat vinkulācijas noteikumi nav piemērojami, ja ir uzsākts sabiedrības likvidācijas process.

Šveices likums (OR 685.b pants) precīzi regulē vinkulācijas institūta saturu un tā lietošanas priekšnoteikumus. Sabiedrība var noraidīt pieteikumu par piekrišanu atsavināt biržā nekotēto vārda akciju, ja sabiedrībai ir tam svarīgs, statūtos definēts iemesls vai sabiedrība piedāvā par to patiesu vērtību pieteikuma brīdī iegūt akciju pati uz sava rēķina, vai citi akcionāri uz sava rēķina vai uz trešās personas rēķina (tā sauktā *escape clause*).¹⁶ Kā svarīgi iemesli uzskatāmi noteikumi par akcionāru sastāvu, kas attiecas uz sabiedrības mērķi vai saimniecisko patstāvību. Tiesību literatūrā ir norādīts, ka nepietiekami ir statūtos norādīt kā šķērslī akciju atsavināšanai vienīgi “svarīgs iemesls”, to nekonkretizējot. To nepieciešams statūtos konkretizēt, piemēram, personiskās akcionāra īpašības, kas ir pretējas sabiedrības mērķim, piemēram, pat politiskā vai reliģiskā pārliecība; attiecības ar citām konkurējošām sabiedrībām;¹⁷ akcionāru saimnieciskie mērķi;¹⁸ atšķirīgi akcionāru

¹¹ Schmitz Franz W. Die Umstellung von Inhaber-auf Namensaktien durch deutsche Aktiengesellschaften. Gründe und Rechtsprobleme der aktuellen Entwicklung unter besonderer Berücksichtigung des NaStraG. Juristische Reihe TENEa/www.jurawelt.de. Bd. 1, S. 53. Pieejams: http://www.jurawelt.com/sunrise/media/mediafiles/13836/tenea_juraweltbd1.pdf.

¹² Lietz M. Abwehrmaßnahmen gegen feindliche Unternehmensübernahmen. GRIN Verlag, 2010, S. 6.

¹³ Sk. Obligationenrecht. Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/d/sr/220/a685a.html> [aplūkots 24.09.2012.].

¹⁴ OR: Kommentar zum Schweizerischen Obligationenrecht. Hrsg. von Urs Bertschinger. Zürich: Orrell Füssli, 2002, S. 808.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Piemēram, prasība, ka visi akcionāri ir mediķi. Sk. Blasucci M. Übertragungsbeschränkung (Vinkulierung) von Aktien einer Schweizer AG. Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/d/sr/220/a685a.html> [aplūkots 09.10.2012.].

¹⁸ Doktrīna lielākoties uzskata, ka jēdziens “saimnieciskie mērķi” ir jātulko plašākā nozīmē. Netiek apstrīdēts, ka statūti drīkst noteikt valdei tiesības atteikt akciju atsavināšanu, ja sabiedrība nokļūtu faktiskā

mērķi, kas ir pretēji sabiedrības mērķim; jānorāda, ka akcionāru nacionalitātei ir pakārtota loma, bet arī var būt viens no šiem kritērijiem¹⁹ u. c. Sabiedrības veikts atteikums ir uzskatāms par attaisnotu vienīgi tad, ja pastāv konkrēti interešu aizskārums draudi, nevis tikai teorētiski.

Tāpat sabiedrība var liegt ierakstu akcionāru reģistrā, ja ieguvējs nepaziņo, ka akcijas ieguvis uz sava vārda un sava rēķina (šis noteikums attiecas arī uz biržā kotētajām akcijām, sk. OR 685.d pantu).

Šveices likums regulē arī jautājumu par to, kā rīkoties, ja valde bez tiesiska pamata atsaka dot piekrišanu akciju atsavināšanai. Saskaņā ar likumu (OR 714. pantu un 706.b pantu) lēmumi par piekrišanu vai nepiekrišanu var tikt apstrīdēti ar spēkā neesamības prasību, savukārt, ja valde nepieņem nekādu lēmumu, tad, pamatojoties uz OR 685.c pantu un OR 685.g pantu, rodas tiesības prasīt piekrišanu akciju atsavināšanai jeb atzīšanai par akcionāru iepretim sabiedrībai, ja vien šāda atsavināšana nav pretrunā statūtiem vai likumam.

Savukārt akciju atsavināšanai bez sabiedrības piekrišanas nav tiesiskas sekas iepretim sabiedrībai.²⁰

Ja akcijas iegūtas ar mantojumu, mantojuma dalījumu vai ar laulības mantiskajām tiesībām vai tiesu izpildes darbībām, tad sabiedrība var noraidīt pieteikumu par piekrišanas došanu vienīgi gadījumā, ja sabiedrība piedāvā pārņemt akcijas par to patieso vērtību.

Kapitāla daļu atsavināšanas līgumiskie ierobežojumi

2013. gadā tika veikti ievērojami grozījumi Komerclikumā, cita starpā mainot arī regulējumu, kas skar vinkulāciju. Līdz 2013. gada 1. jūlijam spēkā bija Komerclikuma 188. panta ceturtais daļa, kas noteica: "Sabiedrības statūtos var paredzēt daļu atsavināšanas kārtību, kas atšķiras no šā panta trešās daļas, kā arī šā likuma 189. panta pirmās daļas noteikumiem. Ierobežot dalībnieka tiesības pārdot viņam piederošu daļu var tikai ar attiecīgā dalībnieka nepārprotamu rakstveida piekrišanu." Pašreizējā redakcijā tā nav, tomēr šis pants atšķirās no klasiskā vinkulācijas regulējuma. Līdzšinējā Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra prakse²¹ rādīja, ka Komerclikuma 188. panta ceturtais daļa ir jātulko sašaurināti, t. i., ka ar dalībnieku lēmumu (statūtos) ir tiesības noteikt citu daļu atsavināšanas kārtību, taču, to paredzot, tā nedrīkst nonākt pretrunā ar Komerclikuma 188. panta pirmo daļu, kas nostiprina, ka dalībnieks var brīvi atsavināt sev piederošu daļu, patstāvīgi nosakot tās vērtību. Savukārt Komerclikuma 189. panta ceturtais daļa nedarbojās kā vinkulācijas institūts, jo likums noteica, ka dalībniekam piederošo daļu pārdošanu var ierobežot tikai ar paša dalībnieka rakstveida piekrišanu, nevis ar dalībnieku sapulces lēmumu (piemēram, statūtu grozījumiem). Tas nozīmē, ka nesensais Komerclikuma

---

koncerna kontrolē. Šāda koncerna klauzula iekļaujas pat šaurajā "saimnieciskās patstāvības" jēdzienā. Lielākoties doktrīna uzskata, ka saimnieciskās patstāvības aizstāvēšana pastāv arī tādos gadījumos, kad ir runa par nepiekrišanu akciju atsavināšanai, ja kontrole pār akciju sabiedrību nonāk viena individuāla akciju uzpircēja rokās u. tml. Sk. sīkāk: Prof. Dr. von der Crone Hans Caspar, lic. ur. Bilek Eva und lic. iur. Hirschle Matthias, Neuerungen im Offenlegungsrecht, SZW/RSDA 1/2008 1, Schulthess. Pieejams: <http://www.szw.ch/index.php?id=42> [aplūkots 25.09.2012.].

¹⁹ OR: Kommentar zum Schweizerischen Obligationenrecht. Hrsg. von Urs Bertschinger. Zürich: Orrell Füssli, 2002, S. 810.

²⁰ Ibid., S. 808.

²¹ Sk., piemēram, LR Uzņēmumu reģistra lēmumu Nr. 1-5/43, 16.03.2010. un lēmumu Nr. 1-5/99, 2011.07.14.

regulējums kā šķērslis daļu atsavināšanai “dalībnieku sapulces nepiepriekšējam” neatzina, jo likums kā priekšnoteikumu savu īpašuma tiesību ierobežojumam pieprasīja nevis dalībnieku lēmumu, bet gan paša dalībnieka “nepārprotamu rakstveida piekrišanu”. Tā iemesla dēļ Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs agrāk neregistrēja statūtus, kas paredzēja pilnās vinkulācijas institūta ietveršanu sabiedrību ar ierobežotu atbildību statūtos. Pat ja praksē Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs būtu akceptējis tādus statūtus, kuri paredz plašāko ierobežojumu atsavināt sev piederošās daļas, iekams nav saņemta dalībnieku sapulces piekrišana, un to ir apstiprinājuši visi sabiedrības dalībnieki (tātad formāli devuši savu nepārprotamu piekrišanu), tad arī tādā gadījumā nevarētu uzskatīt, ka Latvijā agrāk ir darbojies pilnas vinkulācijas institūts, jo gadījumā, ja sabiedrībā iestāsies jauns dalībnieks (piemēram, caur jaunu kapitāla daļu emisiju), viņš nebūs izteicis “nepārprotamu rakstveida piekrišanu” savu atsavināšanas tiesību ierobežojumam, jo tam nav rakstveidā jāakceptē esošie sabiedrības statūti (juridiski nav arī iespējama situācija, ka daļas sabiedrības statūtu punktu neattiektos uz jauno dalībnieku). Lai arī jaunajam dalībniekam ir saistoši statūti, tomēr tie viņam ir saistoši pat bez sevišķas piekrišanas došanas, tāpat kā esošiem dalībniekiem turpmākie statūtu grozījumi ir saistoši, ja tie izdarīti ar balsu vairākumu pretēji dalībnieka gribai.²² Tieši šī juridiskā iemesla dēļ agrāk nebija iespējams pārdošanas gadījumā statūtos noteikt dalībnieku lēmumu kā priekšnoteikumu pirkuma līgumā paredzētās atsavināšanas spēkā esamībai (līdzīgi kā tas ir Komerclikuma 188. panta otrajā daļā – dāvinājuma, maiņas vai citāda atsavinājuma gadījumā), jo dalībnieku lēmums ierobežo dalībnieka tiesības pārdot daļu, un diez vai dalībnieks iepriekš piekritis šādi ierobežot savas tiesības.²³

Kopš 2013. gada 1. jūlija ir stājušies spēkā grozījumi KCL 188. panta pirmajā daļā, kura pašlaik nosaka, ka “Dalībniekam ir tiesības brīvi atsavināt sev piederošo daļu, ja vien likumā vai statūtos nav noteikts citādi”. Savukārt KCL 188. panta trešā daļa paredz likumisko vinkulāciju attiecībā uz daļu dāvināšanu, mainīšanu vai citādu atsavināšanu, izņemot pārdošanu, proti, tā darbojas automātiski, ja vien statūtos tā nav izslēgta. Tas nozīmē, ka Latvijā ir ieviests līgumiskās vinkulācijas institūts attiecībā uz daļu pārdošanu, kuru var ietvert statūtos, tādējādi novēršot iepriekš minētās tiesiskās problēmas daļu atsavināšanas pārdošanas ierobežošanai.

Kā jau minēts iepriekš, līdzīgs regulējums pastāv Austrijā, Vācijā un Šveicē, kur likumdevējs ir atļāvis statūtos paredzēt pilnas vinkulācijas institūtu, t. i., ka viens no priekšnoteikumiem daļu atsavināšanai ir sabiedrības piekrišanas esamība (Vācijas *GmbH-Gesetz* 15. pants, Austrijas *GmbH-Gesetz* 76. pants un Šveices *Obligationrecht* 786.–789. pants).

Klasiski kapitāla daļu vinkulācijai jābūt noteiktai statūtos, turklāt skaidri un nepārprotami formulētai. Vinkulācijas kārtība statūtos ir nosakāma brīvā formā, un līdz ar to ir iespējams noteikt ierobežojumus visa veida atsavināšanai, kā arī attiecībā uz noteiktām kapitāldaļām vai noteikt vinkulācijas noteikumus noteiktam sabiedrības dalībniekam.²⁴

²² Strupiņš A. Komerclikuma komentāri III. B daļa Komersanti. XI sadaļa. Kapitālsabiedrības. (134.–184. lpp.). Rīga: A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003, 50. lpp.

²³ Sk. Lošmanis A. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājums. Jurista Vārds, 2009, 7. aprīlis, Nr. 14/15 (567/568).

²⁴ Lutter M., Hommelhoff P. GmbH-Gesetz. Kommentar. Verlag Dr. Otto Schmidt (Köln), 2004, 16, neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, S. 370, Rn. 42.

Vācijā piekrišana kapitāla daļu atsavināšanai var tikt dota gan pirms, gan arī pēc darījuma, ja vien statūti nenosaka gadījumus, kad piekrišana jāsaņem pirms darījuma. Piekrišanu dod sabiedrības dalībnieki lemtspējīgā sastāvā.²⁵

Ja statūtos ir noteikts, ka ir nepieciešama sabiedrības dalībnieku piekrišana, tad Vācijā, atšķirībā no Austrijas, tas nenozīmē, ka ir nepieciešama katra dalībnieka individuāla piekrišana, bet pietiek ar tiesiski pieņemtu sabiedrības dalībnieku lēmumu. Attiecībā uz šo jautājumu doktrīnā ir dažādi viedokļi – vai sabiedrības dalībnieki lemj ar vienkāršu balsu vairākumu, vai arī ir nepieciešams vienbalsīgs lēmums. Tomēr vairākums tiesību zinātnieku atbalsta uzskatu, ka pietiek ar lēmumu, kurš pieņemts ar balsu vairākumu.²⁶ Jāņem gan vērā, ka pats kapitāldaļa atsavinātājs nevar piedalīties lēmuma pieņemšanā par atļaujas došanu.²⁷

Statūtos var arī noteikt, ka lēmuma pieņemšanu par piekrišanas došanu var nodot citai institūcijai. Strīdīgs ir jautājums, vai tādu kārtību varētu paredzēt arī Latvijā. Lai arī šādas tiesības *ekspresis verbis* nav atrodamas KCL 188. panta pirmajā daļā, tomēr, balstoties uz privātautonomijas principu,²⁸ būtu pieļaujamas dalībniekiem tiesības paredzēt statūtos kārtību, ka piekrišanas došanu var deleģēt valdei.

Arī Igaunijā pretēji Latvijas regulējumam pastāv kapitāla daļu vinkulācijas iespējamība. Igaunijas Komerclikums līdz 2006. gadam saturēja līdzīgu regulējumu kā Latvijā līdz 2013. gada 1. jūlijam, t. i., statūtos nevar ietvert vinkulācijas institūtu. Savukārt, sākot ar 2006. gada 1. janvāri, Igaunijas Komerclikuma 149. panta trešā daļa noteica, ka “Statūtos var noteikt, ka, lai atsavinātu kapitāla daļu trešajām personām, ir nepieciešams dalībnieku lēmums un vismaz 2/3 dalībnieku jābalso “par” šāda lēmuma pieņemšanu. Nesaņemot šādu piekrišanu, darījums nav spēkā. Pārējie dalībnieki var pieprasīt sniegt šādu piekrišanu, ja tam ir pamatots iemesls”.²⁹ Minētā 149. panta trešā daļa nesēn tika grozīta, papildinot vinkulācijas institūta regulējuma tvērumu, un kopš 2011. gada 1. janvāra šī panta redakcija nosaka, ka statūtos var paredzēt, ka daļu atsavināšana ir atļauta vienīgi gadījumos, kad ir izpildīti papildu nosacījumi, pirmkārt, pieņemts citu dalībnieku, valdes, padomes vai citas pārvaldes institūcijas lēmums par daļu atsavināšanu.

Līdz ar to secināms, ka arī Igaunijā, līdzīgi kā Vācijā, Austrijā un Šveicē, ir atļauts sabiedrības ar ierobežotu atbildību statūtos noteikt vinkulāciju attiecībā uz kapitāla daļu atsavināšanu (turklāt pilnā apjomā). Savukārt Lietuvā ar atsevišķiem specifiskiem izņēmumiem³⁰ nav paredzēts pilnas vinkulācijas institūts un regulējums ir līdzīgs kā Latvijā.³¹

²⁵ Lutter M., Hommelhoff P. GmbH-Gesetz. Kommentar. Verlag Dr. Otto Schmidt (Köln), 2004, 16, neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, S. 372, Rn. 46.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid., S. 374, Rn. 48.

²⁸ Sikāk par privātautonomijas principu un tā robežām SIA statūtos sk.: Strupiņš A. Privātautonomijas princips un tā robežas statūtos. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra tiesību piemērošanas prakse. Komerctiesības, biedrošanās tiesības un publiskie reģistri. Prof. R. Baloža zinātniskajā redakcijā. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013, 266.–305. lpp.

²⁹ Igaunijas Komerclikums. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0001K17&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=%E4riseadustik> [aplūkots 09.10.2012.].

³⁰ Sk., piem., Lietuvas Sabiedrību likuma 43. pantu attiecībā uz darbinieku kapitāla daļām. Lietuvas sabiedrību likums. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=302415 [aplūkots 09.10.2012.].

³¹ Robertas Č. Mergers & Acquisitions. Mergers & Acquisitions in 68 jurisdictions worldwide. Contributing editor: Casey Cogut, 2012, p. 222. Pieejams: http://www.lawin.com/files/ma2012_lithuania.pdf [aplūkots 09.10.2012.].

Latvijā, ieviešot tiesības statūtos paredzēt daļu vinkulācijas institūtu, likumdevējs nav paredzējis kārtību, ja piekrišana daļas pārdošanai netiek dota nepamatoti. Līdz ar to ar zināmu kritisku skatpunktu ir jāvērtē jaunie grozījumi KCL, jo tie ir nepilnīgi. Strīdus gadījumā starp dalībnieku, kurš vēlas pārdot daļas, un dalībniekiem, kas nedod piekrišanu daļu pārdošanai, KCL neparedz tā saucamo izglābšanās kārtību (*escape clause*), atstājot to vispārējo civiltiesību ziņā. Tā kā sabiedrības statūti atbilstoši Civillikuma regulējumam ir uzskatāmi par tiesisku darījumu vai ja sabiedrību dibina vairākas personas – par līgumu, tad nepamatota atteikšanās dot piekrišanu daļu pārdošanai ir līgumisks pārkāpums, kas ļauj cietušanai pusei izmantot visus likumā paredzētos civiltiesiskos aizsardzības līdzekļus, t. sk. atkāpšanos no līguma intereses zuduma dēļ (CL 1663. pants), kas kopsakarā ar Civillikuma 2389. pantu dod tiesības uz restitūciju, t. i., daļas vērtības atgriešanu. No vienas puses, daļas vērtību nosaka pēc tās nominālvērtības, taču nereti daļas nominālvērtība ir daudzkārt zemāka nekā patiesā daļas tirgus vērtība. Neesot precīzam regulējumam, kādi ir pieejamie specifiskie dalībnieka civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi vinkulācijas kārtības pārkāpšanas gadījumā, var rasties daudzi strīdi, kuri jārisina tiesām, balstoties uz CL regulējumu. Ņemot vērā komercietisību speciālo dabu, nav pamatoti atstāt vinkulācijas strīdu risināšanu vienīgi pēc Civillikuma normām.

Nepieciešamie uzlabojumi likumos

Lai arī Latvijā kopš 2013. gada 1. jūlija ir iespējams statūtos noteikt pilnas vinkulācijas institūtu attiecībā uz kapitāla daļām, tomēr jāsecina, ka regulējuma ieviešana nav pilnīga. Ņemot vērā, ka sabiedrība ar ierobežotu atbildību ir slēgta sabiedrība (sabiedrības slēgtuma princips), likumdevējs ir rīkojies pareizi, nosakot samērā dispozitīvu šī sabiedrības veida darbības regulējumu. Sabiedrības dalībniekiem ir jābūt plašām iespējām statūtos paredzēt noteikumus, kas atšķiras no likuma regulējuma (ciktāl likums to ļauj). Vinkulācijas institūts ir viens no šiem gadījumiem, kas iekļaujas arī tiesību sistēmā. Likumdevējam nebija pamata sašaurināti regulēt kapitāla daļu atsavināšanas imperatīvo regulējumu un apšaubīt sabiedrības dalībnieku tiesības statūtos paredzēt daļu atsavināšanas ierobežojumu. Kā negatīvs aspekts jāmin apstākļi, ka likumdevējs nav attīstījis sīkāku vinkulācijas kārtības regulējumu, paredzot: (a) dalībnieka izstāšanās tiesību gadījumā, ja piekrišana netiek dota pamatoti (nevienu nevar piespiest atrasties līgumiskajās attiecībās mūžīgi), (b) dalībnieka daļu pārdošanas kārtību, ja piekrišana daļu atsavināšanai netiek dota bez tiesiska pamata.

Kopsavilkums

Analizējot Latvijas komercietisisko regulējumu attiecībā uz pašreizējiem vārda akciju vinkulācijas ierobežojumiem, jāsecina, ka, raugoties no komercietisību teorijas, nav atrodams pamatojums, ka pilnā vinkulācija, ar kuru vārda akciju turētājs piekrīt samazināt savas absolūtās tiesības (lietu tiesības) vēl plašāk, nevis tikai attiecībā uz pārdošanu, būtu pretlikumīga. Pamatā privāttiesībās tomēr dominē privātautonomijas princips, kas var tikt ierobežots citu tiesību subjektu interešu dēļ. Attiecībā uz vārda akciju vinkulāciju jāsaprot, ka tās mērķis ir tieši pretējs – aizsargāties no trešām personām. Līdz ar to vinkulācijas ierobežošana Latvijas

Komerclikumā attiecībā uz vārda akcijām ir tiešā pretrunā ar vinkulācijas mērķi. Arī citi tiesību zinātnieki³² ir norādījuši, ka vinkulācija nav reti sastopams tiesību institūts un likumā būtu jādod iespēja dalībniekiem statūtos izvēlēties svešu personu “ienākšanas” kontroles mehānismu – vinkulāciju, jo tas ir vispāratzīts regulējums kontinentālās Eiropas valstu tiesībās, un nav nekāda pamata uzskatīt, ka tas ir būtisks dalībnieka tiesību ierobežojums.

Vienlaikus gan jānorāda, ka automātiska vārda akciju un kapitāla daļu pilnās vinkulācijas iespējamības ietveršana Komerclikumā būtu pārāk vienkāršota problēmas risināšana. Par iemeslu tam ir apstākļi, ka attiecībā uz vārda akcijām un kapitāla daļām nav paredzēts mehānisms, kā īpašnieks, kurš par tādu vairs nevēlas būt, var savas daļas tomēr atsavināt, vienlaikus ievērojot pārējo dalībnieku (akcionāru) intereses. Tāpēc, ja klasiski komerciesību teorijā vinkulācija iet vienkopus ar tiesībām atteikties no savām daļām, saņemot par to vērtības kompensāciju, tad vienīgi vinkulācijas ietveršana Komerclikumā bez plašāka regulējuma radītu jaunas papildu problēmas.

Laī pilnās vinkulācijas tiesību institūtu ietvertu Komerclikumā, būtu jāizstrādā atsevišķs komplekss regulējums attiecībā uz kapitāla daļām un vārda akcijām, paredzot arī īpašnieka tiesisko interešu aizsardzības mehānismus, ja kapitālsabiedrība nedod piekrišanu kapitāla daļu (vārda akciju) atsavināšanai. Vinkulācijas gadījumā saduras atsavinātāja, pārējo dalībnieku (akcionāru) un pašas kapitālsabiedrības intereses, līdz ar to nākotnes regulējumam būtu jābūt izsvērtam, pārlieku neaizskarot nevienas personas tiesiskās un mantiskās intereses. Idejas var smelties no ārvalstu pieredzes, t. sk. no Vācijas, Šveices, Austrijas u. c., kur šie jautājumi ir risināti likumos un tiesu praksē.

---

³² Lošmanis A. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājums. Jurista Vārds, 2009, 7. aprīlis, 17.–23. lpp.; sal: 2010. gada 24. novembra Uzņēmumu reģistra Konsultatīvās padomes nozaru sēdes protokols Nr. 5. Pieejams: <http://www.ur.gov.lv/faili/Ausma/24.11.2010.%20protokols%20nr.5.pdf> [aplūkots 02.10.2012.].

NECESSITY FOR THE IMPROVEMENT OF THE REGULATION OF STANDARD CONTRACTUAL TERMS IN LATVIA

TIPVEIDA LĪGUMU REGULĒJUMA PILNVEIDOŠANAS NEPIECIEŠAMĪBA LATVIJĀ

Vadim Mantrov, *Dr. iur.*

University of Latvia, Faculty of Law, Lecturer

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir aplūkot tipveida līgumu regulējumu Latvijā, identificēt šī regulējuma problēmjasautājumus un sniegt priekšlikumus regulējuma pilnveidošanai. Pašreizējais tipveida līgumu regulējums Latvijā tiek piemērots atkarībā no subjekta, proti, tiek piemērots vienīgi tādu tipveida līgumu gadījumā, kuros viena no pusēm ir patērētājs, nevis no līguma veida, proti, neaptver visus tipveida līgumus neatkarīgi no tā, vai tie slēgti starp komersantiem vai starp komersantu un patērētāju. Pamatojoties uz prakses diktētu nepieciešamību un citu Eiropas valstu pieredzi, rakstā formulēti priekšlikumi tipveida līgumu regulējuma pilnveidošanai Latvijā, ieviešot visos tipveida līgumu gadījumos (ar izņēmumiem) pār-mērīgi apgrūtinošu tipveida līguma noteikumu aizliegumu un *contra proferentem* (pret tipveida līguma izstrādātāju) iztulkošanas normu, kura līdz šim Latvijas tiesībās nav bijusi pazīstama. Tā kā tipveida līgumi aptver komercdarījumus, to regulējums būtu iekļaujams Komerclikuma D daļā, tai pašā laikā saglabājot tipveida līgumu speciālo regulējumu Patērētāju tiesību aizsardzības likumā, proti, šī likuma 5. un 6. pantā.

Key words: standard terms, onerous clauses, interpretation of contractual clauses, *contra proferentem*, consumer, merchant, commercial transactions.

Atslēgvārdi: tipveida līgumi, apgrūtinoši noteikumi, līguma noteikumu iztulkošana, *contra proferentem*, patērētājs, komersants, komercdarījumi.

Introduction

The use of standard terms,¹ as it is justly noted in legal literature, ‘is not a modern phenomenon’ as it dates back to Roman law,² but became a mass phenomenon during the nineteenth century.³ From the current point of view, standard terms

¹ Hereinafter the term ‘standard terms’ covers contractual terms that are drafted in advance and are not negotiated between parties. This complies with the terminology of European Union law; namely, the Unfair Terms Directive (Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. OJ, L 95, 21.04.1993., pp. 29-34). However, the present article deals not only with consumer contracts falling within the scope of the Unfair Terms Directive, but also such contracts that are concluded between merchants and, therefore, are not covered by the Unfair Terms Directive. It should also be noted that the term ‘boilerplate’ is sometimes used by academic commentators of common law countries in place of the term ‘standard terms’ (see, for instance, articles published in: Michigan Law Review, March 2006, Vol. 104, No. 5; Weidemaier W. M. C. Disputing boilerplate. Temple Law Review, Volume 82, Issue 1, March 2009, pp. 1-54; McKendrick E. Contract Law: Text, Cases, and Materials. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 2005, p. 432 et seq.). However, the term ‘boilerplate’ is not used in continental European legal literature.

² Hellwege P. Standard contract terms in The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Vol. II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1588. See also discussion in Chapter 4 of this article below.

³ *Ibid.*

have undoubtedly become an essential part of today's life and civil legal relationships, which are mainly used in the supply of goods and services or by participants in the financial market. It is a commonly accepted view that the use of standard terms reduces transaction costs by avoiding lengthy negotiation processes.⁴ For instance, as it is stated by Prof. Ole Lando, '[t]he modern mass production of standardised goods and services has brought about standard contracts. Standardised contract terms make individual negotiation unnecessary and reduce transaction costs.'⁵ It is, therefore, not coincidental that standard terms are characterised as 'unavoidable reality',⁶ 'omnipresent',⁷ or of 'vital importance'.⁸ The broad and comprehensive application of standard terms in everyday life is not only concerned with protecting a party they are offered to, but also go far beyond contract law. They have considerable influence on other areas, including European Union (EU) law, as standard terms influence the domestic trade of EU Member States within the internal market. As pointed out by Prof. Ole Lando, '[s]tandard contract terms, which are applicable European-wide can facilitate cross-border transactions and help to avoid that national standard terms are a barrier to the intra-community trade'.⁹

Standard terms may be used within different types of legal relationships, including sale of goods, financial services, insurance etc. In addition, standard terms of specific contracts are discussed by legal commentators; for example, in the case of software contracts,¹⁰ bond contracts¹¹ and documentary credits in international commercial law.¹²

As a result, standard terms may be used not only in contracts in which a consumer acts as one of the parties, but also in contracts where neither party is a

---

⁴ Hellwege P. Standard contract terms in *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law*. Volume II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1588; Twigg-Flesner C. Standard terms in international commercial law – the example of documentary credits in R. Schulze (ed.). *New Features in Contract Law*. Munich: sellier. european law publishers, 2007, p. 327; Lando O. *The Structure and the Salient Features of the Principles European Contract Law*. *Juridica International*, 2001, VI, pp. 4-15; McKendrick E. *Contract Law: Text, Cases, and Materials*. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 2005, p. 8; Treitel G. H. *The Law of Contract*. 11th ed. London: Thomson Sweet & Maxwell, 2003, p. 215.

⁵ Lando O. *The Structure and the Salient Features of the Principles European Contract Law*. *Juridica International*, 2001, VI, pp. 4-15.

⁶ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 201. lpp.

⁷ Hellwege P. Standard contract terms in *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law*. Volume II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1588.

⁸ Markesinis B., Unberath H., Johnston A. *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*. 2nd ed. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p. 164.

⁹ Lando O. *Contract law in the EU: The Commission Action Plan and the Principles of European Contract Law*, p. 11. Available: http://ec.europa.eu/consumers/cons_int/safe_shop/fair_bus_pract/cont_law/stakeholders/5-31.pdf.

¹⁰ Marotta-Wurgler F. Are "pay now, terms later" contracts worse for buyers? Evidence from software license agreements. *Journal of Legal Studies*, Volume 38, Issue 2, June 2009, pp. 309-343.

¹¹ Weidemaier W. M. C. Disputing boilerplate. *Temple Law Review*, Volume 82, Issue 1, March 2009, pp. 1-54; Choi S., Gulati G. M. Innovation in Boilerplate Contracts: An Empirical Examination of Sovereign Bonds. *Emory Law Journal*, 2004, vol. 53, pp. 929-996.

¹² Twigg-Flesner C. Standard terms in international commercial law - the example of documentary credits in R. Schulze (ed.). *New Features in Contract Law*. sellier. European law publishers, 2007, pp. 325-339.

consumer;¹³ i.e. in contracts between merchants. The following four main transactions involving standard terms may be distinguished:

- a transaction concluded between a merchant and a consumer;
- a transaction concluded between merchants (irrespective of whether it is a bilateral or multilateral contract);
- a transaction concluded between a merchant and a public person; and
- a transaction concluded between public persons.

Within this article, the first two types of transactions will be reviewed, as the last two transactions are concluded by public persons and, therefore, relate to different kind of relationships and are subject to a specific administrative and contractual regulation. The two above-mentioned types of transactions are covered by the concept of commercial transactions as defined in Latvian law, specifically, Art. 388 of the Latvian Commercial Law.¹⁴

Commercial transactions based on standard terms involve clashes of principles, as their regulation involves competing interests and regulatory approaches. The clashes arise from the very fact that the regulation of commercial transactions involving standard terms are at an intersection of different sub-branches of law, such as the law of obligations, commercial law (specifically the regulation of commercial transactions) and consumer protection law. First, there is the clash between freedom of contracts recognised under the law of obligations¹⁵ and the bargaining power of a drafter of standard terms: the other party usually has no possibility to influence those terms.¹⁶ As justly noted in this regard, ‘the party may be told to “take it or leave it”. Such problems are most common when a consumer is dealing with a business [a merchant – author’s remark], but can also occur in contracts between businesses, particularly when one party is a small business that lacks bargaining power’.¹⁷

Secondly, there is a clash between the interpretation of the parties’ intentions, also arising from the law of obligations, and the necessity to provide more sophisticated regulation of standard terms, which is characterised in the legal literature as a policy instrument.¹⁸

Thirdly, there is a clash between the principle of equality of parties entering transactions, as recognised under the law of obligations, and the principle of protection of a weaker party concluding a commercial transaction with standard terms. This weaker party may be a consumer or a small- or medium-sized merchant who faces similar impossibility to influence standard terms. As it is justly

¹³ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 46. lpp.; Lando O. The Structure and the Salient Features of the Principles European Contract Law. *Juridica International*, 2001, VI, pp. 4-15.

¹⁴ Komerclikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 158/160 (2069/2071), 04.05.2000. [Latvian Commercial Law]. Its English translation available: www.likumi.lv.

¹⁵ As regards freedom of contracts, see generally Unberath H. Freedom of Contract in The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume I. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 751-755.

¹⁶ Cf. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 224. lpp.

¹⁷ Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale et al. Munich: sellier. European law publishers, 2009, p. 67.

¹⁸ Cserne Péter. Policy considerations in contract interpretation: the contra proferentem rule from a comparative law and economics perspective. *Contract Theory – Corporate Law*. Ed. Gavvala Radhika. Hyderabad: ICAFI University Press, 2009, pp. 66-104. Available: http://works.bepress.com/peter_cserne/28.

noted, 'the problem may occur also in contracts between businesses [i.e. between merchants – author's remark]. Particularly when one party is a small business that lacks expertise or where the relevant term is contained in a standard form contract document prepared by the party seeking to rely on the term, the other party may not be aware of the existence or extent of the term.'¹⁹

Further within this article, the regulation of standard terms in Latvia will be discussed. Afterwards, the regulation of standard terms in international documents and selected European jurisdictions will be reviewed, and, finally, proposals for improving the Latvian regulation will be defined and characterised.

1. The Latvian regulation of standard terms

The Latvian law provides rudimentary regulation in relation to standard terms by adopting such regulation for contracts concluded by a consumer only, specifically, Arts. 5 and 6 of the Latvian Consumer Protection Law,²⁰ which transpose the Unfair Terms Directive. It is clear that the above Law does not apply to standard terms included in contracts concluded between merchants.²¹ Therefore, as justly noted in the Latvian legal literature, 'contracts with consumers, however, cover only part of contracts concluded within civil circulation. Protection norms of consumer rights do not relate to contracts which are mutually concluded by merchants.'²² Therefore, the regulation on transactions included in the Latvian Civil Law in conjunction with the Latvian Commercial Law applies to contracts, on the one hand, concluded by merchants and, on the other, concluded between a merchant and a consumer.

Nonetheless, as it arises from that division of the regulation on standard terms itself, such a division inevitably leads to different legal regimes depending on a party to a contract, with different outcomes. On the one hand, standard terms are subject to the specific legal regulation to be applied in the case of contracts concluded by consumers, which is generally favourable for consumers. On the other, contracts concluded between merchants are subject to the general provisions on transactions, which are favourable for drafters of standard terms. As a result, merchants, especially small and medium-sized merchants, which are in a situation comparative to that of a consumer, are put in an objectively worse legal situation. Therefore, this dual regulation of standard terms in Latvia causes different outcomes and creates considerable problems in legal practice. Two main problems may be distinguished, which will be further examined within this section.

---

¹⁹ Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale et al. Munich: sellier. European law publishers, 2009, p. 67.

²⁰ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 104/105 (1564/1565), 01.04.1999. [Latvian Consumer Protection Law].

²¹ The validity of such a conclusion is testified by the wording of Art. 4.1 of the Latvian Consumer Protection Law, which does not extend the application of Arts. 5-6 to contracts concluded by merchants.

²² Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 224. lpp.

1.1. Problem 1: Unreasonably onerous and excessive standard terms

According to the general principle in the law of obligations, contracts must be fulfilled; i.e. the *pacta sunt servanda* principle, which is enshrined in Art. 1587 of the Latvian Civil Law. The application of that Article results in that a drafter of standard terms is protected, as the balance of rights and duties is not ensured.

It would be erroneous to consider that Latvian Civil Law does not know any regulation on excessive terms in specific cases, yet no one of them specifically relates to regulation of standard terms. It is possible to mention the regulation on excessive penalties;²³ foreseeability of damages;²⁴ excessive damage in the case of conclusion of a purchase, lease or rent contract;²⁵ cancellation of work hire contract if prior calculation was too low;²⁶ and excessive conditions in the case of a franchise agreement.²⁷

The issue of onerous and excessive terms is discussed in the Latvian legal literature, yet discussion of this issue is rather undeveloped and remains at a rudimentary level. So, this issue is addressed by Prof. Kalvis Torgāns²⁸ and Prof. Kaspars Balodis.²⁹ While the first author argues that onerous and excessive contractual clauses would be contrary to the principle of good faith enshrined by Art. 1 of the Latvian Civil Law and against the good morals (*contra bonos mores*) anchored in Art. 1415 of the Latvian Civil Law,³⁰ the second author analyses these clauses in relation to the latter legal norm only.³¹ However, due to the specific aim of both these legal tools, they are designed to be applied in exceptional circumstances and, therefore, could be hardly used for combating unreasonably onerous and excessive standard terms in general. Yet, for the sake of truth it must be noted that both these tools, i.e. the principle of good faith and good morals, were used in Germany to review standard terms at the time when there was no specific regulation on standard terms adopted in Germany.³² The Latvian legal literature has distinguished onerous penalties as the main example of onerous and excessive clauses,³³ but it does not provide for any substantiation for the use of either the principle of good faith or good morals in general way in cases of unreasonably onerous and excessive standard terms.

The practical illustration of different outcomes by applying both legal regimes (i.e. the legal regime applicable to contracts concluded by a consumer and the legal regime applicable to contracts concluded by merchants) may be discussed on the basis of the following court case. A lease contract (*līzings līgums* in Latvian) was concluded on the lease of a car to a consumer on the basis of standard terms. Among others, this lease contract provided that:

---

²³ Art. 1724.¹ CL.

²⁴ Art. 1779.¹ CL.

²⁵ Art. 2040 (4), Art. 2042 et seq., and Art. 2170 CL.

²⁶ Art. 2229 (1) CL.

²⁷ Art. 478 of the Latvian Commercial Law.

²⁸ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 46., 60.–64., 130. lpp.

²⁹ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 224.–226. lpp.

³⁰ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 63.–64., 130. lpp.

³¹ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 142.–148., 224.–226. lpp.

³² Markesinis B., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract: A Comparative Treatise. 2nd ed. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p. 164.

³³ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 224. lpp.

- '[t]he lessor is not responsible in any way if a lease object is not supplied (transferred), supplied (transferred) with delay, or supplied (transferred) contrary to provisions of a purchase contract';³⁴ and
- '[t]he lessee undertakes all risk which is related to incompliance of a lease object with aims of its use and undue fulfilment of obligations by a seller in accordance with a purchase contract, and all related damages'.³⁵

As this lease contract was concluded between a merchant and a consumer, the solution of this case was based on the specific legal regime included in the Latvian Consumer Protection Law. According to this law, this situation was considered to represent one of the situations included in the blacklist of unfair standard terms³⁶ and, therefore, the respective standard terms referred to above were recognised as invalid. However, if this lease contract was concluded between merchants; i.e. where a consumer was not a party, then the solution would be quite the opposite: as a contract must be fulfilled on the basis of Art. 1587 of the Latvian Civil Law mentioned above, then there would be no possibility to claim protection against these unreasonably onerous and excessive standard terms. In addition, the principle of good faith and good morals is unlikely to be applied in commercial transactions in general due to the specifics of commercial transactions. This is testified by the regulation of commercial transactions itself; for instance, Art. 393 of the Latvian Commercial Law envisages duty of diligence of the merchant – the first paragraph provides that in relations of commercial transactions a merchant has a duty to act with the diligence of a respectable and accurate merchant. Therefore, if a merchant has such a duty, it precludes any objections concerning non-compliance of contractual terms, even if they are standard terms within the existing legal regulation; namely, the principle of good faith and good morals.

1.2. Problem 2: Interpretation of standard terms

The Latvian Civil Law, specifically in Arts. 1504-1510, provides interpretation norms in relation to any types of agreements. These interpretation norms are based on the *favor debitoris* interpretation approach of the Roman law.³⁷

Art. 1508 of the Latvian Civil Law provides that a cautious interpretation shall be preferred to others. On that basis, the one that binds the debtor least will be preferred. Continuing this approach, Art. 1509 further provides that bilateral transactions that impose duties on both parties shall be interpreted, in case of doubt, against the person who is the creditor in the relevant case, and who, therefore, should have expressed himself or herself with more clarity and precision. The result of the application of both these legal norms is that the drafter of standard terms is protected because it will usually be a debtor; therefore, standard terms will be interpreted in its favour. Only one exception from the application of this interpretation approach is provided by the Latvian Consumer Protection Law. By transposing Art. 5 of the Unfair Terms Directive, Art. 6 (2) of the Latvian Consumer Protection Law provides that contractual terms shall be expressed in plain

³⁴ Senate's judgment of 11 April 2011 in Case SKA-0230-11.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ On the basis of Art. 6 of the Latvian Consumer Protection Law and Annex to the Unfair Terms Directive.

³⁷ D. 35, 4, 26. See Adolf Berger. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1968, p. 468.

and comprehensible language, but Art. 6 (2¹) provides that ambiguous and imprecise terms of a written contract shall be interpreted in favour of the consumer. As a result, the consumer is protected rather than the drafter of standard terms.

Various disputes have been reviewed by Latvian courts and respective state institutions involving the interpretation of standard terms, among which the following case example can be mentioned. An insurance contract contained the following contractual provision: 'Accident shall not be registered in respective state institutions if [...] damages caused to a motor vehicle do not exceed LVL 600 (six hundred lats) within the operation time of the contract'.³⁸ By raising the logical question of who establishes the amount of damages according to this contractual provision and how this should be done, the Centre for Protection of Consumer Rights established that this contractual provision is ambiguous and shall be removed from contracts.³⁹

Two conclusions may be drawn from this case example. First, the conclusion of the Centre for Protection of Consumer Rights applies only to contracts containing standard terms that are concluded between a consumer and a merchant, not to those contracts where a consumer is not a party. Second, if this contract was concluded between merchants, the outcome would be completely different by virtue of Arts. 1508-1509 of the Latvian Civil Law referred to above. However, such a contrast of outcomes is not reasonable, because a consumer and a merchant (especially a small or medium-sized merchant) who is not a drafter of standard terms are in the same position: neither of them may influence standard terms in general.⁴⁰

2. Position of international law

Standard terms are addressed in different international documents; however, none of them may be considered as binding legal documents.

On the one hand, international treaties such as CISG⁴¹ do not mention any standard terms, and the reason is clear: they are based on the premise that a contract between merchants is negotiated in all cases.⁴² Similarly, Incoterms,⁴³ which contains standard terms in the field of international carriage contracts, does not provide any regulation on standard terms. The reason for such a situation is obvious: standard terms included in Incoterms are not drafted by any party.

On the other hand, standard terms are defined in documents drafted by UNIDROIT. Art. 4.6 (*contra proferentem* rule) of the UNIDROIT Principles 2010⁴⁴

---

³⁸ Decision of the Centre for Protection of Consumer Rights dated 10.01.2008. No 21-04/269-D-341. Available in Latvian: www.ptac.gov.lv.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ It should be admitted that negotiations of standard terms with their drafter may be successful in some occasions; however, this cannot be considered to be a general rule in practice. Rather, it depends on the individual merchants and the circumstances of each situation.

⁴¹ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980) (CISG). Its text available in English: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/sales/cisg/V1056997-CISG-e-book.pdf>.

⁴² See particularly Art. 4 (a) and Part II CISG.

⁴³ International Chamber of Commerce. Incoterms 2010: ICC rules for the use of domestic and international trade terms. Paris: ICC Publishing, 2010. For standard terms within Incoterms, see Twigg-Flesner C. Standard terms in international commercial law – the example of documentary credits in R. Schulze (ed.). New Features in Contract Law. Munich: Sellier. European law publishers, 2007, p. 327-329.

⁴⁴ UNIDROIT. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2010.

contains such regulation by providing that '[i]f contract terms supplied by one party are unclear, an interpretation against that party is preferred'. Therefore, considering the wording of this Art., especially the words 'is preferred', one may arrive at the conclusion that a national court judge may choose to interpret a standard term against either its drafter or another party, depending on the circumstances of a particular case.

Similarly, standard terms are regulated in the DCFR⁴⁵, specifically Art. 8:103 of Book III broadening the *contra proferentem* rule in the final edition of the DCFR in comparison with previous editions of the DCFR.⁴⁶ The scope of the regulation of standard terms covers, on the one hand, consumer contracts, and, on the other, contracts concluded between merchants. First, as far as it relates to interpretation, Art. 8:103 (1) provides similar provision as within the UNIDROIT Principles 2010 discussed above: '[w]here there is doubt about the meaning of a term not individually negotiated, an interpretation of the term against the party who supplied it is to be preferred'. In this regard, attention should be paid to the words 'is to be preferred', which show that '[a] judge could, in appropriate circumstances, interpret a clause which has not been individually negotiated in favour of the party who proposed it'.⁴⁷ Second, the DCFR provides rules in relation to unfair terms, specifically in Arts. 9:401 – 9:410 of Book II of the DCFR. As this regulation applies to any contract, similar to the case of the Principles of European Contract Law (PECL),⁴⁸ it serves as a basis that 'terms in contracts concluded between private persons, one of which has used a standard term, and in contracts between big enterprises and small businessmen, such as farmers, fishermen, artists, etc. may also be set aside'.⁴⁹

3. Experiences of selected EU Member States

Regarding the interpretation of standard terms, the *verba fortius accipiuntur contra proferentem* maxim⁵⁰ is an established interpretation rule (or its shortened form '*contra proferentem*', used hereinafter) nowadays. It is argued that this rule of interpretation arose from Roman law, where the *contra stipulatorem* interpretation rule was developed,⁵¹ and it developed gradually. However, there exist 'different

⁴⁵ Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale et al. Its final text is available at the web page of the European Commission: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 18; Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale et al. Munich: Sellier. European law publishers, 2009, p. 20.

⁴⁷ The Commission on European Contract Law. Principles of European Contract Law. Parts I and II. Ed. by O. Lando and Hugh Beale. The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 294.

⁴⁸ For its text, see the previous footnote.

⁴⁹ Lando O. The Structure and the Salient Features of the Principles European Contract Law. *Juridica International*, 2001, VI, pp. 4-15.

⁵⁰ See generally Bacon F. The Works of Francis Bacon, Baron of Verulam, Viscount St. Alban, and Lord High Chancellor of England. In ten volumes. Vol. 4. London, 1819, pp. 22-32.

⁵¹ Cserne Péter. Policy considerations in contract interpretation: the *contra proferentem* rule from a comparative law and economics perspective. *Contract Theory – Corporate Law*. Ed. Gavvala Radhika. Hyderabad: ICFAI University Press, 2009, pp. 66-104. Available: http://works.bepress.com/peter_cserne/28. See also Hellwege P. Standard contract terms in The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1588.

(partly incompatible) theories regarding the original function and meaning of the [*verba fortius accipiuntur contra proferentem*] rule'.⁵² It is true that this rule should be linked with Celsus,⁵³ who wrote: '[c]um quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est'⁵⁴ ('[w]here any question arises as to the intention of the parties in a stipulation, the ambiguity should be interpreted against the stipulator'⁵⁵).

From the point of view of modern law, it is justly stated in the legal literature that the *contra proferentem* rule 'is widely recognised both in legislation and above all in case law in the different national and international laws'.⁵⁶ Most EU Member States⁵⁷ including, in the UK, what is testified by recent English case law⁵⁸ as well as other countries including the USA⁵⁹ provide the regulation of standard terms⁶⁰ However, the scope of the application of that rule may differ among countries, including attitude towards its use: if in common law it is treated as 'as a last resort'⁶¹ due to 'the impotence of the common law' in the field of standard terms,⁶² such opinion may hardly be supported in countries belonging to the continental

---

⁵² Cserne Péter. Policy considerations in contract interpretation: the *contra proferentem* rule from a comparative law and economics perspective. *Contract Theory – Corporate Law*. Ed. Gavvala Radhika. Hyderabad: ICFAI University Press, 2009, pp. 66-104. Available: http://works.bepress.com/peter_cserne/28.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ D. 34, 5, 26.

⁵⁵ The following source was used for translation of *Digesta: The Civil Law*. Including The Twelve Tables, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian, and The Constitutions of Leo, translated by S. P. Scott from the original Latin, edited, and compared with all accessible systems of jurisprudence ancient and modern, in seventeen volumes. Cincinnati: The Central Trust Company, 1932.

⁵⁶ The Commission on European Contract Law. Principles of European Contract Law. Parts I and II. Ed. by O. Lando and Hugh Beale. The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 294; Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale et al., p. 591. Its final text is available at the web page of the European Commission: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf. See also: Hellwege P. Standard contract terms in The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1590.

⁵⁷ *Ibid.*; Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale et al., pp. 592-593. Its final text is available at the web page of the European Commission: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.

⁵⁸ See *Oxonica Energy Limited v Neuftec Limited* [2008] EWHC 2127 (Pat), especially discussion of the *contra proferentem* interpretation rule in paras. 88-93. For the application of the *contra proferentem* rule in the UK law, see generally Lewison K. The interpretation of contracts. London: Sweet & Maxwell, 2004, pp. 208-216. For regulation of standard terms in the UK law, see generally Treitel G. H. The Law of Contract. 11th ed. London: Thomson Sweet & Maxwell, 2003, pp. 216-285.

⁵⁹ See, for instance, the recent case involving the application of the *contra proferentem* rule in a dispute between two merchants (insurers) by holding that this rule does not apply to a dispute between merchants (*Economy Premier Assurance Co. v. Western National Insurance Co.*, No. A13-0621, 2013 Minn. App. (Minn. Ct. App. Nov. 25, 2013)).

⁶⁰ For analysis of the understanding of the concept of 'standard terms' in EU Member States, see P. Hellwege. Standard contract terms in The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1589.

⁶¹ See *Oxonica Energy Limited v Neuftec Limited* [2008] EWHC 2127 (Pat), para. 92.

⁶² McKendrick E. *Contract Law: Text, Cases, and Materials*. 2nd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, 2005, p. 8.

European civil law tradition where the last resort would be, for instance, application of the principle of good faith or good morals discussed above.

However, with regard to the fairness of standard terms, there are similarities among different EU Member States.⁶³

Considering the approach taken by most EU Member States, it is clear that the Latvian example is actually an exception. To compare how far Latvian law in the field of standard terms complies with the approaches of other EU Member States, this section will review the regulation of standard terms in selected EU Member States by focusing on the specifics of regulation in each jurisdiction. It will start with Estonia, which is not only one of Latvia's neighbouring countries but also has one of the most modern civil codifications in the world. Further it will explore the Dutch approach, which is different from the Estonian regulation. Finally, the German regulation will be examined, which, in contrast to that of Estonia, distinguishes between standard terms in consumer contracts and in other contracts in some situations.

3.1. Estonia's experience

Standard terms in Estonia are regulated in Arts. 35-45 of the Estonian Law of Obligations Act⁶⁴ included in Part I, Chapter II (Contracts), Division II (Standard terms). However, it should be noted that in the case of separate contracts additional regulation on standard terms is provided; for instance, in the case of a carriage contract it is provided that standard terms shall not shorten a statutory limitation period.⁶⁵

In contrast to Latvia, the regulation of standard terms in Estonia depends on the contract, not on the parties. Therefore, it applies to any contract containing standard terms, irrespective of who concludes a contract with a drafter of standard terms. Firstly, the Estonian regulation on standard terms provides a rule for interpretation of standard terms by introducing the interpretation of a reasonable party⁶⁶ and by providing that in case of doubt the *contra proferentem* rule applies.⁶⁷ Secondly, the Estonian regulation provides legal remedies in the case of invalid unfair standard terms;⁶⁸ these remedies apply irrespective of whether a contract is concluded between merchants or between a consumer and a merchant. The exception to that approach is the non-exhaustive list of presumably unfair terms that apply only in respect of consumers⁶⁹ by transposing Annex I to the Unfair Terms Directive.

---

⁶³ See generally Hellwege P. Standard contract terms in The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume II. Ed. by J. Basedow, K. J. Hopt, R. Zimmermann, A. Stier. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1588 et seq.

⁶⁴ Law of Obligations Act. Passed 26.09.2001. RT I 2001, 81, 487. Entry into force 01.07.2002. Available in English: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>.

⁶⁵ See Art. 802 (5) of the Estonian Obligations Law Act.

⁶⁶ Art. 39 (1) (the first sentence) of the Estonian Law of Obligations Act

⁶⁷ Art. 39 (1) (the second sentence) of the Estonian Law of Obligations Act.

⁶⁸ Art. 42 of the Estonian Law of Obligations Act.

⁶⁹ Art. 42 (3) of the Estonian Law of Obligations Act which transposes Annex 1 to the Unfair Terms Directive.

3.2. Germany's experience

Similar to the case of Estonia, standard terms (*Allgemeine Geschäftsbedingungen* in German) in Germany are currently regulated in the civil codification; namely in Arts. 305–310⁷⁰ of the German Civil Law (BGB),⁷¹ and are included in Division II (Drafting contractual obligations by means of standard business terms) of Book 2 (Obligations Law). Though this regulation covers contracts containing standard terms concluded between merchants as well as between a merchant and a consumer, it distinguishes two situations where different rules apply.

Firstly, interpretation of standard terms applies to all contracts containing standard terms, irrespective of the parties. Art. 307 BGB⁷² introduces the test of reasonableness of contents, which is defined in its first paragraph: provisions in standard business terms are ineffective if, contrary to the requirement of good faith, they unreasonably disadvantage the other party to the contract with the user. An unreasonable disadvantage may also arise from the provision not being clear and comprehensible.

Secondly, the German BGB provides a different approach in the case of onerous and excessive standard terms, called 'ineffective business standard terms',⁷³ by providing that it applies only if a consumer is a party⁷⁴ and does not apply to commercial transactions concluded by merchants.⁷⁵ So, the test of prohibited clauses to be applied in the case of such terms does not apply to a contract that a consumer is not a party to.

3.3. Experience of the Netherlands

Similar to the cases of Estonia and Germany, standard terms in the Netherlands are also regulated in the civil codification; namely, in Section 3 (General terms and conditions) of Chapter 5 of Book 6 (General part of the Obligations Law) of the Netherlands Civil Code.⁷⁶ The Netherlands Civil Code provides the regulation that a provision that is unreasonably onerous to the other party is considered invalid.⁷⁷ However, in contrast to the situation in Estonia and Germany, this regulation does not cover merchants; therefore, it relates to contracts involving

---

⁷⁰ See generally Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch. Bearbeitet von Bassenge, Bruder Müller, Diederichsen, Edenhofer, Grüneberg, Heinrichs, Heldrich, Sprau, Weidenkaff. 66. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007, S. 400-402; Markesinis B., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract: A Comparative Treatise. 2nd ed. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, pp. 170-180.

⁷¹ Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 4 Absatz 5 des Gesetzes vom 1. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3719) geändert worden ist. Available in English: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html.

⁷² See generally Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch. Bearbeitet von Bassenge, Bruder Müller, Diederichsen, Edenhofer, Grüneberg, Heinrichs, Heldrich, Sprau, Weidenkaff. 66. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007, S. 415-439.

⁷³ Arts. 308-309 BGB.

⁷⁴ Art. 310 (1) BGB.

⁷⁵ Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch. Bearbeitet von Bassenge, Bruder Müller, Diederichsen, Edenhofer, Grüneberg, Heinrichs, Heldrich, Sprau, Weidenkaff. 66. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007, S. 401, 457.

⁷⁶ Warendorf H., Thomas R., Curry-Sumner I. The Civil Code of the Netherlands. AH Alphen aan den Rijn: Kluwe Law International, 2009.

⁷⁷ Art. 233 (a) of the Netherlands Civil Law.

standard terms concluded by consumers only. Only one exception relates to associations of merchants, whose aim is to protect the interests of their members⁷⁸ that may challenge standard terms being considered unreasonably onerous to their members. However, such a regulation is not designed to be applied to individual cases, which are unlikely to be protected by an association, but to collective cases influencing the rights and duties pertaining to a group of a particular association's members.

Proposals

As can be seen from the review of the regulation of standard terms in general and in selected EU Member States, it is common to provide such regulation in civil law codifications. Undoubtedly, its aim should lie in the necessity to ensure the balance of rights and interests between parties. Such an aim may be achieved by introducing a special regulation for standard terms that is based on the approach of a policy instrument, and by distinguishing by contract, not by party.

To eliminate the above-mentioned deficiencies in relation to standard terms in Latvia, it is necessary to follow modern tendencies and provide special legal regulation for standard terms that could also be applied in commercial transactions where a consumer is not a party; i.e. in commercial transactions between merchants.

Therefore, Part D of the Commercial Law (Commercial transactions) should be supplemented with a regulation on standard terms, specifically Chapter XX containing the legal regulation of commercial transactions. That regulation should be based on the following principles.

Firstly, it should cover standard terms in all commercial transactions, irrespective of whether or not they are concluded by consumers. Without doubt, specific exceptions should apply; for instance, if standard terms are based on provisions of the law or in the case of specific contracts. Secondly, it should provide interpretation rules based on the interpretation of a reasonable party and, in case of doubt, the *contra proferentem* rule should be provided. Thirdly, unreasonably onerous standard terms should be prohibited. At the same time, unreasonably onerous standard terms in consumer contracts should continue to be regulated under Latvian Consumer Protection Law.

---

⁷⁸ Arts. 235 and 240 of the Netherlands Civil Law.

DAŽI SABIEDRĪBAS DALĪBNIKU UN AKCIONĀRU SAPULČU LĒMUMU APSTRĪDĒŠANAS PROCESUĀLIE ASPEKTI

SOME PROCEDURAL ASPECTS OF DISPUTING THE DECISIONS OF THE COMPANY SHAREHOLDERS' OR STOCKHOLDERS' GENERAL MEETINGS

Lauris Rasnačs, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes pasniedzējs, zvērināts advokāts

Summary

The author analyzes the effect of the amendments to the Latvian Civil Procedure Law, providing that the decisions of the company shareholders' or stockholders' general meetings over the certain matters shall be judged by the special court in the special procedural order. This special procedural order provides a faster litigation process; however, such procedural speed is reached, inter alia, via abandoning the rights to appeal. Such solution shall be treated as a highly risky one, as it provides the possibility that error in facts or in assessment of evidences made by the court of the first instance will never be repaired. Also, the fact that only the decisions on certain matters, and not all decisions of the company shareholders' or stockholders' general meetings could be examined in the particular procedural order, provides the possibility for a risk of conflicting judgments. As a result of the analysis within the present article the author provides several proposals, which may help to eliminate the said risks.

Atslēgvārdi: komercietības, dalībnieku un akcionāru sapulces, dalībnieku un akcionāru strīdi, civilprocess.

Key words: Commercial law, shareholders' and stockholders' general meetings, shareholders' and stockholders' disputes, civil procedure.

Ievads

Ar 2013. gada 18. aprīļa grozījumiem Civilprocesa likumā, kas stājās spēkā 2013. gada 1. jūlijā,¹ Civilprocesa likums (turpmāk – CPL)² ir papildināts ar jaunu 30.⁴ nodaļu “Lietas par kapitālsabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem”. Šajā CPL nodaļā ietilpstošais 250.²⁸ pants noteic, ka “lietas par kapitālsabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem izskata Jelgavas tiesa prasības tiesvedības kārtībā pēc vispārējiem noteikumiem, ievērojot šajā nodaļā paredzētos izņēmumus”. Savukārt turpmākie

---

¹ Likums “Grozījumi Civilprocesa likumā”: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2013, 8. maijs, Nr. 87 (4893).

² Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391).

minētās nodaļas panti paredz vairākas būtiskas atkāpes no CPL paredzētās vispārējās prasības tiesvedības kārtības, tajā skaitā saīsinātus procesuālo darbību veikšanas termiņus, rakstveida procesu kā lietas izskatīšanas pamatformu, kā arī atteikšanos no lietas izskatīšanas apelācijas kārtībā. Principā lielākā daļa šo jauno procesuālo noteikumu saistāmi ar lietu izskatīšanas paātrināšanu, kas, protams, vērtējama atzinīgi. Šāds mērķis cita starpā tika uzsvērts arī minēto CPL grozījumu anotācijā.³ Tomēr vienlaikus jāvaicā, kādas vēl sekas bez lietu izskatīšanas paātrināšanas rada šie jaunie procesuālie noteikumi un vai visas šīs sekas ir vērtējamas pozitīvi? Autora ieskatā uz šo pēdējo jautājumu diemžēl nevar atbildēt apstiprinoši. Autors jau iepriekš ir kritizējis šos procesuālos noteikumus, norādot, ka tie ir nepareizi no civilprocesuālās jurisdikcijas noteikšanas viedokļa un faktiski pat ierobežo tiesas pieejamību tādām strīda pusēm, kas ģeogrāfiski atrodas tālāk no šo strīdu izšķiršanai noteiktās speciālās tiesas – Jelgavas tiesas.⁴ Diemžēl tās nebūt nav vienīgās šo jauno procesuālo noteikumu radītās kritiski vērtējamās sekas. **Pirmkārt**, pašlaik šī izņēmuma kārtība ir attiecināma tikai uz atsevišķu, nevis visu kapitālsabiedrību (turpmāk – sabiedrību) dalībnieku (akcionāru) lēmumu apstrīdēšanu.⁵ Līdz ar to šo jauno noteikumu ieviešana ar minēto lēmumu spēkā esamību saistīto strīdu izšķiršanas kārtību faktiski ir padarījusi vēl komplicētāku. Nu jau šie strīdi var tikt skatīti ne vairs divās, bet trijās tiesu lietās, turklāt viena no tām ir skatāma administratīvā procesa, bet divas civilprocesuālā kārtībā. Šāda kārtība daļā gadījumu var radīt pretrunīgu nolēmumu risku, vismaz starp lietām, kas tiek izskatītas civilprocesuālajā kārtībā. Tādējādi ir jāatrod piemērots līdzeklis, kā šo risku novērst. **Otrkārt**, lietas izskatīšana ir paātrināta cita starpā uz tā rēķina, ka šajā lietu kategorijā likumdevējs ir atteicies no apelācijas iespējas.⁶ Rūpīgi jāizvērtē, vai lietas izskatīšanas paātrināšana šādā veidā ir uzskatāma par samērīgu lietas izskatīšanas paātrināšanas līdzekli. Šai referātā autors izvērtēs šos riskus un centīsies rast risinājumu to mazināšanai.

Dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu apstrīdēšanas tiesības un to nozīme

Dalībnieku un akcionāru tiesības apstrīdēt dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu spēkā esamību, papildus, piemēram, sabiedrības dalībnieku mazākuma tiesībām celt prasību sabiedrības vārdā,⁷ kas Latvijas gadījumā paredzētas Komerclikuma 172. panta otrajā daļā, pieskaitāmas pie tā saucamajām dalībnieku procesuālajām tiesībām. Tomēr, kā ar jebkurām procesuālajām tiesībām, arī

³ Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40251555> [aplūkots 06.01.2014.].

⁴ Rasnačs L. Speciālās jurisdikcijas tiesas ieviešanas lietderība lietās par kapitālsabiedrību dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem. Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru: Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 49.–56. lpp.

⁵ Saskaņā ar CPL 250.³⁰ pantu šādā izņēmuma kārtībā lieta ir izskatāma tikai tad, ja ir apstrīdēts sabiedrības dalībnieku vai akcionāru (I) lēmums par izmaiņām sabiedrības amatpersonu sastāvā (valde, padome, likvidators) vai valdes locekļu pārstāvības tiesībās, (II) lēmums par izmaiņām pamatkapitāla apmērā, (III) lēmums par grozījumu izdarīšanu statūtos, (IV) lēmums par sabiedrības darbības izbeigšanu, reorganizāciju vai koncerna līguma noslēgšanu, grozīšanu vai izbeigšanu.

⁶ Sk. CPL 250.³⁸ panta pirmo daļu.

⁷ Koevski G. Minority Shareholder Rights in the Current Macedonian Legislation. In: 27 Review of Central and East European Law, 2001, No. 1. Kluwer Academic Publishers, p. 44.

saistībā ar šīm sapulču lēmumu apstrīdēšanas tiesībām pastāv citas tiesības pēc būtības, kuru īstenošanu nodrošina konkrētās procesuālās tiesības. Šī iemesla dēļ nepieciešams aplūkot svarīgākās no šīm dalībnieku un akcionāru tiesībām pēc būtības, kuru aizsardzību tieši nodrošina tiesības apstrīdēt dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu spēkā esamību.

Kā pirmās jāmin balsošanas tiesības, kas ir nesaraujami saistītas ar sabiedrības dalībnieku tiesībām piedalīties sabiedrības pārvaldē. Pastāv gan būtiskas atšķirības jautājumā, cik lielā mērā sabiedrības pārvaldē var piedalīties sabiedrības ar ierobežotu atbildību (SIA) dalībnieki⁸ un cik – akciju sabiedrības (AS) akcionāri.⁹ Tāpat šis jautājums tiek dažādi regulēts dažādās tiesību sistēmās. Tomēr pamatprincips ir viens – vispārējie sabiedrības pārvaldes jautājumi, kā, piemēram, dažādu konceptuālu jautājumu izlemšana, statūtu grozījumi utt., ir sabiedrības dalībnieku kompetencē, un sabiedrības dalībnieki šo kompetenci izlieto, balsojot sabiedrības dalībnieku (akcionāru) sapulcēs.¹⁰

Kā otrās jāmin sabiedrības dalībnieku (akcionāru) tiesības uz informāciju. Specifiski šīs tiesības ir atrunātas t. s. “Dalībnieku tiesību direktīvas” (*Shareholders rights directive*)¹¹ 9. pantā saistībā ar biržās kotēto AS akcionāru tiesībām uzdot jautājumus sabiedrībai par akcionāru sapulces darba kārtības jautājumiem. Vienlaikus šīm tiesībām ir arī plašāka nozīme tieši sabiedrības dalībnieku (akcionāru) sapulču kontekstā. Proti, šīs tiesības paredz ikviena dalībnieka (akcionāra) tiesības savlaicīgi saņemt pilnīgu informāciju par sapulces darba kārtību, norises vietu un citiem ar dalību sapulcē saistītajiem jautājumiem.¹² Tādēļ, ja, piemēram, par dalībnieku (akcionāru) sapulci nav savlaicīgi paziņots visiem dalībniekiem (akcionāriem), šis apstāklis, visticamāk, kalpos par pamatu attiecīgās sapulces lēmumu atzīšanai par spēkā neesošiem.¹³

Tāpat jāpiemin tādas būtiskas mantiskās tiesības kā dalībnieku (akcionāru) tiesības lemt par sabiedrības peļņas sadali un saņemt noteiktu peļņas daļu atbilstoši piederošajām pamatkapitāla daļām (akcijām).¹⁴ Gan SIA, gan AS gadījumā šo jautājumu izlemšana ir nodota ekskluzīvā dalībnieku (akcionāru) sapulču kompetencē.¹⁵

Visbeidzot, tiesības apstrīdēt dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu spēkā esamību ir saistītas arī ar t. s. dalībnieku vienlīdzības principu.¹⁶ Šis princips cita starpā ietver visu dalībnieku (akcionāru) tiesības piedalīties dalībnieku

⁸ Saskaņā ar Komerclikuma 210. panta otro daļu SIA dalībnieku sapulce var izlemt faktiski jebkuru SIA pārvaldes jautājumu.

⁹ Atbilstoši Komerclikuma 268. pantam AS akcionāru sapulce var izlemt tikai tai ar likumu deleģētus AS pārvaldes jautājumus.

¹⁰ Grundmann S. *European Company Law. Organization, Finance and Capital Markets*. 2nd Edition. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2012, p. 271, 272; Johnston A. *EC Regulation on Corporate Governance*. Cambridge University Press, 2009, p. 37.

¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2007/36/EK (2007. gada 11. jūlijs) par biržu sarakstos iekļautu sabiedrību akcionāru konkrētu tiesību izmantošanu. OV L 184, 14/07/2007, 0017.–0024. lpp.

¹² Grundmann S. *European Company Law. Organization, Finance and Capital Markets*. 2nd Edition. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2012, p. 292, 293.

¹³ Müller K. J. *The GmbH. A Guide to the German Limited Liability Company*. München: Verlag C. H. Beck, Kluwer Law International, 2006, p. 48.

¹⁴ Grundmann S. *European Company Law. Organization, Finance and Capital Markets*. 2nd Edition. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2012, p. 314.

¹⁵ Sk. Komerclikuma 210. panta pirmās daļas 5. punktu un 268. panta pirmās daļas 2. punktu.

¹⁶ Strupiņš A. *Komerclikuma komentāri III. B daļa. Komersanti. XI sadaļa. Kapitālsabiedrības (134.–184. pants)*. Rīga: “A. Strupiņa juridiskais birojs” SIA, 2003, 28. lpp.

(akcionāru) sapulcē, un tam ir ne tikai juridiska, bet arī visnotaļ tieša ekonomiska nozīme. Piemēram, līdztekus jau pieminētajām sabiedrības dalībnieku mazākuma tiesībām celt prasību sabiedrības vārdā¹⁷ minētais princips rada pamatu mazākuma dalībniekiem paļauties uz iespējām piedalīties sabiedrības pārvaldē, kas cita starpā ir būtisks stimuls biržās kotētu akciju apgrozībai, jo, kā tiek norādīts tiesību doktrīnā, tad aktīva akciju apgrozība un ar to saistīts izkliedēts akciju sadalījums ir iespējams tikai tajos gadījumos, kad tiesību sistēma nodrošina adekvātu mazākuma akcionāru tiesību aizsardzību.¹⁸

Ir būtiski atzīmēt, ka visas iepriekš norādītās būtiskās dalībnieku (akcionāru) tiesības, izņemot tiesības lemt par sabiedrības peļņas sadali un saņemt noteiktu peļņas daļu, tiek attiecinātas uz jebkādu attiecīgās sabiedrības dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumu pieņemšanu un dalībnieka (akcionāra) līdzdalību šī lēmuma pieņemšanā. Pie šī apstākļa ir redzama pirmā būtiskā neatbilstība starp materiālo tiesību mērķiem un procesuālo tiesību nodrošināto aizsardzību. Proti, atbilstoši CPL 250.³⁰ pantam procesuālās tiesības, kas it kā paredzētas, lai aizsargātu iepriekš uzskaitītās tiesības pēc būtības, tiek attiecinātas nevis uz lēmumiem par visām sapulcē iespējami skatāmu jautājumu kategorijām, no kurām jebkura ir saistīta ar iepriekš uzskaitītajām dalībnieku (akcionāru) tiesībām pēc būtības, bet tikai uz lēmumiem par atsevišķiem jautājumiem, aizbildinoties, ka tieši šie jautājumi radot vislielākos riskus no sabiedrības prettiesiskas pārņemšanas (t. s. reiderisma) viedokļa, kā arī šo jautājumu izskatīšana speciālā procesuālā kārtībā esot iespējama no tiesas noslodzes viedokļa.¹⁹

Pretrunīgu nolēmumu risks

Diemžēl teorētiskā pretruna starp procesuālo tiesību paredzēto aizsardzību un tiesību pēc būtības mērķiem nebūt nav vienīgais pašreizējā regulējuma trūkums. Šajā ziņā jāpievērš uzmanību iepriekš jau pieminētajam pretrunīgu nolēmumu riskam, kas izriet no fakta, ka atbilstoši pašreizējam Latvijas regulējumam vienā dalībnieku (akcionāru) sapulcē pieņemti lēmumi var tikt vērtēti vienlaikus trijos tiesas procesos, tikai viens norit administratīvā procesa kārtībā, bet divi – civilprocesuālā kārtībā. Šādas situācijas un tajā iespējamo procesuālo sarežģījumu ilustrācijai tiks minēts piemērs.

SIA valde sauc sabiedrības dalībnieku sapulci, nepaziņojot par to vienam no šīs SIA mazākuma dalībniekiem. Sapulces darba kārtībā ir jautājumi par valdes sastāva izmaiņām, kā arī sabiedrības peļņas izlietojumu. Minētais mazākuma dalībnieks vēlāk uzzina par šiem lēmumiem, nav ar tiem apmierināts un vēlas apstrīdēt. Kādā kārtībā šī apstrīdēšana būtu veicama?

Pirmkārt, attiecīgajam dalībniekam prasība atzīt par spēkā neesošu dalībnieku sapulces lēmumu par valdes sastāva izmaiņām būtu jāceļ Jelgavas tiesā, kas to

¹⁷ Maiberg H. Gesellschaftsrecht. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1990, S. 19.

¹⁸ Coffee J. C. Convergence and its Critics: What are the Preconditions to the Separation of Ownership and Control? In: Corporate Governance Regimes. Convergence and Diversity. Oxford University Press, 2002, p. 93.

¹⁹ Beļajeva S. Grozījumi Civilprocesa likumā: Kapitālsabiedrības sapulces lēmuma apstrīdēšana tiesā. Komerctiesību aktuālie jautājumi Latvijā un Eiropā. Komerccarijumi. Atbildība. Komerccstriidi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 336. lpp.

izskatītu iepriekš jau aprakstītajā procesuālajā kārtībā. Iespējams, ka laika patēriņa ziņā šī būtu pirmā lieta, kurā tiktu sasniegts galīgais nolēmums.

Otrkārt, prasība atzīt par spēkā neesošu dalībnieku sapulces lēmumu par sabiedrības peļņas izlietošanu būtu jāceļ pēc vispārējiem noteikumiem pēc kāda atbildētāja – sabiedrības vai kāda no dalībniekiem, kas piedalījušies apstrīdētā lēmuma pieņemšanā – atrašanās vietas (juridiskās adreses). Laika patēriņa ziņā šīs lietas iztiesāšana, visticamāk, patērēs ilgāku laiku nekā pirmā lieta. Tomēr jāņem vērā, ka tajā gadījumā, ja šai lietā tiesas izdarītie secinājumi atšķirsies no tiesas secinājumiem pirmajā lietā, tas var būt pamats arī pirmās lietas atkārtotai izskatīšanai sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem CPL 59. nodaļā paredzētajā kārtībā.

Treškārt, jāņem vērā, ka lēmums par valdes sastāva izmaiņām saskaņā ar Komerclikuma 8. panta trešās daļas 3. punktu ir ierakstāms komercreģistrā, par ko komercreģistra iestāde – Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra (turpmāk tekstā – Reģistrs) valsts notārs pieņem attiecīgu lēmumu. Lai arī likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” (turpmāk tekstā – Reģistra likums) 14. pants²⁰ būtiski ierobežo to jautājumu klāstu, kas lēmuma pieņemšanā jāpārbauda valsts notāram, nevar izslēgt situāciju, ka konkrētā gadījumā var būt pamats Reģistra valsts notāra pieņemtā lēmuma apstrīdēšanai Reģistra galvenajam valsts notāram saskaņā ar Reģistra likuma 19. pantu. Reģistra galvenā valsts notāra lēmums var tikt tālāk apstrīdēts administratīvajā tiesā. Reģistra likuma šaurā tvēruma dēļ gan ir visai maza iespēja, ka šajā lietā pieņemtais administratīvās tiesas spriedums varētu kalpot par pamatu kādas no iepriekš norādīto lietu izskatīšanai sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem.

Tādējādi apkopojot iepriekš norādīto, var secināt, ka pašreizējais regulējums sabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulču lēmumu apstrīdēšanā rada pretrunīgu nolēmumu un lietu atkārtotas izskatīšanas risku. Pie tam tas var likt jautājumu par vienā sapulcē pieņemto lēmumu spēkā esamību risināt vairākās lietās, kas neietderīgi noslogo gan sabiedrību dalībniekus (akcionārus), gan arī tiesas un valsts iestādes, konkrētāk, Reģistru.

Piemērotākā procesa meklējums

Būtībā jautājums par pretrunīgu nolēmumu un lietu atkārtotas izskatīšanas risku ir risināms, samazinot lietu skaitu, kurās var tikt skatīts jautājums par vienas un tās pašas dalībnieku (akcionāru) sapulces pieņemto jautājumu spēkā esamību. Attiecīgi rodas jautājums, kura procesuālā kārtība būtu piemērotākā minēto strīdu izšķiršanai?

Jāšaubās, ka šo strīdu izšķiršanu būtu pamatoti nodot Reģistra galvenā valsts notāra un administratīvo tiesu kompetencē. **Pirmkārt**, tas principā nav iespējams, radikāli nemainot Reģistra funkcijas. Kā jau norādīts iepriekš, UR likuma 14. pants paredz tikai šauru, formālu jautājumu loku, kas Reģistra valsts notāram jāizvērtē, pieņemot lēmumu par ieraksta izdarišanu komercreģistrā. To apliecina arī piemēri no tiesu prakses. Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2010-71-01 ir norādījusi, ka saskaņā ar Reģistra likuma 14. panta otro daļu Reģistra kompetencē neietilpst konkrēta lēmuma pieņemšanas faktisko apstākļu pārbaude, jo

²⁰ Likums “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru”: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1990, 6. decembris, Nr. 49.

likumdevējs šo jautājumu Reģistram nemaz nav deleģējis.²¹ Līdzīgu atziņu vēl pirms tam ir paudis arī Augstākās tiesas Senāts.²² Šādos apstākļos arī Reģistra galvenais valsts notārs nevar veikt Reģistra valsts notāra lēmuma pieņemšanas pārbaudi plašākā izvērtējamo apstākļu kontekstā, nekā tas bija jāveic valsts notāram. Tāpat arī administratīvā tiesa šo jautājumu nevar vērtēt plašākā tvērumā, jo administratīvā procesa mērķis tiesā saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 103. panta pirmo daļu ir tiesas kontrole pār iestādes izdota administratīvā akta vai faktiskās rīcības tiesiskumu vai lietderības apsvērumiem rīcības brīvības ietvaros.²³ Turklāt laika gaitā minētā atziņa ir attīstījusies līdz secinājumam, ka Reģistrs nav tiesīgs izdarīt pieņemumu, ka reģistrējamajos dokumentos norādītās ziņas neatbilst patiesībai, kaut arī ir ieinteresētās personas, kas tā apgalvo.²⁴ Tātad Reģistra kompetencē nav pušu strīda izšķiršana vai sacīkstes principa piemērošana. Otrkārt, diezin vai būtu principā uzdot Reģistram izskatīt sabiedrību dalībnieku (akcionāru) strīdus. Kā tiek norādīts tiesību doktrīnā, tad Reģistra (komercreģistra iestādes) funkcijas reiderisma jeb sabiedrību prettiesiskas pārņemšanas (angl. *company theft*) novēršanā vairāk izpaužas kā preventīvu darbību veikšana nolūkā ar visiem līdzekļiem novērst nepareizus ierakstus komercreģistrā un komercreģistra ļaunprātīgu novēršanu.²⁵ Tātad šajā ziņā normatīvajos aktos ir jāparedz atbilstošas formālās prasības dokumentiem, uz kuru pamata tiek izdarīti ieraksti komercreģistrā. Piemēram, Vācijā šīs prasības noteiktās lēmumu kategorijās ir attīstītas līdz sava veida maksimālismam, nosakot, ka sabiedrības dalībnieku vai akcionāru sapulču protokoli, kas atspoguļo lēmumus par šiem jautājumiem, ir noformējami rakstveidā.²⁶ Savukārt Reģistram, izdarot minētos ierakstus, jānodrošina efektīva minēto formālo prasību izpildes pārbaude. Ar to Reģistra funkcijas, tajā skaitā reiderisma jeb sabiedrību prettiesiskas pārņemšanas novēršanā, arī beidzas. Tādējādi jautājums par spēkā esamību Reģistra valsts notāra pieņemtajam lēmumam par ieraksta izdarīšanu komercreģistrā ir nošķirams no jautājuma par pašas sabiedrības dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmuma spēkā esamību, un tas ir pielietojams tikai Reģistra pieņemto lēmumu tiesiskuma nodrošināšanai, nevis lai radītu prejudiciālas sekas civillietās vai arī no Reģistra valsts notāra vai galvenā valsts notāra lēmuma apstrīdēšanas vai neapstrīdēšanas mēģinātu izdarīt secinājumus par to, kad kāds no sabiedrības dalībniekiem vai akcionāriem ir vai nav atzinis tā vai cita sapulces lēmuma tiesiskumu.

Runājot par sabiedrības dalībnieku (akcionāru) sapulču lēmumu spēkā esamības vērtējumu civillietās, jānorāda, ka visiem lēmumiem – gan tiem, kuru spēkā esamība vērtējama CPL 30.⁴ nodaļā paredzētajā īpašajā kārtībā, gan arī tiem, kuru spēkā esamība vērtējama pēc vispārējās prasības tiesvedības noteikumiem,

²¹ Sk. 14.3. punktu Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra spriedumā lietā Nr. 2010-71-01 "Par Kredītiestāžu likuma 59.⁵ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam". Latvijas Vēstnesis, 2011, 21. oktobris, Nr. 167 (4565).

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2004. gada 28. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-31/2004.

²³ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001, 14. novembris, Nr. 164 (2551).

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. SKA-51/2012, citēts no: Paegle A. Jaunākā administratīvās tiesas prakse attiecībā uz Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra kompetenci. Komerctiesību aktuālie jautājumi Latvijā un Eiropā. Komercdarījumi. Atbildība. Komerctrīdi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 347. lpp.

²⁵ Limmers P. Vācijas komercreģistra sistēma. Jurista Vārds, 2012, 18. septembris, Nr. 38 (737), 13. lpp.

²⁶ Hueck G., Windbichler Ch. Gesellschaftsrecht. 20., völlig bearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2003, S. 339.

ir identisks apstrīdēšanas pamats. SIA dalībnieku lēmumiem tas ir noteikts Komerclikuma 217. panta pirmajā daļā, proti, "lēmums vai tā pieņemšanas procedūra ir pretrunā ar likumu vai statūtiem vai pieļauti būtiski pārkāpumi sapulces sasaukšanā vai lēmuma pieņemšanā". Savukārt AS akcionāru sapulču lēmumiem tas ir noteikts Komerclikuma 286. panta pirmajā daļā un ietver tādus pamatus kā pretruna ar sabiedrības mērķiem, publiskajām interesēm un labiem tikumiem, trešo personu tiesību aizskārums, pretruna ar likumu vai statūtiem, likumā vai statūtos noteikto sapulces sasaukšanas kārtības pārkāpumu u. c. Ja reiz apstrīdēšanas pamats ir vienāds, autors uzskata, ka visi minētie strīdi civilprocesuālā kārtībā varētu tikt izšķirti vienas vienotas kārtības ietvaros, kas reizē risinātu arī minētās problēmas ar pretrunīgu nolēmumu, lietas jaunas izskatīšanas, kā arī nelietderīgas resursu izlietošanas riskus. Līdz ar to jāatrisina jautājums, kura no civilprocesa formām ir piemērotākā, lai tajā izskatītu visus minētos strīdus.

Pastāv zināmas šaubas par to, vai visu minēto strīdu izšķiršana prasības kārtībā pēc vispārējiem noteikumiem (t. i., atgriešanās pie līdzšinējā risinājuma) būtu labākais risinājums, vismaz tik ilgi, kamēr nav atrisināts jautājums par šo strīdu izskatīšanu ātrākos termiņos, nekā tas noticis līdz šim. Proti, atgriežoties pie iepriekšējā regulējuma, notiktu arī atgriešanās pie līdzšinējās problēmas – ilgstošiem tiesas procesiem, kas šāda veida strīdos ir atzīta par būtisku problēmu ne vien Latvijā, bet arī Vācijā²⁷ un kas lielā mērā bija par pamatu CPL 30.⁴ nodaļā paredzētās īpašās strīdu iztiesāšanas kārtības pieņemšanai.²⁸

Līdz ar to jāizvērtē jautājums, vai CPL 30.⁴ nodaļā paredzētā procesuālā kārtība būtu piemērotākā forma visu strīdu izšķiršanai par dalībnieku (akcionāru) sapulču lēmumu spēkā esamību. Kā jau iepriekš pieminēts, šīs kārtības būtiskākā priekšrocība ir salīdzinoši ātra lietu izskatīšana, kas pamatā tiek nodrošināta ar (I) saīsinātu (15 dienas no prasības pieteikuma nosūtīšanas) termiņu paskaidrojumu sniegšanu; (II) lietas dalībnieku tiesību izskaidrošanu, informēšanu par tiesas sastāvu un tiesībām pieteikt noraidījumu – tas notiek līdz ar prasības pieteikuma nosūtīšanu atbildētājam, un puses attiecīgās procesuālās tiesības var izlietot ne vēlāk kā septiņas dienas pirms lietas izskatīšanas; (III) likumā noteiktu konkrētu un visai īsu termiņu lietas izskatīšanai pirmās instances tiesā rakstveida procesā – viena mēneša laikā pēc paskaidrojuma saņemšanas vai tā iesniegšanas termiņa beigām; (IV) lietas izskatīšanu rakstveida procesā; (V) ierobežotiem tiesas sēdes atlikšanas termiņiem – pamatā ne ilgāk par 15 dienām; (V) apelācijas neesamību. Lai izvērtētu CPL 30.⁴ nodaļā paredzētās procesuālās kārtības priekšrocības un trūkumus, katrs no minētajiem procesuālās ekonomijas sasniegšanas līdzekļiem jāaplūko nedaudz tuvāk.

Piecpadsmit dienu termiņš atbildētāja paskaidrojumu sniegšanai par prasību diezin vai varētu tikt vērtēts pārlietu kritiski. **Pirmkārt**, tas ir identisks CPL 148. pantā paredzētajam vispārīgā paskaidrojumu sniegšanas termiņa zemākajam sliekšnim – piecpadsmit dienas (maksimālais ir 30 dienas). **Otrkārt**, ja objektīvu iemeslu dēļ atbildētājam nav iespējams sniegt paskaidrojumus piecpadsmit dienu termiņā, viņam ir pieejams atbilstošs procesuālais tiesību aizsardzības līdzeklis – CPL 51. un 52. pantā paredzētā procesuālo termiņu atjaunošana vai pagarināšana.

²⁷ Shareholders' Rights to Challenge the Decisions of the Assembly of a Publicly Traded Corporation Debated at the 63rd Deutscher Juristentag (German Lawyer's Conference). Pieejams: <http://www.germanlawjournal.com/index.php?pageID=11&artID=3> [aplūkots 08.01.2014.].

²⁸ Sk. anotāciju: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40251555> [aplūkots 08.01.2014.].

Nav pamata kritiski vērtēt arī lietas dalībnieku tiesību izskaidrošanu, informēšanu par tiesas sastāvu un tiesībām pieteikt noraidījumu līdz ar prasības pieteikuma nosūtīšanu atbildētājam, kā arī iespējas izlietot šīs tiesības ne vēlāk kā septiņas dienas pirms lietas izskatīšanas. Autora ieskatā, nav arī pamata kritiski vērtēt lietas izskatīšanu pirmās instances tiesā rakstveida procesā konkrētā likumā noteiktā termiņā – mēneša laikā pēc paskaidrojumu saņemšanas vai paskaidrojuma sniegšanas termiņa beigām, kā arī termiņa ierobežojumus tiesas sēdes atlikšanai.

Lietas izskatīšana rakstveida procesā arī nebūtu vērtējama kritiski, jo gan tiesai ir tiesības noteikt, gan arī jebkurai no pusēm prasīt, lai lieta tiktu skatīta mutvārdu procesā, un tad saskaņā ar CPL 250.³⁷ panta pirmo daļu lieta arī tiek izskatīta mutvārdu procesā.

Kā būtisks un pozitīvi vērtējams elements jāpiemin CPL 250.³⁵ pantā noteiktie pagaidu aizsardzības līdzekļi, kas, atšķirībā no CPL 137. un turpmākajos pantos regulētā prasības nodrošinājuma, saskaņā ar CPL 250.³⁵ panta pirmo daļu aizsargā ne tikai pret iespējamu sprieduma izpildes apgrūtinājumu, bet arī pret prasītāja tiesību aizskāruma turpināšanos vai iespējamo aizskārumu.

Nedaudz plašāka analīze veltāma apelācijas neesamībai. Apelācijas tiesas institūta atjaunošana civillietās 1995. gadā bija viena no tiesu sistēmas reformas elementiem, kas tika īstenota pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, tiesību doktrīnā savulaik īpaši norādot, ka "tiesības uz lietas izskatīšanu apelācijas instancē ir viens no civilās tiesvedības pamatnoteikumiem".²⁹ No praktiskā viedokļa apelācija nozīmē lietas otrreizēju izskatīšanu³⁰ un tādējādi nodrošina, ka tiek novērstas iespējamās pirmās instances tiesas kļūdas kā tiesību normu piemērošanā, tā arī lietas faktisko apstākļu un lietā esošo pierādījumu izvērtēšanā. Ja izskata līdzšinējos apelācijas instances tiesas spriedumus lietās par dalībnieku (akcionāru) sapulču lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem, jāsecina, ka apelācijas instances tiesas vairākās lietās ir taisījušas atšķirīgu spriedumu (arī no rezolutīvā viedokļa), atšķirīgi vērtējot arī lietas faktiskos apstākļus vai lietā esošos pierādījumus.

Piemēram, lietā Nr. C33091807 apelācijas instances tiesa secināja, ka pirmās instances tiesa lietā iesniegtos pierādījumus nav novērtējusi vispusīgi un objektīvi, proti, nav vērtējusi to, vai konstatētie atbildētāja un apelācijas sūdzības iesniedzēja pieļautie pārkāpumi sabiedrības dalībnieku sapulces sasaukšanā un lēmumu pieņemšanā ir bijuši tik būtiski, lai atzītu sabiedrības dalībnieku sapulcē pieņemtos lēmumus par spēkā neesošiem, kā rezultātā tiesa nonākusi pie kļūdaina secinājuma. Apelācijas tiesa atzina, ka pirmās instances tiesas spriedums neatbilst likumam un lietas faktiskajiem apstākļiem, savukārt atbildētāja apelācijas sūdzība atzīstama par pamatotu un apmierināmu, bet prasība, pretēji pirmās instances tiesas spriedumam, pilnībā noraidāma.³¹

Savukārt lietā Nr. C31443310 pirmās instances tiesa secināja, ka konkrētos tiesiskajos apstākļos (prasītājs neapstrīdēja savu parakstu uz apstrīdētās dalībnieku sapulces protokola) nav pamata vērtēt, vai ir pieļauti būtiski pārkāpumi sapulces sasaukšanā, un prasību daļā par dalībnieku sapulcē pieņemtā lēmuma atzīšanu par spēkā neesošu noraidīja. Savukārt apelācijas instances tiesa prasību šajā daļā

²⁹ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 586. lpp.

³⁰ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 453. lpp.

³¹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2009. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. C33091807, 9., 10. lpp. Nav publicēts.

apmierināja, jo konstatēja, ka apstrīdētā dalībnieku sapulce faktiski nav notikusi, turklāt tā nav tikusi sasaukta likumā noteiktā kārtībā.³²

Šādos apstākļos atteikšanās no lietas izskatīšanas apelācijas kārtībā vērtējama kā pārsteidzīgs solis, kas var novest pie konkrētu lietu nepareizas izspriešanas kļūdainas faktisko apstākļu vai pierādījumu novērtēšanas dēļ. Autora ieskatā, lietas ātrāku izskatīšanu būtu iespējams nodrošināt arī ar samērīgākiem līdzekļiem, piemēram, nosakot lietas izskatīšanas termiņu apelācijas instances tiesā, līdzīgi kā tas pašlaik ir noteikts CPL 230.³⁶ panta pirmajā daļā lietas izskatīšanai pirmajā instancē rakstveida procesā. Tomēr citādi CPL 30.⁴ nodaļā paredzētā procesuālā kārtība nodrošina vairākas būtiskas priekšrocības, kuras būtu lietderīgi izmantot, iztiesājot strīdus par sabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulcēm pieņemtu jebkādu lēmumu spēkā esamību. Lai to ieviestu ar atbilstošiem normatīvo aktu grozījumiem, autors ierosina izslēgt no CPL tā 230.³⁶ pantu.

Kopsavilkums

Pašreizējā Latvijas regulējuma iespaidā kapitālsabiedrību dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu apstrīdēšana ir sadrumstalota starp trīs dažādu procesuālo kārtību noteikumiem – Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra lēmumu apstrīdēšanu administratīvā procesa kārtībā, atsevišķu veidu dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu apstrīdēšanu Civilprocesa likuma 30.⁴ nodaļā paredzētajā īpašajā prasības tiesvedības kārtībā, kā arī citu dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu apstrīdēšanu vispārējā tiesvedības kārtībā. Šādas piemērojamās procesuālās kārtības dažādības apdraud procesuālās ekonomijas prasību ievērošanu, rada pretrunīgu nolēmumu un lietu atkārtotas izskatīšanas risku, kā arī liek nelietderīgi izlietot valsts un pušu resursus.

Pašlaik ar CPL 250.³⁰ pantu radītais duālisms, ar kuru noteiktas daļas kapitālsabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulču lēmumu spēkā esamība ir skatāma Civilprocesa likuma 30.⁴ nodaļā paredzētajā īpašajā prasības tiesvedības kārtībā, savukārt citu dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu apstrīdēšana vispārējā tiesvedības kārtībā – neatbilst kapitālsabiedrību dalībnieku (akcionāru) tiesībām pēc būtības, kuru aizsardzībai ir paredzētas minētās apstrīdēšanas tiesības kā procesuālās tiesības.

Kritiski un no tiesas nolēmumu kvalitātes viedokļa riskanti ir vērtējama Civilprocesa likuma 250.³⁸ panta pirmajā daļā noteiktā atteikšanās no lietas atkārtotas izskatīšanas apelācijas kārtībā.

Kā labāko risinājumu iepriekš 1. tēzē minētajiem riskiem autors ierosina ieviest grozījumus Civilprocesa likumā, nodrošinot, ka visi strīdi par komercsabiedrību dalībnieku un akcionāru sapulču lēmumu spēkā esamību tiek izšķirti vienā procesā, tiesvedībā, kas norisinās atbilstoši Civilprocesa likuma 30.⁴ nodaļā paredzētajiem noteikumiem, kas tomēr neizslēgtu lietu atkārtotu izskatīšanu arī apelācijas kārtībā.

---

³² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2012. gada 31. oktobra spriedums lietā Nr. C31443310, 2., 5., 6. lpp.

TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES SEKCIJA

KRIEVIJAS IMPĒRIJAS 1864. GADA TIESU REFORMA UN TĀS NOZĪME BALTIJAS GUBERNĀS UN VĒLĀK LATVIJĀ

THE JUDICIAL REFORM IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1864 AND ITS IMPORTANCE IN THE BALTIC PROVINCES AND LATER IN LATVIA

Jānis Lazdiņš, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesors

Summary

Judicial reforms that were implemented in the Russian Empire in 1864 and expanded to the Baltic provinces in 1889 set up a new judicial system which satisfied contemporary needs. With a few amendments the tsarist judicial system was adapted by the inter-war Republic of Latvia (1918-1940), and it was also reinstated after the *de facto* restoration of Latvia's independent statehood in 1990 and 1991. The succession of judicial authority is one of the foundations of the theory of continuity for the Republic of Latvia.

Amendments to the law on the judicial system that were implemented in 2013 seemingly led to new "judicial reforms." Time will tell whether these "judicial reforms" prove themselves in terms of allowing us to speak in many ways about an interruption of a certain level of continuity in terms of issues which relate to the judicial system. Also of importance will be the attitude of judges themselves toward the 2013 amendments to the law.

Atslēgvārdi: tiesu vara, tiesu reforma, tiesa, advokatūra, prokuratūra, valsts kontinuitāte, tiesību principi.

Keywords: judicial system, judicial reforms, courts, attorneys, prosecutors, continuity of state, legal principles.

*"Идея правосудия въ сознаниі народовъ всегда
была окружена ореоломъ особаго величія"*¹
(Justīcijas/tiesas ideja tautu apziņā vienmēr ir bijusi
apvīta ar īpaša cēluma oreolu)

Ievads

Cara Aleksandra III² 1889. gada 9. jūlija likums par tiesu reformu Baltijas guberņās noteica,³ ka uz Baltijas guberņām tiek attiecināti Krievijas impērijas 1864. gada 20. novembra nolikumi/uztavi par tiesu iestādēm⁴ (19. gs. latviešu valodas

¹ Судебная реформа [Том 2]. Подъ редакціей Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского. При ближайшемъ участіи: М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренга. Москва: Книгоиздательство "Объединеніе", 1915, с. 1.

² Александр III Александрович Романов, 1845–1894, cars/imperators no 1881. līdz 1894. gadam.

³ I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ и II. О преобразованіи крестьянскихъ присутственныхъ мѣстъ Прибалтійскихъ губерній. В кн.: Полное собраніе законовъ Россійской имперіи. Царствованіе государя императора Александра Третьяго. Том 9, № 6188. Pieejams: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=411&part=1540 [aplūkots 30.01.2014.].

⁴ "Судебные Уставы Императора Александра II и изданныя въ дополненіе къ симъ Уставамъ узаконенія применяются къ губерніямъ Лифляндской, Эстляндской и Курляндской [...]" [Imperatora

tulkojumā lietots jēdziens – *Tiesu uztavi*⁵⁾) un procesuālo tiesību nolikumi/uztavi.⁶ Tas nozīmēja, ka spēkā stājās:

- 1) Tiesu iestāžu nolikums (*Учреждения судебныхъ установлений*, turpmāk – Tiesu nolikumi vai TN);⁷
- 2) Civilprocesa nolikums (*Уставъ гражданского судопроизводства*, turpmāk – CPN);⁸
- 3) Kriminālprocesa nolikums (*Уставъ уголовного судопроизводства*, turpmāk – KPN).⁹

Tiesu nolikums regulēja arī prokuroru,¹⁰ zvērīnātu advokātu¹¹ un privātdokātu¹² tiesību saturu. Minēto profesiju tiesības un pienākumi tika konkretizēti procesuālo tiesību nolikumos.

Procesuālo tiesību nolikumu stāšanās spēkā Baltijas guberņās bija neatņemama tiesu reformu sastāvdaļa. Ievērojot raksta specifiku, procesuālo tiesību analīze tiks aprobežota tikai ar tajos iekļauto tiesību principu apskatu, kas padara izprotamu tiesu varas un ar to saistīto juristu profesiju darbību atbilstoši jaunlaiku prasībām.

1889. gada 9. jūlijā tika pieņemts “Baltijas guberņu pagasta tiesu nolikums/uztavs” (*Волостной судебный уставъ Прибалтійскихъ губерній*).¹³ Likums izveidoja divpakāpju pagasta tiesu sistēmu.¹⁴ Pagasta tiesas bija paredzētas pie pagasta pierakstītām personām. Faktiski tās bija zemnieku kārtas tiesas. Pakāpeniski atsakoties no viduslaiku Eiropā pazīstamā cilvēku iedalījuma kārtās, arī pagasta tiesas zaudēja savu nozīmi. Šobrīd Latvijas Republikā vairs nepastāv pagasta tiesu institūts.¹⁵

Aleksandra II Tiesu uztavi un papildu tiem ar likumu izdotie uztavi tiek piemēroti Livonijas [Vidzemes], Igaunijas un Kurzemes guberņās ..]. Sk.: I. О преобразовании судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ, с. 1.

⁵ Sk.: Keizara Aleksandra II. Teesu uztavi izdoti uz keizara Aleksandra Aleksandrowitscha pawehli. Teeslietu Minizerijas uzdevumā pahrtulkkojis Kurzemes Guberņas Prokurora Beedrs A. Sterste. Jelgava: Drukats Sieslack'a Drukatawā, 1889.

⁶ Sk.: Kalniņš V. Latvijas PSR Valsts un tiesību vēsture. I. Rīga: Zvaigzne, 1972, 347., 348., 350., 351. lpp.

⁷ Учреждения судебныхъ установлений (turpmāk – TN). No: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составилъ А. Л. Саагчянъ. Книга 2. Томы IX-XVI. С.–Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Коммисіонеръ государственной типографіи, 1911 (turpmāk – ПСЗ II), т. XVI, ч. 1, с. 3869-3967.

⁸ Уставъ гражданского судопроизводства (turpmāk – CPN). No: ПСЗ II, т. XVI, ч. 1, с. 3967-4166.

⁹ Уставъ уголовного судопроизводства (turpmāk – KPN). No: ПСЗ II, т. XVI, ч. 1, с. 4211-4366.

¹⁰ О лицахъ прокурорскаго надзора. В кн.: ПСЗ II, т. XVI, TN, ч. 1, с. 8, 9, 124-136 un Учреждение Министерства Юстиціи. В кн.: Полный сводъ законовъ Россійкой Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Сентября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составилъ А. Л. Саагчянъ. Книга 1. С.–Петербургъ: Изданіе книжнаго магазина “Законоведение”. Коммисіонеръ государственной типографіи, 1911 (turpmāk – ПСЗ I), т. I, ч. 2, с. 771.

¹¹ О присяжныхъ поверенныхъ. В кн.: ПСЗ II, т. XVI, TN, ч. 1, с. 353-406.

¹² О частныхъ поверенныхъ. В кн.: ПСЗ II, т. XVI, TN, ч. 1, с. 406¹-406.¹⁹

¹³ Волостной судебный уставъ Прибалтійскихъ губерній. Учреждение Волостныхъ и Верхнихъ Крестьянскихъ Судовъ. В кн.: ПСЗ II, т. XVI, ч. 1, Книга 1, с. 4403-4412.

¹⁴ Par Krievijas impērijas Baltijas guberņu pagasta tiesām sk. vairāk: Lazdiņš J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: Turība, Biznesa augstskola, 2000.

¹⁵ Kopš 2007. gada 1. janvāra Latvijas Republikā vairs nepastāv pagasta tiesas. Sk.: Bāriņtiesu likums: LR likums. Pārejas noteikumi, 1. pkt. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=139369> [aplūkots 20.03.2014.].

Saistībā ar tiesu reformas īstenošanu tika pieņemta arī virkne citu likumu, piemēram:

- 1) 1864. gada 20. novembrī tika pieņemts likums/uztavs "Par miertiesnešu uzliekamajiem sodiem" (*Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями*);¹⁶
- 2) 1866. gada 14. aprīlī tika pieņemts Notariāta nolikums/noteikumi (*Положение о нотариальной части*).¹⁷

Saskaņā ar likumu Krievijas impērijas notariāts tika izveidots atbilstoši t. s. latīņu tipa notariātam. Jaunā Notariāta nolikuma stāšanās spēkā bija saistīta ar tiesu reformas īstenošanu. Notāri kā tiesu varai piederošas personas ar amatpersonām pielīdzinām tiesībām nodrošināja publisku ticamību apliecinātiem aktiem (dokumentiem). Notāru tiesiskā darbība tādējādi bija saistīta ne tikai ar tiesu varu, un (visticamāk, arī tāpēc) notāru darbību regulējošais normatīvais akts netika uzņemts Tiesu nolikumā un nebūs arī šī raksta pētījuma objekts.¹⁸

Raksts veltīts Krievijas impērijas 1864. gada Tiesu reformai un tās nozīmei Baltijas guberņās un vēlāk Latvijas Republikā. Līdz ar to Latvijas valsts tiesu varas aspekti rakstā autoru interesē tikai no kontinuitātes teorijas skatpunkta. Tas pats attiecas arī uz padomju laika tiesībām. Pilnvērtīga Latvijas Republikas vai Latvijas PSR tiesu varas funkcionēšanas analīze nav šī raksta mērķis.

1. Tiesu reformas formālā un faktiskā puse, kā arī tās motīvi Baltijas guberņās

1.1. Formālā puse

Krievijas impērijas tiesu reformas mērķis bija nodalīt administratīvo, policijas un tiesu varu.¹⁹ Nozīmīgi bija ieviest arī publiskumu/caurspīdīguma principu lietu izskatīšanā. Valdošais Senāts, skaidrojot Tiesu nolikuma pieņemšanas nepieciešamību, norādīja:

"[...] dot visai tautai taisnu un vienlīdzīgu tiesu un kā līdzekli tam – "tiesu varas cildeņu un cieņas pret likumu nostiprināšanu [...]"²⁰

Cieņa pret likumu ir kas vairāk nekā tikai akla pakļaušanās valsts varai. Likuma ievērošanai ir jāklūst par vadmotīvu jebkurai pavalstnieka/pilsoņa rīcībai:

¹⁶ Уставъ о наказаніяхъ, налагаемыхъ Мировыми Судьями. В кн.: ПСЗ II, т. XV, с. 3797-3836.

¹⁷ Положение о нотариальной части. В кн.: ПСЗ II, т. XVI, ч. 1, с. 4165-4210.

¹⁸ Par notariātu Krievijas impērijā sk. vairāk: Osipova S. Die allgemeine Bedeutung des österreichischen Rechtssystems für Lettland, in: 200 Jahre ABGB – Ausstrahlungen. Die Bedeutung der Kodifikation für andere Staaten und andere Rechtskulturen. Herausgegeben von Geistlinger Michael, Harrer Friedrich, Mosler Rudolf, Rainer Johannes M. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2011, S. 225-238.

¹⁹ Tiesai bija ne tikai jāskata pavalstnieku strīdi, bet arī bieži jānosūta starp pavalstniekiem un valsti. No tā izrietēja prasība par tiesu varas neatkarību no izpildu varas, kas kļuva par vienu no vadmotīviem tiesu varas reformai. Sk.: Головачев А. А. Десять летъ реформъ, 1861-1871. Издание "Вестника Европы". Санктпетербургъ: Въ типографіи Ф. С. Сушинскаго, 1872, с. 304, 305.

²⁰ "[...] дать народу правый и равный для всехъ судъ, и какъ средства для этого – "возвышение судебной власти и утверждение уваженія къ закону" [...]" Sk.: Джаншиев Г. Основы судебной реформы (къ 25-ти летию новаго суда). Историко-юридическіе этюды. Москва: Типографіи М. П. Щепкина, 1891, с. 3.

“[...] cieņa pret likumu, bez kuras nav iedomājama sabiedrības labklājība un kurai jāklūst par patstāvīgu ricības vadmotīvu visiem un jebkuram no augstākā līdz zemākam.”²¹

Tiesu reforma nodrošināja vienotu tiesu iekārtas organizāciju. Bez tam prokuratūra, advokatūra un notariāts Krievijas impērijā un tās Baltijas guberņās turpmāk darbojās pēc vieniem likumiem un principiem. Arī civilprocess un kriminālprocess tagad bija viens un tas pats.

1.2. Faktiskā puse

Tiesu reforma pieļāva zināmu reģionālu atšķirību saglabāšanu. Redzamākā no tām bija atteikšanās ieviest zvērināto solu Baltijas guberņās.²² Zvērinātie sprieda tiesu pēc likuma un sirdsapziņas. Bija gadījumi, kad sirdsapziņa runāja preti likumam. Kādi tam bija motīvi – emocionāla pārliecība, mazizglītība, korupcija²³ vai kas cits – šobrīd vairs nav nosakāms.²⁴ Pretēji tam Baltijas aristokrātijas pārstāvji, kuri pirms tiesu reformas lielākoties ieņēma dažāda līmeņa tiesnešu un tiesu piesēdētāju amatus, tika uzskatīti par godprātīgiem savu pienākumu pildītājiem. Protams, nevar apgalvot, ka neviens no Baltijas muižniecības nebūtu devis vai ņēmis kukuli vai arī nebūtu taisījis dīvainu tiesas spriedumu. Tomēr kopumā Baltijas tiesu piesēdētāju institūts varēja šķist pievilcīgāks nekā zvērināto sols. Ievērojot vēsturisko tradīciju, zvērināto sols netika ieviests ne Baltijas guberņās, ne arī vēlāk Latvijas Republikā.²⁵

Valsts varas dalīšanas teorijas realizēšanās nav iedomājama bez neatkarīgas tiesu varas pastāvēšanas. Demokrātiskā valstī visa vara izriet no tautas. Tauta tiesu varu var īstenot ne citādi kā ar vēlētu pārstāvju līdzdalību tiesas procesā. Šajā ziņā autors pilnībā piekrit vienam no vācu klasiskās filozofijas pilāriem Imanuelam Kantam,²⁶ ka republikāniski jeb tiesiski organizētā valstī tiesu spriež pašas tautas uz noteiktu laiku vai tikai konkrētas lietas izskatīšanu ievēlētā žūrija (t. i., zvērinātie tiesas piesēdētāji).²⁷ Tādējādi atteikšanās ieviest zvērināto solu uz likuma virsvadības principa organizētā demokrātiskā valstī tomēr ir vērtējama kā vēsturiska

²¹ “[...] уважение къ закону, безъ коего невозможно общественное благосостояние и которое должно быть постояннымъ руководителемъ действийъ всехъ и каждаго, отъ вышаго до низшаго”. Sk.: Гессенъ И. В. Судебная реформа. Великія реформы 60-хъ гг. въ ихъ прошломъ и настоящемъ. С.–Петербургъ: Книгоиздательство П. П. Гершунина и К, 1905, с. 180.

²² Kalniņš V. Latvijas PSR ..., 293. lpp.

²³ Prof. Arveda Švābes pētījumi liecina, ka Krievijas impērijā 19. gs. vidū tiesnešu korupcijas, neizglītības un citu prettiesisku darbību vai apstākļu dēļ bija uzkrājušās ap trīs miljoniem neizskatītu lietu. Pretēji tam, pēc profesora domām, Baltijas tiesneši bija izglītoti un neņēma kukuļus. Sk.: Švābe A. Latvijas vēsture (1800–1914). 2. izdevums. Ūpsala: Daugava, 1962, 494. lpp.

²⁴ Pret zvērināto sola ieviešanu arī Krievijas impērijas iekšguberņās TN izstrādes laikā bija ievērojami iebildumi. Tika norādīts, ka tauta vēl nav pietiekami juridiski izglītotā (nobriedusi), lai izprastu tiesību niānses un spriestu loģiski. Sk.: Судебная реформа [Том 1]. Подъ редакціей Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянскаго при ближайшемъ участіи Давыдова и Н. Н. Полянскаго при ближайшемъ участіи: М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренаго. Москва: Книгоиздательство “Объединение”, 1915, с. 316.

²⁵ Sk.: Par tiesu varu: LR likums. Piejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=62847> [aplūkots 30.01.2014.].

²⁶ Immanuel Kant, 1724–1804.

²⁷ “Also kann nur das Volk durch seine von ihm selbst abgeordneten Stellvertreter (die Jury) über jeden in demselbem, obwohl nur mittelbar, richten.” [Respektīvi, tikai tauta pati var spriest tiesu pār jebkuru no sava vidus, lai arī netieši, ar ievēlētu pārstāvju (žūrijas) starpniecību]. Sk.: Kant I. Die Metaphysik der Sitten. Reclam. Stuttgart: GmbH & Co.KG, 2011, S. 175, § 49. ISBN 978-3-15-004508-4.

klūda, jo tiesu vara Latvijā tieši nav saņēmusi pilnvarojumu no tautas kā visu tiesību pirmavota.

Tiesu reforma piešķīra juridiskajai izglītībai līdz tam nebijušu nozīmi. Varētu šķist, ka ar to būs pietiekami tiesiskas valsts pamatu izbūvei. Dzīve pierādīja, ka atsevišķu cilvēku tiesību studijas negarantē visas sabiedrības tiesiskās apziņas forsētu izaugsmi. Drīzāk pat otrādi – jaunie juristi, atstājot universitātes solu un nonākot valsts dienestā vai citās darba attiecībās, drīzāk asimilējās apkārtējās sabiedrības tiesību pasaulē nekā centās kaut ko mainīt:

“Ievērojams vairākums jauno cilvēku pēc universitātes atstāšanas/absolvēšanas atmet jebkādas zinātniskas nodarbes un mazpamazām zaudē jau tā niecīgo zinātnisko bagāžu, pārvēršoties par parastu provinciālu ierēdni bez jebkādas iegūtas izglītības.”²⁸

1.3. Motīvi

Krievijas impērijas Tiesu reformas motīvi Baltijas guberņās bija nepārprotami:

- 1) solis valsts centralizācijas virzienā,
- 2) rusifikācijas politikas nostiprināšana Baltijas guberņās.

Valstiski organizēta, plānveidīga rusifikācijas politika Baltijas guberņās sākās 19. gs. 80. gados pēc t. s. senatora Manaseina revīzijas. Tā, piemēram, Tērbatas (*Dorpat*) Universitātei uzspieda krievu valodu kā lekciju valodu, un pati pilsēta tika pārdēvēta par Jurjevu. Tajā pašā laikā skolotājus, kas neprata krievu valodu, sāka atlaist no darba. Runājot prof. Arveda Švābes (1888–1959) vārdiem, Krievijas impērija darbojās pēc principa:

“Kaut vai veselām paaudzēm būtu jāiet bojā, valdība neatkāpsies no sava nodoma.”²⁹

Visacīmredzamāk rusifikācijas politika tiesu iestādēs izpaudās pārejā uz krievu valodu kā vienīgo tiesvedības valodu miertiesās un tā dēvētās vispārējās tiesās:³⁰

“Livonijas [Vidzemes], Igaunijas un Kurzemes guberņu tiesu iestādēs kā rakstveida, tā mutvārdu lietvedība notiek krievu valodā. Privatpersonu lūgumiem, sūdzībām un atsaukumiem krimināllietās un civillietās arī ir jābūt izklāstītiem krievu valodā.”³¹

Citādi Tiesu reformas nepieciešamība Krievijas impērijas mērogā meklējama ar Krievijas impēriju saistītos 19. gs. 50. gadu politiskajos notikumos un 60. gadu reformās.

²⁸ “Громадное большинство молодых людей бросает, по выходе из университета, всякия научныя занятия и, растерявъ мало-по-малу скромный свой научный багажъ, обращается въ обыкновеннаго провинціального чиновника, не получившаго никакого образования”. Sk.: Гессень И. В. Судебная реформа ... с. 183.

²⁹ Švābe A. Latvijas vēsture (1800–1914). 1. izdevums. Upsala: Daugava, 1958, 464., 465. lpp.

³⁰ Pie vispārīgām tiesām piederēja apgabaltiesa, tiesu palāta un Valdošais Senāts kā Augstākā tiesa.

³¹ “Въ судебныхъ установленіяхъ губерній Лифляндской, Эстляндской и Курляндской, какъ письменное, такъ и словесное производство происходитъ на Русскомъ языкѣ. Прошенія, жалобы и отзывы, представляемые частными лицами по уголовнымъ и гражданскимъ деламъ, должны быть изложены также на Русскомъ языкѣ”. Sk.: I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ ..., с. 2.

2. Politiskā situācija 19. gs. 50. gados

Krievijas impērijas atpalcību no attīstītākajām Rietumeiropas valstīm par uzskatāmu padarīja tās sakāve Krimas karā (1853–1856) pret Lielbritānijas un Francijas vadīto valstu koalīciju.³² Tas atklāja ne tikai carisma valsts pārvaldes modeļa vājās puses, bet arī norādīja uz trūkumiem, starp kuriem jāizceļ divi:

- 1) atpalcība ekonomikā. Tās acīmredzamais iemesls bija nebrīva darbaspēka, t. i., dzimtcilvēku darbaspēka, izmantošana ekonomikā. Tas gan neattiecās uz Poliju³³ un Baltijas guberņām, jo šeit dzimtbūšana tika atcelta jau 19. gs. sākumā;³⁴
- 2) jaunlaiku prasībām neatbilstoša tiesu iekārta. Piemēram, tiesu vara nebija strikti atdalīta no izpildu varas, nebija noteikta tiesas un tiesnešu neatkarība, nepastāvēja formāla vienlīdzība tiesas priekšā, lietu izskatīšana notika lēni vai nenotika vispār, pastāvēja augsta korupcijas pakāpe tiesu amatperšonu vidū un citas problēmas.

3. 19. gs. 60. gadu reformas un ar tiesu varas darbību saistīti principi un tiesu iekārta

3.1. Reformas

1861. gada 19. februārī Krievijas impērijā tika atcelta dzimtbūšana.³⁵ Ar dzimtbūšanas atcelšanu tika radīts brīvs darbaspēks. Brīva kapitāla aprīte daļēji pastāvēja jau pirms tam.³⁶ Tomēr ar brīva darbaspēka aprīti un neattīstītu kredītiestāžu/banku sistēmu kapitālismam ir par maz. Kapitālisms pieprasa vēl formālu vienlīdzību, it īpaši tiesas priekšā un jo īpaši tā saucamajā prasības tiesvedībā, kas saistīta ar civiltiesiska rakstura strīdu izskatīšanu.³⁷ Lai to nodrošinātu, bija jāizveido no valsts pārvaldes neatkarīga tiesa un tiesneša amats.

Tiesu reformai par paraugu kalpoja Eiropas valstu un pašas Krievijas impērijas pieredze. Autors sliecas uzskatīt, līdzīgi citiem Rietumeiropas pētniekiem, ka starp Eiropas valstīm dominējošā nozīme Tiesu reformas kontekstā bija Francijas pieredzei ar tiesu varu saistītos aspektos.³⁸

³² Latvijas PSR vēsture. No vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām. Trešais pārstrādāts un papildināts izdevums Latvijas PSR ZA akadēmiķa A. Drīzuļa redakcijā. 1. sēj. Rīga: Zvaigzne, 1986, 140.–142. lpp.

³³ Sk.: Ābers B. Vidzemes zemnieku stāvoklis 19. g.s. pirmā pusē. Rīga: grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1936, 52., 53. lpp.

³⁴ Sk.: 1. Полное собрание законов, т. XXXIII, Nr. 26278; 2. Полное собрание законов, т. XXXIV, Nr. 27024; 3. Полное собрание законов, т. XXXVI, Nr. 27735.

³⁵ Манифест 19 февраля 1861 года. Sk., piemēram: Хрестоматия по истории отечественного государства и права. X век – 1917 год. Московский Государственный Университет имени М. В. Ломоносова. Составитель: доктор юридических наук, профессор В. А. Томсинов. Москва: ЗЕРЦАЛО-М, 2004, с. 241–247.

³⁶ Piemēram, visiem brīvi pieejama kredītiestāžu sistēma šajā laikā Krievijas impērijā tikai sāka veidoties.

³⁷ Дзимtbūšanas atcelšana bez vienlīdzības tiesu priekšā nesasniedtu savu mērķi, un visu pavalstnieku brīvība valstī būtu vairāk formāla nekā reāla vērtība. Sk.: Головачев А. А. Десять летъ реформъ ..., с. 287, 288.

³⁸ Sk., piemēram: Аннерс Э. История Европейского права. Москва: Наука, 1996, с. 363. Sal.: pastāv viedoklis, ka Krievijas impērija, izstrādājot tiesu reformas un procesuālo tiesību likumus, nekopēja (neplaģiatēja) nevienu konkrētu Eiropas valsti. Protams, netiek noliegta citu Eiropas valstu pieredzes analizēšana tiesu reformas sagatavošanā un ar to saistīto likumu izstrādē. Sk., piemēram: Щегловитовъ

3.2. Tiesu varas principi

Tiesu nolikums, CPN un KPN tika izstrādāti, balstoties uz jaunlaiku prasībām atbilstošiem tiesību principiem. Pie tādiem piederēja, piemēram:

- 1) formāla vienlīdzība tiesas priekšā,³⁹
- 2) tiesas spriešanas tiesības piekritība tikai tiesai,⁴⁰
- 3) tiesas un tiesnešu neatkarība,⁴¹
- 4) tiesneša neatceļamība,⁴²
- 5) sacīkstes princips,⁴³
- 6) personas neaizskaramība,⁴⁴
- 7) nevainīguma prezumpcija,⁴⁵
- 8) pierādījumu vienlīdzība⁴⁶ u. c. principi.

И. Г. Влияние иностранных законодательств на составление Судебных Уставов 20 ноября 1864 года. Петроград: Издание Т-ва И. Д. Сыгина, 1915.

³⁹ "Судебная власть [...] распространяется на лица всех сословий и на все дела, как гражданския, такъ и уголовныя" [Tiesu vara [...] attiecās uz visu kārtu/slāņu personām un visām lietām kā civilām, tā kriminālām] (TN, 2. pants).

Bez vispārējās piekritības tiesām pastāvēja arī speciālās tiesas. Piemēram, zemnieku (pagasta/ciema) tiesas, kara tiesas, baznīcu/garīgās tiesas u. c. Pagasta tiesu pastāvēšana tika kritizēta, jo, nepastāvot pietiekamai pārraudzībai pār tām, tās bieži rīkojās patvaļīgi. Pagasta tiesas, faktiski kā vienas kārtas tiesas, pastāvēšana runāja arī preti vienlīdzības principam. Sk.: Товстолесь Н. Н. Учреждение судебных установлений (Св. Зак. Т. XVI, ч. 1, изд. 1914 года). Петроград: Издание юридического книжного магазина Ив. Ив. Зубкого, подъ фирмоу "Законоведение", 1916, с. 6-8.

⁴⁰ TN, 1. pants.

⁴¹ Pēc likuma idejas/gara tiesu varai pilnībā pašai vajadzēja veikt savu uzraudzību (TN, 249., 249.¹ pants). Tas tomēr pilnībā neistenojās, jo tieslietu ministram kā Ģenerālprokurotam bija tiesības iejaukties tiesu varas darbībā:

"Онъ имеетъ право требовать отъ чиновъ судебного ведомства доставления нужныхъ ему сведеній и объясненій письменно, а въ необходимыхъ случаяхъ также и личного представлення оныхъ" [Viņam ir tiesības prasīt no tiesu iestāžu amatpersonām/rangiem nepieciešamu ziņu sniegšanu un rakstiskus paskaidrojumus, bet īpašos gadījumos arī personisku to iesniegšanu] (TN, 254. pants).

⁴² Tiesneši bija atceļami no amata vai nosūtāmi darbā uz citu tiesu tikai ar tiesnešu piekrišanu vai citos likumā stingri noteiktos gadījumos, piemēram, sakarā ar neierašanos darba vietā, ilgstošas slimības gadījumā, stājoties spēkā notiesājošam tiesas spriedumam u. tml. Sk.: TN, 228.–230., 243., 295. u. c. pantī.

⁴³ CPN izstrādes gaitā tika secināts, ka civilprocesuālai tiesvedībai jābalstās uz sacīkstes principu. Tāpat tika prasīta lietu publiska skatīšana. Sk.: Судебная реформа [Том 1] ..., с. 312.

⁴⁴ Щегловитов С. Г. Судебные уставы императора Александра II съ законодательными мотивами и разъясненіями. Уставъ уголовного судопроизводства. Девятое издание, исправленное и дополненное по 15-ое февраля 1907 года. С-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, 1907, с. 1, 13. Sk. arī: KPN, 8. pants:

"Никто не можетъ быть ни задержанъ подъ стражею иначе, какъ въ случаяхъ, законами определенныхъ, ни содержимъ въ помещеніяхъ, не установленныхъ на то закономъ" [Nevienу nevar aizturēt zem aresta citādi kā likumā noteiktos gadījumos, ne turēt telpās likumā tam neparedzētās]. KPN, 1. pants: "Никто не можетъ подлежать судебному преследованію за преступленіе или проступокъ, не бывъ привлеченъ къ ответственности въ порядке, определенномъ правилами сего Устава" [Nevienу nevar pakļaut tiesu vajāšanai par noziegumu vai pārkāpumu, neesot sauktam pie atbildības šajā likumā/uztavā noteiktā kārtībā].

⁴⁵ Щегловитов С. Г. Судебные уставы ..., с. 16. Sk. arī: KPN, 14. pants:

"Никто не можетъ быть наказанъ за преступленіе или проступокъ, подлежащія судебному ведомству, иначе, какъ по приговору надлежащаго Суда, вошедшему въ законную силу" [Neviens nevar tikt sodīts par noziegumu vai pārkāpumu tiesu iestādēm piekritīgā lietā citādi kā pēc likumīgā spēkā stājušos Tiesas sprieduma].

⁴⁶ Kalniņš V., Apsītis R. Latvijas PSR ..., 76. lpp.

3.3. Tiesu iekārtas struktūra

Saskaņā ar Tiesu nolikuma 1. pantu tiesu varu Krievijas impērijā piederēja:⁴⁷

- 1) miertiesnešiem,
- 2) miertiesnešu sapulcēm (kā apelācijas tiesai),
- 3) apgabaltiesām (*окружнымъ судамъ*),
- 4) tiesu palātām (*судебнымъ палатамъ*) (kā apelācijas tiesai),
- 5) Valdošajam Senātam kā augstākai kasācijas tiesai (*Правительствующему Сенату, въ качестве верховнаго кассационнаго суда*).⁴⁸

Lietas pirmā instancē skatīja miera tiesas un apgabaltiesas atbilstoši ar likumu noteiktai piekritībai. Bez tam zemnieku lietas pirmajā instancē skatīja arī pagasta tiesas.⁴⁹

Miera tiesa kā pirmās instances tiesa skatīja sodāmus pārkāpumus, par kuriem kā augstāko sodu varēja noteikt cietumsodu līdz vienam gadam un sešiem mēnešiem, uzlikt naudas sodu līdz 300 rubļiem, piespriest arestu līdz trim mēnešiem vai arī aprobežoties tikai ar rājienu, aizrādījumu vai pamācību (*внушение*).⁵⁰ Kompetence civillietu prasījumos sniedzās līdz 500 rubļiem.⁵¹ Izņemti no miertiesnešu kompetences bija strīdi par nekustamo īpašumu, atklājumiem un izgudrojumiem. Miertiesneši skatīja arī personiska aizvainojuma, valdījuma atjaunošanas, īpašuma traucējuma novēršanas u. tml. prasījumus.⁵²

Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas (1918. gada 18. novembrī) miertiesas un miertiesnešu sapulces pārstrukturēja par pirmās instances tiesām ar nosaukumu – miertiesas.⁵³ Padomju laikos uz miertiesu bāzes izveidoja rajonu (pilsētu) tautas tiesas.⁵⁴

“Vispārējās tiesas” – apgabaltiesas, tiesu palātas un Valdošais Senāts skatīja lietas, kas nebija piekritīgas miera tiesām vai speciālām tiesām.

Tiesu nolikumu jaunievedums bija trīs instanču tiesu sistēmas izveide (pirmā, apelācijas un kasācijas tiesa). Šāda vispārējo tiesu iekārta tika pārņemta starpkaru Latvijā (1918–1940). Arī tiesu nosaukumi – apgabaltiesa, Tiesu palāta un Senāts – tika saglabāti. Ievērojot Latvijas valsts kontinuitāti, atjaunojot valsts neatkarību *de facto* 1990.–1991. gadā, 20. gs. 90. gados faktiski tika atjaunota pirmsaneksijas laika tiesu sistēma. Izņēmums bija miertiesas. Miertiesas ar šādu nosaukumu kā pirmās

⁴⁷ Bez likumā nosauktām tiesām uz speciāla likuma pamata varēja pastāvēt arī garīgās tiesas, kara tiesas, zemnieku tiesas, ciema (*станица*) tiesas un cittautiešu (*инородческихъ*) tiesas (piezīme pie TN 2. panta).

⁴⁸ TN, 1. pants.

⁴⁹ Pagasta tiesa skatīja: 1) civillietas līdz 100 rubļu prasījuma summai un nekustamā īpašuma valdījuma vai servitūta lietošanas traucēju novēršanu; 2) pārkāpuma lietās sods varēja sniegties līdz 12 rubļiem vai septiņām dienām arestā. Pagasta tiesa varēju piespriest arī sabiedriskos darbus vai zaudējumu atlīdzību, bet līdz 1904. gadam arī miesas sodus. Sk.: Kalniņš V., Apsītis R. Latvijas PSR., 46. lpp.

⁵⁰ KPN, 33. pants. Sk. arī: “Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями”, kas konkretizēja miertiesnešu uzliekamās sodus un to apmērus.

⁵¹ Līdz Pirmajam pasaules karam (1914) inflācijas sekas bija prasījuma summas maksimāla apjoma pakāpeniska paaugstināšana.

⁵² CPN, 29., 31. pants. Sk. vairāk: Судебные уставы 20 ноября 1864 года. Съ изложениемъ разсуждений, на коихъ они основаны. Издание Государственной Канцелярии. Часть первая. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1866, с. 43–46.

⁵³ Blūzma V. Latvijas Republikas tiesību sistēmas veidošanas sākums. No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: fonds “Latvijas Vēsture”, 2000, 210. lpp.

⁵⁴ Blūzma V. Latvijas inkorporācija PSRS sastāvā un padomju tiesību uzspiešana Latvijai (1940–1941). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: fonds “Latvijas Vēsture”, 2000, 341. lpp.

instances tiesas netika atjaunotas. To vietu kā pirmās instances tiesas ieņēma rajonu (pilsētu) tiesas ar līdzīgu kompetenci.⁵⁵

Padomju tiesu iekārtas īpatnība bija apelācijas instances tiesu trūkums.⁵⁶ Tāpēc pēc Latvijas valstiskuma atjaunošanas rajonu (pilsētu) tiesu kompetence salīdzinājumā ar padomju laikiem sašaurinājās, jo apgabaltiesas likuma kārtībā skatīja lietas arī pirmajā instancē.

Lai arī formāli pēc neatkarības atjaunošanas tika atjaunota starpkaru Latvijas tiesu sistēma, faktiski spēkā palika Tiesu nolikumā iestrādātā doma par apgabala tiesām kā pirmās instances tiesām. Krievijas impērijā šāds nosacījums bija saprotams, jo tiesnešiem bija tikai vēlams, bet nevis obligāta augstākā juridiskā izglītība. Mūsdienās par tiesnesi, tai skaitā pirmās instances tiesā, var būt tikai persona ar augstāko juridisko izglītību.⁵⁷ Tādējādi līdz 2013. gada "Tiesu reformai" apgabaltiesu tiesība skatīt noteiktas kategorijas lietas pirmajā instancē ir uzskatāma vairāk par vēsturisku tradīciju, mazāk – par valstisku nepieciešamību, nodrošinot tiesības uz taisnīgu tiesu.

Juridiskā izglītība ir jaunlaiku priekšnoteikums tiesneša amata ieņemšanai. Krievijas impērijā 19. gs. vidū trūka juridiski izglītotu cilvēku, kuri varētu aizņemt pat vispārējo tiesu tiesnešu amata vakances. Tādēļ ir pašsaprotami, ka Tiesu nolikums neprasīja tiesnešiem obligātu augstāko/universitātes juridisko izglītību. Juridiskās izglītības trūkumu varēja aizstāt zināma dienesta pieredze tiesu sistēmā (*или же доказавших на службе свои познания по судебной части*).⁵⁸ Lai cik tas nebūtu dīvaini, vēl padomju okupācijas/aneksijas laikā likums neprasīja tiesnešiem augstāko juridisko izglītību.⁵⁹ Praksē tomēr, ja neskata pēckara gadus, par tiesnešiem tika "ievēlētas" personas ar augstāko juridisko izglītību.⁶⁰

2013. gada 13. jūnijā tika izdarīti nozīmīgi grozījumi likumā "Par tiesu varu".⁶¹ No 2014. gada 1. janvāra par vēsturi ir kļuvusi Augstākās Tiesas strukturāls iedalījums Tiesu palātā un Senātā, kā arī ir notikusi atteikšanās no Tiesu palātas un Senāta nosaukuma.⁶² Ne mazāk būtiska ir apgabaltiesu tiesību satura maiņa: "Apgabaltiesa ir apelācijas instance civillietām, krimināllietām un administratīvajām

⁵⁵ Sk. likumu "Par tiesu varu".

⁵⁶ Lazdiņš J. Padomju tiesību periods Latvijā (1944/45–1985). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 404.–408. lpp.

⁵⁷ Sk. likuma "Par tiesu varu" III sadaļas 7. nodaļu.

⁵⁸ TN, 202. pants.

⁵⁹ Sk.:

1. "Par tiesnesi un tautas piesēdētāju Latvijas PSR tiesās var ievēlēt ikvienu PSR Savienības pilsoni, kam ir vēlēšanu tiesības un kas līdz vēlēšanu dienai sasniedzis 25 gadu vecumu." (Latvijas PSR [1959. gada 27. novembra] likums "Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas tiesu iekārtu". Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1959, Nr. 32, 16. pants);

2. "Par tiesnesi un tautas piesēdētāju var ievēlēt ikvienu Latvijas PSR pilsoni, kas līdz vēlēšanu dienai sasniedzis 25 gadu vecumu.

Citu savienoto republiku pilsoņus Latvijas PSR teritorijā var ievēlēt par tiesnešiem un tautas piesēdētājiem tāpat kā Latvijas PSR pilsoņus." (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas [1981. gada 12. jūnija] likums "Par Latvijas PSR tiesu iekārtu". Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas likums Par Latvijas PSR Tiesu iekārtu. Rīga: Avots, 1981, 44. pants).

⁶⁰ David R., Grasmann G. u. c. Einführung in die großen Rechtssysteme den Gegenwart. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1988, S. 366.

⁶¹ Likuma grozījumi formāli stājās spēkā jau tā paša gada 1. septembrī, tomēr atliekot atsevišķu strukturālu jautājumu īstenošanu līdz pat 2017. gada 1. janvārim. Sk.: Grozījumi likumā "Par tiesu varu": LR likums. Pārejas noteikumi. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=258013>. [aplūkots 21.03.2014.].

⁶² Turpat, sk. 43.–47. pantu.

lietām, ja likumā nav noteikts citādi.”⁶³ Līdz ar to apgabaltiesas vispārējā kārtībā ir zaudējušas pirmās instances tiesas statusu, kāds tas tika pārmantots no starpkaru Latvijas.

4. Prokuratūra

Prokuratūras izcelsme mūsdienu izpratnē Baltijā ir tieši saistāma ar Tiesu nolikumu. Prokuratūra gan tolaik ietilpa Tieslietu ministrijas sistēmā ar Tieslietu ministru kā ģenerālprokuroru priekšgalā:

“Prokurora uzraudzība uzticēta Virsprokuroriem, Prokuroriem un viņu biedriem zem Tieslietu ministra kā Ģenerālprokurora augstākās pārraudzības.”⁶⁴

Senātā darbojās virsprokurori un viņu biedri, bet Tiesu palātā un apgabaltiesā – prokurori un viņu biedri.⁶⁵ Miertiesās prokurora funkcijas veica policija.

Atšķirībā no Krievijas impērijas Latvijas Republikā ģenerālprokurors neieņem vienlaikus tieslietu ministra amatu un arī prokuratūra nav Tieslietu ministrijas sastāvā:

“Prokuratūra ir tiesu varas institūcija, kas patstāvīgi veic uzraudzību pār likumības ievērošanu šajā likumā noteiktās kompetences ietvaros.”⁶⁶

Citādi prokuroru tiesības un pienākumi nav kardināli mainījušies līdz pat mūsdienām.

Krievijas impērijas prokurori tika organizēti atbilstoši pakļautības attiecībām. Tas nozīmēja, ka zemāko tiesu instanču prokurori atradās augstāko tiesu instanču pakļautībā, bet prokurora biedri – attiecīgā prokurora padotībā. Visi prokurori bija atbildīgi ģenerālprokurora priekšā.⁶⁷

Prokuratūra no tās pirmsākumiem ir stāvējusi likumības ievērošanas sardzē. No tās izrietēja prokuratūras uzdevums raudzīties (tā dēvētā vispārīgās uzraudzības kārtībā), lai visi pavalstnieki, iestādes un tiesa ievērotu valsts sankcionētus normatīvos aktus. Par nozīmīgāko prokuratūras funkciju tika noteikta kriminālvajāšana un apsūdzības uzturēšana tiesā.⁶⁸ Prokurori bija tiesīgi iesniegt arī protestus par tiesu spriedumiem un lēmumiem. Likumā noteiktajos gadījumos prokurori piedalījās arī lietu izskatīšanā civilprocesuālā kārtībā, piemēram, pēc prokuratūras iniciatīvas ierosinātās lietās personas atzīšanā par bezvēsts promesošu,⁶⁹ par bērnu leģitīmāciju (*узаконение*),⁷⁰ adopciju (*усыновление*)⁷¹ un citos likumā noteiktos gadījumos.

⁶³ Grozījumi likumā “Par tiesu varu”: LR likums. Pārejas noteikumi. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=258013> [aplūkots 21.03.2014.]. Sk. 36. pantu.

⁶⁴ “Прокурорский надзоръ вверяется Оберъ-Прокурорамъ, Прокурорамъ и ихъ Товарищамъ, подъ высшимъ наблюдениемъ Министра Юстиции какъ Генераль-Прокурора”. Sk.: TN, 124. pants.

⁶⁵ Sk., piemēram: TN, 8., 9., 124.–136. pants.

⁶⁶ Prokuratūras likums: LR likums. 1. pants, 1. daļa. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57276> [aplūkots 20.03.2014.].

⁶⁷ TN, 129. pants. Sk. arī: Муравьев Н. В. Прокурорский надзоръ ..., с. 494, 495.

⁶⁸ Sk.: KPN, it īpaši no 510. panta.

⁶⁹ CPN, 1451., 1457. pants.

⁷⁰ CPN, 1460.⁵, 1460.⁶ pants.

⁷¹ CPN, 1460.¹⁰, 1460.¹¹ pants.

5. Advokatūra

Vispilnīgāk neatkarīgā Latvijas valsts no Tiesu nolikumiem ir pārņēmusi zvērināta advokāta statusu.⁷² Kopš zvērinātu advokātu darbības pirmsākumiem mūsdienu izpratnē to darbība balstās uz klienta aizstāvības un pārstāvības principu. Advokāti pilda arī sociālo funkciju, aizstāvot vai pārstāvot personas zvērinātu advokātu padomes vai tiesas uzdevumā.⁷³

Zvērinātu advokātu padomes darbojās pie tiesu palātām.⁷⁴ Tomēr tiesības tiesnešiem iejaukties zvērinātu advokātu padomes darbībā likumprojekta izstrādes laikā tika strikti noraidītas, jo:

“[...] zvērināti advokāti kā prāvnieku pārstāvji pēc dabiskā taisnīguma [...] nedrīkst sastāvēt zem tiesu iestāžu uzraudzības un nedrīkst atrasties kādā atkarībā no tām.”⁷⁵

Zvērinātu advokātu kā brīvas juristu profesijas iekšējā, korporatīvā pārvalde tiek dibināta uz demokrātiskiem principiem. Tāpēc paši zvērinātie advokāti ar balsu vairākumu ievēl padomi kā zvērinātu advokātu darbību koordinējošu institūciju. Krievijas impērijā padomes biedru mainība parasti pa tiesu palātas apgabalu padomēm nebija liela. Piemēram, no 1866. gada līdz 1913. gadam vidēji viens un tas pats padomes loceklis amatā atradās Sanktpēterburgas padomē septiņus gadus, Maskavas padomē astoņus gadus un Harkovas padomē deviņus gadus no vietas.⁷⁶

Zvērinātu advokātu padomes uzdevumos ietilpa ne tikai savu biedru darbības koordinēšana, bet arī jaunu biedru uzņemšana, kā arī biedru disciplināra sodīšana par prettiesisku un/vai neētisku rīcību. Kā augstākais sods bija paredzēta izslēgšana no zvērinātu advokātu skaita vai zvērināta advokāta lietas nodošana kriminālvajāšanai.⁷⁷

Par zvērinātu advokātu varēja kļūt persona ar augstāko juridisko izglītību un vismaz piecu gadu jurista praksi, kas bija saistīta ar praktisku iemaņu iegūšanu ar tiesvedību saistītos jautājumos. Tika prasīta arī 25 gadu vecuma sasniegšana, godprātība un zināma ētikas normu ievērošana, t. i., vismaz tiesiski nevainojama reputācija.

Par zvērinātu advokātu nevarēja būt ārzemnieks, maksāt nespējīga persona, valsts dienestā vai vēlēta amatā esoša persona, persona, kuras kārtas tiesības (tai skaitā arī garīdznieka) uz tiesas sprieduma pamata bija ierobežotas vai atņemtas vai pret kuru bija ierosināts kriminālprocess, kā arī persona, kura uz tiesas sprieduma pamata bija patriekta (atbrīvota) no darba tiesu iestādē (tai skaitā garīgas/baznīcas tiesas iestādē) vai arī svītrotā no zvērināta advokātu saraksta. Bez tam par zvērinātu advokātu nevarēja praktizēt persona, kura bija izslēgta no muižnieku vai

⁷² Sk.: TN, 353.–406. pants un Latvijas Republikas Advokatūras likums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=59283> [aplūkots 20.03.2014.].

⁷³ TN, 353. pants.

⁷⁴ Sk.: TN, 357.–365. pants.

⁷⁵ “[...] присяжные поверенные, как представители тяжущихся, по естественной справедливости, [...] не должны состоять под надзором судебных мест и не должны состоять ни в какой зависимости от них”. Sk.: История русской адвокатуры. Том третий. Под редакцией М. Н. Гернетъ. Сословная организация адвокатуры (1964.20.IX.-1914). Москва: Издание Советовъ присяжныхъ поверенныхъ, 1916, с. 1.

⁷⁶ История русской адвокатуры. Том второй. Под редакцией М. Н. Гернетъ. Сословная организация адвокатуры (1964.20.IX.-1914). Москва: Издание Советовъ присяжныхъ поверенныхъ, 1916, с. 129-131.

⁷⁷ TN, 368. pants. Sk. arī: Latvijas Republikas Advokatūras likums, 73., 74. pants.

citas kārtas korporācijas. Arī tiesām pastāvēja iebilduma tiesības, ja pēc tiesas ieskata personai būtu nepieļaujami pārstāvēt citas personas.⁷⁸

Izstrādājot Tiesu nolikuma projektu, daļa projekta autoru bija tādā ieskatā, ka zinātnes attīstības interesēs par zvērinātiem advokātiem būtu jāliedz strādāt tiesību zinātņu profesoriem, jo jurista prakse varētu “ņemt prom” pārāk daudz zinātnieka dārgā laika. Pretēji tam tomēr lielākā daļa Tiesu nolikuma tēvu bija citādās domās. Vairākums no viņiem atzina, ka tiesību zinātņu profesoru praktiskā darbība tikai bagātinās akadēmiskās lekcijas. No tā profitēs (gūs labumu) kā zinātnieki, tā klausītāji (studenti).⁷⁹

Mūsdienu prasības zvērināta advokāta statusa iegūšanai ir līdzīgas.⁸⁰ Lai tiktu uzņemts zvērinātu advokātu skaitā, pretendents ir jākārt kvalifikācijas eksāmens, no kura ir atbrīvoti tikai tiesību zinātņu doktori (*Dr. iur.*).⁸¹ Pirms praktiskās darbības uzsākšanas zvērināta advokāta kandidātam ir jānodrošina zvērests Augstākās tiesas priekšsēdētāja priekšā.

Bez zvērinātiem advokātiem Krievijas impērijā civilprocesā ar attiecīgās tiesas atļauju bija tiesīgi piedalīties un citas personas pārstāvēt t. s. privātdavokāti. Privātdavokātiem likums neizvirzīja kādas konkrētas izglītības prasības. Viss tika reducēts uz spējām pārstāvēt citas personas intereses, kā arī cieņu, ko baudīja attiecīgais privātdavokāts.⁸²

Kopsavilkums

1864. gada Krievijas impērijas Tiesu nolikums (kopīgi ar procesuālo tiesību nolikumiem) lika pamatus jaunlaiku tiesu varas izpratnei bijušajā Krievijas impērijas teritorijā, tai skaitā arī attiecībā uz Baltijas guberņām no 1889. gada.

Tika izveidots mūsdienu izpratnei atbilstošs prokurora amats un zvērinātu advokātu institūts.

Ar nelieliem grozījumiem caru laika tiesu sistēmu pārņēma starpkaru Latvijas Republika (1918–1940), un tā tika atjaunota arī pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas *de facto* 1990.–1991. gadā. Tiesu varas pēctecība ir viens no Latvijas Republikas kontinuitātes teorijas pamatiem.

Vispilnīgāk Latvijas valsts gadsimtu gaitā līdz mūsdienām ir saglabājusī zvērināta advokāta institūta tiesisko regulējumu.

2013. gada grozījumi likumā “Par tiesu varu” pirmsšķietami ir ievadījuši jaunu “Tiesu reformu”. Vai šī “Tiesu reforma” sevi attaisnos, vai daudzējādā ziņā varēs runāt par zināmu kontinuitātes idejas pārrāvumu ar tiesu varu saistītos jautājumos, pierādīs tuvākie gadi un pašu tiesnešu attieksme pret 2013. gada grozījumiem likumā “Par tiesu varu”.

⁷⁸ TN, 354., 355. pants.

⁷⁹ Гессенъ И. В. История русской адвокатуры. Томъ первый. Адвокатура, Общество и Государство (1964.20.IX.-1914). Москва: Издание Советовъ присяжныхъ поверенныхъ, 1914, с. 88, 89.

⁸⁰ Latvijas Republikas Advokatūras likums, 14. pants, 1. daļa.

⁸¹ Turpat, 2. daļa.

⁸² TN, 406.¹–406.¹⁹ pants.

AUTORITĀRAS VALSTS IZPRATNE UN PAMATPRINCIPI: KĀRĻA ULMAŅA REŽĪMS

THE CONCEPT AND THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE AUTHORITARIAN STATE: KĀRLIS ULMANIS' REGIME

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedras docents

Summary

The author analyzed the concept of the authoritarian state in the Latvian legal theory and the fundamental principles of the authoritarian state.

Latvia was an authoritarian state from 1934 to 1940. The authoritarian state has been described as a modern cultural state or the highest form of the state governed by law.

The most important fundamental principles of the authoritarian state were the principle of the unity of people, the principle of leadership and the principle of the state governed by law.

Atslēgvārdi: autoritāra valsts, vadonisms, tautas vienība, tiesiska valsts, diktatūra.

Key words: authoritarian state, leadership, unity of people, state governed by law, dictatorship.

Ievads

Starpkaru periodā Latvijas valstiskumam bija ne vien parlamentāras republikas, bet arī arīdzan autoritāras valsts pieredze. Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa vadībā 1934. gada 15. maijā tika īstenots valsts apvērsums, apturot Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme)¹ un Saeimas darbību.² Lai gan apvērsuma rīkotāji bija solījuši veikt konstitucionālo reformu,³ tomēr realitātē Latvija ārkārtīgi strauji transformējās par autoritāru valsti.

Latvijā notikušās valsts iekārtas pārmaiņas nebija unikāls notikums starpkaru Eiropā.⁴ Drīzāk tieši pretēji – Latvijā autoritāra valsts tika izveidota salīdzinoši vēlu. Mūsdienų vēsturnieki pat atzinuši, ka autoritāras valsts izveidei Latvijā nepastāvēja tie priekšnoteikumi, kas bija noveduši pie parlamentāro sistēmu sabrukuma

---

¹ Latvijas Republikas Satversme. Valdības Vēstnesis, 1922, 30. jūnijs, Nr. 141.

² Valdības deklarācija. Valdības Vēstnesis, 1934, 19. maijs, Nr. 110.

³ Valdības manifests. 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos. Ščerbinskis V., Jēkabsons Ē. (sast.). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas arhivistu biedrība, 2012, 184.–186. lpp.

⁴ Feldmanis I. Autoritārisma viļņi pēc 1. pasaules kara. No: Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos. Ščerbinskis V., Jēkabsons Ē. (sast.). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas arhivistu biedrība, 2012, 77.–89. lpp.

citās Eiropas valstīs.⁵ Tomēr tas netraucēja izveidoties stabilai politiskajai domai, ka parlamentārisms un demokrātija sevi ir izsmēluši un nepieciešamas pārmaiņas.⁶ Šādām reformām nepieciešamais paraugs tika saskatīts gan tālaika vadošajās Eiropas autoritārajās valstīs – Itālijā, Austrijā un Vācijā, gan arī kaimiņvalstīs – Polijā, Lietuvā un Igaunijā.

K. Ulmaņa autoritārais režīms līdz šim Latvijas tiesību vēsturē ir salīdzinoši maz analizēts.⁷ Tam par iemeslu varētu būt dažādi apstākļi. Visupirms, objektīvu pētījumu veikšanu traucēja padomju okupācijas periods, kad Kārļa Ulmaņa režīms historiogrāfijā tika vienkāršoti raksturots kā fašistiska diktatūra.⁸ Savukārt trimdas vēsturnieki gana bieži mēģināja pamatot un attaisnot Kārļa Ulmaņa rīcību.⁹ Autoritārā režīma juridisko konstrukciju un būtiskākos pamatprincipus mēģinājis raksturot Ādolfs Šilde.¹⁰ Savukārt pēc neatkarības atjaunošanas apjomīgākā analīze veikta Latvijas tiesību vēstures mācību grāmatā.¹¹

Šā raksta mērķis ir sniegt K. Ulmaņa izveidotās autoritārās valsts juridisku raksturojumu. Lai sasniegtu šo mērķi, autors visupirms analizēs autoritārās valsts jēdziena izpratni tālaika Latvijas tiesību zinātnē. Papildus tam rakstā tiks aplūkoti būtiskākie autoritārās valsts principi. Tiesību zinātnē pamatoti norādīts, ka katrai valsts iekārtai ir raksturīgi savi vispārējie tiesību principi, kuri var būt nepieņemami citai valsts iekārtai.¹² Autoritārās valsts pamatprincipu analīze šādā kontekstā ļauj precīzāk un labāk izprast paša režīma būtību.

1. Autoritārās valsts izpratne

Latvijas tiesību zinātnē K. Ulmaņa režīmu dēvēja par autoritāru valsti. Autoritārās valsts izpratnes veidošanu atviegloja tas, ka attiecīgās teorijas tajā laikā bija izstrādājuši Itālijas un Vācijas valststiesībnieki.¹³ Šo iemeslu dēļ Latvijas tiesību zinātnes veikums nav vērtējams kā oriģināls vai inovatīvs pienesums, bet vairāk kā veiksmīgs valdošo Eiropas ideju pielāgojums Latvijas politiskajai realitātei.

K. Dišlers autoritāru valsti raksturoja kā starpkaru perioda lielāko vēsturiski politisko parādību, kura sekmīgi aizvietojsi parlamentāro iekārtu. Autoritārā valsts tika aplūkota kā kultūras valsts.¹⁴ Valsts pienākums bija nodrošināt kultūras attīstību un pieejamību plašām sabiedrības masām. Valstij jāapvieno ne vien tautas materiālie līdzekļi, bet arī tautas garīgās spējas un morālie spēki, lai tie tiktu

⁵ Ščerbinskis V. 1934. gada 15. maija apvērsums: cēloņi, norise un sekas. No: Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos. Ščerbinskis V., Jēkabsons Ē. (sast.). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas arhivistu biedrība, 2012, 11.–19. lpp.

⁶ Šilde Ā. Latvijas vēsture. 1914–1940. Stokholma: Daugava, 1976, 569.–579. lpp.

⁷ Balodis R. Latvijas Republikas konstitucionālo tiesību evolūcija un transformācija 20.–21. gadsimta mijā. No: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.–21. gs. mijā. Rīga: LU Juridiskā fakultāte, 2006, 447. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ Apsītis R. Kārlis Ulmanis un Satversme. No: Kārlim Ulmanim 120. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 1998, 78. lpp.

¹⁰ Šilde Ā. Pirmā republika. Rīga: Elpa, 1993, 313.–320. lpp.

¹¹ Lazdiņš J. Tiesības autoritārā režīma laikā (1934–1940). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Lēbers D. A. (zin. red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 261.–282. lpp.

¹² Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000, 2. sēj., Nr. 7 (11), 216. lpp.

¹³ Vinzarājs N. Autoritāra valsts un civiltiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1, 58.–82. lpp.

¹⁴ Dišlers K. Autoritāra valsts kā kultūras valsts. Sējējs, 1936, Nr. 9, 916. lpp.

izmantoti atbilstoši kultūras prasībām un tautas patiesajām interesēm.¹⁵ Autoritārā valsts pretstatā parlamentārajai iekārtai spējot apvienot un izmantot visus nepieciešamos līdzekļus tautas un valsts vajadzību īstenošanai.¹⁶ Līdz ar to valsts uzdevums bija rūpēties par arvien augstāka tautas labklājības līmeņa nodrošināšanu.¹⁷

Autoritāra valsts nozīmēja arī valsts funkciju izmaiņas attiecībā ar sabiedrību un atsevišķiem pilsoņiem. Šajā ziņā būtisks bija valsts lomas pieaugums ekonomiskajā politikā. Autoritāras valsts uzdevums ir kārtot sabiedrības saimniecisko dzīvi, pārņemt daudzus saimnieciskās dzīves aspektus savā kompetencē un vadīt ekonomiku pēc sava plāna.¹⁸ Valsts lomas pieaugums bija nepieciešams, lai nodrošinātu pēc iespējas lielāku tautas materiālās kultūras pieaugumu, kas bija vajadzīgs tautas garīgās kultūras izaugsmei. Līdz ar to valsts lomas maiņa ekonomikā izrietēja no apstākļa, ka autoritāra valsts ir kultūras valsts. Materiālās kultūras pieaugums ļautu valstij sekmīgāk rūpēties par garīgās kultūras vērtību veidošanu, uzkrāšanu un attīstīšanu, kā arī šo vērtību pieejamību plašām sabiedrības masām.¹⁹

Tādā veidā arīdzan tika mēģināts uzrādīt autoritāras valsts pamatojumu, kādēļ šāda veida valsts iekārta nepieciešama. "Autoritārā valsts iekārta atsaucas uz pašas tautas un valsts īstajām, reālajām, augstākajām interesēm, uz tautas pašas reālajām vajadzībām. *Salus publica*, t. i., vispārības labums, tautas augstākais labums, tas, lūk, ir autoritāras valsts un autoritāras valsts iekārtas īstais attaisnojums un pamatojums."²⁰

Sabiedrības labums arī kalpoja par attaisnojumu parlamentārās iekārtas maiņai un autoritārā režīma leģitimitātes pamatojumam. Ievēribas cienīgs ir K. Dišlera piedāvājums civiltiesisko institūtu – neuzdoto lietvedību – pārcelt uz publiskajām tiesībām, lai pamatotu valdības iespējas pārkāpt konstitucionālo regulējumu un uzņemties papildu pilnvaras, lai nodrošinātu valsts interešu aizsardzību.²¹

K. Ulmaņa režīms savas iekārtas priekšrocības demonstrēja ar nomelnojošu parlamentārisma kritiku un aktīvu režīma propagandu. Līdztekus tam tika būtiski ierobežotas cilvēku pamattiesības, aizliegta politisko partiju darbība, kā arī rūpīgi uzraudzīta personu sabiedriskā darbība.²² Autoritārais režīms balstījās uz valsts varas autoritātes un izpildvaras nostiprināšanu, limitējot politisko plurālismu un likumdošanas varas iespējas ietekmēt valsts attīstību.²³ Tomēr pamatoti ir atzīts tas, ka K. Ulmaņa režīms Austrumeiropas kontekstā bija autoritatīvākais, jo sava režīma tiesiskai pamatošanai K. Ulmanis nerīkoja tautas nobalsošanu, netika pieņemta jauna konstitūcija, kā arī netika atjaunota pat šķietama tautas pārstāvniecība.²⁴ K. Ulmaņa rokās faktiski laika gaitā tika koncentrēta visa valsts varas pilnība.²⁵ Līdztekus tam uzplauka izteikts vadoņa personības kults. Tam bija zināma

¹⁵ Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 4.–5. lpp.

¹⁶ Turpat, 7. lpp.

¹⁷ Vitiņš V. Vispārējs tiesību pārskats. Otrais izdevums. Rīga: Verdikts, 1993, 34. lpp.

¹⁸ Dišlers K. Autoritāra valsts un kooperācija. Kopdarbība, 1937, Nr. 2, 1. lpp.

¹⁹ Turpat, 1.–2. lpp.

²⁰ Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 8. lpp.

²¹ Dišlers K. *Negotiorum gestio* publisko tiesību novadā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 1, 1.–54. lpp.

²² Lazdiņš J. Tiesības autoritārā režīma laikā (1934–1940). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Lēbers D. A. (zin. red.). Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 263. lpp.

²³ Feldmanis I. 15. maija Latvija un autoritārie režīmi Austrumeiropā (1926–1940): salīdzinošs skatījums. No: Kārlim Ulmanim 120. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 1998, 84. lpp.

²⁴ Rothschild J. *East Central Europe between the Two World Wars*. Seattle: University of Washington Press, 1998, pp. 376–377.

²⁵ Lazdiņš J. Tiesības autoritārā režīma laikā (1934–1940). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Lēbers D. A. (zin. red.). Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 264.–265. lpp.

loma arī tiesību zinātnē, jo K. Ulmanis tika atzīts par tiesību avotu. "Neatkarīgi no oficiāliem likumdošanas aktiem un augstākās pārvaldes rīkojumiem, kas ar saistošu spēku regulē pilsoņu sadzīves pamatus aprādīto mērķu virzienā, arī Jūsu Ekscellences runas ir bagāts atziņu krājums par pilsoņu ētiskiem un sabiedriskiem pienākumiem. [...] Šais atziņu avots ikviens pilsonis, arī tiesnesis, prokurors un advokāts, var rast veldzi un vadošus norādījumus, kā īsti jāizprot pilsoņu pienākumi pret valsti un līdzcilvēkiem un kā tie ir pildāmi."²⁶

2. Autoritāras valsts pamatprincipi

2.1. Tautas vienība

Autoritāra valsts balstās uz priekšstatu par valsts tautu kā kopību. Tauta tika uzlūkota kā vienota kopība, kuru saista asinsradniecība, valoda, tautas tradīcijas, tautas garamantas, kopējā vēsturiskā pagātne un tautas kopības apziņa.²⁷ Tika uzskatīts, ka jebkāda tautas sašķelšanās dažādās sociālās grupās un savstarpēja šo grupu politiskā konkurence ir kaitīga tautas un valsts interesēm. Autoritāras valsts mērķis bija mazināt dažādo sabiedrības grupu pretrunas un nodrošināt tautas vienotību. Vienības princips autoritārā valstī prasīja, lai pilsonis sevi uztvertu kā valsts dzīves dalībnieku, kuram ir noteikta vieta valstī un pienākumi pret valsti. Šā principa saturs izklāstā Latvijā tika plaši izmantotas nacionālsociālistiskās Vācijas teorijas atziņas.²⁸

Tautas vienības princips visupirms nozīmēja politisko partiju un šķiru aizliegumu, jo tas sadrumstaloja tautu. Tā vietā tika nodibināta tautas organizēta vienība un plānveidīga saskaņota kopdarbība valsts interesēs. Tas savukārt bija saimnieciskās dzīves pārkārtošanas un nacionālās kultūras veidošanas pamats. No tautas vienības principa izrietēja publiskās kalpības princips, proti, personas brīvprātīga un apzinīga pienākumu pildīšana pret valsti vispārības mērķu labā.²⁹ Publiskās kalpības princips nozīmēja, ka personas sekmē valdības mērķus, veicina nacionālās politikas plānu un pakļaujas valdības norādījumiem.³⁰

No šāda skatījuma izrietēja slēdziens, ka personas publiskās subjektīvās tiesības pret valsti jeb cilvēka pamattiesības ir kaitīgas valstij. Kā autoritāras valsts sasniegums tika vērtēts tas, ka valsts intereses un valsts subjektīvās tiesības tika nostādītas pirmajā vietā. "No pilsoņa tiek prasīta lielāka valstiskuma sajūta, lielāka pienākuma apziņa, lielāka centība un aktivitāte savu pienākumu pildīšanā pret tautu un valsti [...] pilsonis bauda savas tiesības ne tik daudz kā atsevišķs indivīds, bet vispirmā kārtā kā tautas loceklis un valsts pilsonis."³¹

Tautas vienības princips balstījās uz idejām par tautas asinsradniecisko saistību. "Tomēr arī tagad vēl ir atrodamas diezgan tīras rases tautas. Sevišķi to uzsver Vācijā. Vāci saka, ka viņu tauta esot tīras rases tauta, un viņi uzskata par ļoti

²⁶ A. M. Valsts un Ministru prezidenta Dr. K. Ulmaņa 60 gadi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, Nr. 4, 717. lpp.

²⁷ Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 10.–11. lpp.

²⁸ Vinzarājs N. Autoritāra valsts un civiltiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1, 65. lpp.

²⁹ Dišlers K. Pienākuma elements tiesībās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, Nr. 3, 441. lpp.

³⁰ Turpat, 458. lpp.

³¹ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Administratīvo tiesību kursa vispārīgā daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 44. lpp.

svarīgu lietu – uzturēt šo rases tīrību arī turpmāk. Es domāju, ka to pašu var teikt arī par dažām citām tautām, piemēram, par latviešu un lietuviešu tautām, kas, lai gan tām ir daži piejaukumi, rases ziņā ir diezgan tīras un var teikt – dabiski izaukušas no asinsradnieciskiem pirmsākumiem.”³²

Šādu ideju kultivēšana autoritārajā režīmā bija gana populāra, jo viens no režīma mērķiem bija latviešu tautas lomas nostiprināšana visās valsts dzīves jomās, kas skarbi izpaudās valsts politikā attiecībā pret mazākumtautībām. Arīdzan tiesību ziņā autoritārā režīma ideoloģija kultivēja mītu par latviešu tiesībām un latviešu dabisko lomu tiesību jomā. “Ar likumiem, kas piecos gados izdoti, ir likti pamati nacionālām, latviskām tiesībām. [...] ir mainīties arī tiesu un advokatūras personālais sastāvs. [...] tiem ceļiem, kas raksturīgi šim laikmetam un ved uz noteiktu mērķi – īstām, latviskām tiesām.”³³

2.2. Vadonisms

Autoritāras valsts konstrukcijā tautas vienība manifestējas valsts varas vienībā. Autoritāra valsts atsakās no Šarla Luija de Monteskjē valsts varas dalīšanas teorijas, uzskatot, ka tas nenodrošina sekmīgu valsts pārvaldīšanu. Tā vietā tiek izmantots varu harmonijas princips, kad augstākās valsts varas institūcijas kopīgi un solidāri darbojas valsts labumam.³⁴ Autoritārā iekārtā valsts varas vienotību nodrošina vadonis.

Vadonība atspoguļo tautas vienību, tautas stingru organizāciju, tautas labāko interešu ievērošanu un realizēšanu. Vadonis, vadonības princips un tā īstenošana ir tautai cēls ideāls un reizē reāls un konkrēts tautas vienības iemiesojums.³⁵ Kā rakstījis K. Dišlers, vadonis ir valsts saimnieks, augstākais valsts valdnieks, valsts galva, tautas vadonis, augstākais valsts varas reprezentētājs, no kura atkarīga valsts politika, valsts likumu izdošana un likumu īstenošana.³⁶

Vadonība nozīmē, ka vadonis vada tautu, proti, viņš nevis pakļauj savai gribai ar varu, bet ar savas autoritātes pārākumu. Vadonības princips izpaužas ne vien likumdošanā, bet arī tiesas spriešanā, jo vadoņa griba ir avots, kas atspoguļojas likumos un tiek īstenota tiesas spriedumos.³⁷ No šā izriet pavisam skaidra konsekvence attiecībā uz tiesas spriešanu. “Tiesas spriešana būs nacionālu ideālu apgarots darbs tikai tad, ja tiesnesis tīši vai netīši nepalikts svešs 15. maija garam un centieniem.”³⁸ Atziņa, ka vadonis ir tiesību avots, nav juridisks kuriozs vai politiska nodeva vadonības režīmam. Latvijas tiesību zinātnē saskatāms, ka tam ir noteiktas juridiskas konsekvences. Nikolajs Vīnzarājs pat analizējis iespējamās kolīzijas starp vadoņa gribu un likuma tekstu, kā arī vadoņa gribas izmantošanu likuma teksta jēgas noskaidrošanā.³⁹

K. Dišlers izvirzījis interesantu domu, ka arī autoritāra iekārta uzskatāma par demokrātiskas iekārtas veidu. Pēc viņa ieskata, vadonisma princips balstās uz

³² Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 10.–11. lpp.

³³ Apsītis H. 15. maijs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, Nr. 4, 876.–877. lpp.

³⁴ Ābele B. Polijas jaunā konstitūcija. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 2, 356.–357. lpp.

³⁵ Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 13. lpp.

³⁶ Turpat.

³⁷ Vīnzarājs N. Autoritāra valsts un civiltiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1, 66.–67. lpp.

³⁸ Apsītis H. Tiesnesis. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 4, 956. lpp.

³⁹ Vīnzarājs N. Autoritāra valsts un civiltiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1, 81.–82. lpp.

tautas gribu un darbojas tautas interesēs.⁴⁰ Tāpat viņš uzsvēris, ka autoritārā valstī varu nevar iegūt slikts vadonis. “Modernā autoritārā iekārtā tauta valsts vadību nodod visspēcīgākās un cienīgākās rokās. [...] Modernā autoritārā iekārta garantē, ka valsts vara nevar nonākt necienīgas un nespējīgas personas rokās, bet tikai spējīgas un sava augstā stāvokļa cienīgas personas rokās.”⁴¹ Tomēr tiesību zinātnē nav saskatāmi mehānismi, kādā veidā autoritāra valsts spētu to nodrošināt. Pēc savas būtības šādi apgalvojumi ir fikcija, radot tautas kontroles ilūziju pār vadoni.

Autoritārā valstī neviena valsts institūcija nevar ierobežot vai traucēt vadoni. Ja tauta ir uzticējusies vadoņa rīcībai, spējām un intuīcijai, vadonim ir tiesības pieprasīt, lai neviens netraucētu viņa rīcību, spējas un intuīciju. Arī tauta nevar savu vadoni ierobežot, jo tautai atliek tikai pilnībā savam vadonim uzticēties un paļauties uz viņu. Ja vadoņa griba tiek ierobežota, attiecīgā iekārta vairs nav uzskatāma par autoritāru valsti.⁴² Līdz ar to autoritārā valstī vadonis ir augstākais likumdevējs, augstākais administrators un augstākais tiesnesis, kura griba ir neierobežota.⁴³

2.3. Tiesiska valsts

Tautas vienības un vadonības principa kontekstā interesanti uzsvērt, ka K. Ulmaņa režīms formāli sevi turpināja prezentēt kā tiesisku valsti. K. Dišlers pat uzsvēra, ka autoritāra valsts ir viena no tiesiskas valsts formām. Šāds secinājums bija iespējams, jo K. Dišlers kā tiesiskas valsts pazīmes izvirzīja valsts varas institūciju padotību likumam un cilvēka pienākumu un tiesību noteikšanu ar likumu.⁴⁴

Autoritāram režīmam bija būtiski sevi formulēt kā tiesisku valsti. “Modernākais tiesiskas valsts tips ir autoritāra valsts, kuras priekšgalā atrodas viena persona – Tautas Vadonis, kurš saskaņo un vada tautas un valsts kulturālo, politisko un saimniecisko dzīvi.”⁴⁵ Tiesiskas valsts principa neaizskaramība bija jo īpaši svarīga, jo tiesiskas valsts garantijas Latvijas Republikas proklamēšanā bija formulējis pats K. Ulmanis. Toreiz viņš teica, ka Latvija “būs demokrātiska taisnības valsts, kurā nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai”.⁴⁶ Autoritārā valstī demokrātiju pieminēt nebija moderni, toties taisnības valsts bija populārs lozungs. Aleksandrs Gubens uzsvēris: “Un mums visiem gan ir zināms, ka Latvijai šo sakrālo devīzi “Latvija būs taisnības valsts”, ģeniālā iedvesmā rakstīja tās valstsvīrs, kura vadībā Latvija uzsāka savas patstāvīgas valsts gaitas. [...] minētā kardināldevīze iezīmēja jauna laikmeta sākšanos šini zemē – ar pagriezīenu izlīdzinošas taisnības virzienā.”⁴⁷

Dītrihs Andrejs Lēbers izdarījis secinājumu, ka autoritārā režīma laikā Latvijas Senāts nepakļāvās Kārļa Ulmaņa autoritārās valsts idejām. “Ar Senāta spriedumu palīdzību mēs varētu norādīt uz to, ka tiesas vara aizstāvējusi savu neatkarību

⁴⁰ Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 16. lpp.

⁴¹ Turpat, 14. lpp.

⁴² Alnis A. No parlamentārisma uz autoritāru vadonības valsti. Sējējs, 1939, Nr. 8, 807. lpp.

⁴³ Turpat, 809. lpp.

⁴⁴ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Administratīvo tiesību kursa vispārīgā daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 43.–44. lpp.

⁴⁵ Vītiņš V. Vispārējs tiesību pārskats. Otrais izdevums. Rīga: Verdikts, 1993, 36. lpp.

⁴⁶ Ministru prezidenta runa. No: Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g. Rakstu vainags Haralda Jēgera sakopots. Rīga: Astra, 1918, 19. lpp.

⁴⁷ Tiesu pils atklāšana 1938. gada 9. decembrī. Pielikums “Tieslietu Ministrijas Vēstnesim”, 1939, 39.–40. lpp.

Latvijas autoritārajā posmā. Tas nav pats par sevi saprotams. Citās autoritārās valstīs tiesu vara ir kapitulējusi.⁴⁸ Savukārt tas bijis par pamatu secinājumam, ka autoritāra režīma laikā Latvija zināmā mērā pastāvējusi kā tiesiska valsts, jo var būt tiesiskas valstis, kuras nav demokrātiskas valstis.⁴⁹

Šāds viedoklis gan uzskatāms par pārlieku optimistisku, jo jau iepriekš citētie tiesu varas amatpersonu un tiesību zinātnieku viedokļi skaidri uzrāda tiesu varas pakļaušanos vadoņa gribai un tās atzīšanu. Šajā gadījumā nav iespējams konstatēt arī tiesiskas valsts obligāto pazīmju pastāvēšanu. Eiropā jau kopš 1789. gada 26. augusta Francijas Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijas⁵⁰ ir skaidrs, ka tiesiskas valsts obligātas pazīmes ir personas pamattiesību garantijas un valsts varas dalīšana.⁵¹ Tāpat ir atzīts, ka tiesisku valsti nevar formulēt ar formāliem kritērijiem, jo tiesiskas valsts princips paredz cilvēka cieņas, brīvības, taisnīguma un tiesiskās drošības nodrošināšanu.⁵²

Likuma virsvadību, kā arī zināmas tiesu varas neatkarības un personu pilsonisko tiesību garantijas nodrošināja K. Ulmaņa režīma maigā politika, kuru neraksturoja plašas politiskas represijas un antihumānisms.⁵³ Tomēr politisko brīvību ierobežojumi, tautas vienības un vadonisma principi, kā arī atteikšanās no valsts varas dalīšanas un visu valsts varas institūciju pakļaušana vienas personas gribai liecina, ka autoritāro režīmu nav iespējams raksturot kā tiesisku valsti. Līdz ar to K. Ulmaņa režīmu drīzāk varētu raksturot kā likuma valsti, bet nekādā ziņā ne kā tiesisku valsti.

Šāda demokrātiskas tiesiskas valsts terminoloģijas pārņemšana un izmantošana, pārgrozot un pārveidojot šo jēdzienu saturu, parāda, ka par autoritārām valstīm nav iespējams sniegt objektīvu raksturojumu, izmantojot tikai oficiālus valsts pamatlikumu tekstus un valsts amatpersonu vai tiesību zinātnieku skaidrojumus. Šādu valsts iekārtu raksturojumā vērā ņemama attiecīgās valsts iekārtas varas īstenošanas prakse un reālās, sabiedrībā pastāvošās attiecības starp valsti, sabiedrību un atsevišķām personām.

Secinājumi

Jebkuras valsts iekārta nav vērtējama tikai pēc pamatlikumu tekstiem vai oficiālajiem komentāriem. Katrā gadījumā nepieciešams pārlicināties, vai normatīvi deklarētie principi tiek piemēroti praksē un kāds ir patiesais šo principu saturs un izpratne.

K. Ulmaņa režīma laikā autoritāra valsts tika definēta kā augstākā civilizācijas politikās attīstības forma, kas novērš sabiedrības dzīves trūkumus un spēj

⁴⁸ Lēbers D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. Latvijas Vēstnesis, 1998, 29. decembris, Nr. 387.

⁴⁹ Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu". No: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 108. lpp.

⁵⁰ Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. Pieejams: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789.5076.html>

⁵¹ Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 71. lpp.

⁵² Turpat, 68.–71. lpp.

⁵³ Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Jumava, 2005, 154.–155. lpp.

nodrošināt augstāku personas labklājības un valsts izaugsmes līmeni. Līdz ar to autoritāra valsts tika raksturota kā moderna kultūras valsts vai tiesiskas valsts augstākā forma.

Autoritārās valsts būtiskākie pamatprincipi bija tautas vienības, vadonisma un likuma valsts principi. Ar šo instrumentu palīdzību tika mainīta valsts varas organizācijas un personas un valsts savstarpējo attiecību jēga, pakļaujot cilvēku un viņa intereses valsts gribai.

Autoritāra valsts tiecās izmantot jēdzienus “demokrātija” un “tiesiska valsts” savas iekārtas raksturošanai, mainot un sagrozot šo jēdzienu saturu. Kārļa Ulmaņa režīms nav uzskatāms nedz par demokrātisku, nedz tiesisku valsti.

Vadoņa griba kā tiesību avots bija būtiska autoritāras valsts pazīme, kas norādīja, ka vadonim obligāti nav nepieciešama likuma izdošana, lai panāktu savu politisko viziju un ieceru īstenošanu.

ATBILDĪBA KĀ NEREALIZĒTS VALSTISKUMS

RESPONSIBILITY AS UNREALIZED STATEHOOD

Diāna Apse, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras lektore

*Un Dievs Tas Kungs ņēma cilvēku un ielika viņu Ēdenes dārzā, lai viņš
to koptu un sargātu.*

(1 Moz. 2, 15)

*Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas
par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu.*

(Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļa, 115. pants)

Summary

Separate correlations between statehood and responsibility, their interaction and conformity are reviewed and identified in this publication.

The content of statehood and responsibility concepts and their individual aspects of interaction, the link with the environment at the levels of obligation and public awareness are revealed.

To raise critically thinking personalities it is recommended for schools to create an interdisciplinary curriculum encompassing the religious education, basic legal issues and family law studies.

The need to create a new glossary – a type of legal encyclopaedia – is emphasized.

Atslēgvārdi: valstiskums, atbildība, pienākums, vide, starpdisciplināritāte, juridiskā enciklopēdija.

Key words: statehood, responsibility, obligation, environment, interdisciplinary, legal encyclopaedia.

Vide un pienākums

Dievs lika cilvēkam savu vidi kopt un sargāt...

Valsts rūpējas, lai cilvēku kopto un sargāto saglabātu un uzlabotu...

Latvija joprojām ir Zolitūdes traģiskajā notikumā piecdesmit četru zaudēto dzīvību satricināta. Valsts, sabiedrība, ikviens no mums meklē atbildes, katrs savā atbildības līmenī – kāpēc šī traģēdija notika, kas tajā vainojams, kas jādara, lai nekas tamlīdzīgs vairs neatkārtotos.

Sabiedrības un valsts līdzatbildības mērķis ir apzināt traģēdijas tiešos un netiešos cēloņus, lai novērtētu glābšanas darbu un traģēdijas seku likvidēšanas procesu, atbildīgo dienestu, amatpersonu rīcības un sabiedrības līdzdalībai atvēlētās sfēras būvniecībā efektivitāti, kā arī normatīvā regulējuma darbības efektivitāti

būvniecības, publisko iepirkumu un civilās aizsardzības jomā, *apjaustu cilvēka dzīvības cenu* un noteiktu atbildīgos par šo traģēdiju.

Vide ir ikviena iekšējā un ārējā drošība un ār pasaules stabilitāte. Tieši piemērojamo patstāvīgo cilvēktiesību kontekstā valsts objektīvais pienākums ir aizsargāt vidi un personas publiskās subjektīvās tiesības dzīvot labvēlīgā vidē. Vides aizsardzības pasākumi tiek veikti kopējam labumam.

“Vide” ietver ne vien dabas vides elementus un veidu, kādā tie savstarpēji mijiedarbojas, bet arī veidu, kādā dabas vide mijiedarbojas ar cilvēku veidoto vidi – kultūras mantojumu, ainavu, kā arī sociālekonomiskiem faktoriem, piemēram, antropogēnās slodzes atgriezenisko ietekmi. Likumdevējs “vidi” skaidro kā dabas, antropogēno un sociālo faktoru kopumu.¹ No Satversmes tiesas atziņām izriet, ka būtisks tiesību dzīvot labvēlīgā vidē elements ir piesardzības princips, kas prasa vidi ietekmējošas darbības iepriekšēju izvērtējumu un tās sociālās nepieciešamības pamatojumu.²

Spēja apzināties pienākumu un atbildību ir arī garīgās veselības, brieduma un pašapziņas jautājums.

Pienākums kā kategoriskais un hipotētiskais imperatīvs, ko diktē individuālā vai sociālā apziņa, var izpausties kā taisnīgums (šaurākā nozīmē) un arī kā žēlsirdība (plašākā nozīmē).³

Tautas priekšstatos mājā kādas nerakstītas tiesības, kāda pašsaprotamība, ko mēs varam dēvēt vai nu ikdienišķā valodā – par tikumu vai paražām, vai mazliet sarežģītāk – par sirdsapziņas varu, bet katrā ziņā tā vada un kontrolē sabiedrības dzīvi ar tādu autoritāti, kam piemīt pavisam cita efektivitāte nekā valsts likumiem.⁴ Tāpēc svarīga ir sabiedrības līdzdalības lomas pastiprināšana, jo īpaši vides drošības jautājumos, sniedzot sabiedrībai papildu iespēju apstrīdēt institūciju lēmumus tiesā.

Sabiedrības līdzdalības vājumus tādos ar vides drošību saistītos aspektos kā būvniecība ir nopietns zaudējums varas un likumdevēja kontroles jomā, jo “likums ir tikai līdzeklis, kas valstiskas autoritātes pilnvarās regulē iedzīvotāju savstarpējās attiecības”.⁵ Valstij ir jāsekmē sabiedrības paškontroles un iniciatīvas iedibināšana. Jebkura likuma primārais uzdevums ir savstarpējās uzticēšanās gaisotnes nodrošināšana sabiedrībā.⁶

Spēja pieņemt un ietekmēt lēmumus, tas ir, darīt labāko, kad jāpastāv par tiesiskumu un drošu vidi, ir patiesi ikviena atbildības pienākums.

Atbildība

Filosofijas skatījumā atbildību traktē kā “Personas sociālo un morāltiesisko attieksmi pret sabiedrību, kas raksturo cilvēku no morālā pienākuma izpildes un tiesību normu ievērošanas viedokļa”.⁷ Morāle ievēro motīvu, tiesības vairāk interesējas par darbības ārējo saskaņu ar tiesību normu.

¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 717.-718. lpp.

² Turpat, 731. lpp.

³ Жулия Д. Философский словарь. Москва: Международные отношения, 2000, с. 120-121. ISBN 5-7133-1033-7.

⁴ Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. Luterisma mantojuma fonds, 2004, 59. lpp. ISBN 9984-9546-2-5.

⁵ Turpat, 316. lpp.

⁶ Turpat, 257. lpp.

⁷ Жулия Д. Философский словарь. Москва: Международные отношения, 2000, с. 307. ISBN 5-7133-1033-7.

Ar atbildību tiek saprasta arī tikumiska un tiesiska spēja apzināties savas darbības sekas (intelektuāla kategorija).⁸

Sociālās atbildības veidi ir: juridiskā, morālā, politiskā atbildība.

Morālā atbildība pārvēršas juridiskā pienākumā vai arī izpaužas kā atteikšanās, piemēram, no politiskas rīcības, izvērtējot indivīda un sabiedrības kopējo labumu.⁹

Morālā atbildība ir spēja paredzēt rīcības sekas. Kauns un sirdsapziņa, vēlme būt cienīgam norāda, ka cilvēks sāk kļūt par kulturālu un morālu būtni. Tas nāk par labu tiesību kultūrai.

Morāles apziņa ietver pienākuma sajūtu, vērtību pieredzi un brīvības (izvēles brīvības) apziņu.¹⁰

Politiskā atbildība¹¹ pauž to uzvedības ētikas patiesumu, kam ir politisko lēmumu pieņemšanas tiesības un pienākums rīkoties attiecībā uz konkrēto gadījumu.¹² Tikai patiesi ētiska politiķa uzvedība pelna sabiedrības cieņu. Politiskā atbildība izpaužas kā amata zaudēšana (Ministru prezidenta, deputātu, nozaru ministru, pašvaldību vadītāju, citu amatpersonu) saistībā ar lēmumpieņemšanas apjomu. Arī sabiedrībai ir savs politiskās atbildības un līdzdalības pienākums (vēlēšanas, referendumu), kā arī politikas uzraudzības pienākums.¹³ Sabiedrība dibinās uz savstarpību darbībā.¹⁴ Tāpēc svarīgi spēlētāji šajā atbildības hierarhijā ir objektīvi un patiesi brīvi mediji.

Visplašāk tiek traktēts sociālās atbildības apjoms, t. sk. – atbalsts sabiedriskām un politiskām aktivitātēm, labdarībai, kultūrai, izglītībai.

Juridiskā atbildība – specifisks atbildības veids, ar ko jāsaprot cilvēka psiholoģiskais stāvoklis vai attieksme pret savu darbību un tās sekām (pozitīvā juridiskā atbildība).¹⁵ Tā var izpausties arī kā piespiedu līdzeklis. Anglosakšu sistēmas izpratnē juridiskā atbildība ir saprotama kā pienākums šaurākā nozīmē *liability*¹⁶ – tātad kā tiesas noteikts, saskaņā ar likumu noteikts juridisks pienākums.

⁸ Latvijas enciklopēdiskā vārdnīca. Pieejams: <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?cid=55107&r=1107&lid=55107&g=1&q=mor%C4%81%C4%81s%20%20atbild%C4%ABbas%20&h=1823>

⁹ Жулия Д. Философский словарь. Москва: Международные отношения, 2000, с. 256. ISBN 5-7133-1033-7.

¹⁰ Ibid., c. 413.

¹¹ Plašāk sk.: Caics A. Politiskā atbildība. Jēdzienu veidojošie elementi, vispārīgās iezīmes un terminoloģija. Jurista Vārds, 2011, 13. septembris, Nr. 37 (684), l6.–14. lpp.

¹² Jakovļevs A. Kas ir politiskā atbildība. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/294060-kas-ir-politiska-atbildiba> [aplūkots 10.02.2014.].

¹³ Turpat: “Tieši lēmumpieņemšana un tās apjoms ir viens no būtiskākajiem kritērijiem, runājot par personām, uz kurām attiecas jēdziens *politiskā atbildība*.”

¹⁴ Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2004, 106.–107. lpp. ISBN 9984-9546-2-5.

¹⁵ Sal. sk. arī Litvins G. Ētiskā atbildība. Juridiskā atbildība. Jurista Vārds, 2012, 19. jūnijs, Nr. 25 (724), 1. lpp. “.. Atsaucoties uz juridisko atbildību, valsts amatpersona primāri aizsargā savas individuālās intereses, savukārt ētiskā atbildība ir sargā sabiedrības intereses. Valsts amatpersonai nav savu interešu, jo tās uzdevums ir rūpēties par sabiedrības interesēm uz efektīvu likumdevēja varu, izpildvaru un tiesu varu. Spēja savas intereses pakārtot valsts un sabiedrības interesēm liecina par valsts amatpersonas būtības izpratni un sabiedrības cienīšanu. Atbildība par valsti ir katras valsts amatpersonas ikdienas pienākums.” Sal. sk. arī Latvijas Zinātņu akadēmijas terminu vārdnīcu (<http://termini.lza.lv/term.php?term=atbildiba&list=atbildiba&lang=LV>): “Stāvoklis, kas nosaka pienākumu izpildīt saistības un kas ir atkarīgs no novērtējuma, prasmes, spējas, kompetences un statusa. Saistības, kas nosaka pienākumu atbildēt par rīcību un labot vai kompensēt radītos zaudējumus vai kaitējumu.” 2004. [aplūkots 10.02.2014.].

¹⁶ Honore A. Causation in the law. Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/causation-law/> [aplūkots 10.02.2014.].

Vēl pazīstama atbildība arī kā morāli ētisks pienākums – *responsibility*.¹⁷

Svarīga ir atbildības subjektīvā izpausme, vainas atzišana kā saprātīgas būtnes adekvāta reakcija.

Valstiskums

Valstu veidošanās (pārvaldes sistēmas organizēšana, atkarīgo teritoriju kontrole un atzišanas panākšana) ir daļa no civilizācijas procesa. Citi valsts pētnieki ir analizējuši (valstiskuma) iekšējo struktūru un ārējo attiecību sasaisti.¹⁸

Valstiskums ir veids, kā aizsargāt atšķirīgas vēsturiskas kultūras,¹⁹ un tas ir ceļš uz nezūdošo mieru (kārtību un drošību), kas attīstās valstīs, ko raksturo demokrātiski reprezentatīva, atsaucīga un atbildīga vietējā valdība. Taču “valsts vislielākā bīstamība ir sliktas attiecības ar sirdsapziņu. Tādā situācijā valstij nav ne ieroču, ne varas”.²⁰

Valstiskuma izveidošanā un nostiprināšanā svarīgi ir konstitucionālie dokumenti un vēsturisko aspektu izpratne. Tā atzišanā un uzturēšanā ne mazāk svarīga ir ieaudzinātās vērtības. Valstspiederīgajiem atbildības audzināšana sākas ģimenē, jo sabiedrības organizācijas pamatā ir dzimta.

Ģimenē ieaudzināta lojalitāte pret valsti, cieņa pret latviešu valodu, ideoloģiski vienota latviska izglītības vide – sabiedrības un valsts vienota savstarpēja atbildība – ir valstiskuma saturs. No tā izaug godprātīgās sabiedrības daļas (kam svēti Latvijas valstiskuma mērķi, konstitucionālās iekārtas pamatprincipi un vērtības) aizsardzība un laba pārvaldība. Ne mazāk svarīga ir sava valstiskuma senvēstures un pirmatnējo sakņu apzināšanās.²¹ Tāpēc turpina pieaugt vēsturiskās tiesību skolas nozīme tiesību sistēmas izveidē saistībā ar agrāko tiesību avotu apzināšanu un skaidrošanu valstiskuma, sabiedrības, sava laika tiesiskās kultūras ietvaros, lai izprastu domāšanas un vērtību sistēmas ietekmi uz valsts, sabiedrības, tiesību attīstību laikmetu griežos. Tiesību vēsturnieku saimes uzdevumi – kopt tiesību vēsturi, atbildīgi skaidrojot tiesību attīstību un veidojot tiesisko apziņu, atklājot valstiskuma jēdziena satura vēsturiskos aspektus ne tikai juristu saimei, bet sabiedrībai kopumā.

¹⁷ Eshleman A. Moral responsibility. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/>. Sk. arī Noorman M. Computing and moral responsibility. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/computing-responsibility> [aplūkots 10.02.2014.]. Sk. arī Simon Blackburn. Oxford dictionary of Philosophy. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, p. 329. ISBN 0-19-283134-8.

¹⁸ Deiviss N. Eiropas vēsture. Rīga: Jumava, 2009, 474. lpp. ISBN 978-9984-38-662-1.

¹⁹ Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/world-government/> [aplūkots 10.02.2014.], citēts pēc: Pogge T. World Poverty and Human Rights. Oxford: Polity Press, 2000, p. 213.

²⁰ Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2004, 299. lpp. ISBN 9984-9546-2.

²¹ Zemītis G. Nacionālā identitāte un valstiskums Latvijas vēsturē (sakarā ar Latvijas vēstures institūta 75. gadadienu). Zinātnes Vēstnesis, 2011, 23. maijs. Pieejams: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=1224&Itemid=360 [aplūkots 18.12.2013.]. “Dāņu hronista Rimberta ziņas par agrīno valstiskumu (piecām *civitas*) kuršu apdzīvotajā teritorijā jau 9 gs. norāda uz baltu identitāti, kas ir viens no latviešu nacionālās identitātes stūrakmeņiem arī mūsdienās. Lidzīgi uzskata G. Zemītis: “Domājot par vēstures un nacionālās identitātes saistību, gribētu atgādināt gravīru “Eiropas karaliene”, kuru darbā *Cosmographia* publicējis Sebastians Minsters (1488–1552). Simboliskajā Eiropas karalienes attēlā, kaut stūri, svārku krokā, lasāms arī Livonijas vārds. Livonija bija Eiropas daļa un latvieši bija eiropieši, kas dzīvoja Eiropas tiesiskajā telpā pēc Eiropas likumiem un tradīcijām. Tas ir būtisks latviešu nacionālās identitātes stūrakmens. Otrs neapšaubāmi saistāms ar baltu identitāti.”

Valstiskuma jēdziena satura attīstību ietekmējis gan Kanta pētītās anarhijas, despotisma, barbarisma, republikas valstiskuma idejas un jēdziena saturs, gan Hēgeļa valsts, kas pati lemj par to, kas labs vai ļauns, kas patiesība, kas meli, gan Ruso sabiedriskā līguma teorija par vispārējas (ne visu) gribas rezultātā radītu valstiskumu, gan dabisko tiesību kristīgā virziena pārstāvju ieskaits, ka valsts ir tautas kopības forma, kam svarīgs tās locekļu kopējais labums.²²

Pēdējos gados īpaši aktualizējies jautājums par valstiskās domāšanas, tātad par valstiskuma (valsts patiesās nozīmes atklāšanu un nostiprināšanu) kā vienojošas vērtības, pozitīvēšanu, piemēram, Satversmes preambulas tekstā. Tas ir kalpojis kā palīgīdzeklis laba un ļauna ieraudzīšanai un nošķiršanai.

Valstiskums preambulas teksta piedāvājumā²³ iezīmējas jauns valsts pamatuzdevums – ekonomiskās attīstības un cilvēka humāno vērtību un vajadzību salāgošana kā iespēja ietekmēt sabiedrību, uzsverot valsts atbildības un pienākumu klātbūtni un atbildības pieprasījumu no ikkatra. Tiek uzsverta sabiedrības līdzdalības nozīme tās pamatvērtību un tradicionālo konstitucionālo tiesību tiesisko vērtību aizsardzībā.

Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja Ilma Čepāne publikācijā uzsverusi, ka Satversmes preambula ir Latvijas valstiskuma nostiprināšanas priekšnoteikums. Viņa akcentējusi arī to, ka projekta apspriešana pati par sevi būs nozīmīgs ieguvums Latvijas sabiedrības pašizpratnes veicināšanai un Latvijas valsts stiprināšanai.²⁴

Valsti un tautu vienojoša augstāka ideja par Latvijas valstiskuma konstitucionāli tiesisko identitāti izpaužas arī 1991. gada 21. augusta likuma par Latvijas Republikas valstisko statusu tekstā, kas sākas ar vārdiem: “Apzinoties savu atbildību tautas priekšā ..”²⁵

Valstiskuma veselumu un mijiedarbību ar vērtībām atklāj tiesību palīgavots – Satversmes preambulas iespējamā teksta piedāvājums:²⁶ pirmajos trīs punktos aprakstīta valsts rašanās, tās izcīnīšana un cīnītāji. 4. – valsts pamatuzdevumi, 5. – Latvijas valsts demokrātiski tiesiskais raksturs, 6. – neatkarība, suverenitāte, 7. – indivīda pienākumi, 8. – valsts idejiskie pamati, 9. – starptautiskais aspekts, 10. – konstitūcijas piedāvājums. Preambula apliecina, ka galvenās minētās valstiskumu veidojošās sastāvdaļas, kuras tiek izskatītas juridiskajā, vēsturiskajā, politiskajā, filozofiskajā un reliģiskajā aspektā, valsts simbolos un vērtībās, iezīmē Latvijas valstiskuma redzējumu.

²² Философский словарь. Основан Г. Шмидтом. Москва: Республика. 2003, 114-115 с. ISBN 5-250-01794-0; sk. arī Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА-М, 2004, 112-113 с. ISBN 5-86225-403-X.

²³ Levits E. Izvērstas Satversmes Preambulas iespējamā teksta piedāvājums. Jurista Vārds, 2013, 24. septembris, Nr. 39 (790), 8. lpp.

²⁴ Čepāne I. Preambula kā Latvijas valstiskuma nostiprināšanas priekšnoteikums. Jurista Vārds, 2013, 22. oktobris, Nr. 43 (794), 19. lpp. “Valsts prezidenta izveidotā Konstitucionālo tiesību komisija (KTK) izstrādāja atzinumu “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. Šajā atzinumā, balstoties uz moderno konstitucionālo tiesību teoriju, KTK pārliecinoši pierādīja, ka pastāv neaizskarams Satversmes kodols, kas atspoguļo Latvijas valsts konstitucionālo identitāti .. Cilvēki nesaprot, ka paši veido valsti, viņi nav gatavi uzņemties atbildību par savu valsti un tās nākotni.”

²⁵ Par Latvijas Republikas valstisko statusu. Latvijas Republikas konstitucionālais likums. Ziņotājs, 1991, 24. oktobris, Nr. 42.

²⁶ Levits E. Izvērstas Satversmes Preambulas iespējamā teksta piedāvājums. Jurista Vārds, 2013, 24. septembris, Nr. 39 (790), 8. lpp.

Valstiskā pašapziņa un atbildība ir izpratne, ka valstiskums nedrīkst ciest ne no “budžeta ietvariem”, ne no valstiskās kontroles trūkuma sabiedriski nozīmīgās jomās – nedrīkst taupīt drošības un sakārtotas vides jautājumos, tādējādi veidojot līdzsvaru ar ētisko cilvēktiesībās. Ir pienākums ievērot cilvēktiesības neatkarīgi no finanšu resursiem.

Tiesību avotos, piemēram, vides tiesību aspektā, pausts, ka mērķus un uzdevumus, ko mūsdienu sabiedrībai izvirza vides tiesības, var sasniegt, vienīgi cieši līdzdarbojoties valstij, pašvaldībām, kā arī nevalstiskajām organizācijām un privātajam sektoram. Tātad Satversmes 115. pants ne vien noteic personai tiesības uz labvēlīgu vidi, bet arī uzliek par pienākumu publiskās varas institūcijām, tostarp pašvaldībām, nodrošināt šo tiesību īstenošanu.²⁷ Satversmes tiesa, ietekmējot normas turpmāku piemērošanu, norādīja: “[.] Satversmes 115. pantā lietotais termins “valsts” nav interpretējams šauri, bet ar to saprotamas arī pašvaldības, kurām kopīgi ar valsts iestādēm ir pienākums aizsargāt ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu.”²⁸ Šī atziņa kļūst par saistošu avotu. Tiesām pēc šī sprieduma spēkā stāšanās Satversmes 115. pantā noteiktie pienākumi jāattiecinā arī uz pašvaldībām, lai augstākas instances tiesa šo nolēmumu atzītu par tiesisku.

Zolitūdes traģiskais notikums attiecas pilnīgi uz visiem, jo ir sabiedrības apziņas izpratnes par atbildību auglis. Tas norāda uz aizkavētu pilsoniskās sabiedrības un tās apziņas nobriešanu.

Viens no sabiedrības apziņas nobriešanas aizkavēšanas iemesliem ir traucēta tiesību “faktiskā” dzīve tiesību zinātnes un valsts attiecību mijiedarbībā. Tiesību zinātnes atziņu pieejamības nenodrošināšana plašākai sabiedrībai aplaupa tās tiesisko apziņu, traucē Satversmes 90. panta realizāciju.

“.. katras valsts tiesību sistēmas veidošanas, tiesisko attiecību regulējuma izstrādes un attīstības teorētiskā bāze ir tiesību zinātne. Tiesību zinātnes attīstība nedrīkst tikt balstīta (tikai un vienīgi) uz tirgus ekonomikas principiem. Tas ir pašas valsts interesēs – Satversmes kodola aizsardzības interesēs. Tas ir pienākums pret tautu un pret Satversmi. [...] Tiesību zinātnes attīstībai, kas nav iespējama arī bez kvalitatīvas juridiskās literatūras izdošanas, ir jābūt vienam no valsts tiesību politikas stūrakmeņiem.”²⁹

“Ko izgudroja ass un gaišs prāts, nevis dižs un cēls gars, tas meklējams ar salktu muguru un zemei pievērstu domu.”³⁰ Nācijas zinātnes (tostarp tiesību zinātnes) un kultūras izpratnes veicināšana palīdzētu “cēliem gariem” uzraudzīt gaišo prātu neprātu un valstij apzināties visas savas funkcijas, tostarp valsts pienākumu Satversmes 1., 90., 92., 100. un 101. pantā ietvertu pamattiesību nodrošināšanā.

“Kad būsim izdarījuši visu iespējamo, mums piederēs daudz, bet kādreiz mums piederēja viss. [...] Mēs nemierīgi grozāmieš zem sava purpura, rūpesti kā asum asi dzenuļi uzrauj mūs no miega. Bet cik saldu miegu viņiem (senajām cilvēku audzēm) dāvāja cietā zeme! Virs viņu galvām nebija kasešu griestu; viņi gulēja zem

²⁷ Lieta Nr. 2007-11-03. No: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 305. lpp., 11. p. ISBN 978-9984-790-56-5.

²⁸ Satversmes tiesas 2007. gada 8. februāra spriedums lietā Nr. 2006-09-03. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/> [aplūkots 03.01.2014.].

²⁹ Terihova S. Tiesību zinātne un valsts. Konstitucionālās politikas semināra materiāli. Bīriņi, 2013, 94. lpp. Pieejams: www.public.law.lv

³⁰ Seneka Lūcijs Annējs. 90. vēstule Lucilijam par ētiku. Vēstules Lucilijam par ētiku. Rīga: Zinātne, 1996, 206. lpp. ISBN 5-7066-1109-7.

klajām debesīm, pār viņiem slīdēja zvaigznes... Tā bija dabai pieskaņota māja, kur tika dzīvot un nevajadzēja baidīties ne no tās, ne par to. Bet tagad mājas ir būtisks mūsu baiļu cēlonis.”³¹

Alkatība raksturo garīgi nobriedušu personību. Būt pieaugušam un nobriedušam nozīmē spēju uzņemties atbildību, rodot tam garīgus resursus. Indivīda un liberālā totēmisma pārmērīgā koncentrēšanās uz indivīdu sociālo klasifikāciju tomēr noved tos padotības attiecībās ar valsti, salāgojot ar valsts mitu, kurš indivīdiem uzliek klusēšanas zīmogu.³²

Mūsu apziņā valsts cenšas ieņemt Dieva vietu. Lai tā nenotiktu, jāatgādina tiesību antropologa Le Ruā uzskaitītie Rietumu tipa valstu pamatprincipi – kristietības monoteisma un romiešu tiesību ietekmētā izpratne par cilvēka personību, birokrātisko un līgumisko principu saplūsmē, tehnokrātiskā klātbūtnē utt.

Ir trīs tiesību izteiksmes veidi: teksts, kas autoritatīvi organizē tiesības un sabiedrību, varas dalīšana un institūciju hierarhija (kur tiesību pamatprincipu galvenā nesēja ir tiesu vara). Virsprincips, lai iepriekšminētajā neiestājas nesakārtotība, ir noteikta hierarhija – Dievs, tad saprāts, tad vispārējās intereses. Pamatota tiesiskā kārtība tiesību antropologu ieskatā allaž slēpj sevī sakrālos resursus.³³ Arī dabisko tiesību skolas kristīgi teoloģiskā virziena pārstāvis Akvīnas Toms uzsvēra, ka sabiedrības izdzīvošanas pamatnosacījums ir mūžīgo (sakarālo) vērtību un principu ilgstoša īstenošana.³⁴

Reliģiskās kompetences pilnveide ir sociāli nozīmīga, lai pieņemtu dažādību. Pārlicības un ticības ietekmes sākotnēji nāk no ģimenes, vēlāk no institucionālām autoritātēm. “Ticība nav zināšanas par kaut ko, kas man ir, bet gan pārlicība, kas mani vada.”³⁵

Tiesiskās kārtības nesējs ir likums. *Corpus* – gan cilvēka ārējā čaula, gan grāmata, kurā apkopotas doktrīnas vai tiesības.³⁶

No Hobsa līdz Ruso likumi kalpo kā instruments valstiskuma nodrošināšanai (atklājot valsts un sabiedrības intereses un identitāti), ierobežojot indivīdus, kuri pretī liek savu tiesību un brīvību deklarācijas.

Lai prasītu juridisko atbildību, jāzina, kur meklēt regulējumu, – principos, tiesību normās, citos avotos un sociālajās normās. Izglītojoties mēs klausām savus skolotājus. No šādas paklausības dzimst pazemība un spriestspēja. Jau pamatskolā svarīga ir kvalitatīva reliģiskā, ētiskā, ģimenes pamatu un tiesību izglītība kā Eiropas kultūras apziņas stūrakmens. Vidusskolu līmenī svarīgi akcentēt nozīmīgāko tiesību principu un tiesību nozaru (īpaši ģimenes tiesību) pamatjautājumus.

Mūsdienīgas reliģiskās izglītības ietvars satur izglītības principus *mācīties būt* un *mācīties dzīvot kopā*, ir vērsti uz reliģiskās kompetences attīstību, ietver tādas vērtības kā brīvība, cieņa, dažādība, empātija, drošība, tolerance, dialogs, vispārējās cilvēktiesības, solidaritāte, sadarbība, demokrātiska sabiedrība, ir saistīts ar

³¹ Seneka Lūcijs Annējs. 90. vēstule Lucilijam par ētiku. Vēstules Lucilijam par ētiku. Rīga: Zinātne, 1996, 210. lpp. ISBN 5-7066-1109-7.

³² Рулан Н. Юридическая антропология. Москва: Норма, 1999, с. 245. ISBN 5-89123-303-7.

³³ Ibid., с. 246.

³⁴ Blackburn S. Oxford dictionary of Philosophy. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, pp. 22-23. ISBN 0-19-283134-8. Sk. arī Дидье Жюлия. Философский словарь. Москва: Международные отношения, 2000, с. 480-481. ISBN 5-7133-1033-7.

³⁵ Lauksmans F. Filozofijas ABC. Jauni ceļi uz vecām atziņām. Rīga: Alberts XII, 1999, 80. lpp.

³⁶ Рулан Н. Юридическая антропология. Москва: Норма, 1999, с. 246. ISBN 5-89123-303-7.

starpkultūru, cilvēktiesību, pilsonisko un vēstures izglītību.³⁷ Domājot par audzināšanu un mācību programmām skolā, attīstot starpdisciplināritāti, reliģijas kompetenču pilnveide ietverama pilsoniskajā, cilvēka tiesību (ģimenes tiesību) kā vērtību izglītības programmā.

No spriestspējas nāk ieraudzīšana *diorasis*, bet no ieraudzīšanas – iepriekšparedzēšana *proorasis*.³⁸ Tādējādi rodas morāla un juridiska nepieciešamība uzturēt taisnīgumu un taisnprātīgi prasīt un just atbildību, neļaujot sabrukt valstiskuma un atbildības mijiedarbībai.

Pirms neilga laika, aktualizējot jautājumu par godīgas pārvaldības amatpersonu tiesiskās aizsardzības nepieciešamību saistībā ar profesionāliem, bet neērtiem lēmumiem,³⁹ ir izsludināta krīze pārvaldē. Garīgo iekšējo resursu krīze. Tikai vienotībā izlīgstoša un sadarboties spējīga godīga sabiedrība ir tas resurss, kas dotu iespēju iziet no šīs krīzes, pieaugot briedumā.

Godīgas sabiedrības aizsardzība ir mūsu pašu rokās, savu darbību balstot uz augstiem ētikas principiem un vērtībām, lietojot kā prātu, tā sirdsapziņu.

Kopsavilkums

Elementi, kas novērš valstiskuma un atbildības katastrofālu sabrukšanu:

1. Valsts varas institūciju pārstāvju intelīģence un sabiedrības gatavība pieprasīt atbildīgu pārvaldi, atceroties, ar kādu mērķi veidota mūsu valsts, pilnībā atbrīvojoties no padomju tiesību kultūras telpas ietekmes.
2. Turpināt pētīt nacionālo tiesību vēsturi, padarot to publiski pieejamu, kopjot tiesību kontinuitāti.
3. Svarīga ir sabiedrības atbildības valsts priekšā un valsts atbildības sabiedrības priekšā izpratnes pilnveidošana ar audzināšanas, izglītības, jo īpaši juridiskās izglītības un juridiskās zinātnes, attīstīšanu. Valsts un tautas, mediju intelīģences audzēšana un audzināšana ir kultūras kopšana, kas nepieļauj noteikumu neievērošanu un nepieņemamu pārvaldes stilu uzticētajā nozarē.
4. Skolās veidot starpdisciplināri saistītas mācību programmas reliģijas izglītībā, tiesību pamatjautājumos, ģimenes zinībās, audzinot kritiski domājošas personības nākotnei. Ar reliģiskās izglītības pārdomātu realizāciju skolās nepieciešams novērst sajukumu morāles principos, kas noved pie morālās un juridiskās nespējas uzturēt nepieciešamo taisnīgumu.
5. Jaunas “Konversācijas vārdnīcas” līmeņa juridiskas enciklopēdijas radīšana, ko sastādītu īpaši tam izveidota institūcija vai redkolēģija.

Atbildības līmeni un kvalitāti nosaka apziņa, tātad tās veidotāji, apveltīti ar dižu un cēlu garu. Tā realizēsies atbildība, līdz ar to valstiskums.

³⁷ Geikina L. Mācīties būt... un dzīvot kopā. Reliģiskā izglītība valsts skolās: Latvijas un Eiropas pieredze. Rīga: SIA “Izdevniecība Drukātava”, 2013, 239. lpp. ISBN 978-9984-853-95-6.

³⁸ Преп. Кассиан Иоанн. Собеседование. 23, 15. Писания. 10 глава. Москва, 1892, с. 360-435.

³⁹ Plašāk sk.: Dreimane E. “Trauksmes cēlāju” (*whistleblower*) laiki valsts pārvaldē. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/elita-dreimane-trauksmes-celaju-whistleblower-laiki-valsts-parvalde.d?id=44198697#ixzz2t1QYyvWU> [aplūkots 10.02.2014.].

Izmantotā literatūra

1. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
2. Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2004, 299. lpp. ISBN 9984-9546-2.
3. Caics A. Politiskā atbildība. Jēdzienu veidojošie elementi, vispārīgās iezīmes un terminoloģija. Jurista Vārds, 2011, 13. septembris, Nr. 37 (684).
4. Čepāne I. Preambula kā Latvijas valstiskuma nostiprināšanas priekšnoteikums. Jurista Vārds, 2013, 22. oktobris, Nr. 43 (794).
5. Deiviss N. Eiropas vēsture. Rīga: Jumava, 2009, 474. lpp. ISBN-978-9984-38-662-1.
6. Geikina L. Mācīties būt... un dzīvot kopā. Reliģiskā izglītība valsts skolās: Latvijas un Eiropas pieredze. Rīga: SIA "Izdevniecība Drukātava", 2013, 239. lpp. ISBN 978-9984-853-95-6.
7. Lauksmans F. Filozofijas ABC. Jauni ceļi uz vecām atziņām. Rīga: Alberts XII, 1999, 80. lpp.
8. Levīts E. Izvērtas Satversmes Preambulas iespējamā teksta piedāvājums. Jurista Vārds, 2013, 24. septembris, Nr. 39 (790).
9. Litvins G. Ētiskā atbildība. Juridiskā atbildība. Jurista Vārds, 2012, 19. jūnijs, Nr. 25 (724).
10. Seneka Lūcijs Annējs. 90. vēstule Lucīlijam par ētiku. Vēstules Lucīlijam par ētiku. Rīga: Zinātne, 1996, 206. lpp. ISBN 5-7066-1109-7.
11. Terihova S. Tiesību zinātne un valsts. Konstitucionālās politikas semināra materiāli. Biriņi, 2013. Pieejams: www.public.law.lv
12. Zemītis G. Nacionālā identitāte un valstiskums Latvijas vēsturē (sakarā ar Latvijas vēstures institūta 75. gadadienu). Zinātnes Vēstnesis, 2011, 23. maijs.
13. Eshleman A. Moral responsibility. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/>
14. Honore A. Causation in the law. Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/causation-law/>
15. Noorman M. Computing and moral responsibility. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/computing-responsibility>
16. Pogge T. World Poverty and Human Rights. Oxford: Polity Press, 2000, p. 213.
17. Преп. Кассиан Иоанн. Собеседование. 23, 15. Писания. Москва, 1892, с. 360-435.
18. Рулан Н. Юридическая антропология. Москва: Норма, 1999, с. 246. ISBN 5-89123-303-7.

Vārdnīcas

1. Latvijas enciklopēdiskā vārdnīca. Pieejams: <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?cid=55107&r=1107&lid=55107&g=1&q=mor%C4%81l%C4%81s%20%20atbild%C4%ABbas%20&h=1823>
2. Latvijas Zinātņu akadēmijas terminu vārdnīca. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=atbildiba&list=atbildiba&lang=LV> [aplūkots 10.02.2014.].
3. Blackburn S. Oxford dictionary of Philosophy. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, p. 22-23. ISBN 0-19-283134-8.
4. Жюлиа Д. Философский словарь. Москва: Международные отношения, 2000, с. 480-481. ISBN 5-7133-1033-7.
5. Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА-М, 2004. ISBN 5-86225-403-X.
6. Философский словарь. Основан Г. Шмидтом. Москва: Республика, 2003. ISBN 5-250-01794-0.

Normatīvie tiesību akti

Par Latvijas Republikas valstisko statusu. Latvijas Republikas konstitucionālais likums. Ziņotājs, 1991, 24. oktobris, Nr. 42.

Tiesību prakse

1. Lieta Nr. 2007-11-03. No: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 305. lpp., 11. p. ISBN 978-9984-790-56-5.
2. Satversmes tiesas 2007. gada 8. februāra spriedums lietā Nr. 2006-09-03. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/> [aplūkots 03.01.2014.].

Raksti internetā

1. Dreimane E. "Trauksmes cēlāju" (*whistleblower*) laiki valsts pārvaldē. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/elita-dreimane-trauksmes-celaju-whistleblower-lai-ki-valsts-parvalde.d?id=44198697#ixzz2t1QYyvWU>
2. Jakovļevs A. Kas ir politiskā atbildība. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/294060-kas-ir-politiska-atbildiba>.

PIRMAIS PASAULES KARŠ KĀ TIESISKO VĒRTĪBU ATSPOGUĻOTĀJS

THE FIRST WORLD WAR AS A MIRROR OF LEGAL VALUES

Modrīte Vucāne, *Mg. hist., Mg. iur., Mg. soc.*

LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras lektore

Summary

Author analyses the legal values brought to light by the First World War in Latvia from 1918 to 1920. For the purpose of this analysis, the author studies divorce cases and criminal cases examined by the People's Courts of the Latvian Socialist Soviet Republic, as well as the inquiry forms filled out by Latvian soldiers who returned from the Soviet Russia to Latvia in 1921. The author concludes that the principle of marriage freedom declared by the Soviet regime also complies fundamentally with the legal concept of a democratic country; the nihilism against the property as a legal value, however, caused turning away from the Soviet regime. The author emphasises that the basic legal values, such as Latvia or the right to motherland, have come forward after the First World War.

Atslēgvārdi: tautas tiesa, laulības šķiršana, laulības dzīves brīvība, tiesības uz dzimteni.

Keywords: People's Court, divorce, marital freedom, right to motherland.

Ievads

Latvijas valsts dzimšana pēc Pirmā pasaules kara iekļaujas dažādu svarīgu politisko notikumu kontekstā.¹ Katras tiesiskas valsts pastāvēšanai svarīgi ir pamatot un juridiski noformulēt, kādas tiesiskās vērtības ir tās pastāvēšanas pamatā.² Valsts sludinātās vērtības juridiski sargā ne tikai konstitucionālās tiesības, bet arī citas tiesību nozares, piemēram, civiltiesības vai krimināltiesības, un katra valsts nodrošina šo vērtību aizsardzību tiesā.

¹ Zirnīs E. Ar Stradiņu laika mašīnā. *Sestdiena*, 2014, 10.–16. janvāris, 11. lpp.; Sprūde V. No zemnieku dēliem par virsniekiem. *Latvijas Avīze*, 2014, 9. janvāris, 6. lpp.; Padomju vara Latvijā oficiāli tika pasludināta 1918. gada 17. decembrī ar Pagaidu padomju valdības manifestu. Sk.: Šiliņš J. *Padomju Latvija 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013, 61. lpp.

² Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas Satversme. *Čiņa*, 1919, 16. janvāris, Nr. 7. Padomju Latvijas konstitūcija tika pieņemta Apvienotās Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju I kongresā, kurš notika Rīgā 1919. gadā no 13. līdz 15. janvārim. Sk.: Apvienotās Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju I kongress. Dok. Nr. 117. No: Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, 224.–228. lpp.; Конституция (основной закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. В кн.: Конституции и Конституционные акты РСФСР (1918–1937). Сборник документов под общей редакцией академика А. Я. Вышинского. Москва: Издательство “Ведомостей Верховного Совета РСФСР”, 1940, с. 22–31; Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). No: Strādnieku kalendārs 1919. gadam. Maskavā: Latviešu Nacionālo Lietu Komisariāta Kultūras – Izglītības Nodaļas izdevums, 1918, 29.–45. lpp.

Temata aktualitāti nosaka tas, ka līdz šim tiesību vēsturnieki padziļināti nav pētījuši, kā izpaudās tiesisko vērtību aizsardzība tiesā laika posmā pēc Pirmā pasaules kara. Par publikācijas mērķi autore izvirzījusi analizēt, kādas tiesiskās vērtības Pirmais pasaules karš aktualizēja Latvijā laika posmā no 1918. līdz 1920. gadam. Šim nolūkam izvirzīti uzdevumi: pirmkārt, analizēt Latvijas SPR tautas tiesās izskatītās laulības šķiršanas lietas – tolaik jaunu, cariskās Krievijas laikā nebijušu civillietu grupu – un aplūkot izspriestās krimināllietas; otrkārt, atšķirīgu tiesisko vērtību atspoguļošanai sniegts ieskats anketās, kuras aizpildīja tie latviešu karavīri, kas 1921. gadā nolēma no padomju Krievijas atgriezties Latvijā.

Īpaša civillietu grupa – laulības šķiršanas lietas jeb laulības dzīves brīvība kā tiesiska vērtība

1920. gadā, iesniedzot Satversmes sapulcei likuma projektu par laulību, tieslietu ministrs pievienoja tam paskaidrojumu, kurā rakstīja: “Karš un lielinieku valdība ir noveduši mūsu valsts laulības šķiršanas lietas līdz haotiskam stāvoklim.”³ Jāpauž, vai tiešām tās bija tikai boļševiku radītās jukas vai varbūt laulības tiesiskais regulējums neatbilda attiecīgā laika tiesiskajai apziņai un dzīves realitātei.⁴ Jau 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā sociālisti un citi kreisie ideologi sludināja sieviešu emancipāciju, vienlaikus kritizējot laulības ideju, kas ir nonāvējusi mīlestību, un cildināja brīvo mīlestību. Turpretī konservatīvu uzskatu paudēji, piemēram, mācītāji, šādas idejas kritizēja.⁵ Laulības institūta analizēšanā iesaistījās arī juristi. Daudzi tiesībnieki jau pirms Pirmā pasaules kara un revolūcijas rakstīja, ka laulība ir līdzīga slazdam jeb krātiņam, kurā ļoti viegli iekļūt, bet no kura nav iespējams izkļūt.⁶

Padomju dekrēti par laulību un laulības šķiršanu⁷ un 1918. gadā pieņemtais Likumu kodekss par civilstāvokļa aktiem, laulības, ģimenes un aizbildnības tiesībām⁸ (turpmāk – 1918. gada kodekss) radikāli izmainīja laulības institūta tiesisko attiecību regulējumu. Netika pieļauta laulības turpināšana piespiedu kārtā vai laulāto samierināšana un mediācija jeb centieni mākslīgi saglabāt to, kas laulātajiem vairs nebija vērtība. Laulību atļāva šķirt ne tikai pēc abpusējas, bet arī pēc

³ Tieslietu ministra paskaidrojums likuma projektam par laulību. No: Cincels J. Laulību šķiršanas lietas tiesā. Kuldīga: E. Petkeviča apgādībā, 1925, 4. lpp.

⁴ Jau pirms Pirmā pasaules kara Krievijas juristi strādāja pie jauna civilkuma projekta, kurā bija paredzēts reformēt laulības šķiršanas institūtu. Izšķirošā nozīme jeb lietas izspriešana pēc būtības laulības šķiršanas lietās tika paredzēta laicīgām tiesām, baznīcas tiesām atstājot tikai otršķirīgu lomu – uz laicīgās tiesas sprieduma pamata izdot rīkojumu par laulības šķiršanu. Sk.: Красноженъ М. Старые и новые законы о разводе. По поводу издания проекта новаго Гражданскаго Уложения. Юрьевъ: Типографія К. Маттисена, 1904, с. 36.

⁵ Straumans J. Brīvā mīlestība un laulība. Jelgava: H. Ullunana drukātava, 1914, 5., 7. lpp.

⁶ Раевич С. И. Брачное и семейное право. В кн.: Основы советского права. Под ред. Д. Магеровского. Москва – Ленинград: Государственное издательство, 1929, с. 195.

⁷ Latvijas Padomju valdības dekrēts par KSFPR dekrētu spēkā stāšanos Latvijā. 1991. g. 8. janvārī. No: Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, Dok. Nr. 109, 214. lpp.

⁸ Likumu kodekss par civilstāvokļa aktiem, laulības, ģimenes un aizbildnības tiesībām. Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs, 1919, 26. februāris, Nr. 4; 1919, 27. februāris, Nr. 5; 1919, 28. februāris, Nr. 6; 1919, 1. marts, Nr. 7; 1919, 3. marts, Nr. 8; 1919, 4. marts, Nr. 9; 1919, 5. marts, Nr. 10; 1919, 6. marts, Nr. 11; 1919, 7. marts, Nr. 12; Кодекс законов об актах гражданского состояния, брачном, семейном и опекунском праве. 1918 г., сентября 16. В кн.: Хрестоматия по истории отечественного государства и права. 1917-1991. Москва: Зерцало, 1997, с. 34-61.

vienpusējas vēlēšanās. Ja par laulības šķiršanu vienojās abi laulātie, tad lūgumu par laulības šķiršanu varēja iesniegt vai nu vietējai tiesai, vai arī tai laulības reģistrācijas nodaļai, kurā laulība bija reģistrēta.

1918. gada kodeksā laulāto vai laulātā vēlēšanās laulību šķirt tika noteikta par vienīgo laulības šķiršanas likumisko pamatu. Citi motīvi vai pamatojumi laulības šķiršanai nebija nepieciešami. Tomēr praksē laulības šķiršanas lūgumi bija motivēti.

Tautas tiesās iesniegtie lūgumi laulības šķiršanas lietās, kas saglabājušies no 1919. gada, palīdz noskaidrot, vai 20. gs. sākumā laulība bija patiesa vērtība. Aleksandrs Kalniņš, kurš tikai 1918. gada maijā bija salaulājies ar savu sievu Elizabeti Līnu, 1919. gada 12. februārī steigās izmantot boļševiku varas doto iespēju, lai izšķirtos. Lūgumā tautas tiesnesim laulības šķiršanas lietās viņš rakstīja, ka pa īso kopdzīves laiku noskaidrojies: "Mēs nederam kopā, jo mēs nevaram viens ar otru satikt. Karakteri nevienādi. Viņa neinteresējas par saimniecību un tāpat arī nerūpējas par mani. Uz manu piezīmi, ka vajag vairāk vērības pievērst saimniecībai, viņa atbildēja ar lamāšanos un pēc tam paņēma savas lietas un pavisam aizgāja no manis."⁹

Lakoniskāku laulības šķiršanas lūgumu 1919. gada 3. martā krievu valodā iesniedzis Nikolajs Grīnbergs. Viņš norāda, ka 1911. gadā ir apprecējies ar Doru Saulīti, bet laulība prasības lūgumā neizklāstītu iemeslu dēļ ir kļuvusi tik smaga, ka viņiem ir nepieciešams šķirties. Jau piecus mēnešus pēc kāzām viņi sākuši dzīvot šķirti, un Grīnbergs esot centies panākt laulības šķiršanu, kas līdz pat šim laikam nav izdevies. Piebūrdīsim, ka laulība bija noslēgta Rīgas evaņģēliski luteriskajā baznīcā.¹⁰ Lūgumam pieteicējs reizē ar laulības apliecību pievienojis arī tribunāla izmeklētāja¹¹ biedra Bērziņa iesniegumu. Bērziņš krievu valodā rakstītajā iesniegumā norādījis: "Saskaņā ar ticamām ziņām laulāto Grīnbergu attiecības ir tādas, ka dzīvot kopā viņiem ir katorga. Izšķirties līdz šim laikam nav izdevies tikai vecā režīma sarežģītās kancelejas dēļ. Uzskatot, ka pilsonim¹² Grīnbergam ir nepieciešams palīdzēt izšķirties, lūdzu neatteikt paātrināt šķiršanās procesu, lai šīs personas, kuras kopā dzīvot nespēj, beidzot patiesi spētu saprast laulības dzīves brīvību."¹³

Lietas materiāli iezīmē padomju periodam raksturīgu tendenci – atsaukties uz partijas biedru ieteikumiem, norādēm, lai ietekmētu vai virzītu amatpersonas, šajā gadījumā tiesneša, lēmumu personiska jautājuma atrisināšanai. Biedra Bērziņa vēstule lietā bija pilnīgi lieka, jo lielnieku radītais laulības šķiršanas process bija patiesi vienkāršs un ātrs. Tomēr šī vēstule atspoguļo arī padomju proletāriskās tiesas veidošanas un darbības principu – Komunistiskās partijas kontrolē un vadībā. Tātad tiesa bija taisnīga un laba, un tā bija tiesiska vērtība tikai tad, ja to vadīja un kontrolēja Komunistiskā partija.

⁹ LVVA, P-1040. f., 1. apr., 215. l., 1. lp.

¹⁰ Turpat, 209. l., 1., 2. lp.

¹¹ Revolucionāros tribunālus nodibināja cīņai pret kontrrevolūciju. Sk.: Padomju Krievijas Tautas Komisāru padomes Dekrēts par tiesu. No: Stučka P. Rakstu izlase. 2. sēj. 1910. g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris. Rīga: Liesma, 1978, 502.–503. lpp.; Stumbiņa E. Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā (1917–1919). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957, 16., 18. lp.

¹² Valdības dekrētā atcēla kārtas un visiem Latvijas iedzīvotājiem tika noteikts viens vienīgs nosaukums – republikas pilsoņi. Sk.: Latvijas Padomju valdības dekrēts par kārtu, činu un ordeņu iznīcināšanu Latvijā. 1918. g. 28. decembrī. No: Latvijas komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, Dok. Nr. 99, 201.–201. lpp.

¹³ LVVA, P-1040. f., 1. apr., 209. l., 3. lp.

Gadījumos, kad otra laulātā dzīvesvieta nebija zināma, laulību tik ātri izšķirt nevarēja. Elzai Marijai Tomaševskai, lai izšķirtos, bija jāgaida gandrīz trīs mēneši, kaut arī lūgums tika iesniegts 1919. gada 22. februārī. Viņa bija precējusies 1910. gadā, bet nesaticības dēļ šķirti dzīvoja jau no 1911. gada. Bērnu laulībā nebija, un vīra adresi viņa nezināja. Lūgumā tautas tiesnesim viņa norādīja: “Līdz šim man formālu laulības šķiršanu nebija iespējams panākt, jo nebija līdzekļu, lai tiesātos.”¹⁴

Rīgā dzīvojošā vāciete Meta Marta Lūcija Auguste Helmsinga, dzim. fon Roedere (*von Roeder*), 1919. gada 6. februārī Rīgas laulību šķiršanas lietu tautas tiesnesim lūgumu par laulības šķiršanu iesniedza krievu valodā.¹⁵ Ātrai laulības šķiršanas lietu izskatīšanai padomju kodekss paredzēja nekavējošu lietu izskatīšanu gadījumos, kad tautas tiesā ieradās reizē abi laulātie vai viņu tiesību aizstāvji.¹⁶

Dekrēts par tiesu norobežoja vietējo tiesu institūciju un kara tribunālu kompetenci, nosakot, ka vietējās tiesas izskata visas civillietas un krimināllietas, bet revolucionārie tribunāli – kontrrevolucionāru lietas. Praksē tiesas ne vienmēr precīzi spēja šo kompetenci ievērot. Tāda, piemēram, bija Jāņa Zeibota apvainošanas lieta par cietsirdīgu izturēšanos pret savu ģimeni, kas pēc būtības bija laulības šķiršanas lieta, kuru no 1919. gada februāra līdz aprīlim izmeklēja Cēsu apriņķa Revolucionārā tribunāla Izmeklēšanas komisija. Tikai pēc tam, kad konstatēja, ka pilsonis Zeibots slimo ar sifilisu, “nolēma lietu nodot tautas tiesai laulības šķiršanai, jo nevar pieļaut, ka sifilitiķis turpmāk uztur sakarus ar savu sievu”. Nenoskaidrotu iemeslu dēļ sieva 1919. gada 23. maijā tautas tiesai uzrakstīja Cēsu apriņķa Brantu pagasta bezzemnieku padomes izpildu komitejas notariāli apliecinātu iesniegumu, kurā atsauca savu lūgumu šķirt laulību, norādot, “kā esmu nodzīvojusī ar viņu visus 17 gadus kopdzīvē, tā arī nodzīvošu turpmākos”.¹⁷

Lūgumu par laulības šķiršanu varēja iesniegt gan rakstiski, gan arī mutiski. 1919. gada 24. maijā Cēsu apriņķa tautas tiesā ieradās Karlīne Leimane un paziņoja, ka lūdz šķirt 1911. gadā noslēgto laulību ar Bernhardu Leimani. Viņa norādīja, ka jau sešus gadus ar vīru nedzīvo laulībā. Vīrs esot notiesāts uz 15 gadiem par viņas tēva noslepkavošanu.¹⁸

Laulības apliecība bija vienīgais dokuments, ko likums prasīja pievienot lūgumam par laulības šķiršanu, un tautas tiesas šo prasību ievēroja.¹⁹ Ja laulības apliecības nebija, tad bija “jādod paraksts, ka lūdzējs atrodas laulībā”, norādot laulības reģistrēšanas vietu un uzņemoties atbildību par “parakstā” sniegto ziņu pareizību. Praksē tas nozīmēja, ka laulības šķiršanas lūgumam tika pievienots, piemēram,

¹⁴ Konkrētajā lietā prasītāja, ieskaitot tiesas nodokli un samaksu par sludinājumu laikrakstā, samaksāja 31 rubli.

Sk.: LVVA, P-1040. f., 1. apr., 224. l., 1. lp.

¹⁵ Dekrēts par oficiālos rakstos lietojamo valodu paredzēja, ka lietvedības valoda gan centrālajās, gan vietējās iestādēs ir viena no vietējām valodām pēc iedzīvotāju vairākuma, pašlaik – latviešu, latgaliešu vai krievu. Sk.: Dekrēts par oficiālos rakstos lietojamo valodu. Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs, 1919, 17. marts, Nr. 21. Sk.: Izraksts no ziņojuma par LSD Daugavpils apriņķa organizācijas I konferenci. 1919. gada 15. un 16. februārī. No: Latvijas komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, Dok. Nr. 130., 251. lpp.

¹⁶ Latvijas SPR tieslietu komisārs bija izdevis rikojumu, kurā norādīja, ka saskaņā ar Krievijas SPR dekrētiem par tiesām, kas ir spēkā arī Padomju Latvijā, advokatūra ir atcelta. Ar juridisku padomu došanu tiesības nodarboties bija tikai aizstāvju kolēģijas ievēlētām personām. Sk.: Rīgas un Apriņķa Juridiskās nodaļas Rikojums Nr. 7. 1919. gada 20. februārī. Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs, 1919, 21. februāris, Nr. 2.

¹⁷ LVVA, P-1040. f., 1. apr., 126. l., 1.–38., 42.–43. lpp.

¹⁸ Turpat, 41., 44. lp.

¹⁹ Turpat, 215 l., 2. lp.

Rīgas Strādnieku deputātu padomes Notariālās nodaļas pārziņa sagatavots un apliecināts dokuments.²⁰

Spriedumi laulības šķiršanas lietās tika pasludināti Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības vārdā. Pirmajiem protokoliem un spriedumiem nekādu veidlapu nebija, taču jau no 1919. gada marta vietējais tautas tiesnesis spriedumu, tāpat kā sekretārs protokolu, rakstīja uz veidlapas. Jāuzsver, ka spriedumu tiesnesis rakstīja pats. Saskaņā ar 1917. gada 14. decembra Dekrētu par laulību šķiršanu tautas tiesnesis nosprieda laulību šķirt.²¹ Tā arī bija vienīgā norāde uz normatīvo tiesību aktu, kas atrodama tikai uz drukātām veidlapām rakstītos laulības šķiršanas spriedumos.²²

Kā jau uzsvērts, padomju režīms par laulības šķiršanas pamatu noteica abpusēju vai vienpusēju laulāto vēlēšanos. No 1918. gada kodeksa izpratnes izrietēja, ka tiesnesim nebija ne jānoskaidro laulības šķiršanas iemesli, ne arī jāievāc kādas citas ziņas par laulātajiem. Tomēr laulības lietās saglabājušās statistikas anketas par laulības šķiršanu liecina, ka padomju režīms vāca sīku informāciju par saviem pilsoņiem.²³

Latvijas SPR pastāvēšanas perioda laulības šķiršanas lietas pārņēma Latvijas Republikas apgabaltiesu civilnodaļas.²⁴ Personām, kas bija šķirušas laulību padomju varas periodā,²⁵ nepieciešamības gadījumā šā fakta apliecināšanai, piemēram, lai saņemtu pasi vai dotos jaunā laulībā, ar lūgumu bija jāgriežas apgabaltiesā.²⁶

1918. gada kodekss bija pirmā padomju varas kodifikācija. Padomju tiesībnieks S. Rajevičs (*С. И. Раевич*) uzsver, ka ģimenes tiesiskajās attiecībās padomju vara nevarēja aprobežoties tikai ar dekrētiem vien, jo paredzēts bija nodrošināt dzimumu līdztiesību un jaunu sadzīves kārtību.²⁷ Tā kā kodekss pieņemts laikā, kad Krievijas padomju valdība vārda tiešā nozīmē cīnījās par savu pastāvēšanu, var apgalvot, ka laulības šķiršanas regulējumā bija nepieciešamas reformas, kuru īstenošana varēja nodrošināt zināmu tautas atbalstu padomju varai. Aplūkoti juridiskās prakses materiāli ļauj piekrist padomju juristu apgalvojumiem, ka revolucionārā likumdošana no laulības važām atbrīvoja ne tikai sievieti vien. Vienlaikus gan sievai, gan arī vīram tika dota iespēja šķirt laulību.²⁸ Jāsecina, ka 20. gadsimta sākumā indivīda brīvība un laime kā tiesiska vērtība bija izvirzījusies augstāk par nelaimīgu vai pat vardarbīgu kopdzīvi. Laulības šķiršanas lietu izpētes ļauj secināt, ka daudzos gadījumos laulāto kopdzīve bija kļuvusi par nepanesamām mokām un juridisku slazdu, no kura izklūt ļāva padomju kodekss. Tāpēc laulības dzīves brīvības princips bija viena no Latvijas SPR sludinātajām un sargātajām tiesiskajām vērtībām.

²⁰ LVVA, P-1040. f., 1. apr., 112. l., 2. lp.

²¹ Turpat, 215. l., 6. lp.

²² Tautas tiesu spriedumi atspoguļo jauno, proletārisko tiesību avotu izpratni. Sk.: Stučka P. Proletariāta likumība. Rīga: Latvijas Zocilademokratijas Apgādniecība Cīņa, 1919.

²³ LVVA, P-1040. f., 1. apr., 224. l., 9. lp.

²⁴ Laulības šķiršanas lietas tika nodotas apgabaltiesu kompetencei.

²⁵ 1921. gadā pieņemtā Likuma par laulību 41. panta piezīmē tika noteikts, ka "lielinieku iestāžu Latvijā izdarītās laulību šķiršanas paliek spēkā". Likums par laulību. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1921, 28. februāris, Nr. 5, 39.

²⁶ LVVA, P-1040. f., 1. apr., 224. l., 10. lp.; 209. l., 8., 6. lp.

²⁷ Раевич С. И. Брачное и семейное право, с. 194. Idejas par jauno ģimeni 1918. un 1919. gadā aprīņkos un pagastos tika plaši skaidrotas sociāldemokrātu organizētajās strādnieku sapulcēs un mītiņos, kurās uzstājās, piemēram, Jelgavas komitejas propagandistu kolēģijas biedri. Sk.: Ziņojums par LSD Jelgavas aprīņka organizācijas darbu no 1918. g. decembra līdz 1919. gada februārim. No: Latvijas komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, Dok. Nr. 140, 282. lpp.

²⁸ Раевич С. И. Брачное и семейное право, с. 195.

Krimināllietas un krimināllikumā sargātās vērtības

Lai apzinātu citas tiesiskās vērtības, kas bija svarīgas Latvijas sabiedrībā pēc Pirmā pasaules kara, interesants un noderīgs avots ir tautas tiesās izspriestās krimināllietas.

1919. gada 27. janvārī Jelgavas I milicijas rajona valdē dežūrējošais milicis sastādīja protokolu par Kati Klasoni, kura bija apvainota miliča²⁹ lamāšanā. 27. janvārī Kate kādas divas stundas bija nostāvējusi rindā pēc produktiem Franka veikalā. Viņai nosala kājas, un Kate gribēja aiziet sasildīties, tāpēc palūdza citus “atstāt viņai vietu”. Kad viņa atgriezās, ne rindā stāvētāji, ne milicis rindā viņu vairs neļaida. Milicis norādīja, ka aicinājis Kati stāties rindas galā, bet viņa milicim teikusi, ka “viņš esot tikpat dumjš kā tie citi”. Savukārt Kate skaidroja, ka milicis sācis par viņu zoboties, apvainojis un pateicis, ka “viņa esot tikpat dumja kā cepure, kas viņai galvā”, paķēris aiz rokas un vedis uz milicijas valdi.³⁰ Lietu izskatot, tiesa nosprieda “atzīt apvainojumu par pierādītu, bet, ievērojot citus lietas apstākļus, Katei Klasonei izteikt brīdinājumu”.³¹

Varam secināt, ka šajā lietā izpaudās tādas tiesiskās vērtības kā cilvēka dzīvība un veselība, tiesības iegūt pārtiku un sabiedriskās kārtības nodrošināšana, no kurām pēdējā, kā redzams, ir bijusi svarīgāka. Arī milicim bija uzticēts pienākums “apturēt katru trokšņotāju un ņildu cēlāju, aizliegt nepieklājīgus jokus un lamāšanos”.³²

Ne tikai par miliča lamāšanu, bet arī par zādzību un kaušanos ar Mariju Jukņeviču 1919. gada 13. martā Jelgavas apriņķa I iecirkņa tautas tiesā tika tiesāta 51 gadu vecā veļas mazgātāja Katrīna Purnis. Zādzībā viņa tika attaisnota, bet par piedauzīgu izrunāšanos pret milicijas darbinieku un vienlaikus arī kaušanos ar Jukņeviču Katrīnai piesprieda trīs nedēļas ilgu arestu.

Pēc padomju varas likvidēšanas tautas tiesu lietas pārņēma un pārskatīja mīertiesas un apgabaltiesas. Ievērojot Jelgavas apgabaltiesas 1919. gada 1. aprīļa nolēmumu, mīertiesnesis Dāvids 1919. gada 4. jūnijā pārskatīja Katrīnas Purnis lietu. Tika konstatēts, ka zādzībā Purnis ir attaisnota. Par kaušanos un apvainošanu ar vārdiem privātapšūdzība nav celta, bet “lielinieku valdības milicis nav likumīga amatpersona, par kuras apvainošanu lieta būtu turpināma publiskā kārtībā”. Līdz ar to konkrēto lietu nolēma izbeigt.³³

1919. gada 5. martā tika ierosināta un izmeklēta krimināllieta pret Jāni Tiļļu un Žani Andersonu. Abi 1. februārī plkst. 2 no rīta tika apturēti pie tilta Jelgavā, braucot no Rīgas uz Kuldīgas apriņķa Zvārdes pagastu, jo viņiem nebija attiecīgas

²⁹ Šajā gadījumā pilsonē bija apvainojusi padomju milici. Padomju milicija bija Latvijas padomju varas vietējās izpildinstitūcijas pārstāvis, kas atradās tiešā padomju pārziņā un rīcībā un pakļāvās iekšlietu komisāra rīkojumiem. Milicijas uzdevums bija apsargāt revolucionāro kārtību un pilsoņu drošību. Sk.: Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas iekšlietu komisāra noteikumi par padomju miliciju. Rīga: Iekšlietu komisariāts, 1919, 6., 11. lpp.

³⁰ LVVA, 1581. f., 2. apr., 133., 1., 2. lp.

³¹ Turpat, 8. lp.

³² Instrukciju Padomju Milicijas miličiem VII nodaļas Miliča pienākumi sabiedriskās apsardzības un kārtības uzturēšanai 38. punkts. Sk.: Instrukcijas Padomju Milicijas miličiem un priekšniekiem. Rīga: Iekšlietu komisārs, 1919, 9. lpp.

³³ LVVA, 1581. f., 2. apr., 144. l., 10. lp.

braukšanas atļaujas.³⁴ Tātad revolucionārās kārtības apstākļos pārvietošanās brīvība vairs netika aizsargāta.³⁵

Padomju vara bija izdevusi daudzus dekrētus, kuros demonstrēja nihilistisku attieksmi pret privātīpašumu.³⁶ Līdz ar to arī zagļi zaga to, kas bija palicis privātīpašumā un kara un bada apstākļos bija vērtība. 1919. gada 5. martā milicijas iecirknī ieradās Margita Mihaloška, kura ziņoja par zādzību. Pirms divām dienām viņai esot nozagtas maizes kartiņas, kas bijušas izsniegtas uz viņas un brāļa vārda. Maizes kartiņas atradušās dzīvoklī uz galda. Dzīvoklī esot bijušas divas viņai nepazīstamas sievietes, pēc kuru aiziešanas viņa pamanījusi, ka maizes kartiņas ir nozagtas.³⁷ Pēc cietušās Annas Knospes sūdzības 1919. gada 29. janvārī policijā tika ierosināta lieta par naudasmaka ar 15 rubļiem un piena kartiņas zādzību. Zagļi Anna nebija pamanījusi, jo piena pārdošanas vietā bijusi liela burzma.³⁸

Ierosinātās krimināllietas padomju tiesībaizsardzības iestādes izmeklēja rūpīgi, arī Mildas Gumiļevskas zelta pulksteņa ar ķēdi zādzību. Pati Gumiļevska savu pulksteni novērtēja divtūkstoš rubļu vērtībā. Tik lielu vērtību padomju vara bija atstājusi privātīpašumā.³⁹ Milicijas sastādītajā protokolā viņa norādīja, ka pulkstenis esot atradies neizslēgtas kumodes atvilktnē, arī irētās istabas durvis neesot bijušas aizslēgtas. Aizdomas viņai esot uz saimnieci un jaunkundzi, kura dzīvo blakus istabiņā un kuras vārdu viņa nezina. Lietā vainīgais sodīts netika, jo nezināmu iemeslu dēļ tiesas sēdē pati cietusi lūdza lietu izbeigt.⁴⁰

Boļševiku režīms ne tikai cīnījās ar zādzībām, bet zināmā mērā ar savu politiku tās arī veicināja. No 1919. gada jūnija līdz jūlijam Jelgavas pilsētas miertiesnesis skatīja lietu, ko par zādzību pret Leontīni Cīruli bija ierosinājušas apzagtās Amālija Brunovska un Luīze Brunovska. Amālija Brunovska savas mantas (piegrieztu naktskreklu, piegrieztu priekšautu, bikses, naktsjaku un dienas kreklus) bija nodevusi glabāt savi māsai Luīzei, kura tika apzagta. Savukārt Luīzei bija nozagta gultas sega un baroneses Ostenas Zakenes galda pārklājs. Apzagtā, 47 gadus vecā Luīze Brunovska, miertiesnesim paskaidroja, ka "Luīzi Cīruli pie manis dzīvoklī ielika lielinieki un tā viņai bija izdevība manas un manas māšas lietas, kuras pie manis bija noliktas, paņemt".⁴¹

1919. gadā tiesu lietvedībā esošās krimināllietas atspoguļo savu laiku un tā materiālās tiesiskās vērtības: šūšanai piegriezta veļa un virsdrēbes, maizes un piena kartiņas, daži rubļi, arī kāds zelta pulkstenis. Šīs krimināllietas liecina arī par situāciju, kas izraisīja šo vērtību aizskārumu: pārtikas trūkums un boļševiku nihilistiskā attieksme pret īpašumu, tostarp veicinot svešu personu iemitināšanos tiem

³⁴ LVVA, 1581. f., 2. apr., 125. l., 1. lp.

³⁵ Объявление Елгавского и Курземского Военревкома о введении революционного порядка в гор. Елгаве и Курземе. 9 января 1919 г. В кн.: Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы в двух томах. Том первый. Образование Социалистической Советской Республики и Социалистическое строительство в 1919 г. Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1959, Док. № 135, с. 209-210.

³⁶ Sk., piemēram: Декрет о земле. 1917 г., октября 27. В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 1 декабря 1917 г., № 1.

³⁷ LVVA, 1581. f., 2. apr., 158. l., 1., 2., 3. lp.

³⁸ Turpat, 160. l., 1., 8. lp.

³⁹ Dekrēts par sudraba un zelta lietu nacionalizāciju. 1919. gada 8. martā. Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs, 1919, 19. marts, Nr. 23, 5. lpp.

⁴⁰ LVVA, 1581. f., 2. apr., 150. l., 1., 6., 11. lp.

⁴¹ Turpat, 5. l., 1., 25.-26. lp.

nepiederošā īpašumā. Analizētās krimināllietas ļauj piekrist noziedzīgu nodarījumu vēstures pētnieku secinājumiem, ka Oktobra apvērsums un boļševiku režīms bija izkropļojis pat senās zagļu tradīcijas.⁴²

Tiesības uz dzimteni kā tiesiska vērtība

Tomēr pēc Pirmā pasaules kara bija arī citas tiesiskās vērtības – tās, kuras solīja sargāt Latvijas Republika. Viena no šīm tiesiskajām vērtībām bija pati Latvija. Tās var nosaukt arī par tiesībām uz dzimteni, kas nozīmē tiesības dzīvot pilnvērtīgu un tiesiski nodrošinātu dzīvi Latvijā. Nikolajs Valters (1900–1979)⁴³ uzskata, ka tiesības uz dzimteni ir katras personas dabiskas un neatņemamas tiesības uz savas personas un arī savas tautas vērtību palielināšanu un brīvu attīstību.⁴⁴

Pēc padomju Krievijas un Latvijas 1920. gada 11. augustā⁴⁵ noslēgtā miera līguma dzimtenē atgriezās Latvijas karavīri, kas kara laikā bija nokļuvuši Sarkanajā armijā. Daudzi no viņiem bija iesaukti cariskās Krievijas armijā un vēlāk boļševiku mobilizēti⁴⁶ arī kā civilie bēgļi vai iedzīvotāji Krievijā.⁴⁷ Citus boļševiki mobilizēja 1919. gadā Latvijā.⁴⁸ Bija arī tādi, kas padomju armijā iestājās, jo nebija darba un iespējams izdzīvot.⁴⁹ Tātad Stučkas režīma laikā daudzi karavīri nemaz Latvijā nebija bijuši, jo Krievijas pilsoņkara laikā atradās frontēs Sibīrijā, Ukrainā, pie Melnās jūras vai citur. Var uzskatīt, ka, palīdzot sakaut Krievijas impērijas atjaunotāju armijas, latviešu strēlnieki cīnījās par Latviju. Ar savu prestižu dragādami krievu monarhijas atbalstītājus, viņi traucēja nodibināties stabilai krievu valdībai, kura būtu nākusi atkarot Baltiju.⁵⁰

1921. gadā atbraukušie latviešu karavīri aizpildīja anketas. Tās nebija anonīmas, tika norādīts vārds, uzvārds, dzimšanas gads, nodarbošanās, dzīvesvieta Latvijā, kopā sniedzot atbildes uz 27 jautājumiem. Viens no tiem bija: “Kādu iemeslu dēļ (agrāk – aut. piez.) nav atgriezies Latvijā,” uz kuru sniegtas pārliecinošas atbildes, norādot, piemēram, ka pēdējo trīs gadu laikā nebija iespējams atbraukt vai agrāk no armijas netika atlaists.⁵¹

Par Latvijas karavīru tiesiskajām vērtībām liecina atbildes uz jautājumu “Kādu iemeslu dēļ izstājāties no Sarkanās armijas un braucāt uz Latviju”. Atbildēs rodami apliecinājumi tam, ka dzimtenē atgriezās patiesi tās patrioti, kuriem bija padomju valstiskumam pretējas idejas, tie, kuriem tiesības uz dzimteni bija tiesiska vērtība. Viņi norādīja, ka “esmu Latvijas pavalstnieks un milu savu dzimteni”, “braucu uz

⁴² Pirms Oktobra apvērsuma kabatzagli zaga tikai naudu. Nebija pieņemts piesavināties dokumentus, fotogrāfijas, vērtspapirus vai dažādas apliecības. Tās tika iemestas pastkastītēs pie pilsētu domēm, valdēm vai atstātas baznīcās. Sk.: Майер В. А. Краткая воровская энциклопедия. Москва: Крафт+, 2005, с. 15.

⁴³ Valters Nikolajs Kristaps ir latviešu jurists, zvērināts advokāts. Sīkāku viņa biogrāfiju sk.: Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 517.–518. lpp.

⁴⁴ Valters N. Tiesības uz dzimteni. Latviešu Juristu Raksti, 1960, Nr. 3, 10., 11., 12. lpp.

⁴⁵ Miera līgums starp Latviju un Padomju Krieviju. No: Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990. Rakstu krājums. T. Puisāna red. Stokholma – Toronto: Daugavas Vanagi, 2000, 63.–67. lpp.

⁴⁶ LVVA, 6281. f., 1. apr., 3. l., 79., 80., 97., 101., 102., 104. lp.; 4. l., 6., 11., 12., 98. lp.

⁴⁷ Turpat, 94. lp.; 4. l., 30., 34. lp.

⁴⁸ Turpat, 88. lp.; 4. l., 8., 23., 29., 33. lp.

⁴⁹ Turpat, 7. l., 35., 97. lp.

⁵⁰ Balceris A. Ievads. No: Pulcējaties zem latviešu karogiem! Sast. A. Balcers. Rīga: Zelta grauds, 2013, 7. lpp.

⁵¹ LVVA, 6281. f., 1. apr., 3. l., 94., 89. lp.; 4. l., 94., 37., 38. lp.

mājām”, “Krievijā dzīvot un dienēt negribu”.⁵² Tika uzsvērts, ka “nevēlas kalpot komunistiem”,⁵³ “kā Latvijā dzimis un audzis un negribu vairs kalpot Sarkanajā armijā”.⁵⁴ Latvieši atgriezās Latvijā, lai varētu dzīvot “pienācīgu dzīvi”.⁵⁵ Viņi nebaidījās no darba, jo vēlējās “apstrādāt zemi” un “nodoties mierīgam zemkopības darbam”.⁵⁶ Latviešu karavīri brauca uz Latviju “ilgās pēc dzimtenes un savas ģimenes, vēloties strādāt un atdot savus spēkus un zināšanas tēvijai – Latvijas jaunajai valstij”.⁵⁷

Tie bija Latvijas dēli, kuri gribēja strādāt un dzīvot savā Latvijā. Tieši viņu darbs un izpratne par dzimteni kā tiesisku vērtību veicināja demokrātiskas Latvijas valsts izveidošanos pēc Pirmā pasaules kara, bet 20. gs. 90. gadu sākumā uz šo tiesisko vērtību pamata bija iespējams atjaunot Latvijas valstiskumu.

Kopsavilkums

Laulības tiesiskais regulējums jau pirms Pirmā pasaules kara bija nonācis pret-runā ar tādām tiesiskajām vērtībām kā dzimumu vienlīdzība un indivīda brīvība, tāpēc šo vērtību aizsardzība boļševiku izdotajos tiesību normatīvajos aktos varēja padomju režīmam nodrošināt zināmu popularitāti.

Latvijas SPR 1918. gadā pieņemtais Likumu kodekss par civilstāvokļa aktiem, laulības, ģimenes un aizbildnības tiesībām par vērtību izvirzīja brīvu, juridiski ātru un vienkāršu laulības šķiršanu. Tādējādi kā tiesiska vērtība nostiprinājās laulības dzīves brīvības princips, kas pamatos atbilst arī demokrātiskas valsts tiesību izpratnei. Latvijas Republikas 1921. gada Likums par laulību turpināja sargāt progresīvo jau boļševiku pasludināto laulības šķiršanas brīvību kā tiesisku vērtību.

1919. gadā tautas tiesu lietvedībā esošās krimināllietas par šūšanai piegrieztas veļas, virsdrēbju, maizes, piena kartiņu vai dažu rubļu zādžību atspoguļo boļševiku sludināto īpašuma kā tiesiskas vērtības nihilismu, kas lielākajai sabiedrības daļai nebija pieņemama un Brīvības cīņu laikmetā lika novērsties no padomju režīma.

Pēc Pirmā pasaules kara Krievijas pilsoņu kara laikā izvirzījās tāda tiesiskā pamatvērtība kā Latvija jeb tiesības uz dzimteni. 1921. gadā latviešu karavīri, kuri bija mobilizēti padomju armijā, atgriezās Latvijā un aizpildīja anketas, kas atspoguļo šo tiesisko vērtību – mīlēt Latviju, dzīvot un strādāt savā tēvzemē – Latvijā.

Latviešu karavīru aizpildītās anketas ne vien atklāj tādu vērtību kā Latvija, bet arī sniedz citas Latvijas vēsturei vērtīgas ziņas. Tāpēc šīs anketas būtu apkopojamas un publicējamas, tādējādi aktualizējot latviešu dzimtenes mīlestību un tiesības uz dzimteni kā mūžīgu tiesisku vērtību, arī atgādinot par pamatvērtībām, uz kurām tika veidota Latvijas Republika.

⁵² LVVA, 6281. f., 1. apr., 3. l., 79., 94., 89., 80. lp.; 2. apr., 4. l., 23. lp.

⁵³ Turpat, 2. apr., 4. l., 43., 36. lp.

⁵⁴ Turpat, 30. lp.

⁵⁵ Turpat, 1. apr., 4. l., 93. lp.

⁵⁶ Turpat, 93., 92., 6. lp.

⁵⁷ Turpat, 3. l., 88. lp.

VALSTISKUMA JAUTĀJUMS VĀCU JURIDISKAJĀ PREŠĒ LATVIJĀ. *RIGASCHE ZEITSCHRIFT FÜR RECHTSWISSENSCHAFT* (1926–1939)

PERSPECTIVE OF STATEHOOD IN THE GERMAN LAW JOURNAL IN LATVIA. *RIGASCHE ZEITSCHRIFT FÜR RECHTSWISSENSCHAFT* (1926–1939)

Dina Gailīte, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

A journal “*Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*” (Law Journal of Riga) of German Lawyers Society in Riga (Deutscher Juristenverein in Riga) was published from 1926 till 1939. The editors were well known Baltic German minority representatives, sworn advocates Bernhard von Berent (1892–1946), Rudolf von Freymann (1860–1934) and Wilhem Müller (1895–1945).

Initially the goal of the journal was to promote private law development of the newly established Republic of Latvia and also the Republic of Estonia.

However, in 1930s the journal’s editorial staff became more interested in the processes in Germany, where the Nazi Party overtook power. Articles by German lawyers were published in the journal, expressing comprehension of Nazi Party ideas. Therefore the state of Latvia and Latvian law was step by step replaced by the issues regarding German law and the Third Reich ideology.

In 1939 the majority of Baltic Germans emigrated from Latvia, and among them – all the editorial staff and the most active authors.

Atslēgvārdi: vācbaltiešu juristi, Rīgas Vācu juristu biedrība (*Deutscher Juristenverein in Riga*), žurnāls *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*, nacionālsociālisms.

Key words: Baltic German lawyers; German Lawyers Society in Riga (*Deutscher Juristenverein in Riga*); journal “*Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*”; National Socialism.

Šī raksta un tā pamatā esošā referāta¹ nosaukumā “Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā” jēdziens “valstiskums” lietots, tam apzināti nepievienojot konkrētas valsts (piemēram, Latvijas) vārdu, un šādas izvēles pamatojums saistīts ar šī nelielā pētījuma mērķi – atspoguļot žurnāla *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* veidotāju attieksmes maiņu pret Latvijas valstiskumu. Rakstā autore vēlas pierādīt, ka žurnāla veidotāji – Vācu juristu biedrības (*Deutscher Juristenverein in Riga*) locekļi – žurnāla iznākšanas sākumposmā, 20. gadsimta 20. gadu nogalē, bija akceptējuši jaunās Latvijas valsts dibināšanas un pastāvēšanas faktu un kā praktizējoši juristi līdzdarbojās tās tieslietu sistēmas funkcionēšanā, kā arī aktīvi

---

¹ Referāts “Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā. *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*” (1926–1939)” nolasīts Latvijas Universitātes 72. konferences juridiskās zinātnes Tiesību teorijas un vēstures sekcijā “Latvijas valstiskuma alternatīvas pēc I pasaules kara” 2014. gada 13. februārī.

piedalījās tiesību aktu jaunradē. Savukārt 30. gados, it īpaši pēc nacionālsociālistu apvērsuma Vācijā, pastiprinājās Vācijā notiekošo politisko procesu ietekme uz vācbaltu minoritāti Latvijā un arī žurnāla veidotāji aizvien vairāk pievērsās nacionālsociālisma idejām, tai skaitā principiāli mainījās viņu izpratne par savu tiesisko stāvokli: sajuzdami sevi nevis kā Latvijas valstij piederīgu mazākumtautību, bet gan kā vienotās Vācijas valsts un vācu tautas daļu, par “savu” valstiskumu viņi uzskatīja nevis vairs Latviju, bet gan Vāciju.

Žurnāla *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* izdevēji, redakcija un publikāciju autori

Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft (“Rīgas Tiesību Zinātņu Žurnāls”, turpmāk – RZR) iznāca Rīgā no 1926. līdz 1939. gadam. Pēdējais RZR numurs datēts ar 1939. gada septembri – tāpat mēnesi pirms tam, kad 1939. gada 30. oktobrī tika noslēgts Latvijas–Vācijas Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju,² saskaņā ar to lielākā daļa Latvijā dzīvojošo vācbaltiešu, tai skaitā visi aktīvākie žurnāla līdzstrādnieki, brīvprātīgi izstājās no Latvijas pavalstniecības un atstāja savu līdzšinējo dzīvesvietu Latvijā, lai tiktu uzņemti Vācijas pilsonībā un Vācijas valdība tādējādi varētu “apvienot vācu tautībai piederīgos Vācijas teritorijā”. Šī pārvietošana līgumā tika definēta kā “vienreizēja akcija”, “ar ko vācu tautas grupa izstājas no Latvijas valsts kopības”. Līgumā lietotajam terminam “tautas grupa” (*Volksgruppe*) ir principiāla nozīme arī šajā pētījumā, un, kā tas tālāk būs redzams, šo terminu lasītājiem jau 1936. gadā plaši skaidroja arī žurnāla RZR lappusēs.

Tomēr vispirms jāatgriežas 1926. gadā, kad iznāca RZR pirmais numurs. Žurnālu dibināja un izdeva Rīgas Vācu juristu biedrība, kas tāpat kā žurnāls izveidota 1926. gadā. Žurnāla izdošana ir viens no galvenajiem biedrības uzdevumiem, līdzās citām aktivitātēm – biedrības biedru tālākizglītībai, vācbaltu minoritātes privātās augstskolas – Herdera institūta – tieslietu bibliotēkas veidošanai, kā arī līdzdalībai Latvijas tiesību aktu izstrādē un juridiskās palīdzības sniegšanai vācu deputātiem Saeimā.³ Biedrības gada sapulcēs, par kurām ziņo RZR, tiek regulāri pārvēlēti žurnāla izdošanas komisijas locekļi un redaktori. Žurnāla izdošana tiek veikta sabiedriskā kārtā, un redakcija atrodas ikreizējā redaktora dzīvoklī, kura dzīvesvieta žurnālā tiek norādīta kā redakcijas adrese.

Rīgas Vācu juristu biedrības žurnāla izdošanas komitejā 13 gadu laikā darbojušies ievērojami juristi: Tiesu palātas loceklis, vēlāk – Latvijas Senāta senators Frīdrihs Konradi (*Friedrich Conradi*), ilggadējs Krievijas impērijas tieslietu ierēdnis un Krievijas Senāta senators, Latvijas diplomāts, pēc tam zvērināts advokāts Rīgā Rūdolfs Freimans (*Rudolf von Freymann*), Rīgas Herdera institūta docents, viceprokurors Leo Vitte (*Leo von Witte*), Rīgas apgabaltiesas tiesnesis, vēlāk zvērināts advokāts Rīgā Burhards Klots (*Burchard von Klot*), zemesgrāmatu tiesnesis Oskars

² Līguma teksts pārpublicēts no: Feldmanis I. Latvijas vāciešu izceļošana. Latvijas Arhīvi, 1995, Nr. 1, 67.–69. lpp.

³ RZR 1927. gadā ziņo par biedru kopsapulci, kurā sniegta atskaite par biedrības darbības virzieniem un pirmo divu gadu veikumu. RZR 1926/1927, 3. Heft, S. 207. No vēlākiem rakstiem var secināt, ka biedrībā pastāvīgi darbojās 6 komisijas: Revīzijas komisija, Likumdošanas izstrādes komisija, Priekšlasījumu komisija, RZR Redakcijas komisija, Advokātu lietu komisija, Bibliotēkas komisija. Sk., piemēram: Deutscher Juristenverein in Riga. RZR 1931/1932, 4. Heft, S. 248-250.

Cvingmans (*Oskar von Zwingmann*), zvērināti advokāti Rīgā Bernhards Bērents (*Bernhard von Berent*) un Helmut Stegmanis (*Helmut Stegman*)⁴ u. c.

Žurnālam bija trīs redaktori:

- **Bernhards Bērents** (*Bernhard von Berent*) (1892–1946) – RZR redaktors no 1926. līdz 1932. gadam (izņemot 1929. gadu). Tērbatas Universitātes absolvents (1918), Rīgas apgabaltiesas izmeklēšanas tiesnesis (1918–1921), zvērināts advokāts (1924–1939), īslaicīgi – arī Latvijas Republikas tieslietu ministrs (1929), Rīgas Vācu juristu biedrības valdes loceklis. Repatriācijas laikā – Fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrības (*Umsiedlung-Treuhand-Aktiengesellschaft m.b.H. – UTAG*) Tieslietu nodaļas vadītājs. Pēc repatriācijas – tieslietu padomnieks Viņē un tulks vācu armijā. Kritis amerikāņu un padomju gūstā, miris karagūstekņu nometnē Valkā;⁵
- **Rūdolfs Freimans** (*Rudolf von Freymann*) (1860–1934) – RZR redaktors no 1932. līdz 1934. gadam (aizvietojot B. Bērentu, – arī 1929. gadā). Tērbatas Universitātes absolvents (1884), Krievijas impērijas tieslietu ierēdnis, Krievijas Senāta senators, Latvijā – diplomāts, darbojies Latvijas pilsoņu reevakuācijā no Krievijas, vēlāk – zvērināts advokāts. Rīgas Vācu juristu biedrības valdes loceklis. Bijis arī Krievu juridiskās biedrības biedrs un žurnāla *Закон и Суд* līdzstrādnieks;⁶
- **Vilhelms Millers** (*Wilhelm Müller*) (1895–1945) – RZR redaktors no 1934. līdz 1939. gadam. Studējis Tērbatas Universitātē, absolvējis Latvijas Universitāti (1925). Zvērināts advokāts. Rīgas Vācu juristu biedrības valdes loceklis. Repatriācijas laikā darbojies Fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrības iestādēs (*Umsiedlung-Treuhand-Aktiengesellschaft m.b.H. – UTAG*).⁷

Žurnāla rakstu autoru lielāko daļu veido Rīgas Vācu juristu biedrības aktīvākie biedri: jau pieminētie redkolēģijas locekļi F. Konradi, R. Freimans, L. Vitte, B. Klots, B. Bērents, H. Stegmanis, O. Cvingmans. Bez viņiem arī citi biedrības locekļi: Latvijas Senāta senators, LU profesors Augusts Lēbers (*August Loeber*) un Tiesu palātas loceklis un Rīgas Herdera institūta profesors Karls Šilings (*Carl von Schilling*). Tāpat žurnāla autoru vidū ir citi vācbaltu juristi: Kodifikācijas nodaļas vadītāji barons Baldvins Disterlo (*Baron Balduin Düsterloh*) un viņa pēctecis amatā Herberts Ēlerss (*Herbert Ehlers*), Galvenās cietumu valdes priekšnieka palīgs Ervins Kube (*Ervin Cube*), Latvijas Universitātes Tiesu medicīnas institūta vadītājs Ferdinands fon Neureiters (*Ferdinand von Neureiter*), Tiesu palātas loceklis P. Engelmanis (*Engelmann*), zvērināts advokāts Leonīds fon Bode (*Leonid von Bode*), Tērbatas Universitātes mācībspēks Valters Meders (*Walter Meder*) u. c.

Kaut arī vairums RZR līdzstrādnieku ir vācbaltieši, tomēr vismaz žurnāla sākumposmā autoru vidū atrodami arī vairāki cittautieši. Pazīstamākais no tiem – viens no 1933. gada Sodū likuma autoriem, Latvijas Universitātes profesors, ievērojams ebreju politiķis Pauls Mīncs. Atsevišķus rakstus RZR publicējis arī cits krimināltiesību eksperts – Tieslietu ministrijas juridiskās konsultācijas pastāvīgais loceklis un Krievu Juridiskās biedrības žurnāla *Закон и Суд* (“Likums un Tiesa”) redaktors Pēteris Jakobi (*Петр Якобу*), privāttiesību nozarē – Latvijas

⁴ Sk. ziņas par Rīgas Juristu biedrības gada sapulcēm, piemēram: RZR 1929, 3. Hef, S. 221; RZR 1930, 1. Hef, S. 67, RZR 1931/1932, 4. Hef, S. 248-250.

⁵ Latvijas advokatūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 102.–103. lpp

⁶ Turpat, 190.–191. lpp.

⁷ Turpat, 356.–357. lpp.

Universitātes docents, vēlāk senators profesors Vladimirs Bukovskis (*Владимир Буковский*)⁸ u. c. Starp RZR autoriem atrodams arī viens latvisks uzvārds – kāds J. Grinbergs, kura personību šai pētījumā diemžēl nav izdevies precizēt.⁹

Jāatzīmē, ka pēdējās divas līdz tam ražīgā RZR autora P. Minca publikācijas žurnālā ievietotas 1933. gada nogalē.¹⁰ Iespējams, tālāku P. Minca un RZR sadarbību abpusēji ir apgrūtinājusi žurnāla jaunā ideoloģiskā ievirze, kas tiks atspoguļota turpmākajā šī raksta izklāstā.

Lai gan RZR jau kopš žurnāla sākotnes publicējas arī vairāki ārvalstīs dzīvojoši autori, viņu īpatsvars pamazām ievērojami pieaug, tāpat kā uzmanība, ko RZR aizvien vairāk velta norisēm nevis Latvijā, bet Vācijā. 30. gadu otrajā pusē RZR publicēto nacionālsociālistiskajai tiesību izpratnei veltīto rakstu autori līdzās rīdziniekiem ir vairāki Vācijā dzīvojoši juristi – Rostokas Universitātes profesors Edgars Tatarins-Tarnheidens (*Edgar Tatarin-Tarnheyden*), Virsburgas advokāts Hanss Lange (*Hans Lange*), valdības padomnieks no Leipcigas *Dr. iur.* Tilka u. c.

Žurnāla *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* saturs

Pētot RZR saturu, skaidri iezīmējas divi nošķirti žurnāla veidotāju interešu loki. No vienas puses: Latvijas (un tās kaimiņvalstu, jo īpaši tiesību un kopīgās vēstures ziņā radnieciskās Igaunijas, mazāk Lietuvas) tiesību sistēmas problēmas, likumu grozījumi un likumprojekti. No otras puses: pārmaiņas Vācijā un to nestās novitātes tiesību izpratnē un Vācijas tiesību sistēmā.

Pirmais RZR darbības virziens tieši izriet no žurnāla mērķiem, kas definēti tā pirmajā numurā – redakcijas ievadvārdos jaunajam izdevumam,¹¹ kur pirmkārt un galvenokārt par RZR uzdevumu tiek izvirzīts – **kopt Baltijas, tai skaitā Latvijas, privāttiesības**, kas ir žurnāla veidotāju un jebkura vācbaltu jurista priekšteču mantojums (*das Erbe seiner Väter*). Turklāt Baltijas privāttiesības ir īpaši vērtīgas un unikālas tādēļ, ka tajās tiešā veidā saglabātas romiešu tiesību tradīcijas (*Auch wir sind Erben Roms; ist doch unser Privatrecht nichts anderes als gemeines Recht baltischeigenartiger Färbung*). Šis unikālās Baltijas privāttiesības žurnāla veidotāju ieskatā ir tas, kas līdzīgi Lutera ticībai vieno Livonijas un Kurzemes iedzīvotājus, kuri šīs tiesību tradīcijas izjūt un ir pieņēmuši kā savējās. Tādēļ arī jaunajā Latvijas valstī nav pieļaujamas straujas pārmaiņas tiesību attīstībā – tā vietā privāttiesību regulējums ir jāpildveido, balstoties uz līdzšinējām tradīcijām. Turklāt labi sakārtota privāttiesību sistēma ir tā, kas sabiedrībai nodrošina iespējas produktīvam darbam un kultūras izaugsmei. Šajā darbā žurnāla veidotāju ieskatā vācbaltu juristi nedrīkst palikt malā. Īpašu vērību pirmā numura ievadrakstā RZR redakcija sola veltīt līdz tam nesistematizētajām tirdzniecības tiesībām.

Šeit definētajā uzdevumā iekļaujas būtiskākā daļa RZR publikāciju. Žurnālu aizsāk ļoti plašs tiesneša *Dr. iur.* K. Šilinga apskats par Latvijas tiesību vēsturi – no 12. gadsimta līdz Latvijas valsts dibināšanai un patstāvīgās tiesību sistēmas izveidei.¹²

⁸ Piemēram: Bukowsky W. Zur Frage des Systems des ehelichen Güterrechts in Lettland. RZR 1926/1927, S. 247.

⁹ Grinbergs J. Strukturprobleme im lettländischen Konossemenrecht. RZR 1937, Nr. 1.

¹⁰ Mintz P. Das neue Strafgesetzbuch Lettlands. RZR 1933/1934, 1. Heft, S. 7-19, 2. Heft, S. 91.

¹¹ Geleitwort. RZR 1926, 1. Heft, S. 1-3.

¹² Schilling C. Rechtsgeschichtlicher Überblick. RZR 1926/1927, 1. Heft, S. 4-8, RZR 1926/1927, 2. Heft, S. 89-111.

Lielākā daļa RZR publikāciju saistīta ar dažādām Latvijas privāttiesību nozaru aktualitātēm. Piemēram, vairākas jau minētajām tirdzniecības tiesībām veltītās publikācijas: senatora A. Lēbera raksti par nepieciešamajām reformām tirdzniecības tiesībās¹³ un daudzas citas viņa publikācijas komerciesību nozarē, R. Freimana apskats par Tirdzniecības reģistra likumu¹⁴ u. c. Senators Konradi žurnālā publicē rakstu sēriju par civilprocesu,¹⁵ šai tēmai pievērsies arī advokāts B. Bērents.¹⁶ Jāpiemin arī privāttiesībām veltītie RZR atsevišķie pielikumi: 1931. gada speciālpielikums par akciju sabiedrības dibināšanu pēc spēkā esošām Latvijas tiesībām, kura autors ir *Dr. iur.* Neimanis, kā arī 1932./1933. gada speciālpielikums, kas veltīts Civillikuma grozījumiem.

Īpaša uzmanība, protams, tiek pievērsta topošajam Civillikumam, kura izstrādē un apspriešanā piedalās Rīgas Vācu juristu biedrības biedri: senators A. Lēbers ir pastāvīgās darba grupas loceklis. Likuma spēkā stāšanās redakcija sveic ar īpašu ievadrakstu,¹⁷ tajā pašā numurā publicējot plašu un sistemātisku Lēbera apskatu par komercsabiedrību pēc Latvijas 1937. gada Civillikuma.¹⁸

Žurnāla pirmajā numurā nospraustajiem mērķiem atbilst arī krimināltiesību, starptautisko tiesību un citu tiesību nozaru, kā arī tieslietu sistēmas organizācijas jautājumiem veltīti raksti. Šeit noteikti jāmin vairāki P. Minca raksti saistībā ar krimināltiesību reformām un ar viņa dalību tapušo Sodlu likumu.¹⁹

Savukārt Latvijas valststiesībām, kas mūsdienu lasītājam varētu sniegt, iespējams, precīzāko priekšstatu par RZR veidotāju attieksmi pret Latvijas valstiskumu kopumā, veltīts ļoti maz publikāciju.

Pirmajā žurnāla numurā publicēts krimināltiesību profesora Paula Minca referāts par Latvijas Satversmē noteikto vienpalātas parlamenta sistēmu, kur viņš analizē gan Latvijas Republikas tapšanas apstākļus, gan – lielās līnijās – arī Satversmi, īpaši izsakot bažas par neierobežotajām parlamenta likumrades tiesībām, jo arī Valsts prezidenta institūtam viņa ieskatā ir drīzāk formāla loma. Viņaprāt, būtu vajadzējis kā kontroles mehānismu ieviest parlamenta augšpalātu, kurai būtu zināmas kontroles un veto tiesības pār Saeimas pieņemtajiem likumiem. Pēc P. Minca domām, tā varētu būt vispārējās vēlēšanās ievēlēta parlamenta augšpalāta, kurā tiktu ievēlēti gados vecāki un pieredzējušāki deputāti – tāda kā sava veida “gerūsija”.²⁰ Blakus šim P. Minca referātam lasāmas Breslavas Universitātes profesora Helfrica “Piezīmes par tautas pārstāvniecību, kas balstās profesionālajā piederībā” – mēģinājums pamatot autora viedokli, ka Latvijas parlamenta augšpalāta būtu jāveido uz profesiju pārstāvniecības pamata, turklāt atvēlot profesijām vietu proporcionāli to nozīmei tautsaimniecībā (juristi ir to amatu skaitā, kam pienāktos proporcionāli plašāka pārstāvniecība).²¹

¹³ Leober A. Neue Strömungen im Handelsrecht. RZR 1927/1928, 4. Heft, S. 212-227.

¹⁴ Freymann R. Gesetz über das Handelsregister. RZR 1933/1934, 3. Heft, S. 155-167.

¹⁵ Conradi F. Vorschläge zum Reform des Zivilprozesses. RZR 1926/1927, 1. Heft, S. 23-45, 2. Heft, S. 111-121, 3. Heft, S. 168-173.

¹⁶ Berent B. Änderungen im lettländischen Zivilprocess. RZR 1930, 3. Heft, S. 162-181.

¹⁷ Einleitung. RZR 1937/1938, 2. Heft, S. 65-66.

¹⁸ Leober A. Die Gesellschaft nach dem Lettländischen Zivilgesetzbuch v. Jahre 1937. RZR 1937/38, 2. Heft, S. 67-96.

¹⁹ Mintz P. Lettlands neues Strafgesetzbuch und sein Strafsystem. RZR, 1930, 4. Heft, S. 217-229; Mintz P. Das neue Strafgesetzbuch Lettlands. RZR, 1933/1934, 1. Heft, S. 7-19; Mintz P. Das neue Strafgesetzbuch Lettlands. RZR, 1933/1934, 2. Heft, S. 91-14.

²⁰ Mintz P. Das Einkammersystem in der lettländischen Verfassung. RZR, 1926/1927, 1. Heft, S. 9-18.

²¹ Helfritz. Bemerkungen zum Problem der berufständischen Volksvertretung. RZR, 1926/1927, 1. Heft, S. 19-23.

No valststiesību un arī starptautisko tiesību viedokļa nozīmīgs ir pirmais RZR speciālpielikums, kurš iznāca jau 1927. gadā un kurā R. Freimans analizē Latvijas–Krievijas miera līgumu un tā īstenošanu, balstoties uz personisko pieredzi, ko guvis, savulaik darbojoties Latvijas sūtniecībā Maskavā un Latvijas pilsoņu Reevakuācijas komisijas juriskonsulta amatā.²²

Savā ziņā ar valststiesībām būtu saistāmas arī divas RZR publikācijas, kas apskata tiesību aktu kodifikācijas teoriju un praksi, kam neapšaubāmi bija būtiska loma jaunās Latvijas valsts tiesību sistēmas izveidē un valsts funkcionēšanā, ko vadīja divi ievērojami vācbaltu juristi. Pirmais Kodifikācijas nodaļas vadītājs barons B. fon Disterlo sniedz ieskatu Krievijas impērijas kodifikācijas vēsturē un Latvijas Republikas tiesību aktu kodifikācijas praksē,²³ tēmu turpina viņa pēctecis amatā H. Ēlerss, izvērtējot agrāko Krievijas impērijas tiesību aktu vietu Latvijas Republikas tiesību sistēmā un atzīmējot 100 gadu jubileju kopš Krievijas ievērojamākās kodifikācijas – 1833. gadā Nikolaja I izsludinātā “Likumu kopojuma” (*Свод Законов*).²⁴

Būtiska Latvijas valststiesību jautājumiem veltīta publikācija RZR ievietota 1933. gada decembrī – tas ir Herdera institūta docenta, viceprokurora L. Vitte raksts par Zemnieku savienības Saeimas frakcijas iesniegto Satversmes grozījumu projektu, kurā paredzēts ievērojami palielināt Valsts prezidenta pilnvaras un lomu, jo īpaši valdības veidošanā. Autors šo iniciatīvu vērtē atzinīgi un visai kritiski izsakās par Latvijas parlamentu, kas viņa ieskatā kļuvis par partiju interešu “spēļu laukumu”.²⁵

Šeit jāpiemin arī, ka žurnāls katrā numurā publicē sistemātisku Latvijas un Igaunijas jaunāko tiesību aktu pārskatu, kā arī spilgtus tiesu prakses piemērus. Vairākos numuros atrodama šāda informācija arī par Lietuvu.

Ar šo noslēdzot ļoti konspektīvo ieskatu tajā RZR satura daļā, kas koncentrējas uz Latvijas valstiskumu un žurnāla veidotāju līdzdarbību tiesību sistēmas uzlabošanā, turpmākā uzmanība tiks pievērsta **otram žurnāla darbības virzienam – publikācijām, kuru centrā ir cits valstiskums, kam žurnāla veidotāji jūtas aizvien vairāk piederīgi, – tā ir Vācijas valsts.**

Šo tēmu ilustrē RZR ievietoto publikāciju nosaukumi: “Vācijas vienotā valsts”,²⁶ “Vācu satversmes jaunbūve”,²⁷ “Vācu krimināltiesību grozījumi cīņā pret bīstamiem kārtības pārkāpējiem”,²⁸ “Vācu reiha pašreizējā valsts satversme”,²⁹ “Austrijas vāciskais piensums tūkstošgadīgajā vācu konstitūcijas vēsturē”.³⁰

Kā jau iepriekš norādīts, liela daļa šo publikāciju tapušas ārpus Latvijas un to autori nav vietējie vācbaltu juristi. Tomēr vismaz viens no šiem autoriem – Rostokas Universitātes profesors E. Tatarins-Tarnheidens – ir cieši saistīts ar vācbaltu

²² Freymann R. Der lettlandisch-russische Friedensvertrag und seine Verwirklichung. RZR Sonderbeilage. Rīga, 1927, S. 33.

²³ Düsterloh B. Einige Worte über das Wesen der Kodifikation und deren Geschichte. RZR, 1926/1927, 3. Heft, S. 145-151.

²⁴ Ehlers H. Gesetzgebung und Kodifikation im früheren Russland und in Lettland. RZR 1932/1933, 3. Heft, S. 153-164.

²⁵ Witte L. Bestrebungen der Verfassungsänderung Lettlands. RZR, 1933/34, 2. Heft, S. 63-76.

²⁶ Lang H. Der Deutsche Einheitsstaat. RZR, 1923/33, Nr. 4, S. 197-204.

²⁷ Lang H. Der Neubau der Deutschen Verfassung. RZR, 1933/34, Nr. 1, S. 1-7.

²⁸ Neumann W. Deutsche strafrechtliche Novellen im Kampf gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher. RZR 1933/1934, 4. Heft, S. 229-240, RZR 1934/1935, 1. Heft, S. 1-14.

²⁹ Tilka. Die gegenwärtige Staatsverfassung des Deutschen Reiches. RZR 1935, 3. Heft, S. 156-168.

³⁰ Tatarin-Tarnheyden E. Österreichs deutsche Sendung in der tausendjährigen deutschen Verfassungsgeschichte. RZR 1937/1938, 4. Heft, S. 234-248.

minoritāti Baltijā, turklāt viņa darbi ir nozīmīgi kopējā nacionālsociālistiskās tiesību teorijas strauvē, tādēļ viņš pelna īpašu uzmanību šai rakstā.

E. Tatarins-Tarnheidens (1882–1966) ir dzimis un uzaudzis Rīgā, studējis Tērbatas Universitātē un kā advokāts praktizējis Rīgā.³¹ Tādējādi viņš RZR veidotājiem noteikti ir personiski pazīstams. Turklāt viņš ir arī radnieciski saistīts ar vienu no aktīvākajiem Rīgas Vācu juristu biedrības locekļiem un RZR izdošanas komisijas biedriem – Burhardu Klotu.³² E. Tatarins-Tarnheidens ir viens no nozīmīgākajiem nacionālsociālisma tiesību teorētiķiem Vācijā³³ līdzās tādiem nacionālsociālisma tiesību ideologiem kā Karls Šmits, un, pētot žurnālu, rodas iespaids, ka RZR veidotāji ļoti rūpīgi seko sava ievērojamā novadnieka darbībai. Tā žurnāla juridiskās literatūras apskatā regulāri tiek ievietotas atzinīgas un pat cildinošas recenzijas par Tatarina-Tarnheidena Vācijā iznākušajiem sacerējumiem.

Tikai viens no RZR lappusēs recenzētajiem E. Tatarina-Tarnheidena Vācijā publicētajiem darbiem tieši skar notikumus Latvijā – ar valdības lēmumu īstenoto vācu draudzes pārziņā bijušās Rīgas Doma baznīcas nodošanu Latvijas luteriskās baznīcas bīskapa rīcībā.³⁴ Citas Tatarina-Tarnheidena publikācijas, par kurām savus lasītājus informē RZR, ir veltītas Vācijas tiesību jautājumiem, bet pēc nacionālsociālistu apvērsuma – jaunās tiesību izpratnes izstrādei. Tā Karls Šilings plašā recenzijā, atzinīgi pārstāstot būtiskākās tēzes, augstu novērtējis Tatarina-Tarnheidena 1934. gadā Berlinē izdoto sacerējumu “Topošās valststiesības” (*Werdendes Staatsrecht*),³⁵ kurā autors apkopojis savas domas par to, kā “organiskā un vāciskā veidā uzbūvēt jaunu konstitūciju”, resp., pamatojis jauncēlamās

³¹ Plašāk par E. Tatarinu-Tarnheidenu sk. Rostokas Universitātes Profesoru katalogā: http://cpr.uni-rostock.de/nav?id=cpr_person_00003415&offset=174&path=left.browse.subject_prof.result.docdetail&resultid=sonj5w6xidatht37d4fs [aplūkots 22.03.2014.].

³² E. Tatarins-Tarnheidens ir precējies ar B. Klotu māsu Džeinu (*Jane Tatarin-Tarnheyden*), dzimušu Klotu (*Jane von Klot*).

³³ Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 3: Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914-1945. Beck: München, 1999, S. 291. Jāatzīmē, ka E. Tatarina-Tarnheidena “reabilitācija” Vācijas valststiesību zinātnē nenotika pat pēc viņa atvairošanās par antisemitismu – viņš atšķirībā no K. Šmita pēc kara netika uzņemts Vācijas publisko tiesību biedrībā (*Vereinigung der Staatsrechtler*). Sk.: Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 4: 1945-1990. Beck: München, 2012, S. 30, 86.

³⁴ Sk. R. Freimana apskatu par E. Tatarina-Tarnheidena rakstu, kas 1932. gadā publicēts Breslavā (mūsdienās – Vroclava) iznākušajā starptautisko tiesību žurnālā *Zeitschrift für Völkerrecht* un veltīts Latvijas Republikas Ministru kabineta 1931. gadā izdotajiem noteikumiem, ar kuriem Rīgas Doma baznīca tika no vācu draudzes pārziņas nodota Latvijas evaņģēliski luteriskā bīskapa rīcībā. Kā norāda recenzents R. Freimans, šis notikums, kas raisījis vislielāko sašutumu Latvijas vācu sabiedrībā, ārvalstīs, un jo īpaši Vācijā, piesaistījis publisko tiesību speciālistu uzmanību, un apskatāmais pētījums ir šīs starptautiskās intereses izpausme. Tatarina-Tarnheidena būtiskākais secinājums esot, ka rīcība ar Rīgas Doma baznīcu faktiski vērtējama kā īpašuma atsavināšana, tādēļ tai būtu bijis jānotiek ar likumu, nevis uz valdības izdotu noteikumu pamata. Recenzents norāda, ka Tatarins-Tarnheidens savu Latvijas valdības rīcību izmīnīgo kritiku ir izsmeļoši zinātniski pamatojis un šis pētījums var noderēt ikvienam, kas nolēmis gūt skaidrību Doma baznīcas lietā. Plašāk sk.: Freymann R. Literatur: Dr. Edgar Tatarin-Tarnheyden, Rostock. Die Enteignung des deutschen Doms zu Riga. RZR 1932/33, 1. Heft, S. 57-58.

³⁵ Mūsdienu vācu tiesību zinātnē šo E. Tatarina-Tarneheidena darbu vērtē kā 30. gadiem raksturīgu iracionālas formas sacerējumu, kas tapis Hitlera apvērsuma revolucionāro pārmaiņu izraisītajā “radišanas skurbulī”, kura ietekmē vācu valststiesībnieki nāca klajā ar lielu skaitu dažādu “juridisku” priekšlikumu jaunā “vācu reiha” tiesiskā pamata veidošanā. Sk.: Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 3: Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914-1945. Beck: München, 1999, S. 319-320.

nacionālsociālistiskās valsts tiesību pamatprincipus. Recenzents grāmatu sirsnīgi iesaka katram juristam, bet jo īpaši studējošajai jaunatnei.³⁶

Nepastarpinātā veidā ar Tatarina-Tarnheidena atziņām RZR lasītājs var iepazīties viņa rakstā “Austrijas vāciskais piensums tūkstošgadīgajā vācu konstitucionālajā vēsturē”,³⁷ kas ir 1938. gada 16. jūnijā Rostokas Universitātē nolasīta referāta pārpublicējums. Šajā rakstā autors sniedz vēsturisku atskatu uz apstākļiem, kuru dēļ Habsburgu dinastijas pārvaldītā vācu tautas daļa bijusi ielēgta “nedabīgā” valstī kopā ar tai svešām tautām, un Austroungārijas eksistence ilgstoši traucējusi apvienot visas vāciskās zemes vienota vācu reiha ietvaros. Tāpat pēc Pirmā pasaules kara no vāciešiem “nedabiski” nošķirta tautas daļa, kas palikusi jaunizveidotās Čehoslovākijas robežās. Tomēr – autors secina – “Asinis un zeme ir daudzkārt spēcīgāki nekā tinte un papīrs”,³⁸ un 1938. gada pavasarī, pievienojot Vācijai Austriju, Ādolfs Hitlers ir istenojis neizbēgamās “vācu tautas tūkstošgadīgās lielvāciskās ilgas”, bet tā paša gada oktobrī, izrādot “nebeidzamu konsekvenci un valstsmākslu”, ieguvis arī vācisko Bohēmijas un Morāvijas daļu (tā sauktos Čehoslovākijas Sudetu apgabalus – aut. piez.).³⁹ Cita starpā E. Tatarins-Tarnheidens šajā rakstā analizē arī Engelberta Dolfūsa (*Engelbert Dollfuß*) 1933. gadā veikto valsts apvērsumu Austrijā kā nelikumīgu, bet Austrijas 1934. gada konstitūciju vērtē kā dokumentu, kas nav konstitūcijas vārda cienīgs.⁴⁰ Pretstatā Dolfūsa apvērsumam Hitlera nākšana pie varas autora ieskatā ir “valststiesiskās leģitimitātes paraugs” (*Muster staatsrechtlicher Legitimität*) un balstās uz vadonisma principu, firera autoritāti, turklāt viņš ir ieguvis tautas atbalstu plebiscītā, kas ir uzskatāms par analogu seno ģermāņu pārbaudījumam kaujā.⁴¹

Iepriekš pieminētās recenzijas par Tatarina-Tarnheidena Vācijā iznākušajām publikācijām nav izņēmums RZR lappusēs: juridiskās literatūras apskats, kas ir svarīga sadaļa kopš žurnāla izveidošanas un plaši atspoguļo juridiskās literatūras un periodikas jaunumus gan Latvijā, gan Vācijā, gan citur Eiropā, 30. gadu otrajā pusē spilgti liecina par atsevišķu žurnāla līdzstrādnieku ideoloģiskajām simpātijām. Piemēram, advokāts Stegmanis sniedzis atzinīgu atsaukumi par Berlīnē izdoto Rašhoferu darbu “Nacionalitāte kā būtība un tiesību jēdziens”, kuru noslēdz ar secinājumu par tautas tiesībām noraidīt svešinieka centienus deklarēt sevi kā šai tautai piederīgu.⁴² Savukārt advokāts B. Klots kā spēcīgu darbu, kas sniedz dzīvu un skaidru izklāstu nacionālsociālistiskajam pasaules skatījumam uz tiesībām, raksturo Leipciģā izdoto Rūdolfa Beherta darbu “Nacionālsociālistiskās tiesību mācības pamati”.⁴³

Aktīvs juridiskās literatūras apskatnieks ir arī Latvijas Universitātes Tiesu medicīnas institūta vadītājs *Dr. med.* F. Neireiters, kurš RZR publicējis arī vairākus rakstus krimināltiesībās, tai skaitā par topošo Sodu likumu.⁴⁴

³⁶ Schilling C. Literatur: Werdendes Staatsrecht. RZR 1934/1935, 2. Heft, S. 123-131.

³⁷ Tatarin-Tarnheyden E. Österreichs deutsche Sendung in der tausendjährigen deutschen Verfassungsgeschichte. RZR 1937/1938, 4. Heft, S. 234-248.

³⁸ Ibid., S. 246.

³⁹ Ibid., S. 248.

⁴⁰ Ibid., S. 247.

⁴¹ Ibid., S. 248.

⁴² Stegman H. Literatur: Nationalität als Wesen und Rechtsbegriff. RZR 1937/1938, 3. Heft, S. 206-207.

⁴³ Klot B. Literatur: Grundzüge der Nationalsozialistischen Rechtslehre. RZR 1937/1938, 3. Heft, S. 207.

⁴⁴ Sk., piemēram: Neureiter F. Kritische Bemerkungen zu einigen Bestimmungen des neuen Lettländischen Strafgesetzbuches. RZR 1930, 4. Heft, S. 230-240.

F. Neureiters (1893–1946)⁴⁵ līdzās Tatarinam-Tarnheidenam ir otrs ārpus Latvijas pazīstamākais nacionālsociālistiskā režīma piekritējs, kura darbi atrodami RZR lappusēs. Dzimis Budapeštā, studējis medicīnu un doktora grādu ieguvis Vīnē, 1923.–1937. gadā viņš bija Latvijas Universitātes profesors tiesu medicīnā un Tiesu medicīnas institūta izveidotājs un vadītājs. Šai laikā līdzās darbiem tiesu medicīnas nozarē vācu valodā viņš publicējis arī vairākas brošūras un pat nelielas grāmatas latviešu valodā.⁴⁶ Pēc Rīgas F. Neureiters savas gaitas turpināja Vācijā, kur strādāja dažādos amatos vācu reiha veselības organizācijas iestādēs, kā arī bija profesors Berlīnes un Hamburgas Universitātē un pēc Francijas okupācijas jaundibinātajā Strasbūras Reiha Universitātē. Viņš bija arī Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas biedrs un Nacionālsociālistiskās ārstu biedrības loceklis. Būtiski ietekmējis kriminoloģijas attīstību Vācijā nacionālsociālistiskā režīma laikā.⁴⁷

F. Neureiters RZR lasītājus aktīvi iepazīstina ar juridiskās literatūras jaunumiem. Tā, piemēram, viņš ne vien vāciešiem, bet jebkuras tautas piederīgajiem iesaka rūpīgi iepazīties ar vairāku autoru Minhenē izdotu kopīgo darbu “Asins aizsardzība un ģimenes veselības likums”. Recenzents uzsver, ka jebkuras tautas pastāvēšana ir droša tikai tad, ja no tālākas vairošanās tiek izslēgts viss, kas neatbilst tautas un rases saglabāšanai, un savukārt atbalstīts tiek viss, kas veicina veselu un pilnvērtīgu cilvēku vairošanos.⁴⁸

Tomēr šī pētījuma tēmas sakarā īpaša uzmanība būtu pievēršama kādam 1936. gadā publicētam rakstam “Par tautas grupu tiesisko stāvokli”,⁴⁹ Tā autors ir Rīgas Herdera institūta profesors, habilitēts tiesību zinātņu doktors Hanss Volfs (*Hans Julius Wolff*) (1898–1976), kurš kopš 1933. gada strādāja Rīgā tādēļ, ka nacionālsociālistiskais režīms viņam neļāva kļūt par Frankfurtes Universitātes profesoru politisku iemeslu dēļ.⁵⁰ Savukārt pēc Otrā pasaules kara H. Volfs, ņemot vērā to, ka viņa reputācija nebija cietusi no pārāk ciešas saistības ar nacionālsociālismu, kļuva par ievērojamāko vācu administratīvo tiesību teorētiķi, un viņa 1956. gadā izdotā Administratīvo tiesību mācību grāmata (*Verwaltungsrecht. Ein Studienbuch*) bija svarīgākais administratīvo tiesību darbs līdz pat 1970. gadam; tā daudzkārtējie vēlākie izdevumi (jaunās redakcijās un ar citu autoru papildinājumiem) joprojām ir klasisks tiesību zinātņu studiju elements Vācijā.⁵¹

⁴⁵ Klee E. Das Personenlexikon zum dritten Reich. Wer war was vor und nach 1945? S. Fischer, Frankfurt am Main, 2003, S. 434.

⁴⁶ Neureiters F. Norādījumi par tiesas resp. policijas obdukcijām. Rīga: Latvijas Universitātes Stud. Pad. Grāmatnīcas apgāds, 1925, 54 lpp.; Neureiters F. Dzērāju posts daiņās. Rīga: Literatūra, 1931, 12 lpp.; Neureiters F. Tiesmedicīna. Rīga: Valters un Rapa, [1930], 219 lpp.; Neureiters F. Tiesmedicīna un ārstu deontoloģija: ievads studentiem un ārstiem. Rīga: Valters un Rapa, 1931, 219 lpp.; Neureiters F. Tiesmedicīnas piezīmes pie sodu likumu 467., 468. un 469. pantiem. Rīgā: sabiedr. zinātņu veicināšanas biedrība “Aequitas”, 1929, 7 lpp.

⁴⁷ Plašāk sk., piemēram: Recht und Justiz im “Dritten Reich”. Her. von Ralf Dreier, Wolfgang Sellert. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1989, S. 198, 203.

⁴⁸ Neureiter. Literatur: Blutschutz- und Ehegesundheitsgesetz. RZR 1937, 1. Heft, S. 64.

⁴⁹ Wolff H. Über die Rechtsstellung der Volksgruppen. RZR 1936, 4. Heft, S. 205-225.

⁵⁰ Sk.: Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 3: Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914-1945. Beck: München, 1999, S. 266.

⁵¹ 2010. gadā iznāca jau desmitais, papildinātais Volfa sarakstītās mācību grāmatas izdevums, kas tapis, piedaloties vairākiem Volfa doktrīnas turpinātājiem un līdzautoriem: Wolff / Bachof / Stober / Kluth. Verwaltungsrecht. C. H. Beck, 2010, 928 S. Par H. Volfa ieguldījumu pēckara Vācijas tiesību zinātnē sk.: Stolleis M. Geschichte des öffentlichen Recht in Deutschland. 4. Band: 1945-1990. C. H. Beck, München, 2012, S. 184.

H. Volfa 1936. gadā RZR publicētais apjomīgais raksts “Par tautas grupu tiesisko stāvokli”, neskatoties uz domstarpībām ar Vācijā valdošo režīmu, tomēr ir tuvs nacionālsociālistiskajai tiesību izpratnei. Rakstā aplūkots nacionālo minoritāšu tiesiskais stāvoklis un secināts, ka līdz šim tradicionālais nacionālas valsts modelis ar tajā piedāvāto mazākumtautību pārstāvju tiesību aizsardzības mehānismu ir nepietiekams. Ir nepieciešama jauna kārtība, kur tautu grupas (*Volksgruppen*), kas dzīvo citas valsts teritorijā, netiek uzvertas kā šīs valsts minoritātes, bet gan kā sev etniski radnieciskās valsts piederīgie, kas atrodas ārpus “savas” teritorijas. Tādējādi autors nonāk pie jauna tipa valsts – “tautas nacionālas valsts” (*völkischer Nationalstaat*), kuru veido noteikta tauta kopumā (*Volkstum*) neatkarīgi no faktiskajām valstu robežām un kurā ietilpst gan dzimtenē dzīvojošā tautas daļa (*Kernvolk*), gan aiz tās robežām dzīvojošās šīs tautas grupas (*Volksgruppen*). Visu tautu vieno asinsradniecības un ideoloģiska kopība.

Šis raksts ir īpašas uzmanības vērts tieši tādēļ, ka atspoguļo būtisko RZR veidotāju attieksmes maiņu pret valstiskumu. Kaut arī žurnāls līdz pat pēdējam numuram uzticīgi turpina īstenot sākotnēji nospraustos mērķus veicināt Latvijas un citu Baltijas valstu tiesību sistēmas attīstību, tomēr kopš 30. gadu vidus žurnāla veidotāji un autori par “savu” valstiskumu uzskata Vāciju. Diemžēl par to liecina arī faktiski visu RZR redkolēģijas locekļu un autoru 1939. gadā pieņemtais lēmums repatriēties, izstājoties no Latvijas pavalstniecības, – saskaņā ar raksta sākumā minēto Vācijas–Latvijas līgumu. Latvijas jurisprudenci (tāpat kā citām tautsaimniecības un zinātņu nozarēm) vācbaltiešu repatriācija nodarīja būtisku zaudējumu, jo prom aizbrauca nozīmīgi tiesību zinātnieki un praktiķi – augstskolu mācībspēki, tiesneši, prokurori, advokāti, valsts ierēdņi utt. Viņu vidū, starp citu, arī Latvijas Senāta senatori Konradi un Lēbers.

Jāatzīmē, ka vācbaltiešu juristu noskaņojuma pakāpeniskā maiņa un radikālizācija pilnībā iekļāvās kopējā Latvijas vācbaltiešu minoritātes vairākuma attieksmē pret Latviju un Vāciju, ko savā doktora disertācijā izvērsti pētījis *Dr. hist.* Oskars Cerūzis.⁵² Bez šaubām, vācbaltiešu noskaņojuma attīstības procesos liela nozīme bija Vācijas apzināti īstenotajiem, uz saviem ārpus Vācijas dzīvojošajiem tautiešiem orientētajiem propagandas pasākumiem, tāpat arī viņu lojalitāti veicinošajam finansālajam atbalstam,⁵³ arī Ulmaņa autoritārā režīma piekoptajai latviešu nacionālisma politikai, tā brīža starptautiskajai situācijai, kā arī vēsturiskajiem apstākļiem, kuros latvieši un vācbaltieši nereti bija pretējās pusēs (Latvijas valsts Brīvības cīņas, 20. gadu agrārreforma, vācbaltiešu politiskās ietekmes sarukšana utt.) un daudziem citiem aspektiem, kuru analīze nav šī raksta uzdevums.⁵⁴ Šeit jāatzīmē arī, ka, piemēram, senatora Lēbera dēls *Dr. iur.* Dītrihs Andrejs Lēbers vācbaltu repatriāciju pēc kara vērtēja kā piespiedu, nevis brīvprātīgu pasākumu,⁵⁵ un tas noteikti apliecina, ka noskaņojums vācbaltu minoritātē nebija viendabīgs.

⁵² Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918–1939): politiskie un starpnacionālie aspekti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004, 291 lpp.

⁵³ Piemēram, Vācijas vēstniecība slēptā veidā finansēja vācbaltu privāto mācību iestādi – Rīgas Herdera institūtu, kurā par pasniedzējiem strādāja vairāki RZR līdzstrādnieki, bet studēja vācbaltiešu jaunā paaudze. Par Herdera institūtu plašāk sk.: Cerūzis R. Vācbaltieši un Herdera institūts Rīgā. No: Herders un Rīga. Rīga: Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, Rīgas Doma evaņģēliski luteriskā draudze, 2005, 60.–76. lpp.

⁵⁴ Par vācbaltiešu attieksmi pret Latvijas valsti sk. arī: 20. gadsimta Latvijas vēsture. II sēj. Neatkarīgā valsts 1918–1940. Latvijas Vēstures institūta apgāds. Rīga, 2003, 346.–347. lpp.

⁵⁵ Sk.: Diktierte Option: die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland, 1939-1941: Dokumentation / zusammengestellt und eingeleitet von Dietrich A. Loeber. Neumünster: Wachholtz Verlag, 1972, 787 S.

Kopsavilkums

RZR saturs 13 gadu garumā atspoguļo žurnāla veidotāju un rakstu autoru pakāpenisku attieksmes maiņu pret Latvijas valsti un vācbaltiešu minoritātes statusu tajā.

Līdzās centieniem pielāgoties jaunajai situācijai jaundibinātajā Latvijas valstī (vācbaltiešu juristu profesionāla iekļaušanās tiesību sistēmas funkcionēšanā, tiesību sistēmas izveidošanas un uzlabošanas veicināšana, piedaloties likumu izstrādes procesā) žurnālā aizvien skaidrāk parādās nacionālsociālisma idejas, tai skaitā mainās vācbaltiešu statusa pašizpratne – no Latvijas Republikas mazākumtautības uz Vācijai piederīgu, tikai ārpus valsts robežām dzīvojošu vācu tautas grupu.

RZR iekļāvās vācbaltu minoritātes, vismaz tās ar jurisprudenci saistītās daļas, attieksmes formēšanā un atspoguļošanā valstiskās piederības jautājumā, kas nozīmēja pakāpenisku attālināšanos no Latvijas valstiskuma un sevis sasaistīšanu ar Vācijas valsti.

TIESNEŠA NORAIĀŠANAS INSTITŪTA KONSTITUCIONĀLĀ IZPAUSME

THE CONSTITUTIONAL EXPRESSION OF THE INSTITUTE OF THE RECUSAL OF JUDGE

Rada Matjušina, Mg. iur.

LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedras doktorante

Summary

The principle of rejection of judge is one of the fair trial basic principles while it provides a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. This article reviews the recusal of constitutional control judge within the first decision of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. The article examines the wrong interpretation of the Constitutional Court of the Republic of Latvia on the subjective rights to recuse the constitutional control judge and observes each person's right to doubt the impartiality of constitutional control judge.

Atslēgvārdi: konstitucionālā tiesneša noraidīšana, tiesneša neatkarības princips, tiesas objektivitāte.

Key words: The Recusal of Constitutional Control Judge, the Principle of Judicial Independence, Judicial Impartiality.

Ievads

Tiesneša noraidīšanas mehānisms ir viens no taisnīgās tiesas pamatprincipiem, proti, tas nodrošina ikviena tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Tieši noraidīšanas institūts nodrošina pamattiesības uz objektīvu tiesu, un tieši varas dalīšanas princips nodrošina sabiedrību pret tiesneša varu.

Tiesneša noraidīšanas institūta konstitucionālā izpausme var tikt apskatīta no vairākiem aspektiem. Šajā referātā uzmanība tiks veltīta pirmajai Satversmes tiesas lietai, kur arī pirmo reizi tika izskatīts jautājums par konstitucionālā tiesneša noraidīšanu.

Konstitucionālās tiesas tiesneša noraidīšana – Konstitucionālās tiesas tiesneša noraidīšanas izpratne Satversmes tiesas lietā Nr. 04-01(97): vērtējums

Pamats ieviest Konstitucionālās tiesas tiesnešu noraidīšanas institūtu parasti ir saistīts ar objektīvās tiesas spriešanas nodrošināšanu. Šāda institūta nostiprināšana konstitucionālajās tiesībās vērsta pirmkārt uz to, lai izslēgtu jebkādu tiesneša

aizspriedumu konkrēta tiesiskā jautājumā risināšanā. Šaubas par tiesneša neobjektivitāti rodas, atklājoties kādai subjektīvai interesei.

Likumos, kas regulē tradicionālās procesuālās tiesības – civilprocesu, kriminālprocesu un administratīvo procesu –, ir noteikta virkne tiesas noraidīšanas pamatu. Piemēram, Civilprocesa likuma 19. panta pirmā daļa noteic, ka tiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš

- 1) šīs lietas iepriekšējā izskatīšanā ir bijis lietas dalībnieks, liecinieks, eksperts, tulks vai tiesas sēdes sekretārs;
- 2) ir radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei vai svainības attiecībās līdz otrajai pakāpei ar kādu no lietas dalībniekiem;
- 3) ir radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei vai svainības attiecībās līdz otrajai pakāpei ar kādu no tiesnešiem, kas ir tās tiesas sastāvā, kura izskata lietu;
- 4) ir personīgi tieši vai netieši ieinteresēts lietas iznākumā vai ir citi apstākļi, kas rada pamatotas šaubas par viņa objektivitāti.

Ievads un īss faktu apraksts

Kā atzīts Satversmes tiesas lēmumā, kas fiksēts Satversmes tiesas sēdes stenogrammā lietā Nr. 04-01(97) 1997. gada 28. aprīlī, **lietas dalībnieks bija pieteicis noraidījumu** trīs Satversmes tiesas tiesnešiem – Romānam Apsītim, Aivaram Endziņam un Ilmai Čepānei. Lūguma pieteicējs ir motivējis savu lūgumu ar to, ka Romāns Apsītis un Aivars Endziņš ir balsojuši “par” apstrīdētā normatīvā akta pieņemšanu. Šādos apstākļos bija secināts, ka diemžēl lietas dalībniekam tomēr pastāv šaubas par to, vai, izskatot šo lietu, minētie tiesneši var būt pilnībā objektīvi, jo paši ir piedalījušies apstrīdamā likuma pieņemšanas procedūrā, balsojot “par”. Arī Alfrēds Čepānis, kurš ir balsojis “par”, ir tiesneses Ilmas Čepānes vīrs.

Lūguma pieteicējs motivējis: kaut arī noraidījuma institūts nav pilnībā noregulēts Satversmes tiesas reglamentā, tomēr no Satversmes tiesas likuma izriet, ka Satversmes tiesa ir neatkarīga tiesu varas institūcija un spriež tiesu saskaņā ar Satversmi un šo likumu. Un saskaņā ar Satversmes 83. punktu tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti. Likumā “Par tiesu varu” ir uzskaitīti šie tiesu neatkarības principi, starp kuriem likuma “Par tiesu varu” 14. pants paredz tiesneša noraidījuma institūtu.

Satversmes tiesa ir noraidījusi pieteikumu ar šādiem motīviem: (1) Satversmes tiesa vadās pēc Satversmes tiesas likuma un pēc Satversmes tiesas reglamenta, un Satversmes tiesas darbību, lietu izskatīšanas kārtību nereglamentē ne civilprocess, ne kriminālprocess, kas paredz, kad, kādos gadījumos var tikt izteikts noraidījums tiesnešiem. (2) Bez tam Satversmes tiesas likums nosaka, ka vairāku kategoriju lietas, proti, likuma atbilstību Satversmei, kā arī kabineta noteikumu atbilstību likumiem un Satversmei Satversmes tiesa izskata pilnā sastāvā, un Satversmes tiesa ir pilntiesīga to darīt, ja tās sastāvā ir ne mazāk kā pieci Satversmes tiesas tiesneši. Atsevišķos gadījumos trīs tiesnešu sastāvā. Tātad šobrīd nav neviena likumdošanas akta, kas paredzētu šādas iespējas izteikt noraidījumu Satversmes tiesas tiesnešiem. (3) Bez tam Satversmes 85. pants, kas nosaka Satversmes tiesas kompetenci, nosaka arī paaugstinātas prasības attiecībā pret Satversmes tiesas tiesnešu ievēlēšanu un pielīdzina Satversmes tiesas ievēlēšanu Valsts prezidenta

ievēlēšanai, proti, paredzot, ka, lai tiktu ievēlēts par Satversmes tiesas tiesnesi, ir jābūt ne mazāk kā 51 balsij “par”. Tātad jau tiek izteikta paaugstināta uzticība.¹

Proti, minētajā lietā Satversmes tiesa neapmierināja pieteikto noraidījumu uz tā pamata, ka Satversmes tiesas darbību reglamentējošie normatīvie akti neparedz pieteicējam subjektīvas tiesības pieteikt noraidījumu Satversmes tiesas tiesnesim. Ņemot vērā to, ka tiesu prakse nav mainīta, ir uzskatāms, ka arī šodien Satversmes tiesa uzskata, ka **Satversmes tiesā netiek atzīts tiesas noraidīšanas institūts.**

Satversmes tiesas 1997. gada 28. aprīļa lēmuma lietā Nr. 04-01(97) pārvērtējums

Satversmes tiesas lēmuma par noraidījuma nepieņemšanu motīvi ir pārvērtējami. Satversmes tiesa vairākkārt savos vēlākajos spriedumos ir atzinusi, ka par taisnīgas tiesas elementu neapšaubāmi ir uzskatāms arī tiesas objektivitātes elements. Proti, tiesības uz taisnīgu tiesu ietver tiesības uz tiesas objektivitāti. Tiesas objektivitātes prasība attiecas arī uz konstitucionālo tiesu.² Noraidījuma institūts ir tiesas objektivitātes nodrošināšanas pamats.

Satversmes tiesa arī ir atzinusi, ka jēdziena “taisnīga tiesa” saturs procesuālā nozīmē ir interpretējams kopsakarā ar tiesiskas valsts principu³ un ka tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no vissvarīgākajām personas tiesībām.⁴

Pamats ieviest Konstitucionālās tiesas tiesnešu noraidīšanas institūtu parasti saistīts ar objektīvās tiesas spriešanas nodrošināšanu. Šāda institūta nostiprināšana konstitucionālajās tiesībās vērsta pirmkārt uz to, lai izslēgtu jebkādu tiesneša aizspriedumu konkrēta tiesiskā jautājumā risināšanā. Šaubas par tiesneša neobjektivitāti rodas, atklājoties kādai subjektīvai interesei.

Demokrātiskā sabiedrībā ir ļoti būtiski, lai sabiedrība tiesai uzticas. Sabiedrības uzticību iespējams panākt tikai tad, ja tiesa gan faktiski ir objektīva un neatkarīga, gan arī atstāj iespaidu, ka tās apsvērumi balstīti uz tiesību normām un konkrētās lietas apstākļiem, un nepastāv citi blakus apstākļi, kas ietekmē lietas iznākumu. No tiesību viedokļa tiesības uz objektīvu tiesu ir viena no tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām.⁵

Noraidījuma institūts nevar tikt vērtēts, tikai burtiski izlasot Satversmi un Satversmes tiesas likumu. Jebkura tiesību norma ir tulkojama pēc tās satura un jēgas, un regulējuma trūkums Satversmes tiesas likumā nevar būt par pamatu

¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1997. gada 28. aprīļa sēdes stenogramma lietā Nr. 04-01(97). Pieejams: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_04-01\(97\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_04-01(97).rtf) [aplūkots 12.12.2013.].

² Piem., Par Civilprocesa likuma 449. panta ceturtajā daļā ietvertās normas vārdu “un trešajā daļā” un Zemesgrāmatu likuma 98. panta piezīmes atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 14. marta spriedums lietā Nr. 2005-18-01. Latvijas Vēstnesis, 2006, 21. marts, Nr. 46 (3414); vai Par Civilprocesa likuma 21. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 15. februāra spriedums lietā Nr. 2004-19-01. Latvijas Vēstnesis, 2005, 22. februāris, Nr. 30 (3188).

³ Par Satversmes tiesas likuma 19.² panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 secinājumu daļas 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2002, 27. novembris, Nr. 173.

⁴ Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 96. panta otrās daļas 1. teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 92. pantam: Par Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 6. oktobra spriedumu lietā Nr. 2003-08-01. Latvijas Vēstnesis, 2003, 7. oktobris, Nr. 138 (2903).

⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta administratīvo lietu departamenta 2007. gada 25. oktobra spriedums lietā Nr. SKA-0410/2007. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 12.12.2013.].

atteikumam atzīt noraidījuma un atstatīšanas institūta pastāvēšanu konstitucionālajā kontrolē.

Satversmes tiesas likuma 25. panta trešā daļa⁶ noteic, ka, ja Satversmes tiesa lietu izskata pilnā sastāvā, tajā ir visi Satversmes tiesas tiesneši, kurus veselības stāvoklis vai citi objektīvi apstākļi nekavē piedalīties tiesas sēdē. No kā var secināt, ka Satversmes tiesas procesā tomēr pastāv tiesneša pienākums atstatīties no lietas izskatīšanas, ja pastāv objektīvi apstākļi.

Arī likuma "Par tiesu varu" 14. panta redakcijā, kas bija spēkā 1997. gada 28. aprīlī, noteikts, ka tiesnesis un tiesas piesēdētājs nevar piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš personiski tieši vai netieši ir ieinteresēts lietas iznākumā vai ja ir citi apstākļi, kas rada šaubas par viņa objektivitāti. Ja tiesnesis vai tiesas piesēdētājs nav sevi atstatījis, personas, kas piedalās lietā, var pieteikt noraidījumu tiesnesim vai tiesas piesēdētājam. Proti, arī toreiz likums paredzējis tiesības pieteikt noraidījumu tiesnesim, tostarp arī Satversmes tiesas tiesnesim.

Satversmes tiesa 1997. gada 28. aprīlī, noraidot pieteikto noraidījumu uz subjektīvo tiesību trūkuma pamata, nav vadījies no konstitucionāliem principiem.

Kaut arī 1997. gada 28. aprīlī vēl nebija pieņemta Satversmes VIII nodaļa un Satversmes 92. pants vēl nebija spēkā, tomēr, kā iepriekš jau tika atzīmēts, tiesības uz taisnīgu tiesu izriet no Satversmes 1. panta, proti, no tiesiskā valsts principa, tādējādi arī tiesības uz objektīvu tiesu bija sabiedrībai.

Veicot **ārvalstu normatīvo aktu un tiesu prakses analīzi**, var secināt, ka pamatā demokrātiskajās valstīs tiek atzīts noraidīšanas un atstatīšanas institūts arī Konstitucionālās kontroles tiesās.

Jāatzīmē, ka **Krievijas Federācijas** likumā "Par Konstitucionālo tiesu Krievijas Federācijā"⁷ ir tieši noteikta konstitucionālās tiesas tiesneša noraidīšanas kārtība, proti, ka pamats tiesneša atstatīšanai vai noraidīšanai ir apstākļi, ka iepriekš tiesnesis, pildīdams amata pienākumus, piedalījās tā akta pieņemšanā, kas ir izskatīšanas priekšmets, vai arī tiesas objektivitāte var būt apšaubīta radniecības vai laulības sakaru ar lietas dalībnieku dēļ.

Igaunijā normatīvo aktu konstitucionālo kontroli veic Augstākā tiesa, pamatojoties uz Konstitucionālās uzraudzības tiesas procesa likumu.⁸ Tomēr minētais likums neparedz atsevišķi normas nedz par tiesas pienākumu būt objektīvai, nedz paredz tiesas noraidīšanas institūtu.

Tomēr Igaunijā valda princips, ka arī Augstākās tiesas tiesnesim, kurš veic konstitucionālo kontroli, var pieteikt noraidījumu, un šāds noraidījums ir jāvērtē. Piemēram, Igaunijas Augstākās tiesas Ģenerālā asambleja ir lēmusi par pieteiktā noraidījuma pieļaujamību un vērtēja pieteiktā noraidījuma pamatotību.⁹

Lietuvā Konstitucionālo tiesnešu noraidīšanas institūts izriet no likuma par Konstitucionālo tiesu¹⁰ 48. panta, kas noteic, ka ir gan tiesneša atstatīšanas, gan noraidīšanas tiesības.

⁶ Satversmes tiesas likuma vēsturiskā redakcija līdz 1997. gada 7. oktobrim. Latvijas Vēstnesis, 1996, 14. jūnijs, Nr. 103 (588).

⁷ О Конституционном Суде Российской Федерации № 1-ФКЗ, 56. pants. Pieejams: <http://pravo.gov.ru/ipndata/?docbody=&nd=102031141&rdk=&backlink=1> [aplūkots 25.12.2013.].

⁸ Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013032/consolide> [aplūkots 25.12.2013.].

⁹ Igaunijas Augstākās tiesas Ģenerālās asamblejas 2012. gada 16. oktobra lēmums lietā 3-4-1-4-12. Pieejams: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222551565>

¹⁰ Lietuvas likums "Par Konstitucionālo tiesu". Pieejams: http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html [aplūkots 26.01.2014.].

Francijā noraidījuma institūtu reglamentē divi normatīvie akti. 1958. gada 7. novembra rīkojuma Nr. 58-1067¹¹ 3. pants noteic, ka Konstitucionālo tiesu tiesneši, pieņemot zvērestu, sola objektīvi un uzticīgi pildīt savus pienākumus saskaņā ar Konstitūciju. Noraidījuma kārtību regulē arī 2013. gada 22. novembra redakcijas "Noteikumu par kārtību Konstitucionālās padomes par konstitucionāliem prioritāriem jautājumiem priekšā Nr. 2013-128"¹² 4. panta 2. daļa, kas noteic gan pienākumu tiesnesim pašam atstatīties, gan tiesības pieteikt noraidījumu.

Noraidījuma izvērtēšana Konstitucionālajā tiesā Francijā tika izskatīta vairākos spriedumos.¹³ 2011. gada 30. jūnija Konstitucionālās tiesas lietā Nr. 2011-143 tiesa vērtēja gan tiesas atstatīšanu, gan tiesas noraidīšanu.

Francija, pievienojoties vairākumam Eiropas valstu, paplašinot konstitucionālo kontroli, paredzēja tiesas atstatīšanu arī Konstitucionālajā tiesā. Tomēr Francijā, salīdzinot ar citām valstīm, Konstitucionālās tiesas tiesnešu atstatīšanai un noraidīšanai ir sava īpatnība, kura atklājas kā noteiktā neuzticēšanās tiesai, kas izpaužas kā draudi leģitīmai tiesai, nevis kā pamata garantijas tiesas objektivitātei.¹⁴

Vācijā ir izveidota atsevišķa Federālā Konstitucionālā tiesa (vāc. *Bundesverfassungsgericht*) uz likuma pamata par Federālo Konstitucionālo tiesu.¹⁵ Minētā likuma 19. pants noteic konstitucionālās tiesas tiesneša noraidīšanas kārtību, nosakot, ka pamats tiesneša noraidīšanai ir viņa objektivitātes trūkumi jeb aizspriedumi.

Norvēģijā Konstitucionālo kontroli realizē Norvēģijas Augstākā tiesa,¹⁶ kas atiecīgi pakļauta tiesnešu noraidīšanas un atstatīšanas vispārējai kārtībai.

Tiesas atstatīšanas un noraidīšanas kārtība izriet arī no 1932. gada 5. februāra akta Nr. 1 par sodiem par pārkāpumiem Impīčmenta tiesas priekšā.¹⁷ Atbilstoši minētā akta 16. un 17. pantam Impīčmenta tiesā Augstākā tiesas tiesneša rīcība var tikt atzīta par pārkāpumu, ja konstatē konstitucionālo pienākumu vai citu pārkāpumu pret Konstitūciju. Atbilstoši 3. pantam šāda pārkāpuma konstatēšana var novest pie tiesneša atlaišanas, jo tiesnesis var tikt atlaists tikai, ja viņš atzīts par

¹¹ Ordonnance n° 58-1067 du 7 novembre 1958 portant loi organique sur le Conseil constitutionnel, Version consolidée au 13 octobre 2013. Pieejams: <http://translate.google.com/#fr/ru/Ordonnance%20n%C2%B0%2058-1067%20du%207%20novembre%201958%20portant%20loi%20organique%20sur%20le%20Conseil%20constitutionnel%2C%20Version%20consolid%C3%A9e%20au%2013%20octobre%202013> [aplūkots 26.01.2014.].

¹² Règlement intérieur sur la procédure suivie devant le Conseil constitutionnel pour les questions prioritaires de constitutionnalité. Dernière modification en date du 22 novembre 2013 (décision 2013-128 ORGA). Pieejams: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-question-prioritaire-de-constitutionnalite/textes-applicables/reglement-interieur-sur-la-procedure-suivie-devant-le-conseil-constitutionnel-pour-les-questions-prioritaires-de-constitutionnalite.99261.html#Article4> [aplūkots 26.01.2014.].

¹³ Décision n° 2011-143 QPC du 30 juin 2011; Décision n° 2011-144 QPC du 30 juin 2011. Pieejams: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank/download/2011144QPCccc_143_144qpc.pdf. [aplūkots 26.01.2014.].

¹⁴ Nicoletta Perlo Les premières récusations au Conseil constitutionnel : réponses et nouveaux questionnements sur un instrument à double tranchant, Annuaire international de justice constitutionnelle, 2011. Pieejams: https://www.academia.edu/2065606/Les_premiers_recusations_au_Conseil_constitutionnel. [aplūkots 26.01.2014.].

¹⁵ BVerfGG. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/> [aplūkots 25.12.2013.].

¹⁶ Separation of Powers and independence of Constitutional Courts and Equivalent Bodies, The Supreme Court of Norway, the 2nd Congress of the World Conference on constitutional justice. Pieejams: http://www.venice.coe.int/wccj/Rio/Papers/NOR_Supreme_Court.pdf. [aplūkots 26.01.2014.].

¹⁷ Lov om straff for handlinger som patales ved riksrett. 1932 Febr. Nr. 1 Utdr. Pieejams: <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19320205-001-eng.pdf>. [aplūkots 26.01.2014.].

vainīgu Impiĉmenta tiesā. Norvēģijas Augstākā tiesa tika dibināta 1815. gadā,¹⁸ un līdz šim Impiĉmenta tiesā netika izskatīta neviena lieta par Augstākās tiesas tiesneša pārkāpumu.

Itālija paliek viena no nedaudzajām Eiropas valstīm, kur tiesas atstatīšanas un noraidīšanas iemesli nav atspoguļoti nevienā Konstitucionālās tiesas spriedumā.¹⁹

Eiropas Cilvēktiesību tiesu prakse jautājumos par konstitucionālā tiesneša noraidīšanu

Objektivitāte parasti nozīmē aizspriedumu trūkumu. Tomēr tās esamība ir jātestē dažādos veidos. Saskaņā ar izvirzīto tēzi, lai noteiktu robežu starp objektivitāti un aizspriedumiem, **var izmantot divus kritērijus: subjektīvo un objektīvo.** Vai lieta ir jārisina saskaņā ar vienu testu vai citu, vai abiem, būs atkarīgs no konkrētiem faktiskajiem apstākļiem.²⁰

Princips, ka tiesai nevar būt personīgo aizspiedumu un tiesa nevar būt neobjektīva, ir nostiprinājies ilggadējā Eiropas Cilvēktiesību tiesu praksē,²¹ un tas ietekmē tiesiskuma principu, proti, ka tiesas nolēmumi ir galīgi un nepārsūdzami.

Subjektīvais kritērijs nosaka, ka ir jānoskaidro tiesneša personiskā pārliecība konkrētajā lietā. Protams, ir ļoti grūti pamatot apgalvojumus par faktiskajiem aizspriedumiem, un tādējādi tiesa noteica skaidri, ka tiesneša objektivitāte tiek prezumēta, tiklīdz nav pierādīts pretējais.²²

Grūtības, nosakot personisko aizspriedumu, noveda tiesu pie **objektīva kritērija** noteikšanas, kura pamatā bija prasība noteikt, vai tiesnesis izvirza pietiekamas garantijas, kas izslēdz jebkādas leģitīmās šaubas šajā sakarā. Svarīga ir uzticība, kas demokrātiskā sabiedrībā tiesām ir jāiedveš sabiedrībai. Tādējādi jebkuram tiesnesim, par kuru pastāv šaubas par viņa objektivitāti, ir jāatstatās.²³

¹⁸ Foubert E. H., Hogan E. P. Norway. Norway: (Modern World Nations) Chelsea House Publications, 2003, p. 65. ISBN 0-7910-7479-X.

¹⁹ Nicoletta Perlo Les premières récusations au Conseil constitutionnel : réponses et nouveaux questionnements sur un instrument à double tranchant, Annuaire international de justice constitutionnelle, 2011. Pieejams: https://www.academia.edu/2065606/Les_premiers_recusations_au_Conseil_constitutionnel. [aplūkots 26.01.2014.].

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 15. decembra spriedums lietā 73797/01 *Kyprianou* pret Kipru (*Kyprianou v. Cyprus*), § 121. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].

²¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1981. gada 23. jūnija spriedums lietā 6878/75; 7238/75 *Le Compte, Van Leuven and De Meyere* pret Beļģiju (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*), § 58. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].

²² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 26. februāra spriedums lietā 13396/87 *Padovani* pret Itāliju (*Padovani v. Italy*), § 26. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 6. jūnija spriedums lietā 34130/96 *Morel* pret Franciju (*Morel v. France*), § 41. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 24. februāra spriedums lietā 14396/88 *Fey* pret Austriju (*Fey v. Austria*), § 28-30. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 4. aprīļa spriedums lietā 30342/96 *Academy Trading Ltd. and Others* pret Grieķiju (*Academy Trading Ltd. and Others v. Greece*), § 43. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1989. gada 24. maija spriedums lietā 10486/83 *Hauschildt* pret Dāniju (*Hauschildt v. Denmark*), § 47. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].

²³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 15. decembra spriedums lietā 17056/06 *Micallef* pret Maltu (*Micallef v. Malta*) § 96 un 98. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 28. oktobra spriedums lietā 28194/95 *Castillo Algar* pret Spāniju (*Castillo Algar v. Spain*), § 45. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 26. oktobra spriedums lietā 8692/79 *Piersack* pret Beļģiju (*Piersack v. Belgium*), § 30. Pieejams: <http://>

No tā izriet, ja, lemjot konkrētajā lietā, ir pamats šaubām par tiesas objektivitāti, aizskartās personas viedoklis ir svarīgs, bet ne izšķirošs. **Izšķirošs ir tas, vai šīs šaubas ir objektīvi pamatotas.**²⁴

Princips, ka tiesa tiek uzskatīta (prezumēta) kā brīva no personīgiem aizspriedumiem un ir objektīva, ir sen izveidots tiesas judikatūrā.²⁵ Tas atspoguļo tiesisko valsti, proti, ka tiesas spriedumi ir galīgi un saistoši, un šis princips ir jāpiemēro vienādi visās tiesās, ieskaitot žūrijas.²⁶

Lietā *Mežnarič* pret Horvātiju Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka tiesneša noraidījums Konstitucionālās tiesas tiesnesim ir pieļaujams, un arī Konstitucionālajā tiesā ir vērtējama tiesneša objektivitāte spriest lietu.²⁷ Tiesa norādīja, ka noraidījuma institūta pastāvēšanai nacionālajā līmenī ir svarīga nozīme, jo tas novērš visas pamatotās šaubas par tiesas objektivitāti un vai/tiek nodrošināts taisnīgums. Tiesa arī norādīja, ka, lai arī Horvātijas Konstitucionālās tiesas likums paredzēja tiesneša noraidīšanas institūtu, nacionālajai tiesai bija jāpiemēro arī Civilprocesa likuma normas par tiesneša noraidīšanu *mutatis mutandis* kā papildu regulējums.

Secinājumi

Konstitucionālās tiesas tiesnešu noraidīšanas institūtam jābūt skaidram un precīzam, un pēc iespējas ir jāizvairās no nenoteiktām un plaši tulkojamām normām.

Ikvienam Satversmes tiesas dalībniekam ir atzīstamas subjektīvas tiesības pieņemt noraidījumu Satversmes tiesas tiesā.

Tā pamatā ir tiesības uz taisnīgu tiesu kā pamattiesības un tiesnešu neatkarības princips.

Tas, ka Satversmes tiesas likumā tas nav tieši minēts, nevar būt šķērslis, jo spēkā ir konstitucionālie principi.

---

hudoc.echr.coe.int/ [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 16. decembra spriedums lietā 57067/00 *Grievies* pret Apvienoto Karalisti (*Grievies v. the United Kingdom*), § 69. Pieejams: *http://hudoc.echr.coe.int/* [aplūkots 25.12.2013.].

²⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 21. decembra spriedums lietā 33958/96 *Wettstein* pret Šveici (*Wettstein v. Switzerland*), § 44. Pieejams: *http://hudoc.echr.coe.int/* [aplūkots 25.12.2013.]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 7. augusta spriedums lietā 19874/92 *Ferrantelli* un *Santangelo* pret Itāliju (*Ferrantelli and Santangelo v. Italy*), § 58. Pieejams: *http://hudoc.echr.coe.int/* [aplūkots 25.12.2013.].

²⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1981. gada 23. jūnija spriedums lietā 6878/75; 7238/75 *Le Compte, Van Leuven* un *De Meyere* pret Beļģiju (*Le Compte, Van Leuven un De Meyere v. Belgium*), § 58. Pieejams: *http://hudoc.echr.coe.int/* [aplūkots 25.12.2013.].

²⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 25. novembra spriedums lietā 14191/88 *Holm* pret Zviedriju (*Holm v. Sweden*), § 30. Pieejams: *http://hudoc.echr.coe.int/* [aplūkots 25.12.2013.].

²⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 30. novembra spriedums lietā 71615/01 *Mežnarič* pret Horvātiju (*Mežnarič v. Croatia*), § 27-29. Pieejams: *http://hudoc.echr.coe.int/* [aplūkots 25.12.2013.].

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra

1. Baumbach A., Lauterbach W., Hartmann P. Zivilprozessordnung. München: C. H. Beck, 2008, S. 3200. ISBN 978-3406643002.
2. Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: AGB, 1998. Citēts pēc: Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma "Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību "WINDAU" Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību" (protokols Nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā" 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma "Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju" 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma "Par akciju sabiedrībām" 49. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2000. gada 24. marta spriedums lietā Nr. 04-07(99), 3. punkts. Latvijas Vēstnesis, Nr. 113/114 (2024/2025), 2000, 29. marts.
3. Forlenders H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. Likums un tiesības, 2001, Nr. 10 (26).
4. Foberg E. H., Hogan E. P. Norway. Norway: (Modern World Nations) Chelsea House Publications, 2003, p. 124. ISBN 0-7910-7479-X.
5. Maunz T., Zippelius, R. Deutsches Staatsrecht. 29. Aufl. Munchen, Verlag C. H. Beck, 1994, S. 446. ISBN 3406381308.
6. Nicoletta Perlo Les premières récusations au Conseil constitutionnel : réponses et nouveaux questionnements sur un instrument à double tranchant, Annuaire international de justice constitutionnelle, 2011. Pieejams: https://www.academia.edu/2065606/Les_premieres_recusations_au_Conseil_constitutionnel [aplūkots 26.01.2014.].
7. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 732. lpp. ISBN 9984-731-39-1.
8. Schwartz B. French Administrative Law And the Common-law World, NY: The Lawbook Exchange, Ltd.; Reprint edition (December 30, 2006), p. 392. ISBN 978-1584777045.
9. Separation of Powers and independence of Constitutional Courts and Equivalent Bodies, The Supreme Court of Norway, the 2nd Congress of the World Conference on constitutional justice. Pieejams: http://www.venice.coe.int/wccj/Rio/Papers/NOR_Supreme_Court.pdf. [aplūkots 26.01.2014.].
10. Sieqan B. H. Separation of Powers and other Divisions of Authority under the Constitution. Suffolk University law, Review, 1989, Vol. 23, p. 17.
11. Монтескье Ш. Избранные произведения. (О духе законов). Москва, 1955. Pieejams: http://royallib.ru/book/monteske_sharl/izbrannie_proizvedeniya_o_duhe_zakonov.html [aplūkots 12.12.2013.].

Normatīvie akti

1. Francijas Likums par konstitucionālo padomi (Ordonnance n° 58-1067 du 7 novembre 1958 portant loi organique sur le Conseil constitutionnel, Version consolidée au 13 octobre 2013). Pieejams: <http://translate.google.com/#fr/ru/Ordonnance%20n%C2%B0%2058-1067%20du%207%20novembre%201958%20portant%20loi%20organique%20sur%20le%20Conseil%20constitutionnel%2C%20Version%20consolid%C3%A9e%20au%2013%20octobre%202013> [aplūkots 26.01.2014.].
2. Francijas noteikumi par prioritāriem konstitucionāliem jautājumiem Konstitucionālās padomes priekšā (Règlement intérieur sur la procédure suivie devant le Conseil constitutionnel pour les questions prioritaires de constitutionnalité). Dernière modification en date du 22 novembre 2013 (décision 2013-128 ORGA). Pieejams: <http://www.conseil-con>

stitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-question-prioritaire-de-constitutionnalite/textes-applicables/reglement-interieur-sur-la-procedure-suivie-devant-le-conseil-constitutionnel-pour-les-questions-prioritaires-de-constitutionnalite.99261.html#Article4 [aplūkots 26.01.2014.].

3. Igaunijas Administratīvā procesa likums (Haldusmenetluse seadus). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/686696> [aplūkots 12.01.2014.].
4. Igaunijas Augstākās tiesas Ģenerālās asamblejas 2012. gada 16. oktobra lēmums lietā Nr. 3-4-1-4-12. Pieejams: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222551565>
5. Igaunijas Konstitucionālās uzraudzības tiesas procesa likums (Põhiseaduslikkuse järelev-alve kohtumenetluse seadus). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013032/consolide> [aplūkots 25.12.2013.].
6. Krievijas Federācijas Konstitucionālais likums “Par Konstitucionālo tiesu Krievijas Federācijā” № 1-ФКЗ (О Конституционном Суде Российской Федерации). Pieejams: <http://pravo.gov.ru/ipsdata/?docbody=&nd=102031141&rdk=&backlink=1> [aplūkots 25.12.2013.].
7. Lietuvas likums “Par Konstitucionālo tiesu”. Pieejams: http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html [aplūkots 26.01.2014.].
8. Norvēģijas likums par sodiem par impīčmenta pārkāpumiem (Lov om straff for handlinger som patales ved riksstret). 1932 Febr. Nr. 1 Utdr. Pieejams: <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19320205-001-eng.pdf>. [aplūkots 26.01.2014.].
9. Satversmes tiesas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996, 14. jūnijs, Nr. 103 (588).
10. Vācijas Administratīvā procesa likums (Verwaltungsverfahrensgesetz, VwVfG). Pieejams: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/VwVfG.htm> [aplūkots 12.01.2014.].
11. Vācijas Likums par Federālo Konstitucionālo tiesu (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht). Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/>. [aplūkots 25.12.2013.].
12. Zviedrijas 1986. gada Administratīvā procesa likums (The 1986 Administrative Procedure Act). Pieejams: <http://www.government.se/content/1/c6/06/48/92/a02dc523.pdf> [aplūkots 12.01.2014.].

Juridiskā prakse

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1971. gada 16. jūlija spriedums lietā 2614/65 *Ringelsen* pret Austriju (*Ringelsen v. Austria*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1981. gada 23. jūnija spriedums lietā 6878/75; 7238/75 *Le Compte, Van Leuven un De Meyere* pret Beļģiju (*Le Compte, Van Leuven un De Meyere v. Belgium*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 26. oktobra spriedums lietā 8692/79 *Piersack* pret Beļģiju (*Piersack v. Belgium*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 28. jūnija spriedums lietā 7819/77, 7878/77 *Campbell un Fell* pret Apvienoto Karalisti (*Campbell and Fell v. the United Kingdom*), § 78-82. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1985. gada 23. oktobra spriedums lietā 8848/80 *Bentzen* pret Holandi (*Bentzen v. the Netherlands*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1987. gada 2. marta spriedums lietā 9562/81; 9818/82 *Monnell un Morriss* pret Apvienoto Karalisti (*Monnell and Morriss v. the United Kingdom*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1987. gada 30. novembra spriedums lietā 8950/50 H. pret Beļģiju (*H. v. Belgium*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1989. gada 24. maija spriedums lietā 10486/83 *Hauschildt* pret Dāniju (*Hauschildt v. Denmark*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 24. februāra spriedums lietā 14396/88 *Fey* pret Austriju (*Fey v. Austria*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].

10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 25. novembra spriedums lietā 14191/88 *Holm* pret Zviedriju (*Holm v. Sweden*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 26. februāra spriedums lietā 13396/87 *Padovani* pret Itāliju (*Padovani v. Italy*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 19. aprīļa spriedums lietā 16034/90 *Van de Hurk* pret Holandi (*Van de Hurk v. the Netherlands*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 7. augusta spriedums lietā 19874/92 *Ferrantelli* un *Santangelo* pret Itāliju (*Ferrantelli and Santangelo v. Italy*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 28. oktobra spriedums lietā 28194/95 *Castillo Algar* pret Spāniju (*Castillo Algar v. Spain*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 21. decembra spriedums lietā 33958/96 *Wettstein* pret Šveici (*Wettstein v. Switzerland*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 4. aprīļa spriedums lietā 30342/96 *Academy Trading Ltd. and Others* pret Grieķiju (*Academy Trading Ltd. and Others v. Greece*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
17. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 6. jūnija spriedums lietā 34130/96 *Morel* pret Franciju (*Morel v. France*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
18. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 16. decembra spriedums lietā 57067/00 *Grievies* pret Apvienoto Karalisti (*Grievies v. the United Kingdom*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
19. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 15. decembra spriedums lietā 73797/01 *Kyprianou* pret Kipru (*Kyprianou v. Cyprus*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
20. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 25. augusta spriedums lietā 23695/02 *Clarke* pret Apvienoto Karalisti (*Clarke v. United Kingdom*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
21. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 30. novembra spriedums lietā 71615/01 *Mežnarić* pret Horvātiju (*Mežnarić v. Croatia*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
22. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 9. oktobra spriedums lietā 62936/00 *Moiseyev* pret Krieviju (*Moiseyev v. Russia*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
23. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 15. decembra spriedums lietā 17056/06 *Micallef* pret Maltu (*Micallef v. Malta*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
24. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 27. septembra spriedums lietā 43509/08 *A. Menarini Diagnostics S.R.L.* pret Itāliju (*A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy*). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/> [aplūkots 25.12.2013.].
25. Francijas Konstitucionālās padomes 2011. gada 30. jūnija lēmums Nr. 2011-143. Pieejams: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank/download/2011144QPccc_143_144qpc.pdf. [aplūkots 26.01.2014.].
26. Francijas Konstitucionālās padomes 2011. gada 30. jūnija lēmums Nr. 2011-144. Pieejams: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank/download/2011144QPccc_143_144qpc.pdf. [aplūkots 26.01.2014.].
27. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta administratīvo lietu departamenta 2007. gada 25. oktobra spriedums lietā Nr. SKA-0410/2007.
28. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1997. gada 28. aprīļa sēdes stenogramma lietā Nr. 04-01(97). Pieejams: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_04-01\(97\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_04-01(97).rtf)
29. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05(99). Latvijas Vēstnesis, 1999, 5. oktobris, Nr. 325/327 (1785/1787).

30. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2000. gada 24. marta spriedums lietā Nr. 04-07(99). Latvijas Vēstnesis, 2000, 29. marts, Nr. 113/114 (2024/2025).
31. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2001-10-01. Latvijas Vēstnesis, 2002, 27. novembris, Nr. 173.
32. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 6. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-08-01. Latvijas Vēstnesis, 2003, 7. oktobris, Nr. 138 (2903).
33. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 15. februāra spriedums lietā Nr. 2004-19-01. Latvijas Vēstnesis, 2005, 22. februāris, Nr. 30 (3188).
34. Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 14. marta spriedums lietā Nr. 2005-18-01. Latvijas Vēstnesis, 2006, 21. marts, Nr. 46 (3414).

**CIVILTIESISKO ZINĀTŅU
SEKCIJA**

ATBILDĪBAS PAR MORĀLO KAITĒJUMU AKTUALITĀTES

URGENT ISSUES OF LIABILITY FOR MORAL DAMAGE

Kalvis Torgāns, Dr. habil. iur.

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras profesors, LZA akadēmiķis

Summary

The ever-growing number of civil disputes, where compensation for pecuniary and non-pecuniary damage is sought, as well as the necessity to ensure the fairness of the judgements give rise to the need to analyse the liability for an unlawful conduct and to clarify the contradictions found in court practice thereof. A new, more suitable term in Latvian is herein proposed to denote “a compensation for non-pecuniary loss”. The criteria used to assess the amount of damages or a criminal penalty cannot be employed to determine the amount of the consolation payment as the non-pecuniary loss should not be subject to the measurements that are not appropriate to reflect the pain and suffering of a person.

Atslēgvārdi: kaitējums, nemantiskais (morālais) kaitējums, neatļauta darbība, civiltiesiska atbildība, mierinājuma nauda.

Key words: damage, non-pecuniary damage, misconduct, civil liability, consolation payment.

Prasījumu daudzveidības pieaugums

Kopš Civillikuma Saistību tiesību daļas atjaunošanas spēkā 1993. gadā tiesu praksē blakus zaudējumu atlīdzināšanas prasībām par parastu parādību kļuva arī prasības par nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu. Nemantiska kaitējuma prasījumi ieguva savdabīgu, gramatikai un vārda “morāle” jēgai neatbilstošu nosaukumu “morālais kaitējums”. Šādi prasījumi sākotnēji tika apmierināti likumā konkrēti noteiktos nedaudzos gadījumos, kas paredzēti Civillikuma 2349. (sakropļojums, izķēmojums), 2352. (nodarījumi pret personisko brīvību), 2352.¹ (goda un cieņas aizskārums), 2353. (dzimumneaizskaramība) pantā, kā arī dažos citos likumos, un prasītāji reti pārsūdzēja piespriešanās summas apmēru, ko tiesa bija pēc sava ieskata piespriedusi. Zaudējumu kā mantiska samazinājuma atlīdzināšanas prasību bija maz, un judikatūra to izspriešanā atspoguļoja gan zaudējumu pilnīgas atlīdzības principa, gan speciālo normu par zaudējumu novērtēšanu un mazināšanu pareizu piemērošanu. Apelācijas un kasācijas sūdzības, protams, bija, bet galvenokārt par zaudējumu apmēra un cēloniskā sakara konstatēšanu. Plašu atzišanu visās lietās par neatļautas darbības (bezdarbības) sekām ieguvusi koncepcija, ka, lai iestātos atbildība, ir jākonstatē trīs priekšnoteikumi: 1) darbības prettiesiskums, kas ietver arī vainojamības noskaidrošanu, 2) kaitējuma (tostarp zaudējumu un nemantiskā kaitējuma) esamība, 3) cēloniskais sakars starp pirmajiem diviem. Attiecīgos gadījumos tiesas piemēro CL 1776. panta noteikumus par zaudējumu mazināšanu,

1786.–1792. pantu par zaudējumu novērtēšanu, bet kopš 2009. gada 1. jūlija arī 1779.¹ panta normu par zaudējumu paredzamību.¹

Daudz dinamiskāka un pretrunīgāka ir tā civilstrīdu daļa, kurā tiek prasīta morālā kaitējuma atlīdzība. Tādu prasību skaita krass pieaugums sākās pēc Civillikuma grozījumiem 2006. gadā, kad 1635. pantā ietvēra vispārēju noteikumu par morālā kaitējuma atlīdzināšanu un divas jaunas panta daļas par morālā kaitējuma konstatēšanu.² Nosauksim tikai dažas ar atsauci uz CL 1635. pantu pamatotas prasības, kurās prasītājs atsaucas uz garīgām ciešanām un prasa atbilstošu kompensāciju:

1. Prettiesiska personas datu apstrāde;
2. Publiski plaši pieejamā pasākumā taisītas fotogrāfijas publicēšana bez attēla redzamās personas piekrišanas;
3. Mobings darbā;
4. Nepaziņošana personai par to, ka viņas kā donora asins nodošanas analizē konstatēts C hepatīta vīruss;
5. Dzīves baudījuma un atpūtas traucējums, ko izraisījusi ceļa negadījumā lauku mājas tuvumā apgāzusies cisterna un no tās izlijušais amonija nitrāts;
6. Kritiens pilsētas parka teritorijā uz apledojuša un apsniguša celiņa;
7. Pusaudža atpūtas un sportošanas traucējums, ko izraisījusi nodarbināšana ilgāk par likumā noteiktajām 4 darba stundām;
8. Personas aizvainojošs attēlojums literārā darbā, kur tā, neraugoties uz sagrozītu uzvārdu, ir atpazīstama, bet darbā ir norāde, ka viss ir izdomāts;
9. Slikta ārstēšana soda izciešanas vietā.

Morālā kaitējuma izpausmju apraksti prasības pieteikumā nereti ir visai “radoši”. Piemēram, kādā prasībā norādīts, ka līdzīpašnieks patvaļīgi nojaucis abiem piederošu māju. Tās bijušas prasītāja tēva mājas, kur viņš dzimis, pavadījis bērnību, ar to vietu saistās viņa bērnības un skolas laika atmiņas. Dzīvesvietas zaudēšana, jo namīpašumu vairs nav iespējams atjaunot, prasītājam ir radījusi arī spēcīgu morālu kaitējumu, kas atbildētājam ir jāatlīdzina. Prasītājs lūdza piedzīt zaudējumus Ls 3000 apmērā un morālā kaitējuma kompensāciju Ls 3000 apmērā. Saskaņā ar sertificēta vērtētāja atzinumu prasītājam piederošās nekustamā īpašuma 1/16 domājamās daļas tirgus vērtība nojaukšanas brīdī bija Ls 300. Tiesā konstatēts, ka prasītājs īpašumā nedzīvo vairāk kā desmit gadus. Pirmās instances tiesa prasītāja labā piedzina zaudējumus Ls 300 apmērā, bet daļā par morālo kaitējumu prasību noraidīja. Apelācijas instances tiesa savukārt nosprieda, ka prasītājam ir tiesības uz morālā kaitējuma atlīdzību Ls 500 apmērā. Augstākās tiesas Senāts, izskatījis lietu kasācijas kārtībā, atzina, ka spriedums ir atceļams un lieta nododama jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā.³

Nav viegli tiesai izvērtēt arī to, vai un kādu morālo kaitējumu izraisa dzīvokļa appludināšana. To rāda šāds piemērs.

Dzīvokļa īpašnieks 2007. gada 7. maijā cēla tiesā prasību pret mājas apsaimniekotāju, kas bija uzņēmis garantijas saistības par celtniecības trūkumu novēršanu, prasot zaudējumu (Ls 3465,60) un atlīdzības par morālo kaitējumu (Ls 10 000) piedziņu.

¹ Grozījumi Civillikumā: likums pieņemts 2009. gada 4. jūnijā (spēkā no 01.07.2009.). Latvijas Vēstnesis, 2009, 17. jūnijs, Nr. 94; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009, Nr. 14.

² Grozījumi Civillikumā: likums pieņemts 2006. gada 26. janvārī (spēkā no 01.03.2006.). Latvijas Vēstnesis, 2006, 09. februāris, Nr. 24; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2006, Nr. 5.

³ Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. SKC-309/2012.

Prasītājs vairākkārt vērsies pie apsaimniekotāja ar iesniegumiem sakarā ar viņam piederošā dzīvokļa īpašuma appludināšanu, kas atbilstoši apsaimniekotājas sniegtajai informācijai ir uzskatāms par celtniecības defektu. Lietus laikā dzīvokli ieplūda ūdens, ir nopludināti griesti, sienas, grīdas, sabojāts dators. Prasības pieteikumā lūgts piedzīt zaudējumus, ko nesedz apdrošinātājs, Ls 3465,60, kā arī kompensāciju par morālo kaitējumu Ls 10 000, jo dzīvokli praktiski nevar lietot. Prasītājs norādīja, ka negulētas naktis, nervu spriedze negatīvi atsaucas un viņa veselības stāvokli un darbspējām un tātad viņam nodarīts kaitējums, kas attiecas uz viņa personiskajām tiesībām – tiesībām uz atpūtu, miegu, netraucētu sava īpašuma lietošanu, kuras garantē Satversmes 89., 95., 96. un 105. pants, kā arī starptautiskās cilvēktiesību normas. Prasība pamatota arī ar Civillikuma 1635. pantu un Patērētāju tiesību aizsardzības likuma noteikumiem. Pirmās instances un apelācijas instances tiesa prasību daļā par morālā kaitējuma kompensāciju noraidīja, taču Senāts atzina, ka atteikuma motīvi jāpārbauda atkārtoti, spriedumu šai daļā atcēla un nodeva jaunai izskatīšanai.⁴

Prasību pamatojumu daudzveidība pieaug arī citās Eiropas un citu kontinentu valstīs. Tiesu prakses pētījumā,⁵ ko sagatavojuši 28 Eiropas valstu juristi, atrodami piemēri, kuros norādīti tādi pamatojumi, līdz kādiem Latvija vēl nav nonākusi, piemēram, prasības par morālā kaitējuma kompensāciju sakarā ar negribēta bērna piedzimšanu neveiksmīgas sterilizācijas dēļ, vīra vai sievas atteikums pildīt laulātā pienākumus, zudusi iespēja saņemt skaistuma konkursa dalībniecēm paredzēto ceļojumu u. c.

Morālā kaitējuma kompensācijas problēmām ir starpnozaru raksturs, tās aptver arī krimināltiesību, administratīvo tiesību un attiecīgo procesuālo tiesību piemērošanas praksi. Jau 1998. gada 28. maijā pieņemtajā likumā “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”⁶ paredzēta morālā kaitējuma atlīdzība. Detalizētāku regulējumu satur 2005. gada 2. jūnija Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.⁷ Ir veikti tiesu prakses apkopojumi, un Augstākās tiesas mājaslapā ir pieejami pētījumi “Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā” (2010/2011)⁸ un “Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums, 2011”.⁹

Fakts, ka prasījumus par morālā kaitējuma kompensāciju izskata visu trīs tiesību nozaru lietās, prasa novērst līdz šim vērojamās nekonsekvences strīdu pakļautības noteikšanā administratīvajai tiesai vai vispārējās jurisdikcijas tiesai. Talsu traģēdijas lietās, kā arī vairākās lietās par morālā kaitējuma atlīdzināšanu saistībā ar nepamatotu saukšanu pie kriminālatbildības tiesa ir atsaukusies uz Satversmes 92. pantu, Civillikuma 5. un 1635. pantu, kā arī Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14. pantā noteiktajiem atlīdzības apmēriem.¹⁰

⁴ Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 25. maija spriedums lietā Nr. SKC-202/2011.

⁵ Digest of European Tort Law. Vol. 2. Essential Cases on Damage. B. Winiger, H. Koziol, B. A. Koch, R. Zimmermann (eds.). De Gruyter [b.v.], [b.g.].

⁶ Latvijas Vēstnesis, 1998, 16. jūnijs, Nr. 176/178.

⁷ Latvijas Vēstnesis, 2005, 17. jūnijs, Nr. 96.

⁸ Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>

⁹ Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativajas-tiesibas/>

¹⁰ Sk. Augstākās tiesas Senāta 28.09.2011. spriedums lietā Nr. SKC-258/2011; arī lietās Nr. SKC-579/2009, Nr. SKC-22/2011, Nr. SKC-93/2011) Nr. SKC-651/2012.

Tas, ka vairākas lietas, kurās prasības iesniedza Talsu 1997. gada traģēdijā cietušie, tika uzsāktas un turpinātas kā civillietas, lai gan prasības celtas pret Latvijas valsti un pamatotas ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas un Satversmes 92., 93. panta normām un tāpēc būtu skatāmas administratīvajā tiesā, nenozīmē, ka turpmāk prasītājs varēs pēc saviem ieskatiem izvēlēties, kurā tiesā celt prasību. Pakļautības noteikšanai ir būtiska nozīme, jo, kā pamatoti norādīts juridiskajā literatūrā, izskatot prasības, kas balstītas uz Satversmes 92. pantu, piemēram, tiesas vai prokuratūras darbības rezultātā pieļautu tiesību aizskārums, nevar vadīties vienīgi no civiltiesību normām, jāņem vērā arī citi noteikumi un principi, kā tiesu un tiesnešu neatkarības princips, leģitimā tiesiskās drošības prasība, tiesiskās noteiktības princips (*res judicata*) u. c.¹¹

Pozitīvi vērtējot likumu pilnveidošanu, nosakot stingrākas prasības pacientu tiesību aizsardzībā, apdrošināšanā, darba tiesībās, pārvadājumos, būvniecībā un citās tiesību apakšnozarēs, nevar neredzēt, ka šāda pienākumu precizēšana var izraisīt strīdu skaita palielināšanos tiesās, tostarp par morālā kaitējuma kompensāciju. Civillikuma 1635. panta formulējums pašreizējā redakcijā dod pamatu prasītājam uzsvērt, ka katrs tiesību aizskārums dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu, tostarp arī par morālo kaitējumu. Tā tas nav bijis iecerēts, un arī panta teksts ir lasāms citādi, proti, ka vispirms ir jākonstatē morālā kaitējuma esamība, un tikai tad pienākas apmierinājums.

Tiesu pārslogotības draudi

Latvijas un ārzemju prakse rāda, ka izredzes saņemt lielāku vai mazāku kompensāciju virs zaudējumu atlīdzības draud vēl vairāk pārslogot jau pārslogotās tiesas, bet vēl bīstamāks ir kas cits. Pastāv briesmas degradēt mūsu sabiedrību, pieradinot jebkura tiesību aizskāruma gadījumā civiltiesiskās attiecības vērtēt no skatpunkta – “cik par to izdosies pietiesāt?” –, kultivējot priekšstatu, ka naudā var kompensēt pat to, ko naudā novērtēt nemaz nevar. Katru gadu ziemā uz ielām, ceļiem un parkos ir vairāk vai mazāk slidenas vietas, sniegs snieg un sals pieņemamas vai iestājas atkusnis neatkarīgi no ielu tīrītāju un kaisītāju darba grafikiem. Katra māja un zemes gabals kādam pieder. Pagaidām sūdzas ne visi paklupušie un sasitumus dabūjušie. Cik būs prasību, ja virsroku gūs pieeja (prezumpcija), ka īpašnieks vienmēr vainīgs? Šeit netiek sludināts, ka saimniekiem nebūtu jāpilda uzkopšanas darbi, tie ir pat jāuzlabo. Taču, ja konkrēto celiņu izmantojoši simtiem gājēju un tikai viens kritis un guvis savainojumu, vai nav arī jāpārinteresējas par to, cik piesardzīgs ir bijis viņš pats? Nejaušs gadījums kā attaisnojums, ko paredz Civillikuma 1773. un 1774. pants, zaudējumu atlīdzības prasībās dažkārt ir minēts atbildētāja paskaidrojums, bet plašāku apspriešanu tiesu lietās nav guvis. Meklējami kritēriji, kas ļautu parādīt, ka formulējums “fiziskas vai garīgas ciešanas” nav iztulkojams tā, ka tas aptver jebkuras neērtības, vilšanos, sarūgtinājumu, nepiepildījušās cerības.

Bažas izraisa arī biežās prasības, kurās ārstiem pārmet sliktu ārstēšanu. Nevar noliegt, ka ārstniecības personām ar vislielāko rūpību jāveic savi pienākumi, pāviršības vai kļūdas nav piedodamas, viņu darbību uzrauga un sūdzības pārbauda

¹¹ Kore K. Valsts atbildība par tiesu nodarītajiem zaudējumiem tiesiskais pamats un izpratne. Tiesību izpratne un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 281. lpp.

vairākas institūcijas. Taču nevar no ārsta prasīt, lai viņš novērs cilvēka organisma novecošanos un gadiem krājušās kaites, kas kāda notikuma dēļ neparasti strauji progresē. Taču ne LR Veselības ministrijas Medicīniskās aprūpes un darbības ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcijas (MADEKKI) pārbaužu rezultāti, ne ekspertu atzinumi neattur cilvēkus no prasību celšanas tiesā.

To, cik sarežģīts var būt strīds par kaitējuma rašanās apstākļiem, rāda šādas lietas materiāli. A. G. 2007. gada 15. oktobrī cēla tiesā prasību pret Rīgas 1. slimnīcu, kurā lūgusi piedzīt no atbildētāja atlīdzību Ls 161 101,19 apmērā, kas sastāv no atlīdzības par atrauto peļņu par laiku no 2000. līdz 2007. gadam un turpmākiem 15 gadiem Ls 57 522,50 apmērā, atlīdzības par esošiem un priekšā stāvošiem zaudējumiem (ārstēšanās izdevumiem) Ls 3578,69 apmērā, atlīdzības par morālo kaitējumu Ls 5000 apmērā un atlīdzības par veselībai nodarīto kaitējumu Ls 100 000 apmērā.

Prasība pamatota ar Civillikuma 2347., 2348. un 2349. pantu. Tajā norādīti šādi apstākļi.

A. G. laikā no 2000. gada 14. augusta līdz 1. septembrim ārstējusies Rīgas pašvaldības SIA "Rīgas 1. slimnīca" (turpmāk – Rīgas 1. slimnīca) stacionārā ar diagnozi "abu kāju vēnu varikoze". 2000. gada 15. augustā ķirurģe L. Z., asistējot otram ķirurgam, veikusi viņai plānveida labās kājas vēnu operāciju. Operācijas laikā plīsusi dziļās vēnas sieniņa un sākusies spēcīga asiņošana, tāpēc operācijā pieaicināti vēl divi citi ķirurgi un angioķirurgs. Pēdējais saņūvis plīsušo vēnas sieniņu un pabeidzis operāciju.

A. G. pēc tam vairākas reizes atkārtoti ārstējusies Rīgas 1. slimnīcas stacionārā, laikā no 2000. gada 11. līdz 20. septembrim sakarā ar labās kājas pēcoperācijas brūces iekaisumu, laikā no 2002. gada 20. līdz 27. maijam – sakarā ar asiņojošu labā apakšstilba trofisko čūlu, laikā no 2002. gada 10. līdz 17. septembrim – sakarā ar labās kājas vēnu trombozi, labā apakšstilba čūlu.

MADEKKI veikusi ekspertīzi par A. G. medicīnisko aprūpi Rīgas 1. slimnīcā un 2003. gada 19. februāra atzinumā secinājusi, ka ķirurģe L. Z. pieļāvusi vairākus medicīniskās aprūpes un medicīniskās dokumentācijas lietvedības pārkāpumus: 2000. gada 15. augusta operācijas laikā bojājusi dziļās vēnas sieniņu; operācijas protokolā nepilnīgi aprakstījusi operācijas gaitu un nav norādījusi vēnas bojājuma vietu un lielumu; stacionāra slimnieka medicīniskās kartes gala diagnozē ierakstījusi diagnozi "tromboflebīts", ko neaplicina ieraksti slimības vēsturē; 2000. gada 1. septembrī priekšlaicīgi izrakstījusi prasītāju no stacionāra, nedodot rekomendācijas par turpmāko ārstēšanu; 2000. gada 11. septembrī, uzņemot stacionārā, nav pienācīgi novērtējusi pacientes veselības stāvokli.

Rīgas 1. slimnīcā 2000. gada 15. augustā veiktās operācijas un nepienācīgās ārstēšanas rezultātā prasītājai sākusies labās kājas vēnu trombozēšanās, brūces iekaisums, asinsrites traucējumi un radusies nedzīstoša trofiskā čūla, kā rezultātā viņa ir bijusi spiesta arī turpmāk ārstēties ambulatori un stacionāri, nav spējīga strādāt, 2002. gada novembrī atzīta par otrās grupas invalīdi, kā arī viņai nodarīts morālais kaitējums, kas izpaužas kā savas nepilnvērtības apzināšanās, personīgās laimes neiespējamība un pastāvīgas fiziskās sāpes.

Rīgas 1. slimnīca savā rakstveida paskaidrojumā prasību neatzina, izsakot šādus iebildumus.

Prasītājai ar viņas piekrišanu veikta ķirurģiska plānveida operācija, ko nevar uzskatīt par miesas bojājumu nodarīšanu.

Vēnu operācijas gaitā virspusējās vēnas atdalīšanas laikā radies dziļās vēnas ieplīsums ir uzskatāms par šādas operācijas komplikāciju. To veicinājušas prasītājas

kājas venozās sistēmas anatomiskās īpatnības, kā arī pati saslimšana “vēnu varikoze”, kuras rezultātā vēnu sienīgas kļūst neizturīgākas un neelastīgākas.

Prasītāja ārstēta atbilstoši medicīnas teorijas atziņām un atbildētāja materiāli tehniskajām iespējām, radusies komplikācija novērsta atbilstoši pieņemtajai taktikai.

Nav pamata apsvērumam, ka dziļās vēnas ieplisums ir cēlonis vēnu trombozei, venozās cirkulācijas traucējumiem un nedzīstošai trofiskai čūlai. Vēnu tromboze kā komplikācija ir iespējama jebkuras ķirurģiskas iejaukšanās gadījumā, un tās rašanās ir atkarīga no katra pacienta organisma īpatnībām. Venozās cirkulācijas traucējumi un trofiskā čūla ir nevis operācijas sekas, bet gan tiešas slimības “vēnu varikoze” sekas.

Prasības pieteikumā norādītie medicīniskās aprūpes un medicīniskās dokumentācijas lietvedības pārkāpumi nav bijuši cēlonis prasības pieteikumā norādītajam kaitējumam, tāpēc nevar būt pamats atlīdzības piedziņai.

Ar Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2009. gada 2. jūnija spriedumu A. G. prasība noraidīta.

Tiesa secinājusi, ka MADEKKI atzinumā norādītie pārkāpumi, par ko ārste L. Z. sauksa pie administratīvās atbildības, nav pamats Rīgas 1. slimnīcas saukšanai pie civiltiesiskās atbildības saskaņā ar Civillikuma 2347.–2349. pantu, jo nav konstatējams, ka A. G. vēnas sienīga plīsums Rīgas 1. slimnīcas ārstes prettiesiskas rīcības rezultātā un ka vēnas sienīgas plīsums, kas ticis sašūts, un atzinumā norādītie ārstniecības un medicīniskās dokumentācijas lietvedības pārkāpumi ir bijuši cēlonis vēnu trombozei, vēlākai nedzīstošai labās kājas trofiskai čūlai, invaliditātei, fiziskām un morālām ciešanām.

Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta, izskatījusi lietu sakarā ar prasītājas apelācijas sūdzību, nonāca pie turpmāk norādītiem secinājumiem. Lietā nav strīda par to, ka prasītājai pēc ārstēšanās Rīgas 1. slimnīcā ir radusies labās kājas nedzīstoša trofiskā čūla, ir iestājusies darbnespēja, radusies zaudējumi un ka viņa ir fiziski un garīgi cietusi. Lietā ir strīds par to, vai prasītāja Rīgas 1. slimnīcā ir pienācīgi ārstēta, tajā skaitā operēta, un vai ir konstatējams cēloniskais sakars starp Rīgas 1. slimnīcā veikto ārstēšanu un minētajām sekām.

Nav pierādīts, ka prasītājas vēnas sienīga plīsums Rīgas 1. slimnīcas ārstes L. Z. prettiesiskas rīcības rezultātā un ka MADEKKI atzinumā norādītie ārstniecības un medicīniskās dokumentācijas lietvedības pārkāpumi ir bijuši cēlonis vēnu trombozei, vēlākai nedzīstošai labās kājas trofiskai čūlai, invaliditātei, fiziskām un morālām ciešanām, un līdz ar to prasība par atlīdzības piedziņu nav pamatota.

Lietā veikta tiesu medicīniskā ekspertīze – to veica četri medicīnas zinātņu doktori, kuri secinājuši, ka konkrētajā gadījumā nav pietiekama pamata A. G. veselības problēmas un invaliditāti saistīt ar operējošo ķirurgu darbību un ka vēnas sienīgas bojājums un sekojošā asiņošana varēja rasties prasītājas venozo asinsvadu individuālo anatomisko īpatnību dēļ. Vēnas sienīgas bojājums operācijas laikā ir pienācīgi novērsts, laikā no 2000. gada 14. augusta līdz 1. septembrim un laikā no 2000. gada 11. septembra līdz 20. septembrim, kad prasītāja atradusies stacionārā, ir veikti vēnu trombozes profilaktiskie pasākumi un trombozes klīniskās pazīmes nav konstatētas.

Eksperti ir izteikuši viedokli, ka priekšlaicīga izrakstīšana no stacionāra varēja nelabvēlīgi ietekmēt tālāko slimības gaitu, tomēr nav atzinuši, ka minētais bijis cēlonis trofiskajai čūlai un darbnespējai. Konkrētajā gadījumā nav konstatējama ārstu nolaidīga rīcība un prasītājas ārstēšana atzīstama par labu.

To vērā ņemot, arī apelācijas instances tiesa nosprieda noraidīt A. G. prasību pret SIA "Rīgas 1. slimnīca" par zaudējumu, atlīdzības par miesas bojājumiem un atlīdzības par morālo kaitējumu piedziņu.¹²

Tiesu prakse kaitējuma atlīdzības, it sevišķi nemantiskā kaitējuma konstatēšanas un kompensācijas apmēra noteikšanas, lietās, ir vēl tikai veidošanās procesā. To apliecina ne tikai piespriesto summu plašā amplitūda, bet arī vairāki neskaidri teorētiskie jautājumi, daži no tiem apskatīti turpmāk. Ne tiesu prakse, ne tiesību zinātne nav izstrādājusi morālā kaitējuma definīciju un konstatēšanas kritērijus.

Priekšlikums ieviest terminu "mierinājuma nauda".

Terminu nozīmīgums

Ārvalstīs pieņemtais apzīmējums "nemantiskais kaitējums" ir neveikls un neizteismīgs, lai gan nav nepareizs. Kritika izplatību guvušajam apzīmējumam "morālais kaitējums" izteikta jau raksta sākumā. Tāpēc jādomā par labāku terminu. Apspriešanas vērts varētu būt termins "mierinājuma maksa", jo tā neliek runāt par kompensāciju, kas latviskākā izteiksmē tā pati atlīdzība vien ir. Bet, kā jau minēts, morālais kaitējums nevar tikt atlīdzināts, atlīdzināt var tik, cik liels ir izmērāms un ar agrāko salīdzināms samazinājums. Ir izteikti priekšlikumi ieviest jēdzienu "sāpju nauda", taču likums paredz maksu arī sakarā ar tādiem aizskārumiem, kas sāpes neizraisa. Tāpēc "sāpju nauda" būtu maldinošs apzīmējums. Nebūtu vēlams ārzemnieciskais "satisfakcija". Par derīgu varētu uzskatīt arī terminu "gandarījuma maksa", taču modernajā valodā gandarījumu dažkārt saista ar priecāšanos ("ar gandarījumu konstatēju" ir līdzvērtīgs teicienam "ar prieku konstatēju"), un nebūtu pareizi radīt iespaidu, ka kāds dabū priecāties sakarā ar tuvinieka sakropļošanu vai nonāvēšanu. Ir vērts atgādināt prof. V. Sinaiska kodolīgo atbildības mērķa formulējumu, proti, gandarījuma došana, konflikta nolīdzināšana, lai atjaunotu vai nodibinātu pilsonisko mieru.¹³ Taču vēl svarīgāk ir izkopt mierinājuma maksas jeb pagaidām par morālo kaitējumu sauktā jēdziena saturu.

Terminu nozīmīguma sakarā jāatzīmē kāds plašāku apspriešanu pelnošs fakts. Izplatīts ir apgalvojums, ka jēdziens "morālais kaitējums" kā vispārēji lietojams apzīmējums ir ieviests tikai ar 2006. gada grozījumiem Civillikumā, un pirms tam tikai kā attiecināms uz īpašiem gadījumiem bija iekļauts ar Civillikuma grozījumiem, kas 1992. gada 22. decembrī izdarīti 2352. un 2353. pantā. Formāli tā tas tiešām notika. Taču pēc būtības atlīdzība, kas dodama par nemantisku kaitējumu, bija paredzēta jau Civillikumā tā pieņemšanas brīdī. Aplūkosim, ko nozīmē 2349. pantā teiktais: ja miesas bojājuma sekas bijušas sakropļojums vai izķermojums, tad arī par to noteicama atlīdzība, pēc tiesas ieskata. Par ko noteicama atlīdzība? Nav šaubu, ka par tām negatīvajām sekām, ko nevar izmērit kā mantisku samazinājumu, respektīvi, zaudējumu. Tātad par psihiskiem pārdzīvojumiem, emocionālo diskomfortu un ciešanām, ko izraisa vai nu sakropļojums, vai izķermojums, vai abi kopā. Un atlīdzības apmēru nosaka tiesa pēc sava ieskata, vadoties, protams, no taisnīguma un saprātīguma apsvērumiem. Tas ir tieši tas pats, ko vēlāk sāka apzīmēt ar terminu "morālais kaitējums." Par to, ka Civillikuma

¹² Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2012. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. C04338207, PAC-0068. Par spriedumu iesniegtā kasācijas sūdzība nav vēl izskatīta.

¹³ Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 147. lpp.

2352.–2353. pantā paredzētā atlīdzība savā būtībā ir kompensācija par morālo kaitējumu, Augstākās tiesas Senāts norādīja jau 1999. gadā, turklāt atsaucoties arī uz Augstākās tiesas plēnuma 1999. gada 26. februāra lēmumu Nr. 1.¹⁴ Secināms, ka ar terminu “morālais kaitējums” apzīmē plašāku kategoriju, kurā kā apakšgrupa ietilpst atlīdzība par sakropļojumu un izķēmojumu, kā arī atlīdzība par goda un cieņas aizskārums, vispārēju miesas bojājumu (kas nav radījis CL 2349. pantā paredzētās sekas), privātuma aizskārums un citas apakšgrupas, kuru skaits turpina augt, bet kurām nav kaitējuma atlīdzības veidus klasificējoša nozīme. Likums neparedz atsevišķi atlīdzību par sakropļojumu vai izķēmojumu un vēl atlīdzību par sūpēm un ciešanām (morālo kaitējumu).

Neskaidrības un pretrunas ir radījis arī Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums,¹⁵ kurā kaitējumi iedalīti trīs grupās: mantiskais zaudējums, personiskais un morālais kaitējums. Saskaņā ar likuma 8. pantu personiskais kaitējums ir kaitējums, kas ar iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību nodarīts fiziskās personas dzīvībai, fiziskajai integritātei, veselībai, brīvībai, godam un cieņai, personiskam un ģimenes noslēpumam vai komercnoslēpumam, autortiesībām vai citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm. Tāds var tikt konstatēts arī juridiskai personai. Tātad runa ir par kaitējumu, kas neizraisa fiziskas ciešanas, kā tas ir goda vai autortiesību aizskārumos. Savukārt 9. pants nosaka, ka morālais kaitējums šā likuma izpratnē ir personiskais kaitējums, kas izpaužas kā fiziskās personas ciešanas, kuras tai izraisījis būtisks šīs personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu prettiesisks aizskārums (ar grozījumiem, kas izdarīti ar 01.07.2011. likumu). Tādējādi morālais kaitējums ir traktēts kā apakšgrupa personiskajos aizskārumos, savukārt zaudējumi mantiska samazinājuma veidā, piemēram, ārstēšanās izdevumi, nav personisks aizskārums. Tas atšķiras no dalījuma Civillikumā, kura Saistību tiesību daļas 19. nodaļas pirmajā apakšnodaļā “Prasījumi personisku aizskārumu dēļ” ir regulētas tiesības uz atlīdzību par miesas bojājumiem, kas aptver gan zaudējumu (ārstēšanās izdevumu, atrautās peļņas) atlīdzību, gan kompensāciju par morālo kaitējumu, tostarp arī par personiskās brīvības ierobežošanu, goda, cieņas aizskārumiem, sakropļojumu, izķēmojumu un citiem, tātad neatkarīgi no fiziskām sūpēm. Nebūtu liela nelaime, ja vien prakse nebūtu ievirzījies tā, ka atlīdzību prasa gan par personisku aizskārums, gan vēl arī par morālo kaitējumu. No Civillikuma regulējuma neizriet, ka par vienu nodarījumu varētu prasīt divas atlīdzības summas: vienu par sakropļojumu vai goda aizskārums, otru – par morālo kaitējumu.

Praksē, kā jau norādīts, atrodami prasības pieteikumi, kuros cietušais prasa ne tikai atsevišķi par vairākiem vienlaikus veiktiem nodarījumiem, bet pat atsevišķi par katru no vairākiem miesas bojājumiem, piemēram, norādot, ka prasība celta par morālo kaitējumu par 1) lauztu roku, 2) bojātiem iekšējiem orgāniem, 3) invaliditātes iestāšanos. Atrodami daži spriedumi, kuros piesprieda vienu summu par sakropļojumu vai izķēmojumu, bet vēl cita par morālo kaitējumu. Augstākās tiesu instances tādu interpretāciju ir labojušas. Vairāki miesas bojājumi ir ņemami vērā, izvērtējot aizskāruma smagumu un sekas, taču kaitējums vienam tiesību subjektam ar vienu prettiesisku rīcību parasti civilstrīdos netiek dalīts vairākos

¹⁴ Augstākās tiesas Senāta 1999. gada 31. marta spriedums lietā Nr. SKC-1/1999. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1999. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2000, 178.–180. lpp.

¹⁵ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: likums, pieņemts 02.06.2005. Latvijas Vēstnesis, 2005, 17. jūnijs, Nr. 96 (3254); Ziņotājs, 2005, 14. jūlijs, Nr. 13.

kaitējumos. Citāda pieeja vērojama kaitējuma atlīdzināšanā kriminālprocesā gadījumos, kad persona atzīta par vainīgu vairākos nodarījumos (pēc vairākiem Krimināllikuma pantiem). Tādos gadījumos iespējams, ka pārsūdzības kārtībā kāds nodarījums tiek pārkvalificēts vai atzīts par nepierādītu, un tāpēc tiesas ir vērtējušas, cik tiek prasīts par katru nodarījumu atsevišķi.¹⁶ Šajā sakarā apsverami norādījumi, kas ietverti Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) oficiālā dokumentā,¹⁷ kura virsraksts latviski ir "Praktiskas vadlīnijas par taisnīgas atlīdzības prasībām". Šī dokumenta 13. punktā ir redzams, ka ECT izskata nemantiska kaitējuma prasības, tostarp par finansiālu kompensāciju par garīgām vai fiziskām ciešanām, un 15. punktā norādīts, ka gadījumos, kad pieteicējs jūtas cietis no vairākiem tiesību aizskārumiem, viņš var prasīt vai nu vienu summu par visiem aizskārumiem, vai atsevišķu summu par katru aizskārumu.¹⁸ Tādējādi tas ir likuma interpretācijas jautājums, kad pastāv vairāki aizskārumi. Domājams, ka civilstrīdos pieļaujami nošķirti prasījumi, piemēram, par miesas bojājumiem un vienlaikus veiktu goda aizskārumu, turpretim vairāki miesas bojājumi uzskatāmi par vienotu aizskārumu.

Aplūkosim vienu no vairākām ar Talsu traģēdiju saistītajām lietām. Vidis V. 2006. gada 8. maijā cēla Rīgas apgabaltiesā prasību pret Latvijas valsti Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta (VUGD) personā un lūdza piedzīt atlīdzību Ls 40 000 par nodarīto sakropļojumu un izķerājumu, atlīdzību Ls 20 000 par nodarīto kaitējumu veselībai, atlīdzību Ls 40 000 par nodarīto morālo kaitējumu, zaudējumus Ls 967,28, kas saistīti ar nodarīto miesas bojājumu ārstēšanu, kā arī atlīdzināt izdevumus par juridisko palīdzību 5% apmērā no prasības apmierinātās summas. Prasības pieteikumā norādīts ka 1997. gada 28. jūnijā notikusī traģēdija prasītājam radījusi ievērojamu fizisku un morālu kaitējumu, kreisā pleca daļēju amputāciju, kā arī atstājusi neizdzēšamu negatīvu iespaidu uz visu viņa dzīvi. Rīgas 7. slimnīcā "Gaiļezers" mediķi veikuši Vidim V. četras operācijas ar vispārējo narkozi, kā arī vairākas asins pārliešanas. Rehabilitācijas centrā "Vaivari" viņam veikts rehabilitācijas kurss – psihoemocionālā stabilizācija un kustību apjoma uzlabošana kreisajā rokā. Slimnīcā Vidis V. ticis inficēts ar vīrusa hepatīta B formu, ar ko viņš slimojis vidēji smagā formā no 1997. gada 3. novembra līdz 1998. gada 6. janvārim. No 1997. gada 6. oktobra līdz 2001. gada 17. novembrim Vidis V. atzīts par bērnu invalīdu. Kopš traumas brīža sabiedrībā Vidis V. neuzturas apgērbā, kas atsedz ķermeņa daļas, jo ķermeņa brūču rētas piesaista apkārtējo pastiprinātu uzmanību, kas liek justies psiholoģiski slikti. Ierobežota muskuļu funkcija liedz prasītājam piedalīties fiziskās aktivitātēs un veikt fizisku darbu. Traumas liedz prasītājam izvēlēties profesiju, kur nepieciešamas fiziskās aktivitātes un kur jāizmanto roku veiclība. Prasība pamatota ar Latvijas Republikas Satversmes 92. pantu, Civillikuma 1410., 1635., 1782., 2347., 2349., 2352. pantu.

¹⁶ Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>

¹⁷ ECHR. Practice direction. JUST SATISFACTION CLAIMS (Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007). Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf

¹⁸ 13. The Court's award in respect of non-pecuniary damage is intended to provide financial compensation for non-material harm, for example mental or physical suffering. 15. ... Applicants who consider themselves victims of more than one violation may claim either a single lump sum covering all alleged violations or a separate sum in respect of each alleged violation.

Ar Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2007. gada 14. maija spriedumu prasība apmierināta daļēji. Tiesa nospriedusi piedzīt no Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta par labu Vidim V. zaudējumus Ls 959,98, atlīdzību par nodarīto kaitējumu veselībai Ls 20 000, atlīdzību par veselības kaitējuma rezultātā gūto sakropļojumu un izķerājumu Ls 40 000, kā arī atlīdzību Ls 20 000 par morālo kaitējumu, kopā Ls 80 959,98. Pārējā daļā prasība noraidīta.

Izskatījusi lietu sakarā ar VUGD apelācijas sūdzību un Vida V. pretapelācijas sūdzību, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta ar 2009. gada 4. novembra spriedumu prasību apmierinājusi daļēji, nospriedusi piedzīt no VUGD par labu Vidim V. atlīdzību par sakropļojumu Ls 25 000, ārstēšanās izdevumus Ls 959,98, kopā Ls 25 959,98. Senāts Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2009. gada 4. novembra spriedumu atstāja negrozītu, kasācijas sūdzību un kasācijas pretsūdzību noraidīja.¹⁹

Tiesu lietas satur apgalvojumus par visdažādākajām kaitējuma izpausmēm, kuras, neraugoties uz emocionālo aprakstīšanas veidu, nepakļaujas ne konkrētai pārbaudei, ne salīdzinājumam ar citiem gadījumiem. Senātā izskatītajā kasācijas tiesvedības lietā Nr. SKC-319/2011 prasītāja lūgumu piedzīt Ls 5000 un Ls 100 000 pamatoja ar to, ka sliktās ārstēšanas rezultātā viņa “ir bijusi spiesta arī turpmāk ārstēties ambulatori un stacionāri, nav spējīga strādāt, 2002. gada novembri atzīta par otrās grupas invalīdi, kā arī viņai nodarīts morālais kaitējums, kas izpaužas kā savas nepilnvērtības apzināšanās, personīgās laimes neiespējamība un pastāvīgas fiziskās sāpes”.

Morālais kaitējums – prezumējams vai pierādāms?

Par dziļi filozofisku uzskatāms jautājums par to, vai morālais kaitējums ir jāpierāda, vai arī tas ir prezumējams. CL 1635. panta trešā daļa pašreiz nosaka gadījumus, kad morālais kaitējums ir prezumējams (konkrētu noziedzīgu nodarījumu gadījumā), un norāda, ka citos gadījumos kaitējums cietušajam jāpierāda. Tātad šajā otrajā variantā ir prasīts, lai persona pierāda, ka viņai ir ciešanas, sāpes un tieši cik lielas. Ir dažas civillietas, kurās prasītājs ir iesniedzis ārsta atzinumu, ka miesas bojājumi ir radījuši lielas sāpes un ciešanas. Diemžēl tādi atzinumi kā pierādījumi nav daudz stiprāki par paša cietušā paziņojumu. Arī tiesneši pēc savas pieredzes zina, ka miesas bojājumi rada sāpes, kā arī to, ka tuvinieka nāve parasti izraisa negatīvus pārdzīvojumus. Tāpēc šis dalījums nav uzskatāms par veiksmīgu. Neveiksmīgs ir arī norādījums minētajā pantā par to, ka tiesai, nosakot atlīdzību, jāņem vērā morālā kaitējuma smagums, tātad jāsalīdzina ar kaut ko smagāku vai vieglāku. Tas ir visai deklaratīvs norādījums, jo nav atrodams pamats, ar kuru salīdzināt šīs parādības smagumu. Var jau piesaukt esošo praksi, bet tomēr ir bezjēdzīgi strīdēties par to, vai rokas zaudēšana ir smagāka par kājas vai acs zaudēšanu, kā arī apgalvot, ka tiesa kādā iepriekšējā spriedumā kaitējuma smagumu ir nepastrīdami novērtējusi. Tādējādi CL 1635. panta trešās daļas normas kalpo vienīgi kā bremsējošs šķērslis pret samākslotām vai pārmērīgi sikumainām prasībām. Par tādu zināmu laiku kalpoja atsaucis uz to, ka likums morālā kaitējuma atlīdzību paredz tikai konkrēti noteiktajos gadījumos, kā tas arī bija līdz 1635. panta grozījumiem 2006. gadā.

¹⁹ Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-319/2011.

Personas, kurām ir tiesības uz mierinājuma maksu

Jautājums par morālā kaitējuma kompensēšanu ir aktuāls arī tādā aspektā, ka no bojā gājuša cilvēka tuviniekiem ir tiesības prasīt kompensāciju. Lietā sakarā ar deviņus gadus veca puisēna nāvi prasību cēla māte un tēvs, prasot kompensāciju ne tikai sev, bet kā bojā gājušā dēla māsas likumiskie pārstāvji arī viņas vārdā. Pirmās instances tiesa piesprieda kompensāciju par morālo kaitējumu mātei Ls 40 000, tēvam Ls 40 000, mātai Ls 20 000. Izskatot lietu apelācijas kārtībā, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta noteica vecākiem citu atlīdzības summu, bet attiecībā uz māsu atzina, ka prasība noraidāma, ņemot vērā Eiropas Padomes Ministru komitejas 1975. gada 14. marta rezolūciju Nr. (75) 7 "Par zaudējumu atlīdzību gadījumos, kad nodarīti miesas bojājumi, un nāves gadījumā". Tās 19. punktā noteikts, ka tiesības uz atlīdzību par pārciestajām ciešanām upura nāves gadījumā maksājamas tikai upura dzīvesbiedram vai viņa bērniem, vecākiem vai saderinātajam, pat šajā gadījumā atlīdzība var tikt pakļauta nosacījumam, ka šīm personām bija tuvas emocionālās saites ar upuri nāves brīdī.²⁰ Šādas pieejas atzišanu vairākos spriedumos paudusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa.

Skaidrības labad vien jāpiebilst, ka atlīdzība nosakāma katram no tuviniekiem atsevišķi. Saistībā ar kompensācijas par morālā kaitējuma piešķiršanu cietušo personu ģimenēm Senāts ir norādījis, ka par katru notikušo gadījumu tiek noteikta viena atlīdzināmā summa ģimenei, nevis katram ģimenes loceklim atsevišķi (sk. Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. SKC-579/2009 18. punktu, 2001. gada 12. janvāra sprieduma lietā Nr. SKC-22/2011 13. punktu). Līdz ar to, kā atzinis Senāts, apelācijas instances tiesas secinājums, ka nav pamata atsevišķu atlīdzību piedzīt Aijas Z. un Artūra Z. labā, jo atlīdzība tiek piespriesta pašai cietušajai personai, pilnībā atbilst judikatūrai.

Fakts, ka pašam negadījumā cietušajam Andrim Z. ir noteikts atlīdzinājums Ls 100 000, Senāta ieskatā, pēc būtības sniedz apmierinājumu un gandarījumu arī morālo kaitējumu guvušās personas ģimenes locekļiem – mātei un brālim.²¹

Līdzīgs jautājums rodas arī lietās, kurās nav nodarīti miesas bojājumi vai nonāvēts cilvēks. Šajā un vēl citā sakarā ievēribu pelna divas lietas, kas sakarā ar nepaziņošanu par inficēšanos ar infekcijas slimību (C hepatīta vīrusu) tika skatītas pret vienu tiesību aizskārēju Administratīvā rajona tiesā un nedaudz vēlāk par to pašu pret citu atbildētāju – civilprocesuālā kārtībā.

M. D. 1998. gada janvārī kā donors deva asinis P. Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcā (turpmāk – Slimnīca). Asinsdonoru nodaļā viņa asinis tika konstatēts anti HVC+, kas nozīmē inficēšanos ar C hepatīta vīrusu. Pretēji normatīvo tiesību aktu prasībām Slimnīca nepaziņoja par to donoram. Slimnīca gan nodeva informāciju Slimību profilakses un kontroles centram, bet arī tas neinformēja donoru. Par savu inficēšanos M. D. uzzināja tikai 2002. gada decembrī, uzsākot ārstēšanos Infektoloģijas centrā, kur arī analīzes uzrādīja C hepatīta vīrusa infekciju. 2005. gada 1. novembrī Administratīvajā rajona tiesā tika saņemts M. D. un četru viņa tuvinieku pieteikums par Slimību profilakses un kontroles centra faktiskās rīcības atzišanu par prettiesisku un morālā kaitējuma atlīdzināšanu Ls 30 000 apmērā. Administratīvā rajona tiesa pieteikumu noraidīja, taču Administratīvā apgabaltiesa, izskatot pieteikumu apelācijas kārtībā, to apmierināja daļēji: 1) atzina

²⁰ Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. SKC-93/2011.

²¹ Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 9. februāra sprieduma lietā Nr. SKC-56/2011.

par prettiesisku Slimību profilakses un kontroles centra faktisko rīcību, nesniedzot M. D. informāciju par to, ka pastāv profesionāli pamatotas aizdomas par viņa inficēšanos ar infekcijas slimību (C hepatīta vīrusu), 2) uzlika pienākumu Latvijas Republikai atlīdzināt M. D. nodarīto morālo kaitējumu Ls 4000 apmērā, bet tuviniekiem attiecīgi Ls 2000, Ls 1000, Ls 1000 un Ls 1000 apmērā. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments pēc līdzpieteicēju (tuvinieku) kasācijas sūdzības ar 2012. gada 19. oktobra spriedumu atcēla minēto apgabaltiesas spriedumu daļā, ar kuru noraidīts viņu pieteikums, un nodeva šajā daļā lietu jaunai izskatīšanai. Attiecībā uz Ls 4000 piedziņu M. D. spriedums ir stājies spēkā.

Par šo pašu tiesību aizskārumu M. D. 2009. gada janvārī cēla civilprasību pret Paula Stradiņa Kliniskās universitātes slimnīcu, prasot piedzīt par morālo kaitējumu Ls 30 000. Pirmās instances tiesa prasību apmierināja, apelācijas instances tiesa prasību apmierināja daļēji – Ls 3000 apmērā. Kasācijas instances tiesa, analizējot lietas apstākļus, norādīja, ka morālais kaitējums uzskatāms par vienota aizskāruma sekām, kuru pieļāvusi gan Slimnīca, gan Slimību profilakses un kontroles centrs, un tāpēc tiesai bija jāizvērtē katra atbildīgā līdzdalības pakāpe.²² Rīgas apgabaltiesa, kurai Senāts nodeva lietu jaunai izskatīšanai, 2013. gada 30. oktobrī nosprieda piedzīt no Slimnīcas par labu M. D. morālā kaitējuma atlīdzību Ls 2000 apmērā.²³ Spriedums ir stājies likumīgā spēkā, gan atstājot pārdomām jautājumu, vai prasījumu virzīšana pa divu veidu tiesu instancēm ir pareiza un pamatota.

Mierinājuma naudas apmēra noteikšana

Juridiskajā literatūrā²⁴ un tiesu spriedumos ir uzkrājies daudz atzinumu par to, kas apsverams, nosakot kompensācijas apmēru. Tie ir vērā ņemami, bet tomēr nedod skaidras atbildes. Kā jau bija teikts, kompensāciju par morālo kaitējumu tiesa nosaka pēc sava ieskata (CL 1635., 2349. pants). Civillikuma 5. pants precizē, ka šādos gadījumos tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem. Savukārt CL 1635. panta otrajā daļā ir norāde, ka jāņem vērā morālā kaitējuma smagums un sekas. Saskaņā ar Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 14. pantu morālo kaitējumu nosaka atbilstoši aizskarto tiesību un ar likumu aizsargāto interešu nozīmīgumam un konkrētā aizskāruma smagumam, ņemot vērā iestādes rīcības tiesisko un faktisko pamatojumu un motīvus, cietušā rīcību un līdzatbildību, kā arī citus konkrētajā gadījumā būtiskus apstākļus. Likumā noteiktas maksimālās summas, kas piespriežamas atbilstoši nodarījuma smagumam.

Nav nekas nepareizs arī izvērstākā skaidrojumā: vērtējot kaitējuma smagumu un sekas, jāvērs uzmanība uz

- 1) aizskarto tiesību vai labumu nozīmīgumu;
- 2) neatļautās darbības radītajām sekām, to raksturu, neatgriezeniskumu;
- 3) pašas cietušās personas rīcību, tostarp cik aktīvi tā aizsargājusi savas aizskartās tiesības.

²² Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 19. septembra spriedums lietā Nr. SKC-823/2012.

²³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2013. gada 30. oktobra spriedums lietā Nr. CA-1030-13/9.

²⁴ Joksts O. Morālais kaitējums: zaudējumu atlīdzināšana. Jurista Vārds, 2005, 26. aprīlis; Matjušina R. Kritēriji morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanai. Jurista Vārds, 2009, 30. jūnijs, Nr. 26 (579); Matule S. Morālā kaitējuma kompensācijas aprēķina vadmotīvi. Jurista Vārds, 2011, 12. aprīlis, Nr. 15 (662); Grūbe A. Par morālo kaitējumu un tā atlīdzību kriminālprocesā. Latvijas Vēstnesis, 2009, 25. novembris, Nr. 390/391.

Diemžēl tomēr jākonstatē, ka civilstrīda puses un tiesas bieži cenšas paveikt neiespējamo: novērtēt naudas izteiksmē to, ko naudā novērtēt vispār nevar. Arī attiecībā uz morālā kaitējums **smagumu** jāsaka, ka vērtēšana var būt tikai relatīvi salīdzinoša, jo nav taču “standarta lieluma”, kas kalpotu par bāzi vērtējumiem – smagāks vai vieglāks.

Tas pats sakāms par tiesību aizskārumu dalījumu būtiskos un tātad arī nebūtiskos vai varbūt mazbūtiskos aizskārumos. Šis kritērijs gan var kalpot par iebildumu pret tādu prasījumu, ko nevar apzīmēt ar terminu “fiziskas vai garīgas ciešanas”, taču, ja atzīst ciešanu rašanos, tad kļūdaini būtu sludināt, ka brīvības ierobežošana vai aizskārumus vārdos ir mazāk smags, mazāk būtisks nekā miesas bojājums. Teiktais neizslēdz diferenciāciju viendabīgu aizskārumu grupā, piemēram, klasificēt miesas bojājumus un pat izstrādāt tabulas, kurās acs vai pirksta zaudējums salīdzināts ar rokas vai plaušas zaudējumu.

Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentā laika posmā kopš 2006. gada, kad izdarīti grozījumi Civillikuma 1635. pantā, līdz 2014. gada februārim izskatītas vairāk nekā 70 lietas, kurās prasīta morālā kaitējuma kompensācija. Tajās vērojama ļoti liela piespriesto summu daudzveidība.

Neapšaubāmi, ka judikatūra ir tiesību palīgavots, ar kuru jāreķinās turpmāk izskatāmajās lietās. Taču katrā lietā ir atšķirīgi apstākļi pat tad, ja pats nodarījuma fakts izskatās tāds pats kā citā lietā. To visai skaidri rāda jau minētās Talsu traģēdijas lietas, kurās visi upuri ir cietuši, nolūzušajam auto pacēlāja grozam krītot no liela augstuma, taču piespriestās summas ir atšķirīgas: Ls 20 000, 25 000, 50 000, 100 000.

Daudz plašāks diapazons ir kaitējumu kompensācijai kopumā, kas rāda, ka ne vienmēr kompensācija nosakāma tūkstošos. Nepatiesa informācijas publicēšana parādnieku datubāzē – Ls 500, fotogrāfijas prettiesiska publicēšana – Ls 3000, apsūdzības uzrādīšana krimināllietā un vēlāka attaisnošana – vienā gadījumā Ls 2500, citā – Ls 500, tiesību uz privāto dzīvi aizskārumi – Ls 1000, miesas bojājumi – Ls 500, citā lietā – Ls 31 000. Savukārt, kā rāda apkopojums par tiesu praksi administratīvajās lietās, tad atlīdzības amplitūda ir no Ls 30 līdz Ls 3000, nevienā no apskatītajām lietām tiesa nav piespriedusi morālā kaitējuma atlīdzinājumu, kas pārsniedz Ls 3000.²⁵ Kriminālprocesā noteiktās kompensācijas par morālo kaitējumu ir robežās no Ls 500 līdz Ls 50 000.²⁶

Līdz ar to salīdzinošā metode ne vienmēr ir labs instruments un izmantojams kā arguments, lai apstrīdētu tiesas kādā līdzīgā situācijā piespriesto summu. Salīdzināšanas un tipizēšanas metode balstās uz vienlīdzības principu, un visai abstraktā līmenī nosaka to, ka salīdzināmos gadījumos atlīdzinājumam jābūt līdzīgam, bet atšķirīgos – atšķirīgam. Gala vārds sakāms tiesai.

Taču prasību summas nemitīgi pieaug. To sevišķi spilgti parāda informācija presē par prasībām, kas pieteiktas 2013. gada novembrī Zolitūdē notikušās traģēdijas sakarā. Kā ziņots presē, prasības pieteikumos lūgts piedzīt konkrētu fizisko personu labā 70 miljonus eiro, 50 miljonus latu (71,14 mlj. eiro), 40 miljonus latu (56,91 mlj. eiro), 10 miljonus latu (14,23 mlj. eiro). Tas darīts, cita starpā, ar pamatojumu, ka nevar atstāt pa vecam cilvēku drošību, kā arī ar pamatojumu, ka daudz pelnošie atbildētāji (būvorganizācijas un tirgotāji), vismaz daži, tādas summas var bez īpašām rūpēm samaksāt.²⁷

²⁵ Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums, 2011.

²⁶ Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. 2010/2011.

²⁷ LETA 19.02.2014; Gobzems A. Maskas ir kritušas. Jurista Vārds – Esejas, 2014, 30. janvāris.

Šie jaunākie notikumi liek atgriezties pie jautājuma par morālā kaitējuma kompensācijas mērķiem. Judikatūrā ir uzkrājušās dažādas noderīgas atziņas par apstākļiem, kas ņemami vērā, nosakot atlīdzības apmēru.

Spriedumos tiek norādīts, piemēram, ka ņemtas vērā pārdzīvotās fiziskās, garīgās ciešanas, kas saistītas ar iegūto traumu raksturu, ķermeņa sakropļojumu, dzīves kvalitātes samazināšanos, kā arī nespēju atgriezties ierastajos dzīves apstākļos,²⁸ prasītājam nodarītais morālais kaitējums izpaužas kā pārciestas fiziskas sāpes, vairākas operācijas, kustību spēju ķermeņa labajā pusē zudums uz laiku, runas spēju zudums uz laiku, nepieciešamība līdz mūža galam lietot medikamentus un sistemātiski atrasties medicīnas iestāžu kontrolē. Autoavārijas un operāciju rezultātā pārciesto fizisko ciešanu rezultātā prasītāja nereti izjūt depresīvu noskaņojumu, ir raudulīga, dažkārt izjūt diskomfortu un baiļu sajūtu, prasītāja nav spējīga ilgāku laiku koncentrēties darbam, lasīt, viņa ir bijusi spiesta pārtraukt mācības.²⁹

Taču pavisam maz uzmanības tiesas veltījušas jautājumam, kāpēc konkrētajam prasītājam tieši prasītais kompensācijas apmērs dos viņa dzīvesveidam, iepriekšējās darbības raksturojumam, nākotnes perspektīvām un interesēm atbilstošu mierinājumu.

Paradoksāli, ka mantisko prasījumu lietās tiesas līdz santīmam vai centam pārbauda prasījuma pamatotību, iesniegtos čekus un kvītis, bet kaitējuma atlīdzības lietās lemj par tūkstošos un desmitos tūkstošu lielām kompensācijām, necenšoties sīkāk noskaidrot prasītāja dzīvesveidu, intereses, mantisko stāvokli pirms kaitējuma nodarīšanas, paredzamo izaugsmi nākotnē. Tiek uzskatīts par netaktisku “nesaprast, ka cilvēkam ir lielas bēdas”. Kompensācija par kaitējumu nav sods, lai gan tai piemīt arī preventīva un sodīšanas iedarbība. Sodīšana ļoti bieži jau ir notikusi ar krimināllietā piespriehtu sodu, un apskatāmā kompensācija nav saucama par papildsodu. Tā nav uzskatāma par papildinājumu ārstēšanās un citu zaudējumu atlīdzībai, kas prasāmi un tiek piespriehts atsevišķi. Tā nav uzskatāma arī par ekvivalentu aizstājumu zaudētai rokai, kājai vai veselībai kopumā. Ir būtiski uzsvērt, ka tiesa lemj tieši par mierinājuma došanu. Nesamērīga mierinājuma naudas piespriešana var nonākt pretrunā ar tās mērķi, samierināšanās vietā radot vārdos neizteiktu, bet pilnīgi iespējamu konstatējumu, ka tuvinieka nāve kādu citu no krāvēja, mūrnieka vai pārdevēja pēkšņi padarījusi par bagātnieku, kas var atļauties iegādāt dārgu jahtu un vizināties pa Vidusjūru. Nelaieme devusi to, ko savā darba mūžā konkrētais prasītājs ar viscentīgāko darbu nav cerējis sasniegt. Anglijā tiesas cenšas samērā sīki noskaidrot, kas būtu noticis ar cietušo, ja kaitējums netiktu nodarīts, kā arī to, kāda būs viņa dzīve pēc notikušā. Prasītāja solījumi nodot lielu daļu no piespriehtā labdarībai nav vēlāk saistoši, un, pat ja solījumu izpildītu, tad nez vai atsevišķs cilvēks spēj vistaisnīgāk izlemt, kuram visvairāk vajadzētu palīdzēt. Vai būtu pareizi mierinājuma došanu pārvērst par labumu sadales vai pārdales funkciju, attiecīgi cenšoties aizstāt valsts institūcijas. Savukārt, ja atbildētāja ir Latvijas valsts, svarīgi atcerēties, ka budžeta nauda ir nodokļu maksātāju nauda un kompensācija dažām mierinājumu pelnošām personām nozīmē līdzekļu mazinājumu izglītībai, slimnīcām, citām sociālām vajadzībām. Uz vispārējā fona par maksimāli bargu sodu tiem, kas ar savu bezatbildību nodara lielu postu, šie apsvērumi var izklausīties “ķecerīgi”. Taču plašāka iepazīšanās ar citu valstu tiesu

²⁸ Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-319/2011.

²⁹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2009. gada 16. februāra spriedums lietā Nr. C28095108, CA-1643-09/7.

praksi rāda, ka, tāpat kā nesen ar līgumsodu milzīgajiem apmēriem Latvija bija kritusi galējībā, arī nemantiskā kaitējuma atlīdzību aspektā Latvija ir aizsteigusies tālu priekšā daudzām Eiropas valstīm. Norvēģijā atzīts, ka apmēram 25 000 eiro ir standarts mierinājuma maksai par smagos noziegumos nodarītu kaitējumu. Francijā sāpju nauda tiek piespriesta, sākot no 1500 līdz 45 000 eiro, bet maksimums esot 70 000 eiro. Vācijā kā jau ļoti bagātā valstī *Shmerzensgeld* (sāpju nauda) sasniedz 600 000 eiro. Populāra ir nodrošināšanās pret nelaimēm ar apdrošināšanas palīdzību, bieži vien par svarīgāko tiesas uzskata konkrēti pierādāmo materiālo zaudējumu devīgāku atlīdzināšanu, nevis morālo kaitējumu.³⁰

Atbrīvojums no valsts nodevas maksāšanas – ceļš uz miljonu prasījumiem

Viens no likumdošanas ceļā risināmiem jautājumiem ir par to, vai nevajadzētu grozīt CPL 43. panta pirmās daļas 2) un 4) punkta normas, kas nosaka, ka no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos atbrīvoti prasītāji prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve, kā arī prasītāji prasībās par noziedzīga nodarījuma rezultātā radušos materiālo zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzināšanu. Nav šaubu, ka likumā nosauktajos gadījumos ir vajadzīgi atvieglojumi prasītājam. Taču prakse rāda, ka atbrīvošana no valsts nodevas ir novedusi pie prasītāju nekritiskas attieksmes, kas izpaužas klaji nesamērīgu morālā kaitējuma atlīdzības prasījumu izvirzīšanā. Apstākļos, kad tiesu spriedumos kaitējuma kompensācijai piespriestas summas svārstās no 300 līdz 140 000 eiro, par modes lietu kļūst prasījumi vismaz pusmiljona eiro apmērā. Savukārt, kā lasāms presē, prasības par morālā kaitējuma atlīdzību Zolitūdes nelaimē cietušajiem tiek pieteiktas jau 20 un 40 miljonu eiro apmērā. Var saprast prasītāju vēlmi ieviest Latvijā tik augstus standartus, kādus nav pieņēmušas ne Vācija, Anglija, ne citas pasaules valstis, taču tiesai šāda taktika nepalīdz nonākt pie taisnīga un saprātīga sprieduma. Risinājums varētu būt tāds, ka CPL 43. pantā tiek noteikts prasījuma augstākais sliekšnis, līdz kuram prasītājs ir atbrīvots no valsts nodevas, piemēram 50 vai 100 tūkstoši eiro, turpretim virs šī sliekšņa nodeva būtu maksājama.

Kopsavilkums

Civillikuma grozījumi, kas izdarīti ar 2006. gada 26. janvāra un 2012. gada 29. novembra likumu, ir sekmējuši dažādos negadījumos cietušu personu aktīvu rīcību savu likumisko tiesību aizstāvēšanai, tostarp nemantiskā kaitējuma atlīdzības prasījumu pieteikšanu. Taču samērā bieži tiesu praksē pieprasītais nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmērs daudzkārt pārsniedz zaudējumu atlīdzības summas. Tā kā zaudējumu atlīdzība ir galvenais ekvivalences nodrošināšanas veids civiltiesībās, tad disproporcija liecina par ne vienmēr pamatotu vēlmi gūt mantisku labumu no jebkura nodarījuma, kas sagādā neērtības vai negatīvas emocijas.

³⁰ Digest of European Tort Law. Vol. 2. Essential Cases on Damage. B. Winiger, H. Koziol, B. A. Koch, R. Zimmermann (eds.). De Gruyter [b.v.], [b.g.]; A Comparison of Compensation for Personal Injury Claims in Europe. Gen Re, Claims Focus, January, 2014.

Nemantiskais kaitējums nav novērtējams naudas izteiksmē. Tāpēc nav pareizi runāt par nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu vai kompensēšanu (pēdējais to pašu atlīdzināšanu vien nozīmē). Civiltiesībās ieviešams piemērotāks termins “mierinājuma nauda” un veidojama jauna pieeja tā apmēra noteikšanai.

Mierinājuma naudas noteikšanai par pamatu nevar ņemt tos kritērijus, pēc kuriem mēra zaudējumu apmēru vai nosaka sodu kriminālprocesā, lielāka vērība pievēršama cietušā darba un dzīves apstākļiem, sasniegumiem un perspektīvām pirms nodarījuma, piespriesto summu izlietošanas iespēju izvērtējumam samierināšanas aspektā.

NĀKOTNES PILNVAROJUMS – JAUNA IESPĒJA UN IZAICINĀJUMS¹

CONTINUING POWERS OF ATTORNEY – NEW OPPORTUNITY AND CHALLENGE

Inese Lībiņa-Egnere, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

With regard to the regulation of the so called *Continuing Powers of Attorney*, international law emphasizes the importance of retaining maximal legal capacity, proportional solution for every situation of each individual that is in accordance with his interests and needs, respect for inherent dignity, individual autonomy including the freedom to make one's own choices, and independence of persons.

Continuing powers of attorney is an anticipatory measure and one of the self-determination methods that are available for capable adults.

Using continuing powers of attorney gives a chance for an individual to prepare for what shall happen if and when they are no longer able to take care of their own interests by appointing a representative that would defend person's interests if there were such a need. In this way the interference in the personal life of an individual is kept to the minimum because the individual himself has the chance to decide about his future.

In Latvia continuing powers of attorney has just come into force and time will show if and with what challenges we will be faced in its application process.

Atslēgvārdi: nākotnes pilnvarojums, rīcībspējas ierobežošana, pašnoteikšanās, atbildes un iepriekšējie pasākumi.

Key words: continuing powers of attorney, legal capacity restrictions, self-determination, responsive and anticipatory measures.

Nākotnes pilnvarojuma tiesiskais regulējums Civillikumā (Civillikuma ceturtais daļas 18. nodaļas pirmās apakšnodaļas III¹ sadaļa “Nākotnes pilnvarojums”) jau ir spēkā vairāk nekā pusgadu (no 2013. gada 1. jūlija), un, kā liecina Latvijas Zvērinātu notāru padomes sniegtā informācija, tas ir radis praktisko pielietojumu jau piecos gadījumos. Lai gan nākotnes pilnvarojums ir pilnīgi jauns tiesību institūts mūsu nacionālajās tiesībās, tomēr pamatojums tam meklējams dažādos starptautisko tiesību dokumentos jau pirms vairākiem gadiem.

¹ Iepriekš Latvijas Universitātes 71. konferencē autore referēja par to, ka tiesību jaunrades ceļā ir panākta nacionālo tiesību normu atbilstība cilvēktiesību standartiem personām ar invaliditāti, nosakot pilnīgas rīcībspējas ierobežošanas aizliegumu, tā vietā paredzot daļēju rīcībspējas ierobežošānu. Toreiz autore tikai pieminēja, ka bez rīcībspējas ierobežošanas un pagaidu aizgādņa iecelšanas Civillikumā paredzēts vēl viens mehānisms – nākotnes pilnvarojums, ko var piemērot, ja personai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi.

No Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām² un Eiropas Padomes 1999. gada 23. februāra Ministru komitejas rekomendācijas Nr. R (99) 4 “Par principiem attiecībā uz rīcībnespējīgu personu tiesību aizsardzību”³ izriet, ka aizsardzības pasākumiem jāspēj juridiski risināt dažādas pakāpes rīcībnespēju un dažādas situācijas, tajā skaitā jāietver arī tādi pasākumi, kas neierobežo personas rīcībnespēju. Uzsvārs tiek likts uz maksimālu rīcībnespējas saglabāšanu, samērīgu risinājumu katrai personas dzīves situācijai un tās interesēm un cilvēkam piemītošās cieņas, personīgās patstāvības, tostarp personīgās izvēles brīvības, ievērošanu. Tāpat tie aicina apsvērt nepieciešamību normatīvajos aktos regulēt kārtību, kādā rīcībnespējīga persona var nodrošināties pret iespējamu rīcībnespēju nākotnē.

Konkrēti nākotnes pilnvarojuma regulējuma nepieciešamībai pievēršas Eiropas Padomes 2009. gada 9. decembra Ministru komitejas rekomendācija Nr. CM/Rec (2009) 11 “Par principiem attiecībā uz nākotnes pilnvarojumiem un iepriekš dotiem norādījumiem rīcībnespējas gadījumā”⁴ (turpmāk – Rekomendācija Nr. CM/Rec (2009) 11). Šajā rekomendācijā nākotnes pilnvarojums (*continuing powers of attorney*) definēts kā rīcībnespējīgas personas dots pilnvarojums ar mērķi, ka tas stāsies spēkā pilnvarotāja rīcībnespējas gadījumā. Ar rīcībnespēju šai rekomendācijā saprot personas faktisko rīcībnespēju, nevis tiesas ceļā atzītu rīcībnespēju. Rekomendācijas Nr. CM/Rec (2009) 11 preambulā uzsvērts, ka pašnoteikšanās ir būtiska, respektējot katra cilvēka cieņu un cilvēktiesības. Tādējādi dalībvalstis tiek aicinātas veicināt rīcībnespējīgu personu pašnoteikšanos, ieviešot nākotnes aizsardzības pilnvarojuma un iepriekš dotu norādījumu normatīvo regulējumu nacionālo tiesību līmenī. Pašnoteikšanās un subsidiaritātes princips nozīmē arī to, ka dalībvalstīm ir jāapsver, vai šīm metodēm nebūtu jābūt prioritārām, salīdzinot ar citiem aizsardzības pasākumiem.

Tāpat pasākumi, kas palīdz risināt personas rīcībnespēju, ir iedalāmi divās kategorijās – atbildes (*responsive*) pasākumos un iepriekšējos (*anticipatory*) pasākumos. Atbildes pasākumi ir tie, kuru īstenošanu uzsāk pēc tam, kad personas spēja patstāvīgi pieņemt lēmumus, saprast un vadīt savu rīcību jau ir ierobežota, un tie ietver tiesas un sabiedrības iejaukšanos. Savukārt iepriekšēji pasākumi ir tie, kurus var veikt pati persona, kamēr tai vēl nav ierobežota rīcībnespēja. Nākotnes pilnvarojums un iepriekš dotie norādījumi veido divas rīcībnespējīgu personu pašnoteikšanās metodes, un tās ietilpst iepriekšējo pasākumu kategorijā. Tieši ar iepriekšējo pasākumu palīdzību ir iespējams vissekmīgāk īstenot personas pašnoteikšanos, jo tiem ir tieša ietekme personas dzīvē periodos, kad viņas spēja patstāvīgi pieņemt lēmumus ir samazināta.

Rekomendācijas Nr. CM/Rec (2009) 11 paskaidrojošajā memorandā⁵ norādīts, ka nākotnes pilnvarojums arvien vairāk tiek uzskatīts par tādu, ko ikvienam vajadzētu

² Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=205328> [aplūkots 15.01.2014.].

³ Council of Europe. Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning the legal protection of incapable adults. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=407333> [aplūkots 15.01.2014.].

⁴ Council of Europe. Recommendation CM/Rec (2009) 11 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning continuing powers of attorney and advance directives for incapacity. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1563397&Site=CM> [aplūkots 15.01.2014.].

⁵ Explanatory memorandum of the Recommendation CM/Rec (2009) 11 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning continuing powers of attorney and advance directives for incapacity. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1529977&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> CM [aplūkots 15.01.2014.].

apsvērt sastādīt, gluži tāpat kā testamentu.⁶ Iespēja pašam savlaicīgi izvēlēties pārstāvi ir nomierinoša un pat iedrošinoša, jo ļauj sagatavoties tam, kas var notikt, ja gadījumā persona pati vairs nebūs spējīga parūpēties par savām interesēm.

Kā nākotnes pilnvarojuma priekšrocības norādīts tas, ka nākotnes pilnvarojums var novērst tiesu un citu administratīvo iestāžu iejaukšanos personas privātajās lietās, tādējādi nodrošinot konfidencialitāti. Turklāt persona var būt pārliecinātāka, ka tā netiks iesaistīta ilgās, dārgās un emocionālos tiesvedības vai administratīvos procesos. Tāpat arī personas radiniekiem nebūs jāuzņemas potenciāli nepatīkamā iniciatīva, ierosinot šādus procesus. Kā svarīgs aspekts tiek minēta iespēja ietaupīt valsts resursus un atvieglot sistēmu šajā jomā. Tā kā personu ar ierobežotu rīcībspēju skaits arvien pieaug, proporcionāli pieaug arī ieceramo aizgādņu skaits, kas savukārt attiecīgi palielina tiesu un administratīvo iestāžu noslodzi.⁷

Jānorāda, ka minētie starptautisko tiesību dokumenti nebūt nav visi, kuros ietverti ar nākotnes pilnvarojumu saistīti jautājumi.⁸

Civillikumā ietvertais nākotnes pilnvarojuma regulējums tapis pēc plašas diskusijas ar Latvijas Zvērinātu notāru padomi, cilvēktiesību ekspertiem un tiesību zinātniekiem. Ar iniciatīvu par šāda regulējuma nepieciešamību Latvijas nacionālajās tiesībās pie Saeimas Juridiskās komisijas vērsās Latvijas Zvērinātu notāru padomes pārstāvji. Notāri praksē bija novērojuši, ka nepārtraukti pieaug smagu saslimšanu skaits, un šādos gadījumos ģimenes ir ierobežotas sniegt nepieciešamo atbalstu savam tuviniekam, jo trūkst efektīvas alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai, kas turklāt pēc iespējas vairāk respektētu personas gribu un cieņu.

Būtiski uzsvērt, ka nākotnes pilnvarojums ir uztverams gan kā alternatīva rīcībspējas ierobežošanai, gan kā patstāvīgs regulējums.

Civillikumā nākotnes pilnvarojuma regulējums ietverts Saistību tiesību daļas pirmajā apakšnodaļā "Pilnvarojuma līgums". Tādējādi uz nākotnes pilnvarojumu attiecas vispārīgais pilnvarojuma tiesiskais regulējums, ciktāl speciālais regulējums nenosaka citādi.

Civillikuma 2317.¹ pants noteic, ka ar nākotnes pilnvarojumu pilnvarotājs uzdod pilnvarniekam pārzināt viņa lietas gadījumā, ja pilnvarotājs veselības traucējumu vai arī citu iemeslu vai apstākļu dēļ nespēs saprast savas darbības nozīmi un nespēs vadīt savu darbību.

Nozīmīgi, ka nākotnes pilnvarojumā persona var brīvi izvēlēties dokumenta saturu. Taču ne mazāk būtiski ir šo saturu ļoti skaidri formulēt, jo pilnvarojuma dokuments tiks izmantots tad, kad personas spēja patstāvīgi pieņemt lēmumus, saprast un vadīt savu rīcību būs ierobežota. Pašnoteikšanās principa ietvaros ir svarīgi, lai tiesību normas ir tik plaši formulētas, ka atļauj katrai personai individuāli

⁶ Piemēram, Vācijā no likuma stāšanās spēkā 2005. gada jūlijā līdz 2008. gada rudenim nākotnes pilnvarojumu bija sastādījuši 1,5 miljoni cilvēku. Anglijā un Velsā pirmajos 13 mēnešos kopš nākotnes pilnvarojuma regulējuma stāšanās spēkā šo iespēju izmantojuši 69 377 cilvēki.

⁷ Explanatory memorandum of the Recommendation CM/Rec (2009) 11 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning continuing powers of attorney and advance directives for incapacity. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1529977&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> CM [aplūkots 15.01.2014.].

⁸ Iepriekš izteiktu gribu konkrētā jomā skar arī Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā. Eiropas Padomes Parlamentārā Asambleja 2012. gadā pieņēma rezolūciju Nr. 1859 (2012) "Par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību, ievērojot pacientu iepriekš izteiktu gribu", kura sniedz ieteikumus jau esošo rezolūciju papildināšanai.

izvēlēties pilnvarojuma apjomu, tā ierobežojumus un nosacījumus pēc savas nepieciešamības un vēlmēm.

Tradicionāli nākotnes pilnvarojums attiecas uz saimniecisko un finansiālo sfēru. Taču arvien biežāk nākotnes pilnvarojumu attiecina arī uz veselības, labklājības sfēru un citām privātajām sfērām. Valstīm arī pašām vajadzētu izvērtēt, vai un kādas sfēras iekļaujamas nākotnes pilnvarojumā, taču svarīgi, lai to ir pēc iespējas mazāk.⁹

Civillikumā ietvertais nākotnes pilnvarojuma definējums ir pietiekami plaši formulēts, un to iespējams izdot gan mantisko, gan nemantisko interešu aizsardzībai. Taču, protams, nākotnes pilnvarojuma tvērumā neietilpst tādu lēmumu pieņemšana, ko var pieņemt tikai persona pati. Piemēram, Francijas juridiskajā literatūrā lasāms,¹⁰ ka par spēkā neesošu tiks uzskatīts jebkurš pilnvarojuma punkts, kas neievēro aizsargātu pilngadīgu personu tiesību “vispersoniskākā kodola” ietvaru. Tādējādi pilnvarojums nevar ierobežot pilnvarotāja tiesības uz informāciju par darbībām, kas attiecas uz viņa personu, ierobežot brīvību attiecībā uz darbībām, kas uzskatāmas par strikti personiskām (dzimšanas paziņojums, bērna atzīšana, vecāku varas īstenošana, bērna vārda izvēle, piekrišana gan pilnvarotāja, gan viņa bērna adopcijai), uzspiest pilnvarotājam kādu dzīvesvietu, kavēt pilnvarotāja attiecības ar jebkādu trešo personu, ierobežot piekļuvi tiesnesim, ja radušās problēmas attiecībā uz iepriekš minēto.

Jānorāda, ka arī Civillikuma apakšnodaļā “Aizgādība pār pilngadīgajiem” ietverts Civillikuma 356.¹ pants, kurš paredz, ka persona nav ierobežojama personiskajās nemantiskajās tiesībās, kā arī aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses iestādēs un tiesā saistībā ar tās rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpībām, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu.

Attiecībā uz pilnvarojuma apjomu piemērojums vispārīgais pilnvarojuma regulējums, proti, tā var būt gan speciālpilnvara, gan ģenerālpilnvara, gan universālpilnvara.

Iepazīstoties ar trīs no šobrīd pieciem noslēgtajiem nākotnes pilnvarojuma līgumiem, redzams, ka viens no tiem noformēts kā universālpilnvara, bet pārējie divi pēc pilnvarojuma apjoma atbilst ģenerālpilnvarai. Taču visos gadījumos pilnvarotājs pilnvarojis pilnvarnieku pārstāvībai gan īpašuma lietās, gan pārstāvībai dažādās iestādēs, tai skaitā tiesās, kā arī pārstāvībai sociālajos un ārstniecības jautājumos, pat uzticot pilnvarniekam pieņemt lēmumus par atteikšanos no ārstniecības un pilnvarotāja atslēgšanu no sistēmas, kas mākslīgi uztur dzīvības funkcijas. Visos pilnvarojuma līgumos ietverta arī pārstāvība dzīvesvietas jautājumos.

Jānorāda, ka nākotnes pilnvarojuma līgums ir slēdzams ne tikai tiem gadījumiem, kad persona nespēs saprast savas darbības nozīmi un nespēs vadīt savu darbību veselības traucējumu dēļ, bet arī citu apstākļu gadījumā, piemēram, tas var būt tiesas spriedums, ar kuru persona atzīta par promesošu.

⁹ Explanatory memorandum of the Recommendation CM/Rec (2009) 11 of the Committee of Ministers to member states on principles concerning continuing powers of attorney and advance directives for incapacity. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1529977&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> CM [aplūkots 15.01.2014.].

¹⁰ Casey J., Combret J. Le mandat de protection future. Revue juridique Personnes et Famille (RJPF), 2007, 9, p. 8-13 et 2007, 7/8, p. 8-13.
Sk. arī: Code civil, Article 479. Pieejams: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=83DCEB F16D422543E0E6B204E72A43F8.tpdljo11v_2?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20140206 [aplūkots 15.01.2014.].

Autore vērs uzmanību, ka Saeimas Juridiskās komisijas sēdē¹¹ raisījās debātes par šīs tiesību normas mērķi. Sākotnēji komisijā tika vērtēta redakcija,¹² kas noteica, ka ar nākotnes pilnvarojumu pilnvarotājs uzdod pilnvarniekam pārzināt viņa lietas gadījumā, ja pilnvarotājs garīga rakstura vai citu veselības traucējumu vai arī citu iemeslu vai apstākļu dēļ nespēs saprast savas darbības nozīmi un nespēs vadīt savu darbību. Šādā redakcijā uzsvars tika likts uz garīga rakstura traucējumiem. Taču Latvijas Zvērinātu notāru padomes pārstāvji nākotnes pilnvarojuma līguma nepieciešamību saskatīja ne tik daudz garīga rakstura veselības traucējumu gadījumos, bet gan cilvēka kritisko saslimšanu gadījumos, kuru rezultātā cilvēks uz laiku nonāk stāvoklī, kad nespēj paust savu gribu, tādi ir, piemēram, koma, pēcinsulta stāvoklis. Viens no mērķiem bija panākt, lai ģimenes locekļi šādos gadījumos var pārvaldīt šīs personas mantu, piekļūt līdzekļiem, kuri nepieciešami ārstēšanai utt. Tādēļ no tiesību normas tika izslēgti vārdi “garīga rakstura vai citu”, atstājot redakciju “veselības traucējumu”, kas, protams, ietver arī garīga rakstura veselības traucējumus.

Pilnvarotājs par pilnvarnieku var iecelt jebkuru personu, kuru tas uzskata par piemērotu. Taču, ievērojot, ka šis ir uzticības līgums, izvēlētais pārstāvis visbiežāk būs cilvēks, kuru pilnvarotājs pazīst un kuram uzticas. Pilnvarotājs var iecelt ne tikai vienu pilnvarnieku, bet arī vairākus un noteikt, vai tie darbojas kopā, atsevišķi vai kā substitūti. Jānorāda, ka vienā no iepriekš minētajiem nākotnes pilnvarojuma līgumiem iecelti divi pilnvarnieki un noteikts, ka otrais pilnvarnieks ir tiesīgs darboties tikai tad, ja pirmais pilnvarnieks nevarēs uzņemties pienākumus pārstāvēt pilnvarotāju pirmā pilnvarnieka nāves vai ierobežotas rīcības spējas dēļ.

Francijas tiesībās paredzēts,¹³ ka pilnvarotājs tikai ar vienu un to pašu pilnvarojumu var uzdot vienai vai vairākām personām viņu pārstāvēt. Mērķis viena vienīga nākotnes pilnvarojuma līguma noslēgšanai pat tad, ja pilnvarojums varētu tikt uzticēts vairākām personām, ir izvairīties no grūtībām, kas varētu rasties, noslēdzot vairākus pilnvarojumus. Tiek norādīts, ka ar nākotnes aizsardzības pilnvarojumu jābūt tāpat kā ar testamentu – laika ziņā pēdējais atsauc iepriekšējos.¹⁴

Civillikuma 2317.¹ panta otrā daļa paredz, ka pilnvarniekam jādarbojas pilnvarotāja interesēs. Rekomendācijā Nr. CM/Rec (2009) 11 norādīts, ka, cik vien iespējams, pilnvarnieks informē un konsultējas ar pilnvarotāju par notiekošo, noskaidro un ņem vērā pilnvarotāja pagātnē izteikto un šābrīža gribu un jūtas, pienācīgi respektē tās. Turklāt pilnvarniekam vajadzētu veikt rūpīgus pierakstus, lai demonstrētu viņam dotā pilnvarojuma pienācīgu izpildi. Attiecībā uz pilnvarojuma līgumu vispārīgi profesors Kalvis Torgāns norāda, ka Civillikuma normas par pilnvarojuma līgumu dod pamatu atzīt, kas tas ir sevišķas uzticības līgums, kurā

¹¹ Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2012. gada 16. oktobra sēdes protokols Nr. 113 un audioieraksts.

¹² Likumprojekts “Grozījumi Civillikumā” (Nr. 53/Lp11), kurā iekļauts likumprojekts Nr. 65/Lp11 trešajam lasījumam, 57. priekšlikums. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/AD69EC04402C81ADC2257ABE0050EB61?OpenDocument> [aplūkots 15.01.2014.].

¹³ Code civil, Article 477. Pieejams: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=83DCEBF16D422543E0E6B204E72A43F8.tpdjo11v_2?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20140206 [aplūkots 15.01.2014.].

¹⁴ Delfoss A., Baillon-Wirtz N. Le mandat de protection future (L. n° 2007-308, 5 mars 2007). La Semaine Juridique – Notariale et Immobilière – 30 Mars 2007, n° 13. Pieejams: http://www.lexisnexis.fr/droit-document/article/la-semaine-juridique-notariale-immobiliere/13-2007/293_PS_SJN_SJN0713AL00293.htm [aplūkots 15.01.2014.].

pilnvarniekam jārikojas ne vien pēc pilnvarotāja norādījumiem, bet vienmēr apsverot, kā attiecīgā gadījumā, domājams, rīkotos pats pilnvarotājs.¹⁵

Attiecībā uz nākotnes pilnvarojuma līguma noslēgšanas formu Civillikums paredz, ka to taisa notariālā akta formā, personīgi klāt esot pilnvarotājam un pilnvarniekam, un reģistrē Notariāta likumā noteiktajā kārtībā.¹⁶

Civillikuma 2317.³ pants paredz, ka nākotnes pilnvarojuma līgums stājas spēkā tā noslēgšanas dienā, bet pilnvarnieks savu darbību ir pilnvarots uzsākt ar brīdi, kad speciālajos likumos noteiktajā kārtībā konstatēts un reģistrēts¹⁷ tāds pilnvarotāja stāvoklis vai juridisks fakts, kura dēļ viņš uz laiku vai pastāvīgi nespēj saprast savas darbības nozīmi un nespēj vadīt savu darbību. Notariāta likuma 87.⁴ panta otrā daļa paredz, ka ziņas par pilnvarnieka tiesībām pārstāvēt pilnvarotāju reģistrā ieraksta, pamatojoties uz ārstniecības iestādes vadītāja Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā izsniegtu atzinumu¹⁸ vai tam pielīdzinātu dokumentu.

Jāuzsver, ka viens no svarīgākajiem nākotnes pilnvarojuma principiem ir rīcības spējas saglabāšana, proti, pilnvarnieka darbības uzsākšana pati par sevi neietekmē pilnvarotāja rīcības spēju. Nākotnes pilnvarojuma izpildes uzsākšana nedrīkst kavēt pilnvarotāju rīkoties un pieņemt lēmumus, ja viņam ir tam nepieciešamās spējas. Arī Civillikuma 359. pants paredz, ka garīga rakstura vai citi veselības traucējumi ir savienoti ar tiesiskām sekām tikai tad, ja personas rīcības spēju ierobežojusi tiesa Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Tādējādi nākotnes pilnvarojuma īstenošanas uzsākšana nenozīmē, ka pilnvarotājam tiek ierobežota rīcības spēja, līdz ar to pilnvarniekam saglabājas iespēja rīkoties arī pašam.

Tas, protams, var radīt zināmus riskus. Piemēram, ja nākotnes pilnvarnieka darbības uzsākšanas pamatā ir nevis tāds personas stāvoklis, ka tā fiziski nespēj paust savu gribu, piemēram, koma, bet gan garīga rakstura veselības traucējumi, pastāv risks, ka pilnvarnieks un pilnvarotājs darbojas paralēli, varbūt pat pieņem pretējus lēmumus. Bez minētās situācijas ir iespējama arī situācija, kad nākotnes pilnvarojumā ietvertie uzdevumi nav pietiekami, lai pienācīgā apjomā aizsargātu personas mantiskās un nemantiskās intereses. Tādēļ katrā konkrētā gadījumā tiesīgajām personām savlaicīgi un rūpīgi jāizvērtē nepieciešamība vērsties tiesā ar pieteikumu personas rīcības spējas ierobežošanai un aizgādības nodibināšanai arī tajos gadījumos, kad konkrētā persona ir noslēgusi nākotnes pilnvarojuma līgumu. Līdz ar to, nodibinot aizgādību, tiesa, rūpīgi izvērtējot personas spējas, rīcības spēju ierobežo tikai tādā apjomā, kādā persona nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt, kā arī nosaka, vai un kādā apjomā aizgādības nosaukumā esošo rīkojas kopā, un tikai pēc tam – vai un kādā apjomā aizgādības rīkosies patstāvīgi.

Taču kā trūkumu var minēt to, ka, ja personai tiek nodibināta aizgādība, Civillikumā nav ietvertas tiesību normas, kas noteiktu nākotnes pilnvarojuma līguma nākotni šādā situācijā. Rekomendācijas Nr. CM/Rec (2009) 11 paskaidrojošajā

¹⁵ Torgāns K. Saistību tiesības, II daļa. Mācību grāmata. Rīga: TNA, 2008, 199. lpp.

¹⁶ Kārtību, kādā zvērināts notārs apliecina nākotnes pilnvarojuma līgumu, noteic Notariāta likuma 87.⁴ pants. Notariāta likuma 57. panta otrā daļa noteic, kādas ziņas norādāmas nākotnes pilnvarojumu reģistrā.

¹⁷ Kārtību, kādā nākotnes pilnvarojumu reģistrā ieraksta ziņas par pilnvarnieka tiesībām pārstāvēt pilnvarotāju, nosaka Notariāta likuma 87.⁴ panta otrā līdz ceturrtā daļa.

¹⁸ Ārstniecības likuma 53.² pants noteic, ka ārstu komisija nākotnes pilnvarojuma gadījumā sniedz atzinumu par to, vai garīga rakstura vai veselības traucējumu dēļ persona ir zaudējusi spēju saprast savas darbības nozīmi un vadīt to. Turklāt norādīts, ka izziņu uz minētā atzinuma pamata var pieprasīt tikai nākotnes pilnvarnieks, uzrādot nākotnes pilnvarojumu.

memorandā gan tiek norādīts, ka personas ieviestie iepriekšējie pasākumi ir prioritāri pār visiem atbildes pasākumiem. Piemēram, no likuma mērķa viedokļa nedrīkst iecelt aizgādni, kuram tiktu piešķirtas tādas pašas pilnvaras, kādas jau satur nākotnes pilnvarojums, kura īstenošana var tikt uzsākta vai jau ir uzsākta. Pat izvērtējot iespēju, ka aizsardzības pasākumi varētu risināt jautājumus, kurus neaptver nākotnes pilnvarojums, jāņem vērā nākotnes pilnvarojuma esamība. Tā nosacījumi un saturs ir skaidra personas gribas un vēlmju izpaušme, kas pienācīgi jāciena. Saskaņā ar šīs rekomendācijas 13. principu vienīgās situācijas, kurās aizsardzības pasākumi var pilnībā aizstāt nākotnes pilnvarojumu, ir tad, kad nākotnes pilnvarojums tiek izbeigts, vai arī tā darbību aptur kompetentās iestādes.

Francijas tiesībās¹⁹ noteikts, ka nākotnes pilnvarojums izbeidzas ar aizgādības noteikšanu aizsargātajai personai, ja vien tiesnesis nelemj citādi. Tāpat paredzēts, ka ikviena ieinteresētā persona var vērsties pie aizbildības lietu tiesneša, lai apstrīdētu pilnvarojuma īstenošanu vai lūgtu lemt par tā izpildes nosacījumiem un kārtību. Arī tad tiesnesis var vai nu nākotnes aizsardzības pilnvarojumu aizstāt ar juridiskās aizsardzības pasākumiem, vai, ja līgumiskā pasākuma tvērums ir nepietiekams, viņš tam var pievienot tiesiskās aizsardzības pasākumu. Papildus noteikto tiesiskās aizsardzības pasākumu tiesnesis uztic personai, kura pilnvarota to īstenot, vai līgumiskajam pārstāvim.

Rekomendācijā Nr. CM/Rec (2009) 11 uzsvērta uzraudzības mehānismu nepieciešamība, lai gadījumos, kad pilnvarnieks nedarbojas saskaņā ar nākotnes pilnvarojumu vai nedarbojas pilnvarotāja interesēs, kompetentai iestādei būtu tiesības iejaukties. Šādā iejaukšanās gadījumā jāparedz arī tiesības pārtraukt nākotnes pilnvarojumu daļā vai kopumā. Turklāt kompetentajai iestādei jābūt iespējai rīkoties ne tikai pēc pieprasījuma, bet arī pašai pēc savas iniciatīvas. Civillikumā attiecībā uz nākotnes pilnvarojuma izpildes kontroli ietverts 2317.⁴ pants. Tas paredz, ka tiesa var apturēt pilnvarnieka tiesību pārstāvēt pilnvarotāju, ja tiek konstatēts, ka pilnvarnieks savus pienākumus nemaz nepilda vai arī pilda pretēji pilnvarotāja interesēm. Detalizēta nākotnes pilnvarnieka tiesību apturēšanas kārtība atrunāta Civilprocesa likumā.²⁰ Notariāta likuma 87.⁴ pants nosaka, ka ziņas par pilnvarnieka tiesību apturēšanu reģistrā ieraksta saskaņā ar tiesas nolēmumu vai pilnvarotāja notariāli apliecinātu gribas izteikumu.

Rekomendācija Nr. CM/Rec (2009) 11 paredz arī to, ka, ja nākotnes pilnvarojums tiek pārtraukts, kompetentai iestādei jāapsver, kādus aizsardzības mehānismus piemērot. Civillikumā šāda norma nav iekļauta, taču, pēc autores domām, ja tiesīgās personas (pilnvarotāja bērni, brāļi, māsas, vecāki, laulātais vai prokurors), uzskatot, ka pilnvarnieka darbība ir pretēja pilnvarotāja interesēm vai pilnvarnieks savus pienākumus nemaz nepilda, sniedz tiesā pieteikumu par nākotnes pilnvarnieka tiesību apturēšanu, tām vienlaikus būtu jāsniedz arī pieteikums par

¹⁹ Code civil, Articles 483, 484. Pieejams: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=83DCEBF16D422543E0E6B204E72A43F8.tpdjo11v_2?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20140206 [aplūkots 15.01.2014.].

Sk. arī: Delfoss A., Baillon-Wirtz N. Le mandat de protection future (L. n° 2007-308, 5 mars 2007). La Semaine Juridique – Notariale et Immobilière – 30 Mars 2007, n° 13. Pieejams: http://www.lexisnexis.fr/droit-document/article/la-semaine-juridique-notariale-immobiliere/13-2007/293_PS_SJN_SJN0713AL00293.htm [aplūkots 15.01.2014.].

²⁰ Civilprocesa likuma 277.¹ pants paredz, ka pieteikumu par nākotnes pilnvarnieka tiesību apturēšanu var iesniegt pilnvarotāja bērni, brāļi, māsas, vecāki, laulātais vai prokurors. Bet 277.³ pants nosaka, ka jebkurā gadījumā lietu par nākotnes pilnvarnieka tiesību apturēšanu tiesa izskata, piedaloties prokuroram, kā arī paredz to, ka uz tiesas sēdi aicina arī personu, kura izsniegusi nākotnes pilnvarojumu.

aizgādības nodibināšanu konkrētajai personai, lai neizveidotos situācija, ka persona paliek bez jebkādas aizsardzības.

Civillikuma 2317.⁵ pants paredz, ka nākotnes pilnvarojums izbeidzas šā likuma 2312. pantā noteiktajos gadījumos, kas ir vispārīgie pilnvarojuma līguma izbeigšanās pamati, proti, ar savstarpēju vienošanos, ar dotā uzdevuma nobeigšanu, kad pilnvarotājs atsauc savu pilnvarojumu, kad pilnvarnieks uzteic pilnvarojumu, ar vienas vai otras puses nāvi, kad notecējis pilnvarojuma laiks.

Tātad no Civillikumā ietvertā regulējuma izriet, ka nākotnes pilnvarojumu var izbeigt. Tas nozīmē, ka šāds līgums vairs nav spēkā, vai arī tiesa var apturēt pilnvarnieka tiesību pārstāvēt pilnvarotāju, ja tiek konstatēts, ka pilnvarnieks savus pienākumus nemaz nepilda vai arī pilda pretēji pilnvarotāja interesēm. Ja tiesa aptur pilnvarnieka tiesību pārstāvēt pilnvarotāju, tad nākotnes pilnvarojuma līgums paliek spēkā, jo iespējama situācija, ka ir iecelti vairāki pilnvarnieki un nepieciešams apturēt tikai viena pilnvarnieka tiesības, bet otrs var turpināt nākotnes pilnvarojuma izpildi. Taču Civillikumā *expressis verbis* nav ietverts regulējums par paša pilnvarotāja tiesībām apturēt nākotnes pilnvarnieka tiesību viņu pārstāvēt, piemēram, gadījumā, ja pilnvarotāja spējas saprast savas darbības nozīmi un vadīt savu darbību atgriežas. Notariāta likuma 87.⁴ pants gan nosaka, ka ziņas par pilnvarnieka tiesību apturēšanu reģistrā ieraksta ne tikai saskaņā ar tiesas nolēmumu, bet arī pilnvarotāja notariāli apliecinātu gribas izteikumu. No tā secināms, ka pilnvarotājam šāda tiesība ir. Tam ir arī loģisks pamatojums, jo, ja pilnvarotājam būtu piešķirtas tikai tiesības atsaukt savu doto pilnvarojumu, sekas tam būtu tādas, ka nākotnes pilnvarojuma līgums izbeidzas. Līdz ar to citā situācijā, ja tāda rastos, tas vairs nebūtu piemērojams. Taču pilnvarnieka tiesību apturēšanas gadījumā, ja tas notiek pēc paša pilnvarotāja iniciatīvas un par pamatu tam ir pilnvarotāja spēju atgriešanās, pilnvarotāja interesēs nav izbeigt šo līgumu pilnībā, lai nepieciešamības gadījumā pilnvarnieka tiesības pārstāvēt pilnvarotāju atkal var tikt atjaunotas. Iespējams, ir nepieciešams uzlabot normatīvo regulējumu šajā jomā, Civillikumā skaidri minot šādas pilnvarotāja tiesības.

Svarīgi, ka Civillikuma 2317.⁶ pants paredz, ka nākotnes pilnvarojuma tālākošana citai personai ir aizliegta. Arī Francijas Civilkodeksā²¹ noteikts, ka pilnvarniekam nav atļauts savu misiju uzdot izpildīt trešajai personai, izņemot vienu gadījumu – īpašuma pārvaldības darbības, taču arī šajā gadījumā pilnvarnieks ir atbildīgs par īpašuma pārvaldnieka darbību. Savukārt Austrijas Civilkodeksā²² paredzēts, ka pilnvarojuma tālākošana citai personai ir aizliegta attiecībā uz tiesībām piekrist ārstnieciskām darbībām un uz tiesībām noteikt dzīvesvietu.

Civillikuma 2317.⁷ pants paredz, ka nākotnes pilnvarniekam ir tiesība atsaukt citas pilnvarotāja izdotās pilnvaras tādā apjomā, kādā nākotnes pilnvarnieks ir tiesīgs darboties. Gadījumos, kad ir spēkā vairākas pilnvaras un rodas domstarpības par uzdevumu izpildi un nav iespējams noskaidrot pilnvarotāja gribu, nākotnes pilnvarniekam kā uzticības personai ir tiesības atsaukt tādas pilnvaras, kas ir pretējas pilnvarotāja interesēm.

Nevar noliegt, ka nākotnes pilnvarojums var radīt zināmus riskus, uz ko norādīts arī Rekomendācijas Nr. CM/Rec (2009) 11 paskaidrojošajā memorandā.

²¹ Code civil, Article 482. Pieejams: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=83DCEBF16D422543E0E6B204E72A43F8.tpdjo11v_2?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20140206 [aplūkots 15.01.2014.].

²² Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, § 284h. Pieejams: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>

Minēts gan tas, ka personai, kas sastāda nākotnes pilnvarojumu, jau var trūkt pietiekamas rīcībspējas, gan ka tā var tikt pakļauta pārmērīgam spiedienam vai maldināta no tās personas puses, kas vēlas tikt iecelta par pilnvarnieku. Zvērināti notāri Saeimas Juridiskās komisijas sēdē norādīja, ka nākotnes pilnvarojuma līguma slēgšanas gadījumos viņiem būs ļoti rūpīgi jāizzina personas griba, un, protams, šaubu gadījumos notārs atteiksies šādu notariālo aktu taisīt.²³ Nozīmīga garantija pret ļaunprātīgu izmantošanu ir pilnvarnieka atbildība. Civillikumā nav ietverts speciāls regulējums attiecībā uz nākotnes pilnvarnieka atbildību, līdz ar to secināms, ka piemērojami vispārīgie pilnvarojuma līguma noteikumi šajā jomā.

Kā jau minēts, Rekomendācija Nr. CM/Rec (2009) 11 apskata ne tikai nākotnes pilnvarojuma institūtu, bet arī iepriekš doto norādījumu (*advance directives*) institūtu. Iepriekš doti norādījumi ir rīcībspējīgas personas sniegtas instrukcijas vai izteiktas vēlmes par konkrētiem savas dzīves aspektiem, kas var rasties tās iespējamās rīcībspējas ierobežošanas gadījumā. Daži no tiem var būt juridiski saistoši, citi izteikti vēlējuma formā, bet jebkurā gadījumā tie jāņem vērā un pret tiem jāizturas ar pienācīgu cieņu. Civillikums nenodala atsevišķi šādu tiesību institūtu, bet tas arī neliedz šādus iepriekš dotus norādījumus sagatavot un ietvert, piemēram, nākotnes pilnvarojuma līgumā. Pilnvarotājam tie varētu ievērojami atvieglot pilnvarojuma izpildi, jo konkrētās jomās būtu zināma pilnvarotāja griba un vēlmes. Arī no Saeimas Juridiskās komisijas sēžu protokoliem izriet, ka nākotnes pilnvarojumā varētu būt iekļauts ne tikai pilnvarojums trešajai personai rīkoties pilnvarotāja vietā un interesēs, bet arī gribas izteikumi attiecībā uz personiskajām tiesībām, piemēram, ka tā nevēlas asins pārliešanu reliģisku apsvērumu dēļ. Taču tikpat labi tie varētu būt gribas izteikumi gan par mantiskiem, gan nemantiskiem jautājumiem. Piemēram, divos noslēgtajos nākotnes pilnvarojuma līgumos ietverts punkts, ka, ja pilnvarnieks nevarēs vai negribēs pildīt uzdevumus, ja tiesa apturēs pilnvarnieka tiesību pārstāvēt pilnvarotāju, ja pilnvarojumā minētie uzdevumi pilnvarniekam nav pietiekami, lai pienācīgā apjomā varētu nokārtot pilnvarotāja lietas un pilnvarotājam ir nepieciešams iecelt aizgādni, pilnvarotājs lūdz tiesu iecelt par viņa aizgādni konkrētu personu, kas var būt arī pilnvarnieks. Šāds nosacījums ir personas skaidri iepriekš izteikta griba, kas obligāti jāņem vērā, izraugoties personas aizgādni.

Secinājumi

Izmantojot nākotnes pilnvarojumu, iejaukšanās personas privātajā dzīvē ir pēc iespējas mazāka, jo personai pašai ir iespēja atrisināt jautājumu par to, kas pārstāvēs viņas intereses gadījumos, kad veselības traucējumu vai arī citu iemeslu dēļ viņa nespēs saprast savas darbības nozīmi un nespēs vadīt savu darbību. Līdz ar to daļā gadījumu nebūtu nepieciešama tiesas un bāriņtiesas iesaistīšana.

Sekmīga nākotnes pilnvarojuma darbība ir lielā mērā atkarīga tieši no izvēlēta pārstāvja godīguma un atklātības. Svarīgi, lai persona ir informēta un pilnībā apzinās šāda dokumenta raksturu, vērienu un sekas.

Latvijā nākotnes pilnvarojuma regulējums, var teikt, tikai nupat ir stājies spēkā, un laiks rādīs, vai un ar kādiem izaicinājumiem mums nāksies saskarties tā

²³ Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2012. gada 16. oktobra sēdes protokols Nr. 113 un audioieraksts.

piemērošanas gaitā. Iespējams, daļu jautājumu veiksmīgi spēs risināt prakse, bet, iespējams, būs nepieciešami arī uzlabojumi normatīvajā regulējumā.

Ir daudzas valstis, kur nākotnes pilnvarojums jau darbojas, piemēram, Apvienotajā Karalistē, Beļģijā, Dānijā, Somijā, Vācijā, Nīderlandē, Spānijā, Francijā, Šveicē, Austrijā. Arī šajās valstīs nepārtraukti tiek domāts par tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, un mēs no šīs pieredzes varam daudz mācīties.

KOMERCREĢISTRA SATURS UN TREŠO PERSONU LABTICĪGUMS: ATSEVIŠĶI PROBLĒMJAUTĀJUMI

SEVERAL ISSUES REGARDING RIGHTS OF A THIRD PARTY TO RELY ON THE ENTRIES IN COMMERCIAL REGISTER

Aivars Lošmanis, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docents, zvērināts advokāts

Summary

The article focuses on several issues regarding the rights of a third party to rely on the entries in the commercial register and the application of the principle of general credibility thereof. The analysis herein leads to a conclusion that it would be almost impossible for a third party to establish that the entries in the commercial register could not have been known to the person in question. However, the presumption of the binding effect of the entries towards the third parties may be rebutted by demonstrating that a reference to the entries is made contrary to the principle of good faith. According to the Latvian Commercial Code, a third party is deemed to have acted in good faith and has the right to rely on the legal status reflected by the entries, even if the person is aware of factual circumstances that may contradict the legal status therein, but is uncertain due to on-going court proceedings.

Atslēgvārdi: komercreģistrs, komercreģistra publiskās ticamības princips, labas ticības princips.

Key words: commercial register, the right to rely on entries in commercial register, principle of good faith.

Ievads

Komercreģistra publiskā ticamība jeb publicitāte neapšaubāmi ir viens no centrālajiem komerciesību institūtiem. Ar tās palīdzību lielā mērā tiek panākta komerciesiskās apgrozības drošība, jo ierakstiem komercreģistrā (vai arī faktam, ka ieraksts nav ierakstīts vai izsludināts) ir materiāltiesiskas sekas, kas var ietekmēt komerciesiskās apgrozības dalībnieku savstarpējās tiesiskās attiecības. Komercreģistra publicitāte izpaužas gan kā trešo personu paļaušanās jeb uzticības aizsardzība (ierakstu publiskā ticamība), ko regulē KCL 12. panta otrā un trešā daļa, gan arī kā komersantu un citu ieinteresēto personu aizsardzība (pareizu ierakstu saistošais raksturs, ko regulē KCL 12. panta pirmā daļa).¹

No KCL 12. panta izriet, ka aizsargātas tiek vienīgi labticīgas trešās personas. Līdz ar to rodas jautājums par publiskās ticamības principa piemērošanas robežām

---

¹ Slicāne E. Komercreģistra publicitāte. Jurista Vārds, 2004, 13. jūlijs, Nr. 26. Pieejams: <http://www.jurista-vards.lv> [aplūkots 13.03.2014.].

gadījumos, kad pastāv šaubas par trešās personas labticību vai arī, vadoties no faktiskajiem apstākļiem, komercreģistra publiskās ticamības principa piemērošana komersanta aizsardzības nolūkā būtu uzskatāma par netaisnīgu. Kaut arī šis jautājums līdz šim nav ticis aktualizēts Latvijas judikatūrā, tomēr tas nezaudē aktualitāti un ir izpētes vērts arī šodien.

Šajā rakstā ieskicēti iepriekš minētie problēmjautājumi, kā arī piedāvāts šo problēmu risinājums, izmantojot Vācijas tiesību doktrīnas un judikatūras atziņas, ievērojot to, ka komercreģistra publiskās ticamības regulējums pārņemts no Vācijas tiesībām.

Komercreģistra publiskās ticamības pamatprincipa (KCL 12. panta pirmā daļa) piemērošanas izņēmumi

Saskaņā ar KCL 12. panta pirmās daļas pirmo teikumu ieraksti komercreģistrā ir spēkā attiecībā uz trešajām personām ar to izsludināšanas dienu. Tomēr šis noteikums nav piemērojams tiesiskajām darbībām, kas veiktas 15 dienu laikā pēc ieraksta izsludināšanas, ciktāl trešā persona pierāda, ka tā nezināja un nevarēja zināt attiecīgās ziņas (KCL 12. panta pirmās daļas 2. teikums). KCL 12. panta pirmās daļas otrais teikums nosaka izņēmumu no ieraksta spēkā esamības principa, proti, trešā persona var atsaukties uz tādu faktisko stāvokli, kas atšķiras no komercreģistrā pareizi ierakstītā un izsludinātā stāvokļa, ja tiesiskā darbība ir veikta t. s. "saudzējošā" jeb pārejas perioda laikā un trešā persona ir bijusi labticīga, proti, tā nezināja un nevarēja zināt komercreģistrā ierakstītās ziņas. Līdz ar to būtisks ir jautājums, kādi ir trešās personas "atvainojamas nezināšanas" kritēriji, kas ļauj piemērot minēto izņēmumu.

No KCL 12. panta pirmās daļas 2. teikumā ietvertā formulējuma "tā nezināja un nevarēja zināt attiecīgās ziņas" izriet, ka trešajai personai jāpierāda ne vien tas, ka tā nezināja minētās ziņas, bet arī nevarēja tās zināt. No praktiskā viedokļa ir skaidrs, ka trešajai personai pierādīt savas nezināšanas atvainojamību ir ļoti grūts uzdevums. Komercreģistra ieraksti ir visiem pieejami. Pareizi ierakstītam un izsludinātam komercreģistra ierakstam ir ne vien informatīvs, bet arī saistošs raksturs.² Tā, piemēram, trešajai personai nav pamata prasīt no komercsabiedrības tāda līguma izpildi, ko komercsabiedrības vārdā noslēdzis atsauktais valdes loceklis vai prokūrists, ja pirms līguma noslēgšanas valdes locekļa vai prokūrista atsaukums ir likumā noteiktajā kārtībā ierakstīts komercreģistrā un izsludināts.³ Komerciālās apgrozības dalībniekiem jārespektē komercreģistrā ierakstītais tiesiskais stāvoklis. Savukārt, izdarot ierakstu, tiek izslēgta iespēja, ka pret komersantu varētu izmantot komercreģistrā neierakstītu un neizsludinātu tiesisku stāvokli.

Ievērojot iepriekš minēto, kļūst saprotams, ka trešās personas labticības robežas KCL 12. panta pirmās daļas 2. teikumā definētas šauri, ievērojot komercreģistra publiskās ticamības principa mērķi – komerciālās apgrozības drošību. Tā Vācijas tiesību doktrīnā ir norādīts, ka trešajai personai kaitē jau viegla neuzmanība.⁴ Tas nozīmē, ka trešajai personai pamatā ir pienākums zināt komercreģistrā ierakstītās un izsludinātās ziņas. Jo īpaši tas attiecas uz komersantiem, kuriem

² Slicāne E. Komercreģistra publicitāte. Jurista Vārds, 2004, 13. jūlijs, Nr. 26.

³ Turpat.

⁴ Baumbach/Hopt. Handelsgesetzbuch mit GmbH & Co., Handelsklauseln, Bank- und Börsenrecht, Transportrecht (ohne Seerecht), 30. Auflage. München: C. H. Beck, § 15, Rn. 14.

komercdarījumu attiecībās saskaņā ar KCL 393. pantu ir pienākums rīkoties ar krietna un kārtīga komersanta rūpību. Vācijas tiesu praksē ir atzīts, ka komersants rīkojas neuzmanīgi un neievēro Vācijas Komerclikuma (HGB)⁵ 347. § noteikto rūpības pienākumu, ja viņš pirms darījuma noslēgšanas neiegūst informāciju par komercreģistra ierakstiem.⁶ Tādēļ piemērot saudzējošo termiņu komersantam – trešajai personai – ir teju neiespējami. Situācijas, kad komersantam objektīvi nav iespējams iegūt komercreģistra informāciju, šodien ir grūti iedomājamas, jo mūsdienu sakaru līdzekļi ļauj tai piekļūt no jebkuras vietas. Arī iespējamie iebildumi saistībā ar komersanta darba organizāciju nevar tikt uzskatīti par attaisnojošu iemeslu tam, ka komersants nav pārliecinājies par tiesisko stāvokli komercreģistrā.

Stridīgāks ir jautājums, vai pienākums pārbaudīt komercreģistra ierakstus pirms darījuma noslēgšanas var tikt attiecināts uz jebkuru privātpersonu, respektīvi, nekomersantu. Šāda pienākuma esamību privātpersonai var pamatot ar to, ka nedz likums, nedz doktrīna, nedz arī judikatūra neizvirza nekādus papildu kritērijus trešās personas jēdzienam KCL 12. panta pirmās daļas izpratnē, respektīvi, nav svarīgi, vai trešā persona ir vai nav komersants. No vienas puses, nav pamata neattiecināt KCL 12. panta pirmajā daļā ietverto komersanta aizsardzības principu gadījumā, ja iespējamais darījuma partneris – nekomersants nav pārbaudījis publiskā reģistra informāciju.⁷ Tomēr, no otras puses, nevar izslēgt gadījumus, ka privātpersonai ir bijis objektīvi neiespējami iegūt komercreģistra ziņas, piemēram, ievērojot tās vecumu, materiālo un sociālo stāvokli u. tml. Ja, piemēram, no KCL 393. panta pirmās daļas izriet komersanta pienākums nodrošināt tādu struktūru un organizāciju, kas ļauj nodrošināt informācijas ieguvu no komercreģistra, tad tāda prasība nebūtu izvirzāma, piemēram, patērētājam. Nespēja iegūt informāciju ir konstatējama, vienīgi izvērtējot visus faktiskos apstākļus (ne tikai subjektīvos) kopumā, ievērojot to, ka privātpersonas rūpības līmenim komerciālajā apgrozībā nevar tikt izvirzītas tikpat augstas prasības kā komersanta rūpības līmenim. Jebkurā gadījumā, lai noteiktu, ka persona nevarēja zināt komercreģistra ziņas, ir pārbaudāms, vai personai, ievērojot visus faktiskos apstākļus, bija objektīvi iespējams piekļūt komercreģistra informācijai, uz ko tieši norāda KCL 12. panta pirmās daļas 2. teikuma formulējums “nevarēja zināt attiecīgās ziņas”. Tādējādi var piekrist Latvijas tiesību doktrīnā paustajam, ka nav iespējams sniegt definīciju visiem gadījumiem, kad izsludināto ziņu nezināšana 15 dienu “saudzējošā” perioda laikā būtu atvainojama.⁸ Tomēr pārlieku plašs būtu Latvijas doktrīnā piedāvātais KCL 12. panta pirmās daļas otrā teikuma tvērums, saskaņā ar kuru labticības vērtējums cita starpā būtu atkarīgs no tā, cik bieži šī persona stājas attiecībās ar komersantu, kā arī no “tiesisko attiecību rakstura”.⁹ Šiem apstākļiem nav nekāda sakara ar to, vai trešajai personai bija vai nebija objektīvi iespējams iepazīties ar komercreģistra informāciju. Doktrīnāli atzīstot šādu papildu apstākļu vērtēšanas nepieciešamību, var nonākt pie juridiski aplama secinājuma, ka arī persona, kura neatvainojami nav iepazīsies ar komercreģistra ierakstiem (lai gan tāda iespēja ir bijusi), būtu labticīga KCL 12. panta pirmās daļas 2. teikuma izpratnē.

⁵ Handelsgesetzbuch. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hgb/gesamt.pdf> [aplūkots 13.03.2014.].

⁶ Baumbach/Hopt, ibid.

⁷ Strupiņš A. Komercreģistra spēks vai nespēks. Jurista Vārds, 2004, 31. augusts, Nr. 33. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 13.03.2014.].

⁸ Slicāne E. Komercreģistra publicitāte. Jurista Vārds, 2004, 20. jūlijs, Nr. 27. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 13.03.2014.].

⁹ Turpat.

KCL 12. panta pirmās daļas un Civillikuma 1. panta mijiedarbība

Latvijas tiesību literatūrā pausts viedoklis, ka atsaukšanās uz izsludināto ziņu saistošo raksturu nav pieļaujama, ja trešā persona par izsludinātajām ziņām nav zinājusi tādēļ, ka paļāvusies uz īpašiem faktiskajiem apstākļiem, piemēram, uz ilgstošu sadarbību, īpašām savstarpējām attiecībām vai praksi.¹⁰ Šāda situācija var rasties tad, ja darījuma partneri paļaujas uz to, ka par izmaiņām ierakstāmajās ziņās viņi tiks personīgi informēti, tādēļ neseko līdz izsludinātajiem komercreģistra ierakstiem. Kā norādīts tiesību literatūrā, ja kāds no darījuma dalībniekiem piesaka ierakstīšanai komercreģistrā ziņas, par kurām nav informējis otru pusi, atsaukšanās uz ierakstīto un izsludināto ziņu saistošo raksturu būtu tiesību netaisnprātīga izlietošana, līdz ar to neatbilstu Civillikuma 1. pantā izvirzītajai prasībai rīkoties labā ticībā.¹¹ Juridiskajā literatūrā minētais viedoklis kritizēts, apgalvojot, ka tāds secinājums ir pretrunā ar KCL noteikto komercreģistra būtību un KCL 12. panta "imperatīvo dabu", apdraudot komercietesisko attiecību drošību.¹²

Nevar nepamanīt to, ka KCL 12. panta pirmās daļas pēc būtības piešķir komersantam subjektīvas tiesības atsaukties uz izsludināto ierakstu. Šādā veidā komersants izslēdz iespēju, ka trešā persona atsauksies uz tiesisko un faktisko stāvokli, kas ir neatbilstošs komercreģistrā ierakstītajām ziņām. Saskaņā ar Civillikuma 1. pantu tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības, savukārt atbilstoši KCL 3. panta otrajai daļai komercdarbībai Civillikuma noteikumi piemērojami tiktāl, ciktāl KCL vai citos komercdarbību regulējošos likumos nav noteikts citādi. Līdz ar to nevar rasties šaubas, ka komercietesībās pusēm ir pienākums rīkoties atbilstoši Civillikumā noteiktajam labas ticības principam. Tādēļ arī komersants, kuram saskaņā ar KCL 12. panta pirmo daļu piešķirtas tiesības atsaukties uz izsludināto ierakstu, tās nevar izmantot pretēji CL 1. pantam. Tādējādi nevar piekrist tam, ka labas ticības principa piemērošana būtu pretrunā ar komercreģistra būtību un apdraudētu komercietesisko attiecību drošību.

No otras puses, Civillikuma 1. pants nav uzskatāms par vispārēju taisnīguma priekšrakstu, ar kura palīdzību neierobežoti tiktu koriģētas likuma normu un tiesiskā darījuma seku robežas, tāpat šo principu nevar uzskatīt par normu, kuras uzdevums ir sociāli vājāku subjektu aizsardzība.¹³ Civillikuma 1. panta piemērošanai ir drīzāk izņēmuma raksturs, un tādējādi vienmēr apsverams tas, vai tiesā strīdu var atrisināt juridiski korekti arī bez atsaukšanās uz labas ticības principu. Tā, piemēram, nav vajadzības piemērot Civillikuma 1. pantu situācijā, kad darījumu ar trešo personu komersanta vārdā noslēdz prokūrists, kurš pirms tam ir ticis atsaukts, un šis fakts jau pirms darījuma noslēgšanas ir ticis ierakstīts komercreģistrā un izsludināts, bet komersants ilgstoši pilda šo darījumu. Šajā gadījumā nav vajadzības atsaukties uz labas ticības principu, pamatojot šā darījuma spēkā esamību, jo ir noticis vēlāks apstiprinājums Civillikuma 1518. panta izpratnē.¹⁴

Iespējams, ka polemiku Latvijas tiesību literatūrā par KCL 12. panta pirmās daļas piemērošanas izņēmumiem izraisīja ne pārāk izvērsti piemēri no Vācijas

¹⁰ Slicāne E. Komercreģistra publicitāte. Jurista Vārds, 2004, 13. jūlijs, Nr. 26.

¹¹ Turpat.

¹² Strupiņš A. Komercreģistra spēks vai nespēks. Jurista Vārds, 2004, 31. augusts, Nr. 33.

¹³ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 148. lpp.

¹⁴ Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 1. novembra spriedumu lietā SKC-600. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament1/2006/skc-600-06.pdf> [aplūkots 13.03.2014.].

tiesību literatūras avotiem, jo būtiska loma var būt dažādiem blakusapstākļiem, piemēram, spēkā neesoša darījuma izpildei. Taisnības labad jāmin, ka arī Vācijas tiesībās komercreģistra ieraksta saistošā spēka principu var “neitralizēt” ar ierunu par tiesību netaisnprātīgu izlietošanu (*Rechtsmissbrauchseinwand*), kas izriet no labas ticības principa. Tomēr atšķirībā no Latvijas tiesībām Vācijā ir attīstījusies doktrīna par atbildību “tiesiskās šķietamības” radišanas gadījumā (*Rechtsscheinhafung*). Proti, personai, kura ar savu uzvedību tiesiskajā apgrozībā rada šķietamību par savu statusu vai tiesībām (lai gan patiesībā viņai tādu nav), ir jāatbild par savas rīcības sekām. Kā norādīts vācu tiesību literatūrā, atbildība par “tiesiskās šķietamības” radišanu noteiktos gadījumos var prevalēt pār ieraksta saistošā spēka principu, nevis balstoties uz jau pieminēto ierunu par tiesību netaisnprātīgu izmantošanu, bet gan teleoloģiski reducējot ieraksta saistošā spēka principu.¹⁵ Tomēr arī Vācijas tiesību literatūrā ir atzīmēts, ka tiesu praksē vairāk piemēro ierunu par tiesību netaisnprātīgu izmantošanu, kur būtiska nozīme ir konkrētas lietas faktiskajiem apstākļiem.¹⁶

Nav noliedzams tas, ka Latvijas tiesībās atbildības par “tiesiskās šķietamības” radišanu institūts nav pazīstams, tādēļ šajā aspektā nebūtu iespējams atsaukties uz Vācijas tiesību doktrīnu. Tomēr arī ar Civillikuma 1. pantu ir iespējams pamatot, piemēram, komersanta pienākumu īpaši paziņot darījumu partnerim par tiesiskās situācijas izmaiņām, piemēram, prokūrista atsaukšanu, neraugoties uz attiecīga ieraksta izdarīšanu un izsludināšanu, gadījumā, ja šis prokūrists ilgstoši un bieži ir slēdzis darījumus komersanta vārdā ar konkrēto darījumu partneri. Ja komersants izvērza ierunu, ka darījums nav saistošs, atsaucoties KCL 12. panta pirmo daļu, tad būtu jāvērtē, vai šāda atsaukšanās, neinformējot pastāvīgos darījumu partnerus, ar kuriem ir bijusi ilgstoša sadarbība, nebūtu uzskatāma par tiesību izlietošanu aizsargājamo interešu neesamības vai nesamērības apstākļos, pretrunīgu rīcību vai tiesības zuduma gadījumā.¹⁷ Šāds pienākums būtu pamatojams ar labas ticības mērķi veicināt savstarpēju lojalitāti, uzticību un godīgumu civiltiesiskajā apgrozībā. Taču jāuzsver, ka ir būtiski izvērtēt faktiskos apstākļus, šajā gadījumā, piemēram, cik bieži ir tikuši slēgti darījumi, vai tomēr nepastāv kādi apstākļi, kuri liecina par to, ka darījumu partnerim pirms darījuma noslēgšanas bija jāpārbauda komercreģistra ziņas u. tml. Tas nozīmē, ka tiesai strīdus gadījumā ir jāizvērtē visi faktiskie apstākļi, paturot prātā, ka ieraksta saistošā spēka principa “neitralizācijai” ar ierunu, kas izriet no labas ticības principa, ir izņēmuma raksturs.

Trešās personas labticīguma robežas “negatīvās publicitātes” gadījumā (KCL 12. panta otrā daļa)

KCL 12. panta otrā daļa regulē t. s. komercreģistra “negatīvo publicitāti”: ja komercreģistrā ierakstāmās ziņas nav ierakstītas vai arī ir ierakstītas, bet nav izsludinātas, persona, kuras interesēs šīs ziņas bija jāieraksta, nevar tās izmantot pret trešo personu, izņemot gadījumu, kad trešā persona zināja minētās ziņas. Kā norādīts tiesību literatūrā, faktiskais tiesiskais stāvoklis saista trešo personu tikai tad,

¹⁵ Canaris C. W. Handelsrecht. 23. Auflage. München: C. H. Beck, 2000, S. 78.

¹⁶ Ibid, S. 77.

¹⁷ Balodis K. Ievads civiltiesībās, 142. lpp.

ja tai par šo stāvokli ir bijušas pozitīvas zināšanas.¹⁸ Līdz ar to praksē aktuāls ir jautājums, kā saprast jēdzienu “pozitīvas zināšanas”. Piemēram, vai personas labticību var ietekmēt zināšanas par būtiskiem blakus apstākļiem, kas liek apšaubīt notikušo faktu, par kuru personai ir “pozitīvas zināšanas”.

Jau Vācijas impērijas tiesa (*Reichsgericht*) kādā no saviem nolēmumiem secināja, ka kāda apstākļa pozitīva zināšana, no kura, ievērojot “lietu parasto secību”, izrietētu ieraksta izdarīšana, “neiznīcina” šās personas labticīgumu.¹⁹ Šādu secinājumu tiesa izdarīja, vērtējot to, vai trešajai personai bija zināms par personālsabiedrības izbeigšanos, ja tā pozitīvi zinājusi par viena sabiedrības dalībnieka nāvi.

Jaunākajā Vācijas tiesu praksē ievēribu pelna Oldenburgas virsapgabaltiesas (*Oberlandesgericht Oldenburg*) 2010. gada 4. februāra nolēmums, ar kuru tiesa izvērtēja atbildētāja labticīguma robežas attiecībā par komercreģistrā ierakstāmu ziņu – sabiedrības valdes locekļa atsaukšanas faktu.²⁰ Lietas apstākļi īsumā bija šādi. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību valdes loceklis A ar sabiedrības dalībnieku lēmumu tika atsaukts no amata. A apstrīdēja šo lēmumu tiesā. Tiesa nodrošināja prasību, aizliedzot veikt attiecīgus ierakstus komercreģistrā, tādēļ izmaiņas netika ierakstītas. Viņa vietā tika iecelts jauns valdes loceklis B. Noteiktā laika posmā A, uzskatīdams sevi par likumīgu sabiedrības pārstāvi, veica naudas pārskaitījumus no SIA piederošā naudas konta. Sabiedrība cēla prasību pret trešo personu – sabiedrības konta turētāju C, pieprasot atgriezt pārskaitītās summas, cita starpā pamatojoties uz to, ka C bija “pozitīvi” zināms par to, ka A ir atsaukts no valdes locekļa amata (par to B bija paziņojis C adresētā vēstulē). Papildus tam laikā, kad tika veikti naudas pārskaitījumi, B rakstiski informēja par tiesvedības gaitu A par dalībnieku lēmumu atzīšanu par spēkā neesošu. A prasība par dalībnieku lēmumu atzīšanu par spēkā neesošu tika noraidīta, un pēc nolēmuma spēkā stāšanās komercreģistrā tika izdarīts ieraksts par B kā sabiedrības valdes locekli, par ko trešā persona C tika attiecīgi informēta.

Kā redzams no iepriekš izklāstītajiem faktiskajiem apstākļiem, tad trešā persona C “pozitīvi” zināja ne vien par to, ka A ir atsaukts no amata, bet arī to, ka šis atsaukums ir apstrīdēts tiesā. Tātad darījumu veikšanas brīdī pastāvēja objektīvas šaubas par valdes locekļa pārstāvības varu. Tiesa savā nolēmumā atzina, ka sabiedrības darījumu partneris, kurš zina, ka komercreģistrā ierakstītais valdes loceklis ticis atsaukts ar dalībnieku lēmumu, bet apstrīdējis savu atsaukšanu tiesā, var, pamatojoties uz HGB 15. § pirmo daļu (analogā norma KCL 12. panta otrajai daļai), paļauties uz šā valdes locekļa pārstāvības varu līdz brīdim, kamēr viņam ir pozitīvi zināms, ka valdes locekļa atsaukšana ir bijusi likumīga, respektīvi, tā ir ierakstīta komercreģistrā.

No iepriekš minētā izriet vairāki būtiski secinājumi. Trešā persona ir atzīstama par labticīgu arī tad, ja viņa pozitīvi zina ne vien par komercreģistrā ierakstāmu apstākli, bet arī to, ka par šo apstākli ir tiesvedība. Citiem vārdiem, šādu gadījumā trešā persona joprojām ir tiesīga paļauties uz komercreģistra ierakstu. Līdz ar to komersants komercreģistrā neierakstītu vai arī ierakstītu, bet neizsludinātu

¹⁸ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komerccarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). Rīga: “A. Strupiņa juridiskais birojs” SIA, § 185; E. Slicāne. Komercreģistra publicitāte. Jurista Vārds, 2004, 20. jūlijs, Nr. 27.

¹⁹ Brox H. Handels- und Wertpapierrecht. 16. Auflage. München, C. H. Beck, 2003, Rn. 75.

²⁰ OLG Oldenburg, Urteil vom 04.02.2010 – 8 U 121/09. Pieejams: <http://www.rechtsprechung.niedersachsen.de/jportal/portal/page/bsndprod.psm1?doc.id=KORE215882010&st=null&showdoccase=1&paramfromHL=true> [aplūkots 13.03.2014.].

ziņu var izmantot vienīgi tad, ja apstākļi, ar ko ziņa pamatota, ir patiesi noticis un nepastāv nekādu šaubu par tā norisi vai tā tiesiskumu. Tādējādi trešās personas ļaunticīguma robežas definējamas pietiekami šauri. Tas saskan ar komercreģistra funkciju veicināt komercietiskās apgrozības drošību tādā veidā, ka komercreģistrā ierakstītās ziņas trešajai personai vieš skaidrību par šaubīgu tiesisko stāvokli. Līdz ar to trešajai personai arī šādos gadījumos ir tiesības paļauties uz komercreģistra informāciju. Tomēr minētajā Vācijas tiesas nolēmumā ir uzsvērts, ka arī šajā gadījumā labas ticības princips liedz paļauties uz komercreģistra ziņām, ja, piemēram, trešā persona ir zinājusi par pārstāvības varas ļaunprātīgu izmantošanu (*Missbrauch der Vertretungsmacht*) no pārstāvja puses vai arī, ievērojot lietas apstākļus, darījumu partnerim bija jārodas pamatotām aizdomām par to, ka pārstāvības vara tiek ļaunprātīgi izmantota.²¹

Ievērojot iepriekš minētos apsvērumus, kā arī KCL un HGB regulējuma līdzību, minētās Vācijas tiesu prakses atziņas noteikti ir izmantojamas, piemērojot KCL 12. panta otrajā daļā minēto izņēmumu. Tomēr arī šajā gadījumā trešās personas paļāvību uz komercreģistra ierakstiem kā subjektīvas tiesības istenošanu var ierobežot saskaņā ar Civillikuma 1. pantu, līdzīgi kā KCL 12. panta pirmās daļas gadījumā, ja runa ir par tiesību netaisnprātīgu izlietošanu.

Kopsavilkums

KCL 12. panta pirmās daļas 2. teikumā minētā “saudzējošā perioda” piemērošanas priekšnoteikums ir apstākļi, ka trešā persona atvainojami nezināja komercreģistrā ierakstītās ziņas. Ja trešā persona ir komersants, tad pienākums pārbaudīt komercreģistra informāciju izriet no Komerclikumā regulētā krietna un kārtīga komersanta rūpības pienākuma, līdz ar to tā neizpilde jebkurā gadījumā nevar būt atvainojama. Savukārt, ja trešā persona ir nekomersants (privātpersona), vērtējot ziņu nezināšanas atvainojamību, jāņem vērā tikai objektīvi kritēriji, kas liedza personai šīs ziņas iegūt.

Komersantu aizsargājošā komercreģistra ieraksta saistošā spēka principa (KCL 12. panta pirmās daļas 1. teikums) piemērošanu sevišķos gadījumos var izslēgt ieruna par netaisnprātīgu tiesību izlietošanu, kas izriet no Civillikuma 1. panta. Ilgstošas sadarbības gadījumā no Civillikuma 1. panta var izrietēt komersanta pienākums īpaši informēt trešo personu – darījuma partneri par notikušajām izmaiņām komercreģistra ierakstos. Tomēr, apsverot Civillikuma 1. panta piemērošanu, rūpīgi izvērtējami visi faktiskie apstākļi, kā arī doktrinā paustās atziņas par labas ticības principa piemērošanas priekšnoteikumiem un robežām.

Piemērojot komercreģistra “negatīvo publicitāti” (KCL 12. panta otrā daļa), jāņem vērā, ka trešās personas paļāvība uz komercreģistrā ierakstīto stāvokli tiek aizsargāta arī tad, ja tā “pozitīvi” zina par ierakstāmo (bet neierakstīto) ziņu, bet arī zina, ka apstākļi, ar kuriem pamatota ierakstāmā ziņa, ir juridiski apšaubāmi, respektīvi, par tiem notiek tiesvedība. Pastāvot sevišķiem apstākļiem, trešās personas tiesības atsaukties uz komercreģistrā ierakstīto tiesisko stāvokli var tikt ierobežotas ar ierunu par tiesību netaisnprātīgu izlietošanu saskaņā ar Civillikuma 1. pantu.

²¹ OLG Oldenburg, Urteil vom 04.02.2010 – 8 U 121/09.

SABIEDRĪBAS TIESĪBAS DAUDZPAKĀPJU LĒMUMU PIENĒMŠANĀ

ENVIRONMENTAL PROCEDURAL RIGHTS IN MULTILAYER DECISION-MAKING

Silvija Meiere, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektore

Summary

The current article is dedicated to the role of public participation in multilayer decision-making processes as well as to the essence of procedural environmental rights. The thesis of this article is that environmental decision-making is not limited to the conduct of an EIA procedure, but extends to any subsequent phases of the decision-making, such as building permitting procedure, as long as the planned activity has an impact on the environment. The legal system should provide for effective public participation during the whole decision-making process, and the legal framework should ensure that in the decision granting a permission, a due account is taken of the public participation outcome.

Atslēgvārdi: sabiedrības līdzdalība, ieinteresētā sabiedrība, daudzpakāpju lēmumu pieņemšana, sabiedrības dalība procesa sākumā, sabiedrības tiesību aizskārums.

Key words: public participation, the public concerned, multilayer decision-making, early public participation, impairment of right.

2013. gada 9. jūlijā Saeima pieņēma jaunu Būvniecības likumu, kuram bija jāstājas spēkā 2014. gada 1. februārī. Neilgi pirms tam Saeima grozīja Būvniecības likuma stāšanos spēkā, atliekot to vēl uz trim mēnešiem.¹ Jaunais būvniecības regulējums veidots, par pamatu ņemot dažas tādas nostādnes, kuras joprojām ir diskutējamas.

Viens no galvenajiem būvniecības jaunā regulējuma mērķiem bija būvniecības procesā samazināt birokrātiskās procedūras. Pastāvošā sistēma, pēc kuras būvatļauja ir galīgais lēmums, kas dod tiesības uzsākt būvdarbus, vērtēta kā tāda, kas būvniecības procesu nevajadzīgi paildzina. Turklāt par nozīmīgu birokrātijas šķērslī, kas traucē būvniecības nozares ekonomiskai izaugsmei un ārvalstu investoru piesaistei, minēta būvniecības publiskā apspriešana. Šā tiesību institūta nozīme būvniecībā ir vērtēta kā neskaidra. "Proti, personas, kas izsaka savu viedokli par paredzamo būvniecību, bieži rīkojas emociju iespaidā un nepamato savu viedokli ar atbilstošām tiesību normām. Savukārt pašvaldība aizliedz būvniecību, pamatojoties uz paredzētās būves publiskās apspriešanas rezultātiem. Pie tam šāds pašvaldības lēmums tiek pieņemts deputātiem balsojot, un lēmums var nesaturēt ar normatīviem aktiem pamatotu argumentāciju par būvniecības aizliegumu, kā arī pastāv iespēja, ka būvniecības ieceres ierosinātājam, apstrīdot lēmumu, ir jāatspēko

---

¹ Būvniecības likums. Latvijas Vēstnesis, 2013, 30. jūlijs, Nr. 146. Ar 2014. gada 23. janvāra likumu tika grozīta norāde par Būvniecības likuma stāšanos spēkā: Latvijas Vēstnesis, 2014, 30. janvāris, Nr. 21.

sabiedrības subjektīvais viedoklis.”² Citētais skaidrojums, kas sniegts likumprojekta anotācijā, lai pamatotu konceptuālu atteikšanos no publiskās apspriešanas būvniecības procesā, liecina par to, ka Latvijas valsts institūcijās joprojām trūkst izpratnes gan par tiešas sabiedrības līdzdalības lomu mūsdienu demokrātijā, gan par pašu sabiedrības tiesību būtību.

Šā raksta mērķis ir: (1) izskaidrot, kādas īpatnības sabiedrības tiešai līdzdalībai salīdzinājumā ar vispārīgo valsts pārvaldes regulējumu ir vides lēmumos; (2) balstoties īpaši uz jaunākajām juridiskās prakses atziņām, raksturot sabiedrības tiesības daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā, kas ietver arī būvniecības procesu, saistot un apskatot to kopsakarā ar citām vides lēmumu pieņemšanas stadijām; (3) uzsvērt, ka sabiedrības tiesības ir īstas subjektīvas tiesības ar visām no tā izrietošajām tiesiskajām sekām, to pamatojot ar ieskatu Eiropas Savienības Tiesas vērtējumos jautājumā par sabiedrības tiesību pārkāpumu un šo tiesību aizsardzības priekšnoteikumiem tiesā.

1. Sabiedrības subjektīvās tiesības uz līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā

Valsts vai pašvaldības lēmumu pieņemšanā sabiedrības tieša līdzdalība publiskas apspriedes formā ir ļoti pazīstama, it īpaši valstīs ar senām demokrātijas tradīcijām. Demokrātisku valstu tiesību sistēmas vieno vispārīgs valsts pārvaldes rīcības brīvību noteicošs princips, kurš prasa: lai nodrošinātu lēmuma leģitimitāti, institūcijai (iestādei) pirms galīgā lēmuma pieņemšanas ir jāuzklausā skartā iedzīvotāju daļa. Skartās iedzīvotāju daļas informēšana un uzklausīšana par tādiem projektiem, kas var ietekmēt šo personu veselību, labklājību vai īpašumtiesības, ir demokrātijas vispārāzīta un sena prakse. Šādas konsultācijas parasti notikušas pirms publiskā vai privātā projekta apstiprināšanas, jo īpaši tad, ja attiecīgā projekta īstenošanai bijusi nepieciešama nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana, piemēram, autoceļu, lidostu, aizsprostu un citu līdzīgu objektu būvniecībai. Atbilstoši šai praksei iedzīvotāji tikuši iesaistīti arī, lemjot par sabiedriski nozīmīgu objektu, lielveikalu vai atpūtai paredzētu objektu būvniecību, kā arī teritorijas attīstības plānošanas procesā.³

Tieša sabiedrības līdzdalība konkrētu projektu sakarā padara lēmuma pieņemšanu atklātāku un sabiedrībai saprotamāku. Publiska apspriede, kurā tiek uzklausīta skartā sabiedrības daļa, arī sabiedrības neatbalstītiem lēmumiem piešķir leģitimitāti.⁴ Pat ja sabiedrības līdzdalība pati par sevi nav pietiekama, lai leģitimētu lēmuma pieņēmēju, tā tomēr var būt nepieciešama, lai novērstu šaubas par pieņemamā lēmuma leģitimitāti.⁵

Lēmumu leģitimēšanas aspektā jautājumu par sabiedrības tiešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā Latvijā regulē Valsts pārvaldes iekārtas likums. Viens no

² Likumprojekta “Būvniecības likums” sākotnējais ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 1., 2. punkts. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/E63607A94234F224C2257950003B5BB2?OpenDocument> [aplūkots 03.01.2014.].

³ Lambrechts C. Public Participation in Environmental Decisions. In: European Environmental Law A Comparative Perspective. Gerd Winter (ed.). UK: Dartmouth Publishing Company Limited, 1996, p. 95-96.

⁴ Ibid, p. 105.

⁵ Bodansky D. Legitimacy. In: The Oxford Handbook of International Environmental Law. D. Bodansky, J. Brunnee, E. Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p. 717.

likumā nostiprinātajiem valsts pārvaldes principiem paredz, ka valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību. Tas attiecas it īpaši uz to sabiedrības daļu un tām privātpersonām, kuru tiesības vai tiesiskās intereses iesteno tā vai plānotā darbība skar vai var skart.⁶ Par publisko apspriedi likumā ietverts vispārīgs noteikums: sabiedrībai svarīgos jautājumos iestādei ir pienākums rīkot publisku apspriešanu. Ja iestāde pieņem lēmumu, kas neatbilst ievērojamas sabiedrības daļas viedoklim, tā šo lēmumu īpaši pamato. Par sabiedrības pārstāvju iesaistīšanu iestādes darbībā un tās veidu lemj iestādes vadītājs, ja normatīvajā aktā nav noteikts citādi.⁷

Redzams, ka valsts pārvaldes vispārīgais regulējums noteic iestādei plašu rīcības brīvību lemt par to, kas ir sabiedrībai svarīgs jautājums, par kuru jākonsultējas ar sabiedrību, bet pārējos gadījumos – vai konsultācijas ar sabiedrību ir nepieciešamas un kādā formā tās iestenojamas. Tādējādi pēc Valsts pārvaldes iekārtas likuma vairumā gadījumu sabiedrībai nav subjektīvu tiesību uz tiešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā, bet gadījumos, kad šādas tiesības paredzētas (sabiedrībai svarīga jautājuma publiska apspriešana), līdzdalības tiesības lielā mērā ir atkarīgas no institūcijas (iestādes) lēmuma.⁸ Tas nozīmē: ja institūcija (iestāde) nenolemj, ka kādā jautājumā konsultācijas ar sabiedrību ir nepieciešamas, tad šādu konsultāciju nesamība netiks uzskatīta par procesuālu pārkāpumu un nevarēs ietekmēt pieņemtā lēmuma tiesiskumu. Turklāt šāda veida publisko apspriežu rīkošanai nereti var nebūt formāli reglamentētu procedūru, tās var notikt jebkurā lēmuma pieņemšanas stadijā, arī tad, kad jautājums pēc būtības jau ir izlemts, un galīgajā lēmumā būtiski grozījumi vairs nebūtu racionāli pamatojami.

Salīdzinājumā ar aplūkoto vispārīgo regulējumu tiesiskā situācija vides jomā ir būtiski atšķirīga. Ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanas procesos sabiedrībai ir likumā garantētas subjektīvas tiesības uz tiešu līdzdalību.

Retrospektīvā skatījumā ideja par sabiedrības tiešas līdzdalības būtisku paplašināšanu nostiprinājās 20. gadsimta 90. gados, kad ilgtspējīgas attīstības koncepcijas iespaidā daudzviet pasaulē tika sākta vides lēmumu demokratizēšanas reforma, kuras mērķis bija sabiedrības līdzdalību padarīt par neatņemamu vides lēmumu pieņemšanas sastāvdaļu.⁹ Starptautiskajās tiesībās šī reforma vainagojās ar Orhūsas konvencijas par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem (turpmāk – Orhūsas konvencija) noslēgšanu.¹⁰ Minētā konvencija garantē sabiedrībai trīs subjektīvas tiesības: tiesības uz vides informāciju, tiesības piedalīties ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un tiesības vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos

⁶ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta septītā daļa. Latvijas Vēstnesis, 2002, 21. jūnijs, Nr. 94.

⁷ Turpat, 48. pants.

⁸ Sk., piem., Engures novada domes 2009. gada 9. jūlija saistošos noteikumus Nr. 1 "Engures novada pašvaldības nolikums": pašvaldībai ir pienākums rīkot publisko apspriešanu par administratīvo robežu grozīšanu (124. punkts); tā var rīkot publisko apspriešanu arī par citiem jautājumiem (125. punkts); pēc iedzīvotāju iniciatīvas publiskā apspriešana var notikt, ja ne mazāk kā 5% no attiecīgās teritorijas iedzīvotājiem ar attiecīgu ierosinājumu vērsušies pašvaldības domē (126. punkts). Publiskās apspriedes rezultātam ir konsultatīvs raksturs (127. punkts). Pieejams: www.enguresnovads.lv/uploads/filedir/saist.%20not.../saistnotnr1.doc [aplūkots 13.03.2014.].

⁹ Holder J. Environmental Assessment. New York: Oxford University Press, 2004, p. 184-185.

¹⁰ Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64. Tā ir reģionāla konvencija, kuras dalībnieces ir Eiropas Savienība un tās dalībvalstis, kā arī citas reģiona valstis. Latvijā konvencija ir spēkā kopš 2002. gada 12. septembra.

(turpmāk – sabiedrības procesuālās vides tiesības). Orhūsas konvencijas iespaidā sabiedrības procesuālās vides tiesības ir kļuvušas par vienu no galvenajiem tiesību institūtiem kā nacionālajās, tā arī Eiropas Savienības vides tiesībās.¹¹

Orhūsas konvencija dalībvalstij rada starptautiskas saistības garantēt savai sabiedrībai (personai) procesuālās vides tiesības vismaz konvencijas noteiktajā apjomā. Šajā ziņā tā pilnībā atbilst starptautiskajam cilvēktiesību regulējumam, jo konvencijas dalībvalstis ir uzņēmušās pienākumus vides jomā pret savu sabiedrību (kā pret atsevišķām personām un/vai to apvienībām), tas ir, pret tiesību subjektiem, kas nav nedz šā liguma dalībnieki, nedz pat starptautisko publisko tiesību subjekti.¹²

Orhūsas konvencija radīta ar noteiktu mērķi – novērst tos šķēršļus, kuri Eiropas tradicionālajās tiesību sistēmās traucē sabiedrības procesuālo vides tiesību īstenošanu (piemēram, ierobežota piekļuve informācijai vai tiesai, ja jautājums tieši neskar pašu informācijas pieprasītāju vai pieteicēju).

Sabiedrības procesuālās vides tiesības ir veidotas uz politisko cilvēktiesību bāzes. Tās raksturo šādas pazīmes: (1) šo tiesību īstenošanai ir nepieciešamas valsts noteiktas procedūras; (2) valstij ir jāpilda noteikti pozitīvi pienākumi, lai tādējādi tā radītu apstākļus, kuros personas savas procesuālās tiesības var īstenot; (3) valsts nav atbildīga, ja sabiedrība (persona) savas tiesības neizmanto; (4) valsts šīs tiesības pārkāpj, ja nepilda konkrētus pozitīvus pienākumus.¹³

Sabiedrības procesuālās vides tiesības ir savstarpēji cieši saistītas: bez tiesībām piekļūt vides informācijai sabiedrībai var būt apgrūtināta līdzdalība vides lēmumu pieņemšanā. Savukārt tiesības uz līdzdalību nodrošina, ka sabiedrība iegūto vides informāciju varēs arī efektīvi likt lietā – iesaistīties vides lēmumu pieņemšanā un ietekmēt lēmumu saturu. Visbeidzot tiesības vērsties tiesā ir garantija abu iepriekš minēto sabiedrības tiesību efektīvai aizsardzībai.

Subjektīvas tiesības uz līdzdalību ir “ieinteresētajai sabiedrībai” (angl. – *the public concerned*). Orhūsas konvencija “ieinteresēto sabiedrību” definē kā (1) sabiedrību, kuru ietekmē vai varētu ietekmēt lēmuma pieņemšana; (2) vai kurai ir interese par to; (3) par ieinteresētām uzskata arī tādas nevalstiskās organizācijas, kas veicina vides aizsardzību un atbilst visām attiecīgās valsts tiesību aktu prasībām.¹⁴

Kritērijs “kuru ietekmē” ir saistīts ar konkrētā projekta raksturu un lielumu.¹⁵ Piemēram, atkritumu poligona izbūve lauku apvidū var ietekmēt vairākus simtus iedzīvotāju, savukārt maģistrāla cauruļvada būvniecība – vairākus tūkstošus. Kritērijs “kurai ir interese” attiecas gan uz personas īpašumtiesībām un citām saistītām mantiskām tiesībām (piemēram, nomas vai īres tiesības), gan uz sociālajām tiesībām, gan tiesībām uz labvēlīgu vidi, kā arī uz citām tiesībām vai tiesiskajām interesēm, kuras projekta īstenošana var aizskart.¹⁶ Taču šis kritērijs ir vēl ietverošāks, jo tas attiecas ne tikai uz tiesībām un tiesiskajām interesēm, bet arī

¹¹ Macroy R., Turner S. Participatory rights, Transboundary Environmental Governance and EC Law. Common Market Law Review, 2002, 39, p. 494.

¹² Sk.: Scheinin M. Characteristics of human rights norms. International Protection of Human Rights: A Textbook. Krause C., Scheinin M. (eds.). Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009, p. 19.

¹³ Hayward T. Constitutional Environmental Rights. New York: Oxford University Press, 2005, p. 85.

¹⁴ Orhūsas konvencijas 2. panta piektā daļa. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64.

¹⁵ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2000, p. 40.

¹⁶ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Czech Republic, ACCC/C/2010/50, ECE/MPPP/C.1/2012/11, p. 66.

uz faktisku interesi.¹⁷ Tādējādi personas atzīšanai par ieinteresētu, proti, par tādu, kurai ir tiesības uz līdzdalību, nav nepieciešams, lai tā varētu pamatot tiesību vai tiesisku interešu esamību. Savukārt nevalstiska organizācija (biedrība) automātiski ir uzskatāma par "ieinteresēto sabiedrību", un tai ir tiesības uz līdzdalību, ja vien tā ir biedrība, kas veicina vides aizsardzību un atbilst valsts tiesību aktu prasībām.¹⁸

Orhūsas konvencijas 6. un 7. pants noteic konkrētus pienākumus, kuru izpilde valstij ir jānodrošina, lai tādējādi garantētu sabiedrības līdzdalības tiesību ievērošanu: (1) savlaicīga un efektīva ieinteresētās sabiedrības informēšana par pieņemamo lēmumu; (2) dalība agrā procesa stadijā; (3) pamatotu termiņu noteikšana sabiedrības dalībai; (4) sabiedrības iespēja rakstiski vai publiskās apspriedes laikā iesniegt jebkādus komentārus, informāciju, analīzi vai viedokļus; (5) iestādes pienākums lēmuma pieņemšanā ņemt vērā sabiedrības līdzdalības rezultātus; (6) iestādes pienākums informēt sabiedrību par pieņemto lēmumu līdz ar pamatojumu un apsvērumiem, uz kuriem lēmums ir balstīts.

Lai izpildītu konvencijas prasības, valstij ir pienākums radīt struktūru un procedūras, kuru ietvaros sabiedrība savas procesuālās vides tiesības varētu īstenot.¹⁹ Ievērojot Orhūsas konvencijas un Eiropas Savienības normatīvās prasības, Latvijas nacionālajās tiesībās izveidots visai sazarots reglamentētu procedūru tīkls, kas noteic struktūru, kādā sabiedrība var īstenot savas līdzdalības tiesības. Vides aizsardzības likuma 8. pants ietver norādi uz lēmumiem, kuru pieņemšanai citos normatīvajos aktos ir reglamentētas procedūras, kas paredz arī sabiedrības iesaistīšanas kārtību.²⁰

Sabiedrības līdzdalības nozīmīguma pieaugums liecina par tādas demokrātijas izpratni, kuras procesos, īpaši vides jomā, fizisku personu un nevalstisku organizāciju iesaiste nodrošina ne tikai individuālu interešu paušanu, bet vienlaikus veicina arī sabiedrības kopīgo vides interešu aizsardzību. Tāpēc sabiedrība ir aicināta ņemt dalību valsts pārvaldē, piedaloties ne tikai vēlēšanās, bet arī tiešā veidā iesaistoties gan stratēģisku plānošanas dokumentu sagatavošanā, gan lemjot par konkrētiem attīstības projektiem. Tādējādi minētā izpratne atšķiras no tiesību sistēmai tradicionālās un jau sen pazīstamās liberālās pieejas, pēc kuras lēmumu pieņemšanā sabiedrības kopējās intereses var pārstāvēt vienīgi valsts institūcijas.²¹

Tiešai sabiedrības līdzdalībai lēmumu pieņemšanās procesos ir arī praktiskas dabas motīvs. Lēmumu pieņemšanā, kad ir saskaņojamas dažādas intereses, valsts (pašvaldību) institūcijas ne vienmēr izdara pienācīgus vides apsvērumus. Tāpēc vienīgi sabiedrības procesuālās vides tiesības var darboties kā pietiekami efektīvs kontroles mehānisms pār to, vai lēmumu pieņemšanā tiek ievēroti vides likumi.²² Turklāt sabiedrības līdzdalības procesā iespējams noteikt, vai attiecīgais plāns vai konkrētais projekts var radīt vides vai veselības aizsardzības problēmas. Šādu problēmu esamību nedrīkst saistīt vienīgi ar objektīviem kritērijiem, kas izteikti, piemēram, decibelos vai pieļaujamā piesārņojošo faktoru koncentrācijā.

¹⁷ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p. 40.

¹⁸ Morgera E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. Review of European Community & International Environmental Law, 14 (2), 2005, p. 139.

¹⁹ Orhūsas Konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Albania, ACCC/C/2005/12, ECE/MP.PP/CI/2007/4/Add.1, p. 87, 94.

²⁰ Vides aizsardzības likums. Latvijas Vēstnesis, 2006, 15. novembris, Nr. 183.

²¹ Ebbesson J. Public Participation. In: The Oxford Handbook of International Environmental Law. D. Bodansky, J. Brunnee, E. Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p. 687.

²² Ibid, p. 688.

Sabiedrības līdzdalība iekļauj arī sabiedrības subjektīvās izjūtas par to, vai plānotās darbības ietekme uz vidi un cilvēkiem var radīt problēmu.²³

Rezumējot būtiski uzsvērt, ka sabiedrības subjektīvās tiesības uz līdzdalību ne-nozīmē, ka sabiedrībai lēmuma pieņemšanā tiek piešķirtas veto tiesības. Tomēr šīs tiesības sabiedrībai nodrošina tiesiskas garantijas, ka, pieņemot lēmumu, valsts vai pašvaldības institūcija (iestāde) spēlēs ar atklātām kārtīm.

2. Daudzpakāpju lēmumi

2.1. Lēmumu stadijas, kurās jānodrošina konsultācijas ar sabiedrību

Pēc Orhūsas konvencijas, Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesību normām un nacionālajiem vides normatīviem aktiem, sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību gan ar vidi saistītu plānošanas dokumentu sagatavošanā, gan arī lemjot par konkrētiem projektiem, kuriem iespējama būtiska ietekme uz vidi.

Lai gan Latvijā, līdzīgi kā daudzās citās valstīs, šādus vides lēmumus pieņem dažādas institūcijas (iestādes), tomēr parasti tie ir savstarpēji saistīti – nereti to pieņemšanā izsekojama telpiskās vides attīstības vīzijas pakāpeniska konkretizēšana un detalizēšana līdz konkrētam projektam noteiktā vietā un vides apstākļos, līdz pat atļaujai sākt projekta īstenošanu. Līdz ar to vides lēmumi ir aplūkojami kā daudzpakāpju lēmuma stadijas.

Šādos vairāku stadiju lēmumu pieņemšanas procesos katrā stadijā tiek izskatīti vairāki rīcības varianti un, konsultējoties ar sabiedrību, tiek akceptēts viens no alternatīviem risinājumiem. Katrā nākamajā lēmuma pieņemšanas stadijā tiek lemts vienīgi tā risinājuma ietvaros, kurš ticis akceptēts iepriekšējā stadijā.²⁴

Valstij ir zināma rīcības brīvība noteikt, kāds risinājumu diapazons katrā no lēmuma pieņemšanas stadijām tiek apspriests. Kā iepriekš minēts, daudzpakāpju vides lēmumu stadijas var ietvert secīgus stratēģiskus lēmumus, kas tiek pieņemti kā plānošanas dokumenti (piemēram, pašvaldības ilgtspējīgas attīstības stratēģija, teritorijas plānojums), kā arī dažādus individuāla rakstura lēmumus, ar kuriem, pamatojoties uz iepriekš pieņemtiem plānošanas lēmumiem, tiek atļauts konkrēts projekts (paredzētā darbība), nosakot tā pamata parametrus, atrašanās (veikšanas) vietu, dizainu (konstrukciju), kā arī tehnoloģiskās detaļas saistībā ar noteiktiem vides standartiem (normatīviem).²⁵

Sabiedrības līdzdalība lēmuma pieņemšanā nodrošina komunikāciju starp ie-saistītajām pusēm, apskatot dažādus iespējamos risinājumus. Šāda alternatīvu iz-virzīšana, apspriešana un izvēle ir būtisks ilgtspējīgas attīstības politikas elements.²⁶

Latvijā likums noteic, ka attīstības plānošanas dokumentu izstrādē iespēja līdzdarboties ir visām ieinteresētajām personām.²⁷ Teritorijas attīstības plānošanā

²³ Ebbesson J. Public Participation. In: The Oxford Handbook of International Environmental Law. D. Bodansky, J. Brunnee, E. Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p. 688.

²⁴ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: European Community, ACCC/C/2006/17, ECE/MP.PP/2008/5/ Add.2, p. 51.

²⁵ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Lithuania, ACCC/C/2006/16, ECE/MP.PP/2008/5/ Add.6, p. 71.

²⁶ Ebbesson J. Public Participation. In: The Oxford Handbook of International Environmental Law. D. Bodansky, J. Brunnee, E. Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p. 688.

²⁷ Attīstības plānošanas sistēmas likuma 5. panta otrās daļas 3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2008, 23. maijs, Nr. 80.

un dokumentu izstrādē iesaista sabiedrību un nodrošina informācijas un lēmumu pieņemšanas atklātumu.²⁸ Turpretī attiecībā uz konkrētiem projektiem sabiedrības tiesības uz līdzdalību ir ierobežotas ar diviem kumulatīviem kritērijiem (Orhūsas konvencijas 6. pants): (1) ar projekta raksturu, jo sabiedrības līdzdalība ir nepieciešama, ja projektam iespējama būtiska ietekme uz vidi;²⁹ (2) ar atļaujas procesu, jo jebkura cita lēmuma pieņemšanā, kas ar šādu projektu ir saistīts, bet nav uzskatāms par tā atļauju, konsultācijas ar sabiedrību nav obligātas.³⁰

Projektiem ar būtisku ietekmi uz vidi Latvijas tiesību sistēmā var būt nepieciešamas vismaz divu veidu atļaujas – atļauja piesārņojošas darbības veikšanai un/vai būvatļauja. Attiecīgi dažādās iestādēs norit divas lēmumu pieņemšanas procedūras, kuras noslēdzas ar lēmumu par atļauju pieņemšanu.³¹ Turklāt pēc likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” šādiem projektiem atļaujas izsniegšanā ir piemērojama papildu administratīva procedūra – ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk – IVN). Šīs procedūras ietvaros tiek sagatavoti divi noslēguma dokumenti – ziņojums (par projekta ietekmi uz vidi) un Vides pārraudzības valsts biroja atzinums par ziņojumu. Minētie dokumenti paši par sevi nav uzskatāmi par atļauju, tomēr bez tiem nedrīkst pieņemt lēmumu saistībā ar atļaujas izsniegšanu. Ietekmes uz vidi novērtējums ir atklāta procedūra, kurā sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību.³² Līdz ar to var rasties jautājums, vai daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā konsultācijas ar sabiedrību ir jāparedz katrā stadijā, vai tieši otrādi – pietiek, ja konsultācijas notiek IVN procesā.

Ņemot vērā, ka Orhūsas konvencijas 6. pants, kas sabiedrības līdzdalības garantijas paredz vispilnīgāk, attiecas uz projektiem ar būtisku ietekmi, bet vienlaikus pēc cita tiesiskā regulējuma šādiem projektiem nepieciešama ietekmes uz vidi novērtēšana, nereti tiek uzskatīts, ka vienīgā ar vidi saistītā lēmuma pieņemšanas procedūra ir IVN. Tomēr tāda sašaurināta izpratne par vides lēmumu pieņemšanu ir nepareiza. IVN izriet no ES direktīvas prasībām,³³ un, ievērojot to, ka ES arī ir Orhūsas konvencijas dalībniece, sabiedrības tiesības šajā procedūrā tiek apskatītas caur konvencijas 6. panta prizmu. Taču minētā konvencijas panta darbības ietvars ir plašāks, jo sabiedrības līdzdalības gaitā projektu apspriešana nav ierobežota tikai ar to paredzamo ietekmi uz vidi. Sabiedrība par apspriežamo projektu var iesniegt jebkādas komentārus, informāciju, analīzi vai viedokli, arī par šāda projekta pieļaujamību un tā atbilstību vides normatīvo aktu prasībām. Turklāt vides lēmumu procesos sabiedrības līdzdalība nav aprobežota vienīgi ar projekta vides aspektiem. Sabiedrība var paust bažas un izteikt savu viedokli par jebkuru projekta aspektu.³⁴

Apstākļi, ka projektam tikusi piemērota IVN procedūra, nedod pamatu secinājumam, ka turpmāk sekojošās lēmuma pieņemšanas stadijas vairs nav ar vidi saistīti lēmumi. Ja vien projektam ir iespējama būtiska ietekme uz vidi, gan IVN, gan arī sekojošās lēmuma pieņemšanas stadijas – būvatļaujas un atļaujas

²⁸ Teritorijas attīstības plānošanas likuma 3. panta 5. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011, 2. novembris, Nr. 173.

²⁹ Orhūsas konvencijas 6. panta pirmā daļa. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64.

³⁰ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: France, ACCC/C/2007/22, ECE/MP.PP/C.1/2009/4/Add.1, p. 32.

³¹ Likums “Par piesārņojumu”. Latvijas Vēstnesis, 2001, 29. marts, Nr. 51; Būvniecības likums. Latvijas Vēstnesis, 1995, 30. augusts, Nr. 131.

³² Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”. Latvijas Vēstnesis, 1998, 30. oktobris, Nr. 322/325.

³³ Padomes 1985. gada 27. jūnija Direktīva 85/337/EEK par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu. Oficiālais Vēstnesis, 1985, 5. jūlijs, L 175.

³⁴ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Czech Republic, ACCC/C/2010/50, ECE/MP.PP/C.1/2012/11, p. 71.

piesārņojošas darbības veikšanai izsniegšana – veido vides lēmumu pieņemšanas procesu.³⁵ Attiecīgi – minētās atļaujas ir galīgie lēmumi, kuru pieņemšanā valstij ir jāizpilda Orhūsas konvencijas 6. pantā noteiktie pienākumi, lai tādējādi garantētu sabiedrībai līdzdalības tiesības.

Līdz ar to atļaujas procesā, izlemjot jautājumu par projekta akceptu, IVN kopējie rezultāti (ieskaitot sabiedrības līdzdalības rezultātus) ir jāņem vērā, un arī pēc IVN valsts nav atbrīvota no pienākuma nodrošināt, ka sabiedrībai ir bijusi iespēja pārbaudīt un komentēt tos elementus, kuri noteikuši galīgo lēmumu par atļauju.³⁶ Lai atbildētu uz jautājumu, vai pēc IVN, kurā ir notikušas konsultācijas ar sabiedrību, konsultācijas būtu jāturpina arī turpmākajos atļauju izsniegšanas procesos, būtiski noskaidrot, vai valsts normatīvais regulējums ir tāds, kas nodrošina, ka, lemjot par atļaujas izsniegšanu, tiek ņemti vērā IVN ietvaros veiktās sabiedrības līdzdalības rezultāti, un vai sabiedrībai ir bijusi iespēja pārbaudīt un komentēt tos elementus, kuri noteikuši galīgo lēmumu par atļauju. Ja tiesiskais regulējums to nodrošina, tad, piemēram, būvatļaujas procesā konsultācijas ar sabiedrību vairs nav nepieciešamas, un otrādi.

Kliedējot bažas, ka daudzpakāpju lēmumu pieņemšanas procesos prasība pēc sabiedrības līdzdalības varētu būt pārspilēta, būtiski uzsvērt, ka katrā stadijā tiek diskutēts par noteiktām alternatīvām: plānošanā – vai teritorija vispār pakļaujama apbūvei, un kāda veida apbūve pieļaujama; IVN procesā apskata alternatīvus risinājumus, lai samazinātu konkrēta projekta negatīvo ietekmi uz vidi; atļaujas izsniegšanas procesos konsultācijas ar sabiedrību var notikt par konkrēta projekta atļaujas nosacījumiem. Tādējādi likumos ietvertu prasību konsultēties ar sabiedrību, garantējot tai līdzdalības tiesības vairākās secīgās lēmumu pieņemšanas stadijās, pašu par sevi nevar uzskatīt nav nevajadzīgu dublēšanos, jo katrā stadijā tiek diskutēts vienīgi par konkrētai stadijai atvērtiem risinājumiem.

2.2. “Sabiedrības dalība procesa sākumā” kā efektīvas sabiedrības līdzdalības elements

Viena no sabiedrības līdzdalības tiesību būtiskām garantijām, kas aplūkojama kopsakarā ar vides lēmumu daudzpakāpju stadijām, ir valsts pienākums nodrošināt sabiedrības dalību “jau procesa sākumā”, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi un kad var īstenot faktisku sabiedrības dalību procesā.³⁷

Kā izprotama minētā sabiedrības līdzdalības garantija, savos secinājumos vairākkārt ir skaidrojusi Orhūsas konvencijas Atbilstības komiteja (turpmāk – Atbilstības komiteja). Tās vērtējumā: ja konsultācijas ar sabiedrību par projektu ar būtisku ietekmi uz vidi notikušas vienīgi IVN procesā, iespējamo risinājumu loks, kurus šādā lēmuma stadijā iespējams apspriest, ir visai ierobežots. Sabiedrība var izteikt savu viedokli par piedāvātajiem risinājumiem tam, kā samazināt projekta negatīvo ietekmi uz vidi. Taču šajā stadijā sabiedrībai jau ir liegta iespēja diskutēt par projekta pieļaujamību, piemēram, vai noteiktajā teritorijā šāda būvniecība vispār būtu atļaujama. Līdz ar to Orhūsas konvencija nebūs ievērota, ja sabiedrībai liegta iesaistīšanās tāda plānošanas dokumenta izstrādē, kas kādā teritorijā apbūvi

³⁵ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Czech Republic, ACCC/C/2010/50, ECE/MP.PP/C.1/2012/11, p. 70.

³⁶ Ibid.

³⁷ Orhūsas konvencijas 6. panta 4. daļa un 7. pants. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64.

pieļauj vispārīgi. Apstākļi, ka vēlāk jau konkrētam projektam tiks piemērota IVN procedūra, kurā sabiedrība būs piedalījusies, konvencijas pārkāpumu nenovērsīs, jo valsts nebūs nodrošinājusi sabiedrības dalību “jau procesa sākumā”, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi.³⁸

Atbilstības komitejas ieskatā tieši plānošanas dokumenti noteic attīstības perspektīvu un vadlīnijas tam, kāda veida jaunas iekārtas vai būves ir paredzamas un kurās teritorijās tās varēs izvietot. Pēc Orhūsas konvencijas plānošanas dokumenti jāizstrādā sadarbībā ar ieinteresēto sabiedrību, tādējādi nodrošinot sabiedrības tiesības izteikt viedokli, kad vēl iespējami jebkādi risinājumi. Jebkura lēmumu pieņemšanas procesa priekšrocība ir koncentrēšanās uz plāniem un programmām kā uz noderīgu instrumentu valdības lēmumu hierarhijā.³⁹

Nenoliedzami, priekšnoteikums reālai sabiedrības ietekmei uz pieņemamo lēmumu ir sabiedrības līdzdalība jau agrā lēmuma stadijā.⁴⁰ Tomēr plānošanas gaitā noteiktā attīstības vīzija var netikt implementēta turpmākos lēmumos. Tāpēc kritērija “sabiedrības dalība jau procesa sākumā” izpildei nepietiek, ja konsultācijas ar sabiedrību notiek tikai plānošanas stadijās. Minētais kritērijs pilnā mērā attiecas arī uz atļaujas izsniegšanas procesu. Tādējādi katrā stadijā, kurā nepieciešams iesaistīt sabiedrību, tas jādara “agrā lēmuma pieņemšanas stadijā”, proti, kad vēl visi risinājumi ir reāli iespējami, līdz ar to sabiedrības līdzdalības rezultāts var ietekmēt lēmuma saturu (visu iespēju izskatīšanas kritērijs), jo tikai šādā gadījumā tiek ievērotas Orhūsas konvencijas prasības par efektīvu sabiedrības līdzdalību.⁴¹

Attiecībā uz atļaujas procesu tas nozīmē: pēc tam, kad saistībā ar projektu ir notikušas konsultācijas ar sabiedrību, atļaujas lēmuma pieņēmējs nedrīkst būt nedz formāli, nedz arī neformāli ierobežots pieņemt arī negatīvu lēmumu, tas ir, lēmumu par atteikšanos izsniegt atļauju, pamatojoties gan uz materiāliem, gan procesuāliem apsvērumiem. Turklāt, lai atļaujas procesā izpildītu kritēriju “visi risinājumi ir reāli, un sabiedrības līdzdalība var būt efektīva”, nepietiek tikai ar *de jure* iespējamību, ka lēmuma pieņēmējam ir tiesības atļauju neizsniegt. Ja valsts juridiskajā praksē atļauju iesniegumi faktiski netiek noraidīti vai arī ja tas notiek ļoti reti, tad pēc būtības šajā lēmuma pieņemšanas stadijā visi risinājumi nebūs reāli iespējami un efektīvas sabiedrības līdzdalības kritērijs nebūs ievērots.⁴²

2.3. Jautājums par efektīvu sabiedrības līdzdalību jaunā būvniecības regulējuma kontekstā

Iepriekš tika noskaidrots: lai ievērotu atbilstību Orhūsas konvencijas 6. pantam, valsts normatīvajam regulējumam ir jābūt tādām, kas nodrošina, ka, lemjot par atļaujas izsniegšanu, tiek ņemti vērā IVN ietvaros notikušās sabiedrības līdzdalības

³⁸ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Armenia, ACCC/C/2004/8, ECE/MP.PP/C.1/2006/2/Add.1, p. 29, 74, 79.

³⁹ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: France, ACCC/C/2007/22, ECE/MP.PP/C.1/2009/4/Add.1, p. 30.

⁴⁰ Coenen F. Local Agenda 21: “Meaningful and Effective Participation?”. In: Public participation and Better Environmental Decisions. The Promise and Limits of Participatory Processes for the Quality of Environmentally Related Decision-making. F. Coenen (ed.). The Netherlands: Springer Science, 2009, p. 178.

⁴¹ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: European Community, ACCC/C/2006/17, ECE/MP.PP/2008/5/ Add.2, p. 58; France, ACCC/C/2007/22, ECE/MP.PP/C.1/2009/4/Add.1, p. 37-39.

⁴² Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: France, ACCC/C/2007/22, ECE/MP.PP/C.1/2009/4/Add.1, p. 38-39.

rezultāti un ka sabiedrībai ir bijusi iespēja pārbaudīt un komentēt tos elementus, kuri noteikuši galīgo lēmumu par atļauju.

Pēc likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” valsts institūcija vai pašvaldība lēmumu par atļauju uzsākt paredzēto darbību (projektu) pieņem pēc tam, kad tā ir vispusīgi izvērtējusi ziņojumu par projekta ietekmi uz vidi, pašvaldības un sabiedrības viedokli, kas pausts IVN procesā, un ievērojusi kompetentās institūcijas atzinumu par ziņojumu. Savukārt saistībā ar projektu pieņemtais lēmums var būt gan par paredzētās darbības akceptēšanu, gan arī par neakceptēšanu.⁴³ Jaunais Būvniecības likums paredz: būvatļauju neizsniedz, ja normatīvajos aktos paredzētos gadījumos nav veikts sākotnējais izvērtējums vai IVN.⁴⁴ Vērtējot šo regulējumu kontekstā ar tā atbilstību Orhūsas konvencijas 6. pantam, bažas raisa divi apstākļi.

Pēc likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 26. panta trešās daļas noteikuma sabiedrībai ir tiesības apstrīdēt/pārsūdzēt akceptu, tas ir, lēmumu par atļauju uzsākt paredzēto darbību. Savukārt jaunajā Būvniecības likumā sabiedrībai gan ir saglabātas tiesības apstrīdēt būvatļauju, taču lēmums, kas ļauj uzsākt projekta īstenošanu, ir nevis būvatļauja, bet gan atzīme būvatļaujā par tās nosacījumu izpildi. Līdz ar to pēc jaunā būvniecības regulējuma stadijā starp būvatļaujas izsniegšanu un atzīmes izdarīšanu būvatļaujā pastāv iespēja grozīt būvatļaujas nosacījumus un projektu tādā mērā, kas var ievērojami atšķirties no IVN rezultāta. Tas nozīmē, ka šādā gadījumā, lai novērstu neatbilstību Orhūsas konvencijai, būtu nepieciešamas konsultācijas ar sabiedrību, ko jaunais Būvniecības likums neparedz.

Tāpat IVN kontekstā, Būvniecības likumā neparedzot iespēju sabiedrībai apstrīdēt atzīmi būvatļaujā, sabiedrība zaudē akcepta apstrīdēšanas iespēju, un līdz ar to zūd arī iespēja sabiedrībai kontrolēt, vai lēmums, kas ļauj uzsākt reālus būvdarbus, atbilst vides normatīvo aktu prasībām.

3. Sabiedrības tiesību uz līdzdalību aizsardzība

Pēc Orhūsas konvencijas ieinteresētās sabiedrības tiesības uz līdzdalību vides lēmumu pieņemšanā ir personu subjektīvās tiesības ar visām no tām izrietošajām tiesiskajām sekām. Proti, šīs tiesības ir aizsargājamas tieši tāpat kā jebkuras citas personu subjektīvās tiesības.

Orhūsas konvencijas 9. panta otrā daļa noteic: valsts nodrošina, ka ieinteresētās sabiedrības pārstāvjiem, kuri uzskata, ka ir noticis līdzdalības tiesību aizskārums, ir iespēja pārskatīšanas nolūkā vērsties tiesā, lai, pamatojoties uz materiāliem vai procesuāliem aspektiem, pārsūdzētu jebkura tāda lēmuma (arī darbības/bezdarbības) tiesiskumu, uz kuru attiecas 6. panta noteikumi. Tā kā pie “ieinteresētās sabiedrības” pieder gan fiziskas un juridiskas personas, gan īpaši vides biedrības, ikvienam no šiem tiesību subjektiem ir tiesības uz līdzdalību un līdz ar to arī tiesības pārsūdzēt iestādes pieņemto lēmumu, “pamatojoties uz materiāliem un procesuāliem aspektiem”.

Apskatot šāda pieteikuma materiālos aspektus, Eiropas Savienības Tiesa atzinusi: administratīvajā procesā attiecībā uz pieteikumiem, kurus vides jomā iesniegušas vides biedrības, šīs biedrības ir jāuzskata par tādām, kurām ir tiesības, kas var tikt aizskartas. Šī norma ir jāinterpretē, ņemot vērā Orhūsas konvencijas

⁴³ Likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 21. panta pirmā daļa, 22. panta pirmā un otrā daļa. Latvijas Vēstnesis, 1998, 30. oktobris, Nr. 322/325.

⁴⁴ Būvniecības likuma 15. panta otrās daļas 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013, 30. jūlijs, Nr. 146.

mērķus, kuriem ir atbilstīgi jāpieskaņo ES tiesību akti. Ja vides biedrības nevarētu atsaukties uz ES vides tiesību normas pārkāpumu tikai tāpēc vien, ka tās aizsargā sabiedrības intereses, šīm apvienībām lielā mērā atņemtu iespēju kontrolēt vides tiesību normu ievērošanu, kas lielākoties kalpo sabiedrības, nevis tikai privātpersonu individuālo interešu aizsardzībai. No minētā izriet, ka jēdziens “tiesību aizskārums” nevar būt atkarīgs no tādiem nosacījumiem, kuriem atbilst vienīgi citas fiziskas un juridiskas personas, piemēram, no nosacījuma par atrašanos netālu no projekta īstenošanas (objekta atrašanās) vietas vai no tā, ka minētās darbības rezultātā tiek nodarīts tāds vai citāds kaitējums. Vides biedrību “tiesībām, kas var tikt aizskartas”, jāietver arī valsts tiesību normas, ar kurām tiek īstenoti ES tiesību akti vides jomā, kā arī ES tiesības vides jomā, kurām ir tieša iedarbība.⁴⁵

Apskatot jautājumu par pieteikuma procesuālajiem aspektiem, Satversmes tiesa savulaik ir atzinusi, ka plānošanas dokuments (teritorijas plānojums) ir prettiesisks, ja tā sagatavošanā ir pieļauts būtisks procesuāls pārkāpums. Ar būtisku procesuālu pārkāpumu saprot tādu atkāpi no reglamentētās lēmuma pieņemšanas kārtības, kuras rezultātā pieņemts citāds, nevis tāds lēmums, kāds būtu bijis, ja procedūra tiktu ievērota. Šādas atkāpes no procesuālās kārtības Satversmes tiesa ir konstatējusi, piemēram, gadījumos, kad ir būtiski pārkāptas sabiedrības tiesības piedalīties teritorijas plānošanas procesā, vai arī šajā procesā nav veikts vai ir nepienācīgi veikts plānošanas dokumenta ietekmes uz vidi novērtējums.⁴⁶

Šādā sakarā var rasties jautājums, vai ieinteresētai sabiedrībai ir tiesības apstrīdēt lēmumu vienīgi tad, ja procesuālais pārkāpums ir būtisks. Uz to nepārprotami skaidru atbildi ir sniegusi Eiropas Savienības Tiesa: ES likumdevēja nolūks nav bijis saistīt lēmuma pieņemšanas procesuālo noteikumu pārkāpumu ar nosacījumu, ka šis pārkāpums ir ietekmējis apstrīdētā lēmuma saturu. Procesuālās garantijas ļauj labāk informēt sabiedrību un iesaistīt to lēmuma pieņemšanā. Ja paredzētā darbība (projekts) var būtiski ietekmēt vidi, tad lēmuma pieņemšanā procesuālo noteikumu ievērošanas pārbaude ir īpaši nozīmīga. Tāpēc pieteikumu, ar kuru apstrīd lēmuma tiesiskumu, var pamatot ar jebkuru procesuālo noteikumu pārkāpumu.⁴⁷

Sabiedrības līdzdalības tiesību aizskārums, kas pieļauts lēmuma pieņemšanas procesā, ir pietiekams pamats, lai galīgo lēmumu (atļauju) tiesa varētu atcelt. Secinājumu, ka sabiedrības tiesības nav aizskartas, var izdarīt tad, ja ir pierādīts, ka apstrīdētais lēmums nebūtu citādāks, ja pieteikumā norādītais procesuālais pārkāpums nebūtu noticis. Tomēr šo cēloņsakarības kritēriju tiesa var piemērot tikai ar diviem nosacījumiem. Pirmkārt, pierādīšanas pienākumu neuzliek pieteicējam, jo tas pārlietu aprūtinātu sabiedrības tiesību īstenošanu.⁴⁸ Līdz ar to ir pieņemams, ka ar pieteikumā norādīto procesuālo pārkāpumu sabiedrības tiesības ir aizskartas, ja netiek pierādīts pretējais. Otrkārt, konkrētajā lietā tiesa lēmumu pieņem, ievērojot pierādījumus, kurus iesniedzis paredzētās darbības (projekta) ierosinātājs, iestāde (lēmuma pieņēmējs), kā arī ņemot vērā lietas materiālu kopumu, tostarp pieteikumā norādītā procesuālā pārkāpuma būtiskuma pakāpi, it īpaši pārbaudot, vai izvirzītais pārkāpums ir liedzis sabiedrībai izmantot kādu no tai paredzētajām garantijām, lai vides aizsardzības nolūkos piekļūtu informācijai un

⁴⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 12. maija spriedums lietā C-115/09, 46.–48. p.

⁴⁶ Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 16.–17. p. Latvijas Vēstnesis, 2008, 23. janvāris, Nr. 12.

⁴⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 7. novembra spriedums lietā C-72/12, 47.–48. p.

⁴⁸ Turpat, 52. p.

varētu piedalīties lēmuma pieņemšanā.⁴⁹ Tātad par procesuālā pārkāpuma būtiskumu liecina apstākļi, ka lēmuma pieņemšanā iestāde un/vai projekta ierosinātājs nav ievērojis kādu no pienākumiem, kas garantē sabiedrības subjektīvās tiesības uz līdzdalību, proti: savlaicīga un efektīva ieinteresētās sabiedrības informēšana par pieņemamo lēmumu, pamatotu termiņu noteikšana sabiedrības dalībai, sabiedrības dalība procesa sākumā, sabiedrības iespēja rakstiski vai publiskās apspriedes laikā iesniegt jebkādus komentārus, informāciju, analīzi vai viedokļus, iestādes pienākums lēmuma pieņemšanā ņemt vērā sabiedrības līdzdalības rezultātus, pienākums informēt sabiedrību par pieņemto lēmumu līdz ar pamatojumu un apsvērumiem, uz kuriem lēmums ir balstīts (Orhūsas konvencijas 6. pants).

Lai gan sabiedrības subjektīvo tiesību paplašināšana var radīt tiesvedības riska pieaugumu un to, ka praksē var tikt kavēta projektu īstenošana, tomēr šāda nelabvēlīga ietekme ir raksturīga iezīme iestādes lēmumu (arī darbības/bezdarbības) tiesiskuma pārbaudei, kas citastarp izriet no Orhūsas konvencijas mērķa ar sabiedrības tiesību garantijām radīt iespēju sabiedrības locekļiem sniegt ieguldījumu vides kvalitātes saglabāšanā, aizsardzībā, uzlabošanā un cilvēku veselības aizsardzībā.⁵⁰

Aplūkotā juridiskā prakse nepārprotami liecina, ka viedoklis par sabiedrības procesuālo vides tiesību šķietami otršķirīgo nozīmi iepretim projektu attīstītāju tradicionāli labi aizsargātajām tiesībām uz īpašumu ir novecojis. Ne tikai savulaik Satversmes tiesa, bet arī Eiropas Savienības Tiesa, īpaši jaunākajos spriedumos, vērtējot, vai sabiedrības procesuālo tiesību pārkāpumu atļaujas izsniegšanas procesā var uzskatīt par tik nozīmīgu, lai vienīgi uz šāda pārkāpuma pamata atceltu izsniegto atļauju, atzina: šādu tiesas lēmumu pašu par sevi nevar uzskatīt par nepamatotu apdraudējumu atļaujas saņēmēja tiesībām uz īpašumu, kas ir aizsargātas ar Eiropas Pamattiesību hartas 17. pantu.⁵¹

Kopsavilkums

Sabiedrības subjektīvās tiesības uz līdzdalību nenozīmē, ka sabiedrībai lēmuma pieņemšanā piešķirtas veto tiesības. Tomēr šīs tiesības sabiedrībai nodrošina tiesiskas garantijas, ka valsts vai pašvaldības institūcijas (iestādes) lēmums būs pamatots un tiks pieņemts atklātā procesā.

Vides lēmumi ir aplūkojami kā daudzpakāpju lēmuma stadijas, jo to pieņemšanā izsekojama telpiskās attīstības vīzijas pakāpeniska konkretizēšana un detalizēšana līdz konkrētam projektam un atļaujai sākt tā īstenošanu. Ja projektam ir iespējama būtiska ietekme uz vidi, gan ietekmes uz vidi novērtējums, gan arī sekojošās lēmuma pieņemšanas stadijas – būvatļaujas un atļaujas piesārņojošas darbības veikšanai izsniegšana – veido saistītu vides lēmumu pieņemšanas procesu.

Lai ievērotu atbilstību Latvijas starptautiskajām saistībām, valsts normatīvajam regulējumam ir jābūt tādām, kas nodrošina, ka, lemjot par atļaujas izsniegšanu, tiek ņemti vērā ietekmes uz vidi novērtējuma ietvaros notikušās sabiedrības līdzdalības rezultāti un ka sabiedrībai ir bijusi iespēja pārbaudīt un komentēt tos elementus, kuri noteikuši galīgo lēmumu par atļauju. Ja tiesiskais regulējums to nodrošina, tad būvatļaujas procesā konsultācijas ar sabiedrību nav nepieciešamas.

⁴⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 7. novembra spriedums lietā C-72/12, 57. p.

⁵⁰ Turpat, 27.–28. p.

⁵¹ Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 15. janvāra spriedums lietā C-416/10, 116. p.

Pēc jaunā būvniecības regulējuma stadijā starp būvatļaujas izsniegšanu (lēmums, kuru var apstrīdēt) un atzīmes izdarīšanu būvatļaujā (kas dod tiesības sākt būvdarbus) pastāv iespēja grozīt būvatļaujas nosacījumus un projektu tādā mērā, kas var ievērojami atšķirties no ietekmes uz vidi novērtējuma rezultāta. Šādā gadījumā būtu nepieciešamas konsultācijas ar sabiedrību, ko jaunais Būvniecības likums neparedz.

Priekšnoteikums reālai sabiedrības ietekmei uz pieņemamo lēmumu ir konsultēšanās ar sabiedrību “jau procesa sākumā, kad visi risinājumi ir reāli un sabiedrības līdzdalība var būt efektīva”. Tomēr šā kritērija izpildei nepietiek, ja konsultācijas ar sabiedrību notiek tikai plānošanas stadijā. Minētais kritērijs pilnā mērā attiecas arī uz atļaujas izsniegšanas procesu. Tur šā kritērija izpildei nepieciešams, lai atļaujas devējam būtu *de jure* un *de facto* nodrošināta iespēja atļauju arī neizsniegt.

Pie ieinteresētās sabiedrības pieder gan fiziskas un juridiskas personas, gan īpaši – vides biedrības. Ikvienam no šiem tiesību subjektiem ir tiesības uz līdzdalību un līdz ar to arī tiesības pārsūdzēt atklātā procesā pieņemto iestādes lēmumu, “pamatojoties uz materiāliem un procesuāliem aspektiem”. Pieteikumu, ar kuru minētie ieinteresētās sabiedrības pārstāvji apstrīd lēmuma tiesiskumu, var pamatot ar jebkuru lēmuma pieņemšanas procesuālo noteikumu pārkāpumu.

Tiesa atļauju var atcelt, ja lēmuma pieņemšanā sabiedrības procesuālās tiesības ir aizskartas. Šādā gadījumā pastāv pieņēmums, ka ar izvirzīto procesuālo pārkāpumu sabiedrības tiesības ir aizskartas, ja netiek pierādīts pretējais. Sabiedrības tiesību aizskārums var izslēgt, vienīgi pierādot, ka apstrīdētais lēmums nebūtu citādāks, ja pieteikumā norādītais procesuālais pārkāpums nebūtu noticis. Tomēr šo cēloņsakarības kritēriju tiesa var piemērot tikai ar nosacījumiem.

Viedoklis par sabiedrības procesuālo vides tiesību šķietami otršķirīgo nozīmi iepretim projektu attīstītāju tiesībām uz īpašumu ir novecojis un neatbilst tiesiskajai realitātei. Lai gan sabiedrības subjektīvo tiesību paplašināšana var kavēt projektu īstenošanu, tomēr šāda nelabvēlīga ietekme ir raksturīga iezīme iestādes lēmumu tiesiskuma pārbaudei, kas izriet no Orhūsas konvencijas mērķa. Līdz ar to tiesas lēmumu, ar kuru, pamatojoties uz sabiedrības procesuālo tiesību pārkāpumu, atcelta projektam izsniegtā atļauja, pašu par sevi nevar uzskatīt par nepamatotu apdraudējumu atļaujas saņēmēja tiesībām uz īpašumu.

Izmantotie avoti

Literatūra

1. Bodansky D. Legitimacy. In: The Oxford Handbook of International Environmental Law. D. Bodansky, J. Brunnee, E. Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p. 705-723.
2. Coenen F. Local Agenda 21: “Meaningful and Effective Participation?”. In: Public participation and Better Environmental Decisions. The Promise and Limits of Participatory Processes for the Quality of Environmentally Related Decision-making. F. Coenen (ed.). The Netherlands: Springer Science, 2009, p. 165-182.
3. Ebbesson J. Public Participation. In: The Oxford Handbook of International Environmental Law. D. Bodansky, J. Brunnee, E. Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p. 682-703.

4. Hayward T. Constitutional Environmental Rights. New York: Oxford University Press, 2005.
5. Holder J. Environmental Assessment. New York: Oxford University Press, 2004.
6. Lambrechts C. Public Participation in Environmental Decisions. In: European Environmental Law A Comparative Perspective. Gerd Winter (ed.). UK: Dartmouth Publishing Company Limited, 1996, p. 95-96.
7. Macroy R., Turner S. Participatory rights, Transboundary Environmental Governance and EC Law. Common Market Law Review, 2002, 39, p. 494.
8. Morgera E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. Review of European Community & International Environmental Law, 14 (2), 2005, p. 139.
9. Scheinin M. Characteristics of human rights norms. International Protection of Human Rights: A Textbook. Krause C., Scheinin M. (eds.). Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009.
10. The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2000.

Normatīvie akti

1. Orhūsas Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. aprīlis, Nr. 64.
2. Padomes 1985. gada 27. jūnija Direktīva 85/337/EEK par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu. Oficiālais Vēstnesis, 1985, 5. jūlijs, L 175.
3. Attīstības plānošanas sistēmas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008, 23. maijs, Nr. 80.
4. Būvniecības likums. Latvijas Vēstnesis, 1995, 30. augusts, Nr. 131.
5. Būvniecības likums. Latvijas Vēstnesis, 2013, 30. jūlijs, Nr. 146.
6. Likums "Par ietekmes uz vidi novērtējumu". Latvijas Vēstnesis, 1998, 30. oktobris, Nr. 322/325.
7. Likums "Par piesārņojumu". Latvijas Vēstnesis, 2001, 29. marts, Nr. 51.
8. Valsts pārvaldes iekārtas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002, 21. jūnijs, Nr. 94.
9. Teritorijas attīstības plānošanas likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 2. novembris, Nr. 173.
10. Vides aizsardzības likums. Latvijas Vēstnesis, 2006, 15. novembris, Nr. 183.
11. Engures novada domes 2009. gada 9. jūlija saistošie noteikumi Nr. 1 "Engures novada pašvaldības nolikums". Pieejams: www.enguresnovads.lv/uploads/filedir/saist.%20not.../saistnotnr1.doc [aplūkots 13.03.2014.].

Juridiskā prakse

1. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Czech Republic, ACCC/C/2010/50, ECE/MP.PP/C.1/2012/11. Pieejams: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/C2010-50/Findings/ece_mp_pp_c.1_2012_11_eng.pdf [aplūkots 09.09.2013.].
2. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: France, ACCC/C/2007/22, ECE/MP.PP/C.1/2009/4/Add.1. Pieejams: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/C2008-22/Findings/ece_mp_pp_c.1_2009_4_add.1_eng.pdf [aplūkots 13.02.2014.].
3. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: European Community, ACCC/C/2006/17, ECE/MP.PP/2008/5/Add.2. Pieejams: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2008/pp/mop3/ece_mp_pp_2008_5_add_10_e.pdf [aplūkots 22.02.2014.].
4. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Lithuania, ACCC/C/2006/16, ECE/MP.PP/2008/5/Add.6. Pieejams: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2008/pp/mop3/ece_mp_pp_2008_5_add_6_e.pdf [aplūkots 28.01.2014.].

5. Orhūsas Konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Albania, ACCC/C/2005/12, ECE/MP.PP/C1/2007/4/Add.1. Pieejams: http://www.unece.org/fileadmin/Dhttp://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2008/pp/mop3/ece_mp_pp_2008_5_add_1_e.pdf [aplūkots 28.01.2014.].
6. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas secinājumi: Armenia, ACCC/C/2004/8, ECE/MP.PP/C.1/2006/2/Add.1. Pieejams: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2008/pp/mop3/ece_mp_pp_2008_5_add_2_e.pdf [aplūkots 21.01.2014.].
7. Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 7. novembra spriedums lietā C-72/12. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62012CJ0072:LV:HTML> [aplūkots 20.02.2014.].
8. Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 15. janvāra spriedums lietā C-416/10. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=132341&pageIndex=0&doclang=lv&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=399243> [aplūkots 17.09.2013.].
9. Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 12. maija spriedums lietā C-115/09. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=82053&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=399404> [aplūkots 20.01.2014.].
10. Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03. Latvijas Vēstnesis, 2008, 23. janvāris, Nr. 12.
11. Likumprojekta "Būvniecības likums" sākotnējais ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/E63607A94234F224C2257950003B5BB2?OpenDocument> [aplūkots 03.01.2014.].

PATIESĪBAS PRINCIPS UN PATIESĪBA CIVILPROCESĀ

THE PRINCIPLE OF TRUTH AND TRUTH IN CIVIL PROCEDURE

Daina Ose, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektore

Summary

The principle of truth needs to be separated from the notion of truth. The principle of truth determines the duty of court to clarify the circumstances of a matter taking into consideration the content of law. The court can ensure observation of this principle through procedural measures that are in the disposal of court. It is important to emphasize that court can clarify important circumstances of a matter only when asserting the evidence submitted by parties. The truth that is ascertained by court is stated in the reasoned part of judgment.

In Civil argument parties have an obligation to exercise their rights in decent manner. The truth that is represented by one part is subjective and not often represents the objective reality. Participants in a matter are liable for intentionally providing false explanations to the court in accordance with the Criminal law. It would not be necessary to prescribe other procedural sanctions for the false explanations of parties.

Atslēgvārdi: patiesības princips, patiesība, civilprocess.

Key words: The principle of truth, and the truth, civil procedure.

Patiesības noskaidrošana civilprocesā vēsturiski ir bijis tiesas uzdevums, lai taisītu taisnīgu spriedumu. Taču nonākšana līdz patiesībai ir iespējama tikai ar pierādījumu izvērtēšanu, sasaistot tos un vērtējot.

Civilprocesā kā viens no nozīmīgiem principiem līdzās citiem vispārīgajiem principiem tika norādīts patiesības princips. Tā normatīvā izpausme tika nostiprināta likumā “Par tiesu varu”,¹ nosakot, ka tiesas pienākums, izskatot jebkuru lietu, ir noskaidrot objektīvo patiesību. Princips uzliek par pienākumu tiesai realizēt šo principu, lai taisītu taisnīgu spriedumu jebkurā procesā – kriminālprocesā, administratīvajā procesā un arī civilprocesā. Likuma “Par tiesu varu” 17. panta pirmā daļa, kurā šis tiesas pienākums ir nostiprināts, attiecās arī uz civillietu izskatīšanu, kur patiesība tiek noskaidrota ar sacīkstes principa starpniecību. Tiesas uzdevums, skatot jebkuru lietu, ir noskaidrot vai nu esošos, vai pagātnes apstākļus, izzinot jau pagājušu notikumu gaitu, restaurējot šos notikumus, vai arī konstatējot pašlaik pastāvošo tiesību vai interešu aizskārumu. Jebkurā gadījumā tiesai tas ir iespējams tikai ar lietā iegūtajiem pierādījumiem.

---

¹ Par tiesu varu: LR likums. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 15.03.2014.].

Atšķirībā no citiem procesiem civilprocesa īpatnība ir tā, ka tiesa pati pēc savas iniciatīvas civiltiesiskā strīdā starp divām pusēm (prasītāju un atbildētāju) pierādījumus nevāc.

Jau 19. gadsimta beigās Eiropas valstīs civilprocesa doktrīnā sāka nostiprināties atziņa, ka patiesības noskaidrošana ir procesuāla nepieciešamība, kuru realizē gan tiesa, gan lietas dalībnieki.² Tādējādi gan tiesai, vērtējot pušu iesniegtos pierādījumus, gan pusēm, izvēloties noteiktus pierādījumus, ar kuriem vispilnīgāk būtu noskaidrojami meklējamie apstākļi, rodas priekšnoteikumi patiesības noskaidrošanai.

Jāatzīmē, ka, analizējot patiesības principa būtību, veidojas nepieciešamība savstarpēji norobežot terminus “patiesības princips” un “patiesība”. Uz šādu nepieciešamību savulaik ir norādījis arī A. Līcis, akcentējot, ka šie jēdzieni nav identiski, jo princips ietver noteikumus par darbībām, kas jāveic tā izpildei vai ievērošanai.³ Tas vairāk ir vērst uz tiesas pienākumu realizēt tiesas spriešanas funkciju. Šāds secinājums izriet arī no Civilprocesa likuma⁴ 8. panta, kurš uzliek tiesai pienākumu noskaidrot lietā nozīmīgus apstākļus. Šo apstākļu noskaidrošana ir saistīta ar materiālajās normās ietvertu noskaidrojamo faktu sastāvu. Tādējādi patiesības princips nosaka to procesuālo līdzekļu izmantošanu, ar kuriem tiesa var noskaidrot materiālajā normā ietvertās strīda pušu tiesības un pienākumus un kuri ir nepieciešami taisnīga sprieduma taisīšanai.

Līdzīga ieskata atziņas ir vērojamas arī judikatūrā. Tā, piemēram, 2012. gada 21. marta spriedumā lietā Nr. SKC-98/2012 Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments norāda, ka, “izskatot lietu, tiesai jānoskaidro lietas apstākļi, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā – prasības pamata fakti un atbildētāja iebildumu pamata fakti (meklējamie fakti). Meklējamie faktus norāda puses, bet faktu sastāvu, kas jāpierāda lietā, galīgi nosaka tiesa saskaņā ar tām materiālo tiesību normām, kuru hipotēzēs ir norādīti fakti, kas nosaka pušu apstrīdētās un aizskartās tiesības un tām atbilstošus pienākumus”.⁵

Sasaistot materiālās normas faktu sastāvā norādītos apstākļus ar lietā iesniegto pierādījumu izvērtējumu, tiesa iegūst civiltiesiskā strīda taisnīgai atrisināšanai nepieciešamo informāciju.

Jau V. Bukovskis norādīja, ka, “ja lietas faktiskie apstākļi būs konstatēti pareizi un atbilstoši patiesiem vēsturiskiem notikumiem, tad gala rezultātā tiesai atklāsies faktiskā patiesība, taisnība. Šiem patiesiem, faktiskiem apstākļiem tiesai jāpiemēro likuma attiecīga un pareiza norma, kas atbilst taisnības principam. Ja tiesai izdodas savienot šos abus principus, t. i. patiesi un pareizi konstatēt lietas faktiskos apstākļus un piemērot pēdējiem atbilstošu, pareizu likumu, tad rezultātā ir tāds ideāls spriedums, kas atbilst materiālai taisnībai un patiesībai”.⁶

Vairāk diskusijas un arī neskaidrības izraisa nevis pats patiesības princips, kura realizācija ir tiesas pienākums, bet gan patiesība, kuru mēģina pierādīt civiltiesiskā strīda puses. Fizisku personu spēja uztvert notiekošo un adekvāti to norādīt tālāk ir saistīta ar noteiktiem psihiskiem procesiem. Ņemot vērā, ka tiesvedības notiek

² Sk. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 39.–70. lpp.

³ Līcis A. Prasības tiesvedībā un pierādījumi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 51. lpp.

⁴ Civilprocesa likums. LR likums. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 15.03.2014.].

⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums lietā SKC-98/2012. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 12.03.2014.].

⁶ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 242. lpp.

par tādiem personas tiesību un interešu aizskārumiem, kas vai nu norisinājušies pagātnē, vai arī nereti ir saistīti ar personas psihiskiem emocionāliem pārdzīvojumiem, faktu patiesums šai personai ir subjektīvs. Tādējādi arī viņas izvēlētie pierādījumi tiks atlasīti ar vienīgo mērķi – pierādīt subjektīvo patiesību. Līdz ar to tikai tiesa, vērtējot gan prasītāja, gan atbildētāja iesniegtos pierādījumus, var nonākt pie objektīvās faktu noskaidrošanas.

Dažādās nozarēs jēdziens “patiesība” tiek uztverts atšķirīgi. Skaidrojošā vārdnīca jēdzienu “patiesība” definē kā “tas, kas atbilst īstenībai, atspoguļo īstenību”.⁷ Būtiski pievērst uzmanību skaidrojuma nenoteiktībai. Akcents tiek likts uz īstenības pieņemšanu par atbilstīgu (iespējamība) vai tās atspoguļojumu. Tas nozīmē, ka patiesība ir tas, kas atbilst noteiktiem standartiem, kurus nosaka persona, vadoties no savām spējām analizēt saņemto (uztverto) informāciju, no dzīves pieredzes un varbūtības pieņēmuma. Īstenības atspoguļojums nav īstenība, bet gan tās atvasinājums jeb projekcija, kuru viena persona nodod citai personai informatīvā veidā.

Uz patiesības subjektīvo uztveri norāda arī citi autori savos darbos, uzsverot, ka objektīvā patiesība īstenībā ir faktu atspoguļojums personas psihē, un atkarībā no šīs personas pieredzes, izpratnes un informētības pakāpes viņas subjektīvā izpratne par patiesību var būt visnotaļ atšķirīga.⁸

Vērtējot pierādījumus un ņemot vērā noteiktu personas subjektīvo izpratni par strīda apstākļiem, tiesa var noskaidrot tikai iespējamo patiesību, kuras varbūtība vistiešāk ir pieļaujama. Tādējādi tiesas sprieduma motīvu daļā konstatētā patiesība kļūst par strīda apstākļu patiesību. Līdz ar to var norādīt uz vēl vienas patiesības pastāvēšanu – tiesas patiesība.

Juridiskajā literatūrā⁹ tiek norādīts uz vairākām koncepcijām (pieejām) patiesības noskaidrošanai civilprocesā.

Civilās tiesvedības mērķa mijiedarbība ar tiesas patiesību

Šīs koncepcijas pamatā ir nepieciešamība ātri izskatīt civiltiesisko strīdu un ar vismazākajiem resursu patēriņiem. Analizējot Latvijas Civilprocesa likuma grozījumus, kas izdarīti beidzamajos gados, jāsecina, ka tieši ātrums un minimāla resursu izmantošana ir kļuvusi par vadošo prioritāti, nosakot jaunas lietu kategorijas, kas jāskata rakstveida procesā, nerīkojot tiesas sēdi.¹⁰ Kā piemērus var minēt maza apmēra prasības, pagaidu aizgādības nodibināšanu, lietas par kapitālsabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem u. c. Visos šajos gadījumos, skatot civiltiesisko strīdu, tiesa iegūst informāciju par strīda apstākļiem no pušu rakstveida paskaidrojumiem un rakstveida pierādījumiem. Procesuālais ātrums ierobežo patiesības noskaidrošanu, pieļaujot atzīt par patiesību tos apstākļus, kurus tiesa konstatē sprieduma motīvu daļā, analizējot lietā iesniegtos rakstveida pierādījumus. Veidojas sava veida fikcija – tiesas spriedumā

⁷ Latviešu valodas vārdnīca. Autoru kolektīvs. Rīga: Avots, 1987, 598. lpp.

⁸ Šneiders A. Par likuma burtu un garu. Pieejams: http://www.philos.lv/Likuma_burts.html [aplūkots 15.03.2014.].

⁹ Медведев И. Г. Письменные доказательства в частном праве России и Франции. Санкт-Петербург, 2004, с. 84-88.

¹⁰ Grozījumi Civilprocesa likumā. LR likums. LV, 197 (4800), 14.12.2012., LV, 87 (4893), 08.05.2013., LV, 112 (4918), 12.06.2013., LV, 41 (5101), 26.02.2014. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 15.03.2014.].

konstatētie fakti ir patiesība.¹¹ Atbilstoši Civilprocesa likuma 203. panta piektajai daļai spriedumam, kas stāties likumīgā spēkā, ir likuma spēks, tas ir obligāts un izpildāms visā valsts teritorijā, un to var atcelt tikai likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā.

Sociālā pieeja tiesas patiesībai

Pamatā tiek konstatēts strīda veida nozīmīgums sabiedrībā aizsargājamajām sociālajām attiecībām. Pierādījumi un to vērtēšana ir atkarīgi no sabiedrībā valdošajiem uzskatiem. Tiesas spriedums atspoguļo sabiedrībā valdošos uzskatus un nostāju noteiktu jautājumu risināšanā. Tiesas uzdevums ir atrisināt civiltiesisko strīdu un radīt līdzsvaru noteiktā sociālā grupā. Šīs koncepcijas ienākšana Latvijas civilprocesā ir vērojama ar pagaidu aizsardzības pret vardarbību¹² regulējumu. Sabiedrībā valdošais uzskats ir saistīts ar vardarbībā cietušās personas, visbiežāk sievietes vai bērna, aizsardzību pret vardarbīgās personas negatīvo ietekmi, sargājot šīs personas dzīvību, veselību vai privāto dzīvi. Kā jauns patiesības pierādīšanas veids tiek noteikts patiesības apliecinājums, kas līdz šim Latvijas civilprocesam bija svešs institūts. Persona, kura vēršas tiesā ar pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, vienlaikus paraksta apliecinājumu, ka tiesai sniegta patiesas ziņas par faktiem un prasītājs ir informēts par atbildību saskaņā ar Krimināllikumu par nepatiesu pieteikuma sniegšanu. Šāda veida apliecinājums ļauj tiesai pieņemt pieteikumu un izskatīt to arī bez citiem pierādījumiem lietā, tādējādi atzīstot vardarbībā cietušās personas aizsardzības nozīmīgumu sabiedrībā kopumā.

Leģitimācijas teorija

Leģitimācijas teorijas ienākšana Latvijas civilprocesā ir vērojama lietās, kas tiek skatītas saistību izpildīšanā tiesas ceļā noteiktajās lietu kategorijās, it īpaši Civilprocesa likuma 400. pantā noteiktajos gadījumos:

- 1) pēc līgumiem par saistībām, kas nodrošinātas ar publisku hipotēku vai komerčķīli;
- 2) pēc notariāli apliecinātiem un tiem juridiskā spēka ziņā pielīdzinātiem terminētiem līgumiem par naudas samaksu vai par kustamās mantas atdošanu;
- 3) pēc notariāli apliecinātiem vai zemesgrāmatā ierakstītiem terminētiem īpašuma nomas vai īres līgumiem, kas paredz nomnieka vai īrnieka pienākumu termiņa notecējuma dēļ atstāt vai nodot nomāto vai īrēto īpašumu (izņemot dzīvokli), kā arī pienākumu samaksāt nomas vai īres maksu;
- 4) pēc protestētiem vekseliem.

Tātad rakstveida pierādījumos nostiprinātie apstākļi iegūst tādu ticamības pakāpi, kas pieļauj tiesnesim taisīt lēmumu par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu vai zvērīnātam notāram notariālā akta taisīšanas gadījumā izsniegt notariālo izpildu aktu. Jebkurā gadījumā tiesas patiesība ir pieļaujama tikai tāda, kas izriet no rakstveida pierādījumiem, kuru ticamību strīda puses ir atzinušas ar pašas

¹¹ Медведев И. Г. Письменные доказательства в частном праве России и Франции. Санкт-Петербург, 2004, с. 85.

¹² Grozījumi Civilprocesa likumā. LR likums. LV, 41 (5101), 26.02.2014. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 15.03.2014.].

saistības rašanos. Tādējādi tiesnesis var secināt, ka pastāv noteikti fakti, kas ir patiesi, nostiprinot šo pieņemto patiesību tiesneša lēmumā.

Kopumā ir jāsecina, ka Latvijas civilprocesā ir nostiprinātas atsevišķas patiesības noskaidrošanas koncepcijas un to normatīvais regulējums pašlaik ir pietiekams, lai tiesa spētu noteikt tiesas patiesību.

2014. gada 28. janvārī Latvijas Tieslietu padome ir vērtējusi un atbalstījusi priekšlikumus tiesiskā regulējuma izmaiņām, kas vērsts uz patiesības paušanas tiesai pienākuma nostiprināšanu Civilprocesa likumā.¹³ Jāatzīst, ka šāds regulējums jau pastāv esošajā Civilprocesa likuma 74. panta sestajā daļā, nosakot, ka pusēm savas tiesības jāizmanto un pienākumi jāizpilda godprātīgi. Tātad godprātīga attieksme pret savu procesuālo tiesību un pienākumu izmantošanu tiesā ir jau akcentēta un šīs normas atbilstoša interpretācija ir katras personas ziņā. Patiesības paušana tiesā ir cieši saistīta ar pušu sacīkstes principa realizēšanu. Tā kā strīda faktisko sastāvu nosaka un kontrolē tiesa, tad puses pienākums ir iesniegt tiesai pierādījumus, kuri apstiprina vai noliedz strīda faktisko sastāvu. Bez šaubām, sacīkstes princips nepieļauj personai teikt nepatiesību vai maldināt tiesu par faktiskajiem strīda apstākļiem. Tiesai, izvērtējot lietā iesniegtos pierādījumus un pušu sniegtos paskaidrojumus, ir dota iespēja noteikt atbilstošu tiesas patiesību. Strīda pušu juridiskā argumentācija kopsakarā ar lietā iesniegtajiem pierādījumiem ir pietiekams pamats, lai tiesa norobežotu katras puses subjektīvo patiesību no strīda faktiskajiem apstākļiem.

Nereti kā pozitīvais piemērs patiesības teikšanas normatīvajam regulējumam tiek minēts Vācijas Civilprocesa likuma 138. paragrāfs,¹⁴ kurā norādīts, ka pusēm savi apsvērumi par faktiskajiem apstākļiem ir jāsniedz pilnīgi un patiesi, paredzot, ka pusēm nav tiesību noklusēt būtiskus strīda apstākļus vai apzināti maldināt tiesu. Taču arī Vācijas juridiskajā literatūrā ir izteikti apsvērumi, ka puses paustā patiesība tiesai ir jāpārbauda ar lietā iesniegtajiem pierādījumiem un, ja ir izteikts nepatīss apgalvojums, tas ir aicinājums pretējai pusei sniegt pierādījumus un atspēkot šo apgalvojumu.¹⁵ Tādējādi ir secināms, ka Latvijas Civilprocesa likumā nav nepieciešams ietvert jaunus regulējumus, tajā skaitā arī noteikt papildu sankcijas par personas subjektīvās patiesības paušanu, kas atsevišķos gadījumos var nesakrist ar tiesas patiesību. Pašreizējais Latvijas Civilprocesa likuma regulējums 104. panta pirmajā daļā norāda, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi, kuri ietver ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti viņu prasījumi vai iebildumi, atzīstami par pierādījumiem, ja tos apstiprina citi tiesas sēdē pārbaudīti un novērtēti pierādījumi. Tādējādi tiek novērsta iespēja izteikt tikai apgalvojumus, kas nav pamatoti ar pierādījumiem. Šāda subjektīvi sniegta informācija nav saistoša tiesai. Turklāt Civilprocesa likuma 93. panta ceturtā daļa paredz: ja tiesa atzīst, ka par kādu no faktiem, uz kuriem pamatoti puses prasījumi vai iebildumi, nav iesniegti pierādījumi, tā paziņo par to pusēm un, ja nepieciešams, nosaka termiņu pierādījumu iesniegšanai. Norādītie procesuālie instrumenti ir pietiekami, lai varētu secināt, ka Latvijas Civilprocesa likumā ietvertais regulējums nav papildināms ar jaunu regulējumu, kurš stiprinātu patiesības teikšanu civillietā. Pārlietu sīks kāda jautājuma regulējums arī procesuālajās tiesībās ne vienmēr noved pie

¹³ Tieslietu padomes ziņas. 2014. gada 28. janvāris. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 15.03.2014.].

¹⁴ Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 12.09.1950. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/> [aplūkots 15.03.2014.].

¹⁵ Heß K. Wahrheits- und Aufklärungspflicht im Zivil- und Arbeitsgerichtsprozess. Verlag Alma Mater, Saarbrücken., 2006, S. 9. Pieejams: www.verlag-almamater.de [aplūkots 15.03.2014.].

pozitīva rezultāta un ierobežo tiesas elastīgu rīcību attiecībā uz procesuālo normu piemērošanu, kas var novest arī pie nevajadzīgas kazuistikas un sacīkstes principa ierobežošanas.

Kopsavilkums

Patiesības principa ievērošana ir tiesas uzdevums, uzliekot tiesai pienākumu noskaidrot lietā nozīmīgus apstākļus, vadoties no civiltiesiskā strīda materiālā faktu sastāva. Civilprocesā ir svarīgi nošķirt tiesas patiesību, kas nostiprināta tiesas sprieduma motīvu daļā, no puses subjektīvās patiesības. Tiesas patiesība kļūst par faktu patiesību, radot civiltiesiskā strīda pusēm juridiskas sekas. Latvijas civilprocesā vadošā koncepcija ir civilās tiesvedības mērķa mijiedarbība ar tiesas patiesību, taču ar jaunākajiem grozījumiem Civilprocesa likumā nostiprinās arī sociālā pieeja tiesas patiesībai. Pašlaik nav nepieciešami jauni grozījumi Civilprocesa likumā, lai stiprinātu pušu patiesības teikšanu. Faktu sastāva pierādīšanas pienākums jau izriet no esošajām tiesību normām, un sīkāk šī jautājuma regulējums var kaitēt sacīkstes principa realizācijai.

MANTOJUMA PIENĒMŠANAS SEKAS

CONSEQUENCES OF ACCEPTANCE OF INHERITANCE

Kristīne Zile, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante,
Civiltiesisko zinātņu katedras lektore, zvērināta advokāte

Summary

Inheritance is an aggregate of all movables and real estate, as well as transferable rights and obligations, the deceased (or a person legally presumed as deceased) owned at the time of his/her actual or legally presumed death. Accordingly, it can be concluded that the inheritance mass, i.e., the inheritance which shall be accepted by the heirs, will comprise only “transferable rights and obligations”. As of the moment inheritance is accepted and acquired, all rights and commitments of the deceased, as long as such do not expire with the deceased person, shall pass to the heir. The heir shall benefit from all transferable rights and shall bear the burden of all transferable obligations which have not expired by the death of the deceased person. Therefore, it is essential to determine which are those individual rights and commitments that are not inherited, and what procedural steps shall be taken by the creditor to make sure that the heirs will be bound to comply with the obligations that have been inherited.

Atslēgvārdi: mantojuma pieņemšana, personiskās tiesības, preklūzija, bezmantinieku manta.

Key words: acceptance of inheritance, individual rights, preclusion, the escheat.

Latvijā par mantojuma tiesībām parasti runā maz vai nerunā nemaz. Iespējams – lai nepiesauktu nelaimi.¹ Laikam jau tāpēc arī mantojuma tiesības kā tiesību nozare ir samērā smagnēja un izmaiņas piedzīvo reti. Tomēr pagājušais gads iezīmēja vairākus būtiskus notikumus mantojuma tiesībās Latvijā – apritēja 10 gadi, kopš mantojuma lietu vešana tika nodota zvērinātu notāru pārziņā,² stājās spēkā grozījumi bezmantinieka mantas tiesiskajā regulējumā, un tika atjaunota preklūzija,³ dažus, bet būtiskus grozījumus mantojuma tiesībās ieviesa arī jaunais rīcībspējas tiesiskais regulējums, kas stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī. Savukārt Saeimā tiek izskatīti grozījumi⁴ Civillikuma⁵ (turpmāk – CL) Mantojuma tiesību

¹ Sk., piemēram, Luksa M. Testaments – nelaiemes piesaukšana vai īpašuma lietu sakārtošana? Pieejams: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=227799> [aplūkots 15.03.2014.].

² 2003. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Civillikumā (Grozījumi Civillikumā: LR likums 12.12.2002. Latvijas Vēstnesis, 2002, 20. decembris, Nr. 187 (2762)) un Notariāta likumā (Grozījumi Notariāta likumā: LR likums 24.10.2002. Latvijas Vēstnesis, 2002, 13. novembris, Nr. 165 (2740)), saskaņā ar tiem mantojuma lietu vešana tika nodota zvērinātu notāru pārziņā.

³ Likumprojekts “Grozījumi Civillikumā” (Nr. 147/Lp11). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/03415B181F1CF573C2257B0200498393?OpenDocument> [aplūkots 15.03.2014.]. Izsludināts 30.01.2013., grozījumi Civillikuma 416. un 705. pantā spēkā no 01.07.2013.

⁴ Likumprojekts “Grozījumi Civillikumā” (Nr. 411/Lp11). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/31D92768E1D1090DC2257C3F004F7C32?OpenDocument> [aplūkots 15.03.2014.].

⁵ Civillikums: LR likums 28.01.1937. Ziņotājs, 1993, 14. janvāris, Nr. 1.

daļā, bet LR Tieslietu ministrijā joprojām turpinās darbs⁶ pie pārējo grozījumu izstrādes saskaņā ar CL Mantojuma tiesību daļas modernizācijas koncepciju.⁷

Saskaņā ar CL 382. pantu mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mirušam vai par mirušu izsludinātām piederējušas viņa patiesās vai tiesiski pieņemamās nāves laikā. Attiecīgi jau no šīs normas secināms, ka mantojuma masā un secīgi – mantojumā, kuru pieņems mantinieki, ietilpst vienīgi “citiem atdodamās tiesības un saistības”. Saskaņā ar CL 701. pantu ar mantojuma pieņemšanu un iegūšanu visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības, ciktāl tās neizbeidzas ar viņa personu, pāriet uz mantinieku. Tas nozīmē, ka uz mantinieku gulstas ne tikai mantojuma atstājēja tālāk nododamās tiesības, bet arī pienākums izpildīt saistības, kuras nav izbeigušās ar mantojuma atstājēja nāvi. Tāpēc ir svarīgi noskaidrot, kādas mantojuma atstājēja personiskās tiesības un saistības nepāriet mantojumā un kādas procesuālās darbības ir jāveic kreditoram, lai mantiniekam būtu pienākums izpildīt saistības, kas pārgājušas mantojumā.

Saskaņā ar CL 704. pantu tiesības, kas bijušas piešķirtas vienīgi mantojuma atstājēja personai, uz mantiniekiem nepāriet. Savukārt CL 705. panta otrā daļa nozīmē, ka ar mantojuma iegūšanu uz mantinieku pāriet līdz ar mantojuma atstājēja tiesībām arī visas viņa saistības, izņemot tīri personiskās.

Jautājums par to, kura tiesība vai saistība ir tīri personiska, galvenokārt izšķirams, vadoties no pašu tiesību vai saistību rakstura (piemēram, lielākā daļa tiesību un saistību kas izriet no ģimenes tiesībām, ir personiska rakstura), tomēr ir iespējamas situācijas, kad tas ir pasakāms vienīgi pēc padziļināta izvērtējuma, piemēram, tiesas procesa gaitā.

Juridiskajā literatūrā⁸ ir izteikts viedoklis, ka mantojuma kopībā neietilpst dzīvojamās telpas īres tiesības. Likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 14. panta ceturrtā daļa paredz, ka īrnieka nāves vai rīcībnespējas gadījumā, kā arī dzīvesvietas maiņas gadījumā pilngadīgs ģimenes loceklis, ja tam piekrīt pārējie pilngadīgie ģimenes locekļi, ir tiesīgs prasīt dzīvojamās telpas īres līguma noslēgšanu ar viņu iepriekšējā īrnieka vietā, nemainot iepriekšējā īres līguma nosacījumus. Nav pamata uzskatīt, ka šī norma rada tiesības dzīvojamās telpas īres tiesību mantošanai, tās ir no speciālā likuma izrietošas tiesības konkrētai personai prasīt jauna īres līguma noslēgšanu. Šādu viedokli ir atbalstījuši arī tiesu prakse, atkārtoti norādot uz dzīvojamās telpas īres tiesībām kā personiskām tiesībām, kas saistītas ar īrnieka personu.⁹ Interesanti, ka savukārt Vietējo Civillikumu kopojuuma 4112. pants kādreiz noteica gluži pretējo, t. i., ar vienas puses nāvi nomas vai īres līgums neizbeidzas, ja vien tas nav bijis tieši norunāts vai ja līgumu turpināt nav bijis pielaižams aiz sevišķiem tiesas atzītiem iemesliem.¹⁰

Par mantojamām un nemantojamām tiesībām ir pamats runāt, arī skatot jautājumus par īpašuma tiesību atjaunošanu bijušo zemes īpašnieku mantinieku

⁶ Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/sabiedribas-lidzdaliba/darba-grupas> [aplūkots 15.03.2014.].

⁷ Koncepcija par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju (informatīvā daļa). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3232> [aplūkots 15.03.2014.].

⁸ Sk., piem., Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 12. lpp.

⁹ Sk., piem., LR AT Senāta 2013. gada 30. oktobra lēmumu lietā Nr. SKC-235/2013, C32131508 [nav publicēts].

¹⁰ Vietējo Civillikumu kopojuums (Vietējo likumu kopojuuma III. daļa), 4112. pants. Rīga: Valtera un Rapas akciju sab. izdevums, 1928.

mantiniekiem. Tā 2007. gada 10. oktobrī LR AT Senāts kasācijas kārtībā izskatīja lietu par īpašuma tiesību atjaunošanu.¹¹ Prasību bija cēlusi nekustamo īpašumu bijušās īpašnieces vedekla. Prasībā lūgts konstatēt juridisku faktu, ka prasītāja ir pieņēmusi sava mirušā vīra Pētera P. atstāto mantojumu pēc viņa nāves 1995. gada 3. janvārī, un norādīts, ka vīra atstātajā mantojumā ietilpst arī tiesības uz to īpašumu tiesību atjaunošanu, kas piederējuši viņa mātei un citiem radniekiem sakarā ar nelikumīgi atsavināto īpašumu. Lietā secināts, ka speciālais likums piešķir bijušajiem zemes īpašniekiem un viņu mantiniekiem tiesības likumā noteiktajā kārtībā un termiņos pieprasīt zemi vai kompensāciju, kas ne visos gadījumos attiecināms uz mantinieku mantiniekiem. Šajā nolūkā likumā noteiktajā termiņā bija jāizsaka griba mantot, iesniedzot pieteikumu. Šādas tiesības bija arī prasītājas vīram, taču viņš tās neizmantoja no likuma pieņemšanas brīža līdz pat 1995. gada 3. janvārim. Savukārt pati prasītāja nav likumiskā mantiniece bijušajiem īpašniekiem, jo likumisko mantojuma tiesību nodibina laulība, radniecība un adopcija (CL 391. pants), savukārt prasītāja ar sava vīra radniekiem atradās svainības attiecībās (CL 215. panta pirmā daļa – viena laulātā attiecību ar otra radniekiem sauc par svainību), kas atbilstoši CL 398. panta otrā teikuma noteikumiem mantošanas tiesības nerada. Līdz ar to prasītāja būtu varējusi mantot tiesības uz īpašuma tiesību atjaunošanu tikai tad, ja tās ietilptu prasītājas vīra atstātajā mantojumā. Taču, ievērojot to, ka viņš sev ar speciālo likumu piešķirtās tiesības neizmantoja, tad, atklājoties viņa mantojumam, mantojuma masā neietilpa tiesības pieprasīt zemes īpašuma tiesību atjaunošanu. Tāpēc uz prasītāju nevar pāriet likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” paredzētās tīri personiskās tiesības, kuras viņas vīrs nebija izmantojis.

Uz iepriekš aprakstīto Senāta spriedumu kā pamatu prasības noraidīšanai atsaucās atbildētājs citā lietā par īpašuma tiesību atjaunošanu.¹² Tomēr, kā pamatoti norādīja Senāts, šī atsaucē nebija pareiza, jo konkrētajā lietā bija citi apstākļi. Proti, iepriekšējā lietā prasību par īpašuma tiesību atjaunošanu bija cēlusi zemes īpašnieka mantiniece, kurš savas dzīves laikā nebija izmantojis speciālā likuma piešķirtās tiesības, laulātā, kurai ar bijušajiem īpašniekiem nebija ne laulības, ne radniecības, ne adopcijas attiecības. Savukārt šajā lietā prasības pamatu veidoja fakts par prasītājas tiešu radniecību ar zemes īpašnieku (prasītāja ir bijušā zemes īpašnieka māšas meita), un šo savu prasību viņa nebija saistījusi ar savas mirušās mātes tiesību realizēšanu vai nerealizēšanu. Prasības celšanas brīdī prasītājas māte bija mirusi, attiecīgi ir pamats izvērtēt, vai pašai prasītājai kā bijušā īpašnieka mantiniecei ir tiesības uz speciālā likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. pantā piešķirtajām tiesībām.

CL 704. un 705. panta tvērums personisko tiesību aspektā ir analizēts arī saistībā ar tiesībām uz atlīdzības par miesas bojājumu, kuru sekas bijušas sakropļojums, un atlīdzības par morālo kaitējumu piedziņu,¹³ izskatot jautājumu par procesuālo tiesību pārņemšanu sakarā ar prasītājas nāvi. Senāta ieskatā, tā kā tiesības uz atlīdzinājumu mantiskas kompensācijas veidā, kas paredzēta CL 1635. pantā un CL 2349. pantā, izriet no miesas bojājuma nodarīšanas prasītājai fakta, tās atzīstamas par cieši saistītām ar prasītājas personu. Miesas bojājuma, kas kvalificējams kā sakropļojums, nodarīšanas gadījumā tiesības prasīt īpašu atlīdzību likums dod

¹¹ LR AT Senāta 2007. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-678. Pieejams: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2007/ [aplūkots 15.03.2014.].

¹² LR AT Senāta 2011. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-38/2011 [nav publicēts].

¹³ LR AT Senāta 2009. gada 2. decembra lēmums lietā Nr. SKC-927/2009 [nav publicēts].

cietušajai personai. Šīm tiesībām ir tīri personisks raksturs, jo tās nevar pastāvēt un līdz ar to arī tikt realizētas atdalīti no cietušās personas, tādējādi tās saskaņā ar CL 704. un 705. pantu neietilpst atstātajā mantojuma masā.

Preklūzija (latīn. – *prae – claudere*)¹⁴ ir sevišķs nosacījums, ka personas, kas uzaicinājuma termiņā nebūs pieteikušas savas tiesības vai prasības uz atstāto mantojumu vai iebildumus pret nolasīto testamentu, atzīs par tādām, kas zaudējušas šīs tiesības vai atteikušas no iebildumiem.¹⁵

Līdz 2002. gada 31. decembrim mantojuma lietu izskatīšana bija piekritīga rajonu (pilsētu) tiesām un mantojuma lietu izskatīšanas procesu regulēja Civilprocesa likums (turpmāk – CPL). Saskaņā ar CPL 327. panta pirmo daļu tiesības, kas netika pieteiktas mantojuma lietā izdarīta uzaicinājuma termiņā, tika dzēstas, proti, tiesa sprieduma rezolutīvajā daļā lēma par termiņā nepieteikto tiesību un saistību dzēšanu (likumiskajā mantošanā saskaņā ar CPL 334. panta otro daļu, savukārt atzīstot pēdējās gribas rīkojumu par spēkā stājušos – saskaņā ar CPL 316. panta otro daļu). CPL 327. pants (arī 334. un 316. pants) zaudēja spēku ar 2012. gada 1. janvāri, bet nebija piemērojams jau no 2003. gada 1. janvāra visām tām mantojuma lietām, kuras pēc šī datuma tika uzsāktas pie zvērinātiem notāriem. Zvērināti notāri mantojuma lietu vešanas procesā nelēma par termiņā nepieteikto tiesību un saistību dzēšanu, tādējādi nereti radās situācijas, kad kreditori ignorēja vai vienkārši nokāvēja uzaicinājuma termiņu un pie mantiniekiem par mantojuma atstājēja uzņemto saistību izpildi vērsās ilgi pēc mantojuma lietas pabeigšanas,¹⁶ jo, lai arī uzaicinājums joprojām attiecās arī uz mantojuma atstājēja kreditoriem, par uzaicinājumā noteiktā termiņa neievērošanu nekādas sekas neiestājās. Šāda situācija nepamatoti apgrūtināja mantiniekus un, ievērojot plānotos grozījumus bezmantinieku mantas tiesiskajā regulējumā, tika izstrādāti arī grozījumi CL 705. pantā, to papildinot ar otro daļu un paredzot, ka uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas dzēš, izdodot mantojuma apliecību vai taisot aktu par mantojuma lietas izbeigšanu. Šie grozījumi stājās spēkā 2013. gada 1. jūlijā. Tādējādi, pirmkārt, kreditori vairs nevar pie mantiniekiem vērsties pēc uzaicinājumā minētā termiņa notecēšanas, un, otrkārt, kreditora pretenzijas pieteikšana termiņā ir viens no priekšnoteikumiem, lai valsts atzītu parādu bezmantinieku mantas gadījumā,¹⁷ un pēc būtības jebkurš mantojums var kļūt par bezmantinieka mantu, jo saskaņā ar CL 689. pantu mantot aicinātajam ir tiesības mantojumu pieņemt vai atraidīt, izņēmums no šī noteikuma ir vienīgi līgumiskais mantinieks, ja viņam mantojuma līgumā nav pielīgta mantojuma atraidīšanas tiesība. Attiecīgi mantiniekiem ir atjaunota zināma drošība un noteiktība, jo vairs nebūtu jābaidās no dažādiem kreditoru nepieteiktiem prasījumiem vairāku gadu garumā pēc mantojuma pieņemšanas un apliecības par tiesībām uz mantojumu saņemšanas.

Tomēr, pirms priecāties par preklūzijas atjaunošanu un zināmas noteiktības ieviešanu mantinieku atbildībā par mantojuma atstājēja parādiem, ir jāņem vērā

¹⁴ Pieejams: <http://www.thefreedictionary.com/preclusion> [aplūkots 15.03.2014.].

¹⁵ Torgāns K. (zin. red.). Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 480. lpp.

¹⁶ Sk. arī: Zīle K. Jaunais bezmantinieku mantas regulējums. Balances Juridiskie Padomi, 2013, oktobris, Nr. 4.

¹⁷ CL 416. panta otrā daļa paredz, ka valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komercķīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

viens būtisks aspekts. Proti, CPL 327. panta otrā daļa noteica, ka uzaicinājuma spēks neattiecas uz:

- 1) zemesgrāmatā ierakstītu prasījumu, izņemot procentus un citus blakus prasījumus,
- 2) prasījumu, kas tiesai pieteikts pirms sludinājuma par mantojuma atklāšanos,
- 3) prasījumu, kas mantiniekam zināms.

Savukārt, atjaunojot preklūziju un papildinot CL 705. pantu ar otro daļu, šāds noteikums netika paredzēts. Protams, analizējot pēc būtības bijušajā CPL 327. panta otrajā daļā minētos izņēmumus, ir saprotams, ka tie ir tādi, kuri, mantiniekam pieņemot mantojumu, ir jāzina. Zināšanas pamats izriet:

- a) no citiem normatīviem aktiem (saskaņā ar Zemesgrāmatu likuma¹⁸ 1. pantā nostiprināto zemesgrāmatu publiskās ticamības principu mantiniekam ir redzams un zināms, ka nekustamais īpašums, kas ietilpst mantojuma masā, ir apgrūtināts);
- b) no kreditora rīcības (piemēram, kreditors ir izvēlējis savas pretenzijas pieteikt tieši mantiniekam, testamenta izpildītājam vai mantojuma masas aizgādņim¹⁹).

Tomēr ir apšaubāms, vai, neesot CPL 327. panta otrajai daļai līdzīgai normai, tās regulējums ir prezumējams pats par sevi, proti, ka no esošās CL 705. panta otrās daļas ir droši secināms, ka no tās izriet arī noteikumi par to, uz kādiem kreditoru prasījumiem neattiecas uzaicinājuma spēks. Līdz ar to secināms, ka visiem kreditoriem, arī tiem, kuru prasījumi nodrošināti ar publisku hipotēku, ir jāpiesaka savi kreditoru prasījumi mantojuma lietā noteiktajā uzaicinājuma termiņā.²⁰ Vienlaikus gan jānorāda, ka šāds viedoklis nebūtu atzīstams par pamatotu gadījumā, kad mantojums tiek atzīts par bezmantnieka mantu, jo CL 416. panta otrās daļas 2. teikuma gramatiskā konstrukcija atdala parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku un komercīlu, no parādiem, kuriem šāda nodrošinājuma nav, nosakot, ka valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komercīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu. Lai varētu izteikt pretēju viedokli, t. i., ka arī bezmantnieku mantas gadījumā visiem kreditoriem jāpiesaka savas pretenzijas uzaicinājumā noteiktajā termiņā, CL 416. panta otrās daļas 2. teikums būtu grozāms, neizdalot atsevišķi kādu kreditoru grupu, bet paredzot, ka “valsts atzīst parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu”.

Taču CL 416. pants arī neder kā absolūts risinājums, lai teiktu, ka uzaicinājuma spēka neattiecināšana uz visiem kreditoru prasījumiem ir pamatota, jo, pirmkārt, CL 416. pants attiecas uz situācijām, kad mantojuma lieta tiek pabeigta ar mantojuma atzīšanu par bezmantnieka mantu, un, otrkārt, kā jau minēts iepriekš, mantojuma lietu uzsākot un izdarot uzaicinājumu, parasti nav zināms, vai mantojuma lieta beigsies ar mantojuma apliecību saņemšanu vai mantojuma atzīšanu par bezmantnieka mantu.

¹⁸ Zemesgrāmatu likums: LR likums 22.12.1937. Ziņotājs, 1993, 29. aprīlis, Nr. 16.

¹⁹ Torgāns K. (zin. red.). Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 482. lpp.

²⁰ Sk. arī: Vucēne L. Ko darīt, ja mantai nav mantinieku? Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/fm_eksperu_viedokli/47433-ko-darit-ja-mantai-nav-mantinieku [aplūkots 15.03.2014.].

Kopsavilkums

Saskaņā ar CL 701. pantu ar mantojuma pieņemšanu un iegūšanu visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības, ciktāl tās neizbeidzas ar viņa personu, pāriet uz mantinieku. Līdz ar to ir noskaidrojams, kas saskaņā ar CL 382. pantu ietilpst mantojuma masā.

Jautājums par to, kura tiesība vai saistība ir tīri personiska, galvenokārt izšķirams, vadoties no pašas tiesības vai saistības rakstura (piemēram, lielākā daļa tiesību un saistību, kas izriet no ģimenes tiesībām, ir personiska rakstura), tomēr ir iespējamās situācijas, kad tiesības vai saistības personiskais vai tālāk nododamais raksturs ir izvērtējams vienīgi [tiesas] procesa gaitā.

Kopš 2013. gada 1. jūlija ir atjaunota preklūzija, jo ir spēkā grozījumi CL 705. pantā, to papildinot ar otro daļu un paredzot, ka uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas dzēš, izdodot mantojuma apliecību vai taisot aktu par mantojuma lietas izbeigšanu.

Izdarot grozījumus CL 705. pantā un atjaunojot preklūziju, nav atjaunoti noteikumi par to, uz kādām saistībām uzaicinājuma spēks neattiecas. Attiecīgi ir jāvērtē, vai grozījumi CL 705. pantā paši par sevi rada pamatu secinājumam, ka ir saistības, uz kurām uzaicinājuma spēks neattiecas, jeb visiem kreditoriem ir pienākums pieteikt savas kreditora pretenzijas uzaicinājumā norādītajā termiņā.

PIEKRITĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES CIVILPROCESĀ

JURISDICTION EVOLUTION TRENDS IN CIVIL PROCEDURE

Mārcis Krūmiņš, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektors

Summary

The current article deals with the jurisdiction issues and problems related thereof in the Civil Procedure Law. The article analyses formulation of legal norms, their interpretation in literature as well as provides their comparison with the rest of national law. To introduce changes in the Civil Procedure Law it is necessary to understand the current situation and the framework of the European Union Regulation 44 / 2001. The article provides an insight into interpretation of the question on jurisdiction provided in the comments to the Civil Procedure Law. The author of the article proposes suggestions for improvement of the Law and development of “case jurisdiction” doctrine subject to observing the basic principles.

Atslēgvārdi: lietu piekritība, tiesību aizskārums, pamatprincipi.

Key words: jurisdiction, infringement of rights, basic principles.

Ievads

Lietu piekritības jautājums ne tik bieži tiek skatīts dažādu autoru darbos. Tas arī ir saprotams, jo, virspusēji skatoties – kas gan jauns ir atrodams jautājumā, kas saistīts ar prasības celšanu tiesā. Mainoties sabiedrībai, attīstās arī tiesības, un to veidošana ir pakļauta izmaiņām. Mainot tiesību normas vai to interpretāciju, ir jāņem vērā, ka ar tiesību normu palīdzību tiek modelētas darbības, kas nepieciešamas attiecīgo funkciju īstenošanai,¹ paturot prātā to, ka tiesību normām ir jābūt pietiekami vispārīgām. Tas attiecas ne tikai uz materiālajām tiesību normām, bet arī uz procesuālajām. Likumi tiek veidoti, lai sniegtu tiesisko aizsardzību konkrētas valsts pilsoņiem un iedzīvotājiem un lai personām dotu iespēju efektīvi aizsargāt savas tiesības. Tas īpaši attiecas uz civilprocesuālām tiesībām. Lai persona varētu efektīvi aizsargāt savas aizskartās materiālās tiesības, nepietiek ar to, ka tai tās pieder. Ir nepieciešams mehānisms aizskarto tiesību aizsardzībai. Piekritības jautājums ir viens no pamatjautājumiem, kas dod vai gluži pretēji – liedz personai vērsties konkrētās valsts tiesā. Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) pirmā panta pirmajā punktā ir ierakstīts, ka “.. katrai fiziskajai un juridiskajai personai (turpmāk – persona) ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā ..”² Uz piekritības jautājuma nozīmīgumu

¹ Jakubaņecs V. Valsts jēdziens, struktūra, funkcijas un formas. Rīga [B.i.], 1999, 47. lpp.

² Civilprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 03. novembris, Nr. 326/330. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> [aplūkots 10.03.2014.].

aizskarto tiesību aizsardzības jautājumos norāda arī Eiropas Savienības (turpmāk – ES) pieņemtā Padomes Regula 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās.³

Iepazīstoties ar piekritības jautājuma risinājumu CPL un jaunākajiem Civilprocesa likuma komentāriem, autors saskata salīdzinoši būtiskas nepilnības šā jautājuma regulējumā un skaidrojumā. Nepilnības regulējumā pēc būtības liedz atsevišķai personu grupai realizēt savu aizskarto tiesību aizsardzību Latvijas Republikas tiesās. Šajā darbā tiks atspoguļots jautājums, kas saistīts ar piekritības jautājuma iespējamajiem risinājumiem gadījumos, kad tiesību īpašnieka tiesības tiek aizskartas attiecībā uz īpašumu, kas atrodas interneta vidē vai “mākonī”.⁴ Tiek izvirzīta tēze, ka CPL tikai daļēji nodrošina Latvijas Republikas pilsonim un iedzīvotājam, Latvijā reģistrētam uzņēmumam īstenot savu aizskarto tiesību aizsardzību Latvijas tiesās. Kā arī tiks apskatīts piekritības jautājuma atspoguļojums, kas ietekmē jautājuma teorētisko un praktisko pusi.

Piekritības jautājuma dažādie aspekti

Profesors V. Bukovskis norāda, ka civillietu izskatīšanas piekritības pamatjautājumā nekas nav mainījies no Romas laikiem.⁵ Un tam pamatā jāpiekrit, ja par pamatu tiek ņemts tas, ka prasības ir ceļamas pēc atbildētāja dzīvesvietas. Tomēr, laikam ritot, dažādu valstu likumdevēji ir atzinuši, ka atbildētāja dzīvesvietas jautājums nevar būt vienīgais noteicošais prasības pieteikuma iesniegšanas noteikums. Izņēmumi no minētā principa tiek minēti gan Padomes Regulā 44/2001, gan arī atsevišķu valstu likumos. Regula 44/2001 paredz, ka prasība ceļama pēc atbildētāja dzīvesvietas, izņemot regulas 2. līdz 7. iedaļā minētos gadījumus. Tie ir gadījumi, kuros noteikti pieļaujama izņēmumi, kuri var tikt ietverti valstu likumos. Kā piemēru var minēt Vāciju, kur viens no vairākiem izņēmumiem prasības celšanas tiesas noteikšanai, neievērojot atbildētāja dzīvesvietu, tiek minēts – neatļauto darbību veikšanas vieta.⁶ Bet tas ir izņēmums no vispārējā principa – pēc atbildētāja dzīvesvietas. Jāatzīmē, ka arī Latvijas tiesību sistēmai līdz 1940. gadam šī pieeja nebija sveša. Kā norādījis Profesors V. Bukovskis, tad Latvijā pastāvēja likumiskā piekritība, kas līdztekus prasības celšanai pēc atbildētāja dzīvesvietas pieļāva vērsties tiesā pēc tiesībpārkāpuma izdarīšanas vietas.⁷ Būtiski ir atzvērt – tiesībpārkāpuma izdarīšanas vieta. Tas ar ļoti labiem panākumiem būtu izmantojams arī šodien, ja vien CPL šī norma būtu iekļauta. Taču tā pašreiz nav.

Literatūrā var atrast atsauces uz profesora V. Bukovska rakstīto. Tā L. Rasnačs savā promocijas darba kopsavilkumā norāda, ka profesors tiesību doktrīnā ir norādījis, ka kompetentā tiesa tiek noteikta pēc kaitējuma nodarīšanas vietas.⁸ Taču

³ Padomes Regula 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās. Oficiālais Vēstnesis, 16/01/2001, L 012, 0001.–0023. lpp. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001R0044:LV:HTML> [aplūkots 10.03.2014.].

⁴ “Mākonis” – mākonu datu serviss un mākonserveris, kurā tiek uzglabāti dati.

⁵ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 222. lpp.

⁶ Lietu piekritība tiesām – Vācija, Eiropas tiesiskās sadarbības tīkls civillietās un komercietās. Pieejams: http://ec.europa.eu/civiljustice/jurisdiction_courts/jurisdiction_courts_ger_lv.htm [aplūkots 10.03.2014.].

⁷ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 222. lpp.

⁸ Rasnačs L. Jurisdikcija un tās noteikšana civiltiesiska rakstura lietās. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga, 2009, 23. lpp. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/kopsavilkums_Lauris_Rasna%C4%8Ds_LV.pdf [aplūkots 10.03.2014.].

turpat tālāk cenšas piedāvāt risinājumu, lai pamatotu, ka svarīgākā tomēr ir atbildētāja dzīves vai atrašanās vieta. Šādu piedāvāto risinājumu neatbalsta J. Rozenbergs un K. Torgāns, norādot, ka „. tomēr nevajadzētu izslēgt arī citas iespējas”.⁹ Tomēr nevienā no darbiem nav norādīts, ka pastāv personu kategorija, kurām ir liegta tiesība savas aizskartās tiesības aizstāvēt Latvijas tiesā.

CPL 28. pants paredz personai, kuras tiesības ir aizskartas, gadījumos, kuri noteikti minētajā pantā, izmantot alternatīvos civillietu piekritības gadījumus. Jāatzīmē, ka šo gadījumu loks ir stipri ierobežots. Autoram iepazīstoties ar pieejamo literatūru un likumu komentāriem, nav izdevies atrast skaidrojumu, kāpēc CPL 28. panta izņēmumos ir iekļauta tāda norma kā “Prasību par fiziskai vai juridiskai personas mantai nodarītiem zaudējumiem var celt arī pēc savas dzīvesvietas” (28. panta 4. daļa), bet nav ietverta tiesību norma, ka prasību var celt pēc tiesībpārkāpuma izdarīšanas vai kaitējuma izdarīšanas vietas. Minētā doktrīna bija spēkā līdz 1940. gadam. Tad tā tika izmainīta. Proti – attiecībā uz zaudējumiem un personiskiem aizskārumiem, kas minēti Civillikuma 2347.–2353. pantā, prasību ir iespējams celt pēc prasītāja izvēles. Tā kā civiltiesiskās attiecībās pašreiz plaši tiek izmantots internets, tad aizvien vairāk darījumu un cita ar personu vai uzņēmumu saistīta informācija ir atrodami vai paslēpti internetā. Šajos apstākļos pārkāpuma izdarīšanas vieta vai neatļauto darbību izdarīšanas vieta ir saistīta ar darbībām, ar kurām ne vienmēr būs radīts tiešs personisks aizskārumus vai radīti zaudējumi. Šādos apstākļos Latvijas Republikā esošai personai tiek liegta iespēja celt prasību Latvijas tiesā savu aizskarto tiesību aizsardzībai. Esošajā situācijā ne vienmēr personai tiek dota iespēja īstenot CPL pirmā panta 1. daļā paredzētās tiesības – vērsties tiesā savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai. Te vēlētos likt uzsvāru uz likuma aizsargāto interešu aizsardzību, kas ir viens no galvenajiem likuma uzdevumiem.

Līdz šim minētajam jautājumam nav pievērsta pienācīga vērība. Un tas arī ir saprotami, jo pamatā tiek uzskatīts, ka galvenais ir radīto zaudējumu atlīdzināšana. Tomēr ne visos gadījumos zaudējumu atlīdzināšana ir svarīgāka par tiesību aizskāruma apturēšanu vai novēršanu. Taču internets ir radījis pavisam jaunu, atšķirīgu situāciju attiecībā uz pieteikuma iesniegšanas vietu un tiesību īpašnieka aizskartajām interesēm, kuras var tikt aizskartas, neradot sākotnēji acīm redzamus zaudējumus vai personiskus aizskārumus.

Viena no situācijām ir saistīta ar intelektuālā īpašuma vai informācijas tiesību iespējamo aizskārumu. Tiesību īpašniekam pieder datubāze, kura atrodas “mākonī”. Problēma rodas brīdī, kad iespējama tiesību aizskārējs, kurš aizskāris datubāzes vai *sui generis*, vai informācijas īpašnieka tiesības, neatrodas Latvijā. Viens no jautājumiem, kas ir aktuāls pie pašreiz spēkā esošajām tiesību normām, ir: “Kur atrodas serveris, kurš uztur “mākonī”?” Bieži tas nav zināms un nav iespējas to noskaidrot. Vai šādās situācijās persona ir neaizsargāta? Autoriem kā tiesību īpašniekiem, pamatojoties uz personisko tiesību aizskārumu, pastāv iespēja vērsties Latvijas tiesā pēc savas dzīvesvietas, taču citiem tiesību īpašniekiem, kuru tiesības ir aizskartas, bet kuri nav autortiesību īpašnieki, šādas iespējas CPL neparedz. Te rodas īpašnieku (personu) sadalīšana tajās, kuras var izmantot CPL 1. pantā paredzētās tiesības, un tajās, kurām šīs tiesības ir liegtas, kaut arī pastāv tiesību aizskārumus. Nav izdevies literatūrā atrast skaidrojumu šādi tiesību īpašnieku

⁹ Civilprocesa likuma komentāri, I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 88. lpp. ISBN 978-9984-790-89-3.

sadalīšanai. Tādā veidā CPL norma atklāti pārkāpj taisnīguma principu, kas sākotnēji skan: attiecībā pret būtiski līdzīgiem objektiem ir jāizturas līdzīgi.¹⁰

Cita situācija saistīta ar tiesību normas nospraustajām robežām. CPL 28. panta 4. daļa pieļauj iespēju celt prasību pēc fiziskas vai juridiskas personas mantai nodarītajiem zaudējumiem. Kā jau tika minēts iepriekš, tad ne visos gadījumos ir iespējams norādīt un arī pierādīt zaudējumu esamību, bet vai tāpēc var liegt personai dot iespēju vērsties tiesā savu aizskarto tiesību aizsardzībai? Bieži vien ir situācijas, kad "mākonī" esošam īpašumam netiek nodarīti nekādi zaudējumi, taču tiek veiktas nelikumīgas darbības ar īpašumu. Piemēram, tiek iegūta informācija, kas nav paredzēta personai, kura to iegūst. Informācijas iegūšanas brīdī nav radīti nekādi zaudējumi, taču tiesības ir aizskartas. Latvijai ir saistoši starptautiskie līgumi.¹¹ TRIPS līguma 42. panta pirmais teikums nosaka, ka "dalībvalstis rada iespējas tiesību īpašniekiem izmantot civiltiesiskas procedūras attiecībā uz jebkuru intelektuālā īpašuma tiesību realizēšanu, ko ietver šis Līgums". Minētais līguma pants nav atraujams no 10. panta 2. daļas pirmā teikuma, kas nosaka, ka "datu apkopumi vai citi materiāli (gan izmantojami ar datora starpniecību, gan arī kādas citas formas), kas to satura izvēles vai izkārtojuma dēļ veido intelektuāli radošas vērtības, tiek aizsargāti kā tādas".¹² Arī CPL 1. panta 1. daļa ir visaptveroša, un tajā nav norādīts, ka likums paredzētu kādus ierobežojumus. Autoram nav izdevies atrast pamatotu skaidrojumu, kāpēc CPL prasību pēc prasītāja izvēles var celt tikai zaudējumu gadījumā, izslēdzot šādu iespēju attiecināt uz aizskarto tiesību aizsardzību. Kaut arī nav īsti korekti atsaukties uz citu valstu likumiem, it īpaši tad, ja nav pieejama tiesu prakse konkrētā jautājuma risināšanā, taču autors uzskata par iespējamu vērst uzmanību uz kaimiņvalsts Igaunijas civilprocesa likuma normām. Tur tiek minēts, ka prasību var celt pēc prasītāja atrašanās vietas, ja prasītājs nevar aizstāvēt savas tiesības svešā valstī vai nevar gaidīt šādu aizsardzību no tās valsts, kurā ir noticis tiesību aizskārums (12.–14. nodaļa).¹³ Igaunijas likumdevējs ir radījis visus apstākļus, lai, ievērojot likuma prasības, Igaunijas iedzīvotāji vai juridiskās personas savas aizskartās tiesības civiltiesiskā kārtībā varētu aizsargāt savā valstī.

Profesors J. Bojārs atzīmē, ka Latvijas tiesībās slikti ir izstrādāti jautājumi, kas saistīti ar starptautisko noziedzīgo darboņu darbību.¹⁴ Kaut arī teiktais vairāk attiecas uz kriminālo tiesību sfēru, tas daļēji attiecināms arī uz civilprocesaālajām tiesībām. Teikto varētu attiecināt uz tiem, kaut arī retajiem, gadījumiem, kad tiesību īpašniekam tiek liegta iespēja savas aizskartās tiesības aizstāvēt civiltiesiskā kārtībā Latvijas tiesā. Minētais skatāms saistībā ar tiesību aizskārumiem, kas tiek veikti "mākonī".

Lai šādu situāciju izbeigtu, būtu veicami pavisam nelieli grozījumi CPL. Šā likuma 28. pantu varētu papildināt ar vēl vienu daļu šādā redakcijā: ".. Prasību par

¹⁰ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesību sistēmas pārējas periodā. International Conference, Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration. Rīga: LU Juridiskā fakultāte, 2002, 97.–107. lpp.

¹¹ Civilprocesa likuma komentāri, I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 83. lpp. ISBN 978-9984-790-89-3.

¹² Marakešas līgums par Pasaules tirdzniecības organizācijas izveidošanu. Pielikuma 1C Līgums par ar tirdzniecību saistītajām intelektuālā īpašuma tiesībām (TRIPS). Latvijas Vēstnesis, 1998, 29. decembris, Nr. 387. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=51135> [aplūkots 10.03.2014.].

¹³ Code of Civil Procedure of Republic of Estonia, Passed 20 April 2005 (RT I 2005, 26, 197). Pieejams: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X90041&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&ttyyp=X&q uery=tsiviilkohtumenetuse+seadustik> [aplūkots 11.03.2014.].

¹⁴ Bojārs J. Starptautiskās privāttiesības. [Rīga]: Zvaigzne ABC, 1998, 664. lpp.

tiesību aizskārumu pēc tā nodarīšanas vietas.” Tas novērstu nevienlīdzīgo attieksmi pret līdzīgiem tiesību īpašniekiem, kā arī tiesību subjektiem radītu pārliecību par to, ka likums ir rakstīts, lai sniegtu iespēju personām aizsargāt visas savas tiesības atbilstoši CPL 1. pantā rakstītajam.

Kā nākamo jautājumu attiecībā uz civillietu piekritību un pamatprincipu ievērošanu vēlētos uzsvērt ne tikai likumu, bet arī likuma normu interpretāciju, kas balstās uz vairākiem aspektiem. Tikš apskatīts viens no tiem. Kā tiek minēts zinātniskajā literatūrā, tad īpašu nozīmi judikatūras veidošanā “ieņem likumu komentāri, kuru autori ir tiesneši, kas praktisko pienesumu komentē un pamato ar tiesību avotiem un tiesību palīgavotiem, atklājot komentējamās problēmnormas patieso saturu”.¹⁵ Tiesnešu sniegtie komentāri ir vērtības, kas tiek ievērotas un ņemtas vērā. “Vērtības ir atskaites punkti jeb orientieri, kas satur kopā visu sabiedrību, padara iespējamu savstarpēju sapratni un nodrošina sabiedrības pastāvēšanu laikā jeb sabiedrības ilgtspēju.”¹⁶ Pētot lietu piekritības jautājumu, autors literatūrā atrada viedokļus, kas var salīdzinoši negatīvi ietekmēt šo jautājumu turpmāk. Tā Latvijā pazīstamie tiesību speciālisti – J. Rozenbergs un K. Torgāns – attiecībā uz CPL 26. pantu norāda: “Komentējamais pants (vispārīgā norma) piemērojams tieši sakarā ar speciālajām teritoriālas piekritības normām, kuras ietvertas CPL 28.–31. pantā .. Ja speciālās normas nosaka konkrētas normas piekritību, komentējamā panta noteikumus nevar piemērot.”¹⁷ Pēc autora domām, šis viedoklis ir pretrunā ar pašā tiesību normā (CPL 26. pants) ietvērto pamatprincipu. Minētajā komentāra tekstā ir divas būtiskas lietas, kam autors nevar piekrist. Pirmā no tām attiecas uz CPL 28. līdz 31. pantu. Autors var piekrist izteiktajam viedoklim, ja tas tiek attiecināts uz CPL 29. pantu, kurā tiek noteikta izņēmuma piekritība. Taču visos pārējos gadījumos noteicošais ir CPL 26. pants. Šāds viedoklis ir pamatots arī ar pēdējiem likumdevēja veiktajiem grozījumiem CPL,¹⁸ nosakot atbildētāja noteikšanu pēc “deklarētās dzīvesvietas” vai “juridiskās adreses”. Minētie CPL panti – 28., 30. vai 31. pants – ir piemērojami, tikai iestājoties noteiktiem apstākļiem, kuri ir prasītajam jāapraksta savā prasības pieteikumā. Tiesa, pieņemot prasības pieteikumu, var piemērot CPL 28., 30. vai 31. pantu. Taču tas nav obligāti. Šādos apstākļos nav pamata sniegtajam komentāram, ka nevar piemērot 26. panta noteikumus.

Kopsavilkums

Rakstā autors apskata lietas piekritības procesuālos jautājumus, kas ietekmē ikvienu personu, kura ceļ prasību tiesā. CPL 1. panta noteikumi saistībā ar likuma pantiem, kuri nosaka lietu piekritību tiesai, daļēji izslēdz iespēju personām aizsargāt savas aizskartās tiesības tiesā, ja atsevišķi tiesību aizskārumi ir notikuši interneta vidē. CPL pastāv visi priekšnoteikumi, lai ar nelieliem likuma grozījumiem

¹⁵ Apse D. Tiesību zinātne un tiesnešu tiesības, Juridiskā zinātne, Tiesību zinātnes nākotnei, 2. Latvijas Universitātes žurnāls Nr. 4. Juridiskā fakultāte, Latvija, 2013, 18. lpp. ISSN 1691-7677.

¹⁶ Osipova S. Tautas gars, pamatnorma un konstitucionālā identitāte. Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 306. lpp. ISBN 3978-9984-45-732-1.

¹⁷ Civilprocesa likuma komentāri, I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 87. lpp.

¹⁸ Grozījumi Civilprocesa likumā, pieņemti 29.11.2012. Latvijas Vēstnesis, 2012, 14. decembris, Nr. 197.

28. panta ietvaros novērstu rakstā apskatītās nepilnības, kā arī nostiprinātu valdošo doktrīnu, ka katrai personai Latvijas Republikā ir iespējams vērsties Latvijas tiesā, lai aizsargātu savas aizskartās tiesības un intereses. Autors atzīmē arī to, ka veicamie grozījumi nebūs pretrunā ar Padomes Regulu 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās. Vienlaikus sabiedrībai tiks sniegts pozitīvs signāls par to, ka valsts rada visus apstākļus, lai persona varētu realizēt Latvijas Republikas tiesās savu aizskarto tiesību un interešu aizsardzību civilprocesuālajā kārtībā.

RAKSTVEIDA PROCESA PIELIETOJUMA PAPLAŠINĀŠANA KĀ PRASĪBAS TIESVEDĪBAS MODERNIZĀCIJAS VIRZIENS

INCREASED USE OF WRITTEN FORM AS A WAY TO MODERNIZE COURT PROCEEDINGS BY WAY OF ACTION

Martins Osis, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

This article is devoted to modernization of court proceedings by way of action by increasing the use of written form. A number of cases in Latvian Code of Civil Procedure state that the failure of persons to attend is not an impediment to the adjudicating of the submitted application. Recent changes in the Latvian regulations and necessity to further modernize court proceedings by way of action is the main argument to analyze the possibility to increase the use of written form in Latvian civil procedure.

Atslēgvārdi: prasības tiesvedība, rakstveida process, paplašināšanas iespējas.

Key words: Court proceedings by way of action, written form, increased use.

Rakstveida procesa pielietojuma paplašināšanas pamats

Civilprocesa likuma¹ (turpmāk – CPL) 15. pantā nostiprināts civillietas izskatīšanas tiešuma un mutiskuma princips, līdz ar to pat tad, ja lietas izspriešanai pietiek ar lietā esošajiem dokumentiem un pusēm nav iebildumu lietu izskatīt rakstveida procesā, kas būtu ievērojami ātrāks, lietas izskatīšanai jānotiek tiesas sēdē.² Kā norādījis prof. V. Bukovskis: “Mutiskas izteiksmes princips dod tiesai iespēju stāties personīgos tiešos sakaros ar pusēm. Tiesa personīgi iztaujājot var skaidri konstatēt pušu paskaidrojumu un iebildumu būtību; papīrs turpretim nesarkst (*epistola non erubescit*), un uz papīra var veikli un viegli slēpt patiesību, neizsakot visu reizē, kāpēc rakstiskums saistīts ar iespēju vilcināt lietas gaitu.”³ Tomēr – tiek norādīts, ka, ievērojot rakstiskas izteiksmes principu, viss ir atzīmēts uz papīra, viss atstāj skaidras un pilnīgas pēdas, tas dod iespēju pusēm pamatīgi apdomāt un mierīgi apsvērt katru pretējās puses pretenziju un sastādīt arī nopietni pārdomātu un pamatotu rakstisku atbildi, tas ietaupa lietas dalībnieku laiku. Tiek izdarīts secinājums, ka tikai abu principu kombinācija var dot apmierinošu rezultātu.⁴

¹ Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 14. oktobris, Nr. 326/330.

² Vaivodis K. Rakstveida process administratīvajā tiesas procesā. Jurista Vārds, 2005, 3. maijs, Nr. 16 (371), 6. lpp.; Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: TNA, 2006, 45., 46. lpp.

³ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 247. lpp.

⁴ Turpat, 247., 248. lpp.

Ievērojot minēto, rakstveida procesa paplašināta ieviešana (kombinācijā ar pastāvošo tiešuma un mutiskuma principu) būtu vēlama arī CPL, jo šādā veidā tiktu paātrināts prasības tiesvedības process un atvieglota tiesas darbība tajā. Latvijas Republikas Satversmes tiesa, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, ir atzinusi, ka tiesas nolēmuma pārsūdzība pat apelācijas kārtībā nav absolūtas tiesības, taču apelācijas mērķis ir novērst iespējamās pirmās instances tiesas pieļautās kļūdas.⁵ Tātad, ja pat pārsūdzības tiesības var tikt ierobežotas, tad arī procesa norise var tikt regulēta tā, lai tiktu ievērotas tiesības uz taisnīgu tiesu un Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā noteiktās tiesības uz savlaicīgu lietas izskatīšanu saprātīgās laika robežās. Ņemot vērā minēto, rakstveida procesa ieviešanai nebūtu nekāda veida šķēršļu un juridiskajā literatūrā izteiktie viedokļi par lietas dalībnieku piekrišanu rakstveida procesa norisei kā rakstveida procesa vienu no priekšnoteikumiem⁶ likumdevējam nebūtu šķērslis. Protams, ka prasības tiesvedības modernizācija ir daudzšķautņains process un rakstveida procesa pielietojuma paplašināšana ir tikai viens no mehānismiem, ar kura palīdzību var tikt veicināta civillietu ātrāka un efektīvāka izskatīšana. Modernizācijas nolūkā ir pamats apspriest ļoti plašu jautājumu loku (piem., iespējamās izmaiņas apelācijas instances tiesas koleģiālajā sastāvā, kas ir visai pamatota pieeja no CPL, likuma "Par tiesu varu"⁷ 52., 53. panta un tiesību zinātnieku atziņu viedokļa⁸), taču šai pētījumā tas nav iespējams.

Rakstveida procesa pielietojuma paplašināšanas līdzšinējās tendences

Likumdevējs, lai paātrinātu lietu izskatīšanu un tā veicinātu tiesību uz taisnīgu tiesu realizāciju saprātīgā termiņā, ir veicis virkni grozījumu CPL, ar kuriem paplašināts rakstveida formas pielietojuma gadījumu skaits.

Ar 2012. gada 15. marta grozījumiem CPL⁹ tika veiktas izmaiņas un tas papildināts ar 464.² un 464.³ pantu, kas nosaka, ka lietu izskatīšana Augstākās tiesas Senātā notiek rakstveidā, ja vien nav nepieciešami lietas dalībnieku papildu paskaidrojumi vai pēc Senāta ieskata attiecīgajai lietai var būt īpaša nozīme likuma normu interpretēšanā. Pat tajos gadījumos, kad lietas izskatīšana kasācijas instancē noteikta tiesas sēdē, CPL 468. panta noteikumi nosaka, ka to lietas dalībnieku neierašanās, kuriem pienācīgi paziņots par kasācijas instances tiesas sēdes laiku un vietu, nav šķērslis lietas izskatīšanai. Tātad CPL 468. panta redakcija, neraugoties uz

⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2001-08-01. No: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2001. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 75., 76., lpp.

⁶ Vaivods K. Rakstveida process administratīvajā tiesas procesā, Jurista Vārds, 2005, 3. maijs, Nr. 16 (371), 7. lpp.

⁷ Par tiesu varu: LR likums. Ziņotājs, 1993, 14. janvāris, Nr. 1/2.

⁸ Sk., piem., Strausmanis A. Vai Latvijas koleģiālā tiesa, kā pirmā instance visās nekriminālā rakstura lietās, būtu atstājama. Jurists, 1932, janvāris, Nr. 1 (35), 11.–18. lpp.; Krops L. Kā paātrināt civilo lietu izspriešanu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 4, 776.–777. lpp.; Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas I sēdes protokols. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 4, 1127.–1129. lpp.; Beimuts G. Koleģiālas tiesas vienpersonīgais tiesnesis. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1. janvāris, Nr. 1, 62.–75. lpp.; Dāvis J. Vienpersonīga vai koleģiāla tiesa civillietās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 1. aprīlis, Nr. 4, 1006.–1026. lpp.; Dāvis J. Vienpersonīga vai koleģiāla tiesa civillietās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1. marts, Nr. 2, 374.–406. lpp.; Hillmanis M. Jautājumā par koleģiālu vai vienpersonīgu tiesu. Jurists, 1932, Nr. 1, 24. lpp.

⁹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2012, 28. marts, Nr. 50 (4653).

veiktajām izmaiņām, kas attiecas uz lietu izskatīšanas vispārējo kārtību kasācijas instancē, nav tikusi mainīta un lietas dalībnieku klātbūtnei, ja vien tiem pienācīgi paziņots par lietas izskatīšanas laiku un vietu, likumdevēja ieskatā, nav nozīmes.

Ar 2011. gada 8. septembra likuma¹⁰ grozījumiem CPL tika papildināts ar jaunu 30.³ nodaļu – “Lietas par maza apmēra prasībām”. 250.²⁵ panta pirmā daļa nosaka, ka gadījumos, ja puses nelūdz lietas iztiesāšanu tiesas sēdē vai tiesa neuzskata par nepieciešamu lietu iztiesāt tiesas sēdē, lietas par maza apmēra prasībām tiesa izskata rakstveida procesā. CPL 250.²⁶ pants paredz, ka tiesa lietu par maza apmēra prasību iztiesā tiesas sēdē prasības tiesvedības kārtībā, ja to lūdz kāda no pusēm vai ja tiesa uzskata par nepieciešamu lietu iztiesāt tiesas sēdē. Šajā gadījumā lietas izskatīšana tiesas sēdē notiek: 1) pēc tiesas ieskata; 2) ja to lūdz kāds no lietas dalībniekiem. Kā redzams no minētā regulējuma, tad likumdevēja mērķis ir bijis paplašināt rakstveida formas pielietojumu prasības tiesvedībā, taču par veidu, kādā rakstveida formas pielietojuma paplašināšana ir notikusi, var diskutēt. Minēto apliecina tas, ka regulējums pieļauj iespēju lietas dalībniekiem lūgt izskatīt lietu atklātā tiesas sēdē un tiesai CPL neparedz tiesības šādu lūgumu neapmierināt. Tātad lietu par maza apmēra prasībām izskatīšana rakstveidā ir atkarīga arī no lietas dalībnieku ieskata, kas nozīmē, ka likumdevēja izvēlētais līdzeklis leģitīmā mērķa sasniegšanai var nebūt pietiekami efektīvs. Ja reiz likumdevēja mērķis ir bijis paplašināt rakstveida formas pielietojumu prasības tiesvedībā, tad lietas izskatīšanas formas izvēlei nebūtu jābūt atkarīgai arī no lietas dalībnieku ieskata. Tas, ka CPL regulējums paredz tiesas iniciatīvu noteikt lietu par maza apmēra prasībām izskatīšanu tiesas sēdē, autora skatījumā, ir veiksmīgs risinājums, jo arī lietas par maza apmēra prasībām var būt visai atšķirīgas apjoma vai sarežģītības pakāpes ziņā. No minētā izriet, ka būtu izdarāmas izmaiņas CPL regulējumā attiecībā uz lietu par maza apmēra prasībām izskatīšanas formas noteikšanu.

Rakstveida procesa paplašināšanas iespējas un to pamatojums

CPL satur virkni normu, kas satura un tiesisko seku ziņā ir ļoti līdzīgas CPL 468. panta noteikumiem, kas nosaka, ka lietas dalībnieku neierašanās, kuriem pienācīgi paziņots par tiesas sēdes laiku un vietu, nav šķērslis lietas izskatīšanai. Minētais izriet no tā, ka likumdevējs virknē gadījumu ir norādījis, ka lietas dalībnieku vai atsevišķu personu neierašanās neatkarīgi no apstākļiem un pamatojuma nav šķērslis konkrēta jautājuma, pieteikuma vai iesnieguma izskatīšanai. CPL aptver visai plašu šādu gadījumu klāstu, kad personu vai lietas dalībnieku neierašanās nav šķērslis:

- 1) iesnieguma izskatīšanai par piemērotā naudas soda apmēra samazināšanu vai atbrīvošanu no naudas soda (CPL 68. p. 3. d.);
- 2) pieteikuma izskatīšanai par pierādījumu nodrošināšanu pirms prasības celšanas tiesā (CPL 100. p. 2. d.);
- 3) pieteikuma par pierādījumu nodrošināšanu pēc lietas ierosināšanas tiesā izskatīšanai (CPL 101. p. 2. d.);
- 4) tiesas uzdevumu izskatīšanai tiesas sēdē (CPL 103. p. 1. d.);
- 5) pieteikuma izskatīšanai par prasības nodrošinājuma līdzekļu aizstāšanu vai atcelšanu (CPL 140. p. 3., 5., 9. d.);
- 6) apskates izdarīšanai uz vietas (CPL 181. p. 2. d.);

¹⁰ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 20. septembris, Nr. 148 (4546).

- 7) tam, lai izlemtu jautājumu par papildsprieduma taisīšanu (CPL 201. p. 3. d.);
- 8) jautājuma izskatīšanai par sprieduma izskaidrošanu (CPL 202. p. 3. d.)¹¹;
- 9) pieteikuma izskatīšanai par sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu termiņos, tā izpildes veida vai kārtības grozīšanu (CPL 206. p. 2. d.);
- 10) pieteikuma izskatīšanai par Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā Nr. 61/2007 paredzētajā kārtībā taisītā sprieduma un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā Nr. 1896/2006 paredzētajā kārtībā taisītā Eiropas maksājuma rīkojuma izpildes jautājumiem (CPL 206.¹ p. 2. d.);
- 11) lūguma izskatīšanai par lēmuma pieņemšanu, ar kuru uz laiku līdz sprieduma taisīšanai par laulības šķiršanu vai laulības neesamību nosaka bērna aprūpes kārtību, saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, uzturlīdzekļus bērnam, aizliegumu bērnam izvešanai no valsts, līdzekļus otra laulātā iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai, laulāto kopīgā mājokļa lietošanas kārtību vai uzdod vienai pusei izsniegt otrai pusei māsājniecības un personiskās lietošanas priekšmetus (CPL 238. p. 3. d.);
- 12) jautājuma izskatīšanai par apelācijas instances tiesas papildsprieduma taisīšanu (CPL 436. p. 3. d.);
- 13) jautājuma izskatīšanai par apelācijas instances tiesas sprieduma izskaidrošanu (CPL 437. p. 3. d.);
- 14) pieteikuma izskatīšanai par apelācijas instances tiesas sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu termiņos, tā izpildes veida un kārtības grozīšanu (CPL 438. p. 2. d.);
- 15) lietas izskatīšanai kasācijas instancē (CPL 468. p.).

No minētā uzskaitījuma un likumdevēja izdarītajām izmaiņām CPL, kas attiecas uz rakstveida procesa pielietojuma paplašināšanu kasācijas instancē, var secināt, ka arī visos iepriekš aplūkotos gadījumos varētu ieviest rakstveida procesu, taču paredzot, ka pēc tiesas ieskata attiecīgie jautājumi, lūgumi vai pieteikumi var tikt izskatīti arī tiesas sēdē. Ar šādām izmaiņām var tikt sasniegti vienlaikus vairāki mērķi prasības tiesvedības modernizācijā: 1) radīts mehānisms, ar kuru paātrināta attiecīgu jautājumu, pieteikumu vai lūgumu izskatīšana prasības tiesvedībā; 2) paredzēta iespēja pēc tiesas ieskata, ievērojot konkrētās lietas apstākļus, attiecīgo procesuālo jautājumu izskatīt arī mutvārdos tiesas sēdē; 3) veicināta vienveidīga regulējuma ietveršana CPL.

CPL 425. panta pirmā daļa nosaka, ka tiesnesis, pārliecinājies, ka ir ievērota apelācijas sūdzības iesniegšanas kārtība, pēc paskaidrojuma saņemšanas vai pēc tā iesniegšanai noteiktā termiņa notecēšanas pieņem lēmumu par apelācijas tiesvedības ierosināšanu un noliek lietu izskatīšanai apelācijas instances tiesas sēdē. CPL 428. panta otrajā daļā ir noteikts, ka apelācijas instances tiesas sēde notiek saskaņā ar vispārīgajiem noteikumiem, ievērojot apelācijas instances tiesas sēdes norisei CPL noteiktās īpatnības. Tātad apelācijas instances tiesas sēdes kārtība ir ļoti līdzīga pirmās instances tiesas sēdei noteiktajai kārtībai. Minētais attiecas arī uz mutvārdu procesu. Juridiskajā literatūrā pamatoti ir norādīts, ka rakstveida procesa plašāka piemērošana civilprocesā ir tiesību politikas jautājums.¹² Likumdevējam,

¹¹ Autora ieskatā, regulējums, kas attiecas uz jautājuma izlemšanu par papildsprieduma taisīšanu un sprieduma izskaidrošanu kā pirmās, tā arī otrās instances tiesā, dublējas. Šis regulējums kā vispārīgs būtu jāietver CPL A daļā.

¹² Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 63. lpp.

istenojot vēlmi paplašināt rakstveida formas pielietojumu civilprocesā, ir iespējams radīt mehānismu, ar kuru lietu izskatīšana apelācijas instancē ir pieļaujama arī rakstveidā, ja lietas dalībnieki pret to neiebilst. Autora ieskatā, šāds risinājums sniegtu iespēju paātrināt lietu izskatīšanu apelācijas instancē, jo, lietu izskatot rakstveidā, nav jāpiemēro lietas izskatīšanas atlikšanas regulējums, jāaicina lietas dalībnieki uz tiesas sēdi, kā arī jāveic citas darbības, kas saistītas ar lietas izskatīšanu tiesas sēdē. Jānorāda, ka šis prasības tiesvedības modernizācijas instruments ir lietojams arī kopā ar piedāvājumu liegt lietas dalībniekiem tiesības pierādījumus iesniegt apelācijas instancē.¹³ Būtisks aspekts rakstveida formas pielietojuma paplašināšanā apelācijas instancē ir tas, ka to, autora skatījumā, būtu vēlams noteikt kā fakultatīvu – rakstveida formas pielietošana būtu atkarīga no lietas dalībnieku ieskata. Atšķirībā no regulējuma, kas attiecas uz lietu par maza apmēra prasību izskatīšanu, kurā likumdevējs apzināti vēlējies noteikt vienkāršotu un paātrinātu procesu tieši šo lietu nosacītās vienkāršības dēļ, vispārējā civillietu izskatīšana apelācijas instancē rakstveidā būtu nosakāma rakstveidā tikai kā fakultatīva iespēja. Nolūkā ieviest fakultatīvu regulējumu, ar kuru lietas izskatīšana apelācijas instancē var notikt arī rakstveidā, nepieciešamas izmaiņas CPL.

416. panta pirmā daļa papildināma ar jaunu 6.¹ punktu šādā redakcijā:

“6¹) sūdzības iesniedzēja viedokli par iespēju lietu izskatīt rakstveidā,”

419. pants papildināms ar jaunu ceturto daļu šādā redakcijā:

“(4) Iesniegumā par pievienošanos apelācijas sūdzībai norādāms iesnieguma iesniedzēja viedoklis par iespēju lietu izskatīt rakstveidā.”

428. pants papildināms ar jaunu trešo daļu šādā redakcijā:

“(3) Lietas izskatīšana apelācijas instances tiesā var notikt rakstveidā, ja visi lietas dalībnieki tam piekrīt.”

423. panta pirmā daļa papildināma ar jaunu pēdējo teikumu šādā redakcijā:

“Rakstveida paskaidrojumā norādāma paskaidrojuma iesniedzēja attieksme pret iespēju lietu izskatīt rakstveidā.”

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversme un Latvijai saistošie starptautisko cilvēktiesību dokumenti pieļauj visai plašu rīcības brīvību tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas līdzekļu izvēlē, kas nozīmē, ka arī rakstveida formas lietojuma paplašināšana prasības tiesvedībā var būt veids, kā modernizēt esošo regulējumu.

Likumdevējs virknē CPL pantu ir noteicis, ka lietas dalībnieku vai atsevišķu personu neierašanās neatkarīgi no apstākļiem un pamatojuma nav šķērslis konkrēta jautājuma, pieteikuma vai iesnieguma izskatīšanai. Ir pamats uzskatīt, ka esošā regulējuma izmaiņas, nosakot šo jautājumu izskatīšanu rakstveidā, bet paredzot tiesai *ex officio* tiesības izlemt attiecīgo jautājumu arī tiesas sēdē, paātrinātu prasības tiesvedību, kā arī padarītu to efektīvāku.

Fakultatīvs regulējums, kas paredz iespēju izskatīt lietu pēc būtības apelācijas instancē, ja tam piekrīt lietas dalībnieki, autora skatījumā, būtu veiksmīgs risinājums, kas varētu paātrināt prasības tiesvedību.

¹³ Osīs M. Quality of the Civil Procedure Law and Legislator's Work. The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. International Scientific Conference. University of Latvia Press. Riga, 2012, p. 608-609.

Izmantotie avoti

Literatūra

1. Beimuts G. Koleģiālas tiesas vienpersonīgais tiesnesis. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1. janvāris, Nr. 1, 62.–75. lpp.
2. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
3. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2011.
4. Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: TNA, 2006.
5. Dāvis J. Vienpersonīga vai koleģiāla tiesa civillietās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 1. aprīlis, Nr. 4, 1006.–1026. lpp.
6. Dāvis J. Vienpersonīga vai koleģiāla tiesa civillietās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1. marts, Nr. 2, 374.–406. lpp.
7. Hillmanis M. Jautājumā par koleģiālu vai vienpersonīgu tiesu. Jurists, 1932, Nr. 1, 24. lpp.
8. Krops L. Kā paātrināt civilo lietu izspriešanu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 4.
9. Osis M. Quality of the Civil Procedure Law and Legislator's Work. The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. International Scientific Conference. University of Latvia Press. Rīga, 2012.
10. Strausmanis A. Vai Latvijas koleģiālā tiesa, kā pirmā instance visās nekriminālā rakstura lietās, būtu atstājama. Jurists, 1932, janvāris, Nr. 1 (35).
11. Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas I sēdes protokols. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 4, 1127.–1129. lpp.
12. Vaivods K. Rakstveida process administratīvajā tiesas procesā. Jurista Vārds, 2005, 3. maijs, Nr. 16 (371).

Normatīvie akti un tiesu nolēmumi

1. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 14. oktobris, Nr. 326/330.
2. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2012, 28. marts, Nr. 50 (4653).
3. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 20. septembris, Nr. 148 (4546).
4. Par tiesu varu: LR likums. Ziņotājs, 1993, 14. janvāris, Nr. 1/2.
5. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2001-08-01. No: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2001. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.

VAINAS NOZĪME DELIKTU TIESĪBĀS

MEANING OF FAULT IN TORT LAW

Lauris Buls, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The current article is intended to analyse the meaning of the fault principle in Latvia. Author suggests that fault, as understood in the current contemporary doctrine (i.e. Draft Common Frame of Reference), should be considered as a separate, independent precondition of tortious liability. Whereas wrongfulness of an action should not – also because of its uncertain content even in the countries that accept this criteria as a precondition of tortious liability.

Atslēgvārdi: vaina, delikts, attaisnojumi, paredzamība, prettiesiskums.

Key words: fault, tort, excuses, foreseeability, wrongfulness.

Ar jēdzienu “delikts” (no latīņu val. vārda *delictum*) saprotams pārkāpums, nodarījums,¹ civilā netaisnība,² tiesību aizskārums.³ Deliktu tiesības ir tiesību daļa, ar kuru palīdzību tiek izlemts, vai viens – tas, kurš cietis kaitējumu, var uz tā pamata pieprasīt atbildību no cita – ar kuru pirmajam var nebūt citas tiesiskas saistības kā vien pats kaitējuma gadījums.⁴ Tās ir tiesības, kas “rodas nevis no pušu vienošanās, bet gan no paša kaitējuma nodarīšanas fakta, tātad delikta nodarījuma gadījumā”.⁵ Atbildības pamats rodas no likuma normu pārkāpuma vai no absolūtās tiesiskās attiecības pārkāpuma, un atbildība izpaužas kā šīs jaunās saistības satura realizācija.⁶ Šo tiesību pamats Latvijas tiesībās rodams LR Civillikuma 1635. pantā, kas nosaka, ka “katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot”.

Pirmskara Latvijas tiesību doktrīnā tika uzsvērts, ka Latvijas tiesībās valda vainas princips.⁷ Arī prof. K. Čakste norādījis uz četriem priekšnoteikumiem⁸ jeb būtiskajiem elementiem, tostarp vainu, lai iestātos delikttiesiskā atbildība.

¹ [В.а.] Юридический энциклопедический словарь. 2 доп. изд. Москва: Советская энциклопедия, 1987, с. 103.

² Būmanis A. Romiešu tiesību hrestomācija. Rīga: Gulbis, 1935, 97. lpp.

³ Torgāns K. Saistību tiesības. II daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 265. lpp.

⁴ Von Bar C., Drobnig U. The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study. München: Sellier, 2004, p. 25.

⁵ Вишнякова А. В. (ред.). Юридический справочник для населения. Москва: Юридическая литература, 1989, с. 285.

⁶ Vēbers J., Torgāns K., Šulcs V. Padomju civiltiesības. II daļa. Saistību tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1986, 295. lpp.

⁷ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 191. lpp.

⁸ Turpat, 194. lpp.

Sakarā ar tiesībzinātnieku aktivitātēm Latvijā^{9, 10} izraisījusies diskusija par vainas kā atsevišķa delikttiesiskās atbildības priekšnoteikuma nepieciešamību. Šīs diskusijas rezultātā izvirzītas tēzes, un atbilstoši tām vaina nebūtu uzskatāma par atsevišķu, patstāvīgu atbildības iestāšanās priekšnoteikumu. Tā, piemēram, prof. K. Torgāns norādījis, ka “vainojamības izvērtēšana ir rīcības prettiesiskuma noskaidrošanas sastāvdaļa [...], līgumisko zaudējumu un ārpuslīgumiska kaitējuma atlīdzības pamati ir trīs: prettiesiska vainojama rīcība; zaudējumu (kaitējuma) esamība un cēloniskais sakars starp pirmo un otro”.¹¹ Līdzīgi norādījis arī asoc. prof. J. Kārklīšs: “vērtējot civiltiesiskās atbildības pamatus, pietiktu konstatēt trīs zaudējumu atlīdzības priekšnoteikumus – zaudējumu apmēru, cēloņsakarību un prettiesisku rīcību, kuru nosakot, cita starpā, tiek ņemti vērā prettiesisko rīcību (tātad arī vainu) izslēdzošie apstākļi (jeb likumiskie attaisnojumi)”.¹²

Kā redzams no nesenākajām atziņām, tad uzsvars nesenākajā tiesību doktrīnā likts uz darbības/bezdarbības prettiesiskumu kā atbildības priekšnoteikumu, papildus norādot, ka atsevišķi vainas izvērtējums nav veicams, bet gan vaina jau tiek aptverta ar jēdzienu “prettiesiska rīcība”. Šī referāta mērķis ir aplūkot vainas kā patstāvīga delikttiesiskās atbildības priekšnoteikuma nozīmi. Referātā minētais nav attiecināms uz vainas nozīmi saistībā, kas rodas uz tiesisku darījumu pamata. Referāta mērķis nav apskatīt jautājumus arī par stingro atbildību (*strict liability*).

Vēsturiski attiecībā uz delikttiesisko atbildību pastāvējušas divas teorijas: nodarījuma teorija, kas aizstāv nodarījuma principu, un vainas teorija, kas izriet no vainas principa. “Cilvēku sabiedrības veidošanās sākuma posmos (prof. K. Čakste tās sauc par senajām tiesībām¹³ – aut. piez.) dominēja atbildība par nodarījuma faktu, nepētot vainu [...], necenšoties uzklaut attaisnojumu vai meklēt vainas esamību vai neesamību.”¹⁴ Kā raksta prof. K. Čakste, pietika vien ar ārēju (objektīvu – aut. piez.) sakarību starp nodarītāju un zaudējumiem. Tas saskan ar Hēgeļa uzskatiem, Elizabetes Anskombas (*Elisabeth Anscomb*)¹⁵ un citu autoru viedokli, kur persona ir atbildīga par visām sliktu darbību sliktajām sekām.¹⁶ Šis princips bija stingrāks, jo atšķirībā no vainas principa izteikti ievēro tikai cietušā intereses, savukārt vainas princips ievēro arī nodarītāja stāvokli.

Vainas principa izstrādei bija progresīva nozīme, tā ieviešana nozīmēja atteikšanos no atbildības rupji primitīvajām formām.^{17, 18} Vēsturiski jau 286. gadā p. m. ē.

⁹ Kārklīšs J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. Jurista Vārds, 2005, Nr. 15 (370).

¹⁰ Torgāns K. The Concept of Fault in Latvia Contract Law Requires Adjustment. Current Topics in Latvian Law. Humanities and Social Sciences. Latvia: University of Latvia, 3 (40), 2003.

¹¹ Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 370. lpp.

¹² Kārklīšs J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. Jurista Vārds, 2005, Nr. 15 (370).

¹³ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 191. lpp.

¹⁴ Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 361. lpp.

¹⁵ Anscombe E. Modern Moral Philosophy. Philosophy 33 (1958). Cambridge: Cambridge University Press, 1958.

¹⁶ Ripstein A. Philosophy of tort law. The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 657.

¹⁷ Agarkovs M., Bratuss S., Genkins D. u. c. Civiltiesības. 1. sēj. Rīga: LVI, 1946, 404. lpp.

¹⁸ Tikai Romas impērijas klasiskajā periodā (~ līdz 250. g. m. ē.) juristi sāka kaitējumu apspriest, lietojot jēdzienus “nodoms” un “neuzmanība”, tas bija mēģinājums pārvarēt tīri objektīvos delikta elementus. Sk. arī: Florianus M. What did occidere iniuria in the lex Aquilia Actually Mean? Roman Legal Tradition No. 7 (2011). [b.v.] The Ames Foundation at the Harvard Law School, 2011, p. 16-29.

izdotsais Akvīlija likums (*lex Aquilia*)¹⁹ jeb, precīzāk, tā pirmā un trešā nodaļa “veidoja pamatu, uz kura Romiešu jurisprudences vēlāk attīstīja deliktu tiesības”.²⁰ To apstiprina imperatora Justiniāna Civiltiesību kopojuma (*Corpus Iuris Civilis*) Digestu IX grāmata, kas satur Akvīlija likuma komentārus (*ad legem Aquiliam*).²¹ Tieši šo tiesību vēsturiskā kontinuitāte sniedzas arī līdz 1864. gada Baltijas vietējo likumu kopojumā un vēlāk arī 1937. gada Latvijas Republikas Civillikumā ietvertajām normām (Civillikums gandrīz pilnībā atkārtoto Baltijas vietējo likumu kopojuma normas un tā sistematiku²²), kas ir pamats vainas regulējumam Latvijas deliktu tiesībās. Šīs normas savas saknes rod tieši Akvīlija likumā, kas secināms no prof. Bunges ietvertajām atsaucēm Baltijas vietējo likumu kopojuma normām.

Vainas princips bija ietverts jau Akvīlija likumā, tas ir uzskatāms par progresīvu attiecībā pret tā priekšteci – nodarījuma principu. Akvīlija likums gan nenoskaidro dažādas neuzmanības pakāpes. Lai iestātos personas atbildība par nodarīto kaitējumu, bija pietiekams, ka personas griba (!) var tikt uzskatīta par iemeslu nodarītajam kaitējumam jeb, citiem vārdiem, – ka kaitējums var tikt piedēvēts šai personai – ka šī persona ir vainojama pie kaitējuma. Saskaņā ar romiešu juristu spriedumiem persona varēja tikt vainota neuzmanībā, ja tā, cita starpā, neatbilda krietna un rūpīga saimnieka kritērijam (*diligens pater familias*)²³.

Par krietnu un rūpīgu saimnieku romieši uzskatīja personu, kurai piemīt noteiktas kvalitātes (prasmes, zināšanas, pieredze), kas nepieciešamas viņas darbam, kā arī ja šī persona rīkojas ar pietiekamu rūpību un tālredzību. Arī mūsdienās tests, ko piemēro neuzmanības kā vainas formas noteikšanā, ir saistīts ar tiem pašiem kritērijiem – tas ir šāds: “Vai caurmēra romiešu saimnieks atbildētāja vietā būtu 1) saprātīgi paredzējis iespēju, ka viņa rīcība nodarīs kaitējumu citai personai; 2) būtu veicis atbilstošas saprātīgas darbības, lai izsargātos no šāda notikuma, un 3) atbildētājs neveica šādas darbības.”^{24, 25} Šī referāta temats paredz uzsvērt priekšnoteikumu “saprātīgi paredzējis”. Seku paredzamība tiek saistīta ar rūpības pienākumu, kas nevar tikt uzlikts personai gadījumā, ja viņa par šo pienākumu nezina.²⁶ Ja kaitējums ir neparedzams, šāda kaitējuma iestāšanās varbūtība nevar uzlikt personai pienākumu izvairīties no darbības vai veikt darbības, lai kaitējums neiestātos. Šī priekšnoteikuma ņemšana vērā dod iespēju personai veikt personas gribas brīvprātīgu, kontrolētu darbību, t. i., apzināties, ka šāda rīcība var vai attiecīgi nevar izraisīt kādas noteiktas sekas. Šim brīvprātīguma momentam ir būtiska nozīme vainas sistēmā, jo tas dod iespēju sniegt taisnīgāku risinājumu, atbildot uz diviem deliktu tiesību pamatā esošajiem jautājumiem: “kā personām būtu jāizturas vienai pret otru?” un “kura problēma tā ir, kad kāds rīkojas neatbilstoši pastāvošajiem priekšrakstiem?”²⁷

¹⁹ Birziņa L. Romiešu tiesības. Otrais izdevums. Rīga: Poligrāfists, 81. lpp.

²⁰ Grueber E. The Roman Law of Damage to Property. A Commentary on the title of the Digest Ad legem Aquiliam (XL2). Oxford: Clarendon Press, 1886, p. 196.

²¹ Justiniani Digesta. Book IX. Pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Corpus/d-09.htm#2> [aplūkots 13.03.2014.].

²² Vinzarājs N. Civiltiesību problēmas. Rīga: [b.i.], 2000, 114. lpp.

²³ Grueber E. The Roman Law of Damage to Property. A Commentary on the title of the Digest Ad legem Aquiliam (XL2). Oxford: Clarendon Press, 1886, p. 223.

²⁴ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 197. lpp.

²⁵ Sk. arī: Dienvidāfrikas Augstākās tiesas spriedums lietā Kruger v Coetzee (1966).

²⁶ Ripstein A. Philosophy of tort law. The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 664.

²⁷ Ibid., p. 656.

Arī Aristotelis ar netaisnību saprot brīvprātīgu nodarījumu, kur atbildība iestājas ne vien kā objektīvu darbību rezultāts, bet arī kā nodarītāja gribas, pieļaujot šo seku iestāšanos, rezultāts.²⁸ Arī kādā sakāmvārdā teiktais, ka “tiesības vicināt dūri beidzas tur, kur sākas cita cilvēka deguns”,²⁹ var tik apskatīts iepriekšminētā kontekstā – lai iestātos atbildība, svarīga nav tikai objektīvi veikta darbība (dūru vicināšana), bet arī darbības veicēja kontrolēta griba. Kontrolētas gribas priekšnoteikums, pirmkārt, ir iespēja saprātīgi paredzēt darbības sekas (attiecīgais deguns tur atrodas, un tas var tikt skarts). Tikai tad, ja persona attiecīgās sekas varēja saprātīgi paredzēt un tā neveica attiecīgās darbības, lai izsargātos no to iestāšanās, tā ir vainojama pie kaitējuma. Šim saprātīgas paredzamības un no tās izrietošās brīvprātīgas gribas priekšnoteikumam joprojām būtu jābūt vērtējamiem kritērijiem, kad atbildētājam tiek uzlikta atbildība par ārpusligumisku aizskārumu. Tāpēc vainas princips rada taisnīgāku atbildību, jo nenostāda vienādā stāvoklī gan tos, kas ievēro rīcības priekšrakstus, gan tos, kas tos neievēro. Pretēji nodarījuma principam, vainas princips neveicina atturēšanos no rīcības tieši tā iemesla dēļ, ka rīcības sekas ir paredzamas.³⁰

Jau romiešu tiesību juristi nošķīra neuzmanību no nejaušības. Ja kaitējums bija tāds, kas rodas no nejauša gadījuma, pēc vispārējā principa atbildība par kaitējumu bija izslēgta. Tā tas ir joprojām. Ar nejaušību romieši saprata un arī mēs joprojām saprotam gadījumus, kas tiek pretnostādīti vainai, – tie ir gadījumi, ko nevarēja saprātīgi paredzēt un arī novērst. Piemērojot vienu no romiešu tiesībās pazīstamām vainas formām – vieglu neuzmanību, tā ir uzskatāma par “zemāko latīņu” delikttiesiskās atbildības piemērošanai un tāpēc vienlaikus par robežšķirtni ar nejaušību, par ko delikttiesiskā atbildība pēc vispārīgā principa neiestājas. Šī robežšķirtne starp neuzmanību un nejaušību ir šaura un būtībā tieši atkarīga no tā, vai ir ievērots šis krietna un rūpīga romiešu saimnieka kritērijs. Ja ar darbību vai bezdarbību nodarīts kaitējums bija saprātīgi paredzams, persona ir vainojama un iestājas atbildība, savukārt, ja kaitējums nebija paredzams, atbildība neiestājas un tā ir uzskatāma par nejaušību.

Tātad, neesot vainai, delikttiesiskās atbildības izpratnē neizpildās arī prettiesiskas rīcības kritērijs. Rezultātā par pamatotām var atzīt prof. K. Torgāna un asoc. prof. J. Kārklīņa atziņas, ka jēdzieni “vainīgs” un “prettiesiska rīcība” ir savstarpēji saistīti,³¹ ka vainojamība ir nepieciešams elements tiesību pārkāpuma (neatļautas darbības) jēdzienā.³² Šī saistība izriet tieši no minēto delikttiesiskās atbildības koncepciju attīstības secības. Par pareizu varētu atzīt abu minēto profesoru izvirzīto tēzi, ka vainas kā atsevišķa priekšnoteikuma esamība nav pamatojama, jo tā būtībā tiek aptverta ar jēdzienu “prettiesiska rīcība”.

Tajā pašā laikā autors izvirza tēzi, ka, tā kā jēdziens “prettiesiska rīcība” ir saglabājies kā priekšnoteikums delikttiesiskajai atbildībai vēl no nodarījuma principa pastāvēšanas laika, tad delikttiesiskās atbildības esamības vai neesamības konstatēšanā uzsvars liekams tieši uz vainas nozīmi, papildus atsevišķi nenodalot priekšnoteikumu “prettiesiska rīcība”, kas saglabājies no agrākās, novecojušās nodarījuma koncepcijas.

²⁸ Aristotle. *Nicomachean Ethics*. New York: the Bobbs-Merrill Company, INC, 1962, p. 133-140.

²⁹ Angļu sakāmvārds: “the right to swing my fist ends where the other man's nose begins”.

³⁰ Čakste K. *Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 191.–192. lpp.

³¹ Sk. arī: Kārklīņš J. *Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību*. Jurista Vārds, 2005, Nr. 15 (370).

³² Torgāns K. *Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 364. lpp.

Uzsvars uz vainu (nevis prettiesisku rīcību) kā atsevišķu, patstāvīgu priekšnoteikumu likts arī jaunākajos tiesību doktrīnas avotos, tajā skaitā Kopējā modeļa (*Common Frame of Reference*) VI grāmatā, kas 1:101. pantā nosaka, ka “persona, kas cieš tiesiski nozīmīgu zaudējumu, ir tiesīga saņemt kompensāciju no personas, kas izraisīja zaudējumu ar nodomu vai aiz neuzmanības vai ir citādi atbildīga par zaudējumu izraisīšanu”.³³ Redzams, ka, atšķirībā no Latvijas Republikas Civillikuma 1635. pantā ietvertā jēdziena “prettiesiska rīcība”, Kopējā modeļa autori ir izvēlējušies koncepciju, kas kā atbildības priekšnoteikumu vairs neparedz atsevišķi “prettiesisku rīcību”. Kā norāda paši Kopējā modeļa autori, “pat katras uz romiešu tiesībām balstītas tiesību sistēmas ietvaros reizēm tiesību zinātniekiem nav skaidrs, kas saprotams ar romiešu jēdzienu “prettiesiska rīcība”, līdz ar to tā ietveršana tiesību unifikācijas projektā ir nevēlama”.³⁴

Aplūkosim šādu piemēru. Kāda persona (A) kopj savus augļu kokus, griežot tiem zarus un metot tos zemē. Garām iet cilvēks (B), kas neredz, ka kāds ir kokā un tūlīt metīs zarus. A nogriež zaru, un, neredzot garāmgājēju, met to zemē, trāpīdams B, kā rezultātā B gūst traumu. Nodarījuma principa piemērošanas gadījumā atbilde uz jautājumu “vai A iestājas atbildība?” būtu vienkārša, jo ir skaidrs, ka tieši A rīcības rezultātā B ir guvis traumu. Turpretī vainas principa gadījumā papildus jāvērtē arī vaina kā priekšnoteikums, lai A iestātos atbildība. Šādā gadījumā varētu tikt vērtēts, vai A atbilst krietnam un rūpīgam saimniekam izvirzītajām prasībām, tajā skaitā, vai viņš šādu kaitējumu varētu saprātīgi paredzēt. Piemēram, ja zem koka ir bijusi gājēju taka, A iestātos atbildība, jo viņš varēja paredzēt, ka tur varētu iet kāds gājējs, un viņam vajadzēja ievērot atbilstošu piesardzību. Citā gadījumā personai šāda pienākuma saprātīgi paredzēt nav, ja tur parasti neviens nestaigā. Šis piemērs uzskatāmi arī rāda, ka šādā situācijā prettiesiska rīcība (objektīvā, normatīvā līmenī) kā atsevišķs priekšnoteikums, lai iestātos atbildība, nemaz nav konstatējums. Jautājums, vai rīcība/bezdarbība ir/nav prettiesiska, ir tikai secinājums, sākotnēji izsverot to, vai persona ir/nav vainīga.

Aplūkosim citu piemēru. Normatīvais akts nosaka, ka ugunsкура dedzināšana var tikt veikta ne mazāk kā 300 metru attālumā no blakus esoša meža.³⁵ Persona A ievēro minēto attālumu un iekurina ugunsкуру, kaut arī attiecīgajā dienā pūš ārkārtīgi stiprs vējš un tāpēc A vajadzēja saprātīgi paredzēt, ka normatīvajā aktā noteiktais attālums varētu nebūt atbilstošs konkrētajiem laika apstākļiem. Blakus esošais B personai piederošais mežs aizdegas. A iestāties atbildība, jo viņš varēja saprātīgi paredzēt šādas sekas, un tāpēc viņš ir pieļāvis neuzmanību. A rīcība, kaut arī nenonāk pretrunā ar normatīvo aktu, tāpēc nav uzskatāma par prettiesisku (objektīvā, normatīvā līmenī), neatbrīvo personu no atbildības par neuzmanību, jo personai bija jāsaprot, ka attiecīgās drošības prasības konkrētajā situācijā ir nepietiekamas un normatīvais akts neliedz personai rīcības brīvību³⁶ – dedzināšanu neveikt vispār vai veikt to lielākā attālumā.

³³ Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009, p. 3083.

³⁴ Sīkāk sk: *ibid.*, p. 2986-2987.

³⁵ Izdomāts piemērs.

³⁶ Sk. arī: Principles, definitions and model rules of European private law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code, and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Edited by Christian von Bar and Eric Clive. Munich: Sellier, 2009, p. 3277.

Ir daudz iespējamo attaisnojumu, kurus "kaitējusi" persona var izmantot. Atbilstoši Civillikuma 1645.–1647. pantā ietvertajām vainas formām, kas ietver arī referātā sīkāk aplūkoto vieglu neuzmanību, visu faktiski iespējamo situāciju un attaisnojumu uzskaitījums būtībā nav iespējams. Saskaņā ar vainas koncepciju Latvijas Republikas Civillikumā tieši norādītie attaisnojumi (1636. pants (ja kāds izlieto sev piederošu tiesību, darbojas pēc aizskartās personas gribas, darbojas atļautas pašai aizstāvības robežās), 1774. pants) nav uzskatāmi par vienīgajiem.

Kopsavilkums

Koncepcija, ko autors aizstāv šajā referātā un kas, piemēram, ietverta arī Koppējā modelī, kā delikttiesiskās atbildības priekšnoteikumu paredz tieši vainu, nedz atsevišķi, nedz vispār darbības/bezdarbības prettiesiskumu neparedzot kā atbildības priekšnoteikumu šī romiešu jēdziena neskaidrības dēļ valstīs, kas uz tā balsta vai balstījušas delikttiesisko atbildību. Tādējādi vainu būtu pamatoti uzskatīt par atsevišķu un patstāvīgu delikttiesiskās atbildības priekšnoteikumu, jo tieši vainas kā tiesību institūta saturs atklāj nepieciešamos atbildības priekšnoteikumus un iespējamus attaisnojumus, kas nav vērtējami citādi kā vien caur vainas principa turpmāku pastāvēšanu.

ATBILDĪBAS PAR PAAUGSTINĀTAS BĪSTAMĪBAS AVOTA RADĪTU KAITĒJUMU PROBLEMĀTIKA UN MODERNIZĀCIJA

THE CURRENT ISSUES AND MODERNISATION OF LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY ABNORMALLY DANGEROUS ACTIVITY

Jānis Kubilis, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras doktorants

Summary

This article is focused on exploring the issues related to the interpretation and application of the second paragraph of the article 2347 of Civil Code of Latvia on the liability for damage caused by abnormally dangerous activities. The legal framework does not provide criteria to determine whether the particular activity is in fact abnormally dangerous and does not set clear preconditions for such liability. One of the main conclusions herein is that the liability regime in question is based on materialization of a certain identifiable risk created by an abnormally dangerous activity rather than depends on the conduct of the operator. That amongst other proposed suggestions hopefully will contribute to harmonising and modernising the interpretation and application of the liability for damage caused by abnormally dangerous activities.

Atslēgvārdi: risks, paaugstinātas bīstamības avots, stingrā atbildība, kaitējums, modernizācija.

Key words: risk, abnormally dangerous activity, strict liability, harm, modernisation.

Ievads

Viens no sarežģītākajiem un pretrunīgākajiem deliktu tiesību jautājumiem ir jautājums par atbildību sakarā ar sevišķi bīstamu priekšmetu vai vielu lietošanu saimnieciskajā darbībā. Daudzi no procesiem vai lietām, ko izmanto, piemēram, ražošanā vai pakalpojumu sniegšanā, ir saistīti ar apstākļiem, kuri nav pakļaujami pilnīgai personu kontrolei. Tomēr nebūtu samērīgi šādas darbības aizliegt, jo tam būtu izteikti negatīvas sekas personu saimnieciskajā darbībā. Lai saskaņotu dažādu paaugstinātas bīstamības avotu valdītāju ekonomiskās intereses un apkārtējo personu tiesības dzīvot no paaugstināta kaitējuma riska brīvā vidē, likumdevējs ir izvēlējis ieviest īpašu atbildības formu, ko mēdz saukt par stingro atbildību, lai aizsargātu personas, kurām kaitējumu radījis vai var radīt paaugstinātas bīstamības avots. Šajā rakstā tiks apskatītas minētā atbildības veida pilnveidošanas un modernizācijas iespējas Latvijā.

Atbildības regulējuma ģenēze un vēsturiskā attīstība Latvijas tiesībās

Baltijas Vietējo likumu kopojuma III daļā nebija ietverti noteikumi par atbildību par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu.¹ Tomēr jau starpkaru posmā ir pastāvējis speciāls atbildības regulējums, piemēram, Dzelzceļu likumā, un tā laika tiesību doktrīnā bija norādīts, ka šādā gadījumā vaina ir ne vien prezumēta (cietušajam atkrit *onus probandi*), bet aizskārējs atbild arī par kāzusu, izņemot *vis maior* gadījumu.²

Civillikumā regulējums attiecībā uz paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu ietverts tikai ar grozījumiem, kuri stājās spēkā 1993. gada 1. martā, papildinot Civillikuma 2347. pantu ar otro daļu redakcijā, kas noteic, ka tam, kura darbība saistīta ar paaugstinātu bīstamību apkārtējiem (transporta, uzņēmums, būvniecība, bīstamas vielas u. tml.), ir jāatlīdzina zaudējumi, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots, ja viņš nepierāda, ka zaudējums radies nepārvaramas varas dēļ, ar paša cietušā nodomu vai viņa rupjas neuzmanības dēļ. Ja paaugstinātas bīstamības avots izgājis no īpašnieka, glabātāja vai lietotāja valdījuma bez viņa vainas, bet citas personas prettiesisku darbību rezultātā, par nodarīto zaudējumu atbild šī persona. Ja valdītājs (īpašnieks, glabātājs, lietotājs) arī uzvedies neattaisnojoši, atbildību par nodarīto zaudējumu var prasīt kā no personas, kas lietojusi paaugstinātas bīstamības avotu, tā arī no tā valdītāja, ievērojot, cik katrs vainīgs.³

Civillikuma regulējums ir aizgūts no LPSR Civilkodeksa 469. panta noteikumiem, tomēr, pārņemot Civillikumā LPSR Civilkodeksa noteikumus, tos ir nepieciešams pielāgot un saskaņot ar Civillikuma terminoloģiju, sistēmu un citu normu noteikumiem. Viena no būtiskākajām problēmām saistībā ar minēto ir Civillikuma 2347. panta otrās daļas novietojums Civillikuma sistēmā, kas var radīt pamatu argumentam, ka atbildība par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu attiecināma vienīgi uz prasījumiem sakarā ar personiskiem aizskārumiem, konkrētāk, miesas bojājumiem.⁴ Tomēr Civillikuma 2347. panta otrās daļas noteikumu piemērošana tikai attiecībā uz kaitējumu veselībai nonāktu pretrunā gan ar šīs normas jēgu un vārdisko formulējumu, kas neaplicina likumdevēja vēlmi izslēgt minētās normas attiecināšanu uz fizisko un juridisko personu mantai nodarītu kaitējumu, gan citiem stingrās atbildības noteikumiem,⁵ gan arī ārvalstu regulējumu,⁶ gan arī tiesību modernizācijas projektu atziņām.⁷ Līdz ar to Civillikumā ietvertais paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības regulējums ir attiecināms ne tikai uz atbildību par personisko kaitējumu, bet arī uz kaitējumu, kas rodas personu mantai.

¹ Sk.: Vietējo Civillikumu kopojums. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.

² Čakste K. Motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildības problēma Latvijas un ārzemju civiltiesībās. Rīga: Valters un Rapa, 1939, 89. lpp.; Čakste K. Civiltiesības. Rīga, [b. i.], 1940, 106. lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Rīga, 1995, 195. lpp.; Skačkovs D. Par civiltiesisko atbildību, kad zaudējumus nes paaugstinātas bīstamības avots. Jurista Vārds, 2001, 23. oktobris, Nr. 32 (225).

³ Likums "Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļā": LR likums. Ziņotājs, 1993, 14. janvāris, Nr. 1.

⁴ Sk., piemēram, Rīgas apgabaltiesas 2008. gada 21. maija spriedumu lietā Nr. C28174906.

⁵ Sk., piemēram, Krievijas Civilkodeksa 1079. pantu, pieejams: http://base.garant.ru/10164072/60/#block_2059 [aplūkots 14.03.2014.], Lietuvas Civilkodeksa 6.270. pantu, pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245495 [aplūkots 14.03.2014.].

⁶ Piemēram, Dzelzceļa pārvadājumu likuma 54. panta, likuma "Par aviāciju" desmitās nodaļas, Jūras kodeksa 57. panta un 60. panta, Ceļu satiksmes likuma 44. panta noteikumi u. c.

⁷ Sk.: Principles of European Tort Law. Art. 5:101. Abnormally dangerous activities. Pieejams: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> [aplūkots 12.03.2014.].

Atbildības par paaugstinātas bīstamības avota radīto kaitējumu īpatnības

No vispārējās atbildības par deliktu ir nošķirama stingrā atbildība, piemēram, par nedrošas preces, pakalpojuma izraisītu kaitējumu, atbildība par paaugstinātas bīstamības avota izraisītu kaitējumu.⁸ Mēģinot rast atšķirību starp vispārējo atbildību par deliktu un stingro atbildību, jāsecina, ka minētos atbildības režīmus var uzlūkot nevis kā viena pretstatu otram, bet kā vispārējās atbildības modifikāciju cietušā interešu aizsardzībai.⁹ Atšķirība ir konstatējama galvenokārt tajā, ka paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības gadījumā ir iespējams atsaukties tikai uz likumā izsmēloši noteiktiem attaisnojumiem, kuru esamība tiesai jāizvērtē.¹⁰

Eiropas valstu tiesību sistēmās stingrās atbildības noteikšanai un piemērošanai atrodamas dažādas pieejas. Piemēram, Vācijā, Itālijā un Šveicē tiesas stingro atbildību piemēro vienīgi likumā īpaši noteiktajos gadījumos, Austrijā tiesas dažkārt mēdz stingro atbildību piemērot pēc analogijas attiecībā uz normatīvos aktos neregulētiem gadījumiem, turpretim Francijā tiesas visai plaši piemēro stingro atbildību arī attiecībā uz likumā konkrēti neminētiem gadījumiem.¹¹

Stingrās atbildības noteikšana un piemērošana pilda vairākas funkcijas. Šādam atbildības režīmam, pirmkārt, ir preventīva funkcija. Tas motivē atbildīgo personu ievērot visus drošības pasākumus, lai kaitējuma rašanās risku trešajām personām novērstu vai būtiski samazinātu. Otrkārt, likumdevējs, nosakot stingrās atbildības režīmu attiecībā uz noteikta veida kaitējuma cēloni, aizsargā cietušās personas tiesības saņemt zaudējumu atlīdzību vai kaitējuma kompensāciju,¹² prasītāja pierādīšanas pienākumu būtiski atvieglojot un piešķirot tiesības celt prasību pret plašu personu loku. Šādā veidā likumdevējs ir līdzsvarojis personu ekonomiskās intereses un personu intereses neciest kaitējumu.

Atbildība par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu ir viens no stingrās atbildības veidiem, tomēr stingrās atbildības izpratne ir daudz plašāka, un to būtu nepamatoti reducēt vienīgi uz atbildību par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu. Piemēram, atbildīgās personas stingrā atbildība ietverta Vides aizsardzības likuma 25. panta, likuma "Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem" 5. panta, Civillikuma 2363. panta noteikumos attiecībā uz kustoņu nodarītiem zaudējumiem un citās normās.

Likumdevējs, izsmēloši uzskaitot paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību izslēdzošus apstākļus un nosakot atvieglotu kompensācijas saņemšanas mehānismu tiesas ceļā, rada visai būtisku atšķirību cietušā un atbildīgās personas tiesību un pienākumu līdzsvarā, salīdzinot minēto atbildības režīmu ar vispārējo atbildību par deliktu. Līdz ar to, lai stingrās atbildības režīmu piemērotu, ir būtiski noteikt konkrētus kritērijus paaugstinātas bīstamības avota identificēšanai,

⁸ Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 364. lpp.

⁹ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Vienna: Springer-Verlag, 2005, p. 101.

¹⁰ Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 371. lpp.

¹¹ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Vienna: Springer-Verlag, 2005, p. 103-104.

¹² Turpat, p. 108.

priekšnoteikumus šādai atbildībai un atbildību izslēdzošus apstākļus, jo, nepamatoti sašaurināti vai paplašināti interpretējot un piemērojot paaugstinātās bīstamības avota valdītāja atbildības noteikumus, tiek aizskartas attiecīgi prasītāja vai atbildētāja tiesības.

Paaugstinātās bīstamības avota izpratne un tās nozīme atbildības noteikšanā

Juridiskajā literatūrā daudz diskutēts par to, vai paaugstinātās bīstamības avots ir darbība vai pati lieta.¹³ Atbilstoši visplašāk atzītajai koncepcijai padomju civiltiesībās par paaugstinātās bīstamības avotu tika uzskatīta noteikta veida darbība, nevis lieta, parādība vai to kopums.¹⁴ Atsevišķos gadījumos tomēr, piemēram, lielas ietilpības degvielas cisternas var eksplodēt vai indīgas vielas var noplūst, radot kaitējumu arī no cilvēka varas un gribas neatkarīgu iemeslu dēļ. Šādā gadījumā ne vienmēr var konstatēt darbību un attiecīgās lietas atrašanos kustībā.¹⁵ Tomēr jebkurā situācijā, kad paaugstinātās bīstamības avots kaitējumu rada, var saskatīt saistību ar paaugstinātās bīstamības avota valdītāja darbību vai bezdarbību, un atbildības kontekstā būtiska ir paaugstinātās bīstamības avota saikne ar konkrētu personu – valdītāju, kas īsteno vai kam ir pienākums īstenot kontroli pār to un kas atbild par paaugstinātās bīstamības avota radīto kaitējumu.

Ieviešot paaugstinātās bīstamības avota valdītāja atbildības regulējumu, likumdevējam ir izvēle, vai nu izsmēloši uzskaitīt paaugstinātās bīstamības avotu veidus, vai arī dot kritērijus, atbilstoši kuriem tiesību piemērotājs var katrā konkrētajā gadījumā noskaidrot, vai kaitējums radies paaugstinātās bīstamības apstākļu ietekmē.

Latvijas likumdevējs ir izvēlējis dot vispārīgu norādi uz darbību, kas saistīta ar paaugstinātu bīstamību apkārtējiem, *expressis verbis* minot transportu, uzņēmumu, būvniecību, bīstamas vielas. Tomēr, iespējams, nevarētu piekrist, ka mūsdienās jebkurš transports ekspluatācijas laikā vai būvniecības process rada paaugstinātās bīstamības apstākļus, kā tas praksē tiek interpretēts.¹⁶ Arī tiesību modernizācijas vadlīnijās atbildība par transportlīdzekļu, nedrošu preču un pakalpojumu un bīstamu lietu vai vielu radītu kaitējumu tiek nodalīta.¹⁷ Civillikuma 2347. panta otrajā daļā minētie piemēri, iespējams, arī atsevišķos gadījumos attur tiesas no minēto noteikumu piemērošanas attiecībā uz citiem paaugstinātās bīstamības avotiem.¹⁸ Tādēļ likumdevējam nebūtu nepieciešams un pat vēlams koncentrēties uz konkrētu paaugstinātās bīstamības avotu veidu, piemēram, transporta, kas, iespējams, ne visos gadījumos 21. gadsimtā par paaugstinātās bīstamības avotu

¹³ Skačkovs D. Par civiltiesisko atbildību, kad zaudējumus nes paaugstinātās bīstamības avots. Jurista Vārds, 2001, 23. oktobris, Nr. 32 (225).

¹⁴ Vēbers J. Saistības no kaitējuma nodarīšanas. Rīga: [b. i.], 1969, 39. lpp.

¹⁵ Vēbers J., Torgāns K., Šulcs V. Padomju civiltiesības. II daļa. Rīga, Zvaigzne, 1986, 309. lpp.

¹⁶ Sk. Preiļu rajona tiesas 2009. gada 26. augusta spriedumu lietā Nr. C25053508, Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2011. gada 5. maija spriedumu lietā Nr. C31289910, Rīgas rajona tiesas 2010. gada 15. jūnija spriedumu lietā Nr. C33336609, Jelgavas tiesas 2010. gada 3. marta spriedumu lietā Nr. C15251109, Rīgas apgabaltiesas 2010. gada 28. aprīļa spriedumu lietā Nr. C30382809.

¹⁷ Ed. von Bar C. Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 686-734.

¹⁸ Sk., piemēram, Rēzeknes tiesas 2009. gada 20. maija spriedumu lietā Nr. C26146907, Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2012. gada 29. oktobra spriedumu lietā Nr. C27252010.

būtu uzskatāms, norādišanu likumā. Paejot zināmam laika posmam, izpratne par to, vai, piemēram, attiecīgā lieta rada paaugstinātu kaitējuma rašanās risku, mainās. Līdz ar to paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību regulējošās normas tiesiskajam sastāvam jābūt ar dinamisku saturu un jātiek interpretētam ne tikai atbilstoši katra konkrētā gadījuma faktiskajiem apstākļiem, bet arī zinātnes un tehnikas attīstībai attiecīgajā laikā un telpā, kā arī citiem faktoriem.

Eiropas deliktu tiesību principu 5:101. pantā noteikts, ka personai, kura veic ārkārtīgi bīstamas darbības, iestājas stingrā atbildība par kaitējumu, kas šai darbībai ir raksturīgs un radies tās rezultātā. Savukārt darbība uzskatāma par ārkārtīgi bīstamu, ja tā rada paredzamu un būtisku kaitējuma rašanās risku pat tad, ja viss iespējamais kaitējuma novēršanai tiek darīts un minētā darbība nav plaši izplatīta. Kaitējuma risks var būt nozīmīgs, ņemot vērā potenciālā kaitējuma smagumu vai kaitējuma rašanās iespējamību.¹⁹

Minētais formulējums īsumā raksturo modernizācijas virzienu, kas daudz precīzāk atspoguļo paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības regulējuma uzdevumu, proti, identificēt tādus apstākļus, kuri nav paredzami un kurus nav iespējams kontrolēt, izslēdzot kaitējuma rašanās risku trešajām personām. Paredzamība ir saistāma ar to, vai attiecīgās lietas tiek vispārēji izmantotas, piemēram, attiecīgajā reģionā praktizēta tradīcija var būt ugunsgrāku kurināšana, raķešu šaušana svētkos utt. Minētais liek secināt, ka to, kas ir paaugstinātas bīstamības avots, nevar noteikt *in abstracto*, bet gan vienīgi konkrētu faktisko apstākļu kontekstā. Paaugstinātas bīstamības avots ir lieta vai darbība, kura nav ikdienišķa un kura attiecīgajos apstākļos rada paaugstinātu kaitējuma risku citām personām, ņemot vērā potenciālā kaitējuma būtiskumu, kas savukārt vērtējams atbilstoši potenciālā kaitējuma smagumam un rašanās iespējamībai attiecīgajā situācijā.

Atbildības pamats un priekšnoteikumi

No Civillikuma 2347. panta otrās daļas var secināt, ka paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildība ir saistīta ar konkrētu identificējamu risku, kura īstenošanās gadījumā iestājas valdītāja atbildība par radīto kaitējumu. Tas neizslēdz, ka paaugstinātas bīstamības avota valdītājs varētu būt vienlaikus rīkojies arī neattaisnojami, piemēram, atstājot bez uzraudzības paaugstinātas bīstamības avotu, tomēr valdītāja prettiesiska rīcība nav priekšnoteikums paaugstinātas bīstamības avota valdītāja civiltiesiskajai atbildībai. Par paaugstinātas bīstamības avota valdītāju Civillikuma 2347. panta otrās daļas kontekstā būtu uzskatāma persona, kurai ir pienākums īstenot kontroli vai kura īsteno kontroli pār paaugstinātas bīstamības avotu un kurai ir pienākums kaitējuma rašanās risku novērst. Civillikuma 2347. panta otrajā daļā noteiktais atbildības režīms ir privileģēts cietušā tiesiskās aizsardzības līdzeklis, bet neizslēdz paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību par kaitējumu uz citiem pamatiem.

Riska īstenošanās, aizskarot citu personu tiesības un radot kaitējumu, ir atbildības par paaugstinātas bīstamības avota radīto kaitējumu pamats, un personas, kurām vai kuru mantai nodarīts kaitējums minētā riska iestāšanās rezultātā, ir tiesīgas saņemt tām radīto zaudējumu atlīdzību vai kaitējuma kompensāciju.

¹⁹ Principles of European Tort Law. Pieejams: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> [aplūkots 12.03.2014.].

Prettiesiska darbība kā vispārējās atbildības par deliktu priekšnoteikums²⁰ paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības gadījumā aizstājama ar kaitējuma rašanās riska īstenošanos un paaugstinātas bīstamības avota iedarbību uz personu vai personu mantu, radot kaitējumu. Savukārt cēloniskais sakars atbildības par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu gadījumā prasītājam ir jāpierāda starp personas saprātīgi nekontrolējamo apstākļu rezultātā radītā riska personām vai mantai īstenošanos un mantiskā vai nemantiskā kaitējuma rašanos.

Atbildība par riska īstenošanos attiecībā uz paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu nav absolūta, jo to var ierobežot vai izslēgt, ja atbildētājs pierāda atbildību izslēdzošus apstākļus, tomēr neviens no šiem apstākļiem nav saistīts ar paaugstinātas bīstamības avota valdītāja rīcību, bet gan attiecas uz tādu faktoru iedarbību, kurus paaugstinātas bīstamības avota valdītājs nevar vai var minimāli ietekmēt. No Civillikuma 2347. panta otrās daļas izriet, ka paaugstinātas bīstamības avota valdītājs nes arī nejausības risku, kā rezultātā tas atbild par radīto kaitējumu neatkarīgi no tā, cik uzmanīgi ir rīkojies. Ja atbildības iestāšanās nav atkarīga no valdītāja rīcības, bet tikai no tā, ka paaugstinātas bīstamības avota, par kura valdītāju šī persona ir uzskatāma, radītais kaitējuma risks īstenojas, tad jāsecina, ka šīs personas rīcības prettiesiskums *per se* nav priekšnoteikums atbildībai par radīto kaitējumu.

Ievērojot minēto, jāsecina, ka paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības kumulatīvi priekšnoteikumi saskaņā ar Civillikuma 2347. panta otro daļu ir: paaugstinātas bīstamības avota radīts kaitējuma risks, minētā riska iestāšanās, mantisks vai nemantisks kaitējums, cēloniskais sakars starp riska iestāšanos un kaitējuma rašanos un paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību izslēdzošu apstākļu neesamība.

Atbildību izslēdzoši apstākļi

Apstākļi, kas izslēdz paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību, ir izsmeltoši noteikti Civillikuma 2347. panta otrajā daļā, un valdītājs atbildības prezumpciju var apgāzt, pierādot vienīgi trešo personu prettiesisku rīcību, kuras rezultātā valdītājs zaudējis kontroli pār paaugstinātas bīstamības avotu, nepārvaramas varas apstākļus un paša cietušā nodomu vai rupju neuzmanību.

Trešo personu prettiesiska rīcība, kas atņēmusi iespēju paaugstinātas bīstamības avota valdītājam īstenot kontroli pār paaugstinātas bīstamības avotu, nodarot kaitējumu citām personām, ir uzskatāma par apstākli, kas izslēdz valdītāja atbildību.²¹ Norāde Civillikuma 2347. panta otrās daļas noteikumos uz valdītāja vainas neesamību un valdītāja un trešās personas vainas vērtēšanu, ja abas personas rīkojušās neattaisnojami, ir maldinoša. Gadījumā, ja trešā persona ir prettiesiski iesaistījusies uz paaugstinātas bīstamības avotu, tad valdītājs, kuram bija pienākums īstenot kontroli pār paaugstinātas bīstamības avotu, var izslēgt savu atbildību vienīgi tādā mērā, kādā trešās personas rīcība ir cēloniski noteikusi vai veicinājusi

²⁰ Sk.: Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 57., 361. lpp.; LR Augstākās tiesas Senāta 2008. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. SKC-296/2008.

²¹ Vēbers J. Saistības no kaitējuma nodarīšanas. Rīga: [b. i.], 1969, 49. lpp.; Vēbers J., Torgāns K., Šulcs V. Padomju civiltiesības. II daļa. Rīga: Zvaigzne, 1986, 311. lpp.; Torgāns K. Saistību tiesības. II daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 282. lpp.

kaitējuma rašanos cietušajam. Ar to, cik trešā persona ir vainojama kaitējuma radīšanā Civillikuma 2347. panta otrās daļas kontekstā, jāsaprot tas, kādā mērā starp trešās personas rīcību un radīto kaitējumu pastāv cēloniskais sakars.

Ar nepārvaramu varu kā apstākli, kas izslēdz paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību, jāsaprot tādi apstākļi, kuri ir bijuši ārkārtīgi un nenovēršami, kā arī no valdītāja puses neparedzami un kurus tas nav varējis novērst.²² Ārkārtīgums izpaužas tā, ka attiecīgie apstākļi notiek reti, kā arī tos raksturo milzīgs spēks, piemēram, dabas stihijas. Nenovēršamība savukārt vērtējama konkrētos apstākļos, proti, nenovēršami ir tādi apstākļi, kurus attiecīgais paaugstinātas bīstamības avota valdītājs nav varējis attiecīgajā situācijā novērst.²³ No minētā secināms, ka nepārvaramas varas izpratne Civillikuma 2347. panta otrās daļas kontekstā ir plašāka nekā, piemēram, atbildības par līguma pārkāpumu gadījumā, un nenovēršamība nepārvaramas varas kontekstā vērtējama, ņemot vērā paaugstinātas bīstamības avota valdītāja iespēju kaitējumu attiecīgajos apstākļos novērst. Iespējams, ka atsevišķos gadījumos par nepārvaramu varu būtu uzskatāmi arī trešo personu radīti apstākļi, kuru rezultātā paaugstinātas bīstamības avota valdītājs kaitējuma rašanos nevar novērst.

Cietušā neattaisnojamu rīcību kā paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību izslēdzošu apstākli likumdevējs ir reducējis uz cietušā nodomu vai rupju neuzmanību. Līdz ar to valdītājam, lai izslēgtu savu atbildību pilnībā vai daļēji, ir jāpierāda, ka tieši cietušā rupja neuzmanība vai nolūks ir pilnībā vai daļēji radījuši kaitējumu. Par pierādījumu, ka cietušais rīkojies ar nodomu vai rupju neuzmanību, pakļaujot sevi vai savu mantu paaugstinātam kaitējuma rašanās riskam, var kalpot ne tikai informācija par cietušā rīcību *per se*, bet arī, piemēram, tas, ka labi redzamā vietā bija novietoti skaidri brīdinājumi par paaugstinātas bīstamības apstākļiem, attiecīgā teritorija bija pienācīgi norobežota utt.

Ir iespējama situācija, kurā kaut kādā mērā kaitējums radies gan nepārvaramas varas apstākļu ietekmē, gan trešās personas prettiesiskas rīcības rezultātā, gan cietušā rupjas neuzmanības rezultātā. Ņemot vērā, ka atbildību izslēdzošo apstākļu pierādīšanas pienākums gulstas uz valdītāju, tad arī tas, vai un cik lielā mērā attiecīgie apstākļi ir cēloniskajā sakarā ar radīto kaitējumu un attiecīgi izslēdz valdītāja atbildību, ir jāpierāda valdītājam.

Secinājumi

Paaugstinātas bīstamības avota valdītājs ir atbildīgs arī par personām nodarītajiem zaudējumiem atbilstoši Civillikuma 2347. panta otrajai daļai, neskatoties uz normas novietojumu Civillikuma sistēmā.

Paaugstinātas bīstamības avots ir lieta vai darbība, kura nav ikdienišķa un kura attiecīgajos apstākļos rada paaugstinātu kaitējuma risku citām personām, ņemot vērā potenciālā kaitējuma būtiskumu. Kaitējuma būtiskums ir vērtējams atbilstoši potenciālā kaitējuma smagumam un rašanās iespējamībai attiecīgajā situācijā.

Paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības pamatā ir kaitējuma rašanās riska īstenošanās, un valdītājs ir atbildīgs arī par nejauša notikuma rezultātā radušos kaitējumu. Tādēļ paaugstinātas bīstamības avota valdītāja rīcības

²² Vēbers J. Saistības no kaitējuma nodarīšanas. Rīga: [b. i.], 1969, 50. lpp.

²³ Turpat, 51. lpp.

prettiesiskums pats par sevi nav priekšnoteikums atbildībai par paaugstinātas bīstamības avota radīto kaitējumu.

Atbildības par paaugstinātas bīstamības avota radītu kaitējumu kumulatīvi priekšnoteikumi saskaņā ar Civillikuma 2347. panta otro daļu ir:

- 1) paaugstinātas bīstamības avota radīts kaitējuma risks,
- 2) riska iestāšanās,
- 3) mantisks vai nemantisks kaitējums,
- 4) cēloniskais sakars starp riska iestāšanos un kaitējuma rašanos,
- 5) paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību izslēdzošu apstākļu neesamība.

Ar to, cik lielā mērā trešā persona ir vainojama kaitējuma radīšanā Civillikuma 2347. panta otrās daļas kontekstā, jāsaprot tas, kādā mērā starp trešās personas rīcību un radīto kaitējumu pastāv cēloniskais sakars.

Tas, vai un cik lielā mērā apstākļi, kas izslēdz paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildību, ir cēloniskajā sakarā ar radīto kaitējumu un attiecīgi izslēdz valdītāja atbildību, ir jāpierāda paaugstinātas bīstamības avota valdītājam.

IETEKMES UZ VIDĪ NOVĒRTĒJUMA UN BŪVNICĪBAS TIESĪBU NORMU SAVSTARPĒJĀ SASKAŅOTĪBA

COHERENCE OF ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT AND CONSTRUCTION LAW

Leila Neimane, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The paper is a contribution to the discussion regarding laws of environmental impact assessment and construction. The author advocates for the interconnection of the procedure of environmental impact assessment and the construction process. The author suggests that the interconnection must derive from the legal framework. The aim of this paper is to analyse three groups of issues: firstly, external features of legal regulation, secondly, the dimension of sustainable development, thirdly, controversial issue of public participation and the place of environmental impact assessment in the procedure of the construction process. The main conclusion of the paper is that several changes in laws are necessary in order to establish the necessary linkage between environmental impact assessment procedure and construction process.

Atslēgvārdi: ietekmes uz vidi novērtējums, būvniecība, ilgtspējīga attīstība, teritorijas plānošana, publiskā apspriešana.

Key words: environmental impact assessment, construction, sustainable development, spatial planning, public discussion.

Ievads

Pasaules praksē ir vispārēji atzīts, ka būvniecības seku novērtējums un rīcības ieteikumi, kas novērstu vai mazinātu nelabvēlīgu ietekmi, var izpausties, pirmkārt, kā formāls ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk – IVN), otrkārt, kā plānošanā ietilpstoša daļa un, treškārt, kā ilgtermiņa atkārtots process vēlāk.¹ Lai arī atsevišķos likumā noteiktos gadījumos būvniecības objektiem IVN ir nepieciešams priekšnosacījums būvniecības procesa īstenošanai, kopumā normatīvajos aktos trūkst IVN tiesību normu nepieciešamās saistes ar būvniecības īstenošanas instrumentiem, ievērojot pēctecīguma principu.² Gan 1995. gada 10. augusta Būvniecības likums (turpmāk – spēkā esošais Būvniecības likums), gan jaunais

¹ Carpenter T. G. Construction in the Landscape: A Handbook for Civil Engineering to Conserve Global Land Resources. London: Earthscan, 2011, p. 23.

² Latvijas Radio. Krustpunktā. Ilma Čepāne: jaunais Būvniecības likuma regulējums ir vēl liberālāks. 2013, 3. decembris. Pieejams: [http://www.latvijaradio.lv/lv/lr/arhivs/?_uri=lv/lr/arhivs/&channel=0&d=&key word=Krustpunkt%C4%81&m=&page=2&s=audio&y=\[aplūkots 01.02.2014.\]](http://www.latvijaradio.lv/lv/lr/arhivs/?_uri=lv/lr/arhivs/&channel=0&d=&key word=Krustpunkt%C4%81&m=&page=2&s=audio&y=[aplūkots 01.02.2014.]).

Būvniecības likums, kura spēkā stāšanās šobrīd ir atlikta līdz šī gada 1. maijam³ (turpmāk – jaunais Būvniecības likums), drīzāk nodala nekā sasaista būvniecības un IVN tiesību normas.

Šī raksta mērķis ir parādīt, ka IVN nebūtu jāuztver kā no būvniecības šķirta daļa, bet gan kā tās procesos ietverams raksturlielums, arī būves kalpošanas (dzīves cikla) laikā.

Ietekmes uz vidi novērtējuma un būvniecības tiesiskā regulējuma vispārīgās pazīmes

Gan likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” (turpmāk – Novērtējuma likums), gan spēkā esošais Būvniecības likums ir nosacīti “vecie” likumi, jo abi ir pieņemti 90. gados.⁴ Spēkā esošais Būvniecības likums vairs neatbilst mūsdienīgai būvniecības procesa izpratnei, turklāt tas stājās spēkā krietnu laiku pirms Valsts pārvaldes iekārtas likuma un Administratīvā procesa likuma.⁵ Ir konstatējama būvniecības tiesību normu nesaskaņotība ar šiem minētajiem likumiem. Tiesa gan, mazākā mērā arī IVN gadījumā pastāv šī problemātika.

Gan Novērtējuma likums, gan Būvniecības likums ir tā dēvētie “apaļie” likumi.⁶ Spēkā esošā būvniecības tiesiskā regulējuma kopainu veido pats Būvniecības likums, kas apaudzēts ar 17 tā grozījumiem, 25 speciālajiem likumiem, Vispārīgajiem būvnoteikumiem, 48 Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteikumiem un 31 Latvijas būvnormatīvu (tie apstiprināti kā MK noteikumi).⁷ Savukārt Novērtējuma likumam ir 8 grozījumi un 7 spēkā esoši MK noteikumi.⁸ Turklāt abos gadījumos ir jāņem vērā gan attīstības plānošanas, gan vides aizsardzības tiesiskais regulējums. Tādējādi norāde uz šo normatīvo aktu “apaļīgumu” ir svarīga tādā ziņā, ka tā ataino tiesiskā regulējuma sazarotību un neviennozīmību, kas mazina skaidrību par tiesību normu pareizu piemērošanu, tai skaitā par IVN un būvniecības procesa sasaisti. Iepriekšminētā sakarā ir jāpievēršas divu aspektu dziļākai analīzei.

Pirmais aspekts ir attiecināms uz straujo teritorijas plānojuma nozīmības attīstību pēdējās desmitgades laikā. Tā kā “[t]iesības apbūvēt attiecīgo zemes gabalu galvenokārt izriet no teritorijas plānojuma, savukārt tiesības uzsākt būvniecību izriet no konkrētas būvatļaujas”,⁹ tad “[š]īs divas tiesības ir nesaraujamas, un tās

³ Saeima. Jaunais Būvniecības likums stāties spēkā 1. maijā. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21766-jaunais-buvniecibas-likums-stasies-speka-1-majja> [aplūkots 01.02.2014.].

⁴ Spēkā esošais Būvniecības likums tika pieņemts 1995. gada 10. augustā un stājās spēkā 1995. gada 13. septembrī. Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” tika pieņemts 1998. gada 14. oktobrī un stājās spēkā 1998. gada 13. novembrī. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 06.02.2014.].

⁵ Valsts pārvaldes iekārtas likums tika pieņemts 2002. gada 6. jūnijā un stājās spēkā 2003. gada 1. janvārī. Administratīvā procesa likums tika pieņemts 2001. gada 25. oktobrī un stājās spēkā 2004. gada 1. februārī. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 06.02.2014.]. Sk. arī: Statkus S., Grišāne A., Lešinska A. Izaicinājums būvēt likumīgi. Rīga: sabiedriskās politikas centrs “Providus”, 2008, 96. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27155.html> [aplūkots 01.02.2014.].

⁶ Atsaucoties uz Jaņa Plepa apzīmējumu – Būvniecības likums ir “apaļais” likums, kas pats par sevi veidots ar pilnīga likuma šķietamību – tanī pašā laikā paša likuma normas nav pietiekami skaidras un tiek detalizētas Ministru kabineta noteikumos.

⁷ Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte. Būvniecības normatīvajā regulējumā – būtiski trūkumi. Jurista Vārds, 2013, 2. decembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 06.02.2014.].

⁸ Autores piebilde – saskaņā ar vietnē <http://www.likumi.lv> pieejamo informāciju 2014. gada 9. februārī.

⁹ Statkus S., Grišāne A., Lešinska A. Izaicinājums būvēt likumīgi. Rīga: sabiedriskās politikas centrs “Providus”, 2008, 8. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27155.html> [aplūkots 01.02.2014.].

vajadzētu skatīt kopā, nevis atrauti vienu no otras”.¹⁰ Arī IVN procedūrā paredzētās darbības iespējamība likumsakarīgi izriet no teritorijas plānojuma.

Tomēr, īstenojot noteiktu paredzēto darbību, kas ietver arī būvniecību, ietekmes uz vidi būtiskuma jautājumu nav iespējams vienkāršoti atrisināt tikai ar teritorijas plānojuma palīdzību, jo tam piemīt augsta abstrakcijas pakāpe.¹¹ Jaunā Būvniecības likuma veidošanas laikā izmantotā pieeja “būvniecība ir teritorijas plānojuma izpilde”¹² ir uzskatāma par vienkāršotu un sašaurinātu skatījumu. Tieši detālplānojumam, papildītiem ar konkrētu saturu un skaidrību un attiecīgajā administratīvās teritorijas daļā piemērojamiem nosacījumiem,¹³ ir jābūt par pamatu, lai uzsāktu būvniecības procesu. Nevar pieņemt jauno Būvniecības likumu, vienlaikus negrozot detālplānojumu tiesisko regulējumu un nepaplašinot detālplānojumu piemērošanas gadījumu skaitu, kas jau ir tiesību doktrīnā pausts viedoklis,¹⁴ proti, jānorāda, ka ir nepieciešams noteikt vienīgi gadījumus, **kad detālplānojums nav jāizstrādā, nevis kad tas ir jāizstrādā** (šeit un turpmāk – autore izcēlums). Tieši detālplānojuma izstrādē IVN veikšanas nepieciešamības sasaiste ar būvniecības procesu ir garants ilgspējīgas būvniecības nodrošināšanai.

Otrs aspekts skar iestādes rīcības brīvību, kas ir pretrunīgs mehānisms – elastīgs un vienlaikus problemātisks. No vienas puses, ir gadījumi, kad plaša iestādes brīvība ir nepieciešama un saskanīga arī ar citos valsts pārvaldes darbību regulējošos normatīvajos aktos paredzēto. Turklāt katrs IVN un būvniecības objekts pēc būtības ir oriģināls, un likumdevējam rastos ievērojamas grūtības detalizēti ietilpināt tiesiskos priekšrakstos ikvienu būvi vai paredzēto darbību, nepastāvot iestādes rīcības brīvības iespējamībai. No otras puses, iestāde ārējās robežas var pārsniegt, neizmantojot, nepilnīgi vai nepareizi izmantot¹⁵ un to pareizā izmantošanā nevadīties pēc vispārējiem tiesību principiem, valsts pārvaldes un speciālajiem vides tiesību principiem.¹⁶ Tādi gadījumi Latvijā vairākkārt ir bijuši saistībā gan ar teritorijas plānošanu, gan ar IVN un būvniecību.

Patlaban IVN tiesību normas būves skar tik tālu, cik saskaņā ar Novērtējuma likuma 1. un 2. pielikumu tās kā paredzētā darbība vai paredzētās darbības ietvaros nokļūst IVN procedūras objekta statusā, un plānotā darbība tiek novērtēta sākotnēji. Savukārt turpmākajā gaitā būves pastāvēšanu nosaka pašreizējais sadrumstalotais būvniecības tiesiskais regulējums ar neviennozīmīgo atbildības sadalījumu starp dažādajām būvniecībā iesaistītajām pusēm. Tikai tad, ja plānotā paredzētā darbība mainās, izpildoties Novērtējuma likuma pielikumos noteiktajām robežvērtībām, būves turpmāko izmantošanu var noteikt IVN procedūras rezultāts.

¹⁰ Statkus S., Grišāne A., Lešinska A. Izaicinājums būvēt likumīgi. Rīga: sabiedriskās politikas centrs “Providus”, 2008, 8. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27155.html> [aplūkots 01.02.2014.].

¹¹ Semeņuka E. Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas dokumenti un personas tiesības to izstrādes un pieņemšanas procesā. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2013, 36. lpp.

¹² Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Jaunais Būvniecības likums. 24.01.2014. Pieejams: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=30949> [aplūkots 01.02.2014.].

¹³ Semeņuka E. Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas dokumenti un personas tiesības to izstrādes un pieņemšanas procesā. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2013, 36. lpp.

¹⁴ Statkus S., Grišāne A., Lešinska A. Izaicinājums būvēt likumīgi. Rīga: sabiedriskās politikas centrs “Providus”, 2008, 20. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27155.html> [aplūkots 01.02.2014.].

¹⁵ Levits E. Ģenerālklauzulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība. Likums un Tiesības, 2003, jūlijs, 5. sēj., Nr. 7 (Nr. 47), 116.–118. iedaļa.

¹⁶ Semeņuka E. Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas dokumenti un personas tiesības to izstrādes un pieņemšanas procesā. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2013, 12. lpp.

Pašlaik izstrādāto MK noteikumu projektā “Vispārīgie būvnoteikumi”¹⁷ būvju klasifikācija grupās, to iedalījums ir noteikts pēc būvniecības sarežģītības pakāpes un iespējamās ietekmes uz cilvēku dzīvību, veselību un vidi, balstoties uz seku klasifikācijas principu (atkarībā no sabrukšanas seku pakāpes).¹⁸ Tomēr šī klasifikācija atšķiras no Novērtējuma likumā paredzētās. Lai nodrošinātu būvniecības tiesību normu sasaisti ar IVN procedūru, būtu vajadzējis noteikt būvju grupas saskaņā ar Novērtējuma likumā paredzētajām darbībām vai paredzēt papildu klasifikācijas kritērijus būvēm. Tāda metodoloģija atvieglotu IVN procedūras piemērošanas nepieciešamības noteikšanu.

Vērtējot ievērojamo normatīvo aktu daudzumu būvniecības jomā (kas gan rada lielu administratīvo slogu būvniekam, gan nenodrošina stabilas, konkurētspējīgas, ilgtspējīgas un efektīvas būvniecības nozares attīstību),¹⁹ tiesību zinātnieki jau iepriekš ir pauduši viedokli, ka “normatīvo aktu daudzums vien norāda, ka nepieciešama vismaz būvniecības nozari regulējošo normatīvo aktu kodifikācija”.²⁰

Ilgtspējas koncepcija ietekmes uz vidi novērtējumā un būvniecībā

Kopš 1992. gada Riodežaneiro deklarācijas par vidi un attīstību pieņemšanas ir atzīta IVN nepieciešamība,²¹ un laika gaitā izkristalizējusies tā nozīme kā vienam no prevencijas mehānismiem²² un ilgtspējīgas attīstības horizontālajiem mērķiem.²³

Jaunā Būvniecības likuma 2. pantā definētais likuma mērķis ir “kvalitatīvas dzīves radīšana, nosakot efektīvu būvniecības procesa regulējumu, lai **nodrošinātu ilgtspējīgu valsts ekonomisko un sociālo attīstību, kultūrvēsturisko un vides vērtību saglabāšanu**, kā arī energoresursu racionālu izmantošanu”.²⁴ Savukārt Novērtējuma likuma 2. pantā ir norādīts, ka šī likuma mērķis ir “novērst vai samazināt fizisko un juridisko personu **paredzēto darbību vai plānošanas dokumentu īstenošanas nelabvēlīgo ietekmi uz vidi**”.²⁵ Šajā tiesību normā minētā “paredzētā darbība” ir tuvāk skaidrota Novērtējuma likuma 1. panta 3. punktā, cita starpā norādot, ka šāda darbība ir arī būvniecība, kuras veikšana vai galarezultāts var

¹⁷ Noteikumu projekts “Vispārīgie būvnoteikumi”: Ministru kabineta noteikumu projekts VSS-2118/TA-644, izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē 2013. gada 19. decembrī. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40309793> [aplūkots 05.02.2014.].

¹⁸ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Ministru kabineta noteikumu projekta “Vispārīgie būvnoteikumi” (VSS-2118/TA-644) sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 2013, 17. decembris. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40309793> [aplūkots 05.02.2014.].

¹⁹ Krampuža I. Vai sabiedrībai ir cerības uz savu interešu aizstāvību būvniecības procesā. Jurista Vārds, 2010, 5. oktobris, Nr. 40 (635). Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 01.02.2014.].

²⁰ Ibid.

²¹ Principle 17: “Environmental impact assessment, as a national instrument, shall be undertaken for proposed activities that are likely to have a significant effect adverse impact on the environment and are subject to a decision of a competent national authority.” Rio Declaration on Environment and Development. 1992, 3.–14. jūnijs. Pieejams: <http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163> [aplūkots 09.02.2014.].

²² Meiere S. Vides aizsardzības principu tiesiskais raksturs un to ievērošana lēmumu pieņemšanā. No: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 88. lpp.

²³ Neimane L. Sabiedrības tiesības uz līdzdalību ietekmes uz vidi novērtējuma procesā. Maģistra darbs. Rīga: LU Juridiskā fakultāte, 32. lpp.

²⁴ Būvniecības likums: LR likums. 2013, 9. jūlijs. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 20.02.2014.].

²⁵ Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”: LR likums. 1998, 14. oktobris. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 20.02.2014.].

būtiski ietekmēt vidi.²⁶ Savukārt “vide” atbilstoši Vides aizsardzības likuma 1. panta 17. punktā noteiktajai izpratnei “neietver tikai dabas elementus – vide ietver arī sociālo un kultūras apstākļu kopumu, kas ietekmē indivīda vai sabiedrības dzīvi”.²⁷ Tādējādi jaunā Būvniecības likuma 4. pantā formulētais ilgtspējīgas būvniecības princips, “saskaņā ar kuru būvniecības procesā tiek radīta kvalitatīva dzīves vide pašreizējām un nākamajām paaudzēm”,²⁸ ideoloģiski sasaista būvniecības un vides aspektus ilgtspējīgas attīstības kontekstā. Šādā vērsumā mūsdienās, kad ilgtspējīga būvniecība pasaulē ir kļuvusi par vienu no būvniecības kvalitātes standartiem, IVN ir būtisks mehānisms ceļā uz kvalitātes nodrošināšanu, tomēr vienlaikus jāņem vērā, ka tas nav process ar galīgu noregulējuma raksturu, proti, IVN “uzdevums ir iegūt informāciju par paredzēto darbību un apzināt darbības ietekmes, bet nevis saistoši izlemt, vai paredzētā darbība var tikt īstenota”.²⁹ No vienas puses, līdzīgi būvatļaujai IVN (gadījumos, kad tā piemērošana ir nepieciešama) ir “ideoloģiskais” pamats, un saskaņā ar to būvniecības process var tikt uzsākts. Tas nozīmē, ka būvniecības process nav uzsākams, pirms IVN nav paveikts un ietekme uz vidi izvērtēta. No otras puses, IVN ir administratīva procedūra, kuras noslēgumā sagatavotie dokumenti paši par sevi nav uzskatāmi par atļauju uzsākt būvniecību.

Ņemot vērā, ka IVN ir ilgtspējīgu būvniecību konstituējošs lielums, ir jāmin arī iespēju izvērtēšana, lai IVN tiktu izmantots gan būvniecības laikā, gan materiālu izvēlē, gan turpmākā būves kalpošanas ilguma novērošanas laikā, novērtējot tādas faktorus kā būvniecībā izmantotie elementi, to kalpošanas ilgums un būvniecības darbu kvalitāte, proti, priekšplānā izvirzās proaktīvais ēku uzturēšanas modelis pretēji reaktīvās (reaģējošajās) ēku uzturēšanas pieejai.³⁰ Ir jāņem vērā, ka būvniecības un IVN objekti pēc būtības ir sarežģīti. Piemēram, viens būvniecības objekts var sastāvēt no 60 pamatmateriāliem un 2000 dažādiem produktiem, no kuriem katram ir savs īpašs ražošanas, labošanas un utilizācijas process.³¹

Latvijā patlaban ir mēģinājumi piedāvāt nozares pārstāvjiem brīvprātīgas ilgtspējīgas būvniecības kritēriju moduļu programmas,³² ar kuru palīdzību var novērtēt ietekmi uz vidi un vērtēt būves kalpošanas ilguma un novecošanās procesus. Speciālajā literatūrā ir norādīts, ka pasaulē ir zināmas septiņas šādas starptautiskā vai reģionālā līmenī atzītas programmas.³³ Normatīvajos aktos būtu jānostiprina

²⁶ Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”: LR likums. 1998, 14. oktobris. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 20.02.2014.].

²⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 22. jūnija spriedums lietā SKA-255, 9. tēze, motīvu daļas 14.2.1. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv> [aplūkots 08.02.2014.].

²⁸ Būvniecības likums: LR likums. 2013, 9. jūlijs. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 20.02.2014.].

²⁹ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakses apkopojums teritorijas plānošanas, būvniecības un vides lietās 2008–2012. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2013, 57. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativajav-tiesibas/> [aplūkots 04.03.2013.].

³⁰ Haapio A., Viitaniemi P. Environmental effect of structural solutions and building materials to a building. Environmental Impact Assessment Review, 28 (2008), p. 598-599.

³¹ Ibid., p. 598.

³² Sk., piemēram: Ilgtspējīgas būvniecības padome. Sertifikācija. BREEAM-LV komercēku vērtēšanai Latvijā. Pieejams: <http://www.ibp.lv> [aplūkots 07.02.2014.].

³³ Kaut arī atsevišķas būvniecības ietekmes uz vidi programmas ir veidotas konkrētās valsts vajadzībām, ir zināmas septiņas programmas, kuru izmantošana ir atzīta un pieprasīta starptautiskā mērogā. Par tādām ir uzskatāmas: ATHENA™ Environmental Impact Estimator, Building Environmental Assessment Tool (BEAT) 2002, Building for Environment and Economic Sustainability (BEES) 4.0, BREEAM, Envest 2, Leadership in Energy and Design (LEED) un TEAM™. Sk.: Haapio A., Viitaniemi P. A critical review of building environmental assessment tools. Environmental Impact Assessment Review, 28 (2008), p. 470, 472.

nepieciešamība ieviest un izmantot saskaņā ar Starptautiskās standartu organizācijas (ISO) tehniskajām specifikācijām³⁴ izstrādātos būvniecības ietekmes uz vidi instrumentus, un to varētu veikt tieši IVN procesā. Izvērtēšana, kura no programmām būtu piemērotākā Latvijas situācijai, būtu jāatstāj nozares speciālistu ziņā. Savukārt normatīvajos aktos prasību izvirzīšanai būvniecības ietekmes uz vidi programmatūru izmantošanai būtu jāklūst par nepieciešamu IVN procedūras daļu. Tas palīdzētu IVN veikt viendabīgāk un aptvertu ietekmes uz vidi novērtēšanu būves kalpošanas laikā, nevis tikai tās ieceres sākumā, kā tas ir bijis līdz šim.

Publiskās apspriešanas neviennozīmīgais jautājums

Balstoties uz iepriekšminēto konceptu, ka “būvniecība ir teritorijas plānojuma izpilde”,³⁵ Ekonomikas ministrijas Būvniecības un mājokļu politikas departamenta direktore Ilze Oša ir paudusi nostāju par publiskās apspriešanas procesa³⁶ neieklāšanu jaunajā Būvniecības likumā šādi: “[..] jauno likumu virzot un skatoties uz to, kurās stadijās, kas tiek apspriests, un arī vērtējot to, vai tas beigu process, kad īpašnieks jau ir ticis līdz rakšanai, ja tā var teikt, vai tas ir tas pareizais brīdis, kad kaut ko vēl apspriest [..], mēs varam jautājumus par ietekmi uz vidi spriest ietekmes uz vidi novērtēšanas procesā tā, kā tas bija līdz šim, tā arī turpmāk. Mēs varam jautājumus par to, vai tajā vietā viena vai otra būve var atrasties, spriest teritorijas plānošanas procesā. Tad brīdī, kad šie posmi ir izieti un kad plānojums ir apstiprināts [..], strīdi par to, vai objekts tur var vai nevar atrasties, ir jābeidz. Un tāpēc mēs arī publisko apspriešanu Būvniecības likumā turpmāk neesam paredzējuši.”³⁷ Var redzēt, ka amatpersonām trūkst elementāru zināšanu par sabiedrības procesuālajām tiesībām vides jomā. Tieši daudzpakāpju struktūra vides lēmumu pieņemšanā ir tiesiskuma pamats teritorijas plānošanā, būvniecībā un IVN procesā.

Spēkā esošā Būvniecības likuma 12. pants paredz, ka pašvaldības būves publisko apspriešanu nodrošina cita starpā arī gadījumos, kad būve būtiski ietekmē vidi, bet tai nav nepieciešams IVN saskaņā ar Novērtējuma likumu. To, vai paredzētajai darbībai, kas varētu materializēties būves formā, ir ietekme uz vidi, jau izvērtē Valsts vides dienests saskaņā ar Novērtējuma likuma III nodaļu “Paredzētās darbības ietekmes sākotnējais izvērtējums” un MK 2011. gada 25. janvāra noteikumiem Nr. 83 “Kārtība, kādā novērtējama paredzētās darbības ietekme uz vidi”.

Tiek radīts iespaids, ka pastāv divas dažādas ietekmes uz vidi, kas atšķiras pēc to būtiskuma. Tādējādi pirmšķietami nav saprotams, vai, pirmkārt, pastāv atšķirība starp jēdzienu “būtiska ietekme uz vidi” Novērtējuma likuma izpratnē un iepriekšminētās Būvniecības likuma tiesību normas kontekstā un, otrkārt, vai

³⁴ ISO/TS 21929-1:2006, ISO/TS 21931-1:2006. Sk.: Haapio A., Viitaniemi P. A critical review of building environmental assessment tools. *Environmental Impact Assessment Review*, 28 (2008), p. 470.

³⁵ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Jaunais Būvniecības likums. 24.01.2014. Pieejams: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=30949> [aplūkots 01.02.2014.].

³⁶ Autores piebilde: saskaņā ar Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumu Nr. 970 “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā” 9. un 10. punktu publiskā apspriešana ir noteikts laika posms sabiedrības iebildumu un priekšlikumu izteikšanai un ietver sabiedrisko apspriedi kā sanāksmi, kurā piedalās sabiedrības pārstāvji.

³⁷ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Seminārs. Kā jaunais Būvniecības likums mainīs būvniecības procesu. 02.12.2013. Pieejams: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?lang=lv&id=33622&cat=621> [aplūkots 01.02.2014.].

šādai atšķirīgai jēdziena interpretācijai ir tiesisks pamats. Apgalvojums, ka terminam “ietekme uz vidi” Būvniecības likumā piemīt autonoma nozīme un tas nav salīdzināms vai identificējams ar terminu “ietekme uz vidi” Novērtējuma likuma izpratnē,³⁸ ir patiess tikai ar pieņēmumu, ka IVN un būvniecība ir uzskatāmi ja ne par savstarpēji nesaistītiem, tad vismaz par šķirtiem procesiem. Savukārt, ja tiek izmantota pieeja, ka atbilstošie teritorijas plānošanas, IVN un būvniecības viens no otra izrietošie procesi ir apvienojami³⁹ (kas gan nav līdz šim Latvijā izmantotais modelis), tad tiesiskā regulējuma skaidrības, nepārprotamības un caurskatāmības nodrošināšanas nolūkā nav attaisnojama autonomo jēdzienu izmantošana (viena un tāda paša nosaukuma jēdziena ar patstāvīgu saturu) vides ilgtspējīgas attīstības apsvērumu integrēšanā.

Tādējādi gan attiecībā uz spēkā esošo Būvniecības likumu, gan jauno Būvniecības likumu, kurā vispār nav paredzēta publiskā apspriešana, situācija veidojas tautoloģiska. Spēkā esošajā Būvniecības likumā publiskā apspriešana notiek gadījumā, ja pastāv informācija par būtisku ietekmi uz vidi, bet informāciju par ietekmi uz vidi indivīds iegūst gadījumā, ja publiskā apspriešana notiek.⁴⁰ Savukārt jaunajā Būvniecības likumā publiskā apspriešana nav paredzēta nemaz. Tas nozīmē, ka tīri objektīvi nevar zināt, vai būves ietekme uz vidi ir būtiska, jo publiskā apspriešana netiek organizēta vispār.

Kā zināms, līdzšinējā administratīvo tiesu prakse būvniecības jautājumos ir noietusi, ka visi pieņemtie lēmumi līdz būvatļaujai ir starplēmumi, kurus sabiedrība nevar atsevišķi apstrīdēt vai pārsūdzēt (piemēram, būvvaldes pieņemtais lēmums par publiskās apspriešanas nerīkošanu, plānošanas un arhitektūras uzdevums, būvprojekta akcepts u. c.). Šo starplēmumu tiesiskumu tiesa izvērtē gadījumā, ja tiek pārsūdzēta būvatļauja. Savukārt iepriekš minētajos lēmumos pausta noraidījuma gadījumā (kad tie ir nelabvēlīgi būvniekam, tiek atcelti, kā arī atteikuma gadījumos) tie tiek uzskatīti par galīgajiem lēmumiem administratīvo tiesību izpratnē un ir pakļauti tiesas kontrolei.⁴¹ Lai gan IVN jautājumos tiesu prakses apjoms ir mazāks, pieeja par to, ka sabiedrībai nav iespējams pārsūdzēt IVN starplēmumus, ir pārņemta arī šajā jomā. Tādējādi gadījumā, kad Vides pārraudzības valsts birojs ir lēmis par IVN nepiemērošanu paredzētajai darbībai, šis lēmums ir uzskatāms par starplēmumu un sabiedrībai nav tiesību to pārsūdzēt tiesā.⁴² Autore uzskata, ka tiesu praksē ir nepieciešams pārvērtēt Vides pārraudzības valsts biroja pieņemtā

³⁸ Litvins G., Markovskis K., Renner von E. u. c. Sabiedrības līdzdalība teritorijas plānošanas un būvniecības jautājumos. Rīga: sabiedriskās politikas centrs “Providus”, 2008, 18., 71. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27179.html> [aplūkots 01.02.2014.].

³⁹ Krampuža I. Vai sabiedrībai ir cerības uz savu interešu aizstāvību būvniecības procesā. Jurista Vārds, 2010, 5. oktobris, Nr. 40 (635). Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 01.02.2014.].

⁴⁰ Paparinskis M. Piezīmes par vides tiesībām. Jurista Vārds, 2006, 7. novembris, Nr. 44. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 06.02.2014.].

⁴¹ Sk., piemēram: Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakses apkopojums teritorijas plānošanas, būvniecības un vides lietās 2008–2012. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2013, 42.–46., 49., 58., 90. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativajas-tiesibas/> [aplūkots 04.03.2013.]; Statkus S., Grišāne A., Lešinska A. Izaicinājums būtēt likumīgi. Rīga: sabiedriskās politikas centrs “Providus”, 2008, 8.–10., 25.–26., 29.–30., 34., 46.–47. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27155.html> [aplūkots 01.02.2014.].

⁴² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 30. oktobra spriedums lietā SKA-139. Pieejams: <http://www.at.gov.lv> [aplūkots 08.02.2014.]; Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakses apkopojums teritorijas plānošanas, būvniecības un vides lietās 2008–2012. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2013, 57., 91. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativajas-tiesibas/> [aplūkots 04.03.2013.].

lēmuma par IVN nepiemērošanu juridisko statusu. Iespējams, labākais risinājums ir sabiedrības tiesības pārsūdzēt lēmumu par IVN nepiemērošanu nostiprināt Novērtējuma likumā.

Jaunajā Būvniecības likumā plānotais regulējums⁴³ paredz, ka IVN (gadījumos, kad tā piemērošana ir nepieciešama) ir veicams pirms būvatļaujas izsniegšanas. No vienas puses, šāda pieeja ir atbilstoša prevencijas loģikai un piesardzības principam, proti, “vides aizsardzības pasākumi jāveic, pirms kaitējums videi radies, ar mērķi nepieļaut šāda kaitējuma rašanos, kā arī lai novērstu vai pēc iespējas samazinātu saimnieciskās darbības iespējamo negatīvo ietekmi uz vidi”.⁴⁴ No otras puses, šāda IVN procedūras piemērošana būvniecības procesa shēmā atklāj vairākus problemātiskus jautājumus. Tie ir saistīti gan ar jaunajā būvniecības regulējumā paredzēto būvprojekta “minimālā sastāva” prasību, kas principā ietver tikai atbilstības teritorijas plānojumam konstatējumu un būvniecības ieceres saskaņošanu ar kaimiņiem bez pietiekami skaidra projekta esamības, gan ar iepriekš aplūkotojām IVN procedūras lēmumu pārsūdzēšanas iespējām. Tādējādi rodas jautājums par IVN procedūras kvalitāti un valsts pārvaldes iestāžu iespējām veikt tām uzdotos pienākumus atbilstoši Novērtējuma likumā un tā pakārtotajos normatīvajos aktos noteiktajam. Proti, plānotā būvniecības tiesiskā regulējuma ietvaros Valsts vides dienestam varētu būt sarežģīti veikt sākotnējā ietekmes uz vidi izvērtējuma kritēriju analīzi saskaņā ar Novērtējuma likuma 11. pantu, kas cita starpā nosaka paredzētās darbības apjoma, paredzētās darbības un citu darbību savstarpējās un kopējās ietekmes, dabas resursu izmantošanas, atkritumu rašanās, piesārņojuma un traucējumu, avāriju risku izvērtēšanas nepieciešamību.⁴⁵ Šādā gadījumā arī Vides pārraudzības valsts birojam var rasties grūtības noteikt ziņojuma programmas specifisko saturu saskaņā ar Novērtējuma likuma 16. panta nosacījumiem un MK noteikumu prasībām.⁴⁶

Ir apšaubāmi, vai ir iespējama detalizēta paredzētās darbības izvērtēšana, vadoties pēc Ekonomikas ministrijas sniegtā būvprojekta “minimālā sastāva” algoritma – “mēs vēlamies būtēt šo, šajā vietā un šādā apjomā”⁴⁷ un izstrādājot būvprojektu tikai pēc būvatļaujas izsniegšanas.

Saskaņā ar būvniecības procesa shēmu jaunajā būvniecības regulējumā faktiski nebūs atšķirības starp sākotnējo publisko apspriešanu (un attiecīgi – sākotnējo sabiedrisko apspriedi) un ziņojuma publisko apspriešanu (tai skaitā sabiedrisko apspriedi) IVN procedūrā, tādējādi to padarot tikai “par meslu likumam”. Lai novērstu šādas situācijas veidošanos, sākotnējai publiskajai apspriešanai ir jānotiek pirms projektēšanas, un būvprojekta izstrāde būtu saskaņojama, “sajūdzama” ar IVN ziņojuma izstrādi. Attiecīgi ziņojuma publiskā apspriešana notiktu tad, kad būtu gatavs gan būvprojekts, gan ziņojums, un tikai pēc tam sekotu būvatļaujas izsniegšana.

⁴³ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Jaunais Būvniecības likums. 24.01.2014. Pieejams: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=30949> [aplūkots 01.02.2014.].

⁴⁴ Meiere S. Vides aizsardzības principu tiesiskais raksturs un to ievērošana lēmumu pieņemšanā. No: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 88. lpp.

⁴⁵ Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”: LR likums. 1998, 14. oktobris. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 20.02.2014.].

⁴⁶ Kārtība, kādā novērtējama paredzētās darbības ietekme uz vidi: Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 83. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 05.02.2014.].

⁴⁷ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Seminārs. Kā jaunais Būvniecības likums mainīs būvniecības procesu. 02.12.2013. Pieejams: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?lang=lv&id=33622&cat=621> [aplūkots 01.02.2014.].

Kopsavilkums

Lai nodrošinātu ietekmes uz vidi novērtējuma procedūras un būvniecības procesa savstarpējo sasaisti un mijiedarbību, ir nepieciešams veikt vairākus uzlabojumus tiesiskā regulējuma jomā.

1. Būtu nepieciešams paplašināt detālplānojumu piemērošanas gadījumu skaitu un noteikt vienīgi gadījumus, kad detālplānojums nav jāizstrādā, nevis kad tas ir jāizstrādā. Detālplānojuma izstrādē ietekmes uz vidi novērtējuma veikšanas nepieciešamības sasaiste ar būvniecības procesu ir garantis ilgtspējīgas būvniecības nodrošināšanai.
2. Līdzīgi būvatļaujai ietekmes uz vidi novērtējums (gadījumos, kad tā piemērošana ir nepieciešama) ir "ideoloģiskais" pamats, un saskaņā ar to būvniecības process var tikt uzsākts. Tas nozīmē, ka būvniecības process nav uzsākams, pirms ietekmes uz vidi novērtējums nav paveikts un ietekme uz vidi izvērtēta. Tomēr ietekmes uz vidi novērtējuma noslēgumā sagatavotie dokumenti paši par sevi nav uzskatāmi par atļauju uzsākt būvniecību.
3. Ietekmes uz vidi novērtējuma kā ilgtspējīgu būvniecību konstituējoša lieluma kontekstā būvniecības ietekmes uz vidi programmatūru izmantošanai būtu jāķļūst par nepieciešamu ietekmes uz vidi novērtējuma procedūras daļu. Tas palīdzētu ietekmes uz vidi novērtējumu veikt viendabīgāk un aptvertu ietekmes uz vidi novērtēšanu būves kalpošanas laikā, nevis tikai tās ieceres sākumā, kā tas ir bijis līdz šim, tādējādi īstenojot ilgtspējīgas attīstības principu būvniecības jomā.
4. Ir jāpārvērtē Vides pārraudzības valsts biroja pieņemtā lēmuma par ietekmes uz vidi novērtējuma nepiemērošanu juridiskais statuss. Iespējams, labākais risinājums ir sabiedrības tiesības pārsūdzēt lēmumu par ietekmes uz vidi novērtējuma nepiemērošanu nostiprināt likumā "Par ietekmes uz vidi novērtējumu".
5. Sākotnējai publiskajai apspriešanai ir jānotiek pirms projektēšanas, un būvprojekta izstrāde būtu saskaņojama ar ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojuma izstrādi. Attiecīgi šī ziņojuma publiskā apspriešana notiktu tad, kad būtu gatavs gan būvprojekts, gan ziņojums, un tikai pēc tam sekotu būvatļaujas izsniegšana.

LIKUMDEVĒJA UN TIESAS RĪCĪBAS ROBEŽAS: JURIDISKĀS PERSONAS PAZĪMES UN DEFINĪCIJA

BORDERLINES OF THE ACTIONS OF LEGISLATOR AND COURTS: THE CHARACTERISTICS AND DEFINITION OF A LEGAL ENTITY

Linards Muciņš, *Mg. iur.*

RSU Juridiskās fakultātes un Eiropas studiju fakultātes pasniedzējs, zvērināts advokāts

Summary

The article is devoted to clarification of the notion of legal entity (or legal person), as well as exploring its compulsory and dispositive characteristics. The definition of legal entity is also provided since among legal scholars in Latvia there a wide discussion still exists about the very notion of the legal entity. Author argues that a legal entity is a specific legal institute existing over and above private and public law, as well as that in private law legal entity has the same full legal capacity as any other person.

Author also believes that division into public and private law legal entities should be avoided as a cumulative type of classification. Instead, the classification provided in Article 1407 of the Civil Law should be used: associations of persons and establishments, as well as exceptions: the State, local governments, institutions, and aggregations of property. Compulsory characteristics of legal entities are the following: personality, body, property, target, will, legal capacity. Dispositive characteristics: organisation, substrate, organs, capability to act. Author objects to the opinion that only legislators' will should be decisive as regards to what should be considered as a legal entity. This view is supported by the conviction that in such issues the legal doctrine, which has developed during long term through contradictory discussions of legal scientists, should prevail. Legislator has justifiably avoided giving a full and comprehensive legal definition of legal entity as the notion of legal entity has a high level of abstraction and includes many types of legal persons, and it still continues its development.

Atslēgvārdi: juridiskā persona, pilntiesīga juridiskā persona, publisko tiesību juridiskā persona, privāto tiesību juridiskā persona, juridiskās personas pazīmes, juridisko personu klasifikācija, personu apvienības, nodibinājumi.

Keywords: legal person, legal person with full capacity, public legal person, private legal person, characteristics of legal person, classification of legal persons, associations of persons, foundations.

Šis darbs veltīts juridiskās personas jēdziena noskaidrošanai, juridiskās personas nepieciešamo pazīmju noteikšanai un uzskaitīšanai, kā arī iespējamai juridiskās personas definēšanai, jo sakarā ar juridiskās personas jēdzienu juridiskajā literatūrā izvērsusies plaša diskusija,¹ un it sevišķi nozīmīgi ir tas, ka šī diskusija

---

¹ Sinaiskis V. Tiesiskais antropomorfisms sakarā ar mācībām par valdišanu, juridisko personu un jaunu mācību par civiltiesībām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1927, Nr. 12, 369.–379. lpp., 1928, Nr. 3,

saistīta ar ne vienmēr konsekvento un viennozīmīgo tiesu praksi.² Lai konstatētu, kas ir juridiskā persona, Latvijas juristiem jābūt vienotai izpratnei par to, kas ir nepieciešams, lai tiesību subjektu atzītu par juridisko personu, kādas ir tiesību subjekta, personas, fiziskas personas, juridiskas personas pazīmes, definīcijas un to savstarpējās atšķirības. Ir nepieciešams izprast tādus svarīgus juridiskās personas elementus kā juridiskās personas pazīmes un nepieciešamais šo pazīmju kopums, lai tiesību subjekts varētu tikt atzīts par juridisko personu, kā arī juridiskās personas obligātās pazīmes, bez kurām, ņemot vērā lielu publisko tiesību elementa klātbūtni šajā tiesību institūtā, publisko tiesību akta rezultātā atzīto juridisko personu doktrināli ne vienmēr varam par tādu uzskatīt.

Autors uzskata, ka līdz šim juridiskās personas atzīšanas mehānisms Latvijas likumdošanā un tiesu praksē nav bijis viendabīgs un secīgs. Latvijas tiesību doktrīnā un praksē ir izkristalizējušies procesi, kuros novērojama nesistēmiska darbība. Juridiskās personas atzīšanā publisko tiesību, bet dažreiz arī privāto tiesību jomā novērojami voluntāri, politisku vai citu nezinātnisku argumentu angažēti subjektīvi lēmumi, kuros grūti saskatīt kādu sistēmu, kā arī nespēja juridiskās personas atzīšanu ierobežot ar juridiskās personas pazīmju kopuma vai obligāto pazīmju neesamību, tā kā Latvijā nav izstrādāta zinātniski pamatota juridiskās personas institūta doktrīna.³

Juridiskās personas jēdziens

Juridiskās personas jēdziena izveidei jurisprudencē veltījusi daudzus gadsimtus. Juridiskās personas jēdziena ļoti augstā abstrakcijas pakāpe un formu daudzveidība prasīja no tiesībniekiem ilgstošu teorētisku un praktisku darbību šī tiesību institūta izveidē. Juridiskā persona ir ļoti augstas abstrakcijas ceļā tiesu praksēs, tiesību zinātnieku un likumdevēja izveidota tiesību subjekta kategorija, par kuras teorētiskajām nostādnēm vēl 19. un pat 20. gadsimtā sadūrās dažādu tiesību sistēmu un juridisko skolu pārstāvju uzskati.⁴ Formulējot juridiskās personas jēdzienu, nepieciešams ņemt vērā katrā vēsturiskā periodā valdošo tiesībnieku uzskatus par šo tiesību institūtu un šo uzskatu atspoguļojumu vai, tieši otrādi, neatspoguļojumu likuma tekstā.⁵ Juridiskās personas jēdziena visaptverošais raksturs un juridisko

---

49.–68. lpp.; Muciņš L. Publisko iestāžu klasifikācijas modelis. Likums un Tiesības, 2000, Nr. 4, 98.–102. lpp.; Tihomirnijs K. Par juridisko personu, par tās iespējamo kriminālbildību. Jurista Vārds, 2000, 11. jūlijs, Nr. 27; Saulītis E. Publisko personu rīcībspējas un tiesībspējas civilprocesuālie aspekti. Jurista Vārds, 2009, 03. novembris, Nr. 44, 19.–22. lpp.; Torgāns K. Mantiskā atbildība privātajās un publiskajās tiesībās. Jurista Vārds, 2011, 15. novembris, Nr. 46, 4.–13. lpp.; Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. Jurista Vārds, 2012, 14. februāris, Nr. 7, 6.–11. lpp.; Torgāns K. Valsts pārvaldes iestāžu divi statusi ir realitāte. Jurista Vārds, 2012, 20. marts, Nr. 12, 6.–9. lpp.; Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 163.–171. lpp.; Muciņš L. Ignoring the Doctrine in Legislation: the Concept of Institution [Doktrīnas ignorēšana likumdošanā: iestādes jēdziens]. No: The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. Rīga: University of Latvia Press, 2012, p. 585–595.

² Augstākās tiesas Senāta spriedumi: 2009. gada 16. decembra lietā Nr. SKC-579/2009, 2010. gada 24. novembra lietā Nr. SKC-226, 2011. gada 28. septembra lietā Nr. SKC-274. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/department1/ [aplūkots 08.02.2014.].

³ Plašu, detalizētu un zinātnisku juridiskās personas institūta apskatu sniedzis profesors Kaspars Balodis savā darbā: Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 71., 87.–106. lpp.

⁴ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 89. lpp.

⁵ Ельяшевич В. Юридическое лицо, его происхождение и функции в римском частном праве. Избранные труды о юридических лицах, объектах гражданских правоотношений и организации их оборота. Москва: Статут, 2007, т. I, с. 31–53; Гримм Д. Лекции по догме римского права. Москва: Зерцало, 2003, с. 80–100; Покровский И. История римского права. Москва: Статут, 2004, с. 324–333.

personu veidu un paveidu atšķirības ļoti bieži traucē likuma tekstā iekļaut detaļi-zētu un visaptverošu juridiskās personas legāldefinīciju, kura tajā pašā laikā būtu pieņemama arī dažādu uzskatu un skolu tiesībniekiem.

Autors pastāv uz tiesību vēsturē, tiesību teorijā, kā arī civiltiesību zinātnē balstītiem uzskatiem, ka juridiskā persona ir pāri tiesību nozarēm stāvošs tiesību institūts,⁶ tādēļ juridiskās personas iespēšana kādos tikai publiskām tiesībām vai tikai privātām tiesībām piederošās tiesību nozares rāmjos rada neskaidrības un pārpratumus ne tikai teorētiķiem, bet arī tiesnešiem un citiem praktiķiem un līdz ar to arī tiesu spriedumos. Nepieciešams precīzi nošķirt juridiskas personas kā tiesību institūta jēdzienu no attiecīgās tiesību nozares (apakšnozares) tiesību subjekta jēdziena.

Juridiskā persona atzīstama par ļoti augstas abstrakcijas pakāpes tiesību institūtu. Pretēji fiziskās personas jēdziena attīstībai, kur tiesību zinātne virzījās tādējādi, ka fiziskās personas jēdziens vēsturiski aptvēra arvien plašāku un dažādāku veidu cilvēku loku, līdz beidzot nonāca pie savas filozofiskās pilnības, kad fiziskās personas kā tiesību institūta jēdziens sevī ietver jebkuru cilvēku uz pasaules, juridiskās personas tiesību institūta attīstība noritēja pilnīgi pretējā virzienā, bet ar daudz augstākas abstrakcijas pakāpi, jo jēdzienā "juridiskā persona" apvienojamie tiesību subjekti būtiski atšķirās viens no otra.

Sākotnēji, piemēram, tādi tiesību subjekti kā "municipalitātes" romiešu tiesībās bija ar ļoti ierobežotu tiesībspēju privāttiesībās. Laika gaitā municipalitātes ieguva arvien pilnīgāku privāttiesisku tiesībspēju, līdz šo tiesību subjektu civiltiesiskais statuss pielīdzinājās pilntiesīgas fiziskas personas privāttiesiskajam statusam ar tikai juridiskai personai piemētošiem dabiskiem izņēmumiem. Šāda municipalitāšu kā tiesību subjektu attīstība, kurai paralēli blakus attīstījās citi līdzīgi tiesību subjekti, deva iespēju vispirms uz šo subjektu bāzes un pēc to parauga attīstīt citus līdzīgus tiesību subjektus, kuru substrāts bija fiziskas personas (*universitatis personarum*), bet vēlāk uz izveidotā subjekta bāzes un pēc tā parauga dibināt un atzīt par tiesību subjektiem un tālāk attīstīt citus jau mazāk līdzīgus tiesību subjektus, tādus, kuru substrāts nebija vis fiziskas personas, bet gan ar mērķi nošķirta manta (*universitatis bonorum*).⁷ Tādējādi vispirms radās tiesību subjekts, bet, kad vairāki līdzīga veida tiesību subjekti ieguva arvien plašākas un privāttiesībās līdzīgākas un pašās beigās vienādas tiesības, tika sperts nākamais solis, un šādi sākotnēji publisko tiesību subjekti – municipalitātes, kronis, reliģiskās un kārtu organizācijas, iestādījumi un lietu kopības, kuri tiesiskajās attiecībās bija ieguvuši arī pilnu privāttiesisko tiesībspēju, – ar nākamo juridiskās domas abstrakcijas pakāpi ieguva vienotu tiesību institūta apzīmējumu, kuru dihomotiski pretstatīja fiziskās personas institūtam – "juridiskā persona", tā būtiski paplašinot tiesību institūta "persona" robežas. Savukārt, kad tiesību institūta "juridiskā persona" jēdziens nostiprinājās tiesībās un doktrīnā, pamatojoties uz šo modeli, tika iets pretējā virzienā. Tika izveidoti un tiesiskajā praksē nostiprināti citi juridiskās personas veidi un paveidi.⁸

⁶ Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Москва: Нота бене, 2000, с. 328. Plašāk sk.: Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 163.–171. lpp.

⁷ Ельяшевич В. Юридическое лицо, его происхождение и функции в римском частном праве. Избранные труды о юридических лицах, объектах гражданских правоотношений и организации их оборота. Москва: Статут, 2007, т. I, с. 30.

⁸ Ельяшевич В. Юридическое лицо, его происхождение и функции в римском частном праве. Избранные труды о юридических лицах, объектах гражданских правоотношений и организации их оборота. Москва: Статут, 2007, т. I, с. 31-53; Гримм Д. Лекции по догме римского права. Москва: Зерцало, 2003, с. 80-100; Покровский И. История римского права. Москва: Статут, 2004, с. 324-333.

Tajā pašā laikā jāizprot, ka atšķirībā no fiziskām personām, kuru privāttiesiskās tiesībspējas apjoms atsevišķām fizisko personu kategorijām (Romās pilsoņiem – krivītiem) jau sākotnēji bija pilnīgs un kuru attīstība noritēja, tikai paplašinot to fizisko personu kategoriju loku, kuru tiesībspēja bija ierobežota, un pielīdzinot tās pilntiesīgām fiziskām personām (krivītiem), visu juridisko personu privāttiesiskā tiesībspēja un līdz ar to arī visu privāttiesību subjektu privāttiesību apjoms savu pilnību sasniedza apmēram reizē, bet ļoti lēni, soli pa solim. Atsevišķās privāttiesību jomās juridiskā persona tika atzīta par tiesību subjektu tikai 19.–20. gadsimtā, bet publisko tiesību subjektu dibinātām juridiskām personām vēl līdz pat šīm dienām tiek likti gan normatīvi, gan doktrināli, gan jurisdiktīvi šķēršļi tā vietā, lai atzītu, ka jebkura veida, izcelsmes un kategorijas juridiskā persona ir pilntiesīgs, neierobežots un omnikompetents privāttiesību subjekts.⁹

Juridisko personu klasifikācija

Vajadzība gan doktrīnā, gan normatīvajos aktos precīzi un vispusīgi definēt juridisko personu izraisa nepieciešamību iepriekš veikt zinātniski pamatotu juridisko personu klasifikāciju un nomināciju. Juridiskās personas kā tiesību institūta vēsturiskā attīstība mums piedāvā šodien grūtāk saskatāmu, bet juridiskās personas attīstības vēsturē balstītu un tā šodienas izpratnei ļoti nepieciešamu klasifikāciju, kur juridiskās personas, izejot no tās substrāta, iedala personu apvienībās (*universitatis personarum*) un nodibinājumos (*universitatis bonorum*). Šāds juridisko personu alternatīvs un dihotomisks iedalījums divos veidos, šo iedalījumu tieši ietverot likuma tekstā, lietots Civillikuma¹⁰ 1407. pantā, *expressis verbis* reizē nosaucot arī dažus juridisko personu paveidus (izņēmumus), “valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi un lietu kopības”. Likuma formulējumā skaidri redzams uz juridisko personu substrāta balstīts juridisko personu iedalījums personu apvienībās (“valsts, pašvaldības [un citas] personu apvienības”), kā arī nodibinājumos (“iestādes, [un citi] nodibinājumi un lietu kopības”). Šāda juridisko personu klasifikācija atzīstama par alternatīvo (izslēdzošo) klasifikāciju,¹¹ kuras gaitā mēs visas klasificējamās juridiskās personas izslēdzoši un dihotomiski iekļaujam vai nu personu apvienību kategorijā, kuras substrātu veido personas, vai arī nodibinājumu kategorijā, kuras substrātu veido ar mērķi nošķirta manta.

Juridisko personu iedalījums publisko tiesību juridiskās personās un privāto tiesību juridiskās personās, kaut arī tiek izmantots citu valstu likumos,¹² kā arī juridiskā literatūrā,¹³ nedod mums pietiekamu skaidrību juridisko personu izpratnei¹⁴ un tālākai juridiskās personas definīcijas izstrādei. Tam ir vairāki iemesli.

⁹ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 92. lpp.

¹⁰ Civillikums. 28.01.1937. LMKNK, 1937, 06. marts, Nr. 5.

¹¹ Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Москва: Нота бене, 2000, с. 367; Plašāk sk.: Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 166.–167., 170. lpp.

¹² Igaunijas Civilkodeksa Vispārējās daļas likuma 24. pants (sk.: Saare K. Juriidilised isikud. No: Varul P., Kull I., Kove V. u. c. Tsuviilseadustiku üldosa seadus. Tallin: Kirjastus Juura, 2010, 80. lpp.); Itālijas Civilkodeksa 11. un 12. pants (sk.: Codice civile e di procedura civile, Piacenza: Casa Edrici La Tribuna, 2007, 95. lpp.).

¹³ Melčis E. Publisko tiesību juridiskās personas: likums un inertā realitāte. No: Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos. Rīga: Latvijas Universitātes izdevniecība, 1998, 15.–22. lpp.

¹⁴ Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Москва: Нота бене, 2000, с. 328.

Pirmkārt, pašu publisko un privāto tiesību un līdz ar to arī šo juridisko personu veidu nošķiršanā eksistē dažādas, viena otru noliedzošas teorijas (interesu, pakļautības, subjektu un citas¹⁵). Tajā pašā laikā autors uzskata, ka publisko tiesību jomā pareizāk būtu lietot šādu juridisko personu dalījumu – “juridiskās personas ar publiski tiesisku kompetenci” un “juridiskās personas bez publiski tiesiskas kompetences”. Šāds juridisko personu dalījums būtu nepārprotams, dihotomisks un nemaldinātu ne tikai cilvēkus bez juridiskās izglītības, bet arī juristus. Turklāt jāatceras, ka jebkura juridiskā persona – gan publisko tiesību juridiskā persona, gan privāttiesību juridiskā persona reizē ir arī privāttiesību subjekti, un kā privāttiesību subjekti tie ir pilntiesīgi, un to civiltiesiskā tiesībspēja neatšķiras. *Otrkārt*, juridisko personu klasifikācija publisko tiesību juridiskās personās un privāttiesību juridiskās personās ir tāds klasifikācijas veids, kuru sauc par kumulatīvo klasifikāciju.¹⁶ Šajā gadījumā viena juridiskā persona var reizē atrasties abās klasifikācijas kategorijās, jo publisko tiesību juridiskās personas reizē visas ir arī juridiskas personas ar pilnu privāttiesisko tiesībspēju un tādējādi var tikt pieskaitītas arī pie privāttiesību juridiskajām personām. *Treškārt*, iespējams arī pretējais, kad privāto tiesību juridisko personu, kas reģistrēta Komercreģistrā, ar tiesas spriedumu atzīst par publisko [tiesību juridisko] personu (tiesas spriedums valsts akciju sabiedrības “Latvijas valsts meži” lietā).¹⁷

Juridiskās personas pazīmes

Juridiskās personas pazīmes dažu veidu un paveidu juridiskām personām var atšķirties, bet nedaudziem to paveidiem atsevišķu pazīmju var pat pilnīgi trūkt (piemēram, personu apvienībai – valstij, lietu kopībai – mantojumam), tā nostādot šāda veida juridiskās personas zināmā izņēmuma stāvoklī. Par juridiskās personas pazīmēm uzskatāmas vismaz šādas: personība, ķermenis, īpašums, mērķis, griba, organizācija, substrāts, orgāni, tiesībspēja, rīcībspēja.¹⁸

Personība. Jau 20. gs. sākumā tika izvirzīti mūsdienās tik aktuāli jautājumi kā juridiskās personas kā personības vārda (nosaukuma) būtiskums, kā arī tiesības uz godu (labu reputāciju).¹⁹ Tādējādi juridiskajai personai ne tikai teorētiski, bet arī praktiski ir nozīmīgi ne tikai izveidot, bet arī nostiprināt savu vārdu un labu reputāciju, kas nodrošina tās sekmīgu attīstību. Neapšaubāmi, juridiskās personas reputācijas zaudēšana, piemēram, ir cieši saistīta ar tās dibinātāju, dalībnieku, īpašnieku, orgānu locekļu, destinatoru un darbinieku kā indivīdu godu un cieņu.²⁰

Personai tiesībās piemīt abstrakts raksturs, un šis tiesību institūts, radies romiešu tiesībās,²¹ sākotnēji neattiecās uz jebkuru cilvēku – tas tādējādi liek mums

¹⁵ Briede J. Administratīvais akts. Latvijas Vēstnesis, 2003, 89.–97. lpp.

¹⁶ Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Москва: Нота бене, 2000, с. 375; Plašāk sk.: Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 166.–167., 170. lpp.

¹⁷ Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 25. februāra spriedums lietā Nr. SKA-106. Jurista Vārds, 2013, 27. augusts, Nr. 35, 26.–29. lpp.

¹⁸ Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 165.–166. lpp.

¹⁹ Покровский И. Основные проблемы гражданского права (1917). Москва: Статут, 1998, с. 158.

²⁰ Синайский В. Основы гражданского права. Выпуск I. Общая часть. Система личных прав. Авторское право. Рига: Вальтерс и Рапа, 1924, с. 232.

²¹ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 73.–74. lpp.; Хвостов В. М. История Римского права. Москва: Университетская типография, 1905, с. 80-82, 241-244, 377-379.

secināt, ka personas jēdziens ir juridiska konstrukcija un tiesiska abstrakcija, jo cilvēkam pašam no sevis tāda lieta nepiemīt. Cilvēkam personas statusu piešķir tiesības, tādējādi notiek fiziski, ekonomiski un sociāli nevienlīdzīgu cilvēku savstarpēja tiesiska personību novienādošana.

Personas jēdziens ir vienlīdzības jēdziens, bez šī vienlīdzības jēdziena nebūtu iedomājamas privāttiesības, jo privāttiesības ir komutatīvās (izlīdzinošās) taisnības joma, tā ir vienlīdzīgas apmaiņas joma, bet rezultāti var būt vienlīdzīgi tikai tad, ja subjekti, kas veic apmaiņu, tāpat ir vienlīdzīgi.²² Personības pamatā ir personu vienlīdzības jēdziens, bez šī kopsaucēja nebūtu iespējama nedz salīdzināšana, nedz izlīdzināšana, taisnības apsvērumi, privāttiesības un, iespējams, tiesības vispār.²³

Civiltiesiskā nozīmē subjektīvā persona nozīmē spēju iegūt īpašumu un stāties tiesiskajās attiecībās. Tādējādi pastāv trīs kategorijas: 1) īpašums, 2) tiesiskās attiecības, 3) spēja iegūt īpašumu, kā arī spēja dibināt tiesiskās attiecības.²⁴ Juridiskai personai kā jebkurai personai piemīt pašapziņa, kā arī ir nepieciešama tās personības publiska atzišana, jo šeit atbilstoši lietu tiesībām ir spēkā *numerus clausus* princips. Lai tiesību subjektu atzītu par juridisku personu, formāli nepieciešami vismaz viens vai vairāki publisko tiesību akti.

Ķermenis. Juridiskā persona līdzīgi fiziskai personai tiek uztverta kā reāls ķermenis (*corpus*), kuras sastāvdaļas ir juridiskās personas *īpašums* (juridiskās personas ekonomiskais vektors) un juridiskās personas *organizācija* (juridiskās personas politiskais (varas) vektors).

Īpašums. Īpašums, kā arī spēja iegūt īpašumu un stāties ar to saistītās tiesiskās attiecībās²⁵ atzīstami par vienu no svarīgākajām juridiskās personas pazīmēm, ja ne pašu svarīgāko. Tieši īpašums un spēja iegūt šo īpašumu juridiskās personas (savā) īpašumā atšķir juridisko personu no tādiem privāttiesību subjektiem, kuri nav juridiskās personas (reģistrētas personālsabiedrības (pilnsabiedrības un komandītsabiedrības) u. c.), vai no veidojumiem, kuri nav pat privāttiesību subjekti (Civillikuma sabiedrības²⁶ u. c.), kā arī no tādiem tiesību subjektiem, kuri ir citu juridisko personu orgāni (iestādes), vai no tiesību subjektiem, kuri rikojas ar cita īpašnieka īpašumu (valsts īpašuma operatīvā pārvalde padomju tiesībās²⁷ un šo tiesību saimes mantinieku (Krievija u. c.) valstīs).

Mērķis. Tiesību filozofs Gustavs Radbruhs norāda, ka tiesību jēdzienam līdz ar kārtības ideju piemīt arī mērķa ideja.²⁸ Juridiskā persona kā jebkura persona atzīstama par pašmērķi, būt personai nozīmē būt pašmērķim.²⁹ Bez tam juridiskā persona tiek dibināta arī ar publiski noteiktu mērķi. G. Radbruhs norāda, ka mērķa ideja savieno ar tiesiskiem jēdzieniem galīgo mērķi un pašmērķi, un tas nosaka nepieciešamību aplūkot personu, tiesību subjektu kā nepieciešamu un vispārēju juridisku kategoriju, jo tiesību subjekts no tiesību viedokļa tiek aplūkots kā pašmērķis. Savukārt pašmērķi izslēdz savstarpēju padotību viens otram, tādēļ personas

²² Радбрух Г. Философия права. Москва: Международные отношения, 2004, с. 147.

²³ Ibid., с. 147-148.

²⁴ Ориу М. Основы публичного права. Москва: Инфра-М, 2013, с. 71-72, 79-80.

²⁵ Ibid., с. 79.

²⁶ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 88. lpp.

²⁷ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas civilkodekss. Rīga: LVI, 1964, 21. lpp. (24. pants), 50.-51. lpp. (94. pants).

²⁸ Радбрух Г. Философия права. Москва: Международные отношения, 2004, с. 146.

²⁹ Ibid., с. 148.

jēdziens ir vienlīdzības jēdziens.³⁰ Juridiskā persona, vadoties no publiski noteiktā galīgā mērķa, pati esot pašmērķis, sev var noteikt kādus konkrētus mērķus un spēt tos sasniegt. Juridiskā persona kā jebkura persona, lai sasniegtu minētos mērķus, ir apveltīta ar *gribu* un *interesi*.

Personas jēdziens, kā norādīts iepriekš, sevī ietver mērķi, kur ar šo mērķi tiek samērota gan juridiskās personas dibināšana,³¹ gan darbība, gan tās izbeigšanās, sasniedzot mērķi vai arī piespiedu kārtā, ja konstatē, ka tās darbība neatbilst mērķim, gan arī mantas sadale pēc juridiskās personas likvidācijas notiek atbilstoši tās mērķim.³² Tiesību subjekti, kuriem ir tāda organizācija, kas nedod iespēju pašiem formulēt savu galējo mērķi un līdz ar to būt arī par pašmērķi, bet kuru mērķis tiek noteikts no ārpusē, nevar tikt atzīti par personām.³³

Griba. Juridiskai personai piemīt griba. Juridiskās personas griba atšķiras no juridiskās personas kolektīvo orgānu sastāvā ietilpstošo fizisko personu gribas mehāniskas summas. Juridiskā persona spēj formulēt savu gribu un to izpaust.

Organizācija. Katrai juridiskai personai piemīt organizācija, kas sastāv no juridiskās personas *substrāta* un tās *orgāniem*.

Substrāts. Juridiskās personas kā personu apvienības substrāts ir personas, bet juridiskās personas kā nodibinājuma substrāts ir ar mērķi nošķirta manta.

Orgāni. Juridiskās personas gribas formēšanai, izpaušanai un realizācijai pastāv juridiskās personas orgāni.³⁴

Tiesībspēja. Ikkatra juridiskā persona ir tiesībspējīga, jo tiesībspēja pilnā apmērā piemīt tikai personām, tas ir – fiziskām personām un juridiskām personām. Privāto tiesību jomā ikkatra juridiskā persona ir pilntiesīga. Pats personas jēdziens nozīmē pilntiesību, pilnas un visaptverošas personas tiesības privāttiesiskā apgrozībā.³⁵

Par neatbilstošu likumam, doktrīnai un civiltiesiskās apgrozības drošībai jāuzskata arī tā saucamo *nepilntiesīgo juridisko personu* dibināšana, juridiskās personas statusa pretlikumīga piešķiršana, pašpasludināšana vai atzīšana saskaņā ar sekundāriem normatīviem aktiem, tiesu spriedumiem vai saskaņā ar šo veidojumu statūtiem, nolikumiem³⁶ vai saistīto organizāciju iekšējiem tiesību aktiem. Juridiskās personas var dibināt tikai ar likumu vai pamatojoties uz likuma formā ietvertu tiešu pilnvarojumu vai atļauju to darīt. Privāttiesībās darbojas princips, ka atļauts ir viss, kas nav aizliegts ar likumu, bet attiecībā uz privātpersonu dibinātām juridiskām personām to ierobežo *numerus clausus* princips.

Rīcībspēja. Ikkatra juridiskā persona ir tieši un personiski rīcībspējīga savu orgānu personā.

³⁰ Радбрух Г. Философия права. Москва: Международные отношения, 2004, с. 146.

³¹ Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 30. aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-172 par atteikumu reģistrēt "Komunisma atbalsta kustību Latvijā". Jurista Vārds, 2013, 14. maijs, Nr. 19, 23.-30. lpp.

³² Синайский В. Основы гражданского права. Выпуск I. Общая часть. Система личных прав. Авторское право. Рига: Вальтерс и Рапа, 1924, с. 193-195.

³³ Радбрух Г. Философия права. Москва: Международные отношения, 2004, с. 148.

³⁴ Plašāk sk.: Muciņš L. Ignoring the Doctrine in Legislation: the Concept of Institution [Doktrīnas ignorēšana likumdošanā: iestādes jēdziens]. No: The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. Rīga: University of Latvia Press, 2012, p. 585-595.

³⁵ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 92. lpp.

³⁶ Metodiskie norādījumi par zvērinātu advokātu biroju nolikumiem, apstiprināti ar LZAP 2000. gada 22. februāra lēmumu Nr. 128, 1.6. punkts pretlikumīgi pielīdzina advokātu biroju juridiskai personai. No: Dokumenti par advokatūras jautājumiem. Rīga: LZAP, 2011, 219. lpp.

Juridiskās personas definēšana

Juridiskās personas būtības noskaidrošanai, pazīmju uzskaitīšanai, analīzei un līdz ar to definēšanai tiesībnieki veltīja ilgu gadu. Tā austriešu tiesībnieks Edmunds Bernatciks³⁷ iestājās par to, ka juridiskās personas jēdziens jālieto arī publiski tiesiskajās attiecībās. Viņš kritizēja romānistus, ka tie reducē juridiskās personas jēdzienu, saistot to tikai ar juridiskās personas īpašumtiesisko tiesībspēju, tā rādot juridiskās personas jēdzienu kā tādu, kam piemīt tikai spēja nest īpašuma tiesības, kā arī kritizēja pieeju, ka jebkuru personu kopība atzīstama par juridisko personu. Viņš uzskatīja, ka persona ir cilvēks vai cilvēku kopiena, kurai piešķirta vai atzīta spēja (tiesības) būt par subjektīvo tiesību nesēju.³⁸

E. Bernatciks par svarīgu tiesību un juridiskā subjekta pazīmi izvirza mērķi, bet tajā pašā laikā to cieši savieno kopā ar gribas aspektu – abi šie aspekti ir būtiski, jo funkcionē tikai kopā. Bez gribas nevar tikt sasniegts mērķis, bet bez mērķa nevar noteikt gribas vektoru. Juridiskais subjekts ir jebkurš cilvēciskā mērķa nesējs, kuru valdošā tiesiskā kārtība atzīst par pašmērķi, piešķirot juridisko spēku tai gribai, kura ir nepieciešama, lai sasniegtu mērķi. Viņš uzskata: kamēr ir tiesību subjekts, kurš pats sev uzstāda juridiskās kārtības atzītu mērķi un ir tāpatīgs ar to subjektu, kuram piešķirtas tiesības izvēlēties pēc viņa ieskatiem līdzekļus šī mērķa sasniegšanai, jautājums par juridisko subjektu [juridiskās personas neesamību] nevar rasties.³⁹

Latvijas tiesas pēdējā laikā saduras ar problēmu, kurš nes materiālo atbildību un ir pieaicināms kā atbildētājs civilprocesos par Talsos notikušā ugunsdzēsēju pacēlāja avāriju ar smagām sekām. Advokatūra šo jautājumu atstāja tiesas izlemšanai, saucot tiesas priekšā visus iespējamus subjektus – valsti (Latvijas Republiku), Iekšlietu ministriju, kā arī Iekšlietu ministrijas Glābšanas un ugunsdzēsības departamentu. Kasācijas instancē, izskatot vienu no šīs grupas lietām, tiesa sadūrās ar nepieciešamību galīgi izlemt, kurš ir atbildētājs lietā un kurš atlīdzinās zaudējumus. Tiesa, vadoties no civilprocesa normām,⁴⁰ ka atbildētājs tiesā var būt tikai juridiska persona, pareizi noteica, ka juridiskā persona, kura nes materiālo atbildību, ir valsts, bet ne tās orgāni – Iekšlietu ministrija un Glābšanas un ugunsdzēsības departaments. Tiesa sava nolēmuma motivācijai gan izmantoja galvenokārt publisko tiesību normas, bet ne privāttiesību vai tiesību teorijas argumentus.⁴¹ Juridiskajā literatūrā tika mēģināts spriedumā minēto koncepciju apstrīdēt,⁴² taču tas izraisīja pamatotus iebildumus.⁴³

³⁷ Edmunds Bernatciks (1854–1919), Vīnes Universitātes profesors. Sk.: Bernatzik E. Kritische Studien über den Begriff der juristischen Personen und über die juristische Persönlichkeit der Behörden insbesondere. Archiv für öffentliches Recht. Bd. V (1890), S. 169-318.

³⁸ Bernatzik E. Kritische Studien über den Begriff der juristischen Personen und über die juristische Persönlichkeit der Behörden insbesondere. Archiv für öffentliches Recht. Bd. V (1890), S. 188-190, 193.

³⁹ Ibid., S. 232, 260, 233.

⁴⁰ Civilprocesa likums: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000, 20. jūnijs, Nr. 230/232.

⁴¹ Augstākās tiesas Senāta spriedumi: 2009. gada 16. decembra lietā Nr. SKC-579/2009, 2010. gada 24. novembra lietā Nr. SKC-226, 2011. gada 28. septembra lietā Nr. SKC-274. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/department1/ [aplūkots 28.02.2014.].

⁴² Torgāns K. Mantiskā atbildība privātajās un publiskajās tiesībās. Jurista Vārds, 2011, 15. novembris, Nr. 46, 4.–13. lpp.; Torgāns K. Valsts pārvaldes iestāžu divi statusi ir realitāte. Jurista Vārds, 2012, 20. marts, Nr. 12, 6.–9. lpp.

⁴³ Briede J., Danovskis E. Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. Jurista Vārds, 2012, 14. februāris, Nr. 7, 6.–11. lpp.; Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 163.–171. lpp.; Muciņš L. Ignoring the Doctrine in Legislation: the Concept of Institution [Doktrīnas ignorēšana likumdošanā: iestādes jēdziens]. No: The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. Rīga: University of Latvia Press, 2012, p. 585-595.

Orgāni ir juridiskās personas gribas nesēji, bet ne to tiesību subjekti, ko realizē šo orgānu griba kā juridiskās personas griba, norādīja E. Bernatciks. Tādēļ valsts un pašvaldības iestādes un amatpersonas nevar tikt atzītas par juridiskām personām, izņemot tādus gribas nesējus, kuriem piemīt pašu tiesības uz savu kompetenci⁴⁴ (piemēram, pilntiesīgas autonomas iestādes, kuras izveidotas juridiskas personas formā, kā Latvijas Banka,⁴⁵ Finanšu un kapitāla tirgus komisija,⁴⁶ bijusī Nacionālā radio un televīzijas padome,⁴⁷ kā arī tādas valsts dibinātas juridiskās personas kā Nacionālā elektroniskās plašsaziņas līdzekļu padome,⁴⁸ Rīgas ostas pārvalde un Ventspils ostas pārvalde,⁴⁹ Liepājas speciālās ekonomiskās zonas pārvalde⁵⁰ un citas, kuras arī ir pilntiesīgas).

E. Bernatciks uzskata, ka mērķa vienība un to panākošā griba ir vienīgā pazīme, kas apvieno abus organismu (cilvēka un juridiskās personas) veidus, kuri būtiski atšķiras viens no otra, jo fiziskās personas organismā gribas vienotība rodas no dabas, juridiskās personas ķermenī tā jārada no daudz un dažādām gribām, fiziskai personai ir psihiskā gribas kopība, juridiskās personas ķermenī ir gribu dažādība, kas jāapvieno par vienotu caur dažādām gribas operācijām. Ja nav mērķu kopības, nav arī vienotas gribas, jo katra persona atsevišķi ir egoists, nenotiek mērķu savienošānās. Nevar būt vienota griba tādās kopībās kā *societas*, *condominium*, *iura in re aliena* un citās līdzīgās.⁵¹ Likums nosaka, ka valsts pārvaldei, valsts un atvasināto publisko tiesību juridisko personu orgāniem un iestādēm, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav arī savas intereses, atsevišķas no juridiskās personas.⁵²

Igauņu tiesībnieks Kalevs Sāre⁵³ uzskata, ka centrālais uzdevums, kas līdz šodienai nav pilnīgi pabeigts juridiskajā teorijā, ir dilemmas atrisinājums, kur, no vienas puses, notiek juridiskās personas tiesiskā statusa piedēvēšana veidojumiem ar dažādām struktūrām un, no otras puses, juridiskās personas statusa pielīdzināšana fiziskās personas statusam. Vēsturiski dogmatiskais priekšnosacījums un galvenais iemesls konkrēta veidojuma apzīmēšanai par juridisku personu kalpo attiecīgā veidojuma patstāvīgums attiecībā ar tā dalībniekiem, taču šodien konkrēta veidojuma apzīmēšanai par juridisku personu noteicošais nav vis tas, ka minētais

⁴⁴ Bernatzik E. Kritische Studien über den Begriff der juristischen Personen und über die juristische Persönlichkeit der Behörden insbesondere. Archiv für öffentliches Recht. Bd. V (1890), S. 315-317.

⁴⁵ Par Latvijas Banku: Latvijas likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992, 4. aprīlis, Nr. 22/23, 1. pants.

⁴⁶ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000, 20. jūnijs, Nr. 230/232, 2. pants.

⁴⁷ Radio un televīzijas likums: Latvijas likums (zaudējis spēku). Latvijas Vēstnesis, 1995, 8. septembris, Nr. 137, 41. pants.

⁴⁸ Elektroniskās plašsaziņas līdzekļu likums: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010, 28. jūlijs, Nr. 118, 57. pants.

⁴⁹ Likums par ostām: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994, 12. jūlijs, Nr. 80, 7. pants.

⁵⁰ Liepājas speciālās ekonomiskās zonas likums: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997, 4. marts, Nr. 63/64, 8. pants.

⁵¹ Bernatzik E. Kritische Studien über den Begriff der juristischen Personen und über die juristische Persönlichkeit der Behörden insbesondere. Archiv für öffentliches Recht. Bd. V (1890), S. 277, 280.

⁵² Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002, 21. jūnijs, Nr. 94, 10. pants.

⁵³ Kalevs Sāre (1974), Tartu Universitātes docents. Sk.: Saare K. Eraoiguliku juriidilise isiku oigussubjektuse piiritlemine [Privāttiesību juridisko personu tiesībsubjektivitātes norobežošana]. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2004, 306 lpp.

veidojums atbilst konkrētām juridiskās personas satura pazīmēm, bet gan tas, ka tas atbilst likumdevēja gribai, kas tiek izsecināts no pragmatiskiem apsvērumiem.⁵⁴

Savukārt, ilgstoši būdams saistīts ar likumdošanas darbu, šī darba autors uzskata, ka likumdevēja (arī tiesas) gribu nedrīkst uztvert kā absolūtu. Latvijā pēc 1937. gada Civillikuma spēka atjaunošanas⁵⁵ vēl ap desmit gadu ilga periods, kad padomju tiesību ietekmē pretrunā ar likuma burtu Saeima, Ministru kabinets, pašvaldības par juridiskām personām turpināja atzīt valsts un pašvaldību orgānus un iestādes. Kaut arī tagad sekmīgi norit padomju tiesību ietekmē ieviestā jēdziena “juridiskā persona” attiecināšanas uz valsts un pašvaldību iestādēm tīrīšana no normatīvo aktu tekstiem, tomēr vēl ir spēkā esoši akti, kuros valsts un pašvaldību orgāni un iestādes nepamatoti apzīmētas par juridiskām personām.⁵⁶ Diez vai šo formulējumu, kā arī nesenā pagātnē izslēgto, bet pirms izslēgšanas ilgstoši likumu tekstos saglabāto, nepamatoti iestādēm piedēvēto juridisko personu statusu varam saukt par likumdevēja gribu. Tā Satversmes tiesas likuma⁵⁷ 1. pantā no likuma pieņemšanas dienas 1996. gadā līdz 2008. gadam bija noteikts, ka Satversmes tiesa ir juridiskā persona. Prokuratūras likuma⁵⁸ 22. pantā no likuma pieņemšanas dienas 1994. gadā bija noteikts, ka visas prokuratūras iestādes ir juridiskas personas. Pēc tam, kad autors 2012. gadā savā rakstā⁵⁹ vērsa uz to uzmanību, Prokuratūras likuma 22. pantā tika izdarīts grozījums un norāde uz juridisko personu tika svītrotā.⁶⁰ Tiesu varas iestāžu – prokuratūras organizāciju – regulējošā likumā šis formulējums mulsināja prātus gandrīz divdesmit gadu. Šeit vairāk jārunā par doktrīnas nepārziņāšanu un skaidras koncepcijas neesamību ierēdņu, kuri gatavo, apkopo un rediģē likumprojektus, galvās nekā par likumdevēja gribu.

Ja padomju tiesību palieku pārvarēšana juridiskās personas izpratnes jautājumos praksē, bet ne teorijā, liekas, tuvojas finišam, tas nenozīmē, ka nerodas jaunas, modernākas šolaiku problēmas. Notika doktrīnai neatbilstošs juridiskās personas veida ievazāšanas mēģinājums Civillikumā, pamatojot to ar Eiropas Savienības priekšrakstu izpildi.⁶¹ Tomēr, iejaucoties Latvijas tiesībniekiem un izsakot savus pamatotos doktrīnālos iebildumus (ziņotājs par likumprojektu deputāts Gaidis Bērziņš Saeimas plenārsēdē norādīja uz tiesībnieku iebildumiem, kuri izteikti par pieņemamo likumprojektu⁶²), to izdevās novērst. Tādējādi netika pieļauta jēdzie-

⁵⁴ Saare K. Eraguistliku juriidilise isiku oigussubjektsuse piiritlemine [Privāttiesību juridisko personu tiesībsubjektivitātes norobežošana]. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2004, 249. lpp.

⁵⁵ Par Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu: LR likums 14.01.1992. Ziņotājs, 1992, 30. janvāris, Nr. 4; Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantošanas tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību: LR likums 07.07.1992. Ziņotājs, 1992, 30. jūlijs, Nr. 29; Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību: LR likums 22.12.1992. Ziņotājs, 1993, 14. janvāris, Nr. 1; Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ģimenes tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību: LR likums 25.05.1993. Latvijas Vēstnesis, 1993, 08. jūnijs, Nr. 35.

⁵⁶ Rīgas dome daudzus gadus saviem departamentiem bez likumīga pamata bija piešķirusi juridiskās personas statusu.

⁵⁷ Satversmes tiesas likums: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996, 14. jūnijs, Nr. 103.

⁵⁸ Prokuratūras likums: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994, 2. jūnijs, Nr. 65.

⁵⁹ Muciņš L. Juridiskās personas jēdziens. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 167. lpp.

⁶⁰ Grozījumi Prokuratūras likumā: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012, 12. decembris, Nr. 195.

⁶¹ Likumprojekts Grozījumi Civillikumā, Nr. 537/Lp11. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/905538D730B6102CC2257B3B003A17D1?OpenDocument>. [aplūkots 28.02.2014.].

⁶² Saeimas sēdes 2013. gada 4. aprīļa stenogramma, likumprojekts Nr. 537/Lp11, darba kārtības 31. punkts. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/164#LP0536_232. [aplūkots 28.02.2014.].

na "publisko tiesību juridiskā persona" ievazāšana Civillikumā (grozījumi bija pieņemti jau divos lasījumos), kur tāds termins līdz šim neeksistē un, cerams, neparādīsies arī nākotnē, un līdz ar to novērsta daļas valsts un pašvaldību iestāžu atzīšana par juridiskām personām, jo, aplūkojot tuvāk minēto problēmu, tā izrādījās atrisināma ar pavisam cita satura Civillikuma grozījumiem.⁶³

K. Sāre uzskata – ja iepriekš likumā, doktrīnā vai citur definē juridiskās personas jēdzienu un nosaka tā pazīmes, vēlāk prakses radītajos juridisko personu veidos un paveidos nevar atrast skaidru atbilstību šim iepriekš noteiktām definīcijām un pazīmēm. Skaidras atbilstības trūkst galvenokārt tāpēc, ka juridiskā persona tiesiskajā kārtībā neeksistē tikai viena veida organizācijas formā, bet gan atšķirīgos veidos un paveidos, kas principā atšķiras kā pēc iekšējās struktūras (ir zināmas korporācijas, citas personu apvienības, autonomas iestādes, starp kurām atkal ir zināmi papildu paveidi), tā arī civiltiesiskās atbildības spējas īstenošanas (apvienības, kas savu darbību vada pašas ar viena vai vairāku dalībnieku starpniecību, un tās, kuru darbību vada sveša persona) un atbildības apjoma (ekskluzīva juridiskās personas atbildība vai subsidāra vai solidāra dalībnieku atbildība reizē ar juridisko personu). Ņemot vērā atšķirīgus juridisko personu veidus un viņu raksturīgās pazīmes, var runāt par institūtu, kas pastāvīgi attīstās tālāk. Visa veida juridiskās personas viennozīmīgi raksturo tām piešķirtais juridiskais statuss spēkā esošajā tiesiskajā kārtībā un tiesībspējā kā to blakus parādība.⁶⁴

Šī darba autors pievienojas K. Sāres uzskatam, ka, iepriekš nosakot juridiskās personas jēdzienu un tā pazīmes, vēlāk prakses radītajos juridisko personu veidos un paveidos ne vienmēr var atrast skaidru atbilstību iepriekš noteiktām definīcijām un pazīmēm. Tomēr jāatzīmē, ka nekas cits kā tikai iepriekš minētās juridiskās personas pazīmes un to summa, lai arī ne pilnīgi tāpatīgi, palīdz nošķirt juridisko personu no tādām vienībām, kuras nav juridiskās personas, bet atsevišķos gadījumos tikai tiesību subjekti vai pat nav tiesību subjekti vispār, no fiziskas personas jēdziena, no juridiskās personas orgāna, pilnvarnieka un citiem ar juridisko personu līdzīgiem vai saistītiem jēdzieniem. Autors uzskata, ka juristam, kurš cenšas inducēt juridiskās personas esamību vai neesamību, nav nekādu citu mērvienību kā tikai doktrīnas izstrādātais juridiskās personas pazīmju kopums, kā arī fiziskās personas jēdziens un tā pazīmes, ko var izmantot salīdzināšanai. Autors juridiskās personas pazīmes iedala obligātās pazīmēs (personība, ķermenis, īpašums, griba, tiesībspēja) un dispozitīvās pazīmēs (organizācija, substrāts, orgāni, rīcībspēja), kur dispozitīvās pazīmes ir ar obligātu raksturu, bet, ņemot vērā visu pazīmju summu, atsevišķiem juridisko personu veidiem un paveidiem var arī nepiemist kāda no šīm pazīmēm (valstij, lietu kopībām u. c.) vai arī varam konstatēt atsevišķu pazīmju izpausmes īpatnības.

Latviešu tiesībnieks Konstantīns Čakste pēc Civillikuma pieņemšanas 1940. gadā definē, ka juridiskās personas ir tās sociālās vienības vai lietu kopības, kuras likums atzīst par tiesību subjektiem, piešķirot viņiem juridisko personību.⁶⁵ Diemžēl šāda definīcija, kaut arī nav apstrīdama, tomēr neatklāj juridiskās personas jēdzienu (līdzīgi varam teikt, ka romiešu tiesībās pilntiesīgas fiziskās personas ir tie cilvēki, kurus likums atzīst par tiesību subjektiem, piešķi-

⁶³ Grozījumi Civillikumā: Latvijas likums. Latvijas Vēstnesis, 2013, 12. jūnijs, Nr. 112.

⁶⁴ Saare K. Eraoigusliku juriidilise isiku oigussubjektsuse piiritlemine [Privāttiesību juridisko personu tiesībsubjektivitātes norobežošana]. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2004, 249. lpp.

⁶⁵ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 40. lpp.

rot viņiem personību). Arī par Igaunijas civillikodeksa Vispārējās daļas likuma 24. panta formulējumu, ka “juridiskā persona ir uz likuma pamata dibināts tiesību subjekts”,⁶⁶ varam teikt to pašu. Latvijas Civillikuma 1407. pants nemin likumu kā obligātu juridiskās personas tiesībsubjektivitātes pamatu, taču tas izriet no doktrīnas (skatīt 3. nodaļu – personība un tiesībspēja). Juridiskās personas formulējumam likumā, ņemot vērā, ka juridiskā persona var tikt dibināta tikai uz vēl vismaz vienas likuma normas (speciālās normas) pamata, jābūt atvērtam un pietiekami vispārīgam, kam atbilst Civillikuma 1407. panta formulējums, kas definējams kā vispārīga⁶⁷ tiesību norma ar deklaratīvu, ne definitīvu saturu.

Iespējams, jāieklausās romiešu juristu secinājumā, kas saglabāties līdz mūsu dienām tiesību pieminekļi *Corpus Iuris Civilis*, kur norādīts: *Omnis definitio* [ikviena noteikšana] *in iure civili* [civiltiesībās] *periculosa est* [ir bīstama] (D.50.17.202).⁶⁸

Secinājumi

1. Juridiskā persona ir pāri tiesību nozarēm stāvošs tiesību institūts.
2. Tieši tiesību zinātne ir izstrādājusi juridiskās personas jēdzienu, tās klasifikācijas pamatprincipus, juridiskās personas pazīmes un to kopumu, kuras likumdevējam un tiesām tiesiskā valstī jārespektē.
3. Sakarā ar juridiskās personas veidu un paveidu dažādību un daudzveidību uzmanīgs un gudrs likumdevējs parasti izvairās dot juridiskās personas visaptverošu un izsmelšu legāldefinīciju, kādēļ šajā jomā doktrīnai neapšaubāmi dodama priekšroka.
4. Jebkura persona, arī juridiskā persona, privāttiesību jomā ir ar pilnu tiesībspēju, tādējādi jebkura juridiska persona ir privāttiesiski pilntiesīga.
5. Juridisko personu klasifikācijā likumdevējam un tiesām jācenšas izvairīties no kumulatīvās juridisko personu klasifikācijas (publisko tiesību juridiskās personas un privāto tiesību juridiskās personas), bet pielietojama alternatīvā (izslēdzošā) un dihotomiskā klasifikācija (juridiskās personas ar publiski tiesisku kompetenci un juridiskās personas bez publiski tiesiskās kompetences), kā arī jāspēj saskatīt Civillikuma 1407. pantā jau nostiprinātā juridisko personu alternatīvā un dihotomiskā klasifikācija (juridiskās personas – personu apvienības un juridiskās personas – nodibinājumi), kas juridisko personu izpratnei ir daudz svarīgāka.
6. Juridiskās personas formulējums Civillikuma 1407. pantā izveidots ar neapstrīdamu juridisko personu veidu nomināciju un to klasifikāciju, šis formulējums ir pietiekami vispārējs un atvērts, tas atzīstams par vispārēju tiesību normu ar deklaratīvu saturu. Grozījumi un papildinājumi, ņemot vērā, ka attiecībā uz jebkuru juridisko personu vai tās veidu un paveidu nepieciešams pieņemt vēl vismaz vienu speciālo likuma normu, šajā likuma pantā nav nepieciešami.

⁶⁶ Saare K. Juriidilised isikud. No: Varul P, Kull I, Kove V. u. c. Tsuviliseadustiku üldosa seadus. Tallin: Kirjastus Juura, 2010, 80. lpp.

⁶⁷ Neimanis, J. Ievads tiesībās. Rīga: autora izdevums, 2004, 58.–59. lpp.

⁶⁸ Дигесты Юстиниана. Кофанов Л. (ред.). Москва: Статут, 2005, т. VII, п/т 2, с. 563.

**KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU
SEKCIJA**

DOKUMENTA JURIDISKAIS SPĒKS

VALIDITY OF DOCUMENT

Uldis Krastiņš, Dr. habil. iur.

LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

The subject of the current paper analyses the concept of document and its constituent elements under the Criminal Law Article 275. The strongest emphasis has been attributed to the understanding of validity of document in law. The content of the concept of document, which doesn't provide rights immediately, but is obligatory in order to receive such rights in future (for example, a right to receive a credit from a bank) has been disclosed. A forgery of such document is also a criminal offence under the Criminal Law Article 275, therefore a proposal to amend the content of the Criminal Law Article 275 has been given.

Atslēgvārdi: Krimināllikums, noziedzīgs nodarījums, kvalifikācija, dokuments, juridiskais spēks, viltojums.

Key words: Criminal Law, criminal offence (corpus delicti), qualification (of criminal offence), document, validity in law, forgery.

Valsts saimnieciskā darbība, sociālo pasākumu risinājumi, valsts pārvaldes darbība, kā arī fizisko vai juridisko personu savstarpējās attiecības lielā mērā nav iedomājamas bez juridiska nostiprinājuma noteiktas formas un satura dokumentācijā. Taču atbilstoša dokumenta esamība nereti vēl negarantē likumā, citā tiesību normatīvajā aktā vai līgumā noteiktās subjektu savstarpējo attiecību tiesības un pienākumus, jo tiesības un pienākumus nostiprinošie dokumenti var tikt viltoti, sagrozot dokumenta saturu vai izmainot dokumentam noteikto formu, un pēc tam tie ļaunprātīgi tiek izmantoti, nodarot, kā liecina tiesu prakse, nopietnu kaitējumu tiesību subjektu ar likumu aizsargātajām interesēm.

Nolūkā aizsargāt ar likumu garantēto tiesisko attiecību subjektu intereses dokumentu apgrozības sfērā, valsts ar savu varu vairākās Krimināllikuma normās ir paredzējusi atbildību gan par dokumentu viltošanu, gan par viltotu dokumentu izmantošanu (realizēšanu).

Turpmāk būs runa galvenokārt par KL 275. un 327. pantu, jo šajās normās ir ietverti kopēji kriminālatbildības nosacījumi par dokumentu viltošanu un to izmantošanu. Citas normas, kas arī satur līdzīgas sodāmas darbības, attiecas uz šaurāku pielietojuma jomu. Piemēram, KL 92. panta pirmajā daļā ir paredzēta atbildība par parakstu vākšanas, vēlēšanu un tautas nobalsošanas dokumentu viltošanu u. c.

Tātad Krimināllikuma (turpmāk arī – KL) 275. pantā ir paredzēta atbildība par dokumenta, kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem, viltošanu, kā arī par viltota dokumenta realizēšanu vai izmantošanu. Savukārt KL 327. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums attiecas uz īpašu nodarījuma subjektu – valsts amatpersonu – un formulēts šādi: par dokumenta viltošanu vai par apzinātu viltota dokumenta izsniegšanu vai izmantošanu, ja to izdarījusi valsts amatpersona (dienesta viltojums).

Te vietā atzīmēt, ka šī panta redakcija nav juridiski īsti korekta, jo runa jau nav par to, ka dokuments apzināti vai neapzināti ir ticis izsniegts. Grūti iedomāties, ka amatpersona dokumentu viltojusi vai to izsniegusi, piemēram, atrodoties bezsamaņā, miegā vai citādā savu rīcību neapzinošā stāvoklī. Ja tā būtu, tad tā nav krimināla darbība, jo krimināltiesībās tiek atzīts viedoklis, ka neapzināta darbība vai bezdarbība nav kriminālā kārtā sodāma.

Tātad panta jēga ir tāda: 1) valsts amatpersona dokumentu ir viltojusi (neapzināti tādu darbību nevar izdarīt); 2) vai viltotu dokumentu izmantojusi vai izsniegusi, apzinoties, ka tas ir viltots. Tātad atbildības uzsvars subjektīvi liekams nevis uz darbību, kas izpaudusies kā dokumenta viltošana, tā izmantošana vai izsniegšana, bet gan uz dokumenta saturu – viltojumu attiecīgajā dokumentā, un šis apstāklis dokumenta izsniedzējam vai izmantotājam ir bijis zināms.

Tādējādi KL 327. panta pirmā daļa būtu izsakāma šādā redakcijā: (1) Par dokumenta viltošanu vai par viltota dokumenta izsniegšanu vai izmantošanu, apzinoties, ka dokuments ir viltots, ja to izdarījusi valsts amatpersona (dienesta viltojums).

Pamatjautājums, kas jārisina tiesu praksē un arī krimināltiesību teorijā, ir jautājums par dokumenta jēdzienu. No tā izriet tālākais par dokumenta saturu un formu, kas savukārt saistās ar dokumenta juridiskā spēka izpratni. Šie jautājumi atsevišķos aspektos tiesu praksē un arī juristu publikācijās ik pa laikam viennozīmīgi netiek traktēti. Turpmākais raksta izklāsts veltīts atšķirīgu viedokļu analīzei šajos jautājumos, un izteikti ierosinājumi iespējamiem to risinājumiem.

Pēdējā izdotajā mācību grāmatā,¹ pamatojoties uz normatīvo regulējumu, kas bija ietverts Latvijas Republikas Ministru kabineta 1996. gada 23. aprīļa noteikumos Nr. 154 “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi”,² izteikts šāda satura dokumenta formulējums: dokuments ir jebkurā veidā un materiālā ierakstīta informācija, ko rada, saņem un uzglabā jebkura Latvijas Republikas valsts pārvaldes iestāde, uzņēmums, uzņēmēj sabiedrība un uzņēmēj sabiedrības apvienība, kā arī sabiedriskā un reliģiskā organizācija vai fiziska persona.

Šie Ministru kabineta noteikumi gan ir atcelti, un jaunajos tāda paša nosaukuma 2010. gada 28. septembra noteikumos Nr. 916³ dokumenta tik izvērsta satura formulējums nav dots.

Toties 2010. gada 6. maija Dokumentu juridiskā spēka likuma⁴ 1. pantā dokumenta jēdziens dots saturiski pietiekami plaši: dokuments ir jebkura rakstveida informācija, ko rada jebkurš publisko vai privāto tiesību subjekts (piemēram, valsts vai pašvaldības institūcija, privāto tiesību juridiskā persona, fizisko vai juridisko personu apvienība, notārs, tiesu izpildītājs) vai fiziska persona.

Pozitīvi vērtējams šajā dokumenta jēdzienā ir tas, ka skaidri noteikts fizisko un juridisko personu vispārināts tiesību subjektu loks, tajā skaitā fiziskas personas, ar ko novērstas domstarpības par to, vai privātpersonas var būt par tiesisko attiecību subjektiem, ja netiek ievērotas dokumenta formas prasības, kādas bija paredzētas

¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 669. lpp.

² Latvijas Republikas Ministru kabineta 1996. gada 23. aprīļa noteikumi Nr. 154 “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi”. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 1996, Nr. 12; 2005, Nr. 20.

³ Latvijas Republikas Ministru kabineta 2010. gada 28. septembra noteikumi Nr. 916 “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi”. Latvijas Vēstnesis, 2010, 14. oktobris, Nr. 163.

⁴ Dokumentu juridiskā spēka likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010, 19. maijs, Nr. 78.

kā nepieciešamas atbilstoši atceltajiem 1996. gada 23. aprīļa Ministru kabineta noteikumiem Nr. 154 "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi".

Nedaudz precizējot jēdziena saturu, dokumentu varētu formulēt šādi: dokuments ir rakstveidā, elektroniski vai citādā formā nostiprināta informācija, ko rada jebkurš publisko vai privāto tiesību subjekts.

Jāatzīmē, ka tiesu prakse arī vadās no tiesību normatīvajos aktos norādītā subjekta loka, tas ir, kas var būt par dokumentu izdevējiem, kā arī tiek minēti atsevišķi dokumenti, kas ir dokumentu viltošanas un izmantošanas priekšmeti KL 275. un 327. panta nozīmē, ja tie dod kādas tiesības vai atbrīvo no tiesiskiem pienākumiem.

Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 8. jūnija lēmumā lietā Nr. SKK-78/2010 ir uzskaitītas dokumentu grupas pēc tā, kas tos izdod: valsts un pašvaldību iestāžu, organizāciju, uzņēmēj-sabiedrību izdotie personas identitāti apliecinājoši dokumenti, kuri satur personas fotogrāfiju, vārdu, uzvārdu, personas kodu (piemēram, pase, transportlīdzekļa vadītāja apliecība, policista dienesta apliecība u. c.), citi valsts un pašvaldību iestāžu, organizāciju, uzņēmēj-sabiedrību izdoti dokumenti; citi dokumenti, tajā skaitā arī privātpersonu izdoti dokumenti.⁵

Tiesu nolēmumos minēti vēl citi dokumentu veidi ar juridisku nozīmi, piemēram, personu apliecinājoši dokumenti, rēķins-faktūra, preču pavadzīme – rēķins, tāme, protokoli par darījumiem, pilnvara, pirkuma līgums u. c.⁶

Nozīmīgi, ka šajā dokumentu veidu uzskaitījumā nav minēti tikai oficiālie dokumenti, ar kuriem savā laikā saprata valsts varas un pārvaldes vai valstisko sabiedrisko organizāciju izdotos dokumentus. Atbilstoši tādai nostādnei Latvijas Kriminālkodeksa 190. pantā, kas bija spēkā līdz 1999. gada 1. aprīlim, bija paredzēta kriminālatbildība vienīgi par oficiālu dokumentu viltošanu un izmantošanu.⁷ Spēkā esošajā Krimināllikumā oficiālu dokumentu kategorija netiek nodalīta.

Norādot dokumentu veidu skaitā arī privātpersonu izdotos dokumentus, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments ir pateicis, ka par dokumentu krimināltiesiskā nozīmē var uzskatīt jebkuru attiecīga satura dokumentu, neatkarīgi no tā izdevēja subjekta, ja kādas tiesiskās intereses (dod tiesības vai atbrīvo no pienākumiem) skar dokumenta saturu.

Par dokumenta formālo pusi publiskajā telpā dažubrīd ir pausti visai atšķirīgi viedokļi. Daudzējādā aspektā īpašu interesi izraisīja Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 17. septembra lēmums Nr. SKK-359-10, ar kuru zemākstāvošo tiesu instanču lēmumi tika atcelti un krimināllieta izbeigta.

Šajā lietā kāda persona saskaņā ar KL 275. pantu tika apsūdzēta un pirmās instances tiesā notiesāta par sabiedriskā transporta braukšanas talona viltošanu. Augstākā tiesa savā lēmumā norādīja, ka braukšanas talons KL 275. panta izpratnē nav dokuments, jo nesatur visus dokumenta rekvizītus (paraksts, dokumenta datums u. c.) atbilstoši Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumiem

⁵ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 8. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-78/2010. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.

⁶ Par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Jurista Vārds, 2007, 16. janvāris, Nr. 3.

⁷ Latvijas kriminālkodekss. Komentāri pie atsevišķiem Kriminālkodeksa pantiem. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.

un Dokumentu juridiskā spēka likumam.⁸ Tātad, balstoties vienīgi uz formāliem apsvērumiem, Augstākās tiesas nolēmumā tika apiets jautājums par to, vai braukšanas biļete nav pieskaitāma pie tādiem dokumentiem, kas dod noteiktas tiesības, tas ir, tiesības izmantot transportlīdzekli.

Sakarā ar šo Augstākās tiesas lēmumu žurnālā "Jurista Vārds" bija publicēts analītisks raksts,⁹ kurā tika apstrīdēts lēmuma juridiskais pamatojums divos galvenajos aspektos: 1) bija norāde uz Ministru kabineta 2007. gada 11. decembra noteikumu "Sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanas un izmantošanas kārtība" IV nodaļas "Biļešu un citu braukšanas dokumentu obligātie rekvizīti" 51. pantu, saskaņā ar kuru braukšanas talons tiek atzīts par dokumentu, ja tas satur šajā pantā paredzētos rekvizītus; 2) braukšanas talons dod noteiktas tiesības – izmantot sabiedriskā transporta pakalpojumus.

Analizējot jautājumu par dokumenta formālo pusi, der atcerēties profesora P. Minca savulaik rakstīto, ka arī mūsu laikos (iepriekš bija viņa norāde uz Seno Romu – aut. piez.), sevišķi mehāniski izgatavojot lielu skaitu aktu, kas vienādi pēc satura un atšķiras tikai sīkumos (piem., ar numerāciju), paraksts nav vajadzīgs tur, kur apstākļi izslēdz katras šaubas par personu vai iestādi, no kuras dokuments iziet (piem., uz dzelzceļa vai tamlīdzīgām biļetēm).¹⁰

Risinot jautājumu par dokumenta formas prasībām, jāpatur vērā, ka dokumentu noformēšanas prasības ir atkarīgas no regulējamās jomas (valsts pārvaldība, saimnieciskā darbība, sabiedrisko organizāciju darbība, sociālā, privātā joma u. tml.). Jaunie 2010. gada 28. septembra "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi"¹¹ tagad nosaka, ka arī citos normatīvajos aktos var būt noteiktas īpašas prasības atsevišķu dokumentu veidu izstrādāšanai un noformēšanai.

Pamatojoties uz iepriekšējo konkrētā dokumenta faktisko un juridisko analīzi, ir pietiekams pamats uzskatīt, ka transportlīdzekļa braukšanas biļete ir atbilstošas formas dokuments, kas dod tiesības izmantot transporta pakalpojumu.

Atliek vēl piebilst, ka attiecīga dokumenta formas prasību ievērošanai, protams, ir nozīme, bet tikai tādos gadījumos, ja normatīvais regulējums to obligāti noteicis (piemēram, notāra apliecinājums) vai ja to neievērošana traucē saprast un ievērot dokumenta saturu.

Dokumenta jēdziens krimināltiesiskā nozīmē ir cieši saistīts ar tā viltošanu, kas veido KL 275. un 327. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi – noziedzīgās darbības ārējo izpausmi.

Mācību literatūrā atrodam šāda satura dokumenta viltošanas skaidrojumu: par dokumenta viltošanu atzīstama neīsta dokumenta izgatavošana vai īsta dokumenta falsifikācija (izdzēšot, izkodinot vai labojot esošo tekstu, pierakstot tam jaunu tekstu u. tml.).¹²

Iepriekšminētais dokumentu viltošanas paņēmieni uzskaitījums nav izsmeltošs. Var norādīt, piemēram, uz tādiem dokumentu viltošanas paņēmieniem kā

⁸ Latvijas Republikas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-350/10. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2010/skk%20350.doc [aplūkots 24.01.2014.].

⁹ Zaļuma Z. Dokumenta jēdziens Senāta Kriminālietu departamenta nolēumos. Jurista Vārds, 2010, 23. novembris, Nr. 47.

¹⁰ Mincs P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, 1939, 177. lpp.

¹¹ 5. Latvijas Republikas Ministru kabineta 2010. gada 28. septembra noteikumi Nr. 916 "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi". Latvijas Vēstnesis, 2010, 14. oktobris, Nr. 163.

¹² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 676. lpp.

atsevišķu dokumentu daļu vai fotogrāfijas nomaiņa uz dokumenta, dokumenta veidlapas viltojums vai citāds dokumenta satura izkropļojums.

Tādā veidā dokumentu viltošanas jēga tradicionāli tiek skaidrota Latvijas krimināltiesībās. Profesors P. Mincs jau 1939. gadā izdotajā mācību grāmatā rakstīja, ka no ārējās puses neīsta dokumenta izgatavošana var izpausties divējos paņēmienos: a) kā neīsta dokumenta sastādīšana, kur pietiek parakstīt zem teksta svešu vārdu bez attiecīga pilnvarojuma uz to vai ierakstīt nepatiesu tekstu virs īsta blanco paraksta, vai b) kā īsta dokumenta pārtaisīšana.¹³

Abos dokumenta viltošanas gadījumos kopīgs ir tas, ka tas ir viltots, jo tajā atspoguļotie fakti, notikumi, procesi un citādi realitāti atspoguļojoši apstākļi neatbilst patiesībai vai nepatiesi tiek pasniegti, cenšoties tiem piedot ticamību, lai iegūtu sev vai citam kādas tiesības vai atbrīvotos no pienākumiem.

Turpmāk par dokumenta juridisko spēku. Dokumenta juridiskais spēks ir dokumenta īpašība (pazīmju kopums, statuss), kas nodrošina iespēju izmantot dokumentu kādas darbības veikšanai, tiesību īstenošanai un likumīgo interešu aizstāvībai.¹⁴

Ar likumīgām interesēm jāsaprot ne tikai kāda materiāla labuma gūšana; tie var būt arī citi labumi, kas dod iespēju ar konkrētā dokumenta palīdzību likumīgā ceļā iegūt kādas privilēģijas, priekšrocības vai atvieglojumus.

Taču ne katrs dokuments, kas satur kādu informāciju, ir KL 275. un KL 327. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma apdraudējuma priekšmets (arī citu Krimināllikuma pantu satura nozīmē, kuros paredzēta atbildība par dokumentu viltošanu un/vai izmantošanu). KL 275. panta pirmajā daļā ir runa tikai par tādu dokumentu viltošanu, realizēšanu vai izmantošanu, kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem.

Tas nozīmē, ka kriminālatbildība draud tikai par tādu dokumentu viltošanu, realizēšanu vai izmantošanu, kuri risina tiesiskas attiecības starp publisko un privāto tiesību subjektiem. Cita informācija, kas ietverta kādā dokumentā (piemēram, personisko intīmo attiecību izklāsts vēstulē), neattiecas uz tiesiskajām attiecībām, tāpēc nav KL 275. vai KL 327. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma apdraudējuma priekšmets. Tādas un līdzīga rakstura darbības, kas izpaudušās kādas informācijas sagrozišanā (viltošanā), bet nepiešķir tiesības vai neatbrīvo no pienākumiem, atrodas ārpus kriminālās represijas robežām šo pantu izpratnē.

Tāpēc neizpratni rada Saeimas Juridiskajā komisijā iesniegtais priekšlikums no KL 275. panta pirmās daļas izslēgt vārdus “kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem”. Diemžēl šis KL 275. panta pirmās daļas grozījums Saeimas plenārsēdē jau ir pieņemts divos lasījumos. Jāatzīst, ka tas ir ticis izdarīts bez jebkāda vēra ņemama juridiska vai praktiska rakstura pamatojuma, kāpēc kriminālatbildības joma būtu tik nopietni jāpaplašina, attiecinot kriminālatbildību uz ikviena dokumenta viltošanu.

Vēl par vienu raksta tēmas aspektu. Krimināllikuma 275. panta piemērošanas pirmstiesas un arī tiesu praksē ilgāku laiku pastāvēja problēma – kā vērtēt dokumentu, kas iesniegts iestādē vai komercuzņēmumā, lai apliecinātu ziņas, kuras jāsniedz labuma devējam, bet kuras pašas par sevi vēl nedod cerēto labumu. Runa ir, piemēram, par viltotiem dokumentiem, ko kredītaņēmējs sakarā ar kredīta devēja

¹³ Mincs P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, 1939, 178. lpp.

¹⁴ Krastiņš U., Liholaļa V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 670. lpp.

pieprasījumu atbilstoši aizdevuma līguma noteikumiem iesniedz, lai apliecinātu savas iespējas atgriezt saņemto kredītu. Kriminālatbildības risinājums šādos un līdzīgos gadījumos ir atkarīgs no tā, vai šādi dokumenti dod kādas tiesības, tas ir, vai šādiem dokumentiem, kas nedod tūlītēju cerēto labumu, bet kas ir tomēr obligāti nepieciešami, lai to iegūtu, ir juridiskais spēks KL 275. panta izpratnē.

Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas uzdevumā 2012. gada nogalē veicu tiesu prakses izpēti lietās par kredīta vai cita aizdevuma negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu (KL 210. pants). Atklājās visai pretrunīga tiesu prakse jautājumā par to, vai kredītiestādes pieprasītie dokumenti kredīta saņemšanai ir dokumenti, kas dod kādas tiesības. Izpētitajās krimināllietās tiesas šāda veida dokumentu viltošanu atzina gan par sodāmu saskaņā ar KL 275. pantu, gan šādā apsūdzībā attaisnoja vai pirmstiesas procesā nebija celta apsūdzība saskaņā ar KL 275. pantu (apmēram līdzīgās daļās).

Pamatojoties uz izpētītās tiesu prakses materiāliem un apkopojumā izteiktajiem priekšlikumiem, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments atzina, ka par dokumentu, kas piešķir tiesības, jāatzīst arī tāds dokuments, kas, kaut arī tūlīt nedod tiesības sasniegt vēlamo rezultātu, tomēr ir obligāti nepieciešams, lai iegūtu tiesības tālākai rīcībai ar mērķi sasniegt gala rezultātu, konkrētajā gadījumā saņemt kredītu vai citu aizdevumu KL 210. panta izpratnē.

Konkrēti – tika atzīts, ka kredīta ņēmēja darbavietu un ienākumus apliecinoša izziņa, VSAA izziņa par sociālās apdrošināšanas iemaksām un ienākumiem pirms nodokļu nomaksas, kas iesniedzami kredīta devējam, ir dokumenti, kas dod noteiktas tiesības, jo bez šādu dokumentu iesniegšanas atbilstoši kredīta izsniedzēja līgumā paredzētajiem noteikumiem kredītu saņemt nav iespējams.¹⁵

Šāda veida dokumentu varētu dēvēt par starpdokumentu kādu tiesību iegūšanai. Kaut vai viena tāda dokumenta viltošana un/vai viltota dokumenta izmantošana, lai saņemtu kredītu vai citu aizdevumu, ir noziedzīgs nodarījums, kas paredzēts KL 275. pantā.

Ja par iepriekšminētās problēmas risinājumu pastāvēja dažādi viedokļi gan pirmstiesas procesā, gan tiesu praksē, tad jautājumā par to, vai par dokumentu, kas piešķir tiesības, ir pamats uzskatīt īpašnieka parakstu par atļauju reģistrēt citas personas uzņēmumu savā nekustamajā īpašumā, kura jāiesniedz Latvijas Valsts uzņēmumu reģistrā, ja kāda persona grib reģistrēt savu uzņēmumu, pirmstiesas iestādēs bija visumā noraidoša nostāja, un šāda paraksta viltošana netika atzīta par krimināli sodāmu.

Pēc Augstākās tiesas viedokļa izteikšanas jautājumā par to dokumentu juridisko nozīmi, kas nepieciešami kredīta vai cita aizdevuma saņemšanai, tiesās sākušas ienākt lietas, kurās pie kriminālatbildības saskaņā ar KL 275. pantu tiek sauktas personas, kuras viltojušas dokumentu, kas satur parakstu par piekrišanu konkrētai personai piederošajā īpašumā reģistrēt citas personas uzņēmumu, kā arī par šāda viltota dokumenta izmantošanu, tas ir, iesniegšanu Valsts uzņēmumu reģistrā.

Tātad pamatoti sāk veidoties tiesu prakse, ka par dokumentu, kas piešķir tiesības, tiek atzīts arī īpašnieka paraksts par to, ka viņš savā nekustamajā īpašumā kādai personai atļauj reģistrēt uzņēmumu, jo bez šādas atļaujas uzņēmuma

¹⁵ Par tiesu praksi, izskatot krimināllietas par kredīta un citu aizdevumu negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu. Pieejams: www.at.gov.lv/tiesasinformacija/tiesu_prakses_apkopojumi/kriminaltiesibas [aplūkots 24.01.2014.].

reģistrācija nav iespējama. Tas savukārt nozīmē to, ka šāda dokumenta viltošana un/vai izmantošana ir sodāma saskaņā ar KL 275. pantu.

Atgriežoties pie situācijas, ka Saeimas izskatīšanā ir priekšlikums izslēgt no KL 275. panta pirmās daļas vārdus “kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem”, jāsecina, ka šāda priekšlikuma pamatā, iespējams, bija visai daudzie gadījumi, kad uzņēmumi tika reģistrēti uz viltoto parakstu (piekrišanas reģistrēt savā īpašumā) pamata, jo tie izrādījās fiktīvi un nebija atrodamī, taču vainīgās personas netika sauktas pie kriminālatbildības. Uzskatot, ka šāda prakse ir jāmaina, arī radās priekšlikums grozīt KL 275. panta pirmās daļas saturu.

Tāda KL 275. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmeta – dokumenta – jēdziena paplašināšana nav attaisnojama no kriminālās represijas nevajadzīgas izmantošanas viedokļa, tāpēc, lai aizkavētu nepamatota grozījuma izdarišanu KL 275. panta pirmajā daļā, bet tajā pašā laikā šajā pantā norādītu arī uz tādiem dokumentiem, kas gan nedod tūlītēju vēlamu gala rezultātu, bet tomēr var radīt tiesiskas attiecības, jo ir obligāti nepieciešami atbilstoši likuma vai līguma prasībām, tad vajadzības gadījumā par to varētu norādīt KL 275. panta pirmās daļas dispozīcijā.

Tieslietu ministrijas pastāvīgajā Krimināllikuma darba grupā esmu ierosinājis KL 275. panta pirmo daļu izteikt šādā redakcijā (priekšlikums neskar zīmoga un spiedoga viltošanu, tā realizēšanu vai izmantošanu): (1) Par dokumenta, tas ir, rakstveidā, elektroniski vai citādā veidā nostiprinātu informāciju, kas var radīt (tā būtu norāde uz starpdokumentu), rada, groza vai izbeidz tiesiskās attiecības starp publisko un privāto tiesību subjektiem, viltošanu, kā arī par viltota dokumenta realizēšanu vai izmantošanu, soda...

Jāpiezīmē gan, ka šāds KL 275. panta pirmās daļas redakcijas ierosinātais grozījums būtu nepieciešams, ja arī uz trešo lasījumu Saeimas plenārsēdē tiktu uzturēts priekšlikums par vārdu “kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem” izslēgšanu, jo patiesībā vārdi “kas piešķir tiesības” attiecas arī uz iepriekš analizētajiem gadījumiem. Gan kredīta saņemšanai nepieciešamie dokumenti, gan īpašnieka paraksts par atļauju viņa nekustamajā īpašumā reģistrēt kādas citas personas uzņēmumu, ir dokumenti, kas dod noteiktas tiesības, par ko iepriekšējā analizē tika norādīts.

Kopsavilkums

Dokuments ir rakstveidā, elektroniski vai citādā formā nostiprināta informācija, ko rada jebkurš publisko vai privāto tiesību subjekts.

Dokumenta juridiskais spēks ir dokumenta īpašība (pazīmju kopums, statuss), kas nodrošina iespēju izmantot dokumentu kādas tiesiskas darbības veikšanai, tiesību īstenošanai vai publisko un privāto tiesību subjektu citu likumīgo interešu aizstāvībai.

Par dokumenta viltošanu atzīstama neīsta dokumenta izgatavošana vai īsta dokumenta satura izkropļošana, izkasinot vai labojot esošo tekstu, pierakstot jaunu tekstu dokumentā, nomainot dokumenta atsevišķu daļu, fotogrāfiju, izgatavojot neīstu dokumenta veidlapu un ierakstot tajā vēlamu tekstu u. tml.

Abos iepriekšminētajos dokumenta viltošanas gadījumos kopīgs ir tas, ka tas ir viltots, jo tajā atspoguļotie fakti, notikumi, procesi un citādi realitāti atspoguļojoši apstākļi neatbilst patiesībai vai nepatiesi tiek pasniegti, cenšoties tiem piedot ticamību, lai iegūtu sev vai citam kādas tiesības vai atbrīvotos no pienākumiem.

Jautājumā par dokumenta formas prasībām jāpatur vērā, ka dokumentu noformēšanas prasības ir atkarīgas no regulējamās jomas (valsts pārvaldība, saimnieciskā darbība, sabiedrisko organizāciju darbība, sociālā, privātā joma u. tml.). Jaunie 2010. gada 28. septembra “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtības noteikumi” tagad nosaka, ka arī citos normatīvajos aktos var būt noteiktas īpašas prasības atsevišķu dokumentu veidu izstrādāšanai un noformēšanai.

Par dokumentu, kas piešķir tiesības, jāatzīst arī tāds dokuments, kas, kaut arī tūlīt nedod tiesības iegūt gribēto rezultātu, tomēr ir obligāti nepieciešams, lai iegūtu tiesības tālākai rīcībai, kuras mērķis jau ir sasniegt sev vēlamu gala rezultātu.

Kredīta ņēmēja darbavietu un ienākumus apliecinoša izziņa, VSAA izziņa par sociālās apdrošināšanas iemaksām un ienākumiem pirms nodokļu nomaksas, kas iesniedzami kredīta devējam, ir dokumenti, kas dod noteiktas tiesības, jo bez šādu dokumentu iesniegšanas atbilstoši kredīta izsniedzēja līgumā paredzētajiem noteikumiem kredītu saņemt nav iespējams. Šāda veida dokumentu varētu nodēvēt par starpdokumentu kādu tiesību iegūšanai. Kaut vai viena iepriekšminētā dokumenta viltošana un/vai viltota dokumenta izmantošana, lai saņemtu kredītu vai citu aizdevumu, ir noziedzīgs nodarījums, kas paredzēts KL 275. pantā.

Pie kriminālatbildības saskaņā ar KL 275. pantu saucamas arī tādas personas, kuras viltojušas dokumentu, kas satur parakstu par piekrišanu sev piederošajā īpašumā reģistrēt citas personas uzņēmumu, kā arī par šāda viltota dokumenta izmantošanu, tas ir, iesniegšanu Valsts uzņēmumu reģistrā.

Nolūkā novērst dažādu izpratni par starpdokumenta juridisko nozīmi KL 275. panta pirmās daļas dispozīciju varētu izteikt šādā redakcijā (priekšlikums neskar zīmoga un spiedoga viltošanu, tā realizēšanu vai izmantošanu): (1) Par dokumenta, tas ir, rakstveidā, elektroniski vai citādā veidā nostiprinātu informāciju, kas var radīt, rada, groza vai izbeidz tiesiskās attiecības starp publisko un privāto tiesību subjektiem, viltošanu, kā arī par viltota dokumenta realizēšanu vai izmantošanu.

Izmantotie avoti

Literatūra

1. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
2. Mincs P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, 1939.
3. Zaļuma Z. Dokumenta jēdziens Senāta Krimināllietu departamenta nolēmumos. Jurista Vārds, 2010, 23. novembris, Nr. 47.

Normatīvie akti

1. Krimināllikums. Likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”. Rīga: AFS, 2013.
2. Latvijas kriminālkodekss. Komentāri pie atsevišķiem Kriminālkodeksa pantiem. Rīga: Latvijas Republikas tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.
3. Dokumentu juridiskā spēka likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010, 19. maijs, Nr. 78.

4. Latvijas Republikas Ministru kabineta 1996. gada 23. aprīļa noteikumi Nr. 154 "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi". Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 1996, Nr. 12; 2005, Nr. 20.
5. Latvijas Republikas Ministru kabineta 2010. gada 28. septembra noteikumi Nr. 916 "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi". Latvijas Vēstnesis, 2010, 14. oktobris, Nr. 163.

Tiesu prakse

1. Par tiesu praksi, izskatot krimināllietas par kredīta un citu aizdevumu negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu. Pieejams: www.at.gov.lv/tiesas/informacija/tiesu_prakses_apkopojumi/kriminaltiesibas [aplūkots 24.01.2014.].
2. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK 350/10. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2010/skk%20350.doc [aplūkots 24.01.2014.].
3. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 8. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-78/2010. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi. Rīga: TNA, 2012.
4. Par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Jurista Vārds, 2007, 16. janvāris, Nr. 3.

IZVAIRĪŠANĀS NO NODOKĻU UN TIEM PIELĪDZINĀTO MAKSĀJUMU NOMAKSAS KVALIFIKĀCIJAS PROBLĒMJAUTĀJUMI: NOZIEGUMA OBJEKTĪVĀ UN SUBJEKTĪVĀ PUSE

PROBLEMATIC QUESTIONS REGARDING QUALIFICATION OF TAX AND OTHER COMPULSORY PAYMENT EVASION: *ACTUS REUS* AND *MENS REA* OF THE CRIME

Valentija Liholaja, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras profesore

Summary

The article is devoted to an important theoretical and practical aspect of qualification of tax and other compulsory payment evasion. The analysis of praxis have given the basis for a conclusion – qualification of tax and other compulsory payment evasion does not always comply with legal regulations and theoretical statements about the concept and manifestation forms of *actus reus* and *mens rea* of this crime.

Based on the current paper, taking into account the points of view already formulated in theory and the best praxis, proposal is made to develop a correct and uniform court praxis in cases of tax and other compulsory payment evasion.

Atslēgvārdi: izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, kvalifikācija, objektīvā puse, subjektīvā puse.

Key words: tax and other compulsory payment evasion; qualification; *actus reus*; *mens rea*.

Ievads

Valsts ekonomiskais stāvoklis ir cieši saistīts ar ieņēmumiem valsts budžetā, kas galvenokārt veidojas no nodokļiem un tiem pielīdzinātajiem maksājumiem. Lai aizsargātu savas fiskālās intereses, valsts paredz kā administratīvo atbildību, tā arī kriminālatbildību par tās interešu apdraudējumu nodokļu ieņēmumu jomā, diferencējot to atkarībā no valstij vai pašvaldībai nodarīto zaudējumu apmēra. Ja saskaņā ar Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksa¹ 159. panta dispozīciju persona saucama pie atbildības par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, kā arī par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu (samazināšanu) ar nosacījumu, ka nodarītie zaudējumi nesasniedz lielu apmēru, tad atbilstoši Krimināllikuma² 218. panta otrajā daļā

---

¹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984, 20. decembris, Nr. 51.

² Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 8. jūlijs, Nr. 199/200.

noteiktajam kriminālatbildība par šādu nodarījumu iestājas, ja nodarīti zaudējumi lielā apmērā.

Te jāpiezīmē, ka Krimināllikuma 218. pantā ar 2012. gada 13. decembra likumu³ izdarīti būtiski grozījumi, izslēdzot panta pirmo daļu, kurā bija paredzēta atbildība par izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas vai par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu vai samazināšanu, ja šīs darbības izdarītas atkārtoti gada laikā. Tā rezultātā izveidojās situācija, ka zaudējumi lielā apmērā, kas atbilstoši likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 20. pantā noteiktajam nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijuši mazāki par piecdesmit tai laikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsumu⁴ un kas Krimināllikuma attiecīgajos pantos veido kvalificētu vai pat sevišķi kvalificētu sastāvu, kā tas līdz grozījumu izdarīšanai bija arī analizējamajā krimināltiesību normā, šajā gadījumā tika atzīti par kriminālatbildības nosacījumu noziedzīgā nodarījuma pamatsastāvā, pēc būtības aizstājot to ar kvalificētu sastāvu.⁵

Domājams, ka šāds risinājums, ņemot vērā zaudējumus, kas ar izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas tiek nodarīti tautsaimniecībai un valstij kopumā, ir visai diskutabls, it īpaši ievērojot to, ka līdzīgos gadījumos, izslēdzot no pamatsastāva norādi uz atkārtotību gada laikā, kriminālatbildība tika paredzēta bez kāda nosacījuma vai arī par tās nosacījumu tika atzīts būtisks kaitējums.

Kopā ar Latvijas Republikas Augstākās tiesas Judikatūras nodaļu 2013. gadā veiktais tiesu prakses pētījums lietās par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas⁶ ļāva apzināt virkni Krimināllikuma (turpmāk arī – KL) 218. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma (turpmāk atbilstoši klasifikācijai – nozieguma) kvalifikācijas problēmjautājumu, kuru risināšanai nepieciešams teorētisko nostādņu skaidrojums. Šajā rakstā tiks aplūkots jautājums par izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas objektīvās un subjektīvās puses pazīmju izpratni un šo noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju nozīmi kvalifikācijas procesā.

KL 218. pantā ietvertā nozieguma objektīvās puses pazīmes

Saskaņā ar krimināltiesību teorijā paustajām atziņām ar noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi jāsaprot “kaitīgā nodarījuma ārējās izpausmes pazīmju kopums, kas tiek realizēts kā prettiesiska uzvedība darbības vai bezdarbības veidā un rada kaitējumu ar Krimināllikumu aizsargātām interesēm vai rada šāda kaitējuma nodarīšanas reālas briesmas”.⁷ Tā kā KL 218. pantā paredzētais noziegums ir ar materiālu sastāvu, tas satur gan pazīmes, kas raksturo pašu nodarījumu, gan arī

³ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012, 27. decembris, Nr. 202.

⁴ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 4. novembris, Nr. 331/332.

⁵ Uz to, ka kriminālatbildība par izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas iestājas, ja ir kvalificējoši apstākļi, norādīts Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 11. februāra spriedumā lietā Nr. SKA-15/2013.

⁶ Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/ [aplūkots 15.03.2014.].

⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 114. lpp.

norādi uz kaitīgām sekām, obligāti konstatējot, ka iestājušos kaitīgo seku cēlonis ir attiecīgās personas darbība vai bezdarbība.

Likuma "Par nodokļiem un nodevām"⁸ 1. panta 14. punktā skaidrots, ka izvairīšanās no nodokļu vai nodevu maksāšanas ir:

- 1) apzināta nepatiesas informācijas sniegšana nodokļu deklarācijās;
- 2) nodokļu deklarāciju, informatīvo deklarāciju vai nodokļu administrēšanai vai kontrolei pieprasītās informācijas neiesniegšana;
- 3) nelikumīga nodokļu atvieglojumu, priekšrocību un atlaižu piemērošana vai
- 4) jebkura cita apzināta darbība vai bezdarbība, kuras dēļ nodokļi vai nodevas nav samaksāti pilnā apmērā vai daļēji.

No likuma skaidrojuma, kā arī no Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2005. gada 9. augusta lēmumā lietā Nr. SKK-272 ietvertās norādes, ka "Krimināllikuma 218. panta nosaukums "Izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas" ļauj secināt, ka šī nozieguma sastāvs aptver ne tikai tiešu izvairīšanos no aprēķināto nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, bet arī ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu vai samazināšanu",⁹ izriet, ka objektīvi analizējamais noziegums var izpausties divējādi.¹⁰

Ja persona, būdama nodokļu maksātāja, apzināti izvairās pildīt likuma "Par nodokļiem un nodevām" 15. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā norādīto pienākumu – aprēķināt maksājamo (iemaksājamo) nodokļu un nodevu summas un pilnā apmērā nomaksāt nodokļus un nodevas, nozieguma objektīvā puse izpaužas kā bezdarbība un tiek apzīmēta kā tieša izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas. Tā, piemēram, tiešu izvairīšanos no nodokļu nomaksas izdarījis apsūdzētais A. D., SIA "[.]", kas reģistrēta Valsts ieņēmumu dienesta nodokļu maksātāju reģistrā un ar pievienotās vērtības nodokli apliekamo personu reģistrā, vienīgais īpašnieks un amatpersona – valdes priekšsēdētājs ar paraksta tiesībām, kurš iesniedza nodokļu administrācijai pievienotās vērtības nodokļa deklarācijas ar pielikumiem, ziņojumus par aprēķinātajām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un aprēķināto iedzīvotāju ienākuma nodokli. Taču, kaut arī SIA bija maksātpējīga un tai bija manta un naudas līdzekļi, aprēķinātās summas Ls 23 995,22 noteiktajā termiņā valsts budžetā nomaksātas netika.¹¹

Ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšana vai samazināšana, kas tāpat ir izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, ir personas aktīvas darbības, deklarācijās vai nodokļu aprēķinos noslēpjot vai samazinot nodokļu bāzi (ar nodokli apliekamo objektu) un no tās aprēķināto nodokļu summu.¹² Tā, piemēram, tiesa konstatēja, ka apsūdzētais A. R., SIA "[.]" vadītājs, slēpa patiesos datus par uzņēmumā strādājošiem darbiniekiem izmaksātajām algām, neaprēķinādams no visiem darbinieku ienākumiem – izmaksātās

⁸ Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995, 18. februāris, Nr. 26.

⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005. gada 9. augusta lēmums lietā Nr. SKK-272. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2005. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 120.–126. lpp.

¹⁰ Kovaļa L. Izvairīšanās no nodokļu nomaksas objektīvā puse un kvalifikācijas problēmas. Pieejams: www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conference/...Kovala.pdf [aplūkots 14.03.2014.].

¹¹ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2012. gada 5. jūlija spriedums lietā Nr. K30-0912/13, krimināllieta Nr. 12514001911.

¹² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 494. lpp.

algas – noteiktos nodokļus un neiemaksādams tos valsts budžetā, kā arī nenorādīdams tos Valsts ieņēmumu dienestā iesniegtajos paziņojumos par darbiniekiem izmaksātajām darba algām un aprēķinātām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli, tādējādi izvairoties no nodokļu nomaksas, slēpdams un samazinādams apliekamo objektu par kopējo summu Ls 45 095,03.¹³

Praksē konstatējamas arī situācijas, kad KL 218. pantā paredzētais noziegums tiek izdarīts gan ar aktīvām darbībām, gan ar bezdarbības aktiem, taču jebkurā gadījumā, pildot Kriminālprocesa likuma¹⁴ 405. panta pirmās daļas 2. punkta un 527. panta pirmās daļas prasības, apsūdzībā un notiesājoša sprieduma aprakstošajā daļā jābūt precīzai norādei uz nozieguma izdarīšanas veidu, kā arī uz tām likuma normām un citiem normatīvajiem aktiem, saskaņā ar kuriem apsūdzētajam bija pienākums maksāt nodokļus vai tiem pielīdzinātos maksājumus. Apsūdzības nekonkrētība vairākkārt ir bijusi par iemeslu kā apsūdzētā attaisnošanai, tā arī sprieduma atcelšanai un krimināllietas nosūtīšanai jaunai izskatīšanai.¹⁵ Uz to, ka “apsūdzībai jābūt formulētai atbilstoši lietā konstatētajiem apstākļiem un Krimināllikuma 218. panta otrās daļas dispozīcijā paredzētajām šā nodarījuma sastāva pazīmēm”, norādījis arī Augstākās tiesas Krimināllietu departaments 2013. gada 26. marta lēmumā lietā Nr. SKK-3/2013, atzīmējot, ka “konkrētajā lietā apsūdzība faktiski sastāv no SIA “[.]” izrakstīto rēķinu un pievienotās vērtības summu uzskaitījuma, nekonkretizējot, kādā veidā izvairīšanās no pievienotās vērtības nodokļa notika”.¹⁶

Kā jau minēts iepriekš, KL 218. panta otrajā daļā ietvertais noziegums ir ar materiālu sastāvu, proti, jākonstatē, ka valstij vai pašvaldībai nodarīti zaudējumi lielā apmērā. Ja analizējamo noziegumu, kas atbilstoši tā sastāva aprakstīšanas pamēriem uzskatāms par komplicētu sastāvu ar salikta sastāva pazīmēm, jo norāda uz divām patstāvīgām alternatīvām objektīvajām izpausmēm,¹⁷ veido vairākas tādas pašas savstarpēji saistītas darbības vai bezdarbības akti, ko aptver vainīgās personas vienots nodoms un kas vērsts uz kopēju mērķi – izvairīties no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas –, nodarījums atbilstoši KL 23. panta trešajā daļā norādītajam atzīstams par atsevišķu (vienotu) turpinātu noziedzīgu nodarījumu. Saskaņā ar judikatūru, nosakot turpināta noziedzīga nodarījuma rezultātā nodarītos zaudējumus valstij vai pašvaldībai, tiek ņemts vērā viss nodarīto zaudējumu apmērs (pamatparāds), kāds nodarīts, izvairoties kā no viena, tā arī no dažāda veida nodokļu nomaksas.¹⁸ Savukārt, ja apsūdzētais divas vai vairāk izvairīšanās no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas ir izdarījis ar atsevišķu nodomu, katrs izvairīšanās gadījums ir kvalificējams atsevišķi, nosakot zaudējuma apmēru katrā konkrētā gadījumā.

¹³ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2012. gada 5. februāra spriedums lietā Nr. K27-466-12/8, krimināllietā Nr. 15839203709.

¹⁴ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74.

¹⁵ Sk., piemēram, Ventspils tiesas 2013. gada 1. marta spriedumu lietā Nr. K40-0198-12/04, krimināllietā Nr. 15830009712; Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2012. gada 4. janvāra spriedumu krimināllietā Nr. 15830315806.

¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 26. marta lēmums lietā Nr. SKK-3/2013.

¹⁷ Plašāk par to: Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumus. Jurista Vārds, 2010, 11. maijs, Nr. 19.

¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2002. gada 10. septembra lēmums lietā Nr. SKK-310. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2002. Rīga: Tiesnešu mācību centrs, 2003, 354.–356. lpp.

Pārskata par objektīvo pusi nobeigumā – jautājums par izvairīšanās no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas pabeigšanas brīdi. Pievienojoties krimināltiesību teorijā paustajam, ka nodarījumi ar materiālu sastāvu skaitās pabeigti ar brīdi, kad iestājušās krimināltiesību normas dispozīcijā norādītās sekas,¹⁹ jāpiezīmē, ka KL 218. panta otrajā daļā ietvertā nozieguma pabeigšanas brīdis būs atkarīgs no nodokļa vai tam pielīdzinātā maksājuma veida un to nomaksāšanas termiņa.

Kopumā izvairīšanās no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas uzskatāma par pabeigtu ar iemaksāšanas termiņa par noteiktu taksācijas periodu iestāšanos,²⁰ kad, nenomaksājot nodokli vai nomaksājot to tikai daļēji, valstij vai pašvaldībai tiek nodarīti zaudējumi lielā apmērā. Savukārt gadījumos, kad iesniegtas nepatiesas ziņas par tiesībām uz priekšnodokļa atskaitīšanu, nodarījums uzskatāms par pabeigtu ar brīdi, kad pārmaksātais nodoklis reāli izmantots, jo, kā skaidro Augstākās tiesas Krimināllietu departaments, “zaudējums budžetā tiek nodarīts ar brīdi, kad pārmaksātais nodoklis reāli izmantots, lai segtu nākamajos taksācijas periodos valsts budžetā maksājamo pievienotās vērtības nodokli, citus nodokļus vai segtu nodokļu un nodevu parādus”.²¹

Krimināllikuma 218. pantā paredzētā nozieguma subjektīvās puses pazīmes

No krimināltiesību doktrīnas izriet, ka noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir “vainīgās personas (nodarījuma subjekta) psihiskā darbība, kas tieši saistīta ar izdarīto (nodarījuma objektu un objektīvo pusi), un tā apvieno vienotā veselā personas psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus”.²²

Teorijā un praksē viennozīmīgi tiek atzīts, ka KL 218. pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums ir tišs (ar nodomu izdarīts) noziegums, taču diskutabls ir jautājums par nodoma veidu, kas to raksturo. Tā, piemēram, A. Niedre, komentārā KL 218. pantam norādot, ka nozieguma subjektīvā puse izpaužas nodoma veidā, turpat atsaucas uz Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta skaidrojumu, ka to var izdarīt kā ar tiešu, tā ar netiešu nodomu.²³

Te runa ir par Krimināllietu departamenta 2000. gada 13. aprīļa lēmumu lietā Nr. SKK-99, kurā norādīts: “Nepamatots ir apgalvojums par to, ka noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Latvijas KK 148.¹ pantā (Izvairīšanās no nodokļu nomaksas) var izdarīt tikai ar tiešu nodomu. No minētā panta dispozīcijas satura un jēgas izriet, ka nozieguma subjektīvā puse izpaužas nodoma veidā. Līdz ar to šāds nodarījums var būt izdarīts tiši – gan ar tiešu, gan ar netiešu (eventuālo) nodomu. Tātad pietiek konstatēt faktu, ka tiesājamā ir apzinājusies savas darbības vai bezdarbības

¹⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 200. lpp.

²⁰ Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с. 494.

²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 26. marta lēmums lietā Nr. SKK-3/2013.

²² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 151. lpp.

²³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 3. Sevišķā daļa. Rīga: AFS, 2007, 157. lpp.

sabiedriski bīstamo raksturu, paredzējusi tās sabiedriski bīstamās sekas un apzināti pieļāvusi šādu seku iestāšanos.”²⁴

Tādu pašu viedokli paudis arī M. Leja, veicot krāpšanas un izvairīšanās no nodokļu nomaksas subjektīvās puses pazīmju salīdzināšanu,²⁵ norādot, ka arī Vācijas tiesu praksē atzīts, ka izvairīšanās no nodokļu nomaksas iespējama ar netiešu nodomu, par ko pārliecinājās arī šā raksta autore.²⁶ Tai pašā laikā Krievijas krimināltiesību literatūrā tiek atzīts, ka analizējamā nozieguma subjektīvo pusi raksturo tiešs nodoms, jo persona apzinās, ka izvairās no nodokļu maksāšanas lielā vai sevišķi lielā apmērā un vēlas šādi rīkoties.²⁷

Atbilstoši KL 8. panta otrajā daļā un 9. pantā noteiktajam, nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu un tās veidu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret visām noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm, kas gan tiesu nolēmumos rodams reti, tāpēc šāda analīze tiks veikta, pamatojoties uz konkrētas apsūdzības saturu.

Ar pirmās instances tiesas spriedumu konstatēts, ka V. V., būdams SIA “[.]” valdes priekšsēdētājs un vienīgais dalībnieks, kura pienākums bija sniegt patiesas ziņas par veiktajiem darījumiem, saistībā ar kuriem ir aprēķināms un maksājams pievienotās vērtības nodoklis, Valsts ieņēmumu dienestā iesniegtajās deklarācijās un to pielikumos norādīja apzināti nepatiesas ziņas, proti, ka uzņēmējsabiedrībā norādītajos laika posmos notika vairāki darījumi, sakarā ar kuriem divām SIA samaksāts pievienotās vērtības nodoklis. Šie darījumi faktiski nenotika, un kā darījumu sastāvdaļa maksājumi netika veikti, par ko apsūdzētajam bija zināms. Taču V. V. norādīja deklarācijās un to pielikumos, ka SIA “[.]” veica maksājumus ar norādītajām darījumu pusēm un tajā skaitā maksāja pievienotās vērtības nodokļa summas, un šīs summas viņš iekļāva uzņēmuma nomaksātajā priekšnodoklī, lai varētu nenomaksāt valstij pievienotās vērtības nodokli par citiem darījumiem. Tiesa atzina par pierādītu, ka V. V. tādējādi palielināja priekšnodokļa atskaitījuma summu un samazināja pievienotās vērtības nodokļa iemaksas valsts budžetā par kopējo summu Ls 134 374,74.²⁸ Jāpiezīmē, ka šāda vai līdzīga shēma raksturīga praktiski visiem gadījumiem, kad konstatēta izvairīšanās no pievienotās vērtības nodokļa nomaksas.

No iepriekš minētā, pirmkārt, secināms, ka apsūdzētais tiši veica darbības, kas virzītas uz ar nodokli apliekamā objekta – pievienotās vērtības nodokļa – samazināšanu, apzinoties savas darbības kaitīgumu, tāpēc ka SIA “[.]” bija reģistrēta Valsts ieņēmumu dienestā ar pievienotās vērtības nodokli apliekamo personu reģistrā un V. V. kā tās amatpersona bija pievienotās vērtības nodokļa maksātājs, par kādu saskaņā ar Pievienotās vērtības nodokļa likuma 3. panta pirmo daļu atzīstama persona, kura patstāvīgi jebkurā vietā veic jebkuru saimniecisko darbību neatkarīgi no šīs darbības mērķa un uzdevuma.²⁹ Savukārt šā likuma 84. panta pirmajā

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2000. gada 13. aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-99. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2000. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2001, 173.–175. lpp.

²⁵ Leja M. Krāpšanas aktuālie jautājumi Latvijas un ārvalstu tiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 417.–422. lpp.

²⁶ Sk.: Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta Beschluss vom 26. Juni 2012, 1 StR 289/12. Pieejams: <http://www.hrr-straftrecht.de/hrr/1/12/1-289-12.php> [aplūkots 15.03.2014.].

²⁷ Уголовное право. Особенная часть. Учебник. Москва: Новый юрист, 1998, с. 364.

²⁸ Rēzeknes tiesas 2012. gada 14. decembra spriedums lietā Nr. K26-269/12/1, krimināllieta Nr. 15830600511.

²⁹ Pievienotās vērtības nodokļa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012, 14. decembris, Nr. 197.

daļā ir noteikts, ka nodokli valsts budžetā maksā ikviens nodokļa maksātājs, kas ir reģistrēts vai kam saskaņā ar šo likumu jābūt reģistrētam Valsts ieņēmumu dienesta Pievienotās vērtības nodokļa maksātāju reģistrā un kas veic apliekamus darījumus, kuriem iekšzēmē piemēro nodokli, ja šajā likumā nav noteikts citādi.

Otrkārt, apsūdzētajam, kā tas norādīts arī analizējamajā tiesas nolēmumā, bija konkrēts mērķis (nolūks), ko viņš, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlējas sasniegt, proti, izvairīties no pievienotās vērtības nodokļa nomaksas, bet atbilstoši krimināltiesību teorijai atziņām “par mērķi var būt runa vienīgi saistībā ar noziedzīgiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti ar tiešu nodomu, jo tikai šāda nodoma veidā izpaužas vēlēšanās sasniegt noteiktu prettiesiskās darbības vai bezdarbības rezultātu”.³⁰ To, ka, izdarot KL 218. pantā paredzēto noziegumu, vainīgā darbība ir vērsta uz to, lai nemaksātu nodokļus, iegūtu tiesības uz nodokļu samazināšanu, pārmaksātā nodokļa izmantošanu, sedzot nākamajos taksācijas periodos valsts budžetā maksājamo nodokļu summas vai citu nokavēto maksājumu veikšanai, tas ir, savu mantu neatdotu citam, akcentējis arī Krimināllietu departaments, kā jau minētajā 2013. gada 26. marta lēmumā lietā Nr. 3-2013, tā arī 2013. gada aprīļa lēmumā lietā Nr. 11/2013³¹ norādot to kā vienu no kritērijiem KL 218. pantā un 177. pantā paredzēto noziegumu norobežošanai.

Un, treškārt, veicot iepriekš aprakstītās darbības, kas veido KL 218. pantā ietvertā nozieguma objektīvo pusi, apsūdzētais apzinājās, ka, norādot nepatiesas ziņas par it kā notikušiem darījumiem, pievienotās vērtības nodokli varēs ieskaitīt priekšnodokli, tādējādi samazinot valstij maksājamo nodokļu apmēru, kā rezultātā valsts nesaņems pievienotās vērtības nodokļa maksājumu un valsts budžetam tiks nodarīti zaudējumi, un tādas sekas viņam bija vēlamas.

Vainīgā psihiskā attieksme pret nodarītā zaudējuma apmēru var raksturoties arī ar netiešu nodomu, kad persona apzināti pieļauj, ka valstij vai pašvaldībai nodarītie zaudējumi būs lielā apmērā, vai vispār ir vienaldzīgs pret to. Taču psihiskā attieksme pret zaudējumu apmēru nevar ietekmēt nodarījuma, kas izdarīts ar speciālu nolūku, subjektīvās puses izvērtējumu kopumā, jo, kā savā laikā pamatoti norādīja P. Mincis, speciāls noziedzīgs nolūks “predestinē konkrētas uzvešanās nodomātību (tišību), jo šīs uzvešanās vēršana uz zināmu noziedzīgu mērķi sastāda saskaņā ar augstāk izteikto kvalificētu nodoma veidu. Tā arī ir specifiska t. s. “dolus indirectus” īpatnība”.³²

Veiktā psihiskās attieksmes analīze pret sava nodarījuma objektīvajām pazīmēm ļauj secināt, ka izdarīto noziegumu raksturo tiešs nodoms, ko šajā gadījumā nosaka personas vēlēšanās izvairīties no pievienotās vērtības nodokļa nomaksas, apzināti veicot prettiesiskas un kaitīgas darbības un tā rezultātā nodarot zaudējumus valstij vai pašvaldībai.³³ Šāds secinājums ietverts arī jau minētā pētījuma par tiesu praksi lietās par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas kopsavilkuma 11. punktā.

³⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 176. lpp.

³¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 26. marta lēmums lietā Nr. SKK- 3/2013 un 2013. gada 30. aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-11/2013.

³² Mincis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 113.–114. lpp.

³³ Plašāk par nodoma veidiem: Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011, 19. jūlijs, Nr. 29; Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2010, 11. maijs, Nr. 19; Папор А. И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений. Москва: Проспект, 2009, с. 68-74.

Kopsavilkums

Krimināllikuma 218. pantā paredzētais noziegums objektīvi var izpausties kā darbība vai bezdarbība atkarībā no veida, kādā tiek izdarīta izvairīšanās no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, proti, kā tieša izvairīšanās no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas (bezdarbība) vai kā ar nodokli apliekamo objektu slēpšana vai samazināšana (aktīva darbība).

Lai nodrošinātu pareizu Krimināllikuma 218. pantā ietvertā nozieguma kvalifikāciju, apsūdzībā precīzi jānorāda, kā izpaudusies izvairīšanās no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas objektīvā pusē, kā arī tās likuma normas un citi normatīvie akti, saskaņā ar kuriem personai bijis pienākums maksāt nodokļus vai tiem pielīdzinātos maksājumus.

Personas saukšanai pie kriminālatbildības saskaņā ar Krimināllikuma 218. panta otro daļu jākonstatē, ka ar izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas valstij vai pašvaldībai nodarīti zaudējumi lielā apmērā, ko veido nenomaksāto nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu pamatparāds. Ja nodarījums veido atsevišķu (vienotu) turpinātu noziedzīgu nodarījumu, nosakot nodarītos zaudējumus, tiek ņemts vērā visu nodarīto zaudējumu apmērs, kāds valstij vai pašvaldībai nodarīts, izvairoties kā no viena, tā arī dažāda veida nodokļu nomaksas.

No subjektīvās puses Krimināllikuma 218. pantā paredzēto noziegumu raksturo tiešs nodoms. Vainīgā persona apzināti veic darbības vai pieļauj bezdarbību, kas virzīta uz izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, pie tam apzinoties, ka šādas rīcības rezultātā valstij vai pašvaldībai, nesaņemot attiecīgo maksājumu summas, tiks nodarīti zaudējumi. Personai ir konkrēts mērķis (nolūks), ko viņa ar savu rīcību vēlas sasniegt, – izvairīties no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas.

Lai noziedzīgo nodarījumu kvalificētu saskaņā ar Krimināllikuma 218. pantu, obligāti jākonstatē, ka persona ar savu rīcību ir vēlējusies izvairīties no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, jo līdzīgi faktiskie apstākļi var veidot krāpšanu nodokļu un nodevu iekasēšanas jomā, kad persona, pieprasot vai saņemot it kā pārmaksāto pievienotās vērtības nodokli, vēlas iegūt svešu mantu.

BŪTISKS KAITĒJUMS AMATNOZIEGUMOS: LIKUMS, TEORIJA, PRAKSE

ESSENTIAL HARM IN MALFEASANCE: LAW, THEORY, PRACTICE

Diāna Hamkova, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

The article is devoted to the problematic aspects in understanding the essential harm pertaining to one type of criminal offences – malfeasance; a liability for these offences in Latvia is provided for in Section 317, Section 318 and Section 319 of the Criminal Law. The amendments made on December 13, 2012 in the Criminal Law are analyzed and, as a result, proposals for perfecting the paragraph 2 of Section 319 are made in the article. While analyzing the court practice, firstly, it is stated that one of the frequently formulated manifestations of essential harm is undermining the prestige of state institution; secondly, a controversy is presented by the question whether legal interests of a person are violated in case when the person does not consider them to be so.

Atslēgvārdi: būtisks kaitējums, Krimināllikums, grozījumi Krimināllikumā, iestādes prestižs.

Keywords: Essential harm, Criminal Law, amendments in Criminal Law, authorities prestige.

Raksta mērķis ir pievērsties jēdziena “būtisks kaitējums” izpratnei amatnoziegumos valsts institūciju dienestā, proti, Krimināllikuma¹ (KL) 317., 318. un 319. pantā ietvertajos noziegumos, akcentējot problēmjautājumus un to iespējamās risinājumus, kā arī izvērtēt 2012. gada 13. decembra grozījumus Krimināllikumā, kas attiecas uz būtisku kaitējumu minētajos sastāvos.

Normatīvais regulējums

Ar 2012. gada 13. decembra likumu “Grozījumi Krimināllikumā”² izmaiņas tika ieviestas arī KL 317., 318. un 319. pantā. Pirmkārt, likumdevējs ietvēra precizējumu, ka būtisks kaitējums var tikt nodarīts tikai minēto normu dispozīcijās uzskaitītajām interesēm un nevis tiesībām. Jau savā laikā profesors U. Krastiņš ir skaidrojis, ka tiesības ir interešu aizsardzības juridiskais regulējums, kas ietverts tiesību normās,³ tāpēc nav korekti tiesības uzskatīt par noziedzīga nodarījuma objektu; tiesības ir interešu aizsardzības garants.⁴ Arī U. Ķinis norāda, ka starp

---

¹ Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 8. jūlijs, Nr. 199/200.

² Grozījumi Krimināllikumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2012, 13. decembris, Nr. 202.

³ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 32.–36. lpp.

⁴ Plašāk sk.: Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, 2012, 12. jūnijs, Nr. 24.

tiesībām un ar likumu aizsargātu interesi un tiesībām nevar likt vienādības zīmi.⁵ Otrkārt, grozījumu rezultātā KL 317., 318. un 319. pants sastāv no trīs daļām, likumdevējam diferencējot atbildību atkarībā no kvalificējošā apstākļa rakstura; treškārt, likumdevējs ir strikti noteicis, kādas pamatsastāvā norādītās pazīmes ir jākonstatē, lai inkriminētu kvalificētu sastāvu. Līdz grozījumu izdarīšanai minētās normas sastāvēja no divām daļām, aplūkojamo pantu otrās daļas, saturot atbildību par kvalificētiem noziedzīgiem nodarījumiem, sastāvēja no vairākām alternatīvām pazīmēm, kas pēc sava kaitīguma nebija līdzvērtīgas. Tā KL 317. panta otrajā daļā kā alternatīvas pazīmes bija ietvertas “smagas sekas, vardarbība vai vardarbības piedraudējums” vai arī “mantkārīgs nolūks”; savukārt KL 318. panta otrajā daļā un 319. panta otrajā daļā – “smagas sekas vai mantkārīgs nolūks”. Neskaidrības radīja arī jautājums, kādas pamatsastāva pazīmes jākonstatē, lai inkriminētu kvalificētu sastāvu. Proti, likumdevējs, veidojot kvalificētus sastāvus, izmantoja formulējumu “par tādām pašām darbībām” (KL 317. panta otrā daļa un 318. panta otrā daļa) vai arī “par tādu pašu nodarījumu” (KL 319. panta otrā daļa), kā rezultātā bija vērojamas neskaidrības jautājumā, vai, inkriminējot minēto normu kvalificētos sastāvos, ir jākonstatē tikai pamatsastāvā norādītā darbība vai bezdarbība, vai arī pamatsastāva dispozīcijā ietvertais nodarījums un arī sekas – būtisks kaitējums.⁶

2012. gada 13. decembra grozījumu Krimināllikumā rezultātā minētās neskaidrības pamatā tika novērstas. Teiktais gan attiecināms tikai uz KL 317. un 318. pantu, kuros likumdevējs, formulējot kvalificētus sastāvus, ir strikti norādījis uz tām pamatsastāva pazīmēm, kuras ir jākonstatē, lai varētu piemērot kvalificētu sastāvu. KL 317. panta otrajā daļā ir ietverts formulējums “par šā panta pirmajā daļā paredzētajām darbībām, ja tās saistītas ar vardarbību vai ar vardarbības piedraudējumu”, tādējādi, lai piemērotu kvalificētu sastāvu, nav nepieciešamības konstatēt panta pirmās daļas dispozīcijā ietvertās sekas – būtisku kaitējumu. Šāda pat pieeja vērojama gadījumos, ja KL 317., 318. un 319. panta pamatsastāvā ietvertais nodarījums izraisījis smagas sekas; KL 317. panta trešajā daļā – arī ja tas saistīts ar spīdzināšanu. Savukārt, inkriminējot KL 317. panta otrajā daļā un 318. panta otrajā daļā ietverto kvalificējošo apstākli – mantkārīgu nolūku, ir jākonstatē visas pamatsastāvā ietvertās pazīmes, tajā skaitā būtisks kaitējums.

Minētie grozījumi vērtējami visnotaļ pozitīvi, jo, pirmkārt, to rezultātā ir diferencēta atbildība atkarībā no kvalificējošās pazīmes kaitīguma – noziedzīga nodarījuma izdarīšanai mantkārīgā nolūkā raksturīgs mazāks kaitīgums, salīdzinot ar tādu pazīmi kā smagas sekas; otrkārt, ja nodarījuma rezultātā ir iestājušās smagas sekas, kas pēc sava rakstura ir īpaši kaitīgs seku veids, nav nepieciešamības vēl papildus konstatēt būtisku kaitējumu, kas raksturīgs kā sekas ar mazāku kaitīguma pakāpi; tāpat nav nepieciešamības valsts amatpersonas darbībās konstatēt būtisku kaitējumu gadījumos, ja dienesta pilnvaru pārsniegšana ir saistīta ar vardarbību

⁵ Ķinis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. Jurista Vārds, 2012, 9. oktobris, Nr. 41.

⁶ Plašākas diskusijas par šādas konstrukcijas izpratni veicināja LR AT Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 31. augusta lēmums, kurā tika norādīts, ka “būtisks kaitējums nav Krimināllikuma 279. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma obligāta pazīme”. Sk.: LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 31. augusta lēmums lietā Nr. SKK-257/2011, kriminālieta Nr. 11096001707. Līdzīgi jautājums ir ticis risināts arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 29. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-281/2011, kriminālieta Nr. 15830110706; teorētiskās atziņas par šo jautājumu sk.: Hamkova D., Liholaja V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, 2012, 10. janvāris, Nr. 2; Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, 2012, 12. jūnijs, Nr. 24.

vai vardarbības piedraudējumu, vai arī saistīta ar spīdzināšanu, jo šāds dienesta pilnvaru pārsniegšanas veids jau pats par sevi rada pamatu personas saukšanai pie kriminālatbildības.

Neraugoties uz pozitīvajām izmaiņām, KL 319. panta redakcija būtu pilnveidojama. Ievērojot, ka aplūkojamie panti juridiskās konstrukcijas ziņā ir identiskas normas, nav izskaidrojama likumdevēja pieeja, konstruējot KL 319. panta otro daļu, – lai inkriminētu KL 319. panta otro daļu, kas satur atbildību par valsts amatpersonas pienākumu nepildīšanu, ja valsts amatpersonai bijis mantkārīgs nolūks, nav nepieciešamības konstatēt pamatsastāvā ietvertās kaitīgās sekas – būtisku kaitējumu, jo likumdevējs, veidojot KL 319. panta otro daļu, ir ietvēris formulējumu “par tādu pašu nodarījumu”. Savukārt, veidojot identiskus kvalificētos sastāvus KL 317. un 318. panta otrajā daļā, likumdevējs mantkārīgu nolūku pamatoti ir saistījis ar panta pirmajā daļā ietvertajām sekām, izvēloties formulējumu “par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu”. Tādējādi ir pamats apgalvot, ka, veicot izmaiņas KL 317. panta otrajā daļā un 318. panta otrajā daļā, likumdevējam tādas būtu jāveic arī KL 319. panta otrajā daļā.

Teorija un prakse

Ietverot būtisku kaitējumu kā obligātu noziedzīga nodarījuma pamatsastāva pazīmi KL 317., 318. un 319. pantā, likumdevējs ir novilcis robežliniju starp disciplināru pārkāpumu un noziedzīgu nodarījumu. Apdraudēto interešu, kurām ar minēto noziegumu nodarīts kaitējums, precīza konstatācija ir nepieciešama arī tāpēc, ka likumdevējs šajās normās ietvēris norādi gan uz kaitējumu valsts varai vai pārvaldības kārtībai, gan arī uz kaitējuma nodarīšanu ar likumu aizsargātām personas interesēm. Uz būtiska kaitējuma formulējuma nepieciešamību un konkrēta formulējuma neesamības nepieļaujamību ir norādījis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments savā 2010. gada 8. jūnija lēmumā;⁷ būtiska kaitējuma obligātums, konstatējot noziedzīga nodarījuma sastāvu, kā arī prasība pēc kaitējuma konkretizācijas apsūdzībā tiek akcentēta arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 1. marta lēmumā,⁸ norādot, ka “būtisks kaitējums ir obligāta Krimināllikuma 318. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme, tādēļ apsūdzībā jānorāda, kāds konkrēti kaitējums ir nodarīts un kāpēc tas vērtējams kā būtisks krimināltiesiskā izpratnē”. Ievērojot, ka virkne ar būtiska kaitējuma izpratni saistītu jautājumu ir analizēta gan autore,⁹ gan citu autoru publikācijās,¹⁰ šajā rakstā tiks aplūkoti atsevišķi jautājumi, ilustrācijai izmantojot kādu tiesu prakses piemēru.

⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 8. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-78.

⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 1. marta lēmums lietā SKK-7/2011.

⁹ Hamkova D. Profesora U. Krastiņa ieguldījums vērtējuma jēdziena “būtisks kaitējums” izpratnes attīstībā Latvijas krimināltiesībās. LU 71. konferences rakstu krājums. 2013; Hamkova D., Liholaja V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, 2012, 10. janvāris, Nr. 2; Hamkova D., Liholaja V. Nelikumīgas darbības ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem: kvalifikācijas problēmas. Jurista Vārds, 2012, 28. augusts, Nr. 38.

¹⁰ Krastiņš U. Par vērtējuma jēdzieniem krimināltiesību normās. Jurista Vārds, 2012, 12. jūnijs, Nr. 24; Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: Viedokļi, problēmas un risinājumi 1998–2008. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009; Krastiņš U. Par vērtējuma jēdzieniem krimināltiesību normās. Jurista Vārds,

Izvērts būtiska kaitējuma kā kaitīgo seku pamatojums ir ietverts Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedumā,¹¹ saskaņā ar to konstatēts, ka P. K., būdams Rīgas pilsētas Galvenās policijas pārvaldes Kārtības policijas pārvaldes Patruļpolicijas vienības 1. bataljona 6. rotas kārtībnieks, bridī, kad administratīvi aizturētā A. K. pretošanās bija novērsta un A. K. atradās guļus uz grīdas, tīši ne mazāk kā trīs reizes iespēra ar apautu kāju viņam pa muguru un sāniem vidukļa apvidū. Pēc kā P. K. uzsēdās A. K. uz kājām un tīši ne mazāk kā septiņas reizes spēcīgi iesita ar labās rokas dūri uz grīdas gulošajam A. K. pa muguru krūškurvja un vidukļa apvidū, kā arī, redzot, ka A. K. ir saslēgts roku dzelžos un nekustas, spēcīgi iespēra ar apautu kāju A. K. pa kreisajiem sāniem vidukļa apvidū. Turpinot savas noziedzīgās darbības, P. K. ar apautu kāju uzkāpa uz grīdas gulošajam A. K. uz ķermeņa un ar kāju lauza A. K. roku dzelžos saslēgtās rokas, pēc kā ar apautu kāju uzkāpa uz A. K. sejas un galvas matainās daļas, turēdams šādā veidā piespiestu pie grīdas A. K. seju ne mazāk kā pusotru minūti. Bridī, kad A. K. bija piecēlies kājās, P. K. ar abām rokām sagrāba A. K. aiz kakla un ar fizisku spēku nosēdināja viņu dežūrdalā uz soliņa. No sprieduma izriet, ka P. K. prettiesisko darbību rezultātā A. K. tika nodarītas fiziskas sāpes un miesas bojājumi, kas pēc sava rakstura pieskaitāmi pie viegliem miesas bojājumiem. Tiesa pamatoti atzina, ka P. K., būdams valsts amatpersona, pielietojot vardarbību pret A. K., acīmredzami pārsniedza valsts amatpersonai ar likumu piešķirto tiesību un pilnvaru robežas, kā rezultātā tika “nodarīts būtisks kaitējums valsts varai un pārvaldības kārtībai – ievērojami diskreditēts policijas darbinieka kā valsts varas pārstāvja amats un tēls, kā arī nodarīts būtisks kaitējums A. K. tiesībām un likumīgajām interesēm – nodarītas fiziskas ciešanas un morāls aizskārums, tā ievērojami apdraudot personas A. K. konstitucionālās tiesības”.¹²

Kā redzams no tiesas veiktā pamatojuma, viena no būtiska kaitējuma izpausmēm ir “policijas darbinieka kā valsts varas pārstāvja amata un tēla ievērojama diskreditēšana” jeb “prestīža graušana”.¹³ Šāda veida kaitējuma atzīšana par būtisku, autores ieskatā, atzīstama par pamatotu, un šāda nostāja ir pausta arī vienā no profesores V. Liholajas un autores publikācijām: “Par ievērojamu apdraudējumu valsts varai vai pārvaldības kārtībai [...] var liecināt ievērojams kaitējums attiecīgās institūcijas un tajā nodarbināto valsts amatpersonu prestīžam”.¹⁴ Tajā pašā laikā jautājums nav tik viennozīmīgs, par ko liecina arī M. Lejas plašie komentāri rakstam “Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse”. Tā M. Leja norāda vairākus aspektus, kuri būtu papildus izvērtējami, lai “prestīža graušanu” atzītu par būtisku kaitējumu KL 317., 318. un 319. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījumā

2002, 29. janvāris, Nr. 2; Krastiņš U. Par ekoloģiskā kaitējuma krimināltiesiskajiem aspektiem. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 1998, 26. novembris, Nr. 36; Krastiņš U. Kas ir būtisks kaitējums mežpārkāpumu lietās. Jurista Vārds, 2002, 30. jūlijs, Nr. 15; Ķinis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. Jurista Vārds, 2012, 9. oktobris, Nr. 47.

¹¹ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. K32-0070-09/8, kriminālieta Nr. 11819006307.

¹² Krimināllikums piemērots redakcijā, kas bija spēkā līdz 2012. gada 13. decembra grozījumiem Krimināllikumā.

¹³ Ar prestīža graušanu būtu jāsaprot kāda amata vai iestādes autoritātes zudums, uzticības samazināšanās, reputācijas sagraušana u. tml.

¹⁴ Hamkova D., Liholaja V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, 2012, 10. janvāris, Nr. 2.

gadījumā.¹⁵ Autors uzskata: lai prestižs tiktu grauts, nepietiek ar pārkāpuma izdarīšanu, papildus nepieciešams, lai šis pārkāpums nāk atklātībā, tāpat tiek akcentēts, ka izšķirošs ir jautājums, kas ir saprotams ar iestādes vai amata prestiža graušanu (samazināšanu). Autore pievienojas M. Lejas viedoklim, ka apsūdzībā būtu jānorāda, kā tieši prestiža graušana ir izpaudusies. Jāteic, ka vairumā gadījumu tiesas aprobežojas vien ar norādīšanu, ka iestādei ir grauts prestižs, tomēr pamatojums, kā tas ir izpaudies, izpaliek. Kā pozitīvs piemērs minams jau iepriekš norādītais Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedums,¹⁶ kurā tiesa pamatoti secina, ka “situācija, kurā policijas darbinieks – valsts amatpersona, pildot savus pienākumus, rīkojas prettiesiski un bez likumīga pamata pielieto fizisku spēku, tas ir, vardarbību pret personu, un tādā veidā pats pārkāpj likumu, viennozīmīgi ir atzīstama par policijas darbinieka kā valsts varas pārstāvja amata un tēla diskreditēšanu”. Tāpat tiesa atzīst: “ja valsts amatpersona, kuras tiešais pienākums ir nodrošināt LR likumu ievērošanu un kuras kompetencē ietilpst citām personām saistošu lēmumu, tajā skaitā attiecībā uz to tiesību un brīvību ierobežošanu, pieņemšana, pati apzināti un atklāti ignorē likumu ievērošanu, izturas fiziski un psiholoģiski vardarbīgi pret cilvēku, kura dzīvību, veselību, tiesības un brīvības un īpašumu tai ir ar likumu uzlikts pienākums aizsargāt, tad šāda rīcība, kas ir pilnīgi pretēja dienesta interesēm, ir atzīstama par ievērojamu valsts policijas dienesta normālas darbības apdraudējumu, jo šādas rīcības rezultātā tiek traucēta valsts policijas normāla darbība, kā arī grauts valsts policijas kā valsts varas iestādes prestižs un ievērojami mazināta sabiedrības uzticība valsts policijai kā tiesībsargājošai iestādei, tāpat ievērojami diskreditēts policijas darbinieka kā valsts varas pārstāvja amats un tēls”.

M. Lejas viedoklim, ka prestiža graušana ir konstatējama tad, ja pārkāpums nāk atklātībā, var piekrist daļēji. Autore ieskatā, arī tie pārkāpumi, kas nenonāk līdz tiesību aizsardzības iestāžu redzeslokam, kā arī nekļūst plašākai sabiedrībai zināmi, var mazināt valsts amatpersonas prestižu un iestādes autoritāti arī tad, ja tie paliek zināmi vien ierobežotam personu lokam, piemēram, cietušajam un viņa ģimenes locekļiem. Turklāt, cik tad vispār plašam jābūt informēto personu skaitam, lai būtu pamats runāt par prestiža graušanu? Jau minētajā Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedumā¹⁷ tiesa būtiska kaitējuma pamatojumā akcentē: “Veicot pirmstiesas un tiesas izmeklēšanu, tajā tika iesaistīti sabiedrības locekļi, kas uzzināja par notikušo noziedzīgo nodarījumu, un tādā veidā valsts policijas tēlu diskreditējošā informācija kļuva zināma plašākai sabiedrības daļai. [...]” Autore ieskatā, ir neizbēgami, ka, veicot pirmstiesas izmeklēšanu kriminālprocesā, vienmēr tiek iesaistīta lielāka vai mazāka sabiedrības daļa – cietušie, liecinieki, eksperti, tulki vai citas personas.

Kā jau tika norādīts, tiesu nolēmumos nenākas bieži lasīt, kas tieši tiek saprasts ar iestādes vai amata prestiža graušanu.¹⁸ Arī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas

¹⁵ M. Lejas komentāri rakstam: Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Sk.: Hamkova D., Liholaja V. Jurista Vārds, 10. janvāris, 2012, Nr. 2. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc.php?id=242455#komentari> [aplūkots 28.02.2014.].

¹⁶ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. K32-0070-09/8, krimināllieta Nr. 11819006307.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Sk.: Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2011. gada 29. marta spriedums lietā Nr. K29-269-11/11, krimināllieta Nr. 11819000410; Ludzas rajona tiesas 2008. gada 7. februāra spriedums lietā Nr. K22-0030/08,

2009. gada 18. februāra spriedums¹⁹ šajā ziņā nav izņēmums, proti, būtiska kaitējuma izpausmes izsmelošāks pamatojums tajā izpaliek. Tā R. Ž. ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas 2009. gada 18. februāra spriedumu atzīts par vainīgu saskaņā ar KL 319. panta pirmo daļu. Neiedziļinoties lietas būtībā, bet aprobežojoties ar rakstā ietvertās problemātikas izpēti, akcentējams, ka R. Ž., būdams Rīgas muitas reģionālās iestādes Muitas kravu noformēšanas daļas Muitas noliktavu Muitas kontroles punkta “Rikargo” vecākais muitas uzraugs, “preču muitas vērtību noteica, pamatojoties tikai uz viņam iesniegtajos rēķinos norādīto darījuma vērtību, tādējādi nodarot valstij ne vien būtiskus zaudējumus, kas radušies, nenomaksājot dabas resursu nodokli 40,41 Ls un pievienotās vērtības nodokli 734,71 Ls apmērā par ievesto tēju, bet arī radot būtisku kaitējumu pārvaldības kārtībai, jo R. Ž., būdams valsts amatpersona, ar šādu savu rīcību un nolaidīgu attieksmi pret dienesta pienākumiem ir grāvis Latvijas Republikas muitas prestižu”. Savā apelācijas sūdzībā R. Ž. norāda, ka tiesa nepamatoti secinājusi, ka viņa rīcības rezultātā ir grauts Latvijas Republikas muitas prestižs, tāpat R. Ž. uzsvēris, ka tiesa “nav atsaukusies ne uz vienu apstākli vai pierādījumu, kas tiešām apstiprinātu šādas sekas, un nenorāda, kas tieši liecina, ka Latvijas Republikas muitas prestižs būtu ietekmēts”. Apelācijas instances tiesa, atstājot Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2009. gada 18. februāra spriedumu negrozītu, attiecībā uz R. Ž. nodarījumu norādīja: “[...] muitas prestižs tiek grauts visos gadījumos, ja valsts amatpersona, kurai jārikojas saskaņā ar likumiem un tai uzliktajiem amata pienākumiem, rīkojas prettiesiski, un tās pienākumu nepildīšanas rezultātā radīts būtisks kaitējums pārvaldības kārtībai, neatkarīgi no tā, cik personas zina par šādu kriminālprocesu [...]”²⁰

Kasācijas instances tiesa secināja, ka “gan pirmās, gan arī apelācijas instances tiesa konstatējusi R. Ž. darbībā visas nepieciešamās un obligātās Krimināllikuma 319. panta pirmajā daļā norādītās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes (tostarp objektīvo pusi) [...]”²¹

Autores ieskatā, būtiska kaitējuma esamības pamatojums konkrētajā lietā varētu būt izvērstāks un precīzāks. Pirmkārt, pirmās instances tiesai, secinot, ka R. Ž. rīcība radījusi “būtiskus zaudējumus, kas radušies, nenomaksājot dabas resursu nodokli 40,41 Ls un pievienotās vērtības nodokli 734,71 Ls apmērā”, vajadzēja norādīt nevis uz “būtisku zaudējumu”, bet gan “ievērojamu mantisku zaudējumu”, kā tas ir noteikts likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23. pantā.²² Otrkārt, muitas prestiža graušana būtu atspoguļojama izvērstāk, sniedzot plašāku ieskatu uzticības muitas iestādei samazinājumam u. tml. Saistībā ar prestiža graušānu uzmanības vērts ir jautājums, vai prestižs tiek grauts visos gadījumos, ja valsts amatpersona, kurai jārikojas saskaņā ar likumiem un tai uzliktajiem amata pienākumiem, rīkojas prettiesiski, un vai tas automātiski rada būtisku kaitējumu? Domājams, ka tas, cik lielā mērā attiecīgās iestādes

---

krimināllieta Nr. 15830107806; Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2010. gada 21. oktobra spriedums lietā Nr. KA-04-0050-10/29, krimināllieta Nr. 11819005006.

¹⁹ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2009. gada 18. februāra spriedums lietā Nr. K29-322/06, krimināllieta Nr. 1816003003.

²⁰ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2011. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. KA04-0011-11/11, krimināllieta Nr. 1816003003.

²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 24. oktobra lēmums lietā Nr. SKK-391/2011, krimināllieta Nr. 1816003003.

²² Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 4. novembris, Nr. 331/332.

prestīžs ir grauts, ir izvērtējams katrā konkrētā gadījumā. Teiktais korespondē arī profesora U. Krastiņa atziņai, ka svarīga nozīme ir interešu apdraudējuma izpausmei, raksturam, cik smagi interese apdraudēta.²³ Iestādes prestižs tiek iedragāts ar jebkuru prettiesisku valsts amatpersonas uzvedību, tomēr nevarētu apgalvot, ka tas automātiski rada pamatu būtiska kaitējuma konstatācijai. Nebūtu pareizi proponēt, ka jebkura valsts amatpersonas prettiesiska uzvedība tik nopietni iedragā iestādes un amata prestižu, ka tas ir pietiekams pamats būtiska kaitējuma konstatācijai. Turklāt akcentējams, ka tieši būtiska kaitējuma esamība ir kritērijs, kas nošķir noziedzīgu nodarījumu no disciplināra pārkāpuma. Uzskatot, ka jebkura prettiesiska uzvedība no valsts amatpersonas puses grauj iestādes prestižu, kas savukārt automātiski rada arī būtisku kaitējumu, šī robežšķirtne tiktu nepamatoti defektēta. Tādējādi katrā lietā būtu izvērtējams, vai iestādes prestiža graušana jau pati par sevi ir tik ievērojama, lai atzītu, ka ir noticis ievērojams interešu aizskārums, vai arī prestiža graušana kā kaitējums valsts varai vai pārvaldības kārtībai ir tikai viena no būtiska kaitējuma komponentēm, bez kuras jākonstatē arī ievērojams mantisks zaudējums.²⁴

Turpinājumā autore vēlas akcentēt vēl vienu problēmjautājumu, izrietošu no iepriekš analizētā Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa sprieduma,²⁵ par kuru apelācijas sūdzību iesniedza apsūdzētais P. K., norādot, ka nevar "atzīt kādas personas interešu un tiesību pārkāpumu pret viņa gribu, ja pati persona, būdama rīcībspējīga, līdz ar to spējīga atbildēt par savām darbībām, neuzskata, ka tai ir nodarīts kāds kaitējums [...]". No Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2009. gada 25. augusta sprieduma²⁶ izriet, ka A. K. nevēlējās būt par cietušo šajā lietā. Apelācijas instances tiesa, pievienojoties pirmās instances tiesas spriedumā norādītajam attiecībā uz būtisko kaitējumu, secina: "Kriminālprocesa likuma 96. panta pirmā daļa nosaka, ka personu par cietušo atzīst izmeklētājs, prokurors vai izmeklēšanas grupas dalībnieks ar savu lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā, otrajā daļā noteikts, ka procesa virzītājs savlaicīgi informē personu par tās tiesībām tikt atzītai par cietušo kriminālprocesā, bet trešajā daļā noteikts, ka personu par cietušo var atzīt tikai ar pašas vai tās pārstāvja rakstveida piekrišanu. Persona, kura nevēlas būt par cietušo, iegūst liecinieka statusu." Apelācijas instances tiesa, atsaucoties uz Kriminālprocesa likuma²⁷ (KPL) 7. panta pirmo daļu, tāpat arī norāda: "ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums, un šāds kriminālprocess ir publiskās apsūdzības kriminālprocess, kurā apsūdzības funkciju valsts vārdā īsteno prokurors".

Neapstrīdot minētās nostādnes, tomēr atklāts paliek jautājums, vai var atzīt, ka personai ir radīts viņas interešu aizskārums, ja pati persona tā neuzskata. No analizējamo amatnoziegumu sastāvu konstrukcijām izriet, ka likumdevējs ir ietvēris

²³ Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, 2012, 12. jūnijs, Nr. 24.

²⁴ Likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 23. pants nosaka, ka "atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgu nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā ne vien nodarīts ievērojams mantiskais zaudējums, bet arī apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses vai ja šāds apdraudējums ir ievērojams".

²⁵ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2009. gada 16. aprīļa spriedums lietā Nr. K32-0070-09/8, krimināllieta Nr. 11819006307.

²⁶ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2009. gada 25. augusta spriedums lietā Nr. KA04-562-09/22, krimināllieta Nr. 11819006307.

²⁷ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74.

attiecīgajās normās vairākas alternatīvas intereses, kurām var tikt nodarīts ar konkrētu noziegumu būtisks kaitējums – valsts varai vai pārvaldības kārtībai, vai arī ar likumu aizsargātām personas interesēm. Jautājums, kā konstatējams cietušā interešu aizskārums – vai tas ir ekskluzīvi paša cietušā kompetencē, vai arī cietušā subjektīvajam kritērijam nav prevalējoša nozīme? Cietušā lomai kaitējuma izvērtēšanā pievēršies U. Ķinis, norādot, ka jautājumu par to, vai interešu aizskārums ir automātiskās datu apstrādes sistēmas īpašniekam vai tiesiskajam valdītājam vērtējams kā ievērojams vai smags, tomēr nedrīkstētu tikai saistīt ar cietušā tīri subjektīvo uztveri. Citādi var rasties situācija, ka jebkurš gadījums, kuru cietušais neatbilstoši “subjektīvi” uzskatīs par ievērojamu vai smagu savu interešu apdraudējumu, automātiski būtu jāatzīst par nozieguma sastāvam atbilstošu.²⁸ Šādam viedoklim var piekrist, jo cietušā uztvere mēdz būt nepamatoti sensitīva. Arī profesors U. Krastiņš, atzīstot, ka īpaša vērība ir pievēršama noziedzīgā nodarījumā cietušā viedoklim, jo viņš ir tas, pret ko vērstas nodarījums, tāpēc vislabāk spēs raksturot apdraudētās konkrētās intereses nozīmīgumu un smagumu, tajā pašā laikā norādījis, ka šādi apstākļi ir pirmstiesas izmeklēšanas un iztiesāšanas institūciju objektīvas novērtēšanas priekšmets, atmetot pārlietu subjektīvismu, kas var izpausties novērtējumā, ko dod noziedzīgā nodarījumā cietusī puse.²⁹

Meklējot objektīvu kritēriju un vienlaikus respektējot paša cietušā attieksmi, tāpat paturot prātā, ka kriminālprocess tiek veikts sabiedrības interesēs, autore ieskatā, atbilde uz iepriekš izvirzīto jautājumu rodama KPL 7. pantā, kura pirmajā daļā ir noteikts: ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums; savukārt panta otrajā daļā ir noteikts, ka par KL 130., 131., 132., 136., 157. pantā, 159. panta pirmajā daļā, 160. panta pirmajā daļā, 168., 169., 180. pantā, 185. panta pirmajā daļā, 197. pantā, 200. panta pirmajā daļā un 260. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums. Tādējādi, ja personas likumīgo interešu aizskārums, piemēram, izpaudies kā kaitējums veselībai, kam raksturīgi tieši viegli miesas bojājumi, neslavas celšana personai, kā rezultātā aizskarts personas gods un cieņa, personas dzimumbrīvības aizskārums, par kuru atbildība paredzēta KL 159. pantā un citā KPL 7. panta otrajā daļā paredzētā veidā, cietušā viedoklim ir būtiska loma personas interešu aizskāruma konstatācijā. Ja cietušais uzskata, ka viņa intereses ar prettiesisko uzvedību nav aizskartas, ievērojot, ka aizskārumam ir personisks raksturs, un ja norma, kas to satur, ietilpst KPL 7. panta 2. daļas uzskaitījumā, nav pamata uzskatīt, ka ir noticis personas interešu aizskārums. Atgriežoties pie aplūkotā tiesu prakses piemēra, var piekrist apelācijas instances tiesas secinājumam, ka KL 317. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma gadījumā kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums, un šāds kriminālprocess ir publiskās apsūdzības kriminālprocess, tai pašā laikā cietušā likumīgo interešu aizskārums konkrētajā lietā nav konstatējams, jo nozīme ir personas gribai, kas ir respektējama tajos gadījumos, kad saskatāms interešu aizskārums, kas ir ietverts KPL 7. panta 2. daļā.

²⁸ Ķinis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. Jurista Vārds, 2012, 9. oktobris, Nr. 41.

²⁹ Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, 2012, 12. jūnijs, Nr. 24.

Secinājumi

1. Ar 2012. gada 13. decembra likumu "Grozījumi Krimināllikumā" izmaiņas tika ieviestas arī KL 317., 318. un 319. pantā. Pirmkārt, likumdevējs šajās normās ir ieviesis precizējumu, ka būtisks kaitējums var tikt nodarīts likumā paredzētajām interesēm, nevis tiesībām. Otrkārt, Krimināllikuma 317., 318. un 319. pants sastāv no trīs daļām, likumdevējam diferencējot atbildību atkarībā no kvalificējošā apstākļa rakstura; treškārt, ir strikti noteikts, kādas pamatsastāvā ietvertās pazīmes ir jākonstatē, lai inkriminētu kvalificētu sastāvu.
Minētie grozījumi vērtējami visnotaļ pozitīvi, jo to rezultātā ir diferencēta atbildība atkarībā no kvalificējošās pazīmes kaitīguma.
2. Kaut arī pastāv pozitīvas izmaiņas, KL 319. panta redakcija būtu pilnveidojama, KL 319. panta otrajā daļā ietverto formulējumu "par tādu pašu nodarījumu" aizstājot ar vārdkopu "par panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu".
3. Tiesu nolēmumos visai bieži kā viena no būtiska kaitējuma izpausmēm tiek minēta valsts iestādes prestiža graušana. Šāda veida kaitējuma atzīšana par būtisku, autores ieskatā, atzīstama par pamatotu, tajā pašā laikā tiesu prakses materiālos būtu jānorāda, kā tieši prestiža graušana ir izpaudusies. Jāteic, ka vairumā gadījumu tiesas aprobežojas vien ar norādi, ka iestādei ir grauts prestižs. Tas, cik lielā mērā attiecīgās iestādes prestižs ir grauts, ir izvērtējams katrā konkrētā gadījumā, jo nebūtu pareizi apgalvot, ka jebkura valsts amatpersonas prettiesiska uzvedība tik nopietni iedragā iestādes prestižu, ka tas ir pietiekams pamats būtiska kaitējuma konstatācijai.
4. Izlemjot jautājumu, vai personai ir radīts viņas likumīgo interešu aizskārums, ja pati persona tā neuzskata, jāņem vērā KPL 7. panta otrajā daļā norādītais; tādējādi, ja persona uzskata, ka viņas likumīgās intereses ar prettiesisko uzvedību nav aizskartas, un ja norma, kas satur attiecīgo interešu apdraudējumu, ietilpst Kriminālprocesa likuma 7. panta 2. daļas uzskaitījumā, nav pamats uzskatīt, ka ir noticis personas likumīgo interešu aizskārums.

TIESU EKSPERTĪZES DEFINĒŠANAS UN ATTĪSTĪBAS PROBLĒMAS

PROBLEMATIC ASPECTS OF THE CONCEPT AND DEVELOPMENT OF FORENSIC EXAMINATION (EXPERTISE)

Elita Nīmande, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras docente

Vladimirs Terehovičs, Dr. iur.

Zvērināts advokāts

Summary

The article is devoted to the problematic aspects in defining and further development of forensic examination (expertise). Expert conclusion is one of the traditional means of proving in Latvia. In the system of evidence it could be used as the result of procedural investigative activity – forensic examination (expertise) or as a document passed by any participant of proceedings. Taking into account the level of knowledge it is possible to define two basic meanings of the concept: forensic examination as a procedural activity and forensic examination as a scientific cognition process.

Atslēgvārdi: eksperta atzinums, kriminālprocess, tiesu ekspertīze.

Keywords: expert conclusion, criminal procedure, forensic examination.

Tiesu varas institūta atbilstība sociālajai realitātei ir nepieciešams demokrātijas principu realizācijas nosacījums, lai īstenotu tiesisku sabiedrības organizācijas modeli. Katrā demokrātiskā valstī pastāvīgi jāpilnveido tiesu sistēma, attīstot tiesu varas institūtus – izstrādājot to organizācijas un funkcionēšanas optimālu modeli. Šādas pilnveidošanas sekmes valstī ir atkarīgas ne tikai no varas struktūru apņēmības īstenot reformas, bet arī no skaidra priekšstata par katru pārveidojamo tiesu sistēmas elementu, tai skaitā par pierādīšanas institūtu. Raksta mērķis ir formulēt ekspertīzes definēšanas aspektus, kā arī norādīt uz problemātiskajiem jautājumiem saistībā ar jaunu likumprojektu izstrādi Latvijā.

Tiesībaizsardzības darbības īpatnība ir tāda, ka to stingri reglamentē valsts ar procesuālo likumu palīdzību. Tā, piemēram, Latvijā šādi likumi ir Civilprocesa likums, Kriminālprocesa likums un Administratīvā procesa likums.

Viens no vispārējās jurisdikcijas obligātiem institūtiem ir pierādīšanas institūts. Šajā institūtā tiek izmantots ierobežots pierādīšanas līdzekļu loks, kurš noteikts konkrētā procesuālajā likumā. Tā, piemēram, Kriminālprocesa likumā Latvijā noteikts, ka pierādījumi ir “jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem”,¹ savukārt pierādīšanas līdzekļi ir liecības, eksperta vai revidenta atzinums, kompetentas institūcijas

¹ Kriminālprocesa likuma 127. panta 1. daļa. Pieejams: www.likumi.lv

atzinums, lietiskie pierādījumi, dokumenti, elektroniskie pierādījumi, ziņas, kas iegūtas, veicot izmeklēšanas darbības; arī civilprocesā un administratīvajā procesā eksperta atzinums minēts kā viens no pierādīšanas līdzekļiem.

Katras valsts nacionālajos procesuālajos likumos noteikta sava pierādīšanas kārtība, kā arī pierādīšanas līdzekļi, kuri nav obligāti citām nacionālajām tiesībpieņemšanas sistēmām. Tāpēc Latvijas vispārējās jurisdikcijas pieredze pierādīšanā būtu jāvērtē nevis no patiesuma vai maldīguma pozīcijas, bet gan kā pastāvoša / spēkā esoša sistēma, norādot uz atbilstību vai neatbilstību likumam; tāpat arī Latvijas pieredze pierādīšanas jomā nav obligāta citās nacionālajās jurisdikcijas sistēmās, un otrādi.

Eksperta atzinums ir tradicionāls pierādīšanas līdzeklis Latvijā; tas ir eksperta darbības, kuru sauc par ekspertīzes veikšanu, rezultāts. Būtībā ekspertīze ir eksperta veikta kāda jautājuma izskatīšana, lai dotu par to eksperta atzinumu.² Eksperta atzinuma īpatnība ir tā, ka eksperts ekspertīzes veikšanas laikā, pamatojoties uz savām speciālajām zināšanām, izskaidro noskaidroto faktu nozīmi, formulējot spriedumus. Ekspertīzē risināmi dažādi praktiskas nozīmes jautājumi, piemēram, jaunu zināšanu iegūšana par priekšmetiem un parādībām, iepriekš iegūtu zināšanu par priekšmetiem un parādībām pārbaude vai precizēšana u. tml.

Vispārējās jurisdikcijas sistēmā ekspertīze tiek definēta kā procesuāla darbība, kas nodrošina tiesvedības vajadzības tiesisku strīdu (krimināltiesisku, civiltiesisku, administratīvi tiesisku) risināšanas gaitā. Latvijā Kriminālprocesa likuma 193. pantā noteikts, ka “ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, kuru veic viens vai vairāki eksperti procesa virzītāja uzdevumā un kuras saturs ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus, par ko tiek dots eksperta atzinums”. Kriminālprocesa likuma 27. panta 2. daļā noteikts, ka “procesa virzītāji ir: 1) izmeklēšanā – izmeklētājs vai izņēmuma gadījumā prokurors; 2) kriminālvajāšanā – prokurors; 3) sagatavojot lietu iztiesāšanai, kā arī no brīža, kad pasludināts nolēmums, ar kuru pabeigta tiesvedība attiecīgās instances tiesā, līdz lietas nodošanai nākamajai tiesu instancei vai nolēmuma izpildei – tiesnesis, kurš vada iztiesāšanu; 4) iztiesāšanas laikā – tiesas sastāvs; 5) pēc tiesas nolēmuma spēkā stāšanās – tiesnesis”. Savukārt Kriminālprocesa likuma 194. pantā noteikts, ka “ekspertīzi nosaka gadījumos, kad kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē”. Ekspertīzes gaitā noskaidrotās un eksperta atzinumā fiksētās ziņas par faktiem tiesai jāvērtē no pieļaujamības, attiecināmības un ticamības aspekta, un tālāk tās var kļūt par pierādījumiem kriminālprocesā.

Kā jau iepriekš minēts, eksperta atzinums ir ekspertīzes veikšanas rezultāts, kuru noformē rakstiska dokumenta veidā; šim dokumentam ir noteikts, parasti – likumā aprakstīts saturs. Tā, piemēram, Kriminālprocesa likuma 203. panta 2. daļā noteikts, ka “eksperts atzinumā norāda: 1) savu vārdu un uzvārdu, 2) ieņemamo amatu, 3) ziņas par savu kvalifikāciju, 4) lēmumu vai uzdevumu, ar kuru noteikta ekspertīze, 5) ekspertīzes izdarīšanas datumu, 6) klātesošās personas, 7) izmantotos lietas materiālus un izpētāmo objektu sākumdatumus, 8) izpētē izmantotās metodikas un iegūtos rezultātus, 9) argumentētas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem vai iemeslus, kuru dēļ atbildēt nav iespējams, 10) citus kriminālprocesam nozīmīgus apstākļus, kurus eksperts noskaidrojis pēc savas iniciatīvas”.

² Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1982, с. 805.

Tādējādi rakstisks dokuments ar iepriekš minēto saturu Latvijas kriminālprocesā tiek uzskatīts par eksperta atzinumu. Pierādīšanas līdzekļu sistēmā eksperta atzinumam var būt divējāda nozīme: 1) eksperta atzinums var būt procesa virzītāja procesuālas darbības rezultāts, 2) eksperta atzinums var būt dokuments vai rakstveida pierādījums, ko iesniedzis cits procesa dalībnieks (biežāk – cietušais vai apsūdzētais). Abās nozīmēs eksperta atzinums tiesai ir ziņu par juridiski nozīmīgiem faktiem³ avots. Tāpēc gan vienā, gan otrā gadījumā eksperta atzinums tiek vērtēts pēc trim kritērijiem: pieļaujamība, attiecināmība un ticamība.⁴

Vēsturiski procesa virzītāja procesuālo darbību, kas vērsta uz eksperta atzinuma iegūšanu, sauc par tiesu ekspertīzi. Šis termins zinātniskajā, metodiskajā un mācību literatūrā pazīstams jau kopš 20. gadsimta sākuma. Termina “tiesu ekspertīze” etimoloģija norāda uz apzīmējamā jēdziena īpašo nozīmi. Tiesu ekspertīze ir ekspertīzes veida jēdziens. Tiesu ekspertīze ir tāds ekspertīzes paveids, kura rezultātus noteiktā kārtībā iegūst tiesas procesos. Būtiska tiesu ekspertīzes atšķirība no citiem ekspertīžu veidiem ir tā, ka materiālu sagatavošana tiesu ekspertīzei, tiesu ekspertīzes noteikšana, tās veikšana un eksperta atzinuma novērtēšana regulēta procesuālajos likumos, piemēram, Latvijā – Kriminālprocesa likumā, Administratīvā procesa likumā, Civilprocesa likumā. Daudzu valstu procesuālajos likumos termins “tiesu ekspertīze” netiek lietots; piemēram, Krievijas Federācijā šo terminu izmanto tikai Kriminālprocesa kodeksā. Tādējādi īpašas praktiskas nozīmes šim terminam nav, savukārt šī termina izmantošana metodiskajā un mācību literatūrā ir attaisnojama ar metodiskā darba un mācību procesa organizācijas specifiku.

Mūsdienās, ņemot vērā zināšanu apjomu par tiesu ekspertīzi, varētu formulēt divas jēdziena “tiesu ekspertīze” pamatnozīmes: 1) procesuāls institūts, kas ietverts pierādīšanas procesā; 2) zinātnisks izziņāšanas process, kura rezultātā tiek iegūtas jaunas zināšanas par juridiski nozīmīgiem faktiem.

Tiesu ekspertīzes kā procesuāla institūta pamati formulēti procesuālo, tai skaitā kriminālprocesuālo, tiesību avotos un atspoguļo tiesu ekspertīzes formālo būtību. Katras valsts tiesībpiemērošanas sistēmā noteikts savs tiesu ekspertīzes kā procesuāla institūta modelis; šis apstāklis vēlreiz pierāda jēdziena “tiesu ekspertīze” nozīmes konvencionalitāti. Tā, piemēram, Latvijā Kriminālprocesa likuma 193. pantā nav definēta “tiesu ekspertīze”, bet ir noteikts, ka ekspertīze ir izmeklēšanas darbība; savukārt Civilprocesa likumā netiek definēta ne tiesu ekspertīze, ne ekspertīze vispār. Šo situāciju nevar vērtēt no patiesuma vai nepatiesuma viedokļa un ekstrapolēt uz tiesu ekspertīzes institūtu citās nacionālajās tiesību sistēmās. Tiesu ekspertīzes procesuālo institūtu var pareizi definēt tikai konkrētas valsts tiesvedības pamatu ietvaros un pārveidot nacionālā tiesībpiemērošanas modeļa ietelmē.

Otrā nozīmē tiesu ekspertīze ir zinātniskas izziņas process, kura rezultātā, izmantojot speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, amatniecības, mākslas vai citā nozarē, tiek iegūtas jaunas zināšanas par juridiski nozīmīgiem faktiem. Tiesu ekspertīzes kā zinātniskas izziņāšanas darbības veida loģiski metodoloģiskie pamati samērā pilnīgi ir izstrādāti filozofijas, kā arī zinātniskās izziņāšanas

³ Juridiski nozīmīgi fakti – apstākļi, kas ietekmē tiesisko attiecību rašanos, grozīšanu vai izbeigšanos.

⁴ Sīkāk sk.: Терехович В. Н., Ниманде Э. В. Проблема истинного и ценностного в криминалистическом познании. Теория та практика судебной экспертизы и криминалистики: сб. науч. праць. Х., 2010, вып. 10, с. 20-26.

metodoloģijas un loģikas speciālistu pētījumos. Zinātnisko pamatu formulēšana un precizēšana mūsdienās notiek tikai attiecībā uz atsevišķu veidu tiesu ekspertīzēm. Šo pamatu elementi ir tiesu ekspertīzes klasifikācija ar praktisku nozīmi, skaidrs atsevišķu ekspertīžu veidu un paveidu definējums, norāde uz konkrēta tiesu ekspertīžu veida teorētisko pamatojumu. Konkrēta tiesu ekspertīžu veida teorētiskais pamatojums ir ne tikai šā ekspertīžu veida metodikas izstrādes zinātniskais pamats, bet arī piedāvātās metodikas zinātniskās vērtības novērtēšanas kritērijs.

Tāpat būtu jāņem vērā, ka tiesas zāle nav arēna zinātniskiem strīdiem un diskusijām, tāpēc mūsdienās pierādīšanas institūts neparedz pretnostatīt dažādu skolu un virzienu iespējas pierādījumu drošticamības novērtēšanā. Eksperta atzinumā atspoguļoto zināšanu drošticamības novērtēšanas problēmu varētu risināt, regulāri zinātniski sertificējot izmantojamās izpētes metodikas un licencējot personu un iestāžu ekspertu darbību. Jebkuras specialitātes pārstāvis, kam procesa virzītājs ir uzdevis veikt ekspertīzi, ir eksperts (gan mākslinieks, gan ugunsdzēsējs, grāmatvedis, gan ārstniecības persona). Tomēr arī šajā jomā vērojama tendence, piemēram, jaunajā Tiesu ekspertu likumā (tas gan vēl ir projekta līmenī)⁵ grozīt praksē nostiprinājušos kārtību. Ar izņēmumu ieviešanu, piemēram, tiesu medicīnas un tiesu psihiatrijas ekspertiem, uz šīm personām vairs netikšot attiecināta Tiesu ekspertu likumā noteiktā sertifikāta piešķiršanas kārtība. Līdz ar to šīs kategorijas ekspertiem nebūs pārbaudītas viņu zināšanas par normatīvajiem aktiem, kas regulē tiesu eksperta darbību, viņu prasme sastādīt atzinumu, zināšanas par Civilprocesa likumu un Kriminālprocesa likumu. Pie tam tiek izteikts arī viedoklis, ka ekspertīze ir klasificējama kā ārstniecība, lai gan Kriminālprocesa likuma 193. pants nepārprotami nosaka: "Ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, kuru veic..."

Bez tam likumprojektā "Tiesu ekspertu likums" vērojami arī centieni definēt/skaidrot atkārtotās un kompleksās ekspertīzes noteikšanas pamatus, kā arī vairākus citus jautājumus pretēji procesuālajos likumos noteiktajam. Šāda pieeja var radīt sajukumu procesa virzītāju un ekspertu mijiedarbībā kriminālprocesā. Likumiem būtu jāregulē personu un iestāžu darbs, kas virzīts uz pierādīšanas institūta vajadzību apmierināšanu, lai iegūtu drošticamas zināšanas par juridiski nozīmīgiem faktiem, izmantojot speciālās zināšanas.

Kopsavilkums

Latvijā eksperta atzinums ir viens no tradicionālajiem pierādīšanas līdzekļiem. Eksperta atzinums ir tādas eksperta darbības rezultāts, kuru sauc par ekspertīzes veikšanu. Būtībā ekspertīze ir eksperta veikta kāda jautājuma izskatīšana, lai dotu par to eksperta atzinumu. Eksperta atzinuma raksturīga īpatnība ir tāda, ka, veicot ekspertīzi, eksperts izskaidro noskaidroto faktu nozīmi, pamatojoties uz savām speciālajām zināšanām.

Latvijā kriminālprocesā ekspertīze tiek definēta kā izmeklēšanas darbība, un viens no ekspertīzes noteikšanas un novērtēšanas subjektiem ir tiesa, kurai jāvērtē eksperta atzinuma pieļaujamība, attiecināmība un ticamība, lai turpmāk varētu izmantot eksperta atzinumu kā pierādījumu kriminālprocesā.

Eksperta izpētes rezultātam pierādījumu sistēmā var būt divējāda nozīme: 1) tas var būt procesuālas izmeklēšanas darbības rezultāts – eksperta atzinums un

⁵ Sk.: likumprojekts "Tiesu ekspertu likums". Pieejams: mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_041212_TEL.2459.doc

2) dokuments, ko iesniedzis kāds no procesa dalībniekiem; abos gadījumos tas ir ziņu avots par faktiem, kuriem ir juridiska nozīme.

Vēsturiski tiesas darbību, kas vērsta uz eksperta atzinuma iegūšanu, sauc par tiesu ekspertīzi (ekspertīzes veids, kuras rezultātus attiecīgajos procesuālajos likumos noteiktajā kārtībā iegūst tiesu procesos). Latvijā un citās valstīs procesuālajos likumos termins “tiesu ekspertīze” netiek izmantots.

Ņemot vērā mūsdienu zināšanu apjomu par tiesu ekspertīzi, iespējams formulēt divas šā jēdziena pamatnozīmes: 1) tiesu ekspertīze kā procesuāls institūts, kas ietverts pierādīšanas procesā, un 2) tiesu ekspertīze kā zinātniskas izziņāšanas process.

Tiesu ekspertīzes kā procesuāla institūta modelis noteikts konkrētas valsts tiesību piemērošanas sistēmā, piemēram, Latvijā – KPL 193. pantā. Tiesu ekspertīzes kā zinātniskas izziņāšanas procesa rezultāts ir jaunas zināšanas par juridiski nozīmīgiem faktiem, un mūsdienās pamatā tiesu ekspertīzes attīstība notiek, formulējot un precizējot atsevišķu tiesu ekspertīžu veidu zinātniskos pamatus.

Tiesas zāle nav arēna zinātniskām diskusijām un strīdiem, tāpēc, vērtējot pierādījumu ticamību, nebūtu pieļaujams pretnostatīt dažādu skolu un virzienu iespējas. Eksperta atzinumā atspoguļoto zināšanu ticamības novērtēšanas problēmu iespējams risināt, piemēram, regulāri zinātniski sertificējot izpētes metodikas, kā arī licencējot ekspertu darbību.

SODU POLITIKA UN VIENKĀRŠOTIE PROCESI

PENAL POLICY AND SIMPLIFIED CRIMINAL PROCEEDINGS

Jānis Maizītis, *Dipl. jur.*

LU Juridiskās fakultātes Krimināltiesību katedras vieslektors

Summary

This article focuses on penal policy in relation to the sanctions and penalties outlined in the Criminal Law and their application by courts in practice. Case law is evaluated in conjunction with the emergence of certain court procedures and their common links. Criminal procedure simplification mechanisms are evaluated as an enabler of penal policy in the context of their direct impact and relevance. Equality before the law is linked with equal penalties for similar offences, including the application of simplified criminal procedure mechanisms. This article proposes a solution to inconsistencies within penal policy through developing guidelines for the application of penalties and simplified criminal procedure mechanisms that could be determined by the Judicial council.

Atslēgvārdi: sodu politika, tiesu prakse, vienkāršotie procesi, vienlīdzība tiesas priekšā, vadlinijas.

Key words: Penal policy, case law, simplified criminal procedure mechanisms, equality before the law, guidelines.

Kriminālprocesa reforma Latvijā tiešā veidā netika saistīta ar sodu politiku un sodu krimināltiesībās. Tas pašos pamatos ir arī saprotams, jo kriminālprocess nosaka kārtību, kādā piemērojamas materiālās normas – Krimināllikums.¹ Kriminālprocesa reformas pamatā bija 2011. gada 12. jūnija Ministru kabineta sēdē apstiprinātā likuma projekta koncepcija (turpmāk – Koncepcija).² Taču reformas nepieciešamības būtība un problēmas būtība formulēta arī tādējādi, ka no procesa izņemtas visas agrīnās izlemšanas metodes, kas ļautu piemērot kriminālsodam alternatīvus līdzekļus vainīgajām personām. Problēmas risinājuma virziens saistīts ar alternatīvo sodu un kriminālsoda alternatīvu plašāku izmantošanu. Kā metode pielietojama vainas konstatēšana un agrīnā izlemšana. Tas ir, ar brīvprātīgu un apzinātu personas piekrišanu viņas vaina var tikt konstatēta agrīnās procesa stadijās bez tiesas iesaistīšanas.³ Realizējot minētos problēmas konstatējumus un risinājuma ceļus, neizbēgami, ka arī kriminālprocesuālā kārtība tiek saistīta un ietekmē kriminālsodu politiku valstī. Koncepcija tiek realizēta, dažādas alternatīvas tiek formulētas un pamatā iekļautas pirmstiesas kriminālprocesa stadijās Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL).⁴

Sods un tā mērķis noteikts Krimināllikuma 35. pantā kā piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, šā likuma ietvaros

¹ Krimināllikums. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=88966 [aplūkots 22.04.2014.].

² Kriminālprocesa likuma projekta koncepcija, 12.06.2001. Jurista Vārds, 2011, 26. jūnijs, Nr. 20.

³ Turpat.

⁴ Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 2005.

valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu. Soda mērķis ir vainīgo personu sodīt par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Soda mērķis ir

- 1) aizsargāt sabiedrības drošību,
- 2) atjaunot taisnīgumu,
- 3) sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu,
- 4) resocializēt sodīto personu,
- 5) panākt, lai notiesātie un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.⁵

Savukārt veids, kā valstī tiek nodrošināta kriminālsodu politikas mērķu saņemšana, ir koncepcijas. Joprojām aktuālākais ir 2009. gada Ministru kabineta rīkojums Nr. 6 "Par Kriminālsodu politikas koncepciju".⁶ Kriminālsodu politikas pamatā ir šādi principi:

- 1) taisnīguma princips,
- 2) vainīguma princips,
- 3) personu vienlīdzības princips,
- 4) krimināltiesiskās represijas individualizācijas princips,
- 5) represijas ekonomijas princips,
- 6) represijas samērīguma princips,
- 7) humānisma princips,
- 8) vienveidīgas sodu prakses princips,
- 9) cilvēka tiesību garantēšanas princips.

Kriminālsodu mērķi ir:

- 1) atjaunot taisnīgumu,
- 2) novērst noziedzīgu nodarījumu recidīvu (speciālā prevencija),
- 3) aizsargāt sabiedrisko drošību,
- 4) atturēt cilvēkus no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas (vispārējā prevencija).

Kriminālsodu koncepcija noteica priekšlikumus materiālo krimināltiesību normu un institūtu grozījumiem, daļēji skarot kriminālprocesuālus un kriminālsodu izpildes jautājumus. Koncepcija ietvēra gan priekšlikumus par tādiem jauninājumiem, kuru ieviešana var notikt salīdzinoši īsā laikā, gan arī tādus, kuru ieviešanai jāparedz līdz pat septiņu gadu pārejas periods.⁷ Publiskajos komentāros Tieslietu ministrija uzsvēra, ka vidējais ieslodzījuma laiks Latvijas brīvības atņemšanas vietās ir mazliet mazāks par sešiem gadiem. Citās valstīs šis laiks ir aptuveni divi gadi.⁸ Būtība ir saistīta ar noziedzīgu nodarījumu sadalījuma izmaiņām un brīvības atņemšanas soda samazināšanu, kas arī tiek izdarīts Krimināllikuma grozījumos, kuri stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī.⁹ Autors uzmanību koncentrē uz kriminālsodu politikas principiem un kriminālsodu mērķi kriminālprocesuālās kārtības kontekstā un saistībā ar vienkāršotajiem procesiem, kuru iespējas ir radījis Kriminālprocesa likums, īpaši pirmstiesas kriminālprocesa stadijā. Kā zināms, tad vienkāršoto

⁵ Krimināllikums. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id+88966 [aplūkots 22.04.2014.].

⁶ Par Kriminālsodu politikas koncepciju: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Pieejams: www.likumi.lv/body_print.php?id=186355&version_11.08.2... [aplūkots 10.02.2014.].

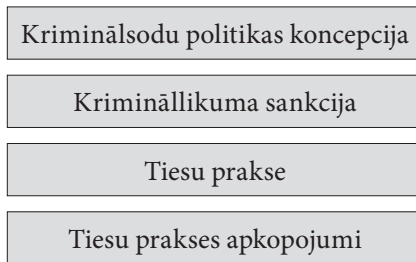
⁷ Turpat.

⁸ Tieslietu ministrija vēlas pārskatīt Krimināllikumā paredzētās sodu robežas. Pieejams: www.kasjauns.lv/lv/zinas/42211/tieslietu-ministrija-velas-pa... [aplūkots 11.02.2014.].

⁹ Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=253698 [aplūkots 10.02.2014.].

kriminālprocesu sadalījums izriet no pirmajiem kriminālprocesa zinātnieku rakstiem par reformēto kriminālprocesuālo kārtību.¹⁰

Veids, kā tiek apzināts viens no sodu politikas principiem – vienveidīga sodu prakse –, ir tiesu prakses apkopojumi par tiesu praksi sodu politikas veidošanā. Parasti apkopojumi tiek veidoti par atsevišķu Krimināllikuma pantu piemērošanas praksi ne tikai attiecībā uz kvalifikāciju, bet arī sodu. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas apkopojums – “Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un par izvairīšanos no nodokļu nomaksas” – veikts 2012. gadā.¹¹ Līdzīgi arī “Tiesu prakse lietās par krāpšanu” 2008/2009, “Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162. panta” 2007, “Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem” 2006, “Tiesu prakse lietās par cilvēku tirdzniecību un personu nosūtīšanu seksuālai izmantošanai” 2006, “Tiesu prakse huligānisma lietās” 2005.¹² Attiecībā uz sodu tā parasti ir viena pētījuma sadaļa. Būtiski kopīgais ir tas, ka tiek pētīts noteikts skaits, noteikta laika posma dažādi tiesu nolēmumi, tad tiek raksturota konstatētā prakse, iespējams, sniegtas kādas rekomendācijas. Tiesu prakse tiek vērtēta dažādu kriminālsodu principu kontekstā. Būtiska ir secība, kā tiek izdarīti secinājumi par sodu politiku, kurus grafiski var attēlot šādi:

Jāatzīmē, ka pietiekami lielai daļai no Krimināllikumā paredzētajiem noziedzīgiem nodarījumiem nav tiesu prakses apkopojuma, kā arī tiesu prakses. Tas nozīmē, ka tiesām ir dota pietiekami liela lemšanas brīvība, protams, Krimināllikumā noteiktās panta sankcijas robežās. Jāpiekrīt arī vairāku pētījumu autores prof. V. Liholajas izteiktajam viedoklim attiecībā uz sodu piemērošanas praksi: “Te gan uzreiz jāpiebilst, ka gan šā raksta autores, gan A. Judina veiktais pētījums apstiprina, ka laika gaitā nekas nav mainījies, un jāatkārto jau ne reizi vien konstatētais iepriekš veiktajos tiesu prakses pētījumos.”¹³

Sodu politikas kontekstā īpaši būtiska ir KPL 420. pantā noteiktā prokurora priekšraksta par sodu pēdējo gadu prakse. Ja persona izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu un prokurors, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, personu raksturojošos datus un citus lietas apstākļus, ir ieguvis pārliecību, ka personai nevajadzētu piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu sodu, bet personu nevar atstāt nesodītu, viņš var pabeigt kriminālprocesu, sastādot priekšrakstu par sodu. Kriminālprocesa pabeigšanai būtiska ir prokurora attieksme pret veidu, kā var pabeigt konkrēto kriminālprocesu,

¹⁰ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Latvijas Vēstnesis, 2010, 43. lpp.

¹¹ Tiesu prakse. Augstākās tiesas apkopojumi. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/ [aplūkots 11.02.2014.].

¹² Turpat.

¹³ Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. Jurista Vārds, 2014, 11. februāris, Nr. 6.

var izvēlēties arī citus vienkāršotos pabeigšanas veidus, kurus iespējams piemērot kriminālpārskatītiem un mazāk smagiem noziegumiem, vai arī krimināllietu nosūtīt uz tiesu vispārējā kārtībā. Ja kriminālprocess tiek pabeigts ar prokurora priekšrakstu par sodu, prokurors piemēro naudas sodu vai piespiedu darbu, taču ne vairāk kā pusi no maksimālā Krimināllikumā paredzētā naudas soda vai piespiedu darba ilguma. Prokurors var piemērot arī papildsodus – tiesību ierobežošanu vai probācijas uzraudzību saskaņā ar Krimināllikumā noteikto. Tie visi ir KPL 421. panta nosacījumi prokurora priekšrakstam par sodu, kas nozīmē, ne tikai tiesa ir iesaistīta sodu politikas veidošanā un īstenošanā, bet arī prokurors. Prokuratūras statistika liecina, ka 2013. gadā prokurora priekšraksta par sodu piemērošana bija 13,5% no visiem pabeigtajiem kriminālprocesiem, un pieaugums ir par 10,4% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu un arī kopumā pēdējo piecu gadu laikā.¹⁴ Līdz ar to jebkuri jautājumi par sodu politiku Latvijā ir vērtējami daudz plašākā kontekstā, vērtējot kā tiesu praksi, tā arī prokurora priekšrakstus par sodu praksi, par kuriem nav pieejami apkopojumi un pētījumi. Lēmumos par prokurora priekšrakstiem par sodu nereta ir vienkārši atsauce uz KPL 420. panta formulējumu par prokurora priekšrakstu par sodu pieņemšanu, bet neseko pamatojums, kāpēc prokurors ir izmantojis tieši šo kriminālprocesa pabeigšanas veidu un kāds ir lēmumā noteiktā soda pamatojums.¹⁵

Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.¹⁶ Autors uzskata, ka šī vienlīdzība ir attiecināma arī uz soda politiku, sodu praksi. Tas nozīmē, ka būtiskāka par soda individualizāciju ir konkrēta, prognozējama soda neizbēgamība, ņemot vērā to, ka soda piemērošana ir iespējama kā tiesā, tā arī KPL noteiktajos gadījumos pirmstiesas procesā. Nevienlīdzība attiecībā uz vienlīdzīgu sodu par līdzīgu izdarītu noziedzīgu nodarījumu veidojas atkarībā no tā, kurā kriminālprocesa stadijā un kāds soda veids un mērs tiek piemērots. No Krimināllikuma spēkā stāšanās brīža 1999. gada 1. aprīlī un Kriminālprocesa – 2005. gada 1. oktobrī ir uzkrāta pietiekama soda un vienkāršoto kriminālprocesa piemērošanas prakse un pieredze. Par atsevišķu noziedzīgu nodarījumu sodu piemērošanu ir veikti apkopojumi. Latvijā netiek diskutēts, ka būtu nepieciešami principiāli jauns Krimināllikums vai Kriminālprocesa likums, tāpēc autors aicina diskutēt citu pieeju sodu politikai, tas ir, ne veidojot un pēc tam apkopojot tiesu praksi un izsakot par to viedokļus, bet nosakot vadlīnijas soda piemērošanai tiesām. Vadlīnijas nepieciešamas arī vienkāršoto procesu piemērošanai kopsakarā ar sodu vadlīnijām tiesām. Par galveno mērķi jāizvirza prognozējama un salīdzinoši konkrēta soda neizbēgamība par līdzīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Vadlīniju izstrādē būtu izmantojama esošā tiesu prakse un tiesu prakses apkopojumi, būtu izpētāma vienkāršoto procesu piemērošana saistībā ar sodu politiku kopumā valstī. Tieslietu padomes funkcijās ir daudz organizatorisko jautājumu risināšanas saistībā ar tiesu varu.¹⁷ Noteikts, ka Tieslietu padome izstrādā vadlīnijas citos tiesu darbības jautājumos. Autors uzskata, ka šajā daļā Tieslietu padomes funkcijas iespējams apveltīt ar citu tiesu varai būtiskāku jēgu attiecībā uz sodu un vienkāršoto procesu vadlīnijām. Vadlīniju pētīšanai, izstrādei un diskusijām būtu pieaicināmi tiesību zinātnieki un plašāks procesa virzītāju pārstāvju loks.

¹⁴ Latvijas Republikas prokuratūra. 2013. gada darba rezultātu pārskats. Pieejams: www.lrp.gov.lv/public/30231.html [aplūkots 24.02.2014.].

¹⁵ Krimināllietas Nr. 11400021911, Nr. 11400013711.

¹⁶ Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, 2012, 41. lpp.

¹⁷ Tieslietu padome. Funkcijas. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/tp/funkcijas/ [aplūkots 11.02.2014.].

Kopsavilkums

Krimināllikuma un Kriminālprocesa likuma normu piemērošanas rezultātā izveidojusies sodu politika. Tās pamatā ir ar sodu saistīto normu piemērošanas prakse, tās apkopošana, taču ilgstoši tā nav vienveidīga.

Sodu politikas veidošanā ir iesaistījušies prokurori, piemērojot priekšrakstu par sodu. Nepieciešama ir tiesu sodu politikas un prokuroru veidotās sodu politikas samērojamība, ņemot vērā, ka vienkāršoto procesu piemērošanai likumā noteikta plaša izvēles brīvība.

Sodu politikas veidošanā kā mērķis izvirzāms iespējami konkrēta soda neizbēgamība par konkrētu noziedzīgu nodarījumi un līdzīgs sods par līdzīgu noziedzīgu nodarījumu.

Kā līdzeklis konkrēta soda neizbēgamības sasniegšanai izmantojamas vadlīnijas tiesām un prokuratūrai sodu politikas īstenošanai. Nepieciešamas vadlīnijas vienkāršoto procesu piemērošanai.

Vadlīnijas izstrādājamas Tieslietu padomes izveidotā darba grupā, izmantojot esošo praksi tiesās un prokuratūrā, kā arī esošos tiesu prakses apkopojumus. Izstrādājama kārtība, kā vadlīnijas koriģējamas atbilstoši noziedzības aktualitātēm.

Vadlīnijas pieņemamas un nosakāmas Tieslietu padomē.

Izmantotā literatūra

Grāmatas

1. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Latvijas Vēstnesis, 2010, 43. lpp.

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, 2012, 592. lpp.
2. Krimināllikums. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=88966 [aplūkots 22.04.2014.].
3. Kriminālprocesa likuma projekta koncepcija, 12.06.2001. Jurista Vārds, 2011, 26. jūnijs, Nr. 20.
4. Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 2005.
5. Par Kriminālsodu politikas koncepciju: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Pieejams: www.likumi.lv/body_print.php?id=186355&version_11.08.2... [aplūkots 10.02.2014.].
6. Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=253698 [aplūkots 10.02.2014.].

Citi materiāli

1. Tieslietu ministrija vēlas pārskatīt Krimināllikumā paredzētās sodu robežas. Pieejams: www.kasjauns.lv/lv/zinas/42211/tieslietu-ministrija-velas-pa... [aplūkots 11.02.2014.].
2. Tiesu prakse. Augstākās tiesas apkopojumi. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/ [aplūkots 11.02.2014.].
3. Latvijas Republikas prokuratūra. 2013. gada darba rezultātu pārskats. Pieejams: www.lrp.gov.lv/public/30231.html [aplūkots 24.02.2014.].
4. Tieslietu padome. Funkcijas. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/tp/funkcijas/
5. Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. Jurista Vārds, 2014, 11. februāris, Nr. 6.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS JUDIKATŪRAS NOZĪME LATVIJAS KRIMINĀLSODU POLITIKĀ

THE MEANING OF JUDICATURE OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS WITHIN LATVIAN POLICY OF CRIMINAL PUNISHMENTS

Vadims Kalašnikovs, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The article is devoted to the system of Latvian Criminal Punishments and the guidelines for its development, the role of cognitions submitted to the European Court of Human Rights within the process of criminal punishment policy development and its provisional international comparison, the impact of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the national legal system. The outlined sphere of research is sufficiently broad, therefore the cognitions are arranged and reflected upon in a concentrated manner regarding the Latvian and other countries' principle of imposing the punishments, issues concerning development and functioning. The research was carried out after a rigorous study of concept of criminal punishment policy and the new amendments to the Criminal Law, and it includes the permissive cognitions for prevention of established imperfections, promoting a precise course of observance of human rights and fundamental freedoms, ensuring a higher level of integration within the law community of the European countries.

Atslēgvārdi: judikatūra, sods, soda noteikšanas principi.

Key words: Judicature, punishment, principles of imposing punishment.

Ievads

Eiropas Cilvēktiesību tiesas darbība jau pārsniedz pusgadsimta laika robežu, precīzāk, tā tika izveidota tālajā 1959. gadā kā Eiropas Padomes iestāde, kuras kompetence starptautiskajā arēnā saistīta ar sūdzību izskatīšanu par Eiropas Cilvēktiesību konvencijas un tās protokolu pārkāpumiem. Tomēr tikai pēdējos gados aktualizējies jautājums par tās īsto nozīmi un ietekmi uz valstu tiesību sistēmas funkcionāliem aspektiem. Eiropas Cilvēktiesību tiesas darbība ir saistoša arī Latvijai, kopš 1995. gada februārī tā kļuva par vienu no Eiropas Padomes dalībvalstīm un ieguva tiesības nominēt savu tiesnesi,¹ bet, sākot ar 1997. gadu, – par obligātu, kad tika ratificēta Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija² un tās protokoli Nr. 1, 4 un 7 (pārējie protokoli ratificēti vēlākā laika posmā). Var pilnīgi droši apgalvot,

¹ Mileiko E. Katram pieejama tiesību aizsardzība Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=256331> [aplūkots 10.01.2014.].

² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Eiropas Padomes 1950. gada 4. novembra konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, 13. jūnijs, Nr. 143/144.

ka sabiedrībā ir izveidojies priekšstats, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kuru nereti pēc atrašanās vietas sauc arī par Strasbūras tiesu, ir augstākā aizskarto cilvēka pamattiesību un brīvību apelācijas instance. Nevar nepiekrīst, ka tiesas pamatfunkcija tieši saistīta ar sūdzību par cilvēka pamattiesību aizskaršanas izskatīšanas procedūru, un savos nolēmumos tā argumentēti izsaka savu vērtējumu, tomēr jāatgādina, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav augstākā pārsūdzības instance attiecībā uz valsts iekšējām tiesām un nevar ne grozīt, ne atcelt šo tiesu nolēmumus. Aizskarto pamattiesību novēršanas veidus un līdzekļus katra valsts izvēlas patstāvīgi, līdz ar to tiesu nolēmumiem piešķirama vien rekomendējoša funkcija, tomēr par pienākumu valstij tiesa var uzlikt izmaksāt iesniedzējam materiālu kompensāciju par morālo kaitējumu, turklāt atkarībā no konstatētā pārkāpuma būtības var tikt pieņemts lēmums arī par visu tiesāšanās izdevumu atmaksu. Taču tas nebūt nenozīmē, ka valsts drīkst ignorēt un nepildīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas norādes, jo, kā izteicies viens no starptautiski cienjamiem tiesnešiem sers Džeralds Ficmoriss (*Sir Gerald Fitzmaurice*), “Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības Konvencija uzskatāma par pilnīgi jauna tipa konvenciju, ko iepriekš nepazīna; tā uzlika dalībvalstīm tādus pienākumus, kādus valdība iepriekš nekad nebija uzņēmusies”.³ Turpinot pamatdomu, ir secināms, ka Konvencija pilnā mērā uzskatāma par vienu no svarīgākajiem rakstiski noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, un pret tās pārkāpējiem ir jāvērs attiecīgas sankcijas. Mūsdienās Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā veidā pilda starptautiska arbitra lomu, uzraugot, kā valsts izpilda uzņemtās saistības cilvēktiesību ievērošanas jautājumā, un tādēļ rodas visiem zināma formula: “Eiropas Padome nav iedomājama bez Konvencijas, bet Konvencija – bez Tiesas”.⁴

Protams, vienā rakstā nav iespējams aptvert tik fundamentālu jautājumu kā Eiropas cilvēktiesības, nevar arī detalizēti izklāstīt kriminālsodu politiku veidojošos elementus, tādēļ autors ir sašaurinājis pētījuma loku, galvenokārt aplūkojot šo tematu kopsakarībā ar Krimināllikumā reglamentētiem vispārīgiem soda noteikšanas principiem. Raksta mērķis ir konstatēt Eiropas Cilvēktiesību tiesas ietekmi krimināltiesisko normu jaunradē, bet pētījuma uzdevumi saistīti ar problēmu apzināšanu, to cēloņu noskaidrošanu un efektīva novēršanas līdzekļa definēšanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas darbības pamatprincipi

Būtu kļūdaini un pārsteidzīgi apgalvot, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas funkcijas aprobežojas tikai ar konkrētas situācijas izvērtēšanas procesu – līdzīgi kā valsts nacionālās tiesas uzdevums, tās kompetencē nav tikai atsevišķa taisnīga risinājuma meklējums, jebkuram nolēmumam ir uz nākotni vērsta motivācijas būtība jeb vēlme maksimāli samazināt līdzīga pārkāpuma izdarīšanas iespējamību. Līdz ar to tiesas nolēmumi brīžiem iegūst izteiktu, ar precedentiem piesātinātu izklāstu, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 19. oktobra spriedumā lietā “*Bazjak* pret Latviju” Nr. 71572/01 tiesa atsaukusies uz tādiem nolēmumiem kā: “*Kudla* pret Poliju” Nr. 30210/96, “*Peer* pret Grieķiju” Nr. 28524/95, “*Valašinas* pret Lietuvu” Nr. 44558/98, “*Avşar* pret Turciju” Nr. 25657/94 un uz virkni citiem taisītiem spriedumiem un lēmumiem, tajā pašā laikā neaizmirstot atspoguļot arī nacionālās tiesas

³ Фицморис Дж. Citēts pēc: Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. Москва: НОРМА, 2001, с. 3.

⁴ Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. Москва: НОРМА, 2001, с. 3.

judikatūru, piemēram, norādot uz Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedumu lietā Nr. 2001-07-0103, kurā iepriekš jau tika izvērtēta lieta “Kornakovs pret Latviju”, Nr. 61005/00, 54. rindkopā.⁵ Tādējādi nepārprotami secināms, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmums ir ar izteikti vienlīdzīgu starpnacionālo raksturu, kas attiecas ne vien uz konkrēto valsti, uzliekot par pienākumu novērst cilvēktiesību pārkāpumus, bet pastarpināti attiecas arī uz visām Eiropas Padomes dalībvalstīm, jo tas kļūst par tiesību avotu, no kura tiek smeltas atziņas un argumentācijas nākotnē izlemjamām lietām.⁶ Protams, atsevišķs tiesu spriedums jeb, kā to dēvē, – “tiesu precedents” nekādā ziņā nav un nevar būt augstāks par primāro rakstisko tiesību avotu un tieši aizvietot Konvencijā vai protokolā ietvertās normas, tomēr nolēmuma motivācija, viedokļu argumentācija un izdarītie secinājumi pilnā mērā iegūst normas oficiālo interpretācijas spēku, kas ir saistošs visām Eiropas Padomes dalībvalstīm.

Noskaidrojot Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras vienlīdzīguma raksturu, vajadzētu vērst uzmanību, ka jebkurai no četrdesmit septiņām Eiropas Padomes dalībvalstīm ir sava nacionālā tiesību sistēma, kas atrodas nepārtrauktā attīstībā, atsevišķas finansiālās un morālās vērtības, sava politiskā sistēma un galu galā pilnīgi atšķirīga ekonomiskā izaugsme. Līdz ar to nevaram runāt par pilnīgi identiskiem pārkāpumiem cilvēktiesību jomā, nevar arī izsecināt nepamatota aizskāruma gadījumos aptuvenos kompensācijas apjomus, kas katrā izlemjamā lietā ir individuāli. Tomēr vajadzētu ņemt vērā, ka, mainoties valsts tiesiskajai iekārtai, grozot normatīvos aktus, attīstoties ekonomiskai un sociālai labklājībai, paaugstinās arī prasību sliekšnis cilvēktiesību ievērošanā. Ja pirms kaut kāda zināma laika Eiropas Cilvēktiesību tiesa atsevišķā dalībvalstī nesaskatīja cilvēktiesību pārkāpumu, tad tas vēl nenozīmē, ka līdzīgos apstākļos mūsdienās pārkāpums netiks konstatēts, līdz ar to tiesu nolēmumos, kas vēlāk rakstā atsevišķi tiks pētīti, ir sastopamas norādes, kas būtu jādara, lai nākotnē nepieļautu līdzīgu pārkāpumu vai izvairītos no tā izdarīšanas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa īpaši rūpīgi izvērtē arī atbildētājas valsts nacionālās likumdošanas attīstību un atbilstību Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai, protokoliem, noskaidro vidējo sociālo un ekonomisko stāvokli valstī un tikai tad pieņem atbilstošu lēmumu.

Vērtējot Latvijas pozīciju attiecībā pret uzņemtajām saistībām cilvēktiesību ievērošanas un garantēšanas jautājumos, ir izsecināms, ka personu individuālās tiesības nodrošinātas un aizsargātas pietiekami augstā līmenī, nebūtiskas problēmas privāttiesiskajā sfērā arī tiek risinātas, pateicoties Tiesībsarga darbībai, tomēr nereti tiek atstāts novārtā jautājums par personu cilvēktiesību apjomu, ja tā turēta aizdomās, apsūdzēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vai pat notiesāta. Atbilstoši minētajai konvencijai, ANO dokumentiem un starptautiskiem līgumiem, cilvēktiesību ierobežojumam pilnībā jāatbilst normatīvajiem regulējumiem, un tam nepieciešama pietiekama argumentācija. Tieši šī prasība ir uzskatāma par stūrakmeni nebeidzamiem strīdiem nacionālajā likumdošanas procesā un uztverama par vai, precīzāk jāteic, – pieder pie Krimināllikumu veidojošiem pamatiem. Turklāt Latvijas Republikas Satversmes astotajā nodaļā bez personu cilvēktiesību uzskaitījuma ietverta arī atruna, ka cilvēktiesības drīkstētu ierobežot “likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas Trešās nodaļas spriedums 2010. gada 19. oktobra spriedumā lietā *Bazjak pret Latviju* Nr. 71572/01. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/bazjaks-spridums-19102010.doc> [aplūkots 10.01.2014.].

⁶ Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 37. lpp.

drošību, labklājību un tikumību”.⁷ Krimināllikuma⁸ pirmajā pantā arī ir norādes uz “likumu”, līdz ar to nonākam ne vien pie jautājuma par likumu veidojošiem principiem, bet arī pie jautājuma, cik lielā mērā drīkstētu ierobežot noziedzīga nodarījuma izdarītāja cilvēktiesības. Protams, šis jautājums paliek atsevišķu valstu kompetencē,⁹ vērtējot kaimiņvalstu tiesisko nostāju, ievērojot ANO starptautiskos dokumentus un Eiropas Padomes izdotās rekomendācijas, tomēr līdz šim brīdim nav izveidojusies vienota attieksme pret Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras nozīmi soda noteikšanas principu veidošanas un interpretācijas procesā, kas nepārprotami mūsdienās ir viens no vissvarīgākajiem izpētes objektiem.

Cilvēktiesību ierobežojošais apjoms

“Cilvēktiesību ierobežojošais apjoms” jāsaista gan ar noziedzīga nodarījuma sastāva uzbūvi, attiecīgās sankcijas veidu un apmēru, gan arī ar soda noteikšanas principu un speciālo nosacījumu reglamentēšanu kriminālkodeksā, mūsu gadījumā Krimināllikuma Vispārīgajā daļā. Par Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras nozīmi Krimināllikuma normu veidošanas procesā jau iepriekš vairākkārt minēts zinātniskās izpētes materiālos, piemēram, sakarā ar personu goda un cieņas robežu noteikšanu, ko veikusi Diāna Hamkova,¹⁰ ar cilvēka dzīves vērtību apzināšanu, ko pētījusi Petra Janule,¹¹ ar valsts ierēdņa jēdziena noskaidrošanu, ko pamatojusi Kitija Bite,¹² un daudzu citu kā Latvijas, tā arī ārvalstu cienījamu tiesību pētnieku darbiem, tomēr nereti novārtā paliek rezumēto atziņu reducēšana jaunu normu veidošanas procesā. Par pilnīgi jaunu augstākā līmeņa attieksmi pret Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru ir jāuzskata tieši Jāņa Rozenberga pozīcija saistībā ar 2010. gada 21. oktobra grozījumu veikšanu Krimināllikumā. Tiesībپētnieks J. Rozenbergs, analizējot Krimināllikuma jauninājumus, kas attiecas uz apsūdzēto personu tiesībām, ja nav ievērota kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā, nonāca pie secinājuma, ka izvirzītā problēma ir risināma Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras kontekstā. Tādēļ pilnīgi jāpievienojas šī pētnieka viedoklim, proti, ja “izmaiņas Krimināllikumā arī iedzīvosies praksē un ja būs notikusi personas tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpšana, personai arī reāli tiks piemērots tas vai cits likumā paredzētais kompensācijas mehānisms, turklāt tā piemērošana arī skaidri un nepārprotami tiks aprakstīta attiecīgajā procesa virzītāja nolēmumā. Ja tas tā notiks, tad vienlaikus arī šādos gadījumos personām atkritīs nepieciešamība šīs problēmas risināšanai vērsties ar sūdzībām Eiropas Cilvēktiesību tiesā pret mūsu valsti”¹³ tomēr vienlaikus apspriežams jautājums arī par Krimināllikuma sistēmas strukturālajām īpašībām.

⁷ Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas 1922. gada 15. februāra likums. Latvijas Vēstnesis, 1993, 1. jūlijs, Nr. 43.

⁸ Krimināllikums: Latvijas Republikas 1998. gada 17. jūnija likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 8. jūlijs, Nr. 199/200.

⁹ Rudevskis J. Subsidiaritātes princips un valsts vīzija Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā. Jurista Vārds, 2014, 7. janvāris, Nr. 1, 14.–23. lpp.; Höpfel F. Gerechtigkeit – Billigkeit – Fairness. Buch: Justiz und Gerechtigkeit Historische Beiträge (16.-19. Jahrhundert). Griesebner A., Scheutz M., Weigl H. Innsbruck; Wien; München; Bozen: Studien-Verlag, 2002, S. 45.

¹⁰ Hamkova D. Gods un cieņa kā krimināltiesiskās aizsardzības objekts Baltijas reģionā. Jurista Vārds, 2007, 8. maijs, Nr. 19, 18.–21. lpp.

¹¹ Janule P. Cilvēka dzīves aizsardzības krimināltiesiskie aspekti. Promocijas darbs. Rīga, 2012.

¹² Bite K. Dienesta gaitas Latvijas policijā tiesiskais regulējums. Promocijas darbs. Rīga, 2012.

¹³ Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Jurista Vārds, 2011, 5. jūlijs, Nr. 27, 6.–13. lpp.

Krimināllikuma sistēmas strukturālās īpašības

Personu tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā izriet no Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības Konvencijas 6. panta, kurš nosaka, ka “ikvienam ir tiesības, nosakot savu civilo tiesību un pienākumu vai jebkuras viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību krimināllietā, uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos neatkarīgā un objektīvā ar likumu izveidotā tiesā. Tiesas spriedums pasludināms publiski, taču preses un publikas klātbūtnē procesā var tikt aizliegta uz visu lietas izskatīšanas laiku vai tikai tās daļu tikumības apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs, ja to demokrātiskā sabiedrībā prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzība, vai arī tādā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu, ja īpašajos lietas apstākļos atklātība apdraudētu tiesvedības intereses”.¹⁴ Šis princips ir iestrādāts Kriminālprocesa likuma 14. pantā, kas ikvienam garantē “tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanās. Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem apstākļiem”. Ņemot vērā, ka procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošu vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus, bet gadījumos, ja kriminālprocesam, kurā piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis vai kurā iesaistīta speciāli procesuāli aizsargājama persona, saprātīga termiņa nodrošināšana ir priekšrocība salīdzinājumā ar pārējiem kriminālprocesiem. Īpaši rūpējoties, lai kriminālprocesam pret nepilngadīgu personu saprātīga termiņa nodrošināšana ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem pret pilngadīgu personu. Līdz ar to Kriminālprocesa likumā pat noteikts juridisks mehānisms, lai mazinātu nepamatotu cilvēktiesību pārkāpšanu, kas nepārprotami ir Konvencijas prasības un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā sastopamo viedokļu nodrošināšanas rezultāts, tieši reglamentējot, ka saprātīga termiņa neievērošana var būt pamats procesa izbeigšanai šajā likumā noteiktajā kārtībā (KK 14. panta piektā daļa).¹⁵

Vērtējot tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpšanas iekļaušanu Krimināllikumā jeb materiāltiesiskā pamatā, secinājumi nav tik viennozīmīgi. No vienas puses, iekļaujot materiāltiesiskā pamatā procesuālo normu pārkāpumu, tas nozīmētu tieši atzīt, ka Latvijas tiesību sistēma un tiesībaizsargājošo iestāžu darbība atsevišķos gadījumos pārkāpj personu pamattiesības. Pareizākais risinājums šādā gadījumā būtu saistāms ar pārkāpuma nepieļaušanu, nevis ar minēto problēmu kaitīgo seku likvidēšanu. No otras puses – cilvēktiesības ir pamatvērtība, kuras vispār nedrīkstētu pārkāpt, un, ja noticis pārkāpums, personai tiek garantētas tiesības uz kaut kādu zināmu kompensācijas apjomu (*ubi ius ibi remedium*), un, ja valsts nenodrošina personai samērīgu atlīdzības daudzumu, tad valstij uz to norādīs Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Tādēļ Krimināllikumā saprātīga termiņa neievērošana tiek uztverta kā viens no kriminālatbildību mikstinošiem pamatiem, tomēr tas pilnīgi neatbilst likuma strukturālajām īpašībām, neatbilst citām vispārīgo nosacījumu izvirzītajām prasībām, līdz ar to konstatējams, ka tas

¹⁴ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Eiropas Padomes 1950. gada 4. novembra konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, 13. jūnijs, Nr. 143/144.

¹⁵ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74.

atrodas ārpus vienotās sistēmas robežām. Secināms, ka pēc veiktajiem grozījumiem, kas stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī, pilnībā tiek izmainīts Krimināllikuma 46. panta saturs, ieviešot striktu dalījumu un paredzot, ka *izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturs un radītais kaitējums, vainīgā personību raksturojošie dati ietekmē soda veida izvēli, bet atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi – soda mēru*. Tomēr saprātīga termiņa neievērošana, kas nepārprotami saistīta ar procesuālo normu pārkāpšanu, neietilpst nevienā no nosauktajām soda noteikšanas kategorijām, līdz ar to Krimināllikuma 49.¹ pants atrodas ārpus vispārīgo soda noteikšanas principu darbības loka un attiecināms uz sevišķu soda noteikšanas kārtību, kura diemžēl pagaidām likumā nav strikti atrunāta.

Procesa virzītāja procesuālo normu pārkāpumam, novilcinot lietas izskatīšanas kārtību, nav nekādas saistības ar pašu personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu, tas nevar raksturot vainīgā personību vai nodarījuma kaitīgumu, tam nav un arī nevar būt atbildību mīkstinoša nozīme, tomēr nevajadzētu aizmirst, ka, runājot par likuma iekšējo struktūru, tiek aizmirsta ārējā.

Krimināllikums, Kriminālprocesa likums un Sodū izpildes likums atrodas visciešākajā savstarpējā sasaistē, un, ja notiek būtiskas izmaiņas kaut vienā likumā, tas atspoguļojas arī pārējos likumos. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības Konvencija un Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumos pausto atziņu juridiskais spēks atrodas ārpus minētās sistēmas robežām, un tam dodama priekšroka. Protams, ideālā variantā nacionālos likumos sistēmiski jāiestrādā normas, kas atbilst Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras paustajām atziņām, tomēr dzīves gaita un ritms ne vienmēr ļauj laikus noformulēt un saskaņot nepieciešamās normas. Tādēļ tiek meklēts ātrākais, efektīvākais kompromisa risinājums, kas pieļauj nelielu normu sistēmisku nesakārtotību, ar mērķi sekmēt uzņemto cilvēktiesību nodrošināšanas saistību izpildi. Šis ir vispieņemamākais, pareizākais un starptautiski akceptējamākais risinājums, kas sekmē valsts tiesiskuma stiprināšanu.

Noskaidrojot Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras neatņemamo nozīmi Krimināllikuma normu jaunradē, vēlams pievērst uzmanību arī citu vispārīgo krimināltiesisko normu sistematizācijas pakāpei. Atgriežoties pie Krimināllikuma 46. panta, īpaši pie pēdējiem grozījumiem, ir secināms, ka, iekļaujot precīzu dalījumu pēc soda veida un mēra noteikšanas kritērijiem, tas ne vienmēr būs izdarāms. Piemēram, nosakot sodu par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, personu raksturojošie apstākļi vienkārši tiek ignorēti, jo tiem atbilstoši jaunajai kārtībai pilnībā nav nekādas ietekmes viena paredzētā soda veidā – brīvības atņemšanas robežu noteikšanā. Šajā gadījumā vēlams aplūkot Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 7. jūnija lēmumu lietā “Papon pret Franciju” Nr. 64666/01, kurā tiek analizēts un sniegts vērtējumus vainīgo personu vecuma un piespiesto soda samērīguma aspektā. Īsumā – no lietas materiāliem izriet, ka Francijas pilsonim, kas apsūdzēts līdzdalībā noziedzīgos nodarījumos pret cilvēci un mieru, ir piespriests brīvības atņemšanas sods uz desmit gadiem, tomēr vainīgais, būdams deviņdesmit gadu vecs, uzskata, ka viņa ievērojamā vecuma dēļ atrašanās ieslodzījumā pati par sevi ir pretrunā ar humānās attieksmes principiem, bet cietuma apstākļi nodara viņam sevišķas ciešanas, veselības problēmas, kas vērtējamās kā viņa cilvēktiesību pārkāpums. Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav konstatējusi pārkāpumus Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē, norādot, ka nacionālajā likumdošanā maksimālā vecuma robeža noziedzīga nodarījuma subjektam nav noteikta, tomēr pieļauj iespēju, ka ilglaicīga sirmgalvja turēšana ieslodzījumā, ja pasliktinās viņa veselība un netiek nodrošināta pienācīga aprūpe, jau tiek vērtēta

kā cilvēktiesību pārkāpums. Lai nepieļautu vainīgā sevišķas ciešanas, tiesa norāda uz likumā paredzēto apzēlošanas iespēju, ko īsteno valsts prezidents, tomēr katrs gadījums vienmēr vērtējams individuāli.¹⁶ Secināms, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa šajā nolēmumā nepārprotami mudina valstis pievērst uzmanību personu vecuma un veselības kategorijai, kas atsevišķos gadījumos ir pamats piespriestā soda mīkstināšanai vai pat pilnīgai atcelšanai, līdz ar to nevajadzētu šādu iespēju pilnībā izslēgt no Krimināllikumā, iesaistot ārkārtas mehānismus – apzēlošanu vai amnestiju. Tiesnesim ir jānodrošina reāla iespēja ņemt vērā aplūkoto kritēriju, lai izvairītos no sistemātiskām situācijām, kad vecāka gadagājuma personām tiek piespriesti viņu vecumam nesamērīgi gari brīvības atņemšanas soda termiņi, kas arī nav raksturīgi nevienai no Eiropas valstīm.

Rezumējot iepriekš minēto, secināms, ka personu vecums krimināltiesību sistēmā ir uzskatāms vien par personu raksturojošu aspektu, kuram Krimināllikumā jāpiešķir mīkstinoša nozīme, lai izvairītos no nepatīkamas un šajā gadījumā pilnīgi prognozējamās lietas virzības Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Ja runa ir tikai par personas ievērojamo vecumu, tad tas tomēr strikti nav jāuzskata par atbildību mīkstinošu apstākli tā tiešajā nozīmē. Tomēr jāpiebilst, ka personu vecums ir dabisks organisma fizioloģiskais process, bet atsevišķu personu anomāla attīstība vai psihes komplikācijas jau ir patstāvīgs atbildību mīkstinošs apstāklis. Zīmīgi ir arī tas, ka izdarītā nozieguma kaitīgums, Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā, nav pietiekams pamats, lai netiktu nodrošinātas personai piemītošas cilvēktiesības, minētais izriet no 2010. gada 9. septembra sprieduma lietā “*Xiros pret Grieķiju*”, Nr. 1033/07. No lietas materiāliem izriet, ka personai, kura atzīta par vainīgu teroristiskā darbībā (piespriests mūža ieslodzījums), tiek atteikts lūgums apturēt soda izciešanu un nodrošināt ārstniecības kursu augsti kvalificētā kliniskā, jo terora sagatavošanas stadijā spridzeklis eksplodēja viņa rokās, nodarot nopietnus bojājumus redzei, dzirdei, kustību un atbalsta sistēmai. Nacionālā tiesa vienlaikus atzina, ka notiesāto personu dzīvība tieši nav apdraudēta, bet veiktā noziedzīgā darbība atbilst visaugstākajai kaitīguma pakāpei, turklāt ieslodzījumā ir iespējams sniegt medicīnisko palīdzību, bet pieaicināto medicīnas speciālistu viedoklis nebija viennozīmīgs. Eiropas Cilvēktiesību tiesa tomēr atzina, ka tiesnešiem vajadzēja noteikt apsūdzētā veselības atkārtotu ekspertīzi un ka cietuma apstākļos nav iespējams saņemt tādu medicīnisko palīdzību, kādu nodrošina specializētās medicīniskās iestādes, līdz ar to tiek apmierināta personas prasība.¹⁷

Būtu secināms, ka pareiza “soda proporcija” jeb izvēle starp sankcijā atļauto maksimālo un minimālo robežu nav iespējama, neņemot vērā negatīvā soda smaguma sekas. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē visnotaļ bieži sastopami gadījumi, kad tiek apmierinātas personu prasības, atzīstot, ka soda izciešana kaitē ne vien personu fiziskajai veselībai, bet arī garīgajai, it īpaši, kad persona mēģina veikt suicidāla rakstura darbības (piemēram, lietā “*Kudla pret Poliju*” Nr. 30210/96,¹⁸ “*Dybeku pret Albāniju*” Nr. 41153/06¹⁹ u. tml.).

¹⁶ Third Section Decision *Papon v. France* (application No. 64666/01). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-22634> [aplūkots 02.02.2014.].

¹⁷ Judgment 9.9.2010. [Section I]. *Xiros v. Greece* (application No. 1033/07). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-816> [aplūkots 02.02.2014.].

¹⁸ Grand Chamber judgment *Kudla v. Poland* (application No. 30210/96). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#%7B%22display%22%3A%22%5B1%5D%22%2C%22dmdocnumber%22%3A%22%5B800659%5D%22%7D> [aplūkots 12.02.2014.].

¹⁹ Chamber judgment *Dybeku v. Albania* (application No. 41153/06). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84028> [aplūkots 02.02.2014.].

Savukārt 2013. gada 25. jūnija spriedumā lietā “*Grimailovs pret Latviju*” Nr. 6087/03 tiesa ir atzinusi, ka “attiecībā uz ieslodzījumā pavadīto laika posmu Valmieras cietumā (gandrīz divi gadi un seši mēneši), kur apstākļi (ar atsevišķiem izņēmumiem) nebija piemēroti personai, kura pārvietojās ratiņkrēslā, it īpaši ierobežotā piekļūšana sanitārajām telpām, kā arī valsts organizētas un nodrošinātas palīdzības trūkums ikdienā, Tiesas ieskatā, bija pazemojoša apiešanās Konvencijas 3. panta izpratnē”.²⁰ No iepriekš minētā secināms: lai valstij nebūtu jāzaudē cilvēktiesību prāvas un nebūtu jāizmaksā lielas kompensācijas personām, kuru veselības stāvoklis prasa īpašu aprūpi, ir jācensas samazināt sodu, atsaucoties tieši uz pieminētajiem apstākļiem, kas jaunā Krimināllikuma regulējumā ir ievērojami ierobežoti.

No aplūkotojām tiesu spriedumiem izriet viena likumsakarība, proti, Krimināllikuma 46. pantā iekļautie vispārīgie soda noteikšanas principi, īpaši pēc veiktajiem grozījumiem, sistēmiski neatbilst Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai, un, lai rastu skaidrojumu šai situācijai, nepieciešams ieskatīties Kriminālsodu politikas koncepcijā,²¹ kas bija par pamatu kardinālām izmaiņām Krimināllikumā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras vieta normu jaunradē

Kriminālsodu politikas koncepcijā bija ietverta norāde uz Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas sesto protokolu,²² kas paredzēja pilnīgu nāves soda izslēgšanu, kā arī pieminēta Eiropas Padomes rekomendācija (nenorādot numuru), kuras saturs saistīts ar brīvības atņemšanas soda samazinājumu un nosacītās pirmstermiņa atbrīvošanas iespējas piemērošanu, tomēr nav aplūkots neviens no Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumiem, kas konstatēja, skaidroja vai ieteica nepieciešamo uzlabojuma saturu. Viens no ievērojamākajiem Kriminālsodu politikas koncepcijas ieguldījumiem ir normu starptautiskais salīdzinājuma aspekts, konstruējot nacionālās normas, tiek pētīta kaimiņvalstu pieredze, tomēr vienlaikus ir vēlams aplūkot arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru: vai tajā ir interpretēta līdzīga norma, vai konstatētas problēmas ar tās piemērošanu u. tml., kas konkrētajā gadījumā nav darīts. Pēc būtības kriminālsodu politika “plašākā nozīmē ir valsts politika attiecībā uz noziedzību, tā nosaka valsts pārvaldes principus un uzdevumus tādā dzīves sfērā, kas saistīta ar pretdarbību noziedzībai”,²³ un cilvēktiesības ir neatņemama tās sastāvdaļa.

Jebkurām normām ir savs darbības lauks un robežas, un, lai nekļūdītos to noteikšanā, ir jāpārzina kā nacionālie tiesību akti, tā arī noslēgtie starptautiskie

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 25. jūnija spriedums lietā *Grimailovs v. Latvia* Nr. 6087/03. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/grimailovs-kopsavilkumspriedums-25062013.doc> [aplūkots 02.02.2014.]. Sk. arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas Pirmā departamenta 2004. gada 2. decembra spriedumu lietā *Farbtuhs v. Latvia* Nr. 4672/02. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/farbtuhs2-spridums-21102004.doc> [aplūkots 02.02.2014.].

²¹ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Latvijas Vēstnesis, 2009, 13. janvāris, Nr. 6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 02.02.2014.].

²² Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. protokolu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1999, 4. maijs, Nr. 136/137 (1596/1597).

²³ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Latvijas Vēstnesis, 2009, 13. janvāris, Nr. 6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 02.02.2014.].

līgumi un uzņemtās saistības to izpildīšanā, un, ja Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmuma argumentācijā tiek izteikts atsevišķa jautājuma negatīvs vērtējums attiecībā uz cilvēktiesību ievērošanu, tad tiesību piemērotājiem ieteikts izvairīties no neviennozīmīgi uztverto normu piemērošanas. Neviennozīmīgi saprotamo normu kategorijā pilnīgi droši jāiekļauj pats jaunākais atbildību pastiprinošais apstāklis, kurš paredz atbildības pakāpes palielinājumu gadījumos, ja “noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība” (KL 48. panta pirmās daļas 15. punkts).²⁴ Nepārprotami, šis precīzais formulējums ir loģisku un tiesisku pretrunu pilns, kas interpretējuma un piemērošanas sarežģītības dēļ zaudē jebkuram citam ne tik konkrētam²⁵ atbildību pastiprinošam apstāklim.

Pētāmais apstāklis saistīts ar vardarbības īstenošanu pret personu, kas pieder, piederēja vai tuvākā laikā kļuš par ģimenes locekli. Šajā sakarībā ir ļoti diskutabls jautājums attiecībā uz “neregistrēto laulāto attiecībām”, tā pierādīšanas un atzīšanas procesu, jo šis jēdziens Latvijā ir jauns un nav atrodams starp Civillikuma normām, tas vispār nav skaidrots nevienā likumā. Analizējot jēdzienu sistēmiskā atbilstībā ar apstākļa pārējām sastāvdaļām, iespējams, ka likumdevējs ar “neregistrēto laulāto attiecībām” domājis apzīmēt visu partneru kopdzīvi. Līdz ar to definējums ietver pietiekami subjektīvu vērtējumu jēdzienu, jo nekur nav regulēts jautājums par kopdzīves rašanās momentu. Turklāt, ja vispārīgi aplūko apstākli, tad tas rupjā veidā pārkāpj arī vienlīdzīguma principa prasības, jo *a priori* noteikta tikai radniecības pakāpe (pirmajā vai otrajā), tādēļ apstākļa darbība nevar būt attiecināma uz adoptētām un aizgādībā esošām personām, kas nav pieņemami tiesiskā un demokrātiskā valstī. Jo virknei Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos adoptētu personu tiek piešķirtas un uz tām attiecinātas tādas pašas tiesības kā īstiem bērniem, un arī mūsu Civillikumā tas ir atrunāts.²⁶ Tādēļ starp bioloģisko radniecības pakāpi un juridiski nostiprinātām saistībām jāliek vienādības zīme.

Nozīmīgs solis Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izpētē kļuva Latvijas Augstākās tiesas 2012. gada decembra pētījums “Eiropas Cilvēktiesību judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos”.²⁷ Šajā pētījumā, ko veica Mārtiņš Mits, **Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai** piešķirta “tiesību tālākveidojoša ietekme”. Kopsavilkumā ir rezumēti vissvarīgākie soļi, lai valsts nodrošinātu uzņemto saistību izpildi. Piemēram, nacionālajā līmenī jānodrošina atbilstība Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai. Judikatūrai

²⁴ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010, 10. novembris, Nr. 178.

²⁵ Lorenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6, neu bearbeitete Auflage. Berlin: Springer, 1995, S. 439-440.

²⁶ Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. Latvijas Republikas likums 28.01.1937. Ziņotājs, 1993, 10. jūnijs, Nr. 22/23. Sk. arī: Adopcijas kārtība: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2003, 21. marts, Nr. 45 (2810); Noteikumi par ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru: Ministru kabineta 2014. gada 18. marta noteikumi Nr. 142. Latvijas Vēstnesis, 2014, 21. marts, Nr. 58 (5118); Chamber judgment *Pla and Puncernau v. Andorra* (application No. 69498/01). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/engpress/pages/search.aspx?#display=«1»&dmddocnumber=«801419»&itemid=«003-1049247-1085914»> [aplūkots 02.02.2014.].

²⁷ Mits M. Eiropas Cilvēktiesību judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos. Latvijas Augstākā tiesa: Rīga, 2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/AT%20petijums%20pabeigts.doc> [aplūkots 02.02.2014.].

piešķirta svarīga uzziņas avota loma, kam ir vieta ne vien konstitucionālajā līmenī, bet arī krimināltiesiskajā sfērā, kas sāk attīstīties tieši šajā virzienā, galvenokārt pateicoties kasatoru prasībām, par pamatu izvēloties kādu no Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumiem. Turklāt īpaši izceļot, ka visu trīs departamentu judikatūrā pagaidām nav iespējams konstatēt vienotu metodoloģisku pieeju Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas piemērošanā. Vienlaikus atzīstot, ka, “ņemot vērā to, ka judikatūra un tiesību doktrīna cilvēktiesību jomā Latvijā aizvien ir veidošanās stadijā...”, kam autors nevar piekrist, jo apzīmējums “aizvien ir veidošanās stadijā” nozīmētu atkāpšanos no cilvēktiesību nodrošināšanas un garantēšanas aspektiem, kas tika uzņemtas, pievienojoties konvencijai un attiecīga protokola ratificēšanas brīdī. Turklāt prasības, kas izvirzītas cilvēktiesību nodrošināšanai, kā jau iepriekš noskaidrojām, paaugstinās līdz ar sabiedrības labklājības un dzīves līmeņa celšanos, tādēļ šī joma jebkurā valstī ir nepārtrauktā veidošanās stadijā. Pilnīgi jāpiekrīt un jāatbalsta pozīcija, ka valsts līmenī Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra palīdz noskaidrot nacionālo tiesību normu saturu un piemērošanas metodoloģiju complicētās situācijās. Tādēļ “ir lietderīgi izmantot to potenciālu, ko piedāvā ECK, kad tā tiek piemērota kā tiesību normu interpretācijas līdzeklis”.²⁸

Darba rezumējumā jāvērs uzmanība, ka Krimināllikuma normu veidošana un to normu interpretācijas process mūsdienās nav iespējams, neņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā paustās atziņas, jo, kā atzinusi Satversmes tiesa 2000. gada 30. augustā sprieduma lietā Nr. 2000-03-01, Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.²⁹

Kopsavilkums

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra kriminālsodu noteikšanā izmantojama, kad nepieciešams noskaidrot attiecīgās tiesību normu saturu un piemērošanas robežas.

Latvijas Kriminālsodu politikai jābūt balstītai uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā paustajām atziņām, kas nodrošinātu leģitīmu mērķu sasniegšanu, tiesiski korektu normas jaunradi.

Krimināllikuma normu strukturālās īpašības ir atkarīgas no judikatūras un tiesību doktrīnas cilvēktiesību jomā attīstības pakāpes valstī.

²⁸ Mits M. Eiropas Cilvēktiesību judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos. Latvijas Augstākā tiesa: Rīga, 2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/AT%20petijums%20pabeigts.doc> [aplūkots 02.02.2014.].

²⁹ Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedums lietā Nr. 2000-03-01. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-03-01.rtf> [aplūkots 12.02.2014.].

IZVAIRĪŠANĀS NO NODOKĻU NOMAKSAS: JĒDZIENA IZPRATNE LATVIJĀ UN CITĀS VALSTĪS

COMPREHENSION OF TAX EVASION CONCEPT IN LATVIA AND OTHER COUNTRIES

Ļubova Kovaļa, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The article is devoted the Criminal law theme – the comprehension of tax evasion's concept in Latvia and other countries. In article author focusses on tax evasion concept's comprehension by analyzing normative regulation in Latvia and other countries. Author compares the concept of tax evasion in Latvia and Germany, USA, Italy, Estonia, Lithuania and China. Author concludes that criminal liability for tax evasion is prescribed in many countries, but conception and comprehension of it differs. In conclusion, author summarizes that normative regulation of countries like USA, Italy, Estonia, Lithuania and China, includes many separate crimes, which are qualified as tax evasion in accordance to the Article 218 of Latvian Criminal law.

Atslēgvārdi: izvairīšanās no nodokļu nomaksas, nodokļu noziedzīgi nodarījumi, jēdziens, izpratne.

Key words: Tax evasion, tax crimes, concept, comprehension.

Nodokļu tiesību pārkāpumi var izpausties dažādi, un ne katrs nodokļu pārkāpums tiek kvalificēts kā izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas (turpmāk – izvairīšanās no nodokļiem). Dažādās valstīs izvairīšanās no nodokļiem jēdziens tiek formulēts savādāk, bet šā noziedzīgā nodarījuma sastāva konstrukcijas ir atšķirīgas, līdz ar to pētījuma mērķis ir izpētīt izvairīšanās no nodokļiem jēdzienu Latvijā un citās valstīs, analizējot izvairīšanās no nodokļiem noziedzīga nodarījuma sastāva konstrukciju, ietvarus un izpratni Latvijā un citās valstīs, un veikt šā jēdziena izpratnes Latvijā un citās valstīs salīdzinošo analīzi.

Krimināltiesību zinātniskajā literatūrā ir rodamas dažādas izvairīšanās no nodokļiem definīcijas. Tā, piemēram, izvairīšanās no nodokļiem tiek definēta kā “vainīgi izdarīts sabiedriski bīstams nodarījums, kas pārkāpj nodokļus reglamentējošas tiesību normas un ir aizliegts ar krimināllikumu, un par kuru draud kriminālatbildība”.¹ Citās juridiskajā literatūrā sniegtajās definīcijās, līdzīgi kā Eiropas Kopienų komisijas izvairīšanās no nodokļiem definīcijā, tiek atspoguļotas darbības, kas var būt atzītas par izvairīšanos no nodokļu nomaksas: “Nodokļu pilnīgā vai daļējā nemaksāšana ir nodokļu summu neieskaitīšana valsts budžetā nodokļu bāzes samazināšanas, citas nodokļu summu nepareizas aprēķināšanas

¹ Кучеров И. И. Налоги и криминал. Историко-правовой анализ. Москва: Первая образцовая типография, 2000, с. 23.

vai citu prettiesisku darbību vai bezdarbību rezultātā.”² Ārzemju zinātniskajā literatūrā izvairīšanās no nodokļu nomaksas dažreiz tiek skaidrota kā “prettiesiska, vainojama darbība vai bezdarbība, kas izpaužas pienākumu nepienācīgā izpildīšanā vai neizpildīšanā un nodokļu attiecību dalībnieku tiesību un likumīgu interešu pārkāpšanā, par ko ir noteikta juridiskā atbildība”.³

Analizējot minētās definīcijas, secināms, ka izvairīšanās no nodokļiem jēdzienam piemīt šādas pazīmes:

- prettiesiskums,
- vainojama darbība vai bezdarbība,
- tās rezultātā netiek samaksāti nodokļi un nodevas daļēji vai pilnā apmērā,
- normatīvajos aktos ir paredzēta atbildība par to.

KL 218. pantā ir paredzēta atbildība ne tikai par izvairīšanos no nodokļiem, bet arī par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu pilnīgu vai daļēju slēpšanu.⁴

KL norma neatklāj izvairīšanās no nodokļiem jēdziena saturu. Lai to atklātu, jāanalizē likuma “Par nodokļiem un nodevām”⁵ 1. panta 14. punkts, kurā noteikts, kas saskaņā ar likumdevēja uzskatu atzīstams par izvairīšanos no nodokļu vai nodevu maksāšanas. Ievērojot KL 218. pantā un likuma “Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 14. punktā noteikto, par izvairīšanos no nodokļiem uzskatāmas likuma “Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 14. punktā minētās darbības⁶ un ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšana vai samazināšana, ja to rezultātā nodarīti zaudējumi valstij vai pašvaldībai lielā apmērā.

KL 218. pantā pēc būtības ir iekļauts dažādu darbību, kuru rezultātā netiek maksāti nodokļi, uzskaitījums. Visas šīs darbības aptver viens kriminālsodāms noziedzīgs nodarījums – izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas.

Līdzīgi mūsu valsts KL pieejai izvairīšanās no nodokļu nomaksas jēdziena skaidrošanā, Vācijas Federatīvās Republikas Nodokļu kodeksa 370. paragrāfā tiek atklāts izvairīšanās no nodokļiem saturs un paredzēta kriminālatbildība par to. Šā paragrāfa pirmajā daļā ir uzskaitītas darbības, kas uzskatāmas par izvairīšanos no nodokļiem, un trešajā daļā ir norādītas izvairīšanās no nodokļiem kvalificējošās pazīmes, tas ir, uzskaitītas darbības, kas atzīstamas par īpaši smagu izvairīšanos no nodokļiem.⁷

Atšķirībā no Latvijas, Vācijā kriminālatbildība par izvairīšanos no nodokļiem ir paredzēta Nodokļu kodeksā. Līdzīga pieeja ir vairākās citās pasaules valstīs (Amerikas Savienotajās Valstīs (turpmāk – ASV), Austrālijā, Austrijā, Beļģijā, Francijā, Indijā, Itālijā, Izraēlā, Japānā, Kanādā, Vācijā, Šveicē, Zviedrijā), kurās

² Лукаш Ю. А. Энциклопедический словарь-справочник руководителя предприятия. Библиотека профессиональных словарей. Москва: Книжный мир, 2004, с. 507.

³ Соловьев И. Н. Уголовная ответственность за уклонение от уплаты налогов и сборов. Москва: Библиотека журнала Главбух, 2000, с. 8.

⁴ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 8. jūlijs, Nr. 199/200.

⁵ Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995, 18. februāris, Nr. 26.

⁶ Saskaņā ar likuma “Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 14. punktu izvairīšanās no nodokļu vai nodevu maksāšanas ir apzināta nepatiesas informācijas sniegšana nodokļu deklarācijās, nodokļu deklarāciju, informatīvo deklarāciju vai nodokļu administrēšanai un kontrolei nepieciešamās pieprasītās informācijas neiesniegšana, nelikumīga nodokļu atvieglojumu, priekšrocību un atlaizu piemērošana vai jebkura cita apzināta darbība vai bezdarbība, kuras dēļ nodokļi vai nodevas nav samaksātas pilnā apmērā vai daļēji.

⁷ Abgabenordnung: Vācijas Federatīvās Republikas likums. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ao_1977/gesamt.pdf [aplūkots 14.03.2014.].

kriminālatbildība par nodokļu noziedzīgiem nodarījumiem paredzēta nevis vispārējā krimināllikumā vai kriminālkodeksā, bet nodokļu normatīvajos aktos.⁸

Vācijas Federatīvās Republikas Nodokļu kodeksā iekļautā izvairīšanās no nodokļiem jēdziena skaidrojumā var nodalīt trīs šā jēdziena pamatpazīmes:

- prettiesiskums – darbības tiek veiktas pretēji uzliktiem pienākumiem vai noteiktajai kārtībai;
- informācijas slēpšana vai nepilnīgas informācijas sniegšana, tādā veidā samazinot nodokli vai iegūstot nepamatotas nodokļu priekšrocības;
- ievērojamie fakti attiecībā uz nodokļiem. Lai nodokļu normatīvajos aktos noteiktās grāmatvedības un informācijas sniegšanas kārtības pārkāpums tiktu atzīts par izvairīšanos no nodokļiem, valsts pārvaldes finanšu iestādēm iesniegtai nepatiesai vai neiesniegtai informācijai jāsaturs ziņas par faktiem, kas ievērojami aizskar aprēķināmo nodokļu apmēru. Pretējā gadījumā konstatējams nodokļu kārtības pārkāpums atbilstoši Vācijas Federatīvās Republikas Nodokļu kodeksa 377. un 378. paragrāfā⁹ noteiktajam.

ASV, atšķirībā no Latvijā un Vācijā izmantotās pieejas, darbības, kas atbilstoši Latvijas un Vācijas tiesību normu konstrukcijai iekļaujamas izvairīšanās no nodokļiem jēdzienā, tiek uzskatītas par atsevišķiem nodokļu noziedzīgiem nodarījumiem. Respektīvi, ASV normatīvajos aktos nav paredzēts vienots noziedzīgs nodarījums “izvairīšanās no nodokļiem”, bet ASV Kodeksa Nodokļu kodeksā¹⁰ ir virkne paragrāfu, kuros ir iekļauti atsevišķi noziedzīgu nodarījumu sastāvi un paredzēta kriminālatbildība par atsevišķām prettiesiskām darbībām nodokļu sfērā, kā arī diferencēti soda apmēri. ASV Kodeksa Nodokļu kodeksa 75. nodaļā “Noziedzīgie nodarījumi, citi tiesību pārkāpumi un konfiskācija” kopumā ir iekļauti 27 nodokļu noziedzīgie nodarījumi, tajā skaitā 18 noziegumi un 9 kriminālie tiesību pārkāpumi.¹¹ Šajos paragrāfos ir paredzētas soda sankcijas par šādām darbībām:

- nepatiesu ziņu, kurām ir nozīme nodokļu aprēķināšanā un iekasēšanā, sniegšanu kompetentajām iestādēm;
- šāda veida ziņu nesniegšanu, par nodokļu apmēra prettiesisko samazinājumu;
- par mēģinājumu izvairīties no nodokļu nomaksas vai nemaksāt nodokli pilnībā;
- falsificēto vai viltoto dokumentu, nodokļu deklarāciju iesniegšanu;
- palīdzību sastādīt tādus dokumentus un par citiem nodarījumiem.

Neskatoties uz Nodokļu kodeksā paredzēto nodokļu noziedzīgo nodarījumu lielo skaitu, “vairākumā nodokļu krimināllietu ir inkriminētas darbības, kas paredzētas četros Nodokļu kodeksa paragrāfos (un divos saistītajos vispārējos kriminālos noteikumos¹²)”.¹³ Raksta ierobežotā apjoma dēļ ASV izvairīšanās no nodokļiem

⁸ Додонов В. Н., Капинус О. С., Щерба С. П. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: Монография. Москва: Юрлитинформ, 2010, с. 232.

⁹ Abgabenordnung: Vācijas Federatīvās Republikas likums. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ao_1977/gesamt.pdf [aplūkots 14.03.2014.].

¹⁰ Title 26 of the United States Code. Internal Revenue Code: Amerikas Savienoto Valstu likums. Pieejams: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/26> [aplūkots 14.03.2014.].

¹¹ Turpat.

¹² Šeit domāti noziedzīgi nodarījumi, kas iekļauti Amerikas Savienoto Valstu 1948. gada Kodeksa 18. sadaļā “Noziegumi un Kriminālkodekss”. Sk. arī: Title 18 of United States Code. Crimes and criminal procedure: Amerikas Savienoto Valstu likums. Pieejams: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18> [aplūkots 14.03.2014.].

¹³ Garbis M. J., Struntz S. C., Rubin R. B. Tax procedure and tax fraud, cases and material. St. Paul: West Publishing CO, 1987, p. 400.

satura atklāšanai un izpratnes veidošanai sīkāk tiks analizēti tikai daži praksē biežāk sastopami noziedzīgi nodarījumi.

Saskaņā ar ASV Kodeksa Nodokļu kodeksa 7201. paragrāfā noteikto, lai personu sauktu pie kriminālatbildības, nepieciešams konstatēt šādus nozieguma elementus:

- mēģinājums izvairīties no nodokļa vai tā daļas jebkādā veidā;
- nodokļa trūkums (nodoklis nav nomaksāts pilnībā vai daļēji);
- apstiprināts krāpšanas akts. Citiem vārdiem sakot, ir jābūt pierādījumiem, ka personai pieder ar nodokli apliekams objekts vai tā veikusi ar nodokli apliekamas darbības un tai bija pienākums samaksāt nodokli, bet persona to nav izdarījusi;
- nodoms. Personai jāapzinās, ka viņai ir jāmaksā nodoklis vai tā maksājums, bet viņa pretēji uzliktiem pienākumiem nemaksā nodokļi daļēji vai pilnā apmērā.¹⁴

Savukārt Nodokļu kodeksa 7206. paragrāfā “Krāpšana un nepatiesa deklarācija” ir paredzēti pieci nodarījumi, kas var būt atzīti par krāpšanu vai nepatiesu deklarāciju, bet praksē biežāk var sastapties ar noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti šā paragrāfa pirmajā daļā.

Personas saukšanai pie kriminālatbildības par šo noziegumu jākonstatē, ka persona iesniegusi patiesam personas materiālajam stāvoklim neatbilstošu atskaites dokumentu, pārskatu, deklarāciju un iesniegumu atmaksāt pārmaksāto nodokli vai kādu citu dokumentu kompetentajām iestādēm, ar personīgo parakstu apliecinot, ka visi dokumentā norādītie dati par materiālo stāvokli vai saimniecisko darbību atbilst patiesībai. Personai jāapzinās, ka viņas sniegtie dati par materiālo stāvokli neatbilst patiesībai, un tai jāsaprot, ka viņas krāpnieciskās darbības rezultātā netiks samaksāti nodokļi daļēji vai pilnā apmērā. Papildus minētajam atbildība par šo nodarījumu iestājas tikai par tādu nepatiesu dokumentu sastādīšanu un parakstīšanu, kuros ir iekļauts brīdinājums par atbildību par nepatiesu ziņu sniegšanu, pretējā gadījumā nepatiess dokuments netiks uzskatīts par šā noziedzīgā nodarījuma priekšmetu.

Nodokļu kodeksa 7203. paragrāfā ir paredzēta atbildība par apzinātu nespēju pildīt ar Nodokļu kodeksa normām uzlikto pienākumu iesniegt deklarāciju un pārskatu, sniegt informāciju un maksāt kādu nodokli vai aprēķināto nodokli. Šo noziedzīgo nodarījumu, līdzīgi kā iepriekšējos nodarījumus, raksturo nodoms, kas izpaužas apzinātā pienākumu nepildīšanā.

Apkopojot ASV Nodokļu kodeksā paredzētos noziedzīgos nodarījumus, secināms, ka atšķirībā no mūsu valsts KL, kurā ir paredzēti trīs nodokļu noziedzīgie nodarījumi (KL 217.–219. pants) un vairākums prettiesisko darbību ir iekļautas izvairīšanās no nodokļiem noziedzīga nodarījuma sastāvā, ASV nodokļu noziedzīgu nodarījumu sastāvi ir veidoti tā, ka personu var saukt pie kriminālatbildības par katru izvairīšanās no nodokļiem posmu un atsevišķu darbību, Latvijas krimināltiesību doktrīnas izpratnē, diferencējot arī par katru izdarītu prettiesisku darbību nosakāmo sodu. Savukārt, līdzīgi Latvijas krimināltiesību doktrīnai, arī ASV doktrīnā ir atzīts, ka personas saukšanai pie atbildības par izvairīšanos no nodokļiem jākonstatē nodoms, apzināta rīcība un prettiesiskuma elements, kas saistīts ar datu slēpšanu, sagrozišanu un viltošanu, ko ASV pieņemts saukt par “krāpšanas aktu”.

¹⁴ Garbis M. J., Struntz S. C., Rubin R. B. Tax procedure and tax fraud, cases and material. St. Paul: West Publishing CO, 1987, p. 400.

Līdzīgi kā ASV, pieeja nodokļu noziedzīgu nodarījumu sastāva konstruēšanā ir izmantota Itālijas normatīvajos aktos. “Atbildība par nodokļu noziegumiem un pārkāpumiem Itālijā ir noteikta nevis ar Kriminālkodeksa normām, bet ar speciālajiem normatīvajiem aktiem, kas ietilpst vispārīgajā nodokļu normatīvo aktu sistēmā.”¹⁵ Itālijas normatīvajos aktos ir iekļauts plašs klāsts darbību, kas var būt atzītas par izvairīšanos no nodokļiem. Tā, piemēram, saskaņā ar 1982. gada 7. augusta likuma Nr. 516 3. pantu par noziegumu uzskatāmas šādas darbības, kas izdarītas ar mērķi izvairīties no nodokļiem:

- 1) naudas līdzekļu vai vērtību pārvietošanas veidlapu izgatavošana vai izplatīšana bez oficiālas atļaujas;
- 2) 1. punktā norādīto veidlapu, kas izgatavotas tipogrāfijā vai nonākušas mazumtirdzniecībā bez oficiālas atļaujas vai noteiktas numerācijas, iegāde, uzglabāšana un izmantošana.

Savukārt šā likuma 4. pantā paredzēta atbildība ikvienai personai, kura ar mērķi izvairīties no ienākuma vai īpašuma nodokļa vai ar mērķi prettiesiski saņemt izmaksas savās vai trešo personu interesēs veic kādu no pantā uzskaitītajām darbībām.¹⁶

Itālijas Republikas Prezidenta dekrēta 97. pants paredz kriminālatbildību ikvienai personai, kura savlaicīgi nav samaksājusi vienu vai visus nodokļus, kas norādīti vienā reģistrā, ja nenomaksātā summa sasniedz likumdevēja norādīto summu. Šis noziedzīgais nodarījums uzskatāms par nodokļu pārkāpumu, un persona var būt atbrīvota no soda, ja tā spēs pierādīt, ka nav nomaksājusi nodokļus noteiktajā termiņā materiālo grūtību dēļ. Savukārt gadījumā, ja persona ar mērķi izvairīties no nodokļiem izdarīs krāpnieciskas darbības ar savu vai svešu īpašumu, tā rezultātā padarot par daļēji vai pilnībā neiespējamu nodokļu iekasēšanu, tad personas darbības saskaņā ar šā panta sesto daļu kvalificējas kā noziegums un sodāmas ar brīvības atņemšanu.¹⁷

“Izplatītākā izvairīšanās no nodokļu nomaksas forma Itālijā ir nodokļu nemaksāšana, izmantojot nepamatotu pievienotās vērtības nodokļa priekšnodokļa atskaitīšanu.”¹⁸ Lai apkarotu un samazinātu pievienotās vērtības nodokļa nemaksāšanu un nepamatotu pievienotās vērtības nodokļa priekšnodokļa atskaitīšanu, Itālijas nodokļu normatīvajos aktos tika ieviests papildu regulējums. Saskaņā ar 2000. gada 10. marta likuma Nr. 74 “Jauni pasākumi pret ienākuma nodokļa un pievienotās vērtības nodokļa noziedzīgiem nodarījumiem” 10. panta trešo un ceturto daļu ir paredzēts brīvības atņemšanas sods par pievienotas vērtības nodokļa nemaksāšanu, ja nenomaksātā nodokļa summa par gada pārskatu sasniedz 50 000 eiro vai nodokļa nemaksāšanu, veicot priekšnodokļa atskaitīšanu par nepastāvošajiem izdevumiem vai neeksistējošām summām vairāk par 50 000 eiro katrā taksācijas periodā.¹⁹

Aplūkojot Itālijas normatīvajos aktos iekļautos nodokļu noziedzīgos nodarījumus, secināms, ka, atšķirībā no Latvijas krimināltiesību doktrīnas, tajos atsevišķi

¹⁵ Игнатова М. А. Уголовное право Италии. В кн.: Уголовное право зарубежных стран. Особенная часть. Голованова Н. А., Еремин В. Н., Игнатова М. А. и др. Москва: Камерон, 2004, с. 419-420.

¹⁶ Ibid., с. 420, 421.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Mastrogiacono E. Unjustified Set-Off as a Crime Offence in Italian Tax Law. EUCRIM. The European Criminal law associations' forum, 2012, Nr. 1, p. 38.

¹⁹ Mastrogiacono E. Unjustified Set-Off as a Crime Offence in Italian Tax Law. EUCRIM. The European Criminal law associations' forum, 2012, Nr. 1, p. 39.

paredzēta atbildība par dažādu nodokļu nemaksāšanu, kā arī daudz konkrētāk uzskaitītas darbības, kas atzīstamas par nodokļu noziedzīgu nodarījumu. Šādā noziedzīgu nodarījumu sistēmā atbildība ir paredzēta ne tikai par izvairīšanos no nodokļiem, bet arī par dažādām nodokļu nemaksāšanas sagatavošanas darbībām vai par darbībām, kas atvieglo izvairīšanos no nodokļiem. Šādi noziedzīgu nodarījumu sastāvi paredz iespēju saukt pie kriminālatbildības jau par sagatavošanās darbību veikšanu nolūkā izvairīties no nodokļu nomaksas.

Itālijas normatīvajos aktos, līdzīgi ASV noteiktajam regulējumam, atsevišķi ir paredzēta kriminālatbildība par apzinātu nespēju izpildīt ar likumu uzlikto pienākumu samaksāt vienu vai vairākus nodokļus, tas ir, par nodokļu nemaksāšanu. Šo valstu normatīvajos aktos paredzētais sods par vienkāršu apzinātu nodokļu nemaksāšanu ir vieglāks salīdzinājumā ar sodiem, kas paredzēti par tiem nodokļu nemaksāšanas gadījumiem, kas saistīti ar nepatiesas informācijas sniegšanu nodokļu administrācijai, dokumentu viltošanu un prettiesisku nodokļu bāzes samazināšanu, kā arī citām prettiesiskām darbībām, kas vērstas uz nodokļu pilnīgu vai daļēju nemaksāšanu.

Lietuvas Republikas kriminālkodeksa²⁰ 219. pantā un 220. pantā paredzēta atbildība par darbībām, kas atbilstoši Latvijas krimināltiesību doktrīnai iekļaujamas izvairīšanās no nodokļiem noziedzīga nodarījuma sastāvā.

Atbilstoši Lietuvas kriminālkodeksa 219. pantā noteiktajam, izvairīšanās no nodokļu nomaksas ir nodokļu summu, kas aprēķinātas saskaņā ar iepriekš iesniegto deklarāciju, apzināta neieskaitīšana valsts budžetā pēc tam, kad saņemts atgādinājums no kompetentajām iestādēm. Jāatzīmē, ka atšķirībā no KL 218. pantā noteiktā Lietuvā pilnvarotais valsts instances atgādinājums nodokļa maksātājam par pienākumu samaksāt nodokli ir obligāts priekšnoteikums personas saukšanai pie kriminālatbildības.

Lietuvas kriminālkodeksā iekļautais izvairīšanās no nodokļiem jēdziens ir šaurāks par mūsu valsts KL iekļauto. Izvairīšanās no nodokļiem jēdzienā Lietuvas kriminālkodeksa izpratnē ietilpst tikai viena no KL 218. pantā paredzētajām prettiesiskajām darbībām.

Tiesa, jāņem vērā, ka Lietuvas Republikas kriminālkodeksa 220. pantā paredzēta atbildība par sagrozītu ziņu iesniegšanu par ieņēmumiem, peļņu vai mantu.²¹ Būtībā šajā pantā ir iekļautas darbības, kas atbilstoši KL izpratnei ietilpst izvairīšanās no nodokļiem jēdzienā.

Nedaudz savādāk nekā Lietuvā tiek risināts jautājums par izvairīšanās no nodokļiem jēdzienu Igaunijas Sodukodeksā.²² Igaunijas Sodukodeksa 389.¹ pantā "Izvairīšanās no nodokļu nomaksas lielā apmērā" līdzīgi kā mūsu valsts KL un Vācijas Nodokļu kodeksā ir plašs darbību, kas atzīstamas par izvairīšanos no nodokļiem, uzskaitījums.

Salīdzinot Igaunijas Sodukodeksā un KL iekļautos izvairīšanās no nodokļiem jēdzienus, secināms, ka Igaunijas un Latvijas likumdevēji dažādi traktē izvairīšanos no nodokļiem, iekļaujot noziedzīgu nodarījumu sastāvā dažādas darbības. Piemēram, Igaunijas Sodukodeksa 389.¹ pantā paredzēta atbildība arī par pienākuma ieturēt nodokli nepildīšanu, bet KL 218. panta dispozīcijā šādas darbības nav

²⁰ Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. No: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 241.–352. lpp.

²¹ Turpat, 320. lpp.

²² Penal Code of the Republic of Estonia: Igaunijas Republikas likums. Pieejams: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df/html/preview> [aplūkots 14.03.2014.].

paredzētas. Savukārt Igaunijas Sodu kodeksa 389.¹ pants, atšķirībā no KL 218. panta, neparedz atbildību par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu vai samazināšanu. Tiesa, jāatzīmē, ka, salīdzinot šā panta saturu ar KL noteikto nodokļu nenomaksāšanas jēdzienu, secināms, ka šajā pantā paredzētais nodarījums ir iekļaujams izvairīšanās no nodokļiem jēdzienā KL izpratnē.

Tāpat Igaunijas Sodu kodeksa 389.² pantā ir paredzēta atbildība par ievērojamu nodokļu krāpšanu, proti, par apzināti nepatiesas informācijas iesniegšanu nodokļu administrācijai ar mērķi palielināt atmaksājamo summu vai izveidot nodokļu atmaksas pamatojumu, ja šo darbību rezultātā nepamatoti nesamaksātā nodokļa, atmaksātā nodokļa, atlaides vai kompensācijas summa sasniedz lielu kaitējuma apmēru. Atbilstoši Latvijas krimināltiesiskajam regulējumam, Igaunijas Sodu kodeksa 389.² pantā paredzētās darbības kvalificējamās saskaņā ar KL 218. pantu kā izvairīšanās no nodokļiem.

Viena no sarežģītām nodokļu noziedzīgu nodarījumu sistēmām ir ietverta Ķīnas Tautas Republikas Kriminālkodeksā.²³ Ķīnas kriminālkodekss satur 10 pantus, kuros paredzēti nodokļu noziedzīgu nodarījumu sastāvi. Ķīnas kriminālkodeksa 201. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par nodokļu pilnu vai daļēju nemaksāšanu, kas izpaužas grāmatu-rēķinu un rēķinu-faktūru viltošanā, pārstrādē, slēpšanā, patvaļīgā iznīcināšanā, izdevumu palielināšanā vai ziņu par ienākumiem nesniegšanā, ienākumu samazināšanā, atteikšanās no deklarēšanas vai fiktīvajā nodokļu samaksas deklarēšanā pēc paziņojuma saņemšanas no nodokļu administrācijas. Salīdzinot šo pantu ar KL 218. pantu, secināms, ka tie ir ļoti tuvi satura ziņā. Tomēr redzamas arī zināmas nebūtiskas atšķirības. Jāatzīmē, ka Ķīnas Tautas Republikas kriminālkodeksa 204. pantā atsevišķi ir paredzēta atbildība par krāpniecisku atmaksājama valsts eksporta nodokļa saņemšanu ievērojamā apmērā, deklarējot viltus eksportu vai kādā citā krāpnieciskā veidā.²⁴ Būtībā atbilstoši KL šādas darbības kvalificējamās saskaņā ar KL 218. pantu.

Secinājumi

KL izpratnē izvairīšanās no nodokļiem ir noziegums, kas izpaužas apzināti nepatiesas informācijas sniegšanā nodokļu deklarācijās, nodokļu deklarāciju, informatīvo deklarāciju vai nodokļu administrēšanai un kontrolei nepieciešamās pieprasītās informācijas neiesniegšanā, nodokļu atvieglojumu, priekšrocību un atlaizņu nelikumīgā piemērošanā, jebkurā citā apzinātā darbībā vai bezdarbībā, kuras dēļ nodokļi vai nodevas nav samaksātas pilnā apmērā vai daļēji, ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanā vai samazināšanā, ja ar to nodarīti zaudējumi valstij vai pašvaldībai lielā apmērā.

Ārvalstīs ir paredzēta atbildība par izvairīšanos no nodokļu nomaksas, tomēr dažādās valstīs ir dažāda pieeja šā noziedzīgā nodarījuma sastāva konstruēšanai, nodokļu nemaksāšanas jēdziena izpratnei un reglamentācijai.

ASV, Itālijas, Igaunijas, Lietuvas, Vācijas un Ķīnas Tautas Republikas normatīvajos aktos iekļautais izvairīšanās no nodokļiem jēdziens nesakrīt ar mūsu valsts KL iekļauto.

²³ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

²⁴ Додонов В. Н., Капинус О. С., Щерба С. П. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: Монография. Москва: Юрлитинформ, 2010, с. 233.

KL 218. pants konstruēts tā, ka tajā, atšķirībā no ASV, Itālijas un Lietuvas normatīvā regulējuma, ir iekļautas vairākas prettiesiskās darbības, kuru rezultātā nodokļi un/vai nodevas netiek samaksātas daļēji vai pilnā apmērā.

ASV, Itālijas, Igaunijas, Lietuvas un Ķīnas normatīvajos aktos atbildība par nodarījumiem, kas atbilstoši KL tiktu kvalificēti tikai saskaņā ar vienu 218. pantu, ir paredzēta vairākos atsevišķos pantos.

KL likumdevējs, atšķirībā no Itālijas un ASV, nenodala atsevišķos noziedzīgos nodarījumos nodokļu nemaksāšanu un izvairīšanos no nodokļu nomaksas, izmantojot viltotus dokumentus un citus prettiesiskus līdzekļus, kā arī nediferencē sodu atkarībā no nesamaksātā nodokļa veida vai no tā, vai izvairīšanās no nodokļu nomaksas notiek, vienkārši nenomaksājot ar likumu uzlikto nodokli, vai lietojot prettiesiskas metodes nodokļa apmēra samazināšanai, atstājot to tiesas ziņā.

PIERĀDĪJUMU PIEĻAUJAMĪBAS PRINCIPA LOMA TAISNĪGUMA NODROŠINĀŠANĀ KRIMINĀLPROCESĀ

THE ROLE OF THE PRINCIPLE OF ADMISSIBILITY OF EVIDENCE TO ENSURE FAIRNESS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Dace Radzeviča, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

Presumption of innocence is a fundamental principle in the process of realising criminal justice in democratic country, besides, it is an essential warranty of human rights and freedom in a democratic society. According to the theory of legal science, the term “presumption of innocence” denotes “axiomatic”, “indubitable” and “fundamental” principle. It could even be affirmed that the presumption of innocence is a guide not only for the prosecution, but also for the court. A person may be adjudged guilty of committing a crime only on the basis of evidence evaluated according to the law. According to the part two of the Article 127 of the Criminal Procedure Law, persons involved in criminal proceeding may use as evidence only reliable, attributable, and admissible information regarding facts. Reliability, attributability and admissibility are interrelated, and thus all of them should be established before using any information as evidence.

The nature of evidence is recognized as one of the most important issues of the theory of evidence. Reliability, attributability and admissibility of evidence belong to the main institutes in the theory of evidence.

These qualities characterize the nature of evidence. It could even be affirmed that the court is “filtering” the evidence presented by the parties in accordance with the qualities of the evidence recognised by criminal process.

Reliability, attributability and admissibility are inextricably interrelated and therefore, if some information is presented to be used as evidence, the presence of all these qualities has to be established.

The Section 130 of the Criminal Procedure Law discloses the content of admissibility of evidence. It means that legislative authority generally has determined that all the information regarding facts acquired during the criminal proceedings shall be admissible for use as evidence if it was obtained and procedurally fixed in accordance with the procedures specified in this Law.

At the same time, by the Article 130 of Criminal Procedure Law the legislative authority has defined absolute unacceptability and limited admissibility of the evidence. There is the doctrine of “fruit of the poisonous tree” in the legal literature, however, the Criminal Procedure Law does not directly indicate the existence of such a doctrine. Thus, the information obtained in an irregular manner as well as admissibility of such information are evaluated by the court.

Atslēgvārdi: nevainīguma prezumpcija, pierādīšanas standarts un pienākums, pierādījumu pieļaujamība, “saindētā koka augļu” doktrīna.

Key words: the presumption of innocence, burden and standard of proof, admissibility of evidence, the “fruit of the poisonous tree”.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 14. pantu neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta šajā likumā noteiktajā kārtībā. Turklāt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums. Savukārt visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.¹ Tādējādi minētajā pantā ir nostiprināta nevainīguma prezumpcija, kas ir fundamentāls kriminālprocesa princips un vispārīgs Eiropas Savienības tiesību princips.² Nevainīguma prezumpcija ir viena no Eiropas Savienības dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām,³ un šīs prezumpcijas ievērošana ir viens no taisnīgas tiesas pamatelementiem. Ja persona tiek atzīta par vainīgu pārkāpuma izdarīšanā, lai gan lietā nav pierādījumu, kas pierādītu tās vainu, tiek pārkāpta nevainīguma prezumpcija.⁴

Nemot vērā minēto, ir secināms, ka vainas esamība balstās uz pierādījumiem, kas to apstiprina. Jau Justiniāna "Digestās" tika atzīts, ka labāk ir nenotiesāt vainīgo, nekā notiesāt nevainīgu personu, tādējādi apliecinot notiesāšanas smagās sekas. Arī angļu tiesībās tika apstiprināts, ka nevainīgas personas notiesāšana ir liela netaisnība un ir jāpastāv spēcīgai pārliecībai par personas vainu.⁵ Viennozīmīgi notiesājoša sprieduma pamatā jābūt tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem, kas apstiprina tiesājamā vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.⁶ Pierādīšanas teorijā viens no fundamentālajiem principiem ir aizsargāt nevainīgu personu no nelikumīgas notiesāšanas.⁷ Lai izvairītos no personas netaisnīgas notiesāšanas un pēc iespējas samazinātu risku līdz minimumam, ka persona varētu tikt nepatiesi notiesāta, pierādīšanas nasta gulstas uz apsūdzības uzturētāju un ir noteikts pierādīšanas standarts. Valsts ir atbildīga par taisnīgu krimināltiesisko sistēmu, kas gan kavē izdarīt noziegumus, gan arī ir atbildīga par to, lai tiek atklāti noziegumi un attiecīgi tiek sodīti pārkāpēji. Kriminālprocesa likuma 1. pants nosaka, ka kriminālprocesa mērķis ir nodrošināt efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē, līdz ar to ir arī svarīgi nodrošināt objektīvu kriminālprocesa norisi.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 127. panta pirmo un otro daļu pierādījumi kriminālprocesā ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo

¹ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74.

² Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 22. novembra spriedums lietā C-89/11P, 72. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=130251&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1016702> [aplūkots 07.01.2014.].

³ Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 16. februāra spriedums apvienotajās lietās C-72/10 un C-77/10, 86. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=119505&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1017914> [aplūkots 07.01.2014.].

⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 3. marta spriedums lietā Nr. SKA-48. Pieejams: at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2009/09_ska-48.doc [aplūkots 15.01.2014.].

⁵ Stumer A. The presumption of innocence: Evidential and Human rights perspectives: Hart Publishing, 2010, 8. p.

⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2002. gada 5. februāra lieta Nr. PAK-66/2002 (krimināllieta Nr. 1220024501). Pieejams: at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department5/2002/kp050202.doc [aplūkots 18.01.2014.].

⁷ Zukerman R. Criminal Evidence: Oxford University Press, 2004, 19. p.

apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai. Saprātīgu šaubu esamība vai neesamība par personas vainīgumu ir saistīta ar pieļaujamu, ticamu pierādījumu pietiekamību.⁸ Vārdi “likumā paredzētajā kārtībā iegūtas” nosaka pozitīvu pienākumu, kas attiecas uz procesa virzītāju. Kriminālprocesā iesaistītās personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem. Kaut gan pierādījumu ticamība un attiecināmība ir samērā plašs un komplicēts temats, autore tomēr apskatīs jautājumus, kas attiecas uz pierādījumu pieļaujamību.

Pierādīšanas teorijā kriminālprocesā kā viens no galvenajiem institūtiem tiek norādīti pierādījumu attiecināmība un pieļaujamība. Tās ir pamatīpašības, kas raksturo pierādījumus. Varētu pat teikt, ka tiesa “filtrē” pušu iesniegtos pierādījumus. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 126. panta otrajai daļai pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam, bet tiesā – apsūdzības uzturētājam. Tomēr jānorāda, ka Kriminālprocesa likums paredz arī pierādīšanas nastas pārnesanu, proti, asimetrisko pierādīšanas pienākumu. Kriminālprocesa likuma 125. pantā noteiktos faktus sākotnēji tiesa uzskata par pierādītiem, ja vien kriminālprocesa gaitā procesā iesaistītā persona, kura to apgalvo, nepierāda pretējo, līdz ar to sākotnēji pierādīšanas nasta uz aizstāvības pusi nemaz netiek pārnesta. Savukārt Kriminālprocesa likuma 355. panta otrajā daļā norādītais sākotnēji netiek uzskatīts par pierādītu, bet tikai tad, ja netiek pierādīts, ka manta nav iegūta noziedzīgā ceļā. Tādējādi aizstāvības pusei ir atbilstoši izvīzītājam pierādīšanas standartam jāpierāda, ka manta ir legāli iegūta. Pierādīšanas pienākums šādā gadījumā tiek pārņemts uz personu, kura nepiekrīt prezumpcijai par mantas noziedzīgo izcelsmi.⁹ Tomēr jāņem vērā, ka personas vainas pierādīšana noziedzīgā nodarījumā joprojām ir apsūdzētāja pienākums. Lietā “*Philips pret Lielbritāniju*” Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka personai ir tiesības uz nevainīguma prezumpciju un ka pierādīšana gulstas uz apsūdzības uzturētāju, kas ir viens no taisnīgas tiesas pamatprincipiem. Vienlaikus norādot, ka šīs tiesības nav absolūtas.¹⁰

Profesore K. Strada-Rozenberga norāda, ka Rietumvalstu zinātnieki atzīst pierādījumu attiecināmības un pieļaujamības esamību, taču vairumā gadījumu attiecināmību aplūko kā pierādījumu īpašību, kas ietverta pieļaujamības sastāvā. Minētajā gadījumā tiek norādīts, ka pierādījumu pieļaujamība ir vispārīga pierādījuma īpašība, kas ietver attiecināmības prasības un attiecināmo pierādījumu izslēgšanas noteikumus.¹¹ Attiecināmība, pieļaujamība un ticamība ir nesaraucjami saistītas un, lai kādas ziņas varētu tikt izmantotas par pierādījumu, ir jākonstatē visu šo īpašību esība. Proti, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā “*Baltiņš pret Latviju*” ir atzīmējusi, ka gadījumos, kad tiek apstrīdēta pierādījumu ticamība, ļoti būtiski ir tas, lai tiktu nodrošināta taisnīga procedūra, kurā var izvērtēt šādu pierādījumu pieļaujamību. Vienlaikus tiesa ir uzsvērusi, ka nacionālajām tiesām ir jābalstās uz

⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 12. augusta lēmums lietā SKK-454/2008. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 17.01.2014.].

⁹ Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana, 17. lpp. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/MantKonf.pdf> [aplūkots 17.01.2014.].

¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 5. jūlija spriedums: Phillips v. United Kingdom, 41087/98, 43., 44. punkts.

¹¹ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2002, 203. lpp.

pārbaudītiem materiāliem, nevis tikai tiem, kurus ir iesniegusi apsūdzības puse.¹² 1991. gada 19. februāra spriedumā lietā “*Isgro pret Itāliju*” (*Case Isgro v. Italy*) Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka pierādījumu pieļaujamība galvenokārt ir nacionālo tiesību regulējuma lokā, parasti nacionālajām tiesām jānovērtē tām priekšā stādītie pierādījumi.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 48. pantu tiesai kā procesa virzītājam ir ekskluzīvas tiesības spriest tiesu, un savu funkciju izpildei tiesa cita starpā, neiejaucoties apsūdzības uzturēšanā un aizstāvības realizēšanā, piedalās pierādījumu pārbaudē, izskata un izspriež lietu un pasludina nolēmumu.¹³ Tiesa kļūst par procesu virzītāju brīdī, kad lieta ir sagatavota iztiesāšanai un tiek uzsākta iztiesāšana. Tādējādi tiesa izlemj, vai apsūdzība, ko cēlis prokurors, ir pamatota un apsūdzētā persona ir atzīstama par vainīgu.¹⁴ Tiesas pienākums katrā krimināllietā ir lemt par pierādījumu pieļaujamību. Gadījumā, ja tiesai rodas šaubas par kāda pierādījuma pieļaujamību, tad tiesai šāda šaubu esamība ir norādāma nolēmumā, kā arī jānorāda tas, ka tiesa ir novērsusi šaubas par to, ka pierādījumi ir pieļaujami.¹⁵ Tiesai jāvērtē katra iesniegtā pierādījuma attiecināmība, pieļaujamība un ticamība, kā arī jāvērtē, kā šis pierādījums ietekmē lietas iznākumu.

Šajā aspektā ir minams Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 12. augusta lēmums lietā SKK-454/2008,¹⁶ kurā izskatīja kasācijas sūdzību ar lūgumu atcelt Zemgales apgabaltiesas spriedumu, jo: 1) A. G. uz pratināšanu 2007. gada 14. augustā ticis aicināts, neievērojot Kriminālprocesa likuma 146. panta prasības; 2) par A. G. 2007. gada 14. augustā nekavējoties pēc ierašanās policijas telpās esošā kriminālprocesa ietvaros ap pulksten 14.00 no policijas darbinieku puses ticis izteikts pieņēmums, ka viņš ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu, nenodrošinot A. G. ar obligātu aizstāvja klātbūtni; 3) 2007. gada 14. augusta A. G. iesniegumā un 2007. gada 14. augusta A. G. nopratināšanas protokolā norādītās ziņas par faktiem esot nepieļaujamas, defektīvas un pierādīšanā neizmantojamas; 4) izslēdzot defektīvos pierādījumus, citu pierādījumu, kas varētu būt par pamatu notiesājošam spriedumam, lietā neesot, jo nevarot būt pietiekami pierādījumi otra līdzapsūdzētā liecības. Attiecībā par pierādījumu pieļaujamību kasācijas instance norāda, ka apelācijas instances tiesa ir pietiekami izvērtējusi A. G. aizstāvja argumentus par A. G. iesnieguma izslēgšanu no pierādījumu loka kā absolūti nepieļaujamu pierādījumu un atzinusi iesniegumu par ierobežoti pieļaujamu pierādījumu atbilstoši Kriminālprocesa likuma 130. panta trešās daļas nosacījumiem, uzskatot, ka advokāta, ko tiesa kļūdaini nosaukusi par aizstāvi, nepiedalīšanās nepilngadīgas personas iesnieguma rakstīšanā nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu un to ticamību apstiprina pārējās procesā iegūtās ziņas. Šāds secinājums atbilst Kriminālprocesa likuma 130. pantā ietvertajām normām. Kasācijas instances tiesa uzskata, ka personas sarunas ar policijas darbiniekiem, iesniegumu rakstīšana pirms šīs personas iesaistīšanas konkrētā kriminālprocesā nav atzīstamas par izmeklēšanas darbībām šajā kriminālprocesā. Rakstveida iesniegums ir nevis liecības, kas iegūtas pratināšanā, bet dokuments, ko var izmantot

¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 8. janvāra spriedums: Baltiņš pret Latviju, 25282/07, 55. punkts.

¹³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005–2010. Tiesas pilnvaras apsūdzības tiesiskajā izvērtēšanā tiesvedības laikā. Latvijas Vēstnesis, 2010, 603. lpp.

¹⁴ Turpat, 603. lpp.

¹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 8. janvāra spriedums: Baltiņš pret Latviju, 25282/07, 62. punkts.

¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 12. augusta lēmums lietā SKK-454/2008. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 07.04.2014.].

pierādīšanā. Saprātīgu šaubu esamība vai neesamība par personas vainīgumu ir saistīta ar pieļaujamu, ticamu pierādījumu pieļaujamību. Kasācijas instance vērs uzmanību, ka tiesai, novērtējot pierādījumus, nav radušās šaubas par apsūdzētā A. G. vainīgumu viņam inkriminētajā noziedzīgajā nodarījumā, kas kvalificēts pēc Krimināllikuma 185. panta otrās daļas. Tādējādi kasācijas instance jautājumu par pierādījumu pieļaujamību ir skatījusi tikai no tā brīža, no kura persona tika iesaistīta konkrētā kriminālprocesā, tas ir, kad tika pieņemts un A. G. paziņots lēmums par atzīšanu par aizdomās turēto. Savukārt visas tās darbības, kas notikušas pirms A. G. iesaistīšanas kriminālprocesā, nav atzīstamas par izmeklēšanas darbībām šajā kriminālprocesā.

Par pierādījuma pieļaujamības lomu tiesībām uz taisnīgu tiesu izvērtēšanā ir vairākkārt norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērsot uzmanību uz to, lai secinātu, vai tiesvedība kopumā ir bijusi godīga, ir svarīgi noskaidrot, vai ir tikušas ievērotas tiesības uz aizstāvību. It īpaši jāpārbauda, vai pieteikuma iesniedzējam bija dota iespēja apstrīdēt pierādījumus un to izmantošanu, kā arī vērtējams ir tas, vai pierādījumiem bija izšķirošā loma lietas iznākumā. Jautājums, uz kuru ir jāatbild, ir, vai tiesvedība kopumā, ieskaitot veidu, kādā pierādījumi iegūti, ir taisnīga.¹⁷ Lietā "Cēsniņi pret Latviju" Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērs uzmanību, ka tādu pierādījumu izmantošana, kas iegūti, pārkāpjot vienu no svarīgākajām nostiprinātajām garantijām – spīdzināšanas aizliegumu –, vienmēr radīs nopietnas šaubas par kriminālprocesa kopējo taisnīgumu. Tādēļ liecību, kas iegūtas spīdzināšanas vai cietsirdīgas izturēšanās rezultātā, izmantošana kriminālprocesā būtisku faktu noskaidrošanai visu procesu kopumā padara par prettiesisku. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka šajā lietā nepastāvēja strīds par to, ka pēc iesniedzēja ierašanās Valsts policijas iecirknī policijas darbinieki nodarīja viņam miesas bojājumus un iesniedzējs uzrakstīja vaļširdīgu atzīšanos, tomēr turpmākā kriminālprocesa gaitā viņš sevi par vainīgu neatzina. Tomēr Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta izmantoja iesniedzēja atzīšanos viņa notiesāšanai. Vērtējot kriminālprocesa taisnīgumu kopumā, ir jāņem vērā katra konkrētā pierādījuma, tai skaitā iesniedzēja atzīšanās, nozīme, un neatkarīgi no iesniedzēja atzīšanās nozīmes viņa notiesāšanas pamatošanai tās izmantošana par pierādījumu padarīja procesu kopumā par netaisnīgu.¹⁸

Kriminālprocesa likuma 130. pants nosaka, ka kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem ir pieļaujams izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā noteiktajā kārtībā. Kriminālprocesa likuma 10. nodaļā paredzētas visas izmeklēšanas darbības, kuras pieļaujamas, veicot izmeklēšanu kriminālprocesā, savukārt Kriminālprocesa likuma 11. nodaļā norādītas speciālās izmeklēšanas darbības. Vienlaikus ir norādāms arī tas, ka pierādījumu iegūšanas kārtība ir ne tikai noteikta Kriminālprocesa likumā, bet arī citos likumos, piemēram, Operatīvās darbības likumā. Tādējādi pierādījumu pieļaujamības izvērtēšanas laikā ir jāpārbauda arī tas, vai ir ievērotas citu normatīvo aktu prasības.¹⁹ Attiecībā par pierādījumu pieļaujamību juridiskajā literatūrā tiek izvirzīti divi jautājumi par pierādījumu pieļaujamības konstatēšanu. Proti, vai pierādījumi ir attiecināmi un vai joprojām pastāv pierādījumi, ievērojot visus izslēdzošos

¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 1. jūnija spriedums: Gāfgen v. Germany, 22978/05, 163., 164. punkts.

¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 1. februāra spriedums lietā: Cēsniņi pret Latviju, 9278/06, 65. un 66. punkts.

¹⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005–2010. Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. Latvijas Vēstnesis, 2010, 123. lpp.

noteikumus. Gadījumā, ja atbilde uz pirmo jautājumu par pieļaujamību ir “nē”, tad pierādījumi ir nepieļaujami: tie ir jāizslēdz pilnībā, un jautājums par pieļaujamību ir noslēgts. Savukārt, ja atbilde ir “jā, pierādījumi attiecas”, tad izskata otro jautājumu. Ja 2. jautājumā ietvertais šķērslis ir klievēts, tad pierādījumi ir pieļaujami.

Attiecībā uz 2. jautājumā ietverto nosacījumu jānorāda, ka Kriminālprocesa likuma 130. panta otrā daļa paredz, ka par nepieļaujamām un pierādīšanā neizman- tojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas:

- 1) izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus;
- 2) procesuālajā darbībā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar šo likumu nebija tiesību to veikt;
- 3) pieļaujot šajā likumā īpaši norādītos pārkāpumus, kas liedz konkrētā pierādījuma izmantošanu;
- 4) pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus.

Likumdevējs ir skaidri noteicis: ja netiek ievēroti likumā noteiktie pierādīšanas līdzekļi un pierādīšanas kārtība, tad tādu pierādījumu izmantošana krimināllietā nav pieļaujama, proti, absolūtā nepieļaujamība. Minētais pamatojams ar to, ka ziņu iegūšana ir saistīta ar noteiktu procesuālu darbību veikšanu, savukārt procesuālā nostiprināšana ir saistīta ar noteiktu procesuālu dokumentu sagatavošanu, līdz ar to ir jāievēro visas likumā izvirzītās prasības, un jebkura atkāpe no tām var būt pamats jautājuma risināšanai par pierādījumu pieļaujamību. Akcentējams ir arī tas, ka pat vissarežģītākajos apstākļos, piemēram, cīņā pret terorismu un organizēto noziedzību, 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija aizliedz spīdzināšanu un necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos, neatkarīgi no iespējami vainīgās personas uzvedības. Absolūtās nepieļaujamības aspektā ir minams Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā “Jalloh pret Vāciju”.²⁰ Proti, persona aizturēšanas brīdī norija kokaīna “bumbulīti”, un personai tika mākslīgi izraisīta vemšana (piespiedu kārtā), lai iegūtu attiecīgos pierādījumus. Tiesa atzina, ka, pārkāpjot 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pantu, tas rada nopietnus jautājumus par taisnīgumu šajā procesā. Tiesa nav konstatējusi, ka konkrētajā lietā iesniedzējs tika pakļauts spīdzināšanai. Vardarbības vai nežēlības vai citu ārstēšanas veidu, vai citu radīto apstākļu, kas pielīdzināmi mocībām, rezultātā iegūtos pierādījumus nekad nevajadzētu izmantot kā pierādījumus par personas vainu neatkarīgi no pierādījumu vērtības. Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka persona netika spīdzināta, tomēr personai tika radīti tādi apstākļi, kuru smaguma pakāpe ir tuvu 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pantā esošā aizlieguma robežai, līdz ar to ir lemjams jautājums par pierādījumu pieļaujamību un izmantošanu. Šajā gadījumā jautājums ir par to, vai pierādījumu izmantošana, ko iegūst tādu darbību rezultātā, kuras kvalificējamās kā necilvēcīgas un pazemojošas, ir tiesiska. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka arī tādā gadījumā, kad kompetentai iestādei nebija nodoma nodarīt ciešanas un sāpes personai, tomēr pierādījumi tika iegūti tādā veidā, kas pārkāpj 1950. gada 4. novembra Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pamattiesības. Turklāt sabiedrības intereses, nodrošinot personas notiesāšanu, nevar uzskatīt par pietiekami svarīgu argumentu, lai atļautu izmantot šādu pierādījumu tiesā, jo pasākums tika vērsti pret narkotiku tirgotāju

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 11. jūlija spriedums: Jalloh v. German, 54810/00.

uz ielas, kurš pārdod salīdzinoši nelielā apjomā un kuram tika piespriests sešu mēnešu cietumsods nosacīti un pārbaudes laiks.

Likumdevējs ir ne tikai Kriminālprocesa likumā uzskaitījis pierādījumu nepieļaujamības noteikumus (absolūto nepieļaujamību), bet ir arī paredzējis pierādījumu ierobežoto pieļaujamību, proti, ka ziņas par faktiem, kuras iegūtas, pieļaujot citus procesuālos pārkāpumus, uzskatāmas par ierobežoti pieļaujamām un var tikt izmantotas pierādīšanā tikai tādā gadījumā, ja pieļautie procesuālie pārkāpumi ir nebūtiski vai var tikt novērsti, ja tie nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu vai ja to ticamību apstiprina pārējās procesā iegūtās ziņas. Ņemot vērā minēto, norādāms, ka likumdevējs Kriminālprocesa likumā attiecībā par pierādījumu pieļaujamības noteikumiem ir izvēlējis zelta vidusceļu, jo juridiskajā literatūrā pastāv arī viedoklis, ka jebkuras ziņas, kuru ieguvē ir kaut mazākais procesuālās formas defekts, ir jāatzīst par nepieļaujamām pierādīšanā vai ka visas ziņas, kas ir noderīgas kādu lietai svarīgu apstākļu pierādīšanā, ir atzīstamas par pieļaujamām, kaut arī pieļauti pārkāpumi to iegūšanā.²¹ Papildus jānorāda, ka pastāv arī “saindētā koka augļu” doktrīna. Ar “saindētā koka augļu” gadījumu apzīmē situācijas, kad pašas ziņas iegūtas procesuāli pareizi, taču to iegūšana ir saistīta ar citu ziņu izmantošanu, kas savukārt ir procesuāli defektīvas.²² Ja pierādījumu avots (koks) ir sabojāts, tad iegūtais (augļi) no tā nav labs.²³ Kriminālprocesa likums gan tieši nenorāda uz “saindētā koka augļu” doktrīnu, līdz ar to ziņas, kas iegūtas, pateicoties ziņām, kuras tika iegūtas nepieļaujamā veidā, kā arī ziņu izmantošanas pieļaujamību vērtē tiesa. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments²⁴ ir atzīmējis, ka nav pieļaujams, ka spriedums pamatots ar pierādījumiem, kas atrodas citā kriminālprocesā un nav iegūti šajā kriminālprocesā. Kriminālprocesa likumā noteiktās pierādījumu pārbaudes kārtības neievērošana, tiesas atzinumu pamatošana ar pierādījumiem, kas neatrodas lietā un nav pārbaudīti likumā noteiktajā kārtībā, ir pretrunā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta pirmajā daļā, Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā, Kriminālprocesa likuma 15. pantā nostiprināto pamatprincipu – tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Secinājumi

Nevainīguma prezumpcija ir pamatprincips tiesiskuma īstenošanā kriminālprocesā, svarīga cilvēka tiesību un brīvību garantija. Zinātnē nevainīguma prezumpcija tiek apzīmēta kā “aksiomātisks”, “neapšaubāms” un “fundamentāls” princips. Varētu pat teikt, ka nevainīguma prezumpcija ir kā ceļvedis apsūdzības uzturētājam un, protams, arī tiesai. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 127. panta otrajai daļai kriminālprocesā iesaistītās personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem. Attiecināmība, pieļaujamība un ticamība ir nesaraucjami saistītas, un, lai kādas ziņas varētu tikt

²¹ Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2002, 225. lpp.

²² Turpat, 231. lpp.

²³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 15. decembra spriedums: Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom, 26766/05 and 22228/06.

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 11. novembra lēmums lietā SKK-480/2011. Pieejams: at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department2/2011/skk%20480g.doc [aplūkots 23.01.2014.].

izmantotas par pierādījumu, ir jākonstatē visu šo īpašību esība. Jautājumi par pierādījumu īpašībām pierādījumu teorijā tiek atzīti kā vieni no svarīgākajiem. Pierādīšanas teorijā kriminālprocesā kā viens no galvenajiem institūtiem norādītas pierādījumu attiecināmība un pieļaujamība. Tās ir pamatīpašības, kas raksturo pierādījumus. Varētu pat teikt, ka tiesa “filtrē” pušu iesniegtos pierādījumus atbilstoši izvirzītajām pierādījumu īpašībām kriminālprocesā. Kriminālprocesa likuma 130. pants atklāj pierādījumu pieļaujamības saturu. Proti, likumdevējs vispārīgi ir noteicis, ka visas tās ziņas par faktiem, kas ir iegūtas kriminālprocesa laikā, ir pieļaujams izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā noteiktajā kārtībā. Savukārt Kriminālprocesa likuma 130. panta otrajā un trešajā daļā likumdevējs ir paredzējis pierādījumu absolūto nepieļaujamību un ierobežoto pieļaujamību. Juridiskajā literatūrā pastāv “saindētā koka augļi” doktrīna, tomēr Kriminālprocesa likums tieši nenorāda uz šādas doktrīnas esamību, līdz ar to ziņas, kas iegūtas, pateicoties ziņām, kuras tika iegūtas nepieļaujamā veidā, kā arī ziņu izmantošanas pieļaujamību vērtē tiesa.

Izmantotā literatūra

1. Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, 11. maijs, Nr. 74.
2. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2005–2010. Latvijas Vēstnesis, 2010, 832. lpp.
3. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana. 2010, 230. lpp.
4. Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2002, 290 lpp.
5. Šimkus S. Kā pilnveidot fizisko personu ienākumu kontroli. Latvijas Vēstnesis, 2004, 16. marts, Nr. 10, 3.–4. lpp.
6. Choo A L-T. Evidence. Oxford University Press, 2006, 436. p.
7. Stumer A. The presumption of innocence: Evidential and Human rights perspectives. Oxford: Hart Publishing, 2010, 218 p.
8. Zukerman R. Criminal Evidence: Oxford University Press, 2004, 712. p.
9. Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 16. februāra spriedums apvienotajās lietās C-72/10 un C-77/10.
10. Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 22. novembra spriedums lietā C-89/11P.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 5. jūlija spriedums: Phillips v. United Kingdom, 41087/98.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 11. jūlija spriedums: Jalloh v. German, 54810/00.
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 1. jūnija spriedums: Gäfgen v. Germany, 22978/05.
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 15. decembra spriedums: Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom, 26766/05 and 22228/06.
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 8. janvāra spriedums: Baltiņš pret Latviju, 25282/07.
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 1. februāra spriedums lietā: Cēsniņš pret Latviju, 9278/06.
17. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2002. gada 5. februāra lieta Nr. PAK-66/2002 (krimināllieta Nr. 1220024501).
18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 3. marta spriedums lietā Nr. SKA-48.
19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 12. augusta lēmums lietā SKK-454/2008.
20. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 11. novembra lēmums lietā SKK-480/2011.

**VALSTSTIESĪBU ZINĀTŅU
SEKCIJA**

KONSTITŪCIJAS SASTĀVDAĻA – PREAMBULA: TĀS LOMA UN NOZĪME MŪSDIENU KONSTITUCIONĀLISMĀ¹

THE PREAMBLE TO THE CONSTITUTION: ITS ROLE AND IMPORTANCE IN MODERN CONSTITUTIONALISM

Ringolds Balodis, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras profesors

Preambula (fr. pr  ambule, lat. preambulus) nozīmē ‘priekšvārdi’, ‘priek    js’ jeb ‘priekšā esošs’. Jurisprudenc   ar šo vārdu ierasts apzīmēt konstitūciju, likumu un citu normatīvu aktu ievadda  las.

Summary

Generally preamble is an introductory paragraph or part in a statute or other document setting forth the grounds and intentions of that document. Usually Preamble of the State constitution is a key to the intention of the maker of the Act and contains the ideals and aspirations of the Constitution makers. Historical preamble of the Latvian Satversme does not work as a guiding star for interpretation of the document. From this point of view the proposed amendment of the preamble would be of a legal benefit to Latvian nation. Thus, the preamble would express the political and moral values which the constitution is intended to promote.

Atsl  gv  rdi: konstitūcija, Satversme, preambula, ievads.

Key words: Constitution, Satversme, preamble, introductory part.

Ievads

Konstitūcija, ko m  dz saukt arī par pamatlikumu (*basic law*), nosaka valsts uzbūves “mugurkaulu”, valsts sabiedrisko un valsts iekārtu, vēlēšanu sistēmu, kā arī valsts varas un pārvaldes orgānu organizācijas un darbības principus,² tajā tiek definētas cilvēka pamattiesības un pienākumi, noteikti pilso  na tiesiskā statusa pamati, valsts uzbūve un valdīšanas forma.³ Konstitūcija kā valsts pamatlikums diktē valsts un sabiedrības dzīves organiz  shanai nepieciešamos un reizē arī pietiekamos priekšrakstus.⁴ Konstitūcijas kā valsts augstākā likuma virsuzdevums ir valsts varas ierobe  o  šana. Par m  r  ki konstitūciju pie  em  šanai tiek atzīta valsts varas

¹ Referātā izmantotas Latvijas Universitātes prioritārā zinātniskā projekta ietvaros sagatavotās Latvijas Republikas Satversmes 1. noda  las ievada komentāru sagataves.

² Likumdo  šanas aktu terminu vārdnīca. Rīga: Senders R, 1999, 203. lpp.; Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 90. lpp.

³ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Latvijas Vēstnesis, 2004, 33. lpp.

⁴ Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103, secinājumu da  las 1. punkts.

politisko struktūru noformēšana.⁵ Konstitūciju kā juridiska dokumenta fenomens plašākā nozīmē saistāms ar tiesību attīstību konstitucionālisma teorijas, tiesību recepcijas ietvaros, šaurākā nozīmē nevar neatzīt tā nacionālo dimensiju. Ikvienai tautai un valstij tās konstitūcija ir skaidrs apliecinājums tās suverenitātei un briedumam.⁶ Konstitūcijas saturs norāda uz panāktām politiskā kompromisa robežām konkrētajā valstī, bet no dokumenta formas var izdarīt secinājumus par konkrētās valsts konstitucionālās jurisprudences un politiskās domas attīstības līmeni. Jo ilgāks laiks pāriet kopš Satversmes pieņemšanas, jo vairāk kļūst acīmredzams mūsu Satversmes tēvu – valsts dibinātāju – domas diženums un lakoniskās izteiksmes dzidrums. Satversme ir izcils latviešu juridiskās domas piemineklis, kas papildināms un labojams ar lielu atbildību un piesardzību. Zināmā mērā Saeimas deputāti ir pelnījuši uzslavu, neņemot vērā politiķiem dažkārt piemītošo vēlmi politiskas un finansiālas problēmas censties risināt ar konstitucionāliem grozījumiem – Latvijas Satversme pat pēc 11 grozījumiem ir spējusi saglabāt savu sākotnējo konstrukciju un pagājušā gadsimta latviešu valodas šarmu. Nešaubos, ka liela ietekme uz to ir bijusi Saeimas juridiskajam birojam kopumā un atsevišķi arī tā bijušajam vadītājam, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektoram un pašreizējam Satversmes tiesas tiesnesim Gunāram Kusiņam. Tieši viņa skatījumam bieži vien bija izšķiroša nozīme, vairāk nekā 20 gadu garumā likumdošanas druvā strādājot kopā ar periodiski mainīgiem tautas priekšstāvjiem. Jāatzīst, ka gandrīz vienmēr centieni mūsdienu jautājumus ietērt skopajā Satversmes izteiksmes formā ir bijuši sekmīgi un ne pārāk sekmīgie konstitucionālās formas risinājumi, visticamāk, jānoraksta uz politiskiem kompromisiem, jo ne jau juristi, bet politiķi ir galējie likuma normu pieņēmēji.

Nevar neatzīt, ka 2014. gada pavasarī izstrādātais likumprojekts “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē”, kura pamatā ir Eiropas Savienības tiesneša Egila Levīta rosinātā preambula, ir pieminēšanas vērts. Idejai bija daudz oponentu, un sākotnēji projekts izraisīja pretrunīgus viedokļus.⁷ Tas tika pieslīpēts un koriģēts,⁸ un, manuprāt, šobrīd dokuments ir tiesiski korekts un politiski izsvērts, tā pamatnostādnes atbilst gan salīdzinošo konstitucionālo tiesību standartiem, gan

⁵ Javier Tajadura Tejada La función política de los preámbulos constitucionales Cuestiones Constitucionales, núm. 5, julio-diciembre, Universidad Nacional Autónoma de México 2001, p. 236-250.

⁶ Osipova S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. Jurista Vārds, 2011, 18. oktobris, Nr. 42 (689).

⁷ Kodola ierakstīšana vai interpretēšana nemazina kodola esamību, tāds caurmērā ir oponentu viedoklis. Tā bijušais Satversmes tiesas priekšsēdētājs profesors Aivars Endziņš ir skeptisks attiecībā uz Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas rosināto Satversmes preambulas grozīšanu ar nolūku nostiprināt Satversmes kodolu. Profesors neuzskata, ka preambulas papildināšana nostiprinātu Satversmes kodolu, jo, viņaprāt, jācenšas **Satversmi sistēmiski interpretēt, nevis normatīvi definēt**. Līdzīgos ieskatos ir arī cits bijušais Satversmes tiesas priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, kurš pauž uzskatu, ka *expresis verbis* preambulā definēt nevajadzētu. G. Kūtris pauž uzskatu, ka pamatvērtību būtības skaidrojums, kā arī analīze būtu zinātnieku uzdevums. Tieslietu ministra padomnieks Arvīds Dravnieks lakoniski iebilst ar tēzi, ka **vakardienas mērķa rakstveidošana šodien var radīt tiesībpiemērošanas problēmas rīt**. (Sk.: Endziņš A., Apsītis R., Kūtris G., Muciņš L., Pastars E., Dimitrovs A., Ījabs I., Krivcova E., Lazdiņš J., Cielava V., Dravnieks A., Kažoka I., Pleps J., Paporinskis M. Diskusija – Valsts pamati – vai visiem pašsaprotami. Jurista Vārds, 2012, 45 (744); Varētu mierīgi turpināt dzīvot bez Satversmes preambulas, uzskata V. Viķe-Freiberga. Pieejams: <http://www.delfi.lv/archive/print.php?id=43786804> [aplūkots 11.05.2013.]; Endziņš A. Preambulas projekts var destabilizēt sabiedrību. Jurista Vārds, 2013, 29. oktobris, Nr. 44 (795).

Egila Levīta intervija Dinai Gailītei. Satversmes preambulā būtu jāatsedz Latvijas valsts jēga un būtība. Jurista Vārds, 2013, 24. septembris, Nr. 39 (790).

⁸ Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/satversmes-preambula-atsakas-no-valstsnacijas-jedziena-lietosanas.d?id=44052041>

nacionālo tiesību pieejai konstitucionālo tiesību tehnikā.⁹ Jāpiekrīt Juridiskās komisijas vadītājai profesorei Ilmai Čepānei, ka uzlabotā preambulas versija ir apjoma ziņā īsāka un koncentrētāka, turklāt valstsnācijas jēdziena neiekļaušana dod iespēju izvairīties no neauglīgām diskusijām.¹⁰ Lasot piedāvāto projektu, man rodas pārlicība, ka beidzot ir noslēgta neauglīgā diskusija par jēdzienu “valstsnācija”. Esošajā projektā skaidri atklāta sasaiste starp “latviešu nāciju”, “latviešu tautu” un “nacionālu valsti”. Konstitucionāli politiskie jēdzieni ir konkretizēti legāldefinīciju formā. Tie sarindoti secīgi loģiskā kārtībā, kas ļauj viegli normatīvi interpretēt šos abstraktos jēdzienus. Tāpat projekts ir ievērojams arī ar to, ka tajā parādās konstitucionālie pienākumi.¹¹ Nav noliedzams, ka plašākam preambulas tekstam piemīt skaidrojoša nozīme. Latvijas sabiedrības izpratne par valsti pieaug, jo formālā tekstā nostiprināta izpratne ir stabilāka, tās attīstība racionālāka.

Jautājums par Satversmes preambulas papildināšanu

Sākotnējais Eiropas Savienības tiesneša E. Levita rosinātais Satversmes preambulas projekts, kas Saeimas komisijās diskutēts un uzlabots, 2014. gada 13. februārī ar Saeimas balsojumu ir nodots komisijās izskatīšanai, lai to virzītu kā grozījumus Latvijas Republikas Satversmē.¹²

Kā un kam radās ideja papildināt Satversmes preambulu? Jautājums ir ievērojams cīņās, jo Latvijā “preambulu kultūra” līdz šim brīdim ir visai pieticīga. Citas valstis, Eiropas Savienība un citas starptautiskās organizācijas savos normatīvajos aktos preambulas izmanto plaši, turpretī Latvijas likumdevējs normatīvos aktos reti ir **izmantojis iespēju iekļaut preambulas**. Saeima to ir darījusi tikai atsevišķos gadījumos (sk. piemēram: Repatriācijas likumu¹³ un Dzīvnieku aizsardzības likumu¹⁴). Jāatzīmē, ka Augstākā Padome, kas bija uzskatāma par otrā neatkarības perioda pārejas parlamentu,¹⁵ preambulu iekļaušanu likumu ievaddaļās bija praktizējusi pat biežāk, piemēram, “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”,¹⁶ “Par militāros noziegumus izdarījušo personu amnestiju”, “Par militāros noziegumus izdarījušo personu amnestiju”,¹⁷ “Par policiju”¹⁸ u. c. Mūsu šā brīža Satversmes preambula sastāv no trīspadsmit ievadvārdiem un ir par vienu vārdu īsāka nekā Eiropas Savienības Pamattiesību hartas ievadvārdi pirms preambulas. Nav

⁹ No Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras vadītāja, profesora, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekļa *Dr. iur.* Ringolda Baloža 2014. gada 7. marta atzinuma “Par likumprojektu “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē”” Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājam profesorei Ilmai Čepānei.

¹⁰ Gailīte D. Jaunajā preambulas projektā valstsnācijas jēdzienu aizstāj tā satura izklāsts. *Jurista Vārds*, 2014, 11. februāris, Nr. 6 (808).

¹¹ Turpat.

¹² Saeima atbalsta Satversmes ievada projekta tālāku virzību. *Jurista Vārds*, 2014, 18. februāris, Nr. 7 (809).

¹³ Repatriācijas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995, 21. septembris, Nr. 155 (438).

¹⁴ Dzīvnieku aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1999, 29. decembris, Nr. 444/445 (1904/1905).

¹⁵ Balodis R., Kārklīņa A., Danovskis E. Latvijas konstitucionālo un administratīvo tiesību attīstība pēc neatkarības atjaunošanas. *Latvijas Universitātes Žurnāls. Juridiskā zinātne*, 2002, Nr. 3.

¹⁶ Par Latvijas Republikas valstisko statusu LR konstitucionālais likums. *Ziņotājs*, 1991, Nr. 42.

¹⁷ Par militāros noziegumus izdarījušo personu amnestiju: LR likums. *Ziņotājs*, 1991, Nr. 39.

¹⁸ Par policiju. LR likums. *Ziņotājs*, 1992, Nr. 37.

brīnums, ka vēsturisko preambulu sauc par “tehnisku ievadu” vai pat par “praktiski tukšu vietu”.¹⁹

Formāli lūkojoties, šobrīd spēkā esošā Satversmes preambula vairāk atgādina atsevišķu valstu dokumentu vārdus pirms teksta, kas tiek norādīts kā preambula, tamdēļ nav nekāda pārsteiguma, ka mūsu Satversmes pētniekiem tā nav bijusi interesanta.

Pirmā neatkarības laika tiesību literatūrā Satversmes preambulai netika veltīta liela uzmanība. **Kārlis Dišlers**, kurš Satversmi ir analizējis vispamatīgāk, preambulu neaplūko vispār. Viņš lielākoties pievēršas konstitucionālo institūciju analīzei un vispārējai konstitucionālo tiesību teorijai. Arī citi pirmskara Latvijas Satversmes apskatnieki neuzskata Satversmes ievadu par pētniecības vērtu. Piemēram, Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas vadītājs **Baldvins Disterlo**, kurš, kā pats raksta, no “juridiski tehniskā redzes stāvokļa” savā rakstā “Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes” sistēmiski ir aplūkojis ikvienu Satversmes pantu, nekādu vērtību ievadam nevelta. Līdzīga situācija ir novērojama arī otrā neatkarības laika Satversmes normu klasifikācijas un interpretācijas gadījumos – preambula netiek uzskatīta par ievēribas cienīgu interpretācijas avotu. To norāda apstākļi, ka Satversmes komentētāji pie preambulas neaizkavējas, bet ķeras uzreiz pie pirmo pantu apskata.²⁰

Interese par preambulu parādījās pēc 2012. gada referendumu par valsts valodu,²¹ kas izraisīja diskusijas par Satversmes kodolu. Latvijas Valsts prezidenta paspārnē tika veikts ievērojams pētījums par Satversmes kodola problemātiku,²² kurā secināts, ka Satversmes preambula papildināma. Pētījumā pausts viedoklis, ka papildināta preambula būtu optimālais veids, kā nostiprināt valsts vērtības un iezīmēt konstitucionālo identitāti. Faktiskais idejas autors bija Eiropas Savienības tiesnesis Egīls Levits, kurš vadīja šo komisiju. Protams, viedoklis, ka paplašināta Satversmes preambula daudz labāk atspoguļotu Satversmes kodolu,²³ bija zināmā mērā atbildes reakcija uz valodas referendumu, kas bija sapurinājis Latvijas politisko eliti. Redzamāki valsts mērķi patiešām būtu labs palīgs Latvijas nacionālo vērtīborientēto skaidrošanā. Ja grozījums gūtu Saeimas atbalstu, tad tas būtu

¹⁹ Avotiņš V. Pats esi atbildīgs par valsti [intervija ar Eiropas Savienības tiesas tiesnesi Egīlu Levitu]. Neatkarīgā, 2013, 3.–6. maijs.

²⁰ Sk.: Dišlers K. Latvijas Republikas Satversmes attīstība. No: Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. Ārona M. redakcijā. Rīga: Jubilejas komisijas izdevums, 1928; Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004; Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930; Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati. Rīga: A. Gulbis, 1931; Disterlo Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1923, Nr. 7; Vildbergs H. J., Feldhūne G. Atsauces Satversmei. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003; Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 151. lpp.

²¹ CVK apstiprina oficiālos referendumu rezultātus. Pieejams: <http://www.apollo.lv/zinas/cvk-apstiprina-oficialos-referenduma-rezultatus/507957> [aplūkots 19.10.2012.]; A. Bērziņš: referendums parādīja, ka situācija valstī ir stabila. Pieejams: <http://www.apollo.lv/zinas/berzins-referendums-paradija-ka-situacija-valsti-ir-stabila/507849> [aplūkots 19.10.2012.]; Provizorisks rezultāti: latviešu valoda nosargāta (plkst. 19:00). Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/provizorisks-rezultati-latviesu-valoda-nosargata-plkst1900.d?id=42140566> [aplūkots 19.10.2012.].

²² Latvijas Republikas Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” (Pieejams: www.president.lv), kas publicēts arī izdevumā “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. Sk.: Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Latvijas Vēstnesis, 2012, 27.–155. lpp.

²³ Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis (340. un 341. punkts). Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf [aplūkots 17.06.2013.].

nozīmīgāks grozījums nekā 1998. gada Satversmes grozījumi, kas papildināja mūsu pamatlikumu ar jaunu 8. nodaļu. Jaunā preambula būtu laba valsts un Satversmes “vizītkarte” un kalpotu par interpretācijas atslēgu, jo atsevišķu Satversmes normu saturs interpretējams kopsakarā ar citām Satversmes normām.²⁴ Satversme kā vienots dokuments ietekmē katras atsevišķas normas tvērumu un saturu, un jaunās preambulas ietekmei nākotnē būtu nozīme.²⁵

Konstitucionālisms un konstitūcija

Konstitucionālisms, kura pamati meklējami no romiešiem pārmantotā likumu centrālisma koncepcijā, ietver sevī vispārcilvēciskas juridiskās un politiskās kultūras vērtības.²⁶ Konstitucionālisms cieši saistīts ar Rietumu izpratni par valsti, konstitūciju, tiesībām, suverenitāti, demokrātiju un vispārējiem tiesību principiem (piemēram, vienlīdzības principu, tiesiskas valsts principu un varas dalīšanu).²⁷ Rietumu tradīcija par likuma spēku ir saaugusi ar cilvēktiesību izpratni.²⁸ No vienas puses, tā ir mācība par valsts iekārtu, no otras puses, šo fenomenu var saukt arī par “mūsdienu Rietumu reliģiju”, jo apšaubīt to nozīmētu sevi pretstatīt visam kultūrtiesiskajam konceptam. Savukārt **valsts ir konstitucionāla, ja tās konstitūcija ir pieņemta tautvaldības principam atbilstošā kārtībā. Turklāt konstitūcijai ir jābūt demokrātiskai pēc sava satura.**²⁹ Tai pašā laikā, ja valstij ir šāda konstitūcija, kura savā praksē ir vien formāla konstitucionālisma sekotāja, tad šāda valsts ir pseidokonstitucionāla. Tas nozīmē, ka valsts režīms var tikt uzskatīts par neatbilstošu Rietumu izpratnē “pilnvērtīgai” jeb “normālai” valstij, kas nozīmē kļūt par “izstumto” no civilizēto valstu loka.

Konstitucionālisma ietekmē praktiski visās pasaules valstīs ir pieņemtas konstitūcijas, kas nacionālo tiesību aktu hierarhijā ieņem augstākā normatīvā akta vietu. Konstitūcijas nosaka valsts uzbūves “mugurkaulu”, valsts sabiedrisko un valsts iekārtu, vēlēšanu sistēmu, kā arī valsts varas un pārvaldes orgānu organizācijas un darbības principus.³⁰ Tādas valstis kā, piemēram, Zviedrija,³¹ kur vairāku likumu

²⁴ Tā, piemēram, Satversmes 2. pantu [*Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai*] var skatīt tikai kopā ar 89. pantu, kurā mums konstitucionālais likumdevējs paredzējis savstarpēju harmoniju ar starptautisku cilvēktiesību normām. (Rudevskis J. 89. panta komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības ..., 22., 27. lpp.)

²⁵ Satversmes tiesas 2007. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2007-03-01, 30. punkts; Satversmes tiesas 2008. gada 2. jūnija spriedums lietā Nr. 2007-22-01, 9.2. punkts.

²⁶ Juridisko terminu vārdnīca. Red. Krastiņš I. Rīga: Nordik, 1998, 116. lpp.

²⁷ Konstitucionālisms [angļu *constitutionalism*]. No: Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga: Avots, 2005, 386. lpp.

²⁸ Hantingtons S. Civilizāciju sadursme (*The Clash of Civilizations*). Rīga: Jumava, 2012, 70. lpp.

²⁹ Vildbergs H., Messeršmits K., Niedre L. Pilsonis tiesiskā valstī. Vācu konstitucionālo un administratīvo tiesību pamati. Rīga: EuroFaculty, 2004, 51. lpp.

³⁰ Likumdošanas aktu terminu vārdnīca. Rīga: Senders R, 1999, 203. lpp.; Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 90. lpp.

³¹ Zviedrijā konstitūcija sastāv no četriem atsevišķiem likumiem, kas pieņemti dažādos laikos (1810, 1949, 1974 un 1991). Ņemot vērā, ka šie likumi tiek grozīti tādā pašā kārtībā kā pārējie, turklāt grozījumi ir bieži, respektīvi pret konstitūciju kā pret kādu īpašu dokumentu nerodas. (Encyclopedia of World Constitutions. Volume III. Ed. G. Robbers. U.S.: Facts on File, 2007, p. 879; Prakke L., Kortamn C. (ed.). Constitutional Law of 15 EU Member States. [B.v.]: Cluwe Deventer, 2004, p. 808; Edelstama G. Tiesību normu jaunrade Zviedrijā – pārdoms par Zviedrijas publisko tiesību rakstīto normu spēkā esamību. Likums un Tiesības, 2000.)

kopa tiek uzskatīta par konstitūciju, vai Lielbritānija,³² Izraēla un Jaunzēlande, kur konstitūcija vispār nav pieņemta, jāpieskaita pie retiem izņēmumiem. Jāatzīmē, ka konstitūciju forma (kodificēta, jaukta vai nekodificēta) neatklāj valsts iekārtas atbilstību konstitucionālismam. To atklāj izpildvaras, tiesas un likumdevējvaras funkcionēšana un valsts tiesību sistēma kopumā. Attieksme pret cilvēka pamattiesībām ir būtiskākā pārbaude šai testā...

Demokrātiskā valstī **konstitūcija jāuztver kā pilsoņu kopuma [un līdz ar to arī katra pilsoņa individuāls] sabiedriska līgums (vienošanās) ar valsts varu**. Šai vienošanās dokumentā vara apņemas ievērot striktus savas kompetences rāmjus (*frame of government*), kā arī uzņemas pienākumu respektēt un aizsargāt cilvēka pamattiesības.

Konstitūcijās, it sevišķi **konstitūciju preambulās**, tieši vai ar simbolisku norāžu starpniecību tiek iezīmētas valsts pamatvērtības (ideoloģiskais kodols), turklāt preambula iezīmē konstitūcijas interpretācijas pieeju.

Preambula kā konstitūciju sastāvdaļa

Aplūkojot konstitūcijas, var novērot šādas sastāvdaļas: (1) preambula; (2) ievaddaļa (vispārēji noteikumi); (3) pamatdaļa; (4) noslēguma noteikumi; (5) pārejas noteikumi; (6) pielikumi. Šīs sešas sastāvdaļas nebūt nav jāuztver kā obligātas jeb tādas, bez kurām attiecīgā valsts konstitūcija nebūtu uzskatāma par darboties spējīgu. Atsevišķām konstitūcijām, par spīti iepriekšminētajam loģiskajam daļu secīgajam uzskaitījumam, svarīgākās lietas nav, teiksim, pamatdaļa, bet ir iekļautas, piemēram, pielikumā. Konkrēti preambula jāuzskata par konstitūcijas īpašu sadaļu, jo pārsvarā **tieši tur konstitucionālais likumdevējs iekļauj konstitucionāla ranga vērtības**. Preambulu kļūdains būtu uztvert tikai par deklaratīva rakstura paziņojumu, kas labākai uztverei ievietots **pirms** konstitūcijas. **Preambulā tiek koncentrēti konstitucionālā likumdevēja gars un griba** un konstitūcijas lietotājs tiek ievirzīts "pareizajā gultnē". Preambulā ir lasāmas vadlīnijas *inter alia*,³³ kas ir labs instruments³⁴ citu konstitūcijas daļu interpretācijai.³⁵ Tieši preambulā bieži var atrast konstitūcijas lasīšanas kodu (atslēgu).³⁶ Aplūkojot citu valstu pieredzi, ir redzams: lai gan ir valstis, kuru preambulas, visticamāk, var uzskatīt par **formālām** (piemēram, Kazahstāna vai Uzbekistāna), lielākoties konstitūciju preambulās tiek iekļautas konstitucionāla ranga vērtības.³⁷

Konstitūciju preambulas kalpo par orientieri konstitūciju uztverē, lai lasītāji vienviet gūtu ieskatu valsts konstitucionālajās virsvērtībās. Preambulas tiek

³² Balodis R. Konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē. Rakstu kopas "Apvienotās Karalistes konstitucionālās tiesības" 1. raksts. Likums un Tiesības, 2004, 6. sēj., Nr. 5 (57).

³³ Starp citu (lat.).

³⁴ Black C. Black's Law Dictionary. 6th ed. St. Paul, Minn West Publishing. 1990, p. 1175.

³⁵ Narits R., Merusk K. Estonia. Constitutional law. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1998, p. 54

³⁶ "The recital at the beginning of some Acts of Parliament, to explain the minds of the makers of the act, and the mischiefs they intend to remedy by it." (Mozley & Whiteley's Law Dictionary, 11th ed. Butterworth & Co (Publishers) Ltd. 1993, p. 205.) Sk. arī: Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 2006, 873. lpp.

³⁷ No Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras vadītāja, profesora, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekļa *Dr. iur.* Ringolda Baloža 2014. gada 7. marta atzinuma "Par likumprojektu "Grozījums Latvijas Republikas Satversmē"" Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāji profesorei Ilmai Čepānei.

rakstītas svinīgi, deklaratīvā izteiksmes formā, lai ar patosu izrādītu cieņu pret valsts augstākajām pamatvērtībām, kamdēļ izplatīts ir arī viedoklis, ka tās pilda galvenokārt ceremoniālu funkciju. Tomēr nav šaubu, ka konstitūciju preambulām ir juridiski normatīvs raksturs, kas kalpo precīzai un zinātniskai pārējo normu interpretācijai. Dažkārt konstitūciju preambulās rasts pamatojums pat konstitucionāla tiesību ranga likuma ierobežošanai.³⁸

Konstitūciju preambulās tiek iekļauti vēstījumi, kas, pamattektu lasot, ir jāņem vērā. Tieši konstitūcijas ievadā konstitucionālais likumdevējs visbiežāk ietver dokumenta vadlīnijas un ideoloģiskās pamatnostādnes un valsts iekārtas pamatprincipus – atkāpes no tiem nozīmētu arī atkāpi no valsts pamatiem. **Preambulās ir redzams konstitucionālā likumdevēja nospraustais valsts mērķis, kurš jāaizsargā.**³⁹ Konstitūciju preambulas var uzskatīt par vērtībnormu kopu, jo tajās visbiežāk var izlasīt nozīmīgākos valsts un valstsnācijas vēsturiskos notikumus un liecības (*historical records*), kā arī izdara nepārprotamus vērtējumus par tiem. Tas ir visai būtisks apstāklis, jo nav noliedzams, ka preambulai, ievadam, ievadvārdiem vai kā citādi nosauktiem vārdiem pirms pirmā panta piemīt zināms normatīvs spēks pamatlikuma interpretācijā.

Preambulas var iedalīt pēc **apjoma, satura un juridiskā spēka**. Ir apjomīgas konstitūciju preambulas (piemēram, Ungārijas un Ķīnas) un lakoniskas (piemēram, Ganas, Čīles, Nikaragvas, Kazahstānas un Latvijas). No saturiskās analīzes preambulas var iedalīt izteikti sekulārās (piemēram, Indijas), reliģiskās (piemēram, Saūda Arābijas, Bangladešas u. c.), izsmalcinātās (piemēram, Ungārijas un Indijas), detalizētās (piemēram, Horvātijas), kā arī ideoloģiskās (sociālistisko valstu konstitūciju preambulas). Konstitūcijas var iedalīt arī pēc to juridiskā spēka, jo dažās valstīs konstitūciju preambulas tiek interpretētas (lietotas) bieži, bet citās vien dažreiz, lai gan ir skaidrs, ka preambulās ir rodams konstitūcijas normatīvais pamats un interpretācijas vadlīnijas.

Āzijas konstitucionālo tiesību pētnieki ir skrupulozi veikuši apjoma analīzi un konstatējuši, ka garākām preambulām ir tūkstotis zīmju, bet vidējais zīmju apjoms preambulām ir divsimt četrdesmit septiņas zīmes. Turklāt zīmju skaits var atšķirties, ja preambula tiek tulkota. ASV konstitūcijas preambulai ir piecdesmit divi vārdi, kamēr ķīniešu tulkojumā sanāk astoņdesmit viens hieroglifs utt.⁴⁰ Dažās konstitūcijās (piemēram, Spānijai) ir ievadvārdi, tad virsraksts “preambula” un secīgi arī pašas preambulas teksts. Tomēr vairumam konstitūciju šādas skaidras norādes nav un par preambulu (ievadu vai ievadvārdiem) ir jāuzskata teksts, kas rakstīts pirms pirmā konstitūcijas panta. Divām trešdaļām pasaules valstu konstitūciju caurmērā ir ievadvārdi pirms konstitūcijas teksta,⁴¹ un tikai neliela daļa valstu savu konstitūciju sāk ar pirmo pantu.

Nobeidzot šo apakšodaļu, var vien piezīmēt – lai gan lielākā daļa pasaules valstu konstitūciju sākas ar preambulu, ir valstis, kas savu konstitūciju lietiski sāk ar 1. pantu. Tā preambulas nav Norvēģijas, Jemenas, Dānijas, Somijas, Islandes,

³⁸ Ungārijas Konstitucionālās tiesas nolēmums 33/2012. (VII. 17.) AB határozat. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességéről.

³⁹ Profesors Juris Bojārs: Antonevičs M. Nevajag baidities, neesam nekādi mazi puikas. Latvijas Avīze, 2012, 2. oktobris.

⁴⁰ Qianfan Z., Chunqiu Y. The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects. Pieejams: <http://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2013/06/10/the-controversy-on-the-preamble-to-the-constitution-and-its-effects/> [aplūkots 16.12.2013.].

⁴¹ Turpat.

Itālijas, Grieķijas, Nīderlandes, Beļģijas, Botsvānas, Lesoto, Zimbabves, Malaizijas, Singapūras un Maurīcijas konstitūcijā. Uzskaitījumu uzlūkojot ar lielāku uzmanību, var manīt zināmas sakarības. Pirmkārt, ir redzams, ka “preambulu kultūra” nav izplatīta Skandināvijas valstīs. Šai reģionā ir vērojama tiesību recepcijas fenomena ietekme. Skandināvijai ir raksturīga tiesību unifikācija, ko sekmēja “Kalmāras ūnija”, kas darbojās jau 16. gs. Skandināvu tiesību unifikācijas rezultātā reģions ir spējis savos nacionālajos likumos iekļaut līdzīgus regulējumus laulību, ģimenes, tirdzniecības, deliktu, komercietību un nodokļu sfērā. Arī konstitūcijas sastāvdaļas – preambulas – ignorēšana ir šī fenomena sekas. Tāpat ar preambulas neesamību Singapūras konstitūcijā var izskaidrot to, ka Singapūra pagājušā gadsimta vidū ir atdalījusies no Malaizijas, kuras konstitūcijā nav preambulas.

Preambulu loma un nozīme

Konstitūcijas lielākoties rūpīgi lasa vien speciālisti, kamēr konstitūciju preambulas domātas visplašākajam lasītāju lokam. Šī iemesla dēļ preambulas tiek veidotas, neievērojot striktas juridiskās tehnikas prasības. Preambulās vairumā gadījumu ir iekļautas nevis tieši piemērojamās normas, bet konstitucionāli principi (**vērtībnormas**), kas kalpo ideoloģiskai un politiskai konstitūcijas funkcijai un kuru saturs nav tieši piemērojams, bet interpretējams. Retos gadījumos, kā, piemēram, Francijas V Republikas 1958. gada konstitūcijā, tiek ietvertas atsaucis uz spēkā neesošiem tiesību aktiem. Francijas gadījumā ir atsaucis uz 1789. gada Cilvēka un pilsoņu deklarāciju un 1946. gada Konstitūcijas preambulu, kas ar šādu atsauci kļūst tieši piemērojamas. Protams, šāda pieeja radusies tiesas pozitīvās darbības rezultātā. Francijas Konstitucionālā padome konstitūcijas preambulas atsauci uz spēkā neesošiem tiesību aktiem pasludināja nevis par deklaratīvu, bet kā norādi uz reālu esošās konstitūcijas sastāvdaļu.⁴²

Protams, Francijas gadījums ir izņēmums. Francijas konstitūcijā nav noteikts pamattiesību katalogs, kurā būtu sociālās tiesības (piemēram, tiesības uz darbu, arodbiedrību brīvība, tiesības uz streiku u. c.), taču Francijas Konstitucionālā padome, balstoties uz šīm preambulā iekļautajām atsaucēm, ielasa ekonomiska un sociāla rakstura tiesības un brīvības, kaut arī tās tieši nav ierakstītas.⁴³ Dažiem tiesībzinātniekiem tas dod pamatu uzskatīt, ka preambulas sakarā Francijas konstitūcija jāuzskata nevis par vienu, bet patiesībā par veseliem trīs dokumentiem.⁴⁴

Konstitūciju preambulās mēdz izskaidrot pieņemšanas iemeslus, ideālus (valsts mērķus, uzdevumus) un galvenos konstitūcijas saturs principus.⁴⁵ Preambulās tiek norādīts uz svarīgākajiem valsts konstitucionālajiem principiem un virsuzdevumiem.⁴⁶ Šai konstitūciju daļā iekļauj konstitūcijas tapšanas brīdī aktuālus jautā-

⁴² Protams, ja rodas strīds, robežu par vēsturiskām konstitucionālisma avotos minētām tiesībām nosaka pati Konstitucionālā padome. (Sk.: Balodis R. Francijas Republikas savdabīgā konstitūcija. Jurista Vārds, 2004, Nr. 42 (347).)

⁴³ Ведель Ж. Административное право Франции. Москва: Прогресс, 1973, с. 187.

⁴⁴ Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Норма, 2001, с. 416.

⁴⁵ Sk.: Politiskā enciklopēdija. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987, 552. lpp.; Eglītis V. Ievads konstitūcijas teorijā ..., 93. lpp.; Enciklopēdiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1991, 110. lpp.; Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca. Pieejams: <http://www.latvianforyou.com/cgi-bin/l.pl?word=preambula&pos=523690> [aplūkots 09.02.2013.].

⁴⁶ Schaffert I., Niedre L. Vācu-latviešu, latviešu-vācu juridiskā vārdnīca. Rechtswörterbuch: Deutsch – Lettisch/ Lettisch – Deutsch. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 449. lpp.

jumus, kas konstitūcijas radītājiem šķiet iemūžināmi: konkrētās nacionālās valsts **valststiesisko identitāti raksturojošos elementus, norāda uz konkrētās konstitūcijas tapšanas iemesliem**⁴⁷ un **valsts dibināšanas iemesliem vispār**. Konstitūciju preambulās sastopamas **norādes uz valsts politiski juridisko organizāciju (piemēram, monarhiju vai federāciju), galvenajām valsts ārpolitikas vadlīnijām,⁴⁸ attieksmi pret reliģiju,⁴⁹ saikni ar senāku valstiskuma formu,⁵⁰ valsts vēsturisko savdabību**⁵¹ utt., kamdēļ preambulu mēdz dēvēt arī par “konstitūcijas jumtu”.⁵² Preambulu politiskā nozīme ir ne mazāka kā juridiskā, jo teksts nav noformēts tiesību regulās un veidots pēc normatīvo aktu juridiskās konstrukcijas nosacījumiem, tāpēc tekstu var saprast ikviens valsts pilsonis. Vispār šai konstitūciju daļai ir pieņemts svinīgs (pacilāts), pat patētisks valodas stils, kas to atšķir no konstitūciju pamatteksta. Tai pašā laikā preambula sevī, protams, nes tiesībpolitisku informāciju (politisko programmu), kas atklāj konkrētās konstitūcijas vērtības un politiskos orientierus.

Izplatītākie preambulu raksturelementi

Konstitūciju preambulās mēdz iekļaut elementus, ko konstitucionālie likumdevēji uzskata par pašiem nozīmīgākajiem. Tie ir valsts un tās realizētās politikas pamatvērtības un virsmērķi. Šo nozīmīgo elementu loma valsts, tautas un nācijas ideoloģijas un pašapziņas veidošanā nav noliedzama. Šī iemesla dēļ preambulas ir potenciāli visvairāk interpretējamās konstitūcijas daļas. Tikai no konkrētās valsts tiesību interpretētāja un piemērotāja ir atkarīga attieksme pret šajā konstitūcijas daļā rakstīto. **Aplūkojot pasaules valstu konstitūciju preambulu dažādo saturu, nākas secināt, ka preambulās var konstatēt vairākus elementus.**

(1) Ideoloģijas vai/un politiski juridiskās organizācijas akcentēšana. Atsevišķas valstis savas konstitūcijas preambulā ietver arī norādi uz valsts politisko režīmu. Tā Indija un Šrilanka sevi pozicionē kā sociālistiskas valstis, savukārt Krievija un Ukraina uzsver savu demokrātisko pārvaldi. Ir valstis, kas preambulā liek uzsvaru uz savu **federatīvo pārvaldes modeli** (piemēram, Pakistāna, ASV u. c.). Būtībā ikvienā preambulā var saskatīt ideoloģiskas nostādnes vai elementus, tomēr ir valstis, kuru konstitūciju preambulas ir sevišķi **politizētas**. Var manīt, ka sevišķi politizētās preambulas raksturīgas nedemokrātiskām valstīm, piemēram, 1977. gada 7. oktobra Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcija (Pamatlikums) (tā saucamā *Brežņeva konstitūcija*) iekļauj arī politisku teoriju pamatnostādnes, kas ir konkrētās valsts pamatā. Arī 1982. gada Ķīnas Tautas Republikas konstitūcijas preambulā [bez secinājuma, ka Ķīna ir viena no lielākajām pasaules valstīm, kurā dzīvo daudzas nācijas] tiek akcentēta revolūcijas nozīme, cīņa par

⁴⁷ Latvijas Republikas Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”, 177. lpp. Pieejams: www.president.lv.

⁴⁸ Sk., piemēram, divu Otrā pasaules kara zaudētāju valstu – Vācijas un Japānas – konstitūcijas preambulas, kurās tiek uzsvērts valsts miermīlīgums un pausts atbalsts mierīgai līdzsastāvēšanai. Labs piemērs ir Čehijas konstitūcijas preambula, kurā valsts norāda uz savu neatraujamo saistību ar Eiropas Savienību utt.

⁴⁹ Sk., piemēram, Indijas un Pakistānas konstitūcijas preambulu.

⁵⁰ Sk., piemēram, Slovērijas, Ungārijas, Čehijas un Lietuvas konstitūcijas preambulu.

⁵¹ Sk., piemēram, Ungārijas un Polijas konstitūcijas preambulu.

⁵² Javier Tajadura Tejada La función política de los preámbulos constitucionales Cuestiones Constitucionales, núm. 5, julio-diciembre, Universidad Nacional Autónoma de México, 2001, p. 235-263.

neatkarību no koloniālā jūga, turklāt vairākkārt uzsvēta Komunistiskās partijas īpašā loma sabiedrībā.

Demokrātisko valstu konstitūciju preambulās ir gan tiešas, gan netiešas norādes uz to demokrātisko formu. Piemēram, Spānijas konstitūcijas preambulā ir uzsvērts, ka valsts veido "paraugdemokrātisku sabiedrību", kamēr Latvijas Satversmes ievadā ir norāde uz konstitucionālā likumdevēja "brīvu ievēlēšanu", tādējādi nepārprotami demonstrējot norādi uz tautvaldību, kas tiek likta valsts pamatā.

(2) **Reliģijas** pieminēšana konstitūciju preambulās var nozīmēt kā laicīguma, tā arī kādas konkrētas reliģijas uzsvēršanu valsts attieksmē.⁵³ Tā reliģijas iekļaušana Turcijas un Indijas konstitūcijas preambulā liecina par konkrēto valstu vēlmi uzsvērt laicīgumu. Cenšoties Turciju modernizēt pēc Rietumu parauga, Turcijas konstitūcijas veidotāji galveno uzvaru lika uz sekulārismu un aizvirzīja tautu no islāma izpratnes par politikas un reliģijas sintēzi.⁵⁴ Indijas konstitūcijas rakstītāji savukārt centās šādi sākt samazināt kastu tradīciju. Reliģijas jautājums neaprobežojas ar preambulas ietvaru vien, bet parādās konstitūcijas ievadpantos (piemēram, Maltas Republikas konstitūcijas 2. pants, Francijas konstitūcijas 1. pants vai ASV konstitūcijas pirmais labojums), kur konstitucionālais likumdevējs ir iekļāvis konstitucionālus principus, kas ir attiecīgās valsts valststiesiskās izpratnes pamatu pamats valsts un baznīcas attiecību jomā.⁵⁵ Ir valstis, kur reliģija tiek norādīta, nevis lai atklātu valsts un baznīcas attiecību modeli, bet gan lai uzsvērtu savu piederību. Piemēram, Šrilankas konstitūcijas preambulā atklāta valsts piederība budismam vai Saūda Arābijas islāmam. Jāatzīmē, ka vārda "**Dievs**" pieminēšana konstitūcijā vai konstitūcijas preambulā var būt kā norāde uz valsts pašidentificēšanos ar kādu konkrētu reliģiju, var būt lepošanās ar savu pagātņi, kuru caurvij kāda konkrēta reliģija, vai arī var būt vien kā tekstu spilgtinošs epitets, kas domāts, lai, teiksim, izrādītu attieksmi pret dabiskām tiesībām. Uz pašidentifikāciju, protams, norāda Īrijas konstitūcijas preambula, kur nepārprotami likts uzsvars uz pietāti pret kristietību (precīzāk, katolicismu): "Vissvētākās Trīsvienības vārdā, Kurai pieder visa vara un uz Kuru kā uz mūsu galīgo mērķi ir jātiecas visai cilvēku un valstu rīcībai [...] Mūsu Dievu Jēzu Kristu [...] Šveices un Vācijas pamatlikumā Dievs drīzāk jāuztver kā valsts varas nosacītība un dabisko tiesību prioritāte pār valsts tiesībām. Tai pašā laikā ir arī valstis, kas tieši pretēji – vēlas uzsvērt savu reliģiozitāti. Piemēram, Polijas konstitūcijas preambulā uzsvēta nācijai ticība Dievam un pateicība kristīgajam mantojumam, bet Ukrainas preambulā uzsvēta atbildība Dieva priekšā kā atbildības atskaites punkts. Jāatzīmē, ka juridiskajā literatūrā tiek sadalīta **Dieva piesaukšana (invocatio Dei)** un **Dieva pieminēšana (nominatio Dei)**,⁵⁶ kur atšķiras tieši reliģiozais akcents un godbijīgi svinīgā pietāte, kas nav pēc būtības uzskatāma par reliģiozu. Atsevišķi jānodala tās valstis,⁵⁷ kuras ietilpināmas dekolonizā-

⁵³ Balodis R. The recent developments of Latvian model of Church and State relationship: Constitutional changes without revising of Constitution. Jurisprudencija, 2009, Nr. 3 (117); Balodis R. Tiesiskie principi, kas valda valsts un Baznīcas attiecībās Latvijas Republikā 21. gs. sākumā. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne, 2008, 740. sēj.

⁵⁴ Hantingtons S. Civilizāciju sadursme (*The Clash of Civilizations*). Rīga: Jumava, 2012, 147. lpp.

⁵⁵ Balodis R. Amerikas Savienoto Valstu Konstitūcijas Pirmā labojuma nozīme un izpratnes transformācija (I). Likums un Tiesības, 2006, 8. sēj.; Balodis R. Amerikas Savienoto Valstu Konstitūcijas Pirmā labojuma nozīme un izpratnes transformācija (II). Likums un Tiesības, 2006, 8. sēj.

⁵⁶ Rudevskis J. Satversmes preambulas projekts, mode, progress un kristīgās vērtības. Jurista Vārds, 2013, 22. oktobris, Nr. 43 (794).

⁵⁷ Piemēram, Kuveita, Jordāna, Malaizija, Tunisija, Libija, Apvienotie Arābu Emirāti, Bangladeša, Maroka, Pakistāna, Sīrija, Somālija, Ēģipte, Alžīra, Afganistāna, Saūda Arābija, Jemena u. c.

cijas procesa izraisītajā tā saucamajā islāma konstitucionālisma lokā, kura izpratne būtiski atšķiras no Rietumu demokrātijas izpratnes. Lielā daļā šo Tuvo Austrumu arābu valstu konstitūciju ir skaidri redzams monoteokrātisms, un islāms ir valsts reliģija, kas attiecīgi atspoguļojas šo valstu konstitūciju preambulās.⁵⁸ Piemēram, Pakistānas konstitūcijas preambulā uzsvērts, ka valsts suverenitāte izriet no Allāha. Alžīras konstitūcijas ievadvārdi pirms preambulas ir “Žēlīgā un līdzcietīgā Dieva vārdā”, un pašā konstitūcijā bez vēsturiskiem aprakstiem valsts tiek nosaukta par “islāma zemi”. Jāatzīmē, ka islāma konstitucionālisma loka valstīs, līdzīgi kā Rietumvalstīs, nav vienotas pieejas pret preambulu un fundamentālas lietas tiek iekļautas pašā konstitūcijā. Jemenas konstitūcijai nav preambulas, un akcents uz islāmu tiek iekļauts pirmajos trijos pantos: pirmajā pantā, ka Jemenas tauta ir daļa no arābu un islāma nācijas un Jemena ir arābiska, islāmiska un suverēna valsts; otrajā pantā, ka islāms ir valsts reliģija, bet trešajā, ka Šariats ir likumdošanas avots.

Reliģijas un Dieva iekļaušanas mēģinājumi konstitūciju preambulās ir riskanta un nepateicīga lieta. Visbiežāk šāda rīcība ir par pamatu negantiem strīdiem, jo pulcina kuplus “par” un “pret” viedokļu paudējus. Ir gadījumi, kad Dieva neiekļaušana konstitūcijā ir sekmējusies ar kompromisu un konstitūcijas pieņemšanu (Latvijas gadījums), bet ir arī pretēja prakse, piemēram, Eiropas Savienības nepieņemtās konstitūcijas piemērs, kuras preambulas projektā par spīti atsevišķu valstu (Īrijas, Spānijas, Itālijas, Polijas u. c.) spiedienam kristīgās vērtības neparādās un arī konstitūcija netiek pieņemta. Nopietnas diskusijas par Dieva pieminēšanu bija Polijā, kur Dieva vārds preambulā tika ierakstīts, taču ne sākotnēji iecerētā reliģiskā formulējumā.

Interesanti, ka laicīguma (sekulārisma) uzsvēršanu var konstatēt tais valstīs, kur reliģijai ir ļoti liela nozīme. Turkmēnistānas konstitūcijas preambulā ir uzsvērtas valsts sekulārās vērtības, kamēr islāmticīgo īpatsvars šai valstī ir vairāk nekā 90%.

(3) Preambulās ir sastopamas norādes uz **valsts teritorijas vienotību (nedalāmību)**. Vācijas, Krievijas un Ķīnas konstitūcijas preambulā norādīts, ka attiecīgās valsts teritorija ir neaizskarama. Vācijas un Ķīnas konstitūcijas preambulā turklāt iekļautas politiskas pretenzijas pret teritorijām, par kurām preambulu pieņemšanas brīdī valstij nav reālas varas, taču ir vēlme pēc šādas varas. Tā 1949. gada VFR Pamatlikuma preambulas norāde “[...] šis Pamatlikums attiecas uz visu vācu tautu” skaidri atklāj Vācijas pretenzijas attiecībā uz tolaik padomju ietekmē esošo Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) teritoriju.

Jāpiezīmē, ka VFR gadījumā ir svarīgi pievērst uzmanību ne tikai konstitūcijas preambulai, bet arī konstitūcijas nosaukumam. Vācijas konstitūcija tiek nosaukta par *Pamatlikumu*, nevis konstitūciju, jo vācieši sapņoja, ka reiz atgūs savu teritoriālo vienotību, kamdēļ uzskatīja, ka pieņem pagaidu konstitūciju. 1990. gada 30. augustā papildināja Pamatlikuma pārejas noteikumus, kur 146. § nosaka, ka Pamatlikums pārtrauks savu darbību brīdī, kad spēkā stāsies vācu tautas no brīvas gribas pieņemta konstitūcija. Pēc Vācijas vēsturisko teritoriju apvienošanās no 1990. līdz 1995. gadam Pamatlikumā tika izdarīti 50 grozījumi un papildinājumi, kas liecina par nopietnu konstitucionālu reformu, un šobrīd arī konstitucionālo tiesību sfērā apstiprinās dzīves gudrība “nekas nav patstāvīgāks kā pagaidu risinājums” – jo sarunas par jaunas konstitūcijas pieņemšanu ir pieklusušas.

⁵⁸ Balodis R. Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi. Likums un Tiesības, 2004, 6. sēj., Nr. 1 (53).

Pēc Berlīnes mūra krišanas Vācijas atkalapvienošanās risinājās saskaņā ar minēto principu, jo VDR tika pievienota VFR nevis kā valsts, bet kā federāla zeme. Ķīnas Tautas Republikas preambulā esošajā norādē uz Taivānas salas teritoriju var saskatīt analogiju. Arī Ķīna visiem spēkiem pretojas Taivānas Ķīnas Tautas Republikas suverenitātes atzīšanai un dara visu iespējamo, lai sala, līdzīgi Honkongai un Makao, atkal nokļūtu Ķīnas pārvaldībā. Cits piemērs ir Krievijas Federācija, kuras konstitūcijas preambula iesākas ar vārdiem: “Mēs, Krievijas Federācijas daudz nacionālā tauta, savienota kopējā liktenī uz savas zemes [..]” Tā arī cenšas uzsvērt savas teritorijas nedalāmības principu, ko konsekventi realizē kā Kaukāzā, tā attiecībā uz Kuriļu salām, Kaļiņingradu vai Abreni Latvijas gadījumā.

(4) Preambulās bieži tiek iekļauti skaidrojumi par **valsts izveidošanās apstākļiem**, vēsturiskiem faktiem un izrādīta cieņa pret valsts dibinātājiem. Labs piemērs ir Turcijas konstitūcija, kuras preambulā Mustafā Kemals Atatürks tiek dēvēts par nepārspētu varoni un nemirstīgu nācijas līderi. Preambulās tiek uzsvērts arī **valstiskuma/valstiskuma iedīģļu ilglaicīgums** (piemēram, Ungārijas, Maķedonijas, Horvātijas, Lietuvas un Polijas konstitūcijas preambulā) vai ilgā ciņa par valstiskumu (piemēram, Slovēnijas konstitūcijas preambulā). Tāpat preambulās tiek izcelti **valsts dibināšanas gadskaitļi un iepriekšējo valstiskuma periodu tradīcijas**. Lietuva min “gadsimtus”, tieši norādot uz sava valstiskuma izcelsmi 12. gadsimtā, Igaunija norāda uz 1918. gadu, Polija to paveic ar norādēm uz “pirmo” un “otro” republiku. Atšķirībā no Igaunijas, kurai tas ir valsts kontinuitātes jautājums, Polijai tā ir drīzāk norobežošanās no padomju protekcionalisma valstiskā perioda un saiknes ar pirmskara Poliju akcentēšana. Pretenziju līmenī te var saskatīt zināmu aizbildnību pār teritorijām un tautām, kas ietilpst Ukrainā un Baltkrievijā (to Rietumu daļā), un tas Polijas ārpolitikā ir pat ļoti labi saredzams. Līdzīgi ir arī Ungārijas konstitūcijas preambulā, kur konstitucionālais likumdevējs visai skaidri nosoda padomju okupāciju, kā arī apliecina cieņu 1956. gada revolūcijai un tās varoņiem. Visdetalizētāk un visplašāk sava valstiskuma vēsturiskās epizodes ir uzskaitījusi Horvātija savā konstitūcijas preambulā, kur pieminēti ne tikai konkrētie gadsimti, bet arī gadskaitļi un datumi.

(5) Preambulās ir sastopama **valstsnācijas kultūras izcelšana** kontekstā ar kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un **multikulturālismu** un **nacionālo minoritāšu aizsardzību**. Piemēram, Igaunijas konstitūcijas preambulā ir likts īpašs uzsvārs ne tikai uz Igaunijas tautas pašnoteikšanos, Igaunijas nācijas tiesībām uz valsti, bet arī uz igauņu kultūras saglabāšanu. Multikulturālisms ir viens no Krievijas konstitūcijas preambulas atslēgas vārdiem, bet Horvātijas konstitūcijā pat detalizēti uzskaitītas galvenās nacionālās minoritātes, kas veido horvātu pilsoņu kodolu.

(6) Uzsverot konstitūciju leģitimitāti, preambulās tiek izcelts **konstitūcijas pieņemšanas veids**. Tā, piemēram, Vācijas konstitūcijas/pamatlikuma preambulā ir atsauce uz federācijas subjektiem, kas ir apstiprinājuši federālo konstitūciju. Čīles, Igaunijas, Polijas, Lietuvas, Maķedonijas, Ukrainas un Krievijas konstitūcijas preambulā savukārt ir rodamas atsauces uz referendumiem, kuros tauta ir akceptējusi/piņēmusi šo valstu konstitūcijas. Čehijas, Moldovas un Angolas konstitūcijas preambulā ir atsauces uz parlamentu, bet Portugālē un Latvijā – uz Satversmes sapulci, kas tautas deleģējumā ir piņēmusi valsts pamatlikumu. Referendumos piņemtām konstitūcijām preambulas kalpo par aģitācijas elementu, jo pārsvarā pilsoņi referendumā izlasīs tieši šo konstitūcijas daļu. Neorientējoties juridiskos terminos un principos, tautai preambula būs galvenais politiskais iemesls, kamdēļ konstitūciju atbalstīt.

(7) Preambulās tiek uzsvērtā **tautvaldība** un **suverenitāte**. 1787. gada Amerikas Savienoto Valstu konstitūcija ir pirmā konstitūcija pasaulē, kuras preambulā ir uzsvērtā tautvaldība un suverenitāte. Arī daudzu citu konstitūciju preambulās tiek akcentēta konkrēto nāciju **suverenitāte** un **tiesības uz pašnoteikšanos** (Turcija, Lietuva, Ukraina, Krievija, Baltkrievija, Igaunija, Slovākija, Spānija, Japāna, Indija u. c.). **Tautvaldības princips** tiek uzsvērts lielākajā daļā konstitūciju (Turcija, Baltkrievija, Igaunija, Latvija, Indija u. c.). Konstitūciju preambulās tiek uzsvērti arī citi **vispārējie tiesību principi**, piemēram, Turcijas konstitūcijas preambulā – **varas dališanas princips**, Spānijas, Igaunijas, Lietuvas – **likuma varas princips**, Bulgārijas – **vienlīdzības un likuma varas principi**, Šrilankas – **vienlīdzības un tiesu neatkarības principi**, Polijā – **vienlīdzības, subsidiaritātes**, kā arī varu sadarbības principi, Indijas – **vienlīdzības un taisnīguma principi**.⁵⁹

Preambulās mēdz deklarēt **cilvēktiesību prioritāti pār valsts varu**.⁶⁰ Lai gan lielākajā daļā citvalstu konstitūciju, līdzīgi kā Latvijas konstitūcijā, ir sadaļa par cilvēka pamattiesībām, Kamerūna savas konstitūcijas preambulā ir izvēlējusies uzskaitīt politiskās, personiskās un fundamentālās cilvēktiesības. Šīs republikas konstitūcijas preambulu tamdēļ var uzskatīt par savdabīgu, jo pamattiesības parasti tiek iekļautas atsevišķā konstitūcijas nodaļā, kamēr preambulā vien pieminēta to prioritāte pār valsts varu vai tiesībām.⁶¹ Ne tikai preambulās var tikt iekļautas vērtībnormas un vērtīborientēti, bet tos konstitūciju izstrādātāji var ieaut pašā konstitūcijā. Labs piemērs, kā jau tika minēts, ir Francijas konstitūcija, kurai ir preambula, taču tieši pirmajā pantā ir iekļauts būtiskāks valsts konstitucionālais princips.

Satversmes vēsturiskā preambula un tā interpretācija

Nav šaubu, ka ar lielāko daļu pasaules konstitūciju preambulām Latvijas Satversmes ievadu salīdzināt nebūtu korekti, jo konstitūciju preambulās vai nu tiek skaidrotas valsts pamatvērtības, vai tās satur tiešu norādi uz pamata vērtībām. Vēsturiskā, pašreizējā Satversmes lakoniskā preambula satur nozīmīgas un konstitūcijas kodola noskaidrošanai nepieciešamas vadlīnijas (elementus).⁶² Tajā ir iekļauts jēdzienu savirknējums, kurus skaidrojot kā atsevišķi, tā kopsakarā var nonākt līdz Latvijas valsts virsvērtībām un pamatam. Nav šaubu, ka sākotnēji preambula netika domāta kā konstitucionālo virsvērtību avotu apkopojums, taču ir pamats domāt, ka laika gaitā tā par tādu ir kļuvusi. Tam par iemeslu ir Satversmes **apturēšanas, aizmirstības un atjaunošanas notikumi**, kas neglābjami ir izmainījuši mūsu pamatlikuma skopā ievada saturu un ienesuši tādu principu kā **valsts nepārtrauktība**.⁶³ Mehiko Nacionālās universitātes profesors **Džavers Tajadura**

⁵⁹ Turklāt turpat Indijas konstitūcijas preambulā detalizēts, ka minētie vispārējie tiesību principi tiek attiecināti uz sociālo, ekonomisko un politisko jomu.

⁶⁰ Sk. Bulgārijas, Baltkrievijas, Šrilankas, Ukrainas, Polijas, Šveices, Spānijas, Krievijas konstitūcijas preambulu.

⁶¹ Sk., piemēram, Bulgārijas, Uzbekistānas, Maķedonijas un daudzu citu valstu konstitūcijas preambulu.

⁶² Sk. Latvijas Republikas Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu", 119. lpp. Pieejams: www.president.lv [aplūkots 01.09.2013.].

⁶³ No Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras vadītāja, profesora, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekļa *Dr. iur.* Ringolda Baloža 2014. gada 7. marta atzinuma "Par likumprojektu "Grozījums Latvijas Republikas Satversmē"" Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājam profesorei Ilmai Čepānei.

Tejada (*Javier Tajadura Tejada*) norāda uz 1919. gada 11. augusta Veimāras konstitūciju, kuras preambulā pats svarīgākais politiskais konstitūcijas risinājums ir vārds, kas pasludina, ka konstitūcija ir vācu tautas pieņemta.⁶⁴ No šiem vārdiem tālāk izriet kā tautvaldības, tā demokrātijas kodols. Kā redzam, Veimāras konstitūcijas preambulas galvenais politiskais risinājums: “Vācijas tauta, vienota savās ciltīs, iedvesmota savā gribā, stiprina valsti brīvību un taisnību, kalpojot mieram iekšzemē un ārpus tās robežām, stiprinot un veicinot sociālo progresu, pieņem savu konstitūciju” ir arī lakoniskajā Latvijas Satversmes ievadā: “Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi.”

Latvijas Satversmes vēsturiskā preambula “**Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi**”, pēc Saeimas deputāta Andreja Elksniņa ieskata, nodrošināja Latvijas valsts nepārtrauktības ideju.⁶⁵ Neapšaubāmi, Satversmes vēsturiskā preambula satur nozīmīgas un konstitūcijas kodola noskaidrošanai nepieciešamas vadlīnijas (elementus).⁶⁶ Tā jāvērtē kā jēdzienu savirknējums, protams, skaidrojot tos arī kopsakarā. Galarezultātā, jēdzienus skaidrojot, ir jānonāk līdz skaidrībai par Latvijas valsts virsvērtībām, pamatu un kodolu.

Satversmes ievadā var novērot loģisku valststiesisko identitāti raksturojošo elementu secību: pirmā ir norādīta “Latvijas tauta” (suverēns un valsts pamats), otrā ir norādīta “brīvi vēlēta Satversmes sapulcē”, kuru tauta īpaši konstitūcijas izstrādei un pieņemšanai ir izvēlējusī, tādējādi izveidojot konstitucionālu likumdevēju. Noslēdzošais jēdziens ir “Satversme”, ko tauta “sev ir pieņēmusi”. Tādējādi no lakoniskā Satversmes ievada ir nodalāmi pieci konstitucionālo tiesību jēdzieni, kas attiecīgi prasa skaidrojumu:

- 1) **tauta**,
- 2) **brīvas vēlēšanas**,
- 3) **Satversmes sapulcē**,
- 4) **Satversme**,
- 5) **valsts**.

Visi jēdzieni Satversmes ievadā ir tieši ierakstīti un uzskatāmi par Latvijas valststiesisku identitāti raksturojošiem struktūrelementiem. Nevar runāt par konstitūciju un nerunāt par valsti. Tāpat nevar runāt par nobriedušu, politiski atbildīgu tautu, ja tai nav savas konstitūcijas. Arīdžan kas tā par demokrātisku valsti, ja tās pārstāvji nav ievēlēti demokrātiskās vēlēšanās. Jau Satversmi pieņemot, bija pašsaprotams, ka visur, kur valstij piemīt vismaz faktiskā vara, jāatzīst arī zināmas konstitūcijas eksistence.⁶⁷

⁶⁴ Javier Tajadura Tejada La función política de los preámbulos constitucionales Cuestiones Constitucionales, núm. 5, julio-diciembre, Universidad Nacional Autónoma de México, 2001, p. 235-263.

⁶⁵ “Ja arī Kārļa Ulmaņa laikā Satversmē ietvertās konstitucionālās normas pārstāja darboties, nepārstāja darboties vien Satversmes preambula ar tajā ietverto varas subjektu politisko vienošanos. Tieši saglabāt uzticību šai politiskai vienošanai nozīmē arī saglabāt uzticību Satversmei. [...] Tādējādi pašreizējā Satversmes preambula nostiprina Latvijas valsts mērķi – neatkarīgas demokrātiskas republikas pastāvēšanu, nepārprotami uzsverot, ka “suverēnā vara pieder Latvijas tautai”. Preambula apliecina Satversmes tēvu apzinātu izvēli par labu sociālā un liberāli demokrātiskā iekārtā iekļaujošas demokrātijas formai. Tādējādi viss Latvijas Republikas pilsoņu kopums nosaukts par Latvijas tautu.” (Quo iure jeb kādām tiesībām? Jurista Otrdiens, 2013, 22. oktobris, Nr. 43 (794).)

⁶⁶ Sk.: Latvijas Republikas Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”, 119. lpp. Pieejams: www.president.lv [aplūkots 01.09.2013.].

⁶⁷ Lēbers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. II daļa. Rīga: LU Stud. Pad. Grāmatnīca, 1922, 12. lpp.

1) **Tauta.** Satversmes ievadā tiek lietots apzīmējums “Latvijas tauta”, kas ir atšķirīgs no jēdziena “latviešu tauta”. Pirmajā tiek ietvertas nacionālās minoritātes, kamēr otrajā runāts par latviešu nāciju.⁶⁸ Latviešiem Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to valsts nācijas aizsardzība,⁶⁹ tamdēļ – lai gan pilsonisko tiesību apjomā nav atšķirību starp latviešiem un cittautiešiem – atšķirība ir politiskās integrācijas tiesībās.

2) **Brīvas vēlēšanas.** Demokrātiskām valstīm vēlēšanu sistēmu pamatprincipi ir kopīgi – vēlēšanas ir vispārīgas, vienlīdzīgas, brīvas un aizklātas. Ja valsts ir tiesiska un attiecīgi atzīst cilvēka tiesības, minētie principi ir arī valsts politiskā procesa formēšanās pamatā. Tās ir objektīvs konstitucionāls institūts, kura satura kodols ir cilvēka politisko tiesību atzīšana.⁷⁰ Satversmes ievadā uzsvertās brīvās vēlēšanas norāda, ka Satversme ir leģitīmi, atbilstoši konstitucionālisma izpratnei pieņemts demokrātiskas valsts pamatlikums.

3) **Satversmes sapulce** konkrētajā kontekstā – “brīvi vēlēta Satversmes sapulce” – apzīmē konstitucionālisma pamatnostājai atbilstošu (likumīgu) konstitūcijas pieņemšanas institūciju, kas apveltīta ar attiecīgām pilnvarām, lai varētu pieņemt augstāko likumu valstī. Konstitūcijas pieņemšana ir nācijas politiskās vienotības un nācijas politiskā brieduma liecība. Līdz ar konstitūcijas pieņemšanu kurši, zemgaļi, latgaļi un lībieši pilnībā izveidojās par nāciju – par latviešu tautu, kas spēja pati izteikt savu gribu politiskā konstitūcijā un visaugstākajā līmenī nostiprināt galvenos savas valsts politiskās filozofijas pamatus.⁷¹ Līdz ar to Satversmes sapulces izveidošanu var uzskatīt par nācijas veidošanās gala formāciju – kad tauta no sava vidus demokrātiski izvēl pārstāvjus juridiskām procedūrām, kuru mērķis ir tautvaldības un nācijas realizācijas triumfs, vienlaikus – konstitūcijas pieņemšana. Konstitucionālismā turklāt svarīgs elements ir procedurālās leģitimitātes ievērošana, kas nozīmē atbilstoši tautvaldības un demokrātijas principiem pieņemtu konstitūciju.

4) **Valsts** eksistence padara iespējamu konstitūcijas eksistenci. Kā savulaik ir norādījis Strasbūras Universitātes profesors **Žans Pauls Žaks** (*Jean Paul Jacqué*), **valsts ir institucionālās varas evolūcijas produkts.**⁷² **Valsts nav dabisks fenomens, bet ir kultūras cilvēka darbības galaprodukts,** kurā organizēta sabiedrība ir vienota savos lēmumos kā iekšējā, tā ārējā jomā. Valsts neatņemami elementi ir

⁶⁸ Professore *Dr. iur.* Ineta Ziemele Satversmes 114. panta komentārā norāda, ka Satversme runā par Latvijas tautu, nevis par latviešu tautu, kas nozīmē, ka šai jēdzienā tiek ietvertas nacionālās minoritātes (piemēram, lietuvieši, igauņi, krievi, baltkrievi, ukraiņi, ebreji, armēņi u. c.) un citi Latvijas Republikas pilsoņi, kas var nepiederēt pie minoritāšu grupas (piemēram, angļi, zviedri, islandieši u. c.). Apzīmējums “Latvijas tauta”, runājot par valsts dibināšanu vai latviešu valodas tiesisko statusu, nav identisks ar Latvijas tautas kā daudz nacionāla pilsoņu kopuma izpratni, jo, pirmkārt, tā bija latviešu tauta (valstsnācija Latvijā) etniskā izpratnē, kas uzņēmās iniciatīvu dibināt savu valsti, izmantojot tautu pašnoteikšanās tiesības. Otrkārt, profese norāda, ka latviešu valodai ir īpaša aizsardzība, kas nerunā preti “Latvijas tautas” jēdziena izpratnei sakarā ar citu Latvijas tautā ietilpstošo tautību identitāti. I. Ziemele, komentējot Satversmes 114. pantu, atzīmē, ka nevar piemērot vienu un to pašu mērauklu valstsnācijas valodas jautājumam un mazākumtautības jautājumam. (Sk.: Latvijas Republikas satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības .., 696.–700. lpp.)

⁶⁹ Satversmes tiesa. 2001-04-0103. 21.12.2001. Secinājumu daļas 3. punkts.

⁷⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments. 03.11.2006. spriedums lietā SKA-5/2006.

⁷¹ Balodis R. Latvijas Republikas konstitucionālo tiesību evolūcija un transformācija 20.–21. gadsimta mijā (*Evolution and Transformation of constitutional Law of the Republic of Latvia at the Turn of the 20th and 21st Centuries*). No: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.–21. gadsimta mijā. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006, 458.–460. lpp.

⁷² Жакке Ж. П. Конституционное право и политические институты. Москва, 2002, с. 31.

vara, teritorija un tauta,⁷³ kas dažkārt juridiskā literatūrā minēta kā nācija vai iedzīvotāji. Demokrātijā, pēc profesora K. Dišlera ieskata, nepastāv duālisms starp valdītājiem un vadāmajiem, jo **tauta vadās pati**, nevis tiek vadīta no ārienes.⁷⁴ Tauta darbojas “caur saviem tieši vai netieši pilnvarotajiem priekšstāvjiem un aģentiem”, un valsts tādējādi ir juridiski organizēta tauta.⁷⁵ Profesors norādījis: “... ja demokrātijā prasām pēc valsts, tad atbilde skan: valsts ir tauta pate!”⁷⁶

---

⁷³ Лекции по общей теории права прив.-доц. ..., с. 217.

⁷⁴ Dišlers K. Valsts jēdziens demokrātijā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922, Nr. 6, 590. lpp.

⁷⁵ Turpat, 591. lpp.

⁷⁶ Turpat, 590. lpp.

PUBLISKO LIETU SEVIŠĶĀ LIETOŠANA

PARTICULAR USAGE OF THINGS FOR PUBLIC USE

Jautrīte Briede, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Valsts tiesību katedras profesore

Summary

The article concerns the particular usage of things for public use (hereinafter – public things). It deals with issue concerning distinction between common use and particular use of public things, devolution of a common public thing to particular use and subjective rights to demand the particular use of a public thing.

Atslēgvārdi: publiska lieta, publiskas lietas sevišķā lietošana, publiskas lietas ikdienišķā lietošana.

Key words: things for public use, particular use of public things, common use of public things.

Rakstā aplūkota publiskā lietošanā nodoto lietu (īsuma labad dēvētas par *publiskajām lietām*) sevišķā lietošana. Raksta mērķis ir raksturot publisko lietu parastās un sevišķās lietošanas nošķiršanas problemātiku, aplūkot jautājumus, kas saistīti ar lietas nodošanu sevišķajā lietošanā, un noskaidrot personas subjektīvās tiesības prasīt lietas sevišķo lietošanu. Pētījumā izmantota vēsturiskā, analītiskā un salīdzinošā metode.

Ikdienišķās un sevišķās lietošanas nošķiršana

Publiskā lietošanā nodotās lietas (turpmāk – publiskās lietas) parasti bez īpašas atļaujas var lietot neierobežota sabiedrības daļa. Publiskas lietas ikdienišķā (parastā) lietošana ir lietas lietošana tieši tam mērķim, kam tā ir radīta vai parasti piemērota, bez īpašas atļaujas vai pielaišanas vai par nelielu samaksu. Piemēram, ietvi jebkurš var lietot iešanai, ielu – satiksmei, parkus – pastaigai, stadionus – sportam, skolas telpas – mācībām.

Tomēr, kā 1932. gadā norādījis Augstākās tiesas Senāts, valstij nav aizliegts izlietot arī publisku mantu (piemēram, ceļus un laukumus) zināmiem blakus mērķiem, cik tālu ar tiem netiktu traucēta šādu publisku mantu publiskā, vispārējā lietošana (strīds lietā bija par Rīgas–Jelgavas šosejas malā ierīkotiem dārziem un būdām strādnieku vajadzībām; Senāts secināja, ka pieteicēja, prasot būdas nojaukt, lai tai būtu brīva izeja uz šoseju visas ēkas garumā, faktiski ir prasījusi sev *spaidu ceļa* nodibināšanu, kuru var nodibināt pārvaldības kārtībā, ne ar civilprasību).¹

¹ 1932. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. 780 (Rīgas pils. pr. I. pr. Satiksmes min.). IX Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums. Sast. senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Rīga: izd. "Jūrists", 1932, 64.–67. lpp.

Savukārt 1938. gadā profesors K. Dišlers norādījis, ka izņēmuma veidā dažos gadījumos atsevišķām personām var tikt piešķirtas individualizētas tiesības uz dažu publisko lietu lietošanu. Viņš raksta: "To redzam diezgan bieži pilsētās: laukumos, ielu krustojumos vai dārzos atļauts ierīkot kioskus, tirgus laukumos piešķirtas individuālās pārdošanas vietas u. tml... Individualizētā lietošana parasti ir atļauta tikai uz īsu laiku (pusgadu vai gadu) un pret atlīdzību, kas nonāk sabiedriskajā kasē un tātad atkal kalpo sabiedriskajām vajadzībām."²

Publiskās lietas sevišķā (izņēmuma) jeb, kā to dēvējis K. Dišlers, individualizētā lietošana ir lietas lietošana citam mērķim, nevis tam, kam tā radīta vai parasti lietota. Sevišķā lietošana ir arī tad, ja parastā lietošana tiek ievērojami pārsniegta vai citiem lietotājiem stipri ierobežota.

Piemēram, ielas daļu var nodot kafejnīcas galdiņu izvietojumam, pilsētas laukumā var ierīkot atrakciju parku, vasaras vai ziemas saulgriežu tirdziņu un tamlīdzīgi. Ceļu satiksmes likumā³ paredzēti gadījumi, kad uz ceļa vai tā tiešā tuvumā var rīkot masu vai sporta pasākumus, sniegt tirdzniecības vai citus pakalpojumus, izvietot reklāmas objektus vai informācijas objektus, tirdzniecības, sabiedriskās ēdināšanas vai citu pakalpojumu objektus u. c. Ūdens apsaimniekošanas likumā⁴ regulēti gadījumi, kad ūdens resursi tiek lietoti pastiprināti.

Arī publiskie iestādījumi⁵ var būt nodoti sevišķā lietošanā. Tas ir tad, kad publisku iestādījumu lieto personas ārpus personu loka, kuru lietošanai tas paredzēts, vai kad iestādījums tiek lietots ne tiem mērķiem, kam tas radīts. Piemēram, valsts dibinātā teātra zālē var sasaukt partijas kongresu,⁶ kapsētā var uzņemt šausmu filmu.⁷ Sevišķā lietošana notiek arī tad, ja iestādes mērķi gan tiek ņemti vērā, bet parastā lietošana tiek pārsniegta jeb citiem iestādes lietotājiem ievērojami ierobežota. Piemēram, ja pašvaldības peldbaseinā tiek rīkotas sporta sacensības.⁸

Lietas, kas paredzētas pārvaldes iestāžu iekšējai lietošanai, arī var tikt nodotas sevišķajā lietošanā. Tā iestādes sanāksmju telpa var tikt nodota lietošanai kāda pasākuma organizēšanai, iestādes ēkā var atļaut uzņemt vēsturisku filmu, no iestādes balkona var atļaut uzņemt fotogrāfijas.

Nododot publisko lietu sevišķajai lietošanai, valsts pārvaldes iestāde rīkojas publisko tiesību jomā. Tādējādi uz to attiecas administratīvā procesa tiesiskais regulējums.⁹

Augstākā tiesa ir norādījusi, ka gadījumos, kad sabiedrības tiesības lietot publisku lietu tiek ierobežotas, piešķirot sevišķās lietošanas tiesības kādai konkrētai personai vai personām, lieta iegūst sevišķi lietojamās publiskās lietas statusu.¹⁰ Šeit

² Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 176.–177. lpp.

³ Ceļu satiksmes likums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 16.02.2014.].

⁴ Ūdens apsaimniekošanas likums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 16.02.2014.].

⁵ Par publiskiem iestādījumiem uzskatāmi tādi objekti, kas izveidoti kā iestāde, tās struktūrvienība vai patstāvīga juridiska persona (piemēram, komercsabiedrība vai fonds), lai apmierinātu sabiedrības kultūras, izglītības, sporta un citas tamlīdzīgas vajadzības; piemēram, muzeji, skolas, bērnudārzi, slimnīcas, kapliņas.

⁶ Piemēram: Nacionālajā teātrī notiks partijas dibināšanas kongress. LETA ziņa 2010. gada 6. martā. Pieejams: <http://www.tvnet.lv> [aplūkots 23.12.2013.].

⁷ Schmidt R. Besonderes Verwaltungsrecht I. Öffentliches Baurecht. Subventionsrecht. Beamtenrecht. Öffentliches Sachenrecht. 13. Auflage. Bremen: Verl. Rolf Schmidt, 2010, S. 388.

⁸ Paine J. F. Vācijas vispārējās administratīvās tiesības. Vācijas Administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 423. lpp.

⁹ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. februāra lēmums lietā Nr. SKA-101/2010.

¹⁰ Turpat.

gan jāprecizē, ka pareizāk būtu runāt nevis par sevišķi lietojamās publiskās lietas statusu, bet gan par to, ka publiska lieta nodota sevišķajā lietošanā.

Vācu normatīvajā regulējumā un juridiskajā literatūrā lietoti divi termini: *Sondernutzung* un *Sondergebrauch*. Pirmo parasti attiecina uz publisko lietu sevišķo lietošanu, savukārt otru lieto tad, kad persona lietu *patērē (izlieto)* savām vajadzībām.¹¹ Visbiežāk to attiecina uz ūdens sevišķo lietošanu (tiek patērēti ūdens resursi). Latvijas normatīvajos aktos termini šādi nošķirti netiek, bet vārdi “izmantošana” un “lietošana” lietoti kā sinonīmi.

Nošķiršanas problemātika

Dažkārt ir grūti novilkt robežu starp ikdienišķo un sevišķo lietošanu. Latvijas juridiskajā literatūrā un tiesu praksē līdz šim šāds jautājums nav aplūkots, savukārt Vācijas juridiskajā literatūrā un tiesu praksē šāda diskusija ir atrodama.

Piemēram, ir diskutēts, vai ubagošana uzskatāma par ietves ikdienišķo vai sevišķo lietošanu. Tiesas to dažādi ir interpretējušas, bet literatūrā ir izteikts viedoklis, ka neuzbāzīga ubagošana uzskatāma par parasto ielas lietošanu.¹² Tāpat saldējuma tirdzniecība caur kafejnīcas logu tiek uzskatīta par ikdienišķo lietošanu, jo prece netiek izvietota publiskajā telpā.¹³ Diskusija ir arī par to, vai gleznošana pilsētas ielās un laukumos uzskatāma par sevišķo lietošanu. Vācijas Augstākā administratīvā tiesa ir atzinusi gleznošanu šādās vietās par sevišķo lietošanu. Tomēr vairāki autori ir uzsvēruši, ka, lemjot par atļaujas izsniegšanu, jāņem vērā, ka konstitūcijā nostiprināta mākslinieciskā brīvība,¹⁴ tāpēc iestāde ir salīdzinoši ierobežota savā rīcības brīvībā aizliegt šādu nodarbi.¹⁵ Vācijas juristiem nav vienota viedokļa arī par to, vai ielas malā stāvošas automašīnas (treilera) lietošana prostitūcijai ir ikdienišķā vai sevišķā lietošana. Daži autori uzskata, ka tā ir vispārīga lietošana, kamēr citi ieskatā tādā veidā iela tiek izmantota saimnieciskai darbībai.¹⁶ Tāpat ir diskutēts jautājums, vai automašīnu noma, kad komersantam nav konkrēta nomas laukuma, reklāmā norādīts tikai tālrunis, bet automašīna faktiski atstāta ielas malā, ir ielas ikdienišķā vai sevišķā lietošana. Kaut arī pašvaldības (Hamburgas) saistošajos noteikumos šāda situācija nav atrunāta, pašvaldība bija uzskatījusi, ka tā ir sevišķā lietošana. Vācijas Augstākā administratīvā tiesa piekrita pašvaldībai, ņemot vērā, ka iela tika izmantota komerciāliem mērķiem, nevis tam, kam tā paredzēta.¹⁷ Tomēr juridiskajā literatūrā izteikts viedoklis, ka veids, kādā komersants izmantoja ielu, atbilst ielas ikdienišķajai lietošanai.¹⁸

Uzmanības vērta ir diskusija par publisko lietu lietošanu, lai tirgotu laikrakstus, izplatītu politisko reklāmu vai komercireklāmu.¹⁹ Laikrakstu tirgošanu uz

¹¹ Von Unruh G. C., Gerve F. Grundkurs Öffentliches recht. Neuwied: Alfred Metzger Verlag, 1991, S. 133.

¹² Bull H. P., Mende V. Allgemeines Verwaltungsrecht. 7. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verl., 2005, S. 398.

¹³ Schmidt R., Seidel S. Allgemeines Verwaltungsrecht. 5. Aufl. Bremen: Verl. Rolf Schmidt, 2001, S. 291.

¹⁴ Sk. arī Latvijas Republikas Satversmes 113. pantu.

¹⁵ Sk., piemēram, Erbguth W. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Grundzügen des Verwaltungsprozessrechts. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2007, S. 328-329; Bull H. P., Mende W. Allgemeines Verwaltungsrecht. 7. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verl., 2005, S. 398-399.

¹⁶ Schmidt R. Besonderes Verwaltungsrecht I. Öffentliches Baurecht. Subventionsrecht. Beamtenrecht. Öffentliches Sachenrecht. 13. Auflage, 2010, S. 382.

¹⁷ Ibid., S. 381-382.

¹⁸ Schmidt R., Seidel S. Allgemeines Verwaltungsrecht. 5. Aufl. Bremen: Verl. Rolf Schmidt, 2001, S. 282.

¹⁹ Schmidt R. Besonderes Verwaltungsrecht I. Öffentliches Baurecht. Subventionsrecht. Beamtenrecht. Öffentliches Sachenrecht. 13. Auflage, 2010, S. 382-383.

ielām Vācijas Augstākā administratīvā tiesa sākotnēji bija atzinusi par sevišķo lietošanu, pamatojot ar to, ka ir vispārzināms, ka tirgošanās apdraud satiksmes drošību un raitumu. Juridiskajā literatūrā tik vispārīga pieeja (neizvērtējot konkrēto apdraudējumu) bija kritizēta, atsaucoties uz konstitūcijā nostiprināto preses brīvību (kas ietver arī laikrakstu izplatīšanas brīvību).²⁰ Tagad ir atzīts, ka šāda tirgošanās parasti ir pieļaujama bez atļaujas.²¹

Iela, parki un pilsētu laukumi ir arī sastapšanās vieta, kur tiek īstenota uzskatu paaugstināšana, kas garantēta Satversmes 100. pantā. Līdz ar to gan politisko skrejlapu izplatīšana, gan pirmsvēlēšanu aģitācijas veikšana minētajās vietās ir uzskatāma par ielas ikdienišķo lietošanu.²²

Kā piemēru no Latvijas prakses var minēt plašsaziņas līdzekļos atspoguļoto gadījumu, kad pirmsvēlēšanu laikā kādas politiskās apvienības pārstāvji pašvaldības AS "Rīgas Centrāltirgus" un Stacijas laukuma teritorijā nodarbojās ar priekšvēlēšanu aģitāciju, dalot materiālus. Ne tirgū, ne Stacijas laukumā nebija izvietoti nekādi reklāmas materiāli, teltis vai citi objekti. Centrāltirgus apsardze aizrādīja aģitētājiem, bet Stacijas laukumā tirdzniecības centra "Origo" apsardze pieprasīja pārtraukt aģitāciju, pieaicinot arī Valsts policijas pārstāvjus.²³

Tā kā gan stacijas, gan tirgus laukums ir pieejams jebkuram bez īpašas atļaujas, tas uzskatāms par publisku lietu. Kaut arī valsts un pašvaldību iestādēs un kapitālsabiedrībās aizliegts publiski pieejamās vietās izvietot un izplatīt priekšvēlēšanu aģitācijas materiālus (uz to bija norādījusi apsardze), jāņem vērā, ka tiesību norma, kas noteic šādu aizliegumu, nav interpretējama tādā veidā, ka tā attiecas arī uz publiskiem laukumiem un gājējiem paredzētajām vietām. Šāda interpretācija nonāk pret runā Latvijas Republikas Satversmes 100. pantam (garantē tiesības paust uzskatus).²⁴

Vācu juridiskajā literatūrā šādā gadījumā lieto terminu "komunikatīvā satiksme" (*komunikativer Verkehr*)²⁵ vai "komunikatīvā koplietošana" (*komunikative Gemeindgerauch*).²⁶ Tā uzskatāma par publisko ielu un laukumu ikdienišķo lietošanu bez īpašas atļaujas. Vienlaikus jāņem vērā, ka komerciālās reklāmas lapīņu izplatīšana nav ikdienišķā lietošana. Tās mērķis ir komerciāls, tāpēc tā ir sevišķā lietošana.²⁷

Diskutējams ir jautājums par augstskolu foajē, gaiteni un ēdnīcu izmantošanu. Piemēram, Latvijas Universitātes ēdnīca ir atvērta arī apmeklētājiem no ārpusē, un dažkārt šīs telpas tiek izmantotas ne tikai maltītes ieturēšanai, bet arī biznesa sarunām un pakalpojumu sniegšanai,²⁸ kas jau būtu uzskatāma par telpu sevišķo lietošanu.

²⁰ Schmidt R. Besonderes Verwaltungsrecht I. Öffentliches Baurecht. Subventionsrecht. Beamtenrecht. Öffentliches Sachenrecht. 13. Auflage, 2010, S. 384-385.

²¹ Bull H. P., Mende V. Allgemeines Verwaltungsrecht. 7. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verl., 2005, S. 398.

²² Sal.: Vildbergs H., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības. Lietas un risinājumi. Mācību līdzeklis. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 297. lpp.

²³ TVNET ziņa. Čigāne kopā ar divām jaunietēm aģitē tirgū. Pieejams: <http://www.tvnet.lv> [aplūkots 22.12.2013.].

²⁴ Sal.: Schmidt R., Seidel S. Allgemeines Verwaltungsrecht. 5. Aufl. Bremen: Verl. Rolf Schmidt, 2001, S. 291; Erbguth W. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Grundzügen des Verwaltungsprozessrechts. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2007, S. 328.

²⁵ Schmidt R. Besonderes Verwaltungsrecht I. Öffentliches Baurecht. Subventionsrecht. Beamtenrecht. Öffentliches Sachenrecht. 13. Auflage, 2010, S. 393.

²⁶ Bull H. P., Mende V. Allgemeines Verwaltungsrecht. 7. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verl., 2005, S. 398.

²⁷ Vildbergs H., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības. Lietas un risinājumi. Mācību līdzeklis. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 297. lpp.

²⁸ Piemēram, ceļošanas dokumentu noformēšana un darbā iekārtošana ārzemēs: sk. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 11. jūnija spriedumu lietā Nr. SKA-117/2007.

Gadījumos, kad redzams gan komerciāls, gan ideoloģisks (religijsks) mērķis (piemēram, parkā tirgo reliģiska satura grāmatas), jānoskaidro, kurš mērķis prevalē. Ja ideoloģiskais mērķis ir pakārtots komerciālajam, darbībai nepieciešama atļauja.

Sevišķās lietošanas atļauja

Sevišķās lietošanas gadījumā publisko lietu var lietot tikai tas, kam lietošanas tiesības piešķirtas ar īpašu atļauju. Atļauja piešķir iespēju publisko lietu lietot kvantitatīvi vai kvalitatīvi citā pakāpē nekā ikdienišķās lietošanas gadījumā.²⁹

Piemēram, Ūdens apsaimniekošanas likuma 21. pantā paredzēta atļauja ūdens resursu lietošanai darbībām, kuras ietekmē vai var ietekmēt ūdens kvalitāti, daudzumu vai ekosistēmas. Šādā gadījumā lietošana notiek kvantitatīvi citā pakāpē.

Atbilstoši Ceļu satiksmes likuma 40. pantam uz ceļa vai tā tuvumā var rīkot dažādus pasākumus, tirgoties, izvietot reklāmas vai informācijas objektus, tirdzniecības, sabiedriskās ēdināšanas vai citu pakalpojumu objektus, šīm darbībām saņemot ceļa pārvaldītāja un zemes īpašnieka atļauju. Tā būs kvalitatīvi atšķirīga lietošana.

Atļauja publiskās lietas sevišķajai jeb izņēmuma lietošanai visbiežāk tiek izdota administratīvā akta formā, kura adresāts ir persona, kurai ir piešķirtas individuālas tiesības lietot lietu. Atļauja var tikt ietverta arī administratīvajā līgumā.³⁰

Atļaujā, ievērojot Administratīvā procesa likuma 68. pantu,³¹ var ietvert nosacījumus. Piemēram, var noteikt, ka tirdzniecība pieļaujama tikai no plkst. 9.00 līdz 17.00. Atļaujā var ietvert atcelšanas atrunu, piemēram, ka atļauja lietot ietvi kafējnīcai var tikt atcelta, ja apkārtējie iedzīvotāji sūdzēsies par troksni.

Vispārējai lietošanai paredzēta publiska lieta parasti nav nododama sevišķajai lietošanai ar privāttiesisku nomas līgumu. Tas ir pretrunā publiskas lietas lietošanas institūta dabai.³²

Tā kādā lietā tiesa secināja, ka vairākās transportlīdzekļu stāvvietās, kurām ir publiskas lietas statuss, notiek taksometru pakalpojumu brīvas sniegšanas ierobežošana, piemēram, lidostā, pie centrālās autoostas vai pie viesnīcas "Latvija", slēdzot publisku piekļuvi tām un bez pamata aizbildinoties ar privātipašnieka tiesībām.³³

Augstākā tiesa norādījusi, ka, nododot kādu publisku lietu sevišķai lietošanai, jāizvērtē šādas rīcības lietderība, proti, jāvērtē, vai lēmums par publiskās lietas nodošanu sevišķajai lietošanai ir nepieciešams, lai sasniegtu tiesisku mērķi, vai lēmums ir piemērots šā mērķa sasniegšanai un vai ir samērīgs ar sabiedrības interešu ierobežojumu.³⁴

²⁹ Raschauer B. Allgemeines Verwaltungsrecht. 2. Aufl. Wien: Springer – Verlag, 2003, S. 387.

³⁰ Sal.: Erbuth W. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Grundzügen des Verwaltungsprozessrechts. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2007, S. 326.

³¹ Vairāk sk.: Briede J. 86. pants. Administratīvā akta nosacījumi. Administratīvā procesa likuma komentāri A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 673.–685. lpp.

³² Sal.: Vildbergs H. J., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības. Lietas un risinājumi. Mācību līdzeklis. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 294. lpp.

³³ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 25. februāra blakus lēmums lietā Nr. SKA-301/2013.

³⁴ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. februāra lēmums lietā Nr. SKA-101/2010.

Ja ar atļauju būtiski tiek ierobežotas trešo personu tiesības, jāuzklausā arī šo personu viedoklis (piemēram, ja atļauja rīkot festivālu būtiski skar apkārtējo iedzīvotāju sadzīves apstākļus, iestādei pirms atļaujas došanas jāuzklausā to viedoklis un jāizvērtē skarto tiesību smagums). Tiesu praksē nav vienprātīga viedokļa par to, vai pirms ūdens resursu lietošanas atļaujas izsniegšanas nepieciešams saņemt blakus esošās ūdenskrātuves īpašnieka atļauju.³⁵

Nododot lietu sevišķajā lietošanā, jāņem vērā, ka daudzas publiskas lietas ir uzskatāmas par dabiskiem monopoliem, piemēram, kuģojamas upes, nozīmīgi infrastruktūras objekti. To nodošana privātpersonas rokās var apgrūtināt to pieejamību sabiedrībai. Ja resurss ir ierobežots, jābūt skaidriem kritērijiem, pēc kuriem tiek piešķirtas izņēmuma lietošanas tiesības. Turklāt, lai to darītu, jābūt nopietnam attaisnojumam, kuru var pārbaudīt administratīvā tiesa vai Satversmes tiesa.

Eiropas Savienības Tiesa ir argumentējusi, ka atļauja lietot valsts īpašumu, kas ir ierobežots resurss, ļauj tās īpašniekam gūt ievērojamu finansiālu labumu un tam sniedz priekšrocības salīdzinājumā ar citiem, kas arī vēlas lietot šo resursu.³⁶ Savukārt šīs Tiesas ģenerāladvokāts M. Vatelē norādījis, ka ekskluzīvu tiesību piešķiršana, kura izraisa netaisnu situāciju, uzskatāma par ļaunprātīgu pilnvaru izmantošanu.³⁷

Tāpat jāņem vērā, ka, nododot lietu sevišķajā lietošanā, nereti pastāv arī korupcijas riski.³⁸ Tādēļ, nododot lietu sevišķajai lietošanai, jānodrošina atklātums un vienādas iespējas visiem potenciālajiem konkurentiem.

Augstākā tiesa ir norādījusi, ka, nododot publisko lietu sevišķajai lietošanai, valsts netiek atbrīvota no publisko tiesību principu, tostarp vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principu, ievērošanas. Ja iestāde atzīst, ka publiskās lietas nodošana sevišķajai lietošanai ir lietderīga, tai ir jānodrošina, lai ikvienam būtu vienlīdzīga iespēja uz to pretendēt. Lemjot par publiskas lietas nodošanu sevišķajai lietošanai, iestādei jāvērtē arī tas, vai ir attaisnojami publiskās lietas lietošanu piešķirt tikai noteiktam personu lokam un vai tādā veidā netiek sniegts nepamatots valsts atbalsts kādam atsevišķam komersantam.³⁹

Latvijas juridiskajā literatūrā izteikts viedoklis, ka tādas publiskās lietas kā publiskie iestādījumi nav iespējams nodot sevišķajā lietošanā, jo šo lietu nodošana norisinās saskaņā ar privāttiesību noteikumiem.⁴⁰ Kaut arī privāttiesiska līguma noslēgšana tiešām varētu būt tipiskais šādas publiskas lietas nodošanas veids, tomēr ir iespējams, ka publisko iestādījumu sevišķo lietošanu var iegūt, arī saņemot atļauju. Piemēram, Universitāte atļauj sēžu zālē rīkot grāmatas prezentāciju vai pašvaldība atļauj rīkot sacensības peldbaseinā. Tas, ka publiskā iestādījuma lietošanu var piešķirt arī ar atļauju, norādīts arī juridiskajā literatūrā.⁴¹

Vācijas juridiskajā literatūrā samērā daudz ir diskutēts par pašvaldības atļauju savā sēžu zālē rīkot partijas kongresu. Norādīts, ka pašvaldība drīkst lemt par

³⁵ Sk.: Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. SKA-191/2013 un četru senatoru 2013. gada 31. oktobrī iesniegtās atsevišķās domas šajā pašā lietā.

³⁶ Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 21. marta spriedums lietā C-375/11, *Belgacom SA*.

³⁷ Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāta Melhiora Vatelē secinājumi lietā C-553/12P *Dimosia Epicheirisi Ilektrismou AE*.

³⁸ Sal.: Винницкий А. Публичная собственность: проблемы формирования административно-правовой доктрины. Автореферат. Екатеринбург, 22.07.2013.

³⁹ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. februāra lēmums lietā Nr. SKA-101/2010.

⁴⁰ Rimša A. Personas subjektīvās publiskās tiesības uz publisko lietu izmantošanu (III). Jurista Vārds, 2009, 10. novembris.

⁴¹ Papier H. J. Recht der öffentlichen Sachen. 3. Aufl. Berlin, New York: Gruyter, 1998, S. 33.

atļauju lietot savas telpas kādai partijai atkarībā no tā, vai partija nodrošina atbildību par trešo personu nodarītajiem zaudējumiem, ja ir pamats uzskatīt, ka trešās personas varētu rīkot vardarbīgas akcijas. Kopumā uzskats ir tāds, ka telpas partijas pasākumiem ir obligāti jānodod tikai tad, ja pašvaldības rīcības brīvība ir samazinājusies sakarā ar ilgstošo, vienveidīgo praksi.⁴² Pašvaldībai nevajadzētu atteikt slēgt nomas līgumu ar partiju, kuras darbība nav aizliegta, un likt šķēršļus pamattiesību (politiskās pulcēšanās un darbības brīvība) lietošanai tikai tāpēc, ka tās mērķi nav pieņemami. Tas būtu arī vienlīdzības principa pārkāpums.⁴³

Lietas, kas paredzētas pārvaldes iekšējai lietošanai, var nodot sevišķajā lietošanā gan ar administratīvo aktu (atļauju), gan privāttiesisku līgumu (iznomājot). Nereti šo kārtību noteic iekšējie normatīvie akti.

Ja publiskā lieta nodota sevišķajā lietošanā, tad citām privātpersonām šīs lietas lietošanai var būt nepieciešama atļauja no personas, kam lieta nodota. Piemēram, ja gājēju ielā kāda teritorija ir piešķirta kafējnicai, tad sēdēšana pie kafējnicas galdiem var būt ierobežota un to var darīt tikai ar kafējnicas atļauju.

Subjektīvās tiesības prasīt sevišķās lietošanas atļauju

Augstākā tiesa, atsaucoties uz juridisko literatūru,⁴⁴ kādā lietā ir norādījusi, ka personai nav subjektīvo tiesību prasīt un publisko tiesību persona atsevišķām personām bez leģitīma mērķa nevar piešķirt plašākas sabiedriskās lietošanas tiesības, kādas ir paredzētas pārējām personām.⁴⁵ Šai atziņai tomēr var piekrist tikai daļēji.

Vispirms tiesības prasīt publiskas lietas sevišķo izmantošanu var būt paredzētas likumā. Piemēram, šādas tiesības iziet no iepriekš minētā Ūdens apsaimniekošanas likuma.

Savukārt, ja iestādei ir piešķirta rīcības brīvība izlemt, vai piešķirt kādam izņēmuma tiesību lietot publisko lietu, jāņem vērā, ka rīcības brīvības izmantošanu ierobežo vienlīdzības un samērīguma princips. Piemēram, ja iestāde ir atļāvusi tirdzniecību vienam komersantam, jābūt pietiekam pamatam, kāpēc to nevar atļaut citam.

Tāpat var būt situācija, kad, nesaņemot sevišķās lietošanas atļauju, personas tiesības vai tiesiskās intereses tiek būtiski ierobežotas. Piemēram, ja satiksmes radītais troksnis rada privātās dzīves būtisku aizskārumu, tiesības prasīt ceļa malas sevišķo izmantošanu, uzstādot trokšņu barjeru, var būt pamatotas ar nepieciešamību mazināt privātās dzīves būtisku aizskārumu.⁴⁶

Tādējādi iespējami trīs gadījumi, kad privātpersonai ir subjektīvās tiesības prasīt publiskās lietas sevišķo lietošanu: 1) ja šādas tiesības izriet no likuma, 2) ja šādas tiesības rodas uz vienlīdzības principa pamata, 3) ja faktiskā situācija ir tāda, ka, nesaņemot atļauju, personas tiesības vai tiesiskās intereses tiek būtiski ierobežotas.

⁴² Paine F. J. Vācijas vispārējās administratīvās tiesības. Vācijas Administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 422. lpp.

⁴³ Turpat, 423. lpp.

⁴⁴ Rimša A. Personas subjektīvās publiskās tiesības uz publisko lietu izmantošanu (II) ar atsauci uz: Godfrin P., Degoffe M. Droit Administratif des Biens. Domaine, travaux, expropriation. 8e édition. Paris: Dalloz, 2007, p. 109-114; Jurista Vārds, Nr. 41 (584), 2009, 13. oktobris.

⁴⁵ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. SKA-106/2011.

⁴⁶ Sal.: Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 14. maija sprieduma lietā Nr. SKA-193/2007 26. punkts.

Citos gadījumos privātpersonai parasti ir iespēja, bet ne tiesības prasīt atļauju publiskas lietas sevišķai lietošanai. Savukārt iestādei tādā gadījumā ir samērā plaša rīcības brīvība atļaut vai neļaut sevišķo jeb izņēmuma lietošanu. Privātpersonai tad ir tikai tiesības prasīt, lai netiktu pieļautas rīcības brīvības lietošanas kļūdas.⁴⁷

Ja ar sevišķās lietošanas atļaujas piešķiršanu nesamērīgi tiek ierobežotas kādas privātpersonas tiesības lietot publisko lietu, šai personai ir tiesības vērties ar sūdzību iestādē un pieteikumu tiesā. Piemēram, ja ceļa nodošana sevišķajai lietošanai skar personas subjektīvās tiesības, jo tiek ierobežota piebraukšana īpašumam, persona var aizstāvēt savas tiesības administratīvajā tiesā.

Kopsavilkums

Publisko lietu sevišķajā lietošanā – kad lietu ekskluzīvi var lietot persona, kurai piešķirta šāda atļauja, – var nodot gan vispārējai lietošanai paredzētas lietas, gan iestādījumus, gan iestādes lietošanai paredzētās lietas. Vispārējai lietošanai paredzēto publisko lietu nodošana parasti notiek ar administratīvo aktu, citas formas pieļaujamas izņēmuma gadījumā. Kaut arī valsts pārvaldei ir samērā plaša rīcības brīvība piešķirt lietu sevišķajā lietošanā, privātpersonai ir tiesības pret to iebilst, ja tas aizskar šīs personas subjektīvās tiesības. Tāpat personai izņēmuma gadījumos ir tiesības prasīt publiskas lietas piešķiršanu sevišķajā lietošanā.

---

⁴⁷ Par to sk.: Briede J., Levits E. pants. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur.* J. Briedes zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 632.–635. lpp.

TERMIŅŠ PIETEIKUMA IESNIEGŠANAI SATVERSMES TIESĀ: AKTUĀLĀKIE JAUTĀJUMI

TERM OF SUBMITTING AN APPLICATION TO THE CONSTITUTIONAL COURT: RECENT ACTUALITIES

Anita Rodiņa, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras asociētā profesore

Summary

In the current article the author discusses about the term which should be observed to submit an application to the Constitutional Court of the Republic of Latvia. The author concludes that the term should be observed not only by the person who submits a constitutional complaint, but also in cases when the subject challenges specific laws and also an order with which the minister suspends a decision of a local government. A particular attention is focussed on the novelties of the realization of constitutional complaint, the author provides an explanation of the recent court practice where a violation of the fundamental human rights and a term of submitting a constitutional complaint is analyzed.

Atslēgvārdi: pieteikums, konstitucionālā sūdzība, aizskārums, termiņš, Satversmes tiesas process.

Key words: application, constitutional complaint, violation, term, Constitutional Court procedure.

Ievads

Satversmes tiesas process kā viens no tiesvedības veidiem Latvijā veidots, ievērojot strīdu risināšanai tiesā raksturīgus principus. Tāpat visiem pieteikumiem ir jāatbilst Satversmes tiesas likumā¹ noteiktām prasībām, un viena no tām ir pieteikuma iesniegšanas termiņa ievērošana.² Termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā ir noteikts, gan ņemot vērā konstitucionālās kontroles formu, gan arī apstrīdamā tiesību akta un visas lietas specifiku. Līdz ar to kļiedējams uzskats, ka termiņš pieteikuma iesniegšanai ir saistāms tikai ar konstitucionālās sūdzības iesniegšanu.

Termiņa pieteikuma iesniegšanai pētniecība ir nozīmīga vairāku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, pieteikuma iesniegšanas termiņš ir viena no prasībām, kas jāievēro, lai uzsāktu Satversmes tiesas procesu. Otrkārt, pieteikuma iesniegšanas termiņa analīze nepieciešama, jo praksē ir radušās neskaidrības par termiņa konstitucionālās sūdzības iesniegšanai izpratni. Treškārt, Satversmes tiesas prakse dod iespēju izdarīt secinājumus un vērtējumus.

---

¹ Satversmes tiesas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1996, 14. jūnijs, Nr. 103 (588).

² Study on Individual Access to Constitutional Justice. Pieejams: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282010%29039rev.aspx> [aplūkots 16.01.2014.].

Termiņš pieteikuma iesniegšanai: ievērošanas pamatprincipi un nokavējuma sekas

Termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesas procesā ir konkretizēts laiks, kurā personai ir jāveic procesuālas darbības: jāiesniedz pieteikums. Lai pieteikums būtu veiksmīgs jeb tiktu ierosināta lieta, ir jāievēro daži pamata principi.

Ja pieteikuma iesniegšanai ir noteikts termiņš, tad pieteikums noteiktā termiņā ir nevīs jāsagatavo, bet jāiesniedz Satversmes tiesā. Piemēram, izskatot pieteikumu, kurā tika apstrīdētas Rojas novada domes 2011. gada 20. septembra saistošo noteikumu Nr. 22/2011 "Rojas novada teritorijas plānojums 2011.–2023. gadam" grafiskajā daļā ietvertās atzīmes, Satversmes tiesa konstatēja, ka "[a]pstrīdētais plānojums ir stājies spēkā 2011. gada 5. oktobrī, vienu dienu pēc Rojas novada domes saistošo noteikumu Nr. 22/2011 publikācijas laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" 2011. gada 4. oktobra Nr. 156 (4554). Pasta atzīme uz aploksnis, ar kuru nosūtīts pieteikums Satversmes tiesai, apliecina, ka pieteikums pastā nodots 2012. gada 5. aprīlī. Līdz ar to Pieteikuma iesniedzēja ir ievērojusi Satversmes tiesas likuma 19.³ panta otrajā daļā noteikto termiņu pieteikuma iesniegšanai".³

Termiņa pieteikuma iesniegšanai neievērošana vai nokavēšana Satversmes tiesas procesā rada negatīvas sekas: tiesības Satversmes tiesas kolēģijai vai tiesnešiem rīcības sēdē secināt, ka nav ievēroti pieteikuma speciālie noteikumi, un līdz ar to lieta nav ierosināma, pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 20. panta 5. daļas 3. punktu.⁴

Lai arī nav aizliegts pieteikumu iesniegt pēdējā dienā pirms termiņa notecēšanas, tomēr šāda prakse var izrādīties nelabvēlīga pašam pieteikuma iesniedzējam. Ja konstitucionālās kontroles subjekta pēdējā dienā pirms termiņa notecēšanas iesniegtais pieteikums būs neveiksmīgs un persona saņems lēmumu par atteikšanos ierosināt lietu, persona savas iespējas Satversmes tiesā būs izsmēlusi. Tai pašā laikā tā persona, kura bez īpašas kavēšanās būs vērsusies Satversmes tiesā, negatīva kolēģijas vai rīcības sēdes lēmuma gadījumā vēl atlikušajā laikā līdz termiņa notecēšanai varēs novērst kļūdas un trūkumus un iesniegt atkārtotu pieteikumu. Neveiksmīgs (pirmais) pieteikums Satversmes tiesā neliedz nevienam iespēju vērsties Satversmes tiesā atkārtoti, ievērojot Satversmes tiesas likuma prasības, tai skaitā arī Satversmes tiesas likuma normu (20. panta 5. daļas 5. punkts), kas dod tiesības atteikties ierosināt lietu tad, ja pieteikumā ietvertais juridiskais pamatojums vai faktisko apstākļu izklāsts pēc būtības nav mainījies salīdzinājumā ar iepriekš iesniegto pieteikumu, par kuru jau kolēģija ir lēmusi.⁵

Līdz šim, cik autorei zināms, nevienā gadījumā Satversmes tiesas kolēģija vai rīcības sēde nav atjaunojusi nokavētu pieteikuma iesniegšanas termiņu, tādējādi īpaši apliecinot nepieciešamību pievērst uzmanību termiņa ievērošanas jautājumiem.

³ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2012. gada 9. maija lēmums, 4.2. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁴ Piemēram: Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2012. gada 27. augusta lēmums, 5. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

⁵ Sikāk sk.: Rodiņa A., Amoliņa D. Lēmums par atteikšanos ierosināt lietu Satversmes tiesā: teorētiskie un praktiskie aspekti. Jurista Vārds, 2013, 02. jūlijs, Nr. 26 (777).

Terminētie pieteikumi

Satversmes tiesas likums pašreiz spēkā esošajā redakcijā paredz konstitucionālās kontroles subjekta pienākumu ievērot termiņu, iesniedzot triju veidu pieteikumus.

Pirmkārt, termiņš ir noteikts konstitucionālās sūdzības iesniegšanai, kuras analīzei tiks veltīta īpaša uzmanība nākamajā nodaļā.

Otrkārt, kopš 2010. gada 1. janvāra termiņš ir jāievēro, ja konstitucionālās kontroles subjekts apstrīd Satversmes tiesā specifiskus Satversmes tiesas likumā (19.³ pantā) noteiktus likumus (to normas): likumu par konkrēta nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām vai vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu vai lokālplānojumu.⁶ Kā skaidrots likumprojekta anotācijā, termiņš norādīto tiesību aktu apstrīdēšanai Satversmes tiesas likumā tika noteikts “[t]iesiskās stabilitātes nolūkā”.⁷ Tai pašā laikā nevar noliegt, ka liela nozīme termiņa noteikšanā attiecībā uz norādīto normatīvo aktu apstrīdēšanu bija pašai Satversmes tiesai, kas likumdevējam atgādināja, ka termiņa trūkums varētu nonākt pretrunā ar tiesiskās stabilitātes principu, sevišķi gadījumos, kad vietējās pašvaldības teritorijas plānojums tiek pārsūdzēts ilgu laiku pēc tā pieņemšanas, bet citas personas ir paļāvušas uz tā nemainīgumu un atbilstoši teritorijas plānojumam plānojušas savu rīcību.⁸ Tādēļ patlaban pieteikums, apstrīdot minētos normatīvos aktus, ir iesniedzams 6 mēnešu laikā pēc likuma vai saistošo noteikumu spēkā stāšanās dienas. Papildus, apstrīdot teritorijas plānojumu vai lokālplānojumu, ir jāievēro arī Teritorijas attīstības plānošanas likumā noteiktie speciālie subsidiaritātes principa noteikumi, kas jārealizē pēc saistošo noteikumu spēkā stāšanās.⁹ Tas nozīmē, ka, apstrīdot teritorijas plānojumu vai lokālplānojumu, personai 6 mēnešu laikā ir gan jāizpilda specifiskās subsidiaritātes principa prasības (vērstoties pie ministra), gan arī jāiesniedz pieteikums Satversmes tiesā.

Maldīgi būtu uzskatīt, ka termiņš nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma vai teritorijas plānojuma vai lokālplānojuma apstrīdēšanai attiecas ekskluzīvi uz konstitucionālās sūdzības iesniedzējiem. Lai arī praksē interese apstrīdēt šāda veida normatīvus aktus varētu būt personām – konstitucionālās sūdzības subjektiem – un tas izriet arī no citiem normatīviem aktiem,¹⁰ tomēr Satversmes tiesas

⁶ Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2009, 30. decembris, Nr. 205 (4191).

⁷ Likumprojekta “Grozījumi Satversmes tiesas likumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/3A28E1852864ABF5C225763B0033C63A?OpenDocument> [aplūkots 03.05.2014.].

⁸ Par Limbažu pilsētas domes 2006. gada 25. janvāra saistošo noteikumu Nr. 4 “Limbažu pilsētas teritorijas plānojuma grafiskā daļa un teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi” plānojuma, ar kuru zemes gabals Cēsu ielā 24 iekļauts Limbažu pilsētas teritorijas izmantošanas un nekustamo īpašumu lietošanas mērķu grupas dabas pamatnes teritorijas vai brīvās izbūves teritorijas mežparku un parku teritorijā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2007. gada 26. aprīļa spriedums lietā Nr. 2006-38-03. Latvijas Vēstnesis, 2007, 28. aprīlis, Nr. 70 (3646), secinājumu daļas 9.2. punkts.

⁹ Teritorijas attīstības plānošanas likums (27. pants) paredz, ka persona ir tiesīga likumā noteiktajā kārtībā iesniegt Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību par pašvaldības saistošo noteikumu atbilstību augstāka juridiskā spēka normām, ja pirms tam divu mēnešu laikā pēc tam, kad stājušies spēkā saistošie noteikumi, ar kuriem apstiprināts vietējās pašvaldības teritorijas plānojums vai lokālplānojums, tā ir iesniegusi ministram iesniegumu par vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu vai lokālplānojumu. Teritorijas attīstības plānošanas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 02. novembris, Nr. 173 (4571).

¹⁰ Jāpaskaidro, ka Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likumā tiek runāts par sekām, kas rodas, ja ir iesniegta tieši konstitucionālā sūdzība (tātad speciāls viens pieteikums). Arī no Teritorijas attīstības plānošanas likuma izriet, ka tiek aplūkota tikai personas iespēja vērsties Satversmes tiesā. Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likums: LR likums.

likums paredz teorētisku iespēju minētos normatīvos aktus apstrīdēt arī citiem konstitucionālās kontroles subjektiem. Šāds secinājums izriet arī no Satversmes tiesas likuma (19.³ panta trešā daļa), kurā noteikts, ka tiesām un zemesgrāmatu nodaļu tiesniešiem, iesniedzot pieteikumu, nav jāņem vērā termiņa ierobežojums, ko neapšaubāmi var izskaidrot nevis ar kādas “īpašas labvēlības izrādīšanu” tiesām, bet gan ar konkrētās kontroles pieteikuma satura specifiku.¹¹

Treškārt, termiņš pieteikuma iesniegšanai ir jāievēro pašvaldības domei, apstrīdot rīkojuma atbilstību likumam, ar kuru Ministru kabineta pilnvarotais ministrs ir apturējis pašvaldības domes pieņemto lēmumu. Realizējot šo Satversmes tiesas kompetences aspektu, jāņem vērā, ka pašvaldības domes pieteikuma iesniegšanas normatīvo bāzi veido divi likumi: Satversmes tiesas likums un likums “Par pašvaldībām”, kurā precizēta pašvaldības domes rīcība gadījumā, ja tā nepiekrīt Ministru kabineta pilnvarotā ministra – tagad vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra – rīkojumam, ar kuru ir apturēti pašvaldības pieņemtie saistošie noteikumi vai cits normatīvais akts.¹² Proti, likumā “Par pašvaldībām” (49. panta trešā daļa) paredzēts: ja dome nepiekrīt ministra lēmumam (rīkojumam), tad tai triju mēnešu laikā pēc ministra rīkojuma saņemšanas jāiesniedz pieteikums Satversmes tiesā par ministra rīkojuma atcelšanu. Likumdevējs tādējādi ir paredzējis, ka pašvaldības un ministrijas konflikts par pašvaldības pieņemtā normatīvā akta atbilstību augstāka juridiska spēka normai tiks atrisināts Satversmes tiesā.

Kā ilustratīvu piemēru konfliktam, kura risināšanā Satversmes tiesā iezīmēta termiņa ievērošanas aktualitāte, var norādīt t. s. Ozolnieku domes lietu. Proti, ministra ieskatā Ozolnieku domes pieņemtie saistošie noteikumi, kas paredzēja aizliegumu smēķēt daudzdzīvokļu māju balkonos, lodžijās un pie atvērta loga un tuvāk par 10 m no daudzdzīvokļu ēkas, paredzot sodu par šādām darbībām, neatbilda augstāka juridiska spēka tiesību normām.¹³ Izmantojot savas likumā noteiktās tiesības, ministrs pieņēma lēmumu par noteikumu (Ozolnieku novada domes 2011. gada 11. oktobra saistošo noteikumu Nr. 17/2011 “Grozījumi saistošajos noteikumos Nr. 6/2010 “Ozolnieku novada sabiedriskās kārtības noteikumi””) darbības apturēšanu, kam savukārt nepiekrita Ozolnieku dome.¹⁴ 2012. gada marta vidū Ozolnieku pašvaldības dome iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, lūdzot atcelt “[...] ministra 2012. gada 9. janvāra rīkojumu Nr. 4”.¹⁵ Neapšaubot Ozolnieku pašvaldības tiesības vērsties Satversmes tiesā, tomēr Satversmes tiesas kolēģijai nācās secināt, ka pieteikumā līdztekus normatīvo aktu citātiem nebija norādīts,

---

Latvijas Vēstnesis, 2010, 03. novembris, Nr. 174 (4366); Teritorijas attīstības plānošanas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 02. novembris, Nr. 173 (4571).

¹¹ Tāds pats secinājums izriet no Teritorijas attīstības plānošanas likuma 27. panta 6. daļas, kurā teikts: ja nav ievēroti likumā minētie termiņi, Satversmes tiesa likumā noteiktajā kārtībā var izvērtēt vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu un lokālplānojumu arī tādā gadījumā, ja Satversmes tiesā vērsās vispārējās jurisdikcijas tiesa vai administratīvā tiesa, tajā skaitā arī pēc procesa dalībnieku viedokļu uzklaušanās. Teritorijas attīstības plānošanas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 02. novembris, Nr. 173 (4571).

¹² Par pašvaldībām: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1994, 24. maijs, Nr. 61 (192).

¹³ Ozolnieku novada dome saņēmusi Sprūdzā rīkojumu apturēt aizliegumu smēķēt uz daudzdzīvokļu lodžijām. Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/novados/ozolnieku-novada-dome-sanemusi-sprudz-a-rikojumu-apturet-aizliegumu-smeket-uz-daudzdzivoklu-lodzijam-13924979> [aplūkots 14.02.2014.].

¹⁴ Par Ozolnieku novada domes 2011. gada 11. oktobra saistošo noteikumu Nr. 17/2011 “Grozījumi saistošajos noteikumos Nr. 6/2010 “Ozolnieku novada sabiedriskās kārtības noteikumi””) darbības apturēšanu: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra 2012. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 4. Latvijas Vēstnesis, 2012, 11. janvāris, Nr. 6 (4609).

¹⁵ Pieteikums Nr. 44/2012. Npublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

[..] tieši kurām tiesību normām neatbilst apstrīdētais rīkojums”.¹⁶ Jeb pieteikumā nebija ievērotas pieteikuma noformēšanas vispārējās prasības, kam tādēļ sekoja atteikums ierosināt lietu. Pēc gandrīz diviem mēnešiem Ozolnieku dome atkārtoti vērsās Satversmes tiesā ar to pašu prasījumu.¹⁷ Taču pašvaldība nebija ņēmusi vērā, ka likumā “Par pašvaldībām” (49. pantā) ir paredzēts termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā: pieteikums Satversmes tiesā ir jāiesniedz triju mēnešu laikā pēc rīkojuma saņemšanas. Nespēja vai neprasme sagatavot pieteikumu Satversmes tiesai diemžēl neaptur termiņa tecējumu. Tādējādi Satversmes tiesai nācās secināt, ka Ozolnieku pašvaldība tiesā ir vērsusies novēloti “2012. gada 9. maijā, tas ir, vairāk nekā trīs mēnešus pēc apstrīdētā rīkojuma saņemšanas. Līdz ar to pieteikums neatbilst Satversmes tiesas likuma 19. panta otrās daļas prasībām”.¹⁸ Minētā piemēra sakarā var paskaidrot, ka Ozolnieku novada dome 2012. gada 12. jūnija domes sēdē pieņēma lēmumu “[a]pstiprināt saistošo noteikumu Nr. 7/2012 “Par Ozolnieku novada domes saistošo noteikumu Nr. 17/2011 “Grozījumi saistošajos noteikumos Nr. 6/2010 “Ozolnieku novada sabiedriskās kārtības noteikumi”” atcelšanu”.¹⁹ Jeb dome pati gan radīja, gan arī atrisināja strīdu par tiesību normu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām.

Termiņš konstitucionālās sūdzības iesniegšanai: novitātes un secinājumi

Termiņš konstitucionālās sūdzības iesniegšanai ir tipiska konstitucionālās sūdzības sastāvdaļa.²⁰ Tas tiek noteikts, lai nodrošinātu lietas atrisināšanu saprātīgā laika posmā, otras puses paļāvību, ka konflikta risinājums vēlāk netiks pārskatīts, un galu galā – ja persona ilgāk pacieš savu pamattiesību aizskārumu, tā mazāk ir ieinteresēta savu pamattiesību aizsardzībā.²¹

Termiņa konstitucionālās sūdzības iesniegšanai noteikšana ir ļoti cieši saistīta ar subsidiaritātes principa īstenošanu. Termiņa atskaites punkts konstitucionālās sūdzības iesniegšanai Satversmes tiesas likumā ir noteikts, ņemot vērā to, vai pastāv un vai ir iespējams izmantot citas tiesību aizsardzības iespējas aizskarto pamattiesību aizsardzībai.

Pirmkārt, ja ir iespējams izmantot citas tiesību aizsardzības iespējas un persona tās ir izmantojusi, tad konstitucionālo sūdzību var iesniegt sešu mēnešu laikā pēc pēdējās institūcijas nolēmuma spēkā stāšanās. “Pēdējā institūcija”, kuras nolēmums prezumēts Satversmes tiesas likumā (19.² panta 4. daļas pirmais teikums), nozīmē, ka tiesību norma attiecībā uz personu būs piemērota, un šādos gadījumos termiņa skaitīšana ir salīdzinoši vienkārša. Ir jākonstatē pēdējais, tātad – nepārsūdzamais nolēmums, lai varētu izmantot Satversmes tiesu kā pēdējo nacionālo

¹⁶ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2012. gada 18. aprīļa lēmums, 3. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

¹⁷ Pieteikums Nr. 81/2012. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

¹⁸ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2012. gada 31. maija lēmums, 6. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

¹⁹ Ozolnieku novada domes 2012. gada 12. jūnija sēdes protokols Nr. 7. Pieejams: <http://www.ozolnieki.lv/parvalde/dome/domes-sezu-protokoli> [aplūkots 14.02.2014.].

²⁰ Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 199. lpp.

²¹ Sk., piemēram: Par Satversmes tiesas likuma 19.2 panta ceturrtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2002-09-01. Latvijas Vēstnesis, 2002, 27. novembris, Nr. 173 (2748), secinājumu daļas 1. punkts.

tiesību aizsardzības līdzekli. Pēdējais nepārsūdzamais nolēmums nebūs jebkurš, bet tikai tāds, kurā apstrīdētā tiesību norma būs tiesiskā strīda cēlonis.²²

Otrkārt, ja nav iespēju Satversmē noteiktās pamattiesības aizstāvēt ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, tad līdz ar 2011. gada 19. maijā pieņemtā likuma "Grozījumi Satversmes tiesas likumā" spēkā stāšanos 2011. gada 1. jūlijā konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesai var iesniegt sešu mēnešu laikā no pamattiesību aizskāruma brīža (19.² panta 4. daļas otrais teikums).²³ Līdz minēto grozījumu Satversmes tiesas likumā spēkā stāšanās brīdim likuma vai cita normatīvā akta normu, kas pati par sevi radīja pamattiesību aizskārumu, ja nepastāvēja citi tiesību aizsardzības līdzekļi, persona varēja Satversmes tiesā apstrīdēt bez jebkādiem ierobežojumiem – tad, kad tā vēlējas. Pareizāk būtu teikt – kad persona jutās aizskarta. No vienas puses, it kā varētu secināt, ka termiņa noteikšana konstitucionālās sūdzības iesniegšanai gadījumos, kad nepastāv citi tiesību aizsardzības līdzekļi, samazina personas izredzes uz lietas izskatīšanu Satversmes tiesā, jo personai ir jāievēro 6 mēnešu termiņš. Tomēr pareizāk būtu teikt, ka termiņa noteikšana pieteikuma iesniegšanai, ja nepastāv citi tiesību aizsardzības līdzekļi, uzliek vēl lielāku atbildību personai sekot līdzi tām norisēm, kas to skar vai eventuāli varētu skart. Proti, likumdevējs it kā netieši ir apstiprinājis Satversmes tiesā attīstīto tā saukto aktīvā pamattiesību aizsargātāja teoriju, kas tiek pamatota ar secinājumu: jo persona ilgāk pacieš savu tiesību aizskārumu, jo tā ir mazāk ieinteresēta savu konstitucionālo tiesību aizsargāšanā.

Likumdevējs Satversmes tiesas likumā nav precizējis, vai aizskāruma brīdis, no kura jāskaita 6 mēnešu termiņš, ir aizskāruma sākuma brīdis vai cits brīdis (piemēram, aizskāruma izbeigšanās brīdis). Izbeidzot diskusijas konferenču telpās (un arī ārpus tām), atbilde uz šo jautājumu ir sniegta Satversmes tiesas praksē. Un var tikai piekrist Satversmes tiesai, kura ir skaidrojusi, ka sešu mēnešu termiņš pieteikuma iesniegšanai ir skaitāms no aizskāruma rašanās brīža.²⁴ Lai arī var piekrist Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2012-22-0103 norādītajiem argumentiem iepriekšminētās tēzes pamatošanai, autore vērtējumā kā galvenais arguments šādam secinājumam ir izmantojams Satversmes tiesā attīstītais aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts.

Satversmes tiesa, 2013. gadā skatot divas lietas,²⁵ spriedumos ir formulējusi savu redzējumu aizskāruma rašanās brīdim un līdz ar to termiņa skaitīšanai tad, ja personas pamattiesības nav iespējams aizsargāt ar citiem tiesību aizsardzības

²² Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2. kolēģijas 2012. gada 29. jūnija lēmums, 4. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

²³ Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011, 01. jūnijs, Nr. 85 (4483).

²⁴ Par Civilprocesa likuma 567. panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam un Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumu Nr. 670 "Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību" 8., 9., 10., 11. un 12. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103. Latvijas Vēstnesis, 2013, 28. jūnijs, Nr. 123 (4929), secinājumu daļas 12.1. punkts.

²⁵ Par likuma "Par tiesu varu" 86. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 102. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 10. maija spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, 13. maijs, Nr. 90 (4896); Par Civilprocesa likuma 567. panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam un Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumu Nr. 670 "Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību" 8., 9., 10., 11. un 12. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un

līdzekļiem. Proti, atbilstoši Satversmes tiesas praksei 6 mēnešu termiņš, ja nepastāv citas tiesību aizsardzības iespējas, jāskaita no aizskāruma brīža, kas var būt: 1) tiesību normas spēkā stāšanās brīdis; 2) brīdis, kad persona pirmo reizi nonāk situācijā, kad uz to var attiecināt apstrīdamo tiesību normu; 3) brīdis (kas nesakrīt ar diviem iepriekšējiem), kad persona ir izjutusi aizskārumu.

Konstitucionālā sūdzībā pamattiesību aizskārums, kuru rada tiesību normas neatbilstība Satversmē garantētām cilvēka pamattiesībām, ir tās mugurkauls jeb būtiskākā sastāvdaļa. Var piekrist Satversmes tiesai, ka aizskārums personas pamattiesībām jeb negatīvās sekas²⁶ attiecībā uz personu var iestāties gan no tiesību normas spēkā stāšanās brīža, gan arī no brīža, kad persona pirmo reizi nonāk situācijā, kad uz to var attiecināt apstrīdamo tiesību normu. Tai pašā laikā tieši aizskāruma sajušanas jeb konstatēšanas brīdis ir atbilstošākais termiņa atskaites punkts, jo šādi uzskatāmi tiek demonstrēta konstitucionālās sūdzības kā subjektīvo tiesību aizsardzības līdzekļa daba un raksturs. Termiņa tecējums no brīža, kad persona izjutusi aizskārumu, nozīmē, ka tiesību norma iepriekš neradīja personai pamattiesību aizskārumu, bet kādu apsvērumu dēļ personai tiek radīts aizskārums tagad. Taču apgalvojumi par aizskāruma brīdi (tagad) nekad nedrīkst un nevar būt voluntāri, tie ir jāpierāda. Aizskāruma rašanās brīdim ir jābūt pamatotam un saprotamam. Un ir tikai loģiski prasīt, lai persona pieteikumā iekļauj un pamato to brīdi, kad viņa ir sajutusi sev radīto pamattiesību aizskārumu, jo šāda prasība izriet arī no Satversmes tiesas likuma 19.² panta 6. daļas 1. punkta. Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka personai jāsniedz attiecīgs pamatojums un pierādījumi, kas apliecina, ka šo pēdējo sešu mēnešu laikā pirms pieteikuma iesniegšanas ir konstatējamas objektīvas tiesisko vai faktisko apstākļu izmaiņas, kuru dēļ persona izjūt no konkrētas tiesību normas izrietošu aizskārumu.²⁷

Atgriežoties pie termiņa ievērošanas jautājuma aktualizācijas, autore ar vislielāko interesi sekoja līdzī tā sauktās J. Neimaņa kunga lietas attīstībai, kurā bija apstrīdēta likuma "Par tiesu varu" 86. panta trešās daļas normas, kas paredz aizliegumu apvienot tiesneša amatu ar darbību politiskā partijā,²⁸ atbilstība Satversmes 102. pantam. Tieši šī lieta bija visinteresantākā tajā ziņā, ka nedz pirmajā pieteikumā,²⁹ nedz arī otrajā pieteikumā³⁰ konstitucionālās sūdzības subjekts, autoros ieskatā, nebija pietiekami un pārliecinoši iekļāvis argumentus aizskāruma rašanās brīža pierādīšanai, līdz ar to nebija saprotams – vai, iesniedzot pieteikumu,

105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103. Latvijas Vēstnesis, 2013, 28. jūnijs, Nr. 123 (4929).

²⁶ Var piekrist Satversmes tiesas kolēģijas skaidrojumam, ka aizskārums ir jāsaprot tā, ka "[...] apstrīdētā tiesību norma rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas pieteikuma iesniedzējam". Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2012. gada 21. augusta lēmums, 5.1. punkts. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

²⁷ Par Civilprocesa likuma 567. panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atbildības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam un Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumu Nr. 670 "Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību" 8., 9., 10., 11. un 12. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103. Latvijas Vēstnesis, 2013, 28. jūnijs, Nr. 123 (4929), secinājumu daļas 12.3. punkts.

²⁸ "Tiesneša amats nav savienojams ar piederību pie partijām un citām politiskajām organizācijām." Par tiesu varu: LR likums. Ziņotājs, 1993, 14. janvāris, Nr. 1.

²⁹ Pieteikums Nr. 101/2012. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

³⁰ Pieteikums Nr. 118/2012. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesā.

ir ievērots konstitucionālās sūdzības iesniegšanas termiņš.³¹ Tai pašā laikā lieta bija ierosināta, un Satversmes tiesas procesa sekotāji varēja vienīgi minēt, kā noslēgsies šī lieta: vai tiks taisīts spriedums vai arī lēmums par tiesvedības izbeigšanu. Izprotot Satversmes tiesas procesā iedibināto principu, ka to, vai patiešām ir aizskartas konstitucionālās sūdzības subjekta pamattiesības, iespējams noskaidrot nākamajās Satversmes tiesas procesa stadijās,³² tomēr arī tiesas sēdē skaidrība par aizskāruma rašanās brīdi netika rasta.³³ Interesanti, ka Satversmes tiesa galu galā konstatēja, ka J. Neimaņa kunga pamattiesības ir aizskartas vienīgi potenciāli, secinot, ka līdz ar to nav pamata izbeigt tiesvedību lietā, jo potenciāla (un arī nākotnē gaidāma) aizskāruma gadījumā termiņš konstitucionālās sūdzības iesniegšanai nav jāievēro.³⁴ Lai arī šī raksta mērķis nav analizēt aizskāruma formas, tomēr retoriski varētu jautāt, vai J. Neimaņa kungam radītais aizskārums bija potenciāls, ja apstrīdētā tiesību norma liedza iegūt kādas noteiktas tiesības tagad? Un vai esošu aizskārumu var radīt tikai tiesību normas piemērošana? Autore jau ir izteikusies, ka esošu aizskārumu var radīt arī tiesību norma, kas aizliedz veikt kādas darbības, realizēt tiesības.³⁵ Tai pašā laikā jāpiekrīt Satversmes tiesai, kas J. Neimaņa kunga lietā ir iedibinājusi prasību: spēt pamatot brīdi, kad apstrīdētā tiesību norma ir radījusi tai aizskārumu.³⁶ Turklāt to, ka J. Neimaņa kunga lietā tiesnešu domas ir dalījušās, apliecina arī divu tiesnešu viedokļa izteikšana atsevišķās domās.³⁷ Kopumā visa norādītā lieta ir pierādījusi, ka konstitucionālā sūdzība ir ļoti complicēta, un tās pētniecība ir un būs nebeidzams process.

Secinājumi

Konstitucionālā sūdzība nav vienīgais pieteikums, kuru iesniedzot ir jāievēro termiņš. Termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā ir attiecināms uz dažādiem pieteikumiem, un tas ir noteikts, gan ņemot vērā konstitucionālās kontroles formu, gan arī apstrīdamā tiesību akta un visas lietas specifiku.

Termiņa tecējums konstitucionālās sūdzības iesniegšanai, kad nepastāv citas tiesību aizsardzības iespējas, sākas no aizskāruma brīža, nevis konstitucionālās sūdzības sagatavošanas vai iesniegšanas brīža vai arī aizskāruma izbeigšanās brīža. Šādu secinājumu iespējams pamatot ar aktīvā pamattiesību aizsargātāja konceptu.

³¹ Jāpaskaidro, ka apstrīdētā tiesību norma bija jau spēkā tad, kad J. Neimanis kļuva par tiesnesi.

³² Par Saeimas Prezidija 2000. gada 28. februāra "Noteikumu par kārtību, kādā no Saeimas budžeta kompensējami izdevumi, kas deputātiem radušies, realizējot savas pilnvaras" 4., 5., 6., 7., 8. punkta un 9. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra spriedums lietā Nr. 2001-06-03. Latvijas Vēstnesis, 2002, 26. februāris, Nr. 31 (2606), secinājumu daļas 2.2. punkts.

³³ Skatīt Latvijas Republikas Satversmes tiesas sēdes 2013. gada 3. aprīļa stenogrammu. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Stenogramma_2012-16-01.pdf [aplūkots 14.02.2014.].

³⁴ Par likuma "Par tiesu varu" 86. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 102. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 10. maija spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, 13. maijs, Nr. 90 (4896), secinājumu daļas 22.4. punkts.

³⁵ Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 160. lpp.

³⁶ Par likuma "Par tiesu varu" 86. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 102. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 10. maija spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, 13. maijs, Nr. 90 (4896), secinājumu daļas 22.1., 22.3. punkts.

³⁷ Satversmes tiesas tiesnešu Aijas Brantas un Kristīnes Krūmas atsevišķās domas lietā Nr. 2012-16-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2012-16-01_atseviskas_domas_Branta_Kruma.pdf [aplūkots 14.02.2014.].

Termiņa konstitucionālās sūdzības iesniegšanai noteikšana, nepastāvot citiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, nenozīmē, ka turpmāk Satversmes tiesa vērtēs tikai un vienīgi tās tiesību normas, kas spēkā stājušās pirms sešiem mēnešiem. Pamattiesību aizskāruma brīdis var nesakrist ar apstrīdētās tiesību normas spēkā stāšanās brīdi. Šāds secinājums izriet no konstitucionālās sūdzības kā subjektīvo pamattiesību aizsardzības līdzekļa jēgas un būtības. Taču apgalvojumi par aizskāruma brīdi nekad nedrīkst un nevar būt voluntāri. Aizskāruma rašanās brīdim ir jābūt pamatotam un saprotamam, izklāstītam pieteikumā.

NEPAMATOTA TIESĪBU AIZSKĀRUMA JĒDZIENS SATVERSMES 92. PANTĀ

TERM “UNJUSTIFIED INVASION IN ONE’S RIGHTS” IN ARTICLE 92 OF THE CONSTITUTION

Edvīns Danovskis, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras lektors

Summary

The purpose of this paper is to develop the understanding of the term “unjustified invasion in one’s rights” used in Article 92 of the Constitution of the Republic of Latvia. The third sentence of Article 92 of the Constitution provides a right to appropriate remedy upon unjustified invasion of one’s rights. The paper includes a comparative analysis regarding the relevant issue, explains the division of justified and unjustified invasion in rights and contemplates on whether monetary compensation can convert an unjustified invasion into a justified invasion.

Atslēgvārdi: tiesību aizskārums, nepamatots tiesību aizskārums, tiesiskās aizsardzības līdzekļi, atbildzinājums.

Key words: Invasion in rights, unjustified invasion in rights, legal remedies, compensation.

Ievads

Satversmes 92. panta trešais teikums nosaka, ka nepamatota tiesību aizskārumsa gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atbildzinājumu. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka šī norma uzliek likumdevējam pozitīvu pienākumu – izstrādāt un pieņemt tādu regulējumu, kas personas tiesību pārkāpuma gadījumā ļautu īstenot efektīvu tiesisko aizsardzību.¹ Ja šāda regulējuma nav, tad Satversmes 92. panta trešais teikums ir piemērojams tieši un nepastarpināti.² Tātad gan likumdevēja pienākums izstrādāt tiesisko regulējumu, gan personas iespējas prasīt efektīvu tiesisko aizsardzību ir atkarīgas no tā, ko nozīmē jēdziens “nepamatots tiesību aizskārums”. Tomēr līdz šim jēdziens “nepamatots tiesību aizskārums” Latvijas tiesību doktrīnā tikpat kā nav pētīts. Ievērojot Satversmes 92. panta trešā teikuma universālo raksturu un tiešas piemērojamības iespēju, nepamatota tiesību

---

¹ Par Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atbildzināšanas likuma 8. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija spriedums lietā Nr. 2011-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2012, 7. jūnijs, Nr. 89 (4692), 6. punkts.

² Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atbildzināšanu” 2. panta un Ministru kabineta 1998. gada 31. augusta noteikumu Nr. 327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atbildības izmaksas kārtība” 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103. Latvijas Vēstnesis, 2001, 7. decembris, Nr. 178 (2565), secinājumu daļas 1. punkts.

aizskāruma jēdziena pareizai izpratnei ir ļoti liela nozīme. Tādēļ šā raksta mērķis ir noskaidrot jēdziena “nepamatots tiesību aizskārums” saturu.

Lai jēdzienu “nepamatots tiesību aizskārums” izprastu pilnīgi, nepieciešams atbildēt vismaz uz šādiem jautājumiem:

- 1) Kādas tiesības var nepamatoti aizskart?
- 2) Kas ir pamatots tiesību aizskārums?
- 3) Kā tiesību aizskārums var izpausties (ar kādiem tiesību aktiem vai rīcību tiesības var aizskart, vai tiesības var aizskart, nenodarot kaitējumu)?
- 4) Vai atlīdzinājums nepamatotu tiesību aizskārumu var padarīt par pamatotu?

Šim rakstam paredzētais apjoms liedz detalizēti aplūkot visus no šiem jautājumiem. Jēdziena “nepamatots tiesību aizskārums” noskaidrošanā izmantota salīdzinošā metode, proti, analizēts, vai starptautiskie līgumi un ārvalstu konstitūcijas (Igaunijas, Lietuvas, Polijas, Somijas, Šveices) paredz Satversmes 92. panta trešā teikuma normai līdzīgu regulējumu. Tāpat jēdziena “nepamatots tiesību aizskārums” izpratnē izmantojamas arī loģiskas atziņas, tas ir, jēdzienu “nepamatots tiesību aizskārums” var pretstatīt jēdzienam “pamatots tiesību aizskārums” un no tā izdarīt attiecīgus secinājumus. Tikpat nozīmīgi ir Satversmes 92. panta trešā teikuma saturu noskaidrot sistēmiski kontekstā ar taisnīguma principu. Visbeidzot rakstā analizēts arī jautājums par to, vai un kādos gadījumos mantisks atlīdzinājums (kā viens no tiesiskās aizsardzības līdzekļu veidiem) var novērst nepamatotu tiesību aizskārumu.

Tiesības uz atlīdzinājumu Satversmē un citu valstu konstitūcijās

Lai gan tiesības uz atlīdzinājumu (ar to saprotot jebkādas tiesiskās aizsardzības līdzekļus) ir nostiprinātas arī starptautiskos līgumos un citu valstu konstitūcijās, Satversmes 92. panta trešā teikuma juridiskā konstrukcija ir atšķirīga.

No Satversmes VIII nodaļas izstrādes materiāliem redzams, ka tiesības uz atlīdzinājumu kā vispārēja garantija nebija ietvertas Satversmes VIII nodaļas sākotnējā redakcijā. Tiesības uz atlīdzinājumu bija paredzētas Satversmes 94. pantā, taču ierobežotā apomā. Satversmes 94. pants pirmā lasījuma redakcijā bija šāds: “Ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nepamatoti apcietinājumā turētām personām ir tiesības uz atlīdzību.”³ Satversmes 92. panta trešais teikums (priekšlikuma redakcija sakrīt ar spēkā esošo Satversmes 92. panta trešā teikuma redakciju) tika iesniegts kā Saeimas Juridiskā biroja priekšlikums otrajam lasījumam. No Saeimas Juridiskās komisijas sēdes protokola redzams, ka šis priekšlikums iesniegts, ievērojot komisijā iepriekš notikušās debātes. Saeimas deputāts A. Jirgens izteicās, ka priekšlikuma teksts sakrīt ar 94. panta otro teikumu. Savukārt Juridiskās komisijas vadītājs J. Kaksītis par minēto priekšlikumu izteicās šādi: “Šī ir universālāka norma. Es jau iepriekš teicu, ka nevar aprobežoties tikai ar apcietinājumu, jo var būt arī citi tiesību aizskārumi.”⁴ Saeimas Juridiskā biroja priekšlikums iekļaut Satversmes 92. pantā vispārēju normu par tiesībām uz atlīdzinājumu tika atbalstīts, tādēļ norma par tiesībām uz atlīdzinājumu palika tikai Satversmes 92. pantā. No šiem materiāliem var secināt, ka Satversmes 92. panta

³ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē. Likumprojekts izskatīšanai komisijas sēdē 08.09.1998. Latvijas Republikas 6. Saeimas arhīvs, 2001. f., 6-25. apr., 48. l., 109. lpp.

⁴ Latvijas Republikas 6. Saeimas Juridiskās komisijas sēdes protokols Nr. 349, 1998. gada 8. septembrī. Latvijas Republikas 6. Saeimas arhīvs, 2001. f., 6-25. apr., 48. l., 99. lpp.

trešais teikums iecerēts kā universāla norma, kas attiecas uz visiem nepamatota tiesību aizskāruma gadījumiem.

Satversmes 92. panta trešajam teikumam nav atrodams identisks prototips starptautiskā līgumā vai ārvalsts konstitūcijā. Satversmes 92. panta trešajam teikumam līdzīga norma ietverta gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 13. pantā,⁵ gan Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 2. panta 3. punkta “a” apakšpunktā.⁶ Minētās starptautisko līgumu normas uzliek valstij pienākumu nodrošināt privātpersonai tiesiskās aizsardzības līdzekļus, ja ir pārkāptas šajos līgumos paredzētās tiesības un brīvības. Tomēr Satversmes 92. panta trešais teikums ir plašāks nekā attiecīgās starptautisko līgumu normas, jo tā darbība nav aprobežota tikai ar Satversmē noteikto pamattiesību aizsardzību. Tātad jēdziens “tiesības” attiecas ne tikai uz Satversmē noteiktajām pamattiesībām, bet arī uz tādām subjektīvajām tiesībām, kuras izriet no citiem normatīvajiem aktiem un kuru aizskārums nevar reducēt uz kādas Satversmē noteiktas pamattiesības aizskārums.

Pārlūkojot Lietuvas, Igaunijas, Polijas un arī divas no jaunākajām Eiropas valstu konstitūcijām – Šveices un Somijas konstitūciju –, redzams, ka tiesības uz atļūdzinājumu konstitūcijās tiek paredzētas, taču to saturs nav identisks.

Lietuvas konstitūcijas 30. panta otrajā daļā noteikts, ka “kompensāciju par personai nodarīto materiālo un morālo kaitējumu nosaka likums”.⁷ Kā redzams, tad šajā normā paredzētās tiesības ir šaurākas nekā Satversmes 92. pantā, jo attiecas tikai uz tādu tiesību aizskārums, kas radījis materiālu vai morālu kaitējumu. Turklāt normā nav norādes uz rīcības prettiesiskumu. Lietuvas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka termins “morālais kaitējums” atbilst citos likumos lietotajam terminam “nemantiskais kaitējums”.⁸ Būtiska ir Lietuvas Konstitucionālās tiesas tēze, ka tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību izriet no taisnīguma un tiesiskas valsts principa;⁹ šo tiesību attiecināšana tikai uz personas pamattiesībām būtu pretēja tiesiskas valsts principam.

Igaunijas konstitūcijas 25. pants nosaka, ka “ikviens ir tiesīgs saņemt kompensāciju par mantisko un nemantisko kaitējumu, ko viņam vai viņai ar prettiesisku darbību nodarījusi jebkura persona”.¹⁰ Šīs normas teksts ļauj secināt, ka tā attiecas tikai uz tādu prettiesisku rīcību, kas radījusi mantisko un nemantisko kaitējumu. Turklāt no normas teksta izriet, ka tā ietver vispārēju kompensācijas pienākumu

⁵ “Ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā Konvencijā, tiek pārkāptas, ir efektīvas aizsardzības nodrošinājums valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus.”

⁶ “Ikviens šā Pakta dalībvalsts apņemas nodrošināt jebkurai personai, kuras šajā Paktā atzītās tiesības un brīvības ir pārkāptas, efektīvu aizsardzības līdzekli arī tad, ja minēto pārkāpumu izdarījušas personas, kas rīkojušās kā oficiāli pārstāvji.”

⁷ Constitution of the Republic of Lithuania, Adopted by citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992. Pieejams: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm> [aplūkots 09.03.2014.].

⁸ Lietuvas Konstitucionālās tiesas 2010. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 36/2006-8/2009-49/2009, secinājumu daļas III nodaļas 2. punkts. Pieejams: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2010/r100203.doc> [aplūkots 01.03.2014.].

⁹ Lietuvas Konstitucionālās tiesas 2010. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 36/2006-8/2009-49/2009, secinājumu daļas III nodaļas 6. punkts. Pieejams: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2010/r100203.doc> [aplūkots 01.03.2014.].

¹⁰ The Constitution of the Republic of Estonia, Passed 28.06.1992. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0000K2&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=p%F5hiseadus> [aplūkots 09.03.2014.].

neatkarīgi no subjekta, kas nodarījis kaitējumu. Taču speciāls atlīdzinājuma noregulējums ietverts Igaunijas konstitūcijas 32. pantā, kurā paredzētas tiesības prasīt kompensāciju ne tikai par īpašuma piespiedu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām, bet arī par citādu īpašuma tiesību aizskārumu. Igaunijas Augstākā tiesa atzinusi, ka kaitējums, kas nodarīts valsts dienestā esošai personai, viņu sakarā ar nepamatoti ierosinātu krimināllietu atbrīvojot no amata, apspriežams tieši konstitūcijas 32. panta kontekstā. Igaunijas Augstākā tiesa atzinusi, ka šīs normas ietvaros atlīdzinājums pienākas arī par rīcību, kas pati par sevi ir tiesiska, bet pamattiesību aizskārums bijis intensīvs un ārkārtējs.¹¹

Polijas konstitūcijas 77. pantā noteikts, ka “ikvienam ir tiesības uz kompensāciju par kaitējumu, ko pretlikumīgi ar jebkādu rīcību nodarījis valsts varas orgāns”.¹² Salīdzinājumā ar Igaunijas un Lietuvas konstitūciju šī norma nenorāda kaitējuma veidus (mantiskais un nemantiskais), taču attiecas tikai uz tādu kaitējumu, ko nodarījis valsts varas orgāns. Polijas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka šī norma paredz atbildību par kaitējumu, nevis atbildību par vainu; kaitējuma atlīdzināšanas priekšnoteikums ir nevis valsts orgāna vaina, bet gan tikai likumam neatbilstoša rīcība. Ar kaitējumu šajā normā saprotams jebkāds mantisks vai nemantisks juridiski aizsargājamo interešu pasliktinājums.¹³ Polijas Konstitucionālā tiesa atzinusi par neatbilstošu minētajam pantam normu, kura paredzēja, ka tiesu izpildītājs atlīdzina aizskartajai personai tikai tos zaudējumus, ko viņš nodarījis tieši vai aiz neuzmanības.¹⁴ Savukārt ar “likumam pretēju rīcību” Konstitūcijas 77. panta pirmajā daļā ir saprotama rīcība, kas neatbilst tiesību normās noteiktajiem pienākumiem vai aizliegumiem. Tātad Konstitūcijas izpratnē “likumam pretēja rīcība” ir šaurāks jēdziens nekā civiltiesībās pazīstamais jēdziens “prettiesiska rīcība”.¹⁵ Polijas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka Konstitūcija neparedz tiesības uz pilnīgu atlīdzinājumu; tiesības uz kompensāciju var ierobežot. Tomēr par neatbilstošu konstitūcijai tikusi atzīta Civilkodeksa norma, kura valsts atbildību par prettiesiskiem administratīviem aktiem aprobežoja tikai ar esošajiem zaudējumiem (*damnum emergens*), izslēdzot iespēju saņemt atlīdzinājumu par atrauto peļņu.¹⁶

Somijas konstitūcijas 118. panta trešajā daļā paredzēta valsts atbildība, kas attiecas uz jebkādu tiesību aizskārumu: “Ikvienam, kura tiesības ar pretlikumīgu aktu vai rīcību ir pārkāpis vai kuram zaudējumus nodarījis ierēdnis vai cita

¹¹ “[F]rom § 32 of the Constitution arises the state’s obligation to compensate for proprietary damage caused by lawful exclusion from office if the fundamental right of ownership has been infringed intensively in an extraordinary manner.” Sk.: Igaunijas Augstākās tiesas Konstitucionālās palātas 2011. gada 30. augusta sprieduma lietā Nr. 3-3-1-15-10 62. punkts. Pieejams: <http://www.riigikohus.ee/?id=1357> [aplūkots 09.03.2014.].

¹² The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997. Pieejams: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> [aplūkots 09.03.2014.].

¹³ Judgment of 3rd March 2004, K29/03 [Polijas Konstitucionālās tiesas 2004. gada 3. marta sprieduma lietā Nr. K29/03 kopsavilkums angļu valodā]. Pieejams: http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/omowienia/K_29_03_GB.pdf [aplūkots 09.03.2014.].

¹⁴ Judgment of 20th January, 2004, SK-26/03 [Polijas Konstitucionālās tiesas 2004. gada 20. janvāra sprieduma lietā Nr. SK26/03 kopsavilkums angļu valodā]. Pieejams: http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/omowienia/SK_26_03_GB.pdf [aplūkots 09.03.2014.].

¹⁵ Judgment of 4th December 2001, SK-18/00 [Polijas Konstitucionālās tiesas 2001. gada 4. decembra sprieduma lietā Nr. SK-18/00 kopsavilkums angļu valodā]. Pieejams: http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/omowienia/SK_18_00_GB.pdf [aplūkots 09.03.2014.].

¹⁶ Judgment of 23rd September, 2003, K20/02 [Polijas Konstitucionālās tiesas 2003. gada 23. septembra sprieduma lietā Nr. K20/02 kopsavilkums angļu valodā]. Pieejams: http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/omowienia/K_20_02_GB.pdf [aplūkots 09.03.2014.].

persona, kas pilda publiskos uzdevumus, ir tiesības prasīt, lai ierēdnis vai cita persona, kas pilda publiskos uzdevumus, tiek sodīta un lai publiskā institūcija, amatpersona vai cita persona, kas atbild par valsts uzdevumu izpildi, atlīdzina zaudējumus saskaņā ar likumu.”¹⁷ Kā redzams, šī norma paredz, ka tiesiskās aizsardzības līdzeklis par tiesību aizskārumu var būt arī tiesības prasīt attiecīgās amatpersonas sodīšanu.

Šveices konstitūcijā valsts atbildības princips formulēts 146. pantā: “Konfederācija atbild par kaitējumu vai zaudējumiem, ko, pildot oficiālos uzdevumus, pretlikumīgi nodarījuši tās orgāni.”¹⁸ Arī šī norma ir šaurāka par Satversmes 92. panta trešo teikumu – tā attiecas tikai uz valsts nodarītu kaitējumu.

No iepriekš norādītajiem konstitūciju tekstiem var izdarīt vismaz šādus secinājumus. Tiesības uz efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem ir iekļautas visās minētajās konstitūcijās. Taču atšķiras šo tiesību apjoms. Somijas, Šveices un Polijas konstitūcijā ietvertās normas par kompensāciju attiecas tikai uz t. s. valsts atbildību, proti, uz prettiesisku rīcību, ko veikušas valsts institūcijas. Turpretim Igaunijas, Lietuvas un arī Latvijas konstitūcijā ietvertās normas par tiesiskās aizsardzības līdzekļiem attiecas uz jebkuras personas nodarītu tiesību aizskārumu.

Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertais regulējums ir ļoti abstrakts un plašs. Igaunijas, Polijas, Somijas un Šveices konstitūcijā kā atlīdzības priekšnoteikumi lietoti termini “pretlikumīga/prettiesiska rīcība”, mantiskais, nemantiskais kaitējums. Kā redzams, tas atšķiras no Satversmē lietotā formulējuma “nepamatots tiesību aizskārums”.

Satversmes 92. pants paredz tiesības uz efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem arī tad, kad nodarīts tāds nepamatots tiesību aizskārums, kas nav radījis kaitējumu civiltiesiskā izpratnē. Satversmē lietotais jēdziens “atlīdzinājums” ir plašāks un aptver jebkādus efektīvus tiesiskās aizsardzības līdzekļus, ne tikai mantisku kompensāciju.¹⁹

Tādējādi Satversmes 92. panta trešais teikums kā vispārēja tiesību aizsardzības līdzekļus garantējoša norma visvairāk līdzinās tieši Konvencijas 13. pantam un Pakta 2. panta trešā punkta “a” apakšpunktā paredzētajām tiesībām,²⁰ ievērojot būtisku atšķirību – Satversmes 92. panta trešais teikums attiecas uz jebkuru tiesību aizskārumu – gan uz personas subjektīvajām publiskajām tiesībām, gan uz subjektīvajām privātajām tiesībām neatkarīgi no tā, vai tiek aizskartas Satversmē vai citā tiesību normā paredzētās tiesības.

¹⁷ The Constitution of Finland, 11 June 1999. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaanokset/1999/en19990731.pdf> [aplūkots 09.03.2014.].

¹⁸ Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999. Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/index.html> [aplūkots 09.03.2014.].

¹⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 150. lpp.

²⁰ To atzinusi arī Satversmes tiesa. Sk.: Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2. panta un Ministru kabineta 1998. gada 31. augusta noteikumu Nr. 327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103, secinājumu daļas 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2001, 7. decembris, Nr. 178 (2565).

Pamatots un nepamatots tiesību aizskārums

Satversmes 92. panta trešais teikums paredz (prezumē), ka tiesību aizskārums var būt arī pamatots. Tas ir loģiski, jo, kā zināms, Satversmē noteiktās pamattiesības var aizskart, un tā ir bieži izplatīta, tiesiska parādība. Pamatots Satversmē noteikto pamattiesību aizskārums ir tāds, kurš ir noteikts ar likumu vai uz likuma pamata, kuram ir leģitīms mērķis un kurš ir samērīgs. Tāpat ir vispārzināms, ka Satversmē noteiktās pamattiesības var aizskart gan tiesību norma, gan tiesību piemērošanas akts vai rīcība. Ja attiecīgais pamattiesību aizskārums ir pieļaujams, tas ir, atbilstošs Satversmei, tad tas ir pamatots un atbildzība par šādu tiesību aizskārumu nepienākas; personai tiesību aizskārums ir jāpacieš.

Satversmes 92. panta trešajā teikumā lietotais jēdziens “nepamatots tiesību aizskārums” labi iederas pamattiesību terminoloģijā, kurā tiek nošķirts pamattiesību aizskārums no pamattiesību pārkāpuma.²¹ Pamatots pamattiesību aizskārums ir tāds, kas nerada pamattiesību pārkāpumu. Savukārt nepamatots tiesību aizskārums ir tāds, kas rada pamattiesību pārkāpumu.

Tomēr tiesību aizskārums var būt ne tikai Satversmē noteikto pamattiesību aizskārums, bet arī “vienkāršs” likumā vai citā normatīvā aktā paredzēto subjektīvo tiesību aizskārums. Šādā gadījumā jēdziens “tiesību aizskārums” ikdienā tiek lietots kā sinonīms jēdzienam “prettiesiska rīcība”. Šādā nozīmē tiesību aizskārums nevar vienlaikus būt prettiesisks, bet pamatots. Tādējādi varētu secināt, ka jēdziens “pamatots tiesību aizskārums” satur iekšēju pretrunu. Tomēr šāds secinājums neatbilstu principam, ka Satversmē nav pretrunīgu jēdzienu vai lieku frāžu. Tādēļ par neveiksmīgu uzskatāms arī formulējums, kas lietots Satversmes 92. panta komentārā: “Tiesību aizskārumu rada personas prettiesiska uzvedība.”²² Tas principā ir pareizi un loģiski, tāpat kā vispārējais princips, ka tas, kas rīkojas savu tiesību ietvaros, nevar aizskart cita tiesības.²³ Taču minētajā citātā izteikto apgalvojumu attiecinot uz Satversmes 92. panta trešo teikumu, tajā lietotais vārds “nepamatots” kļūtu bezjēdzīgs. Ir acīmredzams, ka priekšnoteikums saņemt atbildzinājumu ir nevis jebkurš tiesību aizskārums, bet tikai nepamatots tiesību aizskārums.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Satversmes 92. panta trešajā teikumā lietoto jēdzienu “tiesību aizskārums” vajadzētu saprast augstā abstrakcijas pakāpē kā jebkādu personas tiesību vai likumisko interešu samazinājumu vai traucējumu. Tiesību aizskārums nav jebkura personai nepatīkama, nelabvēlīga rīcība; nepieciešams konstatēt, ka tiek samazinātas vai traucētas ar tiesību normām vispārēji aizsargātas intereses (piemēram, tiesības prasīt tiesību normas izpildi, arī tiesības saņemt likumā paredzētu labumu, tiesības paļauties uz nodibinātu tiesisko attiecību stabilitāti u. tml.). Pamatots tiesību aizskārums ir tāds, kuram ir satversmīgs (no tiesību sistēmas izrietošs) attaisnojums. Šādu attaisnojumu paredzēšana visupirms ir likumdevēja uzdevums. Piemēram, Satversmes izpratnē par tiesību aizskārumu ir uzskatāms kaitējums, ko A nodarījis B mantai. Savukārt tas, vai B nodarītais tiesību aizskārums ir pamatots vai nepamatots, ir atkarīgs no likumdevēja pieņemtajām normām. Ja likumdevējs ir paredzējis A rīcības attaisnojumu (piemēram,

²¹ Sk.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 769. lpp.

²² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 151. lpp.

²³ Sk., piemēram, Civillikuma 1636. pantu (“Tiesību aizskārums nav, ja kāds tikai izlieto sev piederošu tiesību...”), kurā šis princips ietverts.

kaitējums nodarīts nepieciešamās aizstāvēšanās vai galējās nepieciešamības apstākļos), tad B nodarītais tiesību aizskārums ir pamatots. Tiesību aizskārums ir nepamatots tad, ja no tiesību sistēmas neizriet tiesību aizskāruma attaisnojums.

Tomēr likumdevēja rīcības brīvība, nosakot, kas ir pamatots un kas nepamatots tiesību aizskārums, ir ierobežota. Tādēļ ir iespējams strīds par to, vai likumā paredzētais attaisnojums, kas izslēdz tiesību aizskāruma "nepamatotību" vai tiesību aizskārumu kā tādu, atbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam. Piemēram, ir iespējams vērtēt, vai Satversmes 92. panta trešajam teikumam atbilstu šāda hipotētiska tiesību norma: "Par tiesību aizskārumu nav uzskatāms kaitējums, kas nodarīts galējās nepieciešamības vai nepieciešamās aizstāvēšanās situācijā."

Vai mantisks atlīdzinājums nepamatotu tiesību aizskārumu var padarīt par pamatotu?

Latvijā vairākos normatīvajos aktos par tiesību aizskārumu paredzēts mantisks atlīdzinājums. Taču tikai daļā no šiem gadījumiem nepieciešamība paredzēt likumā atlīdzinājumu izriet no Satversmes 92. panta trešā teikuma. Vairākos gadījumos mantiskais atlīdzinājums izriet nevis no fakta, ka noticis nepamatots tiesību aizskārums, bet gan no fakta, ka nepieciešams nodrošināt pamatota tiesību aizskāruma samērīgumu.

Diezgan uzskatāmi šī problēma redzama, aplūkojot Satversmes 105. panta trešo teikumu. Tajā rakstīts: "Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību." Taisnīgā atlīdzība šajā Satversmes normā paredzēta nevis tādēļ, ka īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām būtu nepamatots tiesību aizskārums (īpašuma tiesību pārkāpums), bet gan tādēļ, lai nodrošinātu šī ierobežojuma atbilstību samērīguma principam.

Līdzīga situācija ir tad, kad īpašuma tiesības tiek ierobežotas, nosakot saimnieciskās darbības ierobežojumus. Piemēram, mežā dzīvo īpaši aizsargājams dzīvnieks, un tādēļ aizliegta koku ciršana. Šādā gadījumā likums "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās"²⁴ paredz īpašnieka tiesības prasīt kompensāciju. Šāda veida kompensācija tiek noteikta nevis tādēļ, ka aizliegums cirst mežu būtu Satversmei neatbilstošs īpašuma tiesību ierobežojums, bet gan tādēļ, lai nodrošinātu īpašuma tiesību ierobežojuma samērīgumu.

Satversmes tiesa vairākkārt ir atzinusi, ka likumu grozīšana nepārkāpj tiesiskās paļāvības principu, ja vien tiek paredzēts saprātīgs līdzsvars jeb saudzējoša pāreja, ko var nodrošināt ar pārejas termiņu vai kompensāciju.²⁵ Arī šajā gadījumā kompensācija tiek paredzēta kā samērīgumu nodrošinošs elements, nevis tādēļ, ka likuma grozīšana pārkāptu tiesiskās paļāvības principu. Līdzīgi arī Administratīvā

²⁴ Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2013, 17. aprīlis, Nr. 74 (4880).

²⁵ Sk., piem.: Par likuma "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās" 12. panta pirmās daļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta spriedums lietā Nr. 2002-12-01, secinājumu daļas 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2003, 26. marts, Nr. 47 (2812); Par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu 12. punkta, ciktāl tas attiecas uz līgumiem, kas noslēgti, nepiemērojot normatīvos aktus par publisko iepirkumu vai neatbilstoši normatīvajiem aktiem par publisko iepirkumu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 6. decembra spriedums lietā Nr. 2012-01-01. Latvijas Vēstnesis, 2012, 11. decembris, Nr. 94 (4797).

procesa likumā paredzētas tiesības saņemt atlīdzinājumu, ja ar tiesisku administratīvu aktu tiek atcelts iepriekš izdots, tiesisko paļāvību radījis administratīvs akts.²⁶

Taču jāuzsver, ka mantisks atlīdzinājums kā samērīgumu nodrošinošs elements iespējams tikai atsevišķos gadījumos. Vairumā gadījumu mantisks atlīdzinājums nevar ietekmēt faktu, ka noticis nepamatots tiesību aizskārums. Piemēram, likums "Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu"²⁷ nosaka atlīdzību par vairākiem nepamatotiem tiesību aizskārumiem. Atlīdzinājums tiesas nelikumīgu rīcību nevar padarīt par pamatotu tiesību aizskārumu Satversmes 92. panta trešā teikuma izpratnē.

Lai noteiktu, vai mantisks atlīdzinājums ir samērīguma elements vai atlīdzinājums par nepamatotu tiesību aizskārumu, jānoskaidro, vai attiecīgajam aizskārumam ir leģitīms mērķis. Ja aizskārumam ir leģitīms mērķis, tad arī mantisks atlīdzinājums var būt instruments, lai nodrošinātu aizskāruma samērīgumu. Ja aizskārumam nav leģitīma mērķa, tad mantiskais atlīdzinājums apspriežams tikai Satversmes 92. panta trešā teikuma kontekstā.

Šai nošķiršanai ir ne tikai teorētiska, bet arī praktiska nozīme. Ja Satversmē noteiktās pamattiesības ir pārkāptas tādēļ, ka nav nodrošināta aizskāruma samērīgumu nodrošinoša mantiska kompensācija, tad vienlaikus konstatējams gan attiecīgās pamattiesības pārkāpums (piemēram, īpašuma tiesību pārkāpums), gan Satversmes 92. panta trešā teikuma pārkāpums. Satversmes tiesas procesā, visticamāk, Satversmes 92. panta trešā teikuma pārkāpums atsevišķi netiks konstatēts, jo pamats normu atzīt par spēkā neesošu jau būs konstatējums, ka noticis nesamērīgs attiecīgās pamattiesības aizskārums. Līdzīgi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa nereti aprobežojas ar konstatējumu, ka pārkāptas Konvencijā paredzētas tiesības, piemēram, uz privāto dzīvi vai taisnīgu tiesu, atsevišķi nevērtējot, vai pārkāpts arī Konvencijas 13. pants.²⁸ Taču Satversmes 92. panta trešā teikuma pārkāpumu ir svarīgi konstatēt administratīvā vai civilprocesa ietvaros (atkarībā no tiesību akta, ar kuru aizskartas pamattiesības), lai prasītu mantisku atlīdzinājumu.

Kopsavilkums

Satversmes 92. panta trešais teikums salīdzinājumā ar citu valstu konstitūcijām ir formulēts augstākā abstrakcijas pakāpē. Tajā ietvertais saturs līdzinās Konvencijas 13. pantam un Pakta 2. panta trešajai daļai, taču ir plašāks, jo attiecas uz jebkādu (ne tikai Satversmē noteikto) tiesību aizskārumu.

Satversmē lietotais jēdziens "nepamatots tiesību aizskārums" ir autonomš, "Satversmes līmeņa" jēdziens, kurš nesakrīt ar citās tiesību nozarēs lietotajiem jēdzieniem "neatļauta darbība", "prettiesiska rīcība" u. tml.

Satversmē lietotais jēdziens "tiesību aizskārums" nozīmē jebkādu personas tiesību vai likumisko interešu samazinājumu vai traucējumu. Savukārt nepamatots tiesību aizskārums ir tāds, kuram nav no tiesību sistēmas izrietoša attaisnojuma.

Ja pamattiesību aizskārumam ir leģitīms mērķis, tad tiesību normās noteiktais mantiskais atlīdzinājums tiek paredzēts, lai nodrošinātu pamattiesību aizskāruma samērīgumu, nevis kā atlīdzinājums par nepamatotu tiesību aizskārumu.

²⁶ Sk.: Administratīvā procesa likuma 85. panta trešā daļa, 86. panta otrās daļas 3. punkts.

²⁷ Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 16. jūnijs, Nr. 176/178 (1237/1239).

²⁸ Sk.: Reid K. A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights. 4th Edition. London: Sweet & Maxwell, 2011, p. 716.

VALSTS ATBILDĪBA PAR TIESU NODARĪTAJIEM ZAUDĒJUMIEM EIROPAS SAVIENĪBAS PRASĪBU PERSPEKTĪVĀ

STATE LIABILITY FOR DAMAGES CAUSED BY COURT ACTION IN PERSPECTIVE OF REQUIREMENTS OF THE EUROPEAN UNION

Kristīne Kore-Pērkone, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras doktorante

Summary

In the article the author marks legal bases and conception of the state liability for judicial wrongs in perspective of the requirements of the European Union. It is concluded that the case law of the European Court of Justice requires an implementation of state liability for judicial wrongs in national legal order. Author concludes that substantive Latvian legal norms are compatible with standard of state liability set out by the European Court of Justice. However, national procedural rules and the institutional model for adjudicating this type of cases are not sufficiently effective.

Atslēgvārdi: valsts atbildība, tiesas nodarīto zaudējumu atlīdzināšana.

Keywords: state liability, courts, compensation of damages for judicial wrongs.

Mūsdienu Eiropas tipa demokrātiskajā valsts iekārtā netiek apšaubīta tēze, ka visiem publisko tiesību subjektiem jādarbojas likuma ietvaros un ir pienākums pakļauties tiesību virsvadības un tiesiskuma principiem. Arī Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta trešais teikums, no kura izriet vispārīgs tiesisks pamats valsts atbildībai (tostarp publisko tiesību jomā), paredz personai tiesības uz atlīdzinājumu neatkarīgi no tā, kura valsts orgāna prettiesiskas rīcības dēļ kaitējums radies. Tādējādi tas ietver arī valsts atbildību gadījumos, kad indivīda tiesību vai tiesisko interešu aizskārums radies tiesu varas rīcības rezultātā.

Šis valsts atbildības aspekts kļūst arvien aktuālāks no starptautisko saistību viedokļa. Tam pamatā citstarp ir Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) judikatūrā pēdējos gados izkristalizējušās atziņas, kuras norāda uz reformu nepieciešamību nacionālā līmenī, nodrošinot personai kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību arī gadījumā, ja tās tiesību aizskārums radies nacionālās tiesas rīcības dēļ.

Latvijā līdz šim nav bijuši padziļināti pētījumi¹ un publikācijas, kuros būtu analizēta minētā EST judikatūra. Līdz ar to šī raksta mērķis ir pievērsties valsts

¹ Valsts atbildību par tiesu nodarītajiem zaudējumiem Eiropas Savienības prasību perspektīvā šī raksta autore citstarp ir analizējusi pētījumā “Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektivizēšanas priekšlikumi” (474.–505. lpp.). Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27920.html> [aplūkots 12.03.2014.].

atbildības par tiesu nodarītajiem zaudējumiem aspekta izpētei un analīzei, izejot no ES prasību perspektīvas. Tāpat šī raksta mērķis ir īsi apskatīt atsevišķus problēmjautājumus, kuri izriet no minētās EST judikatūras. Vienlaikus rakstā tiks īsi analizēts jautājums arī par to, vai nacionālais materiāltiesiskais un procesuālais regulējums ir atzīstams par tādu, kas ir saskanīgs un atbilstošs EST judikatūrā noteiktajām prasībām.

1. Valsts atbildības principa izpratne un tvērums Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā

Ņemot vērā nepieciešamību aizsargāt tās indivīda tiesības, kuras garantē ES līgums, EST lietā *Francovich* tiesa atzina, ka ES tiesībām ir raksturīgs valsts atbildības princips par privātpersonām nodarīto kaitējumu tādu ES tiesību pārkāpumu rezultātā, par ko ir vainojama šī valsts.² Tālāka valsts atbildības principa pilnveidošana un paplašināšana EST judikatūrā notika līdz ar spriedumu apvienotajās lietās *Brasserie du Pecheur and Factortame*, kurā tiesa nonāca pie secinājuma, ka valsts ir atbildīga par jebkura tās orgāna nodarīto personas tiesību aizskārumu.³ Vienlaikus tiesa šajā lietā izvirzīja trīs priekšnosacījumus, kuriem iestājoties var tikt atzīts ES tiesību pārkāpums un dalībvalstij iestājas kaitējuma atlīdzināšanas pienākums. Pirmkārt, pārkāptās normas mērķim ir jābūt tādam, kas piešķir tiesības privātpersonai; otrkārt, pārkāpumam ir jābūt pietiekami būtiskam (angļu val. – *sufficiently serious*); treškārt, jāpastāv tiešai cēloņsakarībai starp valstij uzliktā pienākuma pārkāpumu un cietušai personai nodarīto kaitējumu. Proti, ir jāpārbauda, vai kaitējums pietiekami tieši izriet no ES tiesību pārkāpuma.⁴

Turklāt saistībā ar otro atbildības priekšnoteikumu EST norādīja, ka pamats tam, lai atzītu ES tiesību pārkāpumu par pietiekami būtisku, ir apstākļi, ka dalībvalsts ir acīmredzami un būtiski pārkāpusi tai piešķirtās rīcības brīvības robežas.⁵ Savukārt, lai konstatētu šādu būtisku rīcības brīvības robežu pārkāpumu, jāņem vērā pārkāptās tiesību normas precizitāte un skaidrība; tas, vai pārkāpums izdarīts ar nodomu vai netieši; vai pieļautā kļūda ir attaisnojama vai neattaisnojama; ar ES tiesību normu nacionālajām institūcijām piešķirtā rīcības brīvība; fakts, vai ES institūciju pausta vai realizētā nostāja vai pozīcija varētu būt veicinājusi dalībvalsts institūciju nolaidību; nacionālā prakse vai noteikumi, kuri pieņemti vai realizēti pretēji ES tiesībām.⁶

Kopš EST savā judikatūrā atzina valsts atbildības principa nozīmi ES tiesību efektīvas piemērošanas nodrošināšanā, tā tvērumā ietverot izpildvaru un

² Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1991. gada 19. novembra spriedums apvienotajās lietās C-6/90 un C-9/90 *Francovich v. Italian Republic and Bonifaci and Others v. Italian Republic*, ECR, p. I-5415, para. 35.

³ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1995. gada 5. marta spriedums apvienotajās lietās C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v. Federal Republic of Germany and The Queen v. Factortame Ltd*, ECR, p. I-1145, para. 32.

⁴ EST judikatūra saistībā ar prasībām par zaudējumu atlīdzību, ka dalībvalstis pārkāpj ES tiesības. Pieejams: http://ec.europa.eu/eu_law/infringements/pdf/jur_09_30385_lv.pdf [aplūkots 14.02.2014.].

⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1995. gada 5. marta spriedums apvienotajās lietās C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v. Federal Republic of Germany and The Queen v. Factortame Ltd*, ECR, p. I-1150, para. 55.

⁶ *Ibid.*, para. 56; sk. arī: Van Daam C. *European Tort Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 560.

likumdevēja varu, viens no pretrunīgākajiem jautājumiem bija saistīts ar to, vai valsts atbildības principa tvērumā varētu ietilpt arī pārkāpumi, kuri izriet no nacionālo tiesu rīcības.⁷ Šis jautājums EST bija jārisina lietā *Kobler*, vērtējot to, vai valstij ir pienākums nodrošināt personai kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli arī tādā gadījumā, ja ES tiesību pārkāpuma un personas tiesību aizskāruma pamatā ir nacionālās pēdējās instances tiesas bezdarbība, tai neizpildot ES līguma 267. pantā (bijušā EKL 234. panta trešā daļa) noteikto pienākumu vērsties EST ar prejudiciālo jautājumu.⁸

EST uz minēto jautājumu atbildēja apstiprinoši. Tiesa norādīja, ka nacionālā augstākās instances tiesa pēc definīcijas ir pēdējā institūcija, kurā indivīds var aizsargāt savas tiesības, kuras tam piešķir ES tiesības. Tā kā šis tiesību pārkāpums, kas nodarīts ar pēdējās instances tiesas nolēmumu, nevar tikt labots, indivīdam nevar tikt atņemta iespēja prasīt no valsts atbildību, ar mērķi aizsargāt savas tiesības.⁹ Vienlaikus, apsverot jautājumu par šāda tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanas juridisko pamatu, EST atzina, ka tiesu funkciju specifiskā daba un leģitīmā tiesiskās noteiktības prasība attaisno augstāka atbildības standarta piemērošanu. Ņemot vērā minēto, EST, apstiprinot to pašu priekšnoteikumu izpildīšanās nepieciešamību, kuri konstatējami, lai atzītu dalībvalsts atbildību gadījumos, kad ES tiesību pārkāpumu pieļāvis likumdevējs vai izpildvara, kā kaitējuma atlīdzināšanas priekšnoteikumu noteica augstāku atbildības standartu – “acīmredzamu” tiesas pieļauto ES tiesiskā regulējuma pārkāpumu.¹⁰ Savukārt to kritēriju vidū, kuri izmantojami “acīmredzama” ES tiesiskā regulējuma pārkāpuma atzīšanai, EST papildus tiem kritērijiem, kuri izklāstīt lietā *Brasserie du Pecheur and Factortame*, izvirzīja jaunu priekšnoteikumu – pēdējās instances tiesas pienākuma vērsties ar prejudiciālo jautājumu EST nolēmuma saņemšanai neizpilde.¹¹

Kobler lietā izdarītie secinājumi tika vēlreiz apstiprināti arī *Traghetti* lietā. Turklāt šajā lietā EST paplašināja valsts atbildības principa tvērumu vēl vairāk. Tiesa atzina, ka valsts atbildībai ir jāiestājas arī tādos gadījumos, kad ES tiesību pārkāpuma cēlonis ir tiesas pieļauta kļūda ES tiesību normu interpretācijā, lietas faktisko apstākļu vai pierādījumu izvērtējumā konkrētajā lietā.¹² EST uzsvēra, ka, tieši veicot savu tiesību piemērotājas funkciju, tiesa var pieļaut ES tiesību pārkāpumus, kuri var novest pie personas tiesību aizskāruma. Kaitējuma atlīdzināšanas prasījuma nepieļaujamība šādos gadījumos padarītu praktiski nenozīmīgu valsts atbildību par tiesu pieļautajām kļūdām.¹³ Attiecīgi nav pieļaujams tāds nacionālais normatīvais regulējums, kas ierobežo valsts atbildību iepriekš minētajos gadījumos vai paredz, ka valsts atbildība var iestāties tikai tādā gadījumā, kad tiesa pieļāvusi nopietnu pārkāpumu (angļu val. – *serious misconduct*) vai pārkāpumu

⁷ Sīkāk sk.: Anagnostaras G. The Principle of State Liability for Judicial Breaches: The Impact of European Community Law. *European Public Law*, Vol. 7, 2001; Toner H. Thinking the Unthinkable? State Liability for Judicial Acts After *Factortame III*. *Yearbook of European Law*, Vol. 17, 1997.

⁸ Eiropas Savienības (bij. Kopienas) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, ECR, p. I-10310-10311, paras. 50-53.

⁹ *Ibid.*, paras. 32-34.

¹⁰ *Ibid.*, paras. 50-53.

¹¹ EST judikatūra saistībā ar prasībām par zaudējumu atlīdzību, ka dalībvalstis pārkāpj ES tiesības. Pieejams: http://ec.europa.eu/eu_law/infringements/pdf/jur_09_30385_lv.pdf [aplūkots 04.09.2013.].

¹² Eiropas Savienības (bij. Kopienas) Tiesas 2006. gada 13. jūnija spriedums lietā C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo SpA v. Repubblica Italiana*, ECR, p. I-5218, para. 36.

¹³ *Ibid.*, para. 35.

izdarījusi ar nodomu.¹⁴ Šāds valsts atbildības standarts uzskatāms par daudz augstāku nekā EST noteiktais, t. i., “acīmredzamā” pārkāpuma standarts tādējādi nav pieļaujams.¹⁵

Kopumā secināms, ka EST *Kobler* un *Traghetti* lietās izdarītie secinājumi ir loģisks turpinājums iepriekšējās lietās atzītajiem secinājumiem. Jāņem vērā, ka ES tiesību normas uzliek visām nacionālajām institūcijām (izpildvarai, likumdevējam un tiesu varai) vienādu pienākumu ievērot ES tiesības. Attiecīgi valstij nav pamata pieņemt, ka EST varētu labvēlīgāk vērtēt valsts rīcību gadījumā, kad tā, pārkāpjot ES tiesības, rīkojusies tiesu varas jomā.¹⁶ Turklāt pamatots ir tiesas secinājums, ka nacionālais regulējums nevar būt tāds, kas paredz daudz augstāku atbildības standartu par EST noteikto. Pretējā gadījumā netiktu nodrošināta tiesību virsvadības un ES tiesību efektivitātes principa ievērošana, ko garantē un aizsargā valsts atbildības princips.¹⁷

2. Atsevišķu problēmjaudājumu apskats

Valsts atbildības principa īstenošana ir jānodrošina dalībvalstu nacionālajai tiesību sistēmai tās procesuālo normu ietvaros. Attiecīgi iepriekš apskatītā EST judikatūra, kurā paplašināts valsts atbildības principa tvērums, vienlaikus ir radījusi arī virkni procesuāla, kā arī materiāltiesiska rakstura jautājumu. Ņemot vērā šī raksta ierobežoto apjomu, tālāk tiks īsi apskatīti divi, autores ieskatā, nacionālajā kontekstā aktuālākie un vismazāk apskatītie problēmjaudājumi.

2.1. “Acīmredzama” pārkāpuma izpratne

EST, konkretizējot “acīmredzama” tiesas pieļautā pārkāpuma izpratni, ir devusi tikai vispārīga rakstura norādes. Tiesa ir norādījusi, ka, apsverot to, vai tiesa ir pieļāvusi acīmredzamu ES tiesību normu pārkāpumu, nepieciešams izvērtēt atsevišķus apstākļus, kuri raksturo konkrēto gadījumu. Šie apstākļi ir: “pārkāptās tiesību normas precizitāte un skaidrība, tas, vai pārkāpums izdarīts ar nodomu, vai pieļautā kļūda ir attaisnojama vai neattaisnojama, kā arī ES institūciju paustais viedoklis un pienākuma vērsties EST prejudiciālā nolēmuma saņemšanai neizpilde”.¹⁸ Minētie apstākļi ir formāli identiski tiem, uz kuriem tiesa norādīja lietā *Brasserie du Pêcheur SA and Factortame*. Taču, piešķirot šiem apstākļiem saturisko dimensiju kontekstā ar dalībvalstu tiesu pieļautajiem ES tiesību pārkāpumiem, ir jāņem vērā, ka EST līdz šim savā judikatūrā minētos apstākļus saturiski ir konkretizējusi tikai saistībā ar likumdevēja un izpildvaras orgānu rīcības tiesiskuma izvērtējumu.

¹⁴ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2006. gada 13. jūnija spriedums lietā C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo SpA v. Repubblica Italiana*, ECR, p. I-5221, para. 46.

¹⁵ *Ibid.*, p. I-5220, para. 44.

¹⁶ Anagnostaras G. *The Principle of State Liability for Judicial Breaches: The Impact of European Community Law*. *European Public Law*, Vol. 7, 2001, p. 294.

¹⁷ Sk. līdzīgi: Toner H. *Thinking the Unthinkable? State Liability for Judicial Acts After Factortame III*. *Yearbook of European Law*, Vol. 17, 1997, p. 176; Anagnostaras G. *The Principle of State Liability for Judicial Breaches: The Impact of European Community Law*. *European Public Law*, Vol. 7, 2001, p. 290; Hofstotter B. *Non-compliance of National Courts. Remedies in European Community Law and Beyond*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005, p. 98-104.

¹⁸ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, ECR, p. I-10311, para. 55.

Piemērojot šos apstākļus situācijā, kad kļūdu ES tiesību piemērošanā ir pieļāvusi nacionālā tiesa, jāņem vērā tiesu varai piešķirtā salīdzinoši plašā kompetence tai uzticēto funkciju izpildē. Vienlaikus jāievēro tas, ka vismaz ES tiesību normu piemērošanā šī plašā tiesu kompetence ir ierobežota ar tiesām uzlikto pienākumu vērsties EST prejudiciālā nolēmuma saņemšanai.¹⁹

Tā no līdzšinējās EST judikatūras izriet, ka tiesa **pārkāptās tiesību normas precizitāti un skaidrību** kā valsts atbildības priekšnoteikumu ir vienmēr apskatījusi kopsakarā ar rīcības brīvības kritēriju.²⁰ Gadījumā, ja pārkāptā ES tiesību norma ir skaidra un dalībvalstij piešķirtā rīcības brīvība ir ierobežota, šādas normas pārkāpums pats par sevi netiek atzīts par pietiekami būtisku pārkāpumu.²¹

Var piekrist viedoklim, ka šī priekšnoteikuma saturisko interpretāciju būtu iespējams attiecināt arī uz tiem gadījumiem, kad ES tiesību pārkāpumu pieļāvusi dalībvalsts tiesa.²² Valsts atbildībai ir jāiestājas gadījumā, ja nacionālā tiesa pieļauj pārkāpumu, nepareizi piemērojot skaidras ES tiesību normas.²³ Tāpat pārkāpums būtu konstatējams gadījumā, kad nacionālā tiesa neievēro skaidru un konsekventu EST judikatūru.²⁴ Uz to, ka šāds pārkāpums ir atzīstams par acīmredzamu, ir norādījusi arī pati EST *Kobler* lietā.²⁵ Turklāt šādā gadījumā nevajadzētu būt izšķirošai nozīmei tam, vai tiesa kļūdu pieļāvusi tieši, ignorējot šādu judikatūru, vai kļūda pamatojas ES tiesību nepārzināšanā. Visos šajos gadījumos normai ir tik skaidrs saturs, kas samazina nacionālās tiesas rīcību šīs normas interpretācijā līdz minimumam. Attiecīgi šādas tiesību normas nepareiza piemērošana nevarētu tikt atzīta par attaisnojamu.

Tikai tad, ja ES tiesību norma ir atzīstama par neskaidru, EST vērtē to, vai **dalībvalsts pieļautā kļūda ir attaisnojama vai nav attaisnojama**.²⁶ EST ir atzinusi likumdevēja un izpildvaras orgānu kļūdas par attaisnojāmām tajos gadījumos, kad piemērojamā ES tiesību norma ir bijusi neskaidra un konkrētajā jautājumā nav bijusi skaidra EST judikatūra.²⁷ Taču saistībā ar nacionālo tiesu rīcības tiesiskuma izvērtējumu jāņem vērā, ka EST tieši ir norādījusi, ka atsevišķs pamats acīmredzama pārkāpuma atzīšanai ir **pienākuma vērsties EST prejudiciālā nolēmuma saņemšanai** neizpilde.²⁸ Attiecīgi gadījumā, kad pēdējās instances tiesa saskaras ar

¹⁹ State liability for judicial breaches of European Community law. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/Themis/Civil/Paper3_en.asp [aplūkots 12.02.2014.].

²⁰ Sk., piemēram: Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2001. gada 28. jūnija spriedums lietā C-118/00 *Larsy v. Institut national d'assurances sociales pour travailleurs indépendants*, ECR, p. I-5099-5103, paras. 38-55; Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2008. gada 16. oktobra spriedums lietā C-452/06 *Synthon v. Licensing Authority of the Department of Health*, ECR, paras. 41-46.

²¹ Sk. arī: State liability for judicial breaches of European Community law. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/Themis/Civil/Paper3_en.asp [aplūkots 12.02.2014.].

²² *Ibid.*

²³ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas ģenerālvokāta Filipa Ležē 2003. gada 8. aprīļa secinājumi lietā C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, ECR, p. I-10280, para. 140; sk. arī: *Anagnostaras G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches*. *European Law Review*, 31 (1), 2006, p. 744.

²⁴ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas ģenerālvokāta Filipa Ležē 2003. gada 8. aprīļa secinājumi lietā C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, ECR, p. I-10280, para. 141.

²⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, ECR, p. I-10312, para. 56.

²⁶ *Vaitkevičiūte A. Member states liability in damages for the breach of European Union law – legal basis and conditions for liability*. *Jurisprudence*, 2011, 18 (1), p. 59-60.

²⁷ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 1996. gada 26. marta spriedums lietā C-392/93 *The Queen and H. M. Treasury, ex parte: British Telecommunications*, ECR, p. I-1669, paras. 43-46.

²⁸ Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, ECR, I-10311, para. 55.

neskaidrām un nenoteiktām tiesību normām jomā, kurā nav skaidras EST judikatūras, tiesai ir pienākums izmantot prejudiciālā nolēmuma procedūru. Līdz ar to atbildei par tiesas pieļautā pārkāpuma attaisnojamību vajadzētu būt atkarīgai no tā, kādu apsvērumu dēļ tā nav izpildījusi tai uzlikto pienākumu.²⁹ Ja tiesas rīcības pamatā ir ES prasību ignorēšana, šis pārkāpums būtu atzīstams par tīšu un tam vajadzētu būt pietiekamam, lai pārkāpumu atzītu par acīmredzamu.³⁰ Savukārt detalizētāk būtu izsverami tie gadījumi, kad nacionālā tiesa, nevēršoties EST ar prejudiciālo jautājumu, ir balstījusies uz *CILFIT* lietā atzīto *acte clair* doktrīnu.³¹ Proti, ja tiesa uzskata, ka piemērojamā ES tiesību norma ir pietiekami skaidra, vai EST judikatūra, kas izteikta citā lietā, ir piemērojama arī konkrētajā gadījumā, tad šādos apstākļos tiesas pieļautā kļūda balstās uz nepareizu interpretāciju, kas savukārt novedusi pie prettiesiska nolēmuma. Šādu kļūdu varētu atzīt par būtisku, ja ir iespējams konstatēt, ka nacionālā tiesa bija tādā situācijā, ka tai vajadzēja zināt, ka tai pastāv pienākums vērsties EST ar prejudiciālo jautājumu.³² Pretējā gadījumā šāds pārkāpums nebūtu uzskatāms par tādu, kas varētu novest pie valsts atbildības. Šeit jāņem vērā, ka pati EST savā judikatūrā ir pieļāvusi kļūdas, turklāt bieži vien arī spriedumos izteiktā argumentācija nav nepārprotama vai pietiekami skaidra.³³ Līdz ar to šādā gadījumā vainot nacionālo augstāko tiesu, ka tā nepareizi piemērojusi ES tiesības, nebūtu pamatoti. Pārkāpumam tāpat būtu jābūt attaisnojamam, ja nacionālā tiesa pieļāvusi kļūdu, nepareizi izprotot neskaidru EST spriedumu.³⁴ Līdzīgi *Kobler* lietā EST atzina, ka Austrijas Augstākās tiesas kļūda, nepareizi interpretējot neskaidru EST spriedumu citā lietā, kas savukārt noveda pie tā, ka nacionālā tiesa nevērsās EST pēc prejudiciālā nolēmuma, nav atzīstama par tik būtisku, lai atzītu Austrijas valsts atbildību.³⁵ Tādējādi varētu pieņemt, ka atbildība iestātos tikai tajos gadījumos, kad tiesa bez pamata un attaisnojuma nav izpildījusi savu pienākumu izmantot prejudiciālā nolēmuma procedūru, kā rezultātā pieņēmusi nolēmumu, kas ir pretējs ES tiesībām.³⁶

Tādējādi, izvērtējot to, vai tiesa ir pieļāvusi acīmredzamu ES tiesību pārkāpumu, primāri ir jāņem vērā pārkāptās tiesību normas precizitāte un skaidrība. Valsts atbildībai būtu jāiestājas gadījumā, ja tiesa pieļāvusi pārkāpumu, nepareizi piemērojot skaidras ES tiesību normas vai skaidru un konsekventu EST judikatūru. Tāpat valsts atbildībai būtu jāiestājas, ja nacionālā pēdējās instances tiesa bez attaisnojama pamata neizpilda savu pienākumu vērsties pēc EST prejudiciālā nolēmuma saņemšanas, rezultātā pieņemot nolēmumu, kas ir pretējs ES tiesību normām.

²⁹ Anagnostaras G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches. *European Law Review*, 31 (1), 2006, p. 744-745.

³⁰ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas ģenerālvokāta Filipa Ležē 2003. gada 8. aprīļa secinājumi lietā C-224/01 Gerhard Kobler v. Austria, ECR, p. I-10281, para. 144.

³¹ Anagnostaras G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches. *European Law Review*, 3 (1), 2006, p. 745.

³² Ibid.

³³ Uz šo apsvērumu norādījis arī Wattel P. J. Kobler, Cilfit and Welthgrove: we can't go on meeting like this. *Common Market Law Review*, Vol. 41, 2004, p. 179.

³⁴ Anagnostaras G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches. *European Law Review*, 31 (1), 2006, p. 744.

³⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 Gerhard Kobler v. Austria.

³⁶ Davis W. R. Liability in damages for a breach of Community law: some reflections on the question of who to sue and the concept of "The State". *European Law Review*, 31, 2006, p. 75.

2.2. Nacionālo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas nepieciešamība

EST judikatūra vienlaikus ir aktualizējusi arī jautājumu par to, vai nacionālā līmenī dalībvalstīm ir nepieciešams nodrošināt kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli tikai tajos gadījumos, kad kļūdu ES tiesību piemērošanā pieļāvusi pēdējās instances tiesa. Vai arī šāds pienākums valstij ir arī gadījumā, kad ES tiesību pārkāpums konstatējams zemākas instances tiesas nolēmumā.

EST nav sniegusi tiešu atbildi uz šiem jautājumiem. Tomēr tālāk minēto apsvērumu dēļ pamatotāks šķiet viedoklis, ka dalībvalstij ir pienākums nodrošināt kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli tikai tajos gadījumos, kad ES tiesību pārkāpumu pieļāvusi pēdējās instances tiesa.

Pirmkārt, jāņem vērā, ka gadījumā, ja ES tiesību pārkāpumu ir pieļāvusi zemākas instances tiesa, personai saskaņā ar nacionālajām tiesībām ir iespējams realizēt efektīvu savu tiesību aizsardzību, izmantojot tai piešķirtās nolēmuma pārsūdzības tiesības. Attiecīgi valsts atbildības kā alternatīva tiesību aizsardzības līdzekļa paredzēšana arī šādos gadījumos pārkāptu personai uzlikto pienākumu darīt visu iespējamo, lai novērstu zaudējumu palielināšanos.³⁷ Tāpat jāņem vērā, ka vieta, kādu zemākas instances tiesa ieņem nacionālajā tiesu hierarhijā, nav salīdzināma ar to, kāda piešķirta augstākās instances tiesai, kurai primāri uzlikts pienākums nodrošināt vienotu ES tiesību piemērošanu nacionālā līmenī.³⁸ Attiecīgi tieši pēdējās instances tiesas tiesnešiem ir uzlikts pienākums būt īpaši rūpīgiem savu juridisko pienākumu izpildē, it īpaši, kad tiek izsvērtas indivīda tiesības. Otrkārt, paralēlas tiesvedības ierosināšana gadījumā, kad jautājums par konkrēto tiesību juridisku atzīšanu vēl nav atrisināts galīgi, nekalpotu tiesiskās noteiktības interesēm.³⁹

Tādējādi secināms, ka zaudējumu atlīdzināšanas tiesības, kas izriet no tiesu rīcības, principā ir realizējamas tikai tajā gadījumā, kad izsmelti visi pieejamie nacionālie tiesību aizsardzības līdzekļi tiesā, taču ar pieņēmumu, ka šādi tiesību aizsardzības līdzekļi nodrošina efektīvu tiesību aizsardzību konkrētajai personai.⁴⁰

3. Nacionālā materiāltiesiskā un procesuālā regulējuma atbilstība ES prasībām

Latvijā, atšķirībā no citās ES dalībvalstīm,⁴¹ nedz Satversmē, nedz kādā citā ārējā normatīvajā aktā nav paredzēti tādi valsts atbildības priekšnoteikumi, kas ierobežotu personas tiesības prasīt atlīdzinājumu no valsts gadījumā, ja tās tiesību aizskārums radies augstākās instances tiesas rīcības dēļ, tai pieļaujot ES tiesību pārkāpumu.

Personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskārums gadījumā, kas nodarīts ar tiesas rīcību, tiesai realizējot tiesas spriešanas funkciju, vispārīgi izriet no Satversmes 92. panta trešajā teikumā nostiprinātās pamattiesības. Minētās konstitucionālās normas tvērums ir salīdzinoši plašs un paredz

³⁷ Anagnostaras G. Erroneous judgments and the prospect of damages: the scope of the principle of governmental liability for judicial breaches. *European Law Review*, 31 (1), 2006, p. 735.

³⁸ *Ibid.*, p. 740.

³⁹ Tridimas T. *The General Principles of EU Law*. Second edition. Oxford University Press, 2007, p. 528-529.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 529.

⁴¹ Piemēram, Nīderlandē, Austrijā, Zviedrijā normatīvajos aktos ir ietverts aizliegums prasīt atlīdzinājumu gadījumā, ja personas tiesību aizskārums cēlonis ir nacionālās tiesu sistēmas Augstākās tiesas kļūdaini nolēmums.

personai visplašākās tiesības uz atlīdzinājumu. Turklāt šīs pamattiesības saturu (valsts atbildības kontekstā par personas tiesību aizskārumu, kas nodarīts ar tiesas rīcību) publisko tiesību jomā likumdevējs ir normatīvi konkretizējis tikai saistībā ar tiesas rīcību, kas novedusi pie personas tiesību aizskāruma krimināltiesisko attiecību ietvaros.⁴² Attiecīgi nacionālā līmenī šobrīd nav šīs pamattiesības precizējoša normatīvā regulējuma, kas visos pārējos gadījumos paredzētu kārtību un priekšnoteikumus tāda kaitējuma atlīdzināšanai, kas nodarīts tiesu rīcības rezultātā, tiesai realizējot tiesas spriešanas funkciju. Tas savukārt dod pamatu secināt, ka šā brīža valsts atbildības materiāltiesiskais regulējums neierobežo EST judikatūrā izvirzītā dalībvalstu atbildības standarta piemērošanu nacionālā līmenī.

Vienlaikus bez minētajiem materiāltiesiskā regulējuma priekšnoteikumiem, kurus izvirzījusi EST, no tiesas judikatūras izriet norāde, ka katras dalībvalsts tiesiskajā kārtībā ir jāparedz kompetentā tiesa (vai institūcija), kurai tiktu pakļauta tādu strīdu izskatīšana, kuros tiek risināts jautājums par valsts atbildību par pēdējās instances tiesas pieļautu pārkāpumu ES tiesību piemērošanā.⁴³

Apskatot nacionālās procesuālās tiesību normas, secināms, ka nacionālā līmenī nav ieviests institucionāls modelis, kas paredzētu īpašu kārtību, kādā izskatāmi prasījumi par kaitējuma atlīdzināšanu gadījumos, kad personas tiesību aizskārums radies, tiesai pieļaujot kļūdu ES tiesību piemērošanā.

Tiesu praksē ir bijis gadījums, kad persona ir vērsusies administratīvajā tiesā ar prasību piedzīt no Latvijas Republikas zaudējumus, kas nodarīti ar Augstākās tiesas rīcību, lietas izskatīšanā neievērojot EST judikatūru. Administratīvā tiesa atteicās pieņemt pieteikumu, norādot, ka šāda prasījuma izskatīšana neietilpst administratīvo tiesu kompetencē. Tiesa norādīja, ka strīds par kaitējuma atlīdzību izskatāms civilprocesa kārtībā.⁴⁴ Minētā persona nav cēlusi šādu prasījumu vispārējās jurisdikcijas tiesā, taču, modelējot šādu situāciju, jāsecina, ka šāds vispārējs pieteikumu izskatīšanas modelis nebūtu atzīstams par efektīvāko un pamatotāko šādu prasību izskatīšanai.

No tiesu prakses analīzes⁴⁵ izriet, ka gadījumā, ja persona šobrīd celtu prasību par kaitējuma atlīdzināšanu, kas nodarīts ar tādu pēdējās instances tiesas nolikumu, kurš pārkāpj ES tiesību normas, šāda veida prasības izskatīšana notiktu vispārējās jurisdikcijas tiesā, piemērojot parasto lietu izskatīšanas modeli. Proti, lietu pirmajā instancē izskatītu rajona tiesa. Taču šāda risinājuma gadījumā ir prognozējami vairāki personas tiesību ierobežojoši aspekti. Pirmkārt, pirmās instances tiesai šādā gadījumā nāktos kaut netieši, bet pārskatīt citstarp Augstākās tiesas secinājumus, kas izdarīti saistībā ar ES tiesību normu piemērošanu. Šādā situācijā savukārt tiek izjaukta tiesu institucionālās kārtības sistēma.⁴⁶ Otrkārt, arī personai, kuras tiesības ir aizskartas, civilprocesuālā kārtībā, ņemot vērā sacīkstes principu

⁴² Likums par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 28. maijs, Nr. 14.

⁴³ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 Gerhard Kobler v. Austria, ECR, p. I-10309, paras. 45-46.

⁴⁴ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 22. jūlija lēmums lietā Nr. SKA-782/2011. Npublicēts.

⁴⁵ Izvērtējot to, kādā kārtībā tiek izskatīti prasījumi par valsts atbildību gadījumos, kad personas tiesību aizskārums pamatā ir tiesas rīcība, kas pārkāpj nacionālās tiesību normas. Plašāk sk.: Kore K. Valsts atbildības par tiesu nodarītajiem zaudējumiem tiesiskais pamats un izpratne. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 275. lpp.

⁴⁶ Sk. līdzīgi: Scott H. State liability under Francovich for decisions of national courts. Law Quarterly Review, 2004, 120 (Jul), p. 403-506.

un no tā izrietošās procesuālās sekas, būtu grūti pierādīt tos priekšnoteikumus, kurus EST izvirzījusi valsts atbildības atzīšanai. Treškārt, ja lieta nonāktu Augstākās tiesas Civillietu departamentā, varētu veidoties situācija, kurā tiktu izjaukts abu Augstākās tiesas departamentu vienlīdzīgais statuss tiesu sistēmā, kā arī pašam Civillietu departamentam nāktos pārskatīt un vērtēt sava iepriekš pieņemtā nolēmuma pamatotību.⁴⁷ Tas savukārt varētu veidot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta (tiesību uz taisnīgu tiesu, kas ietver tiesības uz objektīvu lietas izskatīšanu) pārkāpumu. Turklāt šādā gadījumā pastāv iespējamība, ka tiesvedības gala rezultātā tiek pieņemti savstarpēji konfliktējoši pēdējās instances tiesas nolēmumi, kas savukārt var radīt valsti tiesisko nenoteiktību.

Tādējādi minētais liek izdarīt secinājumu, ka šobrīd personai pieejamais institucionālais modelis nav atzīstams par efektīvu. Tas savukārt apgrūtina indivīda tiesības uz efektīvu savu tiesību realizāciju. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka no iepriekš minētajiem apsvērumiem redzams, ka institucionālā modeļa izstrāde ir saistīta ar daudz un dažādu konfliktējošu aspektu izsvēršanu, kas savukārt padara šo uzdevumu ļoti sarežģītu. Līdz ar to būtu nepieciešams izsvērt un uzsākt diskusiju par to, kāds institucionālais modelis būtu atbilstošākais tādu prasījumu izskatīšanai, kas saistīti tiesas pieļautajiem ES tiesību pārkāpumiem.⁴⁸

Secinājumi

1. No EST judikatūras kopumā secināms, ka privātpersonai, kura uzskata, ka tai ar spēkā stājušos pēdējās instances tiesas nolēmumu ir nodarīts kaitējums, tiesai pieļaujot ES tiesību pārkāpumu, ir tiesības vērsties ar prasību pret valsti par kaitējuma atlīdzināšanu.

Dalībvalstij var iestāties atbildība ne tikai gadījumā, kad ES tiesību pārkāpuma cēlonis ir tiesas pieļauta kļūda ES tiesību normu interpretācijā, bet arī tad, ja tiesa kļūdījies lietas faktisko apstākļu vai pierādījumu izvērtēšanā.

2. Lai valstij iestātos atbildība, tiesas pieļautajam ES tiesiskā regulējuma pārkāpumam ir jābūt "acīmredzamiem".

Izvērtējot to, vai tiesas pieļautais pārkāpums atzīstams par "acīmredzamu", būtu jāņem vērā pārkāptās tiesību normas precizitāte un skaidrība. Valsts atbildībai būtu jāiestājas gadījumā, ja tiesa pieļāvusi pārkāpumu, nepareizi piemērojot skaidras ES tiesību normas vai skaidru un konsekventu EST judikatūru.

Gadījumā, ja piemērojamā tiesību norma ir neskaidra un konkrētajā jautājumā nav viennozīmīgas EST judikatūras, tiesai ir pienākums izmantot prejudiciālā nolēmuma saņemšanas procedūru. Ja nacionālā pēdējās instances tiesa šādu savu pienākumu neizpilda, tiši ignorējot ES prasības, kā rezultātā pieņemot nolēmumu, kas ir pretējs ES tiesību normām, pārkāpums būtu atzīstams tik būtisku, lai iestātos valsts atbildība.

⁴⁷ Uz šādu problēmu norādījuši vairāki ārvalstu autori, piemēram, Hofstotter B. Non-compliance of National Courts. Remedies in European Community Law and Beyond. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005, p. 155-171; Scott H., Barber N. W. State liability under Francovich for decisions of national courts. Law Quarterly Review, 2004, 120, p. 404.

⁴⁸ Sk. arī pētījumu "Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektīvizēšanas priekšlikumi", 487.-488. lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27920.html> [aplūkots 12.03.2014.].

3. Valstij ir jānodrošina personai kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzeklis tikai tajos gadījumos, kad ES tiesību pārkāpumu, kas radījis personas tiesību aizskārumu, pieļāvusi nacionālā pēdējās instances tiesa. Savukārt valstij šāda pienākuma nav gadījumā, kad ES tiesību pārkāpumu pieļāvusi zemākas instances tiesa, jo pēdējā gadījumā personai ir iespējams realizēt efektīvu savu tiesību aizsardzību, izmantojot tai piešķirtās nolēuma pārsūdzības tiesības.
4. Nacionālais valsts atbildības materiāltiesiskais regulējums neierobežo EST judikatūrā izvirzītā dalībvalsts atbildības (par tās pēdējās instances tiesas pieļauto ES tiesību pārkāpumu) standarta piemērošanu nacionālā līmenī.
5. EST ir norādījusi, ka katras dalībvalsts tiesiskajā kārtībā ir jāparedz kompetentā tiesa (vai institūcija), kurai tiktu pakļauta tādu strīdu izskatīšana, kuros tiek risināts jautājums par valsts atbildību gadījumos, kad ES tiesību pārkāpumu pieļāvusi nacionālā pēdējās instances tiesa.
Latvijā šobrīd personai pieejamais institucionālais modelis minēto prasījumu izskatīšanai nav atzīstams par pietiekami efektīvu.

**STARPTAUTISKO UN EIROPAS
TIESĪBU ZINĀTŅU SEKCIJA**

VIENVEIDĪGAS TIESĪBU PIEMĒROŠANAS NODROŠINĀŠANA STARPTAUTISKAJĀS, EIROPAS SAVIENĪBAS UN NACIONĀLAJĀS TIESĪBU SISTĒMĀS

STRUGGLE FOR THE UNIFORM APPLICATION OF LAW IN INTERNATIONAL LAW, EUROPEAN UNION LAW AND NATIONAL LAW SYSTEMS

Arnīs Buka, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras lektors

Summary

The necessity to apply law in an uniform manner is generally recognized in every legal system. However, the legal tools, which are used in the struggle for the uniformity in the application of the law vary greatly from one legal system to another. Therefore the article focuses on the struggle for uniform application of the law in different legal contexts by comparing national, EU and international law systems.

The main conclusion of this comparison is that threats to a uniform application of law are greater in federative states than in unitary states and greater in the EU law than in the national law. Furthermore, the application of the international law involves even greater risks to the uniform application of law.

Atslēgvārdi: vienveidīga tiesību piemērošana, apelācijas sistēma, Eiropas Savienības tiesības, prejudiciālie nolēmumi, starptautiskās tiesības.

Key words: uniform application of law, system of appeal, law of the European Union, preliminary rulings, international law.

Ja pastāv vienota tiesību sistēma, nediskriminācijas un tiesiskās paļāvības apsvērumi pieprasa, lai šīs sistēmas noteikumi vienādās lietās tiktu piemēroti vienādi – “tiesību norma tikai tad var tikt uzskatīta par spēkā esošu, ja saprātīgā laika posmā ir iespējams paredzēt, ka lielākā daļa ar tiesnešiem noteiktā ģeogrāfiskā telpā to interpretēs un piemēros pietiekami vienveidīgi”.¹ Tiesa, jau pats vienveidīguma jēdziens ir pietiekami neskaidrs, lai atstātu vietu jautājumiem, cik daudz vienveidības tiesību normu piemērošanā ir vajadzīgs, vai, vēl vairāk, cik daudz vispār ir reālistiski sagaidīt.² Tomēr faktiski visās tiesību sistēmās – gan nacionālās, gan Eiropas Savienības, gan starptautisko tiesību – tiek atzīts, ka gan lietderības

---

¹ Mancini F. G., Keeling D. T. From *CILFIT* to ERT: the constitutional challenge facing the European Court. Yearbook of European Law. Vol. 11, 1991, p. 5.

² Strasser S. E. Evolution & Effort: The Development of a Strategy of Docket Control for the European Court of Justice & the Question of Preliminary References. Monnet Center Research paper. Pieejams: www.jeanmonnetprogram.org/papers/95/9503ind.html [aplūkots 11.02.2014.].

apsvērumi, gan taisnīguma, tiesiskās paļāvības un līdztiesības principi pieprasa tiesību normu vienveidīgu piemērošanu.³

Tomēr vienlaikus, salīdzinot centienus nodrošināt vienveidīgu tiesību normu piemērošanu dažādās tiesību sistēmās, var konstatēt būtiskas atšķirības gan attiecībā uz reālistiski sagaidāmo vienveidīguma pakāpi, gan arī attiecībā uz tiem līdzekļiem, kas tiek izmantoti, lai nodrošinātu vienveidīgu tiesību piemērošanu. Tādēļ šī raksta mērķis ir īsumā aplūkot vienveidīgas tiesību normu piemērošanas nodrošināšanas centienus nacionālo, ES un starptautisko tiesību kontekstā, kā arī šī salīdzinājuma rezultātā izdarīt vispārinošus secinājumus. Secīgi tiks aplūkota vienveidīga tiesību piemērošana vienas valsts tiesību sistēmā, ES tiesību sistēmā un visbeidzot starptautiskajās tiesībās.

1. Vienveidīga tiesību piemērošana vienas valsts tiesību sistēmā

Salīdzinot iespējas nodrošināt pēc iespējas vienveidīgāku tiesību piemērošanu dažādās tiesību sistēmās, vislielāko vienveidīguma pakāpi relatīvi viegli ir panākt vienas valsts tiesību sistēmā, jo īpaši, ja runa ir par tiesību sistēmu valstī ar unitāru valsts iekārtu. Tam ir vismaz divi būtiski iemesli.

Pirmkārt, nacionālās tiesību sistēmas parasti paredz vienveidīgas tiesību piemērošanas nodrošināšanas mehānismu apelācijas sistēmas formā. Pusēm ir iespējas pārsūdzēt spriedumu augstākām tiesu instancēm, līdz lieta sasniedz vienotu augstāko tiesu institūciju valstī, kas veic galīgo tiesību normu iztulkošanu strīdīgās lietās. Šī tiesu institūcija tad arī nodrošina vairāk (vispārējo tiesību sistēmu gadījumā) vai mazāk (kontinentālās Eiropas tiesību sistēmu gadījumā) saistošu vienveidīgu attiecīgo tiesību normu interpretāciju. Latvijas Satversmes tiesa savos spriedumos pat runā par kasāciju kā par atsevišķu "publiski tiesiska rakstura principu, jo tas ir vērsts uz tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un iztulkošanu visā valstī. Pieejama un saprotama judikatūra, kasācijas instances tiesas sniegtā problēmjuatājumu analīze un interpretācija ir būtisks instruments vienveidīgas judikatūras veidošanai, kā arī tiesību attīstības nodrošināšanai".⁴

Otrkārt, vienas valsts tiesību sistēmā piemērošanas metodika parasti pamatojas uz ilglaicīgām tradīcijām piemērošanas jomā – visi tiesneši ir ieguvuši relatīvi vienādu juridisko izglītību, un viņu zināšanas un prasmes tiesību normu piemērošanā sakņojas relatīvi līdzīgā sociālā pieredzē. Šādi argumenti ir iedrošinājuši dažus tiesību zinātniekus nonākt pie secinājuma, ka "ārpus-tiesiskie faktori, kas stimulē un papildina līdzīgas pasaules uztveres veidošanos", padara vienveidīgu tiesību piemērošanu nacionālās tiesību sistēmās par "garantētu".⁵

Mazliet komplicētāka situācija ir valstīs ar federālu valsts uzbūvi, jo federālās valstīs ir jāsaskaras ar situāciju, kad vienlaikus darbojas divas tiesu sistēmas – federācijas un zemju tiesas. Piemēram, ASV štatu tiesas var izšķirt lietas, pamatojoties gan uz štatu tiesībām, gan federālajām tiesībām. Taču, tiklīdz lietā ir iesaistītas

³ Sk., piemēram, Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Zin. red. Meļķis E. Rīga: Ratio Juris, 2003, 187.–190. lpp.; Broberg M., Fenger N. Preliminary References to the European Court of Justice. Oxford: Oxford University Press, 2010; Andersen C. B. Uniform Application of the International Sales Law: Understanding Uniformity, the Global Jurisconsultorium and Examination and Notification Provisions of the Cisg. Hague: Kluwer Law International, 2007.

⁴ Latvijas Satversmes tiesas 2013. gada 21. oktobra spriedums lietā Nr. 2013-02-01, 10.1. punkts.

⁵ Dyberg P. What should the Court of Justice be doing. European Law Review. Vol. 26, 2001, p. 295.

federācijas tiesības, parādās iespēja arī atsevišķos gadījumos iesniegt apelāciju federālajā Augstākajā tiesā.⁶ Veiksmīgi attīstītā *stare decisis* doktrīna un šīs tiesas spriedumu vispārāsaistošais raksturs šķietami nodrošina tiesību normu vienveidīgu piemērošanu visā ASV.

Tomēr atsevišķi tiesību zinātnieki no ASV norāda, ka arī šai sistēmai ir savi mīnusi. Vēsturiski 18. un 19. gadsimtā štatu tiesas bija ļoti naidīgi noskaņotas vispār atzīt ASV federālās Augstākās tiesas tiesības atcelt viņu spriedumus. Vēlāk, 20. gadsimtā, šie strīdi turpinājās, vienīgi mainot strīdus objektu uz to, cik tālu un kurās jomās federālā Augstākā tiesa savos spriedumos var iet. Rezultātā, kad lieta no federālās Augstākās tiesas atgriežas pie štata tiesām, tās tomēr var vienoto federālās tiesas normu interpretāciju galu galā modificēt, tādējādi radot situāciju, ka dažādos štatos vienas un tās pašas federācijas tiesību normas tiek piemērotas atšķirīgi. Šādas rezervētas štatu tiesu un federālās Augstākās tiesas attiecības savukārt noved pie tā, ka lietās, kurās ir iesaistītas federālās tiesības, puses cenšas uzreiz vērsties pie federālajām tiesām un izvairās no štatu tiesām, jo baidās, ka federācijas tiesību īstenošana caur štatu tiesām nebūs pietiekami efektīva.⁷

Paralēli apelācijas sistēmai, kas ir galvenais līdzeklis vienveidīgas tiesību piemērošanas nodrošināšanai vienas valsts tiesību sistēmas gadījumā, dažādās valstīs var atrast vēl vairākus citus līdzekļus cīņā par vienveidīgu tiesību piemērošanu. Piemēram, Francijā ir speciāla tiesu institūcija, kura sastāv no dažādu tiesību nozaru pēdējo instanču tiesu tiesnešiem un pie kuras vispārējās jurisdikcijas tiesas var vērsties, lai izšķirtu kolīzijas divu dažādu tiesību nozaru normu starpā.⁸ Vācijā piecu tiesību nozaru pēdējās instances tiesas veido vienotu senātu, kas izskata lietas, kurās pēdējās instances tiesa apsver domu atkāpties no līdzšinējās judikatūras.⁹

Visbeidzot, dažu sociālistisko valstu pieredze vienveidīgas tiesību normu piemērošanas jomā arī ir pieminēšanas vērts. PSRS, tāpat kā faktiski visās sociālistiskās valstīs, judikatūra netika atzīta par tiesību avotu. Pastāvēja prezumpcija, ka tiesa ir saistīta tikai un vienīgi ar likumiem un ka citu tiesu spriedumi nekādā veidā nevar tikt izmantoti spriedumā, pat tā motīvu daļā. Taču judikatūras kā tiesību avota atcelšana vēl automātiski neatcēla jautājumu par to, kā nodrošināt vienveidīgu tiesību normu piemērošanu. Risinājums tika atrasts, izveidojot speciālu institūciju – Augstākās tiesas Plēnumu. Darbojoties faktiski kā tiesnešu kongress, šī institūcija apkopoja būtiskākos strīdīgos gadījumus izskatītajās lietās un izdeva normatīva rakstura dokumentus, kuros šie strīdīgie jautājumi tika izskaidroti. Latvijā šāda institūcija darbojās līdz pat 2002. gadam, kad tās darbība tika pārtraukta ar Satversmes tiesas spriedumu, kurā Augstākās tiesas Plēnuma pastāvēšana tika

⁶ United States Code, 1257 (a) pants. ASV likums. Pieejams: case-law.lp.findlaw.com/scripts/ts_search.pl?title=28&sec=1257 [aplūkots 11.02.2014.].

⁷ Cohen C. The European Preliminary Reference and U. S. Supreme Court Review of State Court Judgments: A Study in Comparative Judicial Federalisms. *The American Journal of Comparative Law*. Vol. 44, No. 3, p. 450-453.

⁸ General report on the colloquium subject "The Preliminary Reference to the Court of Justice of the European Communities". Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Drawn up by Kanninen H., Telivuo I. May 20 and 21, 2002, p. 11-12. Pieejams: http://193.191.217.21/colloquia/2002/gen_report_en.pdf [aplūkots 22.05.2012.].

⁹ General report on the colloquium subject "The Preliminary Reference to the Court of Justice of the European Communities". Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Drawn up by Kanninen H., Telivuo I. May 20 and 21, 2002, p. 11-12. Pieejams: http://193.191.217.21/colloquia/2002/gen_report_en.pdf [aplūkots 22.05.2012.].

atzīta par tiesu varas neatkarības un varas dalīšanas principiem pretrunā esošu.¹⁰ Tomēr dažās valstīs šāda procedūra eksistē vēl šobrīd. Piemēram, Ķīnā Augstākā tiesa arī ārpus konkrētas lietas ietvariem var noteikt neskaidru tiesību normu saistošu interpretāciju (*sifa jieshi*), kas dažkārt pat iet tiktāl, ka veic leģislatīvo funkciju un aizpilda likuma robus.¹¹

2. Vienveidīga tiesību piemērošana ES tiesību sistēmā

ES tiesību sistēmā par galveno garantu tiesību normu vienveidīgai piemērošanai kalpo Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 267. pantā ietvertā prejudiciālo nolēmumu procedūra. Ievērojot, ka daudzām ES tiesību normām piemīt tiešā iedarbība, ES dalībvalstu tiesas var saskarties ar situāciju, ka spriedums to jurisdikcijā esošā lietā ir jābalsta uz ES tiesību normām. Tajā pašā laikā ES tiesību normas, kuras dalībvalsts tiesai būtu jāpiemēro, var izrādīties pietiekami neskaidras, lai dažādu dalībvalstu tiesas tās varētu iztulkot dažādi, iespējams, pat pilnīgi pretēji. Šādā gadījumā dalībvalsts tiesai ir iespējas (bet pēdējo instanču tiesām – pienākums) apturēt lietas izskatīšanu nacionālā līmenī un lūgt ES Tiesu sniegt attiecīgās ES tiesību normas skaidrojumu (šo skaidrojumu tad arī sauc par prejudiciālo nolēmumu). Pēc šāda nacionālās tiesas lēmuma jautājums kopā ar nepieciešamajiem lietas materiāliem tiek sūtīts uz Luksemburgu ES Tiesai, kura, neizskatot lietu pēc būtības, sniedz skaidrojumu par attiecīgās ES tiesību normas iztulkošanu vai spēkā esamību. Pēc šī skaidrojuma saņemšanas nacionālā tiesa atsāk lietas izskatīšanu un pieņem spriedumu pēc būtības, vadoties no ES Tiesas sniegtā skaidrojuma.

Vienveidīga ES tiesību piemērošana kā galvenā¹² prejudiciālo nolēmumu funkcija arī ir apstiprināta ES Tiesas judikatūrā daudzu gadu garumā, faktiski kopš pašiem Eiropas integrācijas procesa pirmsākumiem līdz pat mūsdienām. Pirmās norādes uz vienveidīgu ES tiesību piemērošanu var atrast jau agrīnajās ES Tiesas lietās. Piemēram, slavenajā *Van Gend en Loos* lietā, kur ES Tiesa *expressis verbis* norādīja, ka LESD 267. (tad Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 177.) panta mērķis ir “nodrošināt vienveidīgu Līguma interpretāciju no nacionālo tiesu un tribunālu puses”.¹³ Arī pati ES Tiesa, pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados sagatavojot ziņojumu par ES tiesību piemērošanu, uzsvēra, ka prejudiciālie nolēmumi ir “kā iekšējā tirgus darbības stūrakmens, jo tie spēlē fundamentālu lomu, nodrošinot, ka tiesības, kas ir nodibinātas ar Līgumiem, saglabā Kopienu raksturu ar mērķi garantēt, ka tiesībām ir tā pati iedarbība jebkuros apstākļos visās Eiropas Savienības dalībvalstīs”.¹⁴

¹⁰ Satversmes tiesas 2003. gada 4. februāra spriedums lietā Nr. 2002-06-01.

¹¹ Senger H. *Einführung in das chinesische Recht*. München: Beck, 1994, S. 180-181 (citēts no: Neimanis J. *Judikatūra un tās saistošais spēks*. Jurista Vārds, 2005, Nr. 9 (364)).

¹² Jautājums, kuras no prejudiciālo nolēmumu funkcijām ir pašas svarīgākās, arī nav pilnīgi viennozīmīgs. Piemēram, daži britu tiesību zinātnieki piedāvā mazliet atšķirīgu skatījumu, vienveidīgu tiesību piemērošanu neizskatot par pašu būtiskāko no prejudiciālo nolēmumu funkcijām – sk. Chalmers D., Hadjiemmanuel C., Monti G., Tomkins A. *European Union Law. Text and Materials*. 2nd ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 280-287.

¹³ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas spriedums lietā 26/62 *Van Gend en Loos*, ECR, 1963, p. 4.

¹⁴ *The Proceedings of the Court of Justice and court of First Instance of the European Communities*, May 22-26, 1995. In: Arnall A., Dashwood A., Ross M., Wyatt D. *Wyatt and Dashwood's European Union Law*. 4th ed. London: Sweet & Maxwell, 2000, p. 264.

Lai gan kopumā prejudiciālo nolēmumu sistēmu var uzskatīt par samērā veiksmīgu mehānismu tiesību vienveidīgas piemērošanas nodrošināšanai, tomēr arī šajā gadījumā draudi atšķirīgai vienu un to pašu ES tiesību normu piemērošanai dažādās dalībvalstīs pastāv. Prejudiciālo nolēmumu procedūra radikāli atšķiras no apelācijas sistēmas ar to, ka apelāciju sistēmas gadījumā galvenie subjekti ir lietā iesaistītās puses, un tikai viena vai abas puses, kas nav apmierinātas ar zemākās instances tiesas spriedumu, var iesniegt apelāciju augstākā instancē. Turpretim prejudiciālo nolēmumu gadījumā lietā iesaistītajām pusēm ir sekundāra nozīme, jo lēmumu lūgt vai nelūgt prejudiciālo nolēmumu var pieņemt tikai dalībvalsts tiesa. Tādējādi lietas izskatīšana visai ES vienotā tiesu instancē – ES Tiesā – ir atkarīga no dalībvalstu tiesu izrādītās iniciatīvas vērsties pie ES Tiesas. Savukārt šī iniciatīva un izpratne par to, kuros gadījumos tad īsti ir jāvērsas pie ES Tiesas, var būtiski atšķirties dažādu dalībvalstu tiesnešu starpā visupirms jau tādēļ, ka dažādu dalībvalstu tiesneši ir ieguvuši radikāli dažādu (gan saturiski, gan kvalitātes ziņā) juridisko izglītību un ir pieraduši pie dažādām tiesību normu piemērošanas tehnikām.¹⁵

3. Vienveidīga tiesību piemērošana starptautiskajās tiesībās

Aplūkojot starptautiskās publiskās tiesības, jāatzīst, ka tiesiskās paļāvības un nediskriminācijas principu apdraudējums, kas izriet no vienādu tiesību normu dažādas piemērošanas vienādos apstākļos, ir kopīga un aktuāla problēma visiem starptautiskajiem līgumiem un ar tiem radītajiem veidojumiem. Vienlaikus risinājums, kas ļautu nevienādas tiesību normu piemērošanas risku izskaust vai vismaz samazināt līdz minimumam, līdz šim starptautiskajās tiesībās nav atrasts.

Droši vien būtiskākais no starptautiskajiem līgumiem, kas pievēršas vispārīgiem jautājumiem attiecībā uz starptautisko publisko tiesību piemērošanu un iztulkošanu, ir Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. Tomēr šajā dokumentā nekas tieši nav minēts par līgumu vienveidīgas piemērošanas pienākumu. Tā vietā Vīnes konvencija vienīgi uzsver pienākumu valstīm pildīt līgumus labā ticībā (26. pants) un paredz vispārīgas vadlīnijas attiecībā uz līgumu tekstu iztulkošanu. Tādējādi, ja vienveidīga normu piemērošana tiek uzskatīta par pietiekami būtisku apstākli, tad vienīgā iespēja to nodrošināt ir atrunāt vienveidīgu piemērošanu veicinošus pasākumus katrā konkrētajā starptautiskajā līgumā.

3.1. Reģionālās starptautiskās tiesības

Lai gan prejudiciālo nolēmumu loma un biežā piemērošana ES tiesībās var šķist kaut kas neparasts uz starptautisko tiesību fona, tomēr prejudiciālos nolēmumus nevar uzskatīt par unikālu, tikai ES raksturīgu fenomenu. Vēl vairāki starptautiskie līgumi cenšas nodrošināt to normu vienveidīgu piemērošanu līdzīgā veidā, piemēram, vairākas Centrālamerikas un Āfrikas valstu organizācijas ir paredzējušas prejudiciālajiem nolēmumiem ļoti līdzīgas procedūras.¹⁶ Vēl vairāk, pēc prejudiciālo nolēmumu līdziniekiem nav jāmeklē nemaz tik tālu – tepat Eiropā darbojas

¹⁵ Dyberg P. What should the Court of Justice be doing. *European Law Review*. Vol. 26, 2001, p. 295.

¹⁶ Jacobs F. G. Judicial Dialogue and the cross-fertilization of legal systems: the European Court of Justice. *Texas International Law Journal*. Special edition, 2003, p. 552.

Beniluksa tiesa, kurai Beniluksa dalībvalstu tiesas var uzdot jautājumus.¹⁷ Taču droši vien visspilgtākais piemērs ir Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas tiesa, kuras spriedumiem ir bijusi liela ietekme uz Eiropas Ekonomiskās zonas līguma piemērošanu Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas dalībvalstu tiesās.¹⁸

Salīdzinot iepriekš minētos piemērus ar prejudiciālo nolēmumu sistēmu ES, var redzēt, ka ES prejudiciālie nolēmumi darbojas kā daudz detalizētāk izstrādāta sistēma tiesību normu vienveidīgas piemērošanas nodrošināšanai. Citās reģionālās starptautiskās organizācijās procedūras apraksts ir formulēts ļoti līdzīgi LESD 267. pantam. Vēl jo vairāk, visbiežāk tieši ES pieredze ir kalpojusi kā modelis, pēc kura citas starptautiskas organizācijas ir ieviešas prejudiciālos nolēmumus savos dibināšanas dokumentos. Tāpat arī praktiskā šo normu piemērošana nav ne tuvu tik bagātīga kā ES Tiesas vairāk nekā pusgadsimtu ilgā bagātīgā prakse.

3.2. Universālās starptautiskās tiesības

Universālo starptautisko tiesību kontekstā drauds tiesību vienveidīgai piemērošanai ir vislielākais, jo globālā mērogā ne tikai nepastāv vienota apelācijas tiesu sistēma, bet arī trūkst prejudiciāliem nolēmumiem līdzīgu procedūru. Tāpat arī atšķirības tiesību normu piemērošanas tehnikā un tiesību normu piemērotāju izglītībā ir visatšķirīgākās.

Kā spilgtu piemēru problēmām ar tiesību normu vienveidīgu piemērošanu globālā līmenī var minēt ANO konvenciju "Par starptautiskajiem preču pirkuma un pārdevuma līgumiem" (turpmāk – CISG). CISG *expressis verbis* veicina vienotību konvencijas normu piemērošanā un norāda uz vienotām prasībām normu iztulkošanā – kā to var redzēt no konvencijas 7. panta 1. daļas: "Konvencijas noteikumu iztulkošanā jāievēro Konvencijas starptautiskais raksturs, nepieciešamība veicināt Konvencijas vienveidīgu piemērošanu un labas ticības ievērošana starptautiskajā tirdzniecībā."

Tomēr, neraugoties uz panta ambiciozo uzstādījumu attiecībā uz iztulkošanu, pati konvencija neparedz nekādus precizējumus, kā tiek nodrošināta vienveidīga normu iztulkošana – konvencijas 7. panta pirmā daļa neidentificē metodi, bet gan drīzāk konvencijas mērķus.¹⁹ Tāpat CISG nesatur nekādus noteikumus, kas atgādīnātu prejudiciālos nolēmumus ES tiesībās. Vēl vairāk, šādas procedūras ieviešana tika uzskatīta par augstākā mērā nereālu, ievērojot, ka konvencijas, kas tiek slēgtas ANO, lielākoties ir mērķētas uz apstiprināšanu vairumā pasaules valstu, kuru atšķirības sociālajos, politiskajos un tiesiskajos apstākļos ir pārāk lielas.²⁰ Tomēr iespējas nodrošināt normu piemērošanas vienveidīgumu, piešķirot kādai starptautiskai tiesai (kā, piemēram, ANO Starptautiskajai tiesai) jurisdikciju pieņemt saistošus nolēmumus šajā jomā kā vismaz teorētiska opcija ir apsvērta tiesību doktrīnā.²¹

¹⁷ Court Of Justice of the Benelux Economic Union. Description. Project on International Courts and Tribunals. Pieejams: www.worldlii.org/int/other/PICTRes/2003/6.html [aplūkots 12.02.2014.].

¹⁸ Par šo sīkāk sk.: Christiansen P. The EFTA court. European Law Review. Vol. 22, 1997, p. 539-553. Sk. arī Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas mājaslapu. Pieejams: www.eftacourt.lu/advisoryopinions.asp [aplūkots 12.02.2014.].

¹⁹ Ferrari F. Uniform Interpretation of the 1980 Uniform Sales Law. Georgia Journal of International and Comparative Law. Vol. 24, 1995, p. 187.

²⁰ Bonell M. J. Introduction to the Convention. In: Commentary on international sales law: the 1980 Vienna sales convention. Bianca C. M., Bonell M. J. (eds.). Milan: Giuffrè, 1987, p. 89.

²¹ Graveson R. H. The International Unification of Law. American Journal of Comparative Law. Vol. 4, 1968, p. 12. Citēts no: Ferrari F. Uniform Interpretation of the 1980 Uniform Sales Law. Georgia Journal of International and Comparative Law. Vol. 24, 1995, p. 205.

Secinājumi

Cīņa par vienveidīgu tiesību piemērošanu ir aktuāla ne tikai vienas valsts tiesību sistēmā, bet arī ES tiesībās, kā arī starptautiskajās tiesībās. Pētot gan starptautiskās tiesības, gan atsevišķu valstu tiesību sistēmas, var konstatēt dažādus instrumentus, kuru galvenais mērķis ir nodrošināt pēc iespējas vienveidīgāku tiesību normu piemērošanu.

Salīdzinot minētos tiesību instrumentus, var secināt, ka nevienveidīga tiesību piemērošana ir daudz ticamāka federatīvās valstīs nekā unitārās valstīs, kā arī ES tiesībās nekā valstīs. Savukārt vislielākais drauds vienveidīgai tiesību normu piemērošanai pastāv starptautiskajās tiesībās.

No veidojumiem, kur nepastāv tiesību subjektu iespējas pašiem vērsties pie vienotas tiesības piemērojošas tiesu institūcijas, ES un tās prejudiciālo nolēmumu sistēma ir uzskatāma par visveiksmīgāko un visattīstītāko līdzekli vienveidīgas tiesību normu piemērošanas nodrošināšanai.

INVALIDITĀTES JĒDZIENS STARPTAUTISKAJĀS TIESĪBĀS UN TĀ IETEKME UZ ES UN LATVIJAS TIESĪBĀM NODARBINĀTĪBAS JOMĀ

THE CONCEPT OF DISABILITY IN INTERNATIONAL LAW AND ITS IMPACT ON THE EU AND LATVIAN LAW IN THE FIELD OF EMPLOYMENT

Kristīne Dupate, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras asociētā profesore

Summary

The rights of the persons with disabilities in the field of employment are regulated by normative acts of three legal systems – international (UN), the EU and national. The article describes and analyses the interaction and application of such normative acts coming from different legal systems. The article examines the concept of disability and the related concepts, i.e., discrimination on the grounds of disability, reasonable accommodation and sickness. It investigates the concept of disability. The concept of discrimination on the grounds of disability is also studied, including the concerned concepts under this principle. The article elaborates on possible problems in application of the concepts coming from UN Convention and the EU law under Latvian law and provides the reflections on their correct application within Latvian legal system.

Atslēgvārdi: invaliditātes jēdziens, ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, ES Direktīva 2000/78/EK, Invaliditātes likums, definīcijas, saistītie jēdzieni, diskriminācija invaliditātes dēļ, saprātīgs darba vietas pielāgošanas pienākums, pārejoša darbnespēja, piemērošana Latvijā.

Key words: the concept of disability, UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, EU Directive 2000/78/EC, Disability law, definitions, concerned concepts, discrimination on the ground of disability, obligation of reasonable accommodation of a working place, sickness, application in Latvia.

Ievads

Raksta mērķis ir aprakstīt un analizēt tiesisko regulējumu attiecībā uz personu ar invaliditātes tiesībām nodarbinātības jomā. Apskatāmie problēmjautājumi izriet no fakta, ka invalīdu tiesības nodarbinātības jomā regulē triju tiesību sistēmu tiesību avoti – Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO), Eiropas Savienības (ES) un nacionālie. Raksta uzdevums ir analizēt šo tiesību avotu savstarpējo iedarbību, lai apzinātu iespējamās piemērošanas problēmas.

Šajā nolūkā raksta pirmajā daļā tiks aprakstīti tiesību avoti, kuri regulē personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā un to savstarpējo mijiedarbību.

Otrajā daļā tiks analizēts šajos avotos noteiktais invaliditātes jēdziens un trešajā – ar invaliditātes jēdzienu saistītie jēdzieni: diskriminācijas aizliegums, saprātīgs darba vietas pielāgošanas pienākums un pārejoša darbnespēja. Ceturtajā daļā tiks identificēta problemātika, kas izriet fakta, ka personu ar invaliditāti tiesības regulē triju tiesību sistēmu tiesību avoti, un piedāvāti risinājumi Darba likumā¹ ietvertu normu piemērošanai atbilstoši starptautiskajās un ES tiesībās noteiktajam.

1. Personu ar invaliditāti tiesību avoti

Pašlaik Latvijā attiecībā uz personu ar invaliditāti tiesībām ir piemērojami tiesību avoti, kuri pieder pie trim dažādām tiesību sistēmām. Pirmkārt, personu ar invaliditāti tiesības regulē ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – Konvencija).² Otrkārt, ES personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā regulē Direktīva 2000/78/EK (turpmāk – Direktīva).³ Treškārt, personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā Latvijā regulē Darba likuma normas.

Latvijai ir saistoša Konvencija, jo tā šo konvenciju ir ratificējusi.⁴ Savukārt Direktīva Latvijai ir saistoša kā ES dalībvalstij un kā minētās direktīvas adresātam.⁵ Turklāt Konvencijai ir pievienojusies arī ES.⁶

Kaut gan Konvencija un Direktīva nāk no citām tiesību sistēmām, tomēr saskaņā ar Satversmes 89. pantu, Latvijas pieņemto monisma tiesību doktrīnu attiecībā uz starptautiskajiem līgumiem⁷ un ES tiesībām noteikto tiešās piemērojamības doktrīnu⁸ ir uzskatāms, ka abi minētie dokumenti ir arī Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļa. Tas nozīmē, ka gan ANO Konvencija, gan ES Direktīva būtībā ir tieši piemērojamas, un līdz ar to nacionālās tiesības ir interpretējamās un piemērojamas saskaņā ar minētajiem tiesību dokumentiem. Turklāt, tā kā ANO Konvencijai ir pievienojusies arī ES, tad Konvencijā noteiktie pienākumi Latvijas tiesību sistēmā ienāk arī caur ES tiesību prizmu un konkrēti caur Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūru, kurā ES tiesības tiek interpretētas⁹ saistošās ANO Konvencijas gaismā.¹⁰

Līdz ar to, interpretējot un piemērojot personu ar invaliditāti tiesības, ir jāvadās no vairākiem tiesību avotiem.

¹ Latvijas Vēstnesis, 2001, 06. jūlijs, Nr. 105.

² Pieņemta ANO 2006. gada 13. decembrī, stājusies spēkā 2008. gada 3. maijā.

³ Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, OV L 303, 2.12.2000., 16./22. lpp. (ES, DA, DE, EL, EN, FR, IT, NL, PT, FI, SV). Īpašais izdevums latviešu valodā: nodaļa 05, sējums 04, 79.–85. lpp.

⁴ Likums "Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām", LV Nr. 27, 17.02.2010., Ārlietu ministrijas paziņojums par spēkā stāšanos Nr. 41/174-1047, LV Nr. 42, 16.03.2010, spēkā ar 31.03.2010.

⁵ Līguma par Eiropas Savienības darbību, OV C 326, 26.10.2012., 288. pants; Direktīvas 2000/78/EK 21. pants.

⁶ Council Decision of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, OJ L 23, 27.1.2010, p. 35-61 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV).

⁷ Autoru kolektīvs, Latvijas Republikas Satversmes Komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rudevskis J. 89. panta komentārs, 27. lpp., 27. paragrāfs.

⁸ Craig P., Burca G., EU Law, Text, Cases and Materials, Oxford University Press, 5th ed., 2011, p. 258-259.

⁹ Līguma par Eiropas Savienību 19. pants, Līguma par Eiropas Savienības darbību 216. pants, OV C115, 09.05.2008, p. 0001-0388.

¹⁰ Piemēram, sk.: EST spriedums lietā C-161/08 *Internationaal Verhuis- en Transportbedrijf Jan de Lely* [2009] ECR I-4075, 38. punkts.

2. Invaliditātes jēdziens

Invaliditātes jēdziens ir noteikts gan Konvencijā, gan ES tiesībās, gan arī Latvijas normatīvajos aktos.

Konvencijas 1. pants sniedz šādu invaliditātes definīciju:

“Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”

Savukārt ES Direktīva pati invaliditātes definīciju nesniedz. Tomēr EST Direktīvas vienveidīgas piemērošanas nolūkos vajadzīga vienota invaliditātes definīcija.

Vēsturiski pirms ES pievienošanās Konvencijai EST lietā *Navas*¹¹ jēdzienu “invaliditāte” interpretēja šādi:

“[...] Šajā gadījumā jēdziens “invaliditāte” ir jāsaprot kā ierobežojums, kas rodas fizisku, garīgu vai psihisku traucējumu dēļ un kas ir saistīts ar attiecīgās personas piedalīšanos profesionālajā dzīvē. [...]”¹²

Turklāt, kā norādīja EST, “lai uz ierobežojumu attiektos jēdziens “invaliditāte”, ir jābūt iespējai, ka tas pastāvēs ilgu laiku”.¹³

Neskatoties uz minēto, pēc ES pievienošanās Konvencijai EST savā judikatūrā¹⁴ skaidri norādīja, ka ES atvasinātās tiesības ir interpretējamas pēc iespējas saskaņā ar ES saistošajiem starptautiskajiem līgumiem,¹⁵ līdz ar to arī Direktīvas interpretācijai un piemērošanai ir jāpiemēro Konvencijas 1. pantā noteiktā invaliditātes definīcija.¹⁶ Ņemot vērā minēto un to, ka Direktīva attiecas uz nodarbinātības jomu, EST nosprieda, ka:

“[...] jēdziens “invaliditāte” ir jāuzskata par tādu, kas ietver ierobežojumu, kas it īpaši izriet no fiziskiem, mentāliem vai psihiskiem traucējumiem, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt attiecīgās personas līdzdalību profesionālajā dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”¹⁷

Šeit jāpiebilst, ka Direktīvas kontekstā lietā *Navas* sniegtā invaliditātes definīcija būtiski neatšķirās no Konvencijas 1. pantā noteiktās. Tomēr ģenerāladvokāte pieļāva, ka varētu pastāvēt zināmas atšķirības starp Konvencijā un iepriekš judikatūrā noteikto, norādot, ka “saskaņā ar ANO konvencijā ietvertu definīciju kavēklis līdzdalībai sabiedrības dzīvē rodas “mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem”. Līdz ar to “Navas spriedumā ietvertā definīcija varētu būt šaurāka par ANO konvencijā ietvertu definīciju un būtu interpretējama atbilstoši starptautiskajām tiesībām”.¹⁸

¹¹ Spriedums lietā C-13/05, *Sonia Chacón Navas pret Euresť Colectividades SA*, 2006. gada 11. jūlijs, Judikatūras Krājums 2006 I-06467.

¹² Turpat, 43. punkts.

¹³ Turpat, 45. punkts.

¹⁴ EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rikojas *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rikojas *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=lv&td=ALL&jur=C,T,F&num=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

¹⁵ Turpat, 29. punkts.

¹⁶ Turpat, 36.–38. punkts.

¹⁷ Turpat, 38. punkts.

¹⁸ Ģenerāladvokātes *Julianas Kokotes (Juliane Kokott)* secinājumi apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *HK Danmark*, kas rikojas *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rikojas *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131499&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&id=128723> [aplūkots 12.03.2014.].

EST šim viedoklim piekrita, ietverot jaunajā Direktīvas invaliditātes definīcijā vārdus “mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem”.

Tai pašā laikā, ņemot vērā faktu, ka Direktīva attiecas uz nodarbinātības jomu, EST sašaurināja tvērumu jēdzienam “šķēršļi”. Konkrēti, ja Konvencijas definīcija norāda uz mijiedarbību ar dažādiem šķēršļiem, kas var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību “sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem”, tad Direktīvas nozīmē definīcija norāda tikai uz tiem šķēršļiem, kuri “apgrūtināta attiecīgās personas līdzdalību profesionālajā dzīvē vienlīdzīgi ar citiem”.

Neņemot vērā minētās atšķirības niansēs, kas ir pamatotas ar Direktīvas ierobežoto piemērošanas jomu, ir jāsecina, ka Direktīvas izpratnē ir piemērojama tā pati Konvencijas 1. pantā noteiktā invaliditātes definīcija. Līdz ar to ES tiesībās noteiktā invaliditātes definīcija ir identiska Konvencijā noteiktajai.

Latvijā invaliditātes jēdziens ir noteikts tikai Invaliditātes likumā.¹⁹ Normatīvā akta 5. panta pirmā daļa noteic:

“Invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbības spējas, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā.”

Minētā definīcija ir krietni šaurāka nekā Konvencijā noteiktā.

Konvencijas izpratnē persona ar invaliditāti ir tā, kurai jebkādu ilgstošu fizisku, garīgu, intelektuālu vai maņu traucējumu dēļ mijiedarbībā ar šķēršļiem ir apgrūtināta pilnvērtīga līdzdalība sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem. Savukārt Invaliditātes likuma izpratnē persona ar invaliditāti ir tā, kurai ir ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas iekļaušanos sabiedrībā. Līdz ar to minētās definīcijas jau atšķiras ar to, ka Invaliditātes likuma izpratnē invalids var būt tikai tāda persona, kurai pastāv būtisks funkcionēšanas ierobežojums.

Tālāk Konvencijas definīcija nosaka to, ka jānovērš šķēršļi, kuri mijiedarbībā ar traucējumiem apgrūtināta pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē. Savukārt Invaliditātes likuma definīcija nosauc tikai dažus no indivīda traucējumiem (nepietiekamas garīgās vai fiziskās spējas, darbības spējas, pašaprūpes spējas), kas rodas funkcionēšanas ierobežojuma rezultātā.

Invaliditātes likuma definīcija “neatpazīst” vienu no būtiskajiem Konvencijas definīcijas aspektiem jeb pašas problēmas sakni, proti, ka ierobežojums pilnvērtīgi vienlīdzīgi ar citiem rodas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem, t. i., nevis šķēršļiem, kas izriet no personas pašas funkcionāliem traucējumiem, bet gan no šķēršļiem, kas pastāv sabiedrībā. Tāpat Invaliditātes likuma definīcija nemin arī pašu diskriminācijas invaliditātes dēļ aizlieguma jēgu – nodrošināt vienlīdzīgas iespējas ar pārējiem sabiedrības locekļiem.

No minētā izriet, ka Invaliditātes likumā noteiktā definīcija ir ļoti šaura salīdzinājumā ar Konvencijas definīciju. Turklāt 5. panta otrā daļa likuma tvērumu būtībā vēl vairāk sašaurina, nosakot, ka invaliditātes un darbības zaudējuma noteikšanas kritērijus, termiņus un kārtību reglamentē Ministru kabinets. Savukārt Ministru kabineta noteikumi jau nosaka konkrētas diagnozes, kuras var būt par pamatu invaliditātes atzīšanai.

Tomēr, ņemot vērā Invaliditātes likuma mērķi un tvērumu – mazināt invaliditātes sekas personām ar invaliditāti²⁰ sociālās drošības tiesību jomā²¹ –, nevarētu

¹⁹ Latvijas Vēstnesis, 2010, 09. jūnijs, Nr. 91.

²⁰ 2. pants.

²¹ 3. pants.

teikt, ka tā ir pretrunā Konvencijai, jo, kā zināms, sociālās drošības tiesību nodrošināšanā valstīm ir dota plaša rīcības brīvība²² un šajā jomā tiesības ir nodrošināmas progresīvi, t. i., ņemot vērā valsts finansiālās iespējas.²³ Kā norāda arī vairāki autori, tad vēsturiski invaliditātes definīcija nacionālajās tiesībās ir tikusi iekļauta tieši tiesību noteikšanai sociālās drošības jomā. Parasti šīs definīcijas ir vērstas uz to, lai noteiktu darbspēju zudumu. Līdz ar to šīs definīcijas ir mērķētas uz to, lai noteiktu, kas ir invaliditāte medicīniskā nozīmē. Savukārt Konvencijas un arī Direktīvas definīcija ir noteikta, lai nodrošinātu cilvēku ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas visās dzīves jomās, ko ir iespējams izdarīt tikai tad, ja definīcija identificē sociālo šķēršļu, kuri ir par iemeslu nevienlīdzīgām iespējām, esamības faktu. Līdz ar to minētajām invaliditātes definīcijām ir atšķirīgi mērķi.²⁴

Ņemot vērā minēto, Latvijā Invaliditātes likums praksē netieši ietekmē personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā. Tas tādēļ, ka Invaliditātes likums ir vienīgais Latvijas nacionālais tiesību akts, kurš nosaka invaliditātes jēdzienu un līdz ar to būtībā kalpo par atskaites punktu personas invalīda statusa noteikšanā, tādējādi praksē veidojot situāciju, kur arī citās jomās par invalīdu tiek uzskatīta tikai tā persona, kura par tādu ir atzīta sociālās drošības tiesību, t. i., Invaliditātes likuma, nozīmē. Līdz ar to praksē invaliditāte Darba likuma nozīmē parasti tiek saprasta kā identiska tai, kura izriet no Invaliditātes likuma. Tomēr, kā norādīts iepriekš, šāda prakse ir pretrunā gan Konvencijai, gan arī Direktīvai.

Līdz ar to izriet, ka Latvija, nenosakot skaidru invaliditātes definīciju nodarbinātības jomā, nav efektīvi izpildījusi visas savas saistības, kas attiecas uz personām ar invaliditāti un kas izriet no Konvencijas un Direktīvas.

Lai turpinātu analizēt sīkāk Latvijas pienākumus nodarbinātības jomā attiecībā uz personām ar invaliditāti, bez invaliditātes jēdziena ir nepieciešams apskatīt arī ar to saistītos jēdzienus.

3. Saistītie jēdzieni

3.1. Diskriminācijas aizliegums

Galvenais jēdziens tiesībās, ar kuru ir saistīts invaliditātes jēdziens, ir diskriminācijas aizlieguma princips. Būtībā diskriminācijas aizlieguma princips ir iekļauts jau pašā invaliditātes jēdzienā, citiem vārdiem, invaliditātes jēdziens ir definēts tieši nolūkā personām ar invaliditāti nodrošināt vienlīdzīgas tiesības un iespējas ar citiem diskriminācijas aizlieguma principa ietvaros.

Uz to norāda Konvencijas definīcija, kura, to pārfrāzējot, būtībā nosaka, ka personām ar invaliditāti ir jānodrošina pilnvērtīga un efektīva līdzdalība sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem, jo ilgstošu fizisku, garīgu, intelektuālu vai maņu traucējumu dēļ viņām nākas saskarties ar dažādiem šķēršļiem, ar kuriem nesaskaras citi.

Diskriminācijas aizlieguma principa ietvaros diskriminācijas invaliditātes dēļ jēdziens ir šāds.

²² Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes Komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Kovaļevska A., 109. panta komentārs, 562.–570. lpp.

²³ Konvencijas 4. panta otrā daļa.

²⁴ Piemēram, sk.: Schiek D., Waddington L., Bell M., Non-Discrimination Law, Cases, Material and Text on National, Supranational and International level. Hart Publishing, 2007, p. 128-129; Evelyn E. EU Anti-Discrimination Law. Oxford University Press, 2005, p. 35.

Saskaņā ar Konvencijas 2. pantu:

“diskriminācija invaliditātes dēļ” nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis vai rezultāts ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem. Tā ietver visas diskriminācijas formas, tostarp saprātīga pielāgojuma atteikumu”.

Minētā definīcija ir ļoti plaša, tādēļ ir jāanalizē, ko šī definīcija nozīmē no tiesību teorijas viedokļa, kā arī kāda ir tās praktiskā piemērošana ES tiesību nodarbinātības jomā kontekstā.

Kā zināms, diskriminācijas aizlieguma princips sakņojas Aristoteļa paradigmā, kas nosaka, ka pret personām līdzīgās situācijās ir jāizturas līdzīgi, bet pret personām atšķirīgās situācijās jāizturas atšķirīgi, samērā ar šo situāciju atšķirību.²⁵ Līdz ar to diskriminācijas aizlieguma princips aizliedz divu veidu situācijas. Minētā doktrīna ir vienāda gan Latvijas,²⁶ gan ES tiesībās.²⁷ Tā atspoguļojas arī Konvencijas 2. pantā noteiktajā definīcijā.²⁸

Uz diskriminācijas aizliegumu invaliditātes dēļ var attiekties abas Aristoteļa paradigmā minētās situācijas. Turklāt ir jāņem vērā, ka invaliditāte kā diskriminācijas aizlieguma pamats ir asimetriska.²⁹

Pirmā situācija – aizliegums izturēties atšķirīgi pret personu vienādās un salīdzināmās situācijās – attiecībā uz personu ar invaliditāti var rasties gadījumā, ja būtībā persona ar invaliditāti atrodas vienādā un salīdzināmā situācijā, bet pret viņu izturas sliktāk aizspriedumu dēļ. Piemēram, atteikums pieņemt darbā personu ar acīmredzamu invaliditāti, kura pēc profesionālās kvalifikācijas un spējām atbilst darba veikšanai, tikai tādēļ, ka uzņēmuma klientiem šis cilvēks varētu nepatikt savas acīmredzamās invaliditātes dēļ. Vai cits piemērs: darba devējs atsakās pieņemt darbā personu ar invaliditāti tikai tā iemesla dēļ, ka pastāv aizspriedums, ka cilvēki ar invaliditāti biežāk slimo. Attiecīgi pirmā diskriminācijas aizlieguma principa situācija pēc savas būtības atbilst tiešajai diskriminācijai.

Saskaņā ar Direktīvas 2. pantu “tiešā diskriminācija notiek tad, ja salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret citu personu” invaliditātes dēļ. Minētā definīcija ieviesta ar Darba likuma 29. panta piekto daļu. No minētā izriet, ka tiešā diskriminācija būs gadījumā, ja mazāk

²⁵ Oddny Mjoll Arnardottir. *Equality and Non-Discrimination under the European Convention on Human Rights*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/London/New York, 2003; Autoru kolektīvs. *Latvijas Republikas Satversmes Komentāri*. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Levits E. 91. panta komentārs, 77. lpp., 14. paragrāfs.

²⁶ Autoru kolektīvs. *Latvijas Republikas Satversmes Komentāri*. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Levits E. 91. panta komentārs, 89. lpp., 56. paragrāfs.

²⁷ Piemēram, sk.: EST spriedums lietā C-17/05 *B.F. Cadman v. Health & Safety Executive*, [2006] ICR 1623, 28. paragrāfs; Tobler C. *Limits and potential of the concept of indirect discrimination*. European Commission, 2008, p. 20.

²⁸ Tobler C. *Limits and potential of the concept of indirect discrimination*. European Commission, 2008, p. 13, 20.

²⁹ Parasti diskriminācijas aizlieguma pamati ir simetriski, t. i., tie aizsargā gan privileģēto grupu, gan parasti diskriminēto grupu. Piemēram, diskriminācijas aizlieguma pamats “dzimums” aizsargā gan vīriešus, gan sievietes, bet diskriminācijas aizlieguma pamats “etniskā piederība” – gan etnisko minoritāti, gan mažoritāti. Diskriminācijas aizlieguma pamats “invaliditāte” ir asimetrisks, jo aizsargā tikai personas ar invaliditāti. Sk.: Schiek D., Waddington L., Bell M. *Non-Discrimination Law, Cases, Material and Text on National, Supranational and International level*. Hart Publishing, 2007, p. 128-129; Evelyn E. *EU Anti-Discrimination Law*. Oxford University Press, 2005, p. 130.

labvēlīgas attieksmes tiešais iemesls būs invaliditāte. Kā minēts iepriekš, pamatā invaliditāte kā tiešs iemesls mazāk labvēlīgai attieksmei, pastāvot nosacījumam, ka invalīds atrodas vienādā un salīdzināmā situācijā ar citiem,³⁰ var rasties tikai tādā gadījumā, ja mazāk labvēlīgas attieksmes iemesls ir aizspriedumi pret cilvēkiem ar invaliditāti. Jo gadījumā, ja mazāk labvēlīgas attieksmes iemesls ir kādi invaliditātes dēļ objektīvi pastāvošie šķēršļi, nevarēs uzskatīt, ka invalīds atrodas vienādās un salīdzināmās situācijās ar citiem. No minētā izriet, ka tieša diskriminācija invaliditātes dēļ var rasties pamatā tikai aizspriedumu dēļ.

Šajā sakarā ir būtiski pieminēt, ka ES tiesības (arī Direktīva) aizliedz arī citus diskriminācijas veidus, piemēram, aizskaršanu un norādījumu diskriminēt.³¹ Vēl vairāk, diskriminācijas invaliditātes dēļ kontekstā EST ir atzinusi arī tādu diskriminācijas veidu kā diskriminācija asociācijas vai sasaites dēļ. Proti, par diskrimināciju invaliditātes dēļ ir uzskatāma arī mazāk labvēlīga attieksme pret personu, kura pati nav invalīds, ja mazāk labvēlīgās attieksmes iemesls ir fakts, ka šī persona rūpējas par personu ar invaliditāti.³² Arī minētajā lietā diskriminācijas iemesls bija aizspriedumi, kas valda ne tikai attiecībā pret invalīdiem, bet arī personām, kuras veic invalīdu ikdienas pamataprūpi.

Tomēr gan Konvencijas 1., gan 2. pantā noteiktās definīcijas prasa vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanu salīdzinājumā ar citiem. No minētā izriet, ka diskriminācijas aizlieguma principam ir jāaptver arī tās situācijas, kurās invalīds nevar baudīt līdzvērtīgas tiesības un iespējas objektīvi pastāvošo šķēršļu dēļ, proti, tā iemesla dēļ, ka objektīvi pastāvošo šķēršļu dēļ viņš neatrodas vienādās un salīdzināmās situācijās ar citiem.³³ Minētā situācija atspoguļo Aristoteļa paradigmas otro daļu, t. i., pienākumu nodrošināt atšķirīgas tiesības personām, kuras atrodas atšķirīgā situācijā.³⁴

Minēto situāciju jeb diskrimināciju identificē netiešās diskriminācijas jēdziens.

Direktīvas 2. pants nosaka, ka “netiešā diskriminācija notiek tad, ja acīmredzami neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses dēļ personas, [...] kurām ir invaliditāte [...] atrodas nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar citu personu”.³⁵

Attiecīgi netiešā diskriminācija būs situācijā, kur noteikums, kritērijs vai prakse, kurš pats par sevi formāli nešķiro personas atkarībā no diskriminācijas pazīmes (šajā gadījumā invaliditātes), praksē nostāda mazāk labvēlīgā situācijā personas tā iemesla dēļ, ka viņām piemīt kāda no diskriminācijas aizlieguma pazīmēm. Piemēram, netieši diskriminējošs kritērijs invaliditātes dēļ būs darba devēja

³⁰ “[...] atbilstoši Direktīvas 2000/78 preambulas 17. apsvērumam tajā netiek prasīts, lai tiktu pieņemta darbā, paaugstināta amatā vai saglabāta darbā persona, kas nav kompetenta, nespēj un nevar izpildīt galvenos attiecīgā amata uzdevumus [...]” EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rīkojas *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rīkojas *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. 57. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?lang=uge&lv&td=ALL&jur=C,T,F&num=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

³¹ Direktīvas 2. pants.

³² EST spriedums lietā C-303/06, *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, Reports of Cases 2008 I-05603.

³³ Tobler C. Limits and potential of the concept of indirect discrimination. European Commission, 2008, p. 13.

³⁴ Apgalvojums pamatā attiecas uz diskrimināciju invaliditātes dēļ, jo gan tiešā, gan netiešā diskriminācija var rasties abu situāciju kontekstā, t. i., gan tad, ja pret personām vienādās situācijās izturas atšķirīgi, gan tad, ja pret personām atšķirīgās situācijās izturas vienādi. Sk.: Tobler C. Limits and potential of the concept of indirect discrimination. European Commission, 2008, p. 21.

³⁵ Ieviesta ar Darba likuma 29. panta sesto daļu.

prasība, ka potenciālajam darbiniekam ir jābūt autovadītāja tiesībām. Šāda prasība būs netieši diskriminējoša pret neredzīgām personām.

Taču ES tiesības pretēji tiesas diskriminācijas gadījumiem, kuru attaisnošana nav atļauta,³⁶ pieļauj netiešās diskriminācijas attaisnošanu. Direktīvas 2. pants, turpinot netiešās diskriminācijas definīciju, nosaka – “ja vien [...] šis [netieši diskriminējošais – aut. piez.] noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnota ar likumīgu mērķi un ja vien nav pienācīgi un vajadzīgi līdzekļi šā mērķa sasniegšanai”. Līdz ar to darba devēja prasība, ka potenciālajam darbiniekam ir jābūt autovadītāja tiesībām, būs attaisnota, ja tiks pierādīts, ka darbu nav iespējams veikt, neizmantojot automašīnu, kura jāvada pašam darbiniekam.³⁷

Ņemot vērā minēto piemēru, ir acīmredzama problēma saistībā ar personu aizsardzību pret netiešo diskrimināciju tieši invaliditātes dēļ. Problēma ir tajā apstākļi, ka ES tiesībās netiešo diskrimināciju var attaisot, ja tās pamatā ir objektīvi apsvērumi, tajā pašā laikā personas ar invaliditāti netiešo diskrimināciju pamatā izjūt tieši objektīvi pastāvošo šķēršļu dēļ. Līdz ar to, aprobežojoties tikai ar parasto netiešās diskriminācijas jēdzienu, ES tiesības nesasniegtu mērķi, t. i., diskriminācijas invaliditātes dēļ izskaušanu caur vienlīdzīgu iespēju radīšanu, jo attiecīgi jebkurš objektīvi pastāvošais šķērslis būtu par pamatu netiešās diskriminācijas invaliditātes dēļ attaisnošanai situācijā, kur tieši minētie šķēršļi ir galvenais diskriminācijas invaliditātes dēļ iemesls.

Šī iemesla dēļ gan Konvencija, gan ES tiesības paredz īpašu pienākumu diskriminācijas invaliditātes dēļ ietvaros, un tas ir saprātīgas pielāgošanas pienākums.

3.2. Saprātīgs pielāgošanas pienākums

Gan Konvencija, gan Direktīva nosaka tādu jēdzienu kā saprātīgs pielāgojums. Konvencijas 2. pants definē, ka

“saprātīgs pielāgojums” nozīmē vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas – ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu –, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības”.

Līdzīgu definīciju sniedz arī Direktīvas 5. pants:

“Tas [saprātīga darba vietas pielāgošana invalīdiem – aut. piez.] nozīmē, ka darba devēji, ja tas vajadzīgs konkrētā gadījumā, veic atbilstīgus pasākumus, lai invalīds varētu dabūt darbu, strādāt vai tikt paaugstināts amatā, vai iegūt profesionālo izglītību, ja vien šādi pasākumi neuzliek neproporcionālu slogu darba devējam.”

Turklāt nepakļaušanās prasībai veikt saprātīgu pielāgojumu saskaņā gan ar Konvenciju,³⁸ gan ar Direktīvu ir uzskatāma par diskrimināciju.

Saprātīgas pielāgošanas pienākums no diskriminācijas aizlieguma principa viedokļa tiek saskatīts kā pienākums nodrošināt īpašas tiesības personām, kuras

³⁶ Sk. Direktīvas 2. pantu; arī, piemēram, EST spriedumu lietā C-177/88, *Elisabeth Johanna Pacifica Dekker v. Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*, (1990) ECR p. I-03941.

³⁷ Piemēram, sk. EST spriedumus lietās EKT 237/85 *Gisela Rummler v. Dato-Druck GmbH*, European Court reports 1986, p. 02101; EKT lieta C-184/89, *Helga Nimz v. Freie und Hansestadt Hamburg*, European Court reports 1991, p. I-00297; lieta 109/88, *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund I Danmark v. Dansk Arbejdsgiverforening, acting on behalf of Danfoss*, European Court reports 1989, p. 03199.

³⁸ Konvencijas 2. pantā noteiktā definīcija “diskriminācija invaliditātes dēļ”; Direktīvas 2. panta 2. punkta b(ii) apakšpunkts kopsakarā ar 5. pantu.

atrodas atšķirīgā situācijā, lai nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas. Citiem vārdiem, pielāgošanas pienākums ir uzskatāms par *sui generis* tiesībām. Tiesību zinātnieki uzskata, ka saprātīgs pielāgošanas pienākums pēc savas būtības ir pienākums sasniegt zināmu rezultātu neatkarīgi no tā, cik salīdzināmas ir situācijas. Līdz ar to šajā kontekstā pat nav būtiski nodalīt, vai diskriminācija ir tieša vai netieša.³⁹

Tomēr fakts ir tāds, ka ES likumdevējs saprātīgas pielāgošanas pienākumu ir iekļāvis pie netiešās diskriminācijas jēdziena.⁴⁰

Runājot par pašu saprātīgas pielāgošanas pienākumu, tad tas būtībā ir ierobežots ar diviem aspektiem: pirmkārt, ar to, kas ir nepieciešams, un otrkārt, kas ir saprātīgs.⁴¹ Attiecīgi pielāgošanas pienākums nodarbinātībā neietver situācijas, kurās, pat veicot pielāgošanu, persona ar invaliditāti nespēs veikt būtiskus darba pienākumus.⁴² Tāpat pielāgošanas pienākums nevar būt tāds, kas uzliktu darba devējam par pienākumu veikt nesamērīgus pielāgošanas pasākumus.

Attiecībā uz to, ko nozīmē pielāgošana, neviens tiesību avots izsmeļošu atbildi nesniedz,⁴³ jo tie var būt visdažādākie pasākumi, kuri veicami, ņemot vērā darbinieka ar invaliditāti vajadzības, darba raksturu un darba devēja objektīvās un saprātīgās iespējas.⁴⁴

Piemēram, Direktīvas preambulas 20. apsvēruma nosaka:

“Būtu jāparedz pienācīgi, t. i., efektīvi un praktiski, pasākumi, lai darba vietu pielāgotu invalīdiem, piemēram, pielāgotu telpas un iekārtas, darba laiku, uzdevumu sadali vai izglītības un integrācijas resursu nodrošināšanu.”

Šajā sakarā EST ir norādījusi, ka arī no Konvencijā noteiktās saprātīgās pielāgošanas pienākuma definīcijas izriet, ka minētie pasākumi ir interpretējami plaši.⁴⁵

Līdz šim EST attiecībā uz konkrētiem pasākumiem, kuri būtu veicami darba vietas pielāgošanas nolūkos, ir atzinusi, ka darba laika (ritma) pielāgošana var ietvert sevī pienākumu noteikt īpašu darba laiku, konkrēti, pienākumu samazināt darba laiku.⁴⁶ Turklāt, ņemot vērā EST spriedumu lietā *Coleman*, var pamatoti uzskatīt, ka saprātīgs darba vietas pielāgošanas pienākums varētu attiekties arī uz personām, kuras pašas nav invalīdi, bet kuras veic invalīda ikdienas pamataprūpi, kā, piemēram, bērnu invalīdu vecāki.⁴⁷

Attiecībā uz saprātīgu slogu, kuru darba devējam uzliek pielāgošanas pienākums, Direktīvas preambulas 21. apsvēruma nosaka:

³⁹ Tobler C. Limits and potential of the concept of indirect discrimination. European Commission, 2008, p. 23., 52.

⁴⁰ Sk. Direktīvas 2. pantu; arī Barnard C. EU Employment Law. Oxford University Press, 2012, 4th ed., p. 355.

⁴¹ Barnard C. EU Employment Law. Oxford University Press, 2012, 4th ed., p. 355.

⁴² EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rikoja *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rikoja *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. 57. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=lv&td=ALL&jur=C,T,F&num=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

⁴³ Turpat, 49. punkts.

⁴⁴ European Network of Legal Experts in the non-discrimination field. Lisa Waddington, Anna Lawson, Disability and non-discrimination law in the European Union. European Commission, 2009, p. 6.

⁴⁵ EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rikoja *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rikoja *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. 53. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=lv&td=ALL&jur=C,T,F&num=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

⁴⁶ Turpat, 55.–56. punkts.

⁴⁷ EST spriedums lietā C-303/06, *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, Reports of Cases 2008 I-05603.

“Lai noteiktu, vai attiecīgie pasākumi veicina neproporcionāla sloga rašanos, jo īpaši būtu jāņem vērā attiecīgās finansiālās un citas izmaksas, organizācijas vai uzņēmuma lielums un finansiālie resursi un iespēja iegūt valsts finansējumu vai kādu citu palīdzību.”

Saskaņā ar pieejamo EST judikatūru pienākums vērtēt, vai attiecīgais pielāgošanas pasākums darba devējam uzliek saprātīgu slogu, ir atstāts nacionālo tiesu ziņā.⁴⁸ Tomēr, vērtējot slogu, kas uzlikts darba devējam, ir jāņem vērā arī valsts līmenī veiktie pielāgošanas pasākumi, piemēram, speciālās programmas invalidu integrācijai darba tirgū.⁴⁹

No minētā izriet, ka tiesību avoti nesniedz skaidru un izsmelšu atbildi, kuri pasākumi ir uzskatāmi par tādiem, kuri ietilpst pielāgošanas pienākumā, kā arī tie nesniedz skaidru atbildi, kuri pielāgošanas pasākumi ir uzskatāmi par saprātīgiem, t. i., tādiem, kuri neuzliek nesaprātīgu slogu. Tomēr šāda situācija ir visai pamatota, ņemot vērā to, ka pats invaliditātes jēdziens visu laiku attīstās⁵⁰ un līdz ar to arī mainās personu loks un vajadzības. Tāpat jāņem vērā, ka attīstās gan tehnoloģijas, gan arī pašas valstis veic visdažādākos pasākumus vides pielāgošanai un šķēršļu novēršanai, piemēram, ieviešot universālo dizainu⁵¹ vai nodrošinot valsts atbalsta programmas invalidu integrācijai darba tirgū. Tādējādi jau valsts līmenī tiek veikti pielāgošanas pasākumi, kas ievērojami atvieglo slogu, kuru pielāgošanas pienākums uzliek darba devējiem. Līdz ar to mainās arī darba devējiem uzliktais slogs, tādēļ nav iespējams konstanti definēt, kas ir saprātīgs pienākums.

3.3. Pārejošā darbnespēja

Viens no būtiskiem jēdzieniem, kas ir saistīts ar invaliditātes jēdzienu un diskrimināciju invaliditātes dēļ, ir pārejošas darbnespējas jēdziens. EST jēdzienu “invaliditāte” un “pārejoša darbnespēja” nošķiršanu ir analizējusi vairākkārt.

Spriedumā lietā *Navas* EST norādīja, ka jēdzieni “invaliditāte” un “slimība” atšķiras un līdz ar to “šo divu jēdzienu vienkārša savstarpēja pielīdzināšana ir izslēgta”.⁵² Tas tādēļ, ka invaliditāte ir tādā gadījumā, ja fiziski, mentāli vai psiholoģiski traucējumi rada šķēršļus dalībai profesionālā dzīvē ilgā laika posmā.⁵³ Tā kā ne Direktīva, ne arī kāds cits tiesību akts nenosaka tādu diskriminācijas aizlieguma pazīmi kā “slimība”, tad attiecīgi ES tiesības neaizsargā personas, kā, piemēram, izskatāmajā lietā, pret darba tiesisko attiecību pārtraukšanu slimības dēļ.

Savukārt jau sekojošā lietā EST atzina:

“[...] ja ārstējama vai neārstējama slimība izraisa ierobežojumu, kas izriet it īpaši no fiziskiem, mentāliem vai psihiskiem traucējumiem, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var aprūtināt attiecīgo personu pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības

⁴⁸ EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rīkojas *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rīkojas *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. 59. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=lv&td=ALL&jur=C,T,F&num=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

⁴⁹ Turpat, 60. punkts. Arī Direktīvas 5. pants nosaka: “[...] Šis slogs nav neproporcionāls, ja to pietiekami izlīdzina ar pasākumiem, kas pastāv attiecīgās dalībvalsts invaliditātes politikā.”

⁵⁰ Konvencijas preambulas e apsvērumus.

⁵¹ Konvencijas 2. un 4. pants.

⁵² EST spriedums lietā C-13/05, *Sonia Chacón Navas v Eurest Colectividades SA*, Reports of Cases, 2006 I-06467, 44. punkts.

⁵³ Turpat, 45. punkts.

dzīvē vienlīdzīgi ar citiem, un ja šis ierobežojums ir ilgstošs, šī slimība var ietilpt jēdzienā “invaliditāte” Direktīvas 2000/78 izpratnē.”⁵⁴

Kā redzams, EST atkal uzsvēra, ka šķirtne starp slimību un invaliditāti irroda- ma laika atskaitē, t. i., invaliditāte būtu gadījumā, ja veselības traucējumi ir ilgstoši.

Tai pašā laikā EST piekrita ģenerālvokāta viedoklim, ka personām ar inva- liditāti ir lielāks risks saslimt ar slimībām, kuras ir saistītas ar invaliditāti. Līdz ar to personas ar invaliditāti saistībā ar darbnespēju slimības dēļ ir netieši pakļautas diskriminācijas riskam salīdzinājumā ar pārējiem darbiniekiem.⁵⁵ Tomēr, kā zi- nāms, netiešo diskrimināciju var attaisnot, ja tās pamatā ir objektīvi apsvērumi un izvēlētie līdzekļi ir samērīgi.

No minētā izriet, ka ES tiesībās jēdzieni “slimība” un “invaliditāte” ir atšķirīgi. Lai gan invaliditātes jēdzienā var ietilpt gan ārstējama, gan neārstējama slimība, ja tā pastāv pietiekami ilgstoši. Līdz ar to galvenais elements, kurš nošķir, kurā brīdī iestājas aizsardzība pret diskrimināciju invaliditātes dēļ, ir fakts, ka fizisks, men- tāls, intelektuāls vai sensors ierobežojums pastāv pietiekami ilgstoši.

Vienlaikus gan EST uzsvēra, ka situācija, ja invalīds nevar strādāt un līdz ar to viņam formāli ir jāatrodas darbnespējas atvaļinājumā, jo darba devējs neveic saprātīgu darba vietas pielāgošanas pienākumu, ir uzskatāma par diskrimināciju Direktīvas izpratnē.⁵⁶

4. Starptautisko un ES tiesību ietekme uz nacionālo tiesisko regulējumu un tā piemērošanu

4.1. ES tiesību (Direktīvas) tvērums attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu invaliditātes dēļ

Pirmā problēma, kas var rasties, piemērojot Darba likuma normas, ir jautājums par Direktīvas tvērumu. Direktīva aizliedz diskrimināciju un *sui generis* normu kontekstā (īpašās tiesības personām, kuras atrodas atšķirīgā situācijā, līdz ar to viņām ir nodrošināmas īpašās tiesības, lai nodrošinātu līdztiesību ar pārējiem) pieprasa tikai saprātīgu darba vietas pielāgošanas pienākumu. Attiecīgi Direktīva formāli ir ieviesta ar tām normām, kuras nosaka diskriminācijas aizliegumu⁵⁷ un saprātīgas darba vietas pielāgošanas pienākumu.⁵⁸

Tai pašā laikā Darba likums nosaka vēl virkni tiesību, kuras attiecas uz personu ar invaliditāti tiesību aizsardzību, piemēram, Darba likuma 109. panta otrā daļa vai bērnu-invalidu vecāku tiesības.⁵⁹ Attiecīgi jautājums ir, vai šīs normas ir uzskatāmas par nacionālām tiesību normām, kurām nav nekāda tieša sakara ar ES tiesībām (Direktīvu), vai arī šīs normas ir skatāmas kopsakarā ar Direktīvu, uzskatot

⁵⁴ EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rikoja *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rikoja *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. 41. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=lv&td=ALL&jur=C,T,F&num=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

⁵⁵ Turpat, 76. punkts.

⁵⁶ Turpat, 65.–68. punkts.

⁵⁷ Piemēram, 7., 29., 34., 48., 60., 95. pants.

⁵⁸ 7. panta trešā daļa.

⁵⁹ Piemēram, Darba likuma 108. panta otrās daļas 3. punkts, 134. panta otrā daļa, 150. panta piektā daļa, 151. panta pirmās daļas 1. punkts EST sprieduma lietā C-303/06, *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, Reports of Cases 2008 I-05603 kontekstā.

tās par nacionālā likumdevēja vēlmi nodrošināt augstāku aizsardzības līmeni nekā minimālais Direktīvā pieprasītais.

Minētais jautājums ir ļoti būtisks, kaut vai ņemot vērā faktu, ka būtiski atšķiras invaliditātes jēdziens ES tiesību un nacionālo tiesību (Invaliditātes likuma) izpratnē.

Kā secināts jau iepriekš, fakts, ka Latvijas nacionālie normatīvie akti nodarbinātības jomā, konkrēti, Darba likums, nedefinē invaliditātes jēdzienu, kas atspoguļotu Konvencijā un ES tiesībās noteikto, var rezultēties ļoti šaurā invaliditātes izpratnē praksē, t. i., tas būtībā var novest pie situācijas, kur tiesības netikt diskriminētam invaliditātes dēļ tiek attiecinātas tikai uz personām (vecākiem), kurām (kuru nepilngadīgiem bērniem) ir atzīta invaliditāte tikai šaurā, t. i., Invaliditātes likuma, nozīmē.

Ņemot vērā EST judikatūru attiecībā uz grūtniecības un maternitātes aizsardzību, autore sliecas uzskatīt, ka šajā situācijā, arī attiecībā uz tiesībām, kuras sniedz augstāku aizsardzības līmeni, nekā Direktīvā pieprasīts, ir piemērojama Konvencijā un ES tiesībās noteiktā invaliditātes definīcija. Tas tādēļ, ka abas tiesību grupas – gan attiecībā uz grūtniecību un maternitāti, gan attiecībā uz invaliditāti – ir uzskatāmas par *sui generis* tiesībām, t. i., speciālām tiesībām, kuras piešķirtas tādēļ, ka personas atrodas atšķirīgā situācijā salīdzinājumā ar pārējiem, un līdz ar to, lai nodrošinātu līdztiesību, šīm personām ir piešķiramas īpašas tiesības.⁶⁰ Attiecīgi šeit metodoloģiski noteikti būtu velkamas paralēles. EST judikatūra grūtniecības un maternitātes īpašo tiesību nodrošināšanas jautājumos ir viennozīmīga neatkarīgi no tā, cik augsts aizsardzības līmenis grūtniecības vai maternitātes dēļ (īpašās tiesības) noteikts nacionālajās tiesībās, izejot ārpus ES direktīvās noteiktā minimuma, šīs īpašās tiesības ir nodrošināmas un interpretējamas ES tiesību kontekstā. Vēl vairāk, ja kāda no īpašajām tiesībām netiek nodrošināta vai to nodrošināšanas rezultātā persona tiek nostādīta sliktākā situācijā, tad tā ir uzskatāma par diskrimināciju (dzimuma dēļ).⁶¹

Attiecīgi no minētā izriet, ka Darba likumā jēdziens “invaliditāte” būtu interpretējams vienveidīgi, proti, saskaņā ar Konvencijas un ES tiesībās noteikto definīciju.

4.2. Diskriminācijas aizlieguma princips un tā mijiedarbība ar citām normām

Otra problēma, kura saskatāma attiecībā uz invalīdu diskrimināciju, ir fakts, ka praksē, iespējams, netiek saskatīta Darba likumā noteiktā diskriminācijas aizlieguma invaliditātes dēļ normu mijiedarbība ar citām šī likuma normām. Problēma var rasties tādēļ, ka diskriminācijas aizliegums pats par sevi ir tiesību princips, kuram ir tā sauktā horizontālā iedarbība, t. i., tas darbojas pamatā tikai saistībā ar citām tiesību normām.

Piemēram, Darba likuma 29. pants aizliedz diskriminēt attiecībā uz darba tiesisko attiecību dibināšanu, darba apstākļiem, darba samaksu utt. Līdz ar to visas

⁶⁰ Fourbert P. “The Legal Protection of the Pregnant Worker in the European Community”, “Sex Equality, Thoughts of Social and Economic Policy and Comparative Leaps to the United States of America”, Kluwer Law International. The Hague/London/New York, 2002; Schiek D., Waddington L., Bell M. Non-Discrimination Law, Cases, Material and Text on National, Supranational and International level. Hart Publishing, 2007, p. 128-129; Ellis E. EU Anti-Discrimination Law. Oxford University Press, 2005, p. 631-632.

⁶¹ Piemēram, sk.: EST spriedumi lietās C-207/98, *Silke-Karin Mahlburg and Land Mecklenburg-Vorpommern*, ECR 2000 I-549; C-294/04, *Carmen Sarkatzis Herrero v. Instituto Madrileño de la Salud (Imsalud)*, OJ C 131, 03.06.2006.

normas, kuras regulē jautājumus, kas attiecas uz darba tiesisko attiecību dibināšanu, darba apstākļiem un darba tiesisko attiecību izbeigšanu, vienmēr ir skatāmas arī diskriminācijas aizlieguma principa kontekstā.

Jautājums ir vienkārši risināms, ja personu, piemēram, nepieņem darbā vai uzteic darbu tā iemesla dēļ, ka pret personu pastāv aizspriedumi, tādēļ ka personai ir invaliditāte. Tas, protams, būs tiešās diskriminācijas gadījums. Savukārt jautājums kļūst sarežģītāks, ja personai uzteic darbu, piemēram, tādēļ, ka personas veselības stāvoklis nav atbilstošs noligtā darba veikšanai saskaņā ar Darba likuma 101. panta pirmās daļas 7. punktu. Šajā gadījumā, pirmkārt, ir jāanalizē, kas ir jēdziens “veselība”, proti, vai tā ir “slimība” vai arī “invaliditāte”. Ja pēdējais, tad darba līguma uzteikums būt tiesisks tikai gadījumā, kurā būs secināts, ka darba vietas pielāgošana izriet ārpus saprātīgā. Tāpat problemātiska varētu būt 101. panta pirmās daļas 11. punktā noteiktā darba līguma uzteikuma pamata piemērošana. Pirmkārt, ja pieņemam, ka Darba likuma 109. panta otrā daļa ir daļa no Direktīvas ieviešanas pasākumiem, tad to nedrīkst piemērot personām, kuras ir ar invaliditāti ES tiesību (Konvencijas) izpratnē, ne tikai tām, kurām ir noteikta invaliditāte saskaņā ar Invaliditātes likumu. Otrkārt, minētā norma varētu diskriminēt bērnu-invalidu vecākus, kuriem darbnespēja varētu pārsniegt atļauto darbnespējas ilgumu, bērnu-invalida slimības dēļ⁶² vai arī tamdēļ, ka darba devējs atsakās pielāgot darba vietu bērnu-invalida vecākam, kā rezultātā viņš ir spiests atrasties pārejošās darbnespējas atvaļinājumā bērnu-invalida kopšanas dēļ.⁶³

Šādus piemērus varētu minēt ļoti daudz, jo, kā jau minēts iepriekš, diskriminācijas aizliegums ir piemērojams mijiedarbībā ar citām normām, un tas būtībā attiecas uz gandrīz visām Darba likuma normām. Līdz ar to, piemērojot Darba likumu, vienmēr ir jāraugās, lai netiktu pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips, kas ne vienmēr ir vienkārši, jo, tas, kā minēts, ir ieviests no ES tiesībām, tādēļ jēdzienu definīcijas un cita interpretācija ir atrodama tikai ES tiesību aktos un EST judikatūrā.

Kopsavilkums

Pašlaik Latvijā attiecībā uz personu ar invaliditāti tiesībām ir piemērojami tiesību avoti, kuri pieder pie trim dažādām tiesību sistēmām. Pirmkārt, personu ar invaliditāti tiesības regulē Konvencija. Otrkārt, ES personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā regulē Direktīva. Treškārt, personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā Latvijā regulē Darba likuma normas. Tas var radīt un rada virkni jautājumu par personu ar invaliditāti tiesību pareizu piemērošanu. Viena no galvenajām problēmām saistās ar vienotu jēdzienu izpratni.

Konvencija sniedz invaliditātes jēdziena definīciju. Tā kā ES ir pievienojusies Konvencijai, minētā definīcija ir piemērojama arī ES tiesībās. Tā kā minētie tiesību avoti ir saistoši arī Latvijai, tad attiecīgā definīcija ir piemērojama arī Latvijā. Tomēr pašlaik tikai viens nacionālais tiesību akts – Invaliditātes likums – sniedz invaliditātes definīciju.

⁶² EST spriedums lietā C-303/06, *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, Reports of Cases 2008 I-05603.

⁶³ EST spriedums apvienotajās lietās C-335/11 un C-337/11, *K Danmark*, kas rikoja *Jette Ring* vārdā, pret *Dansk Almennyttigt Boligselskab DAB* un *HK Danmark*, kas rikoja *Lone Skouboe Werge* vārdā, pret *Pro Display A/S*. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=lv&td=ALL&jur=C,T,F&n um=335/11> [aplūkots 06.01.2014.].

Invaliditātes likumā noteiktā invaliditātes definīcija ir krietni vien šaurāka nekā Konvencijā noteiktā un no Direktīvās izrietošā. Tas ir saprotams, jo Invaliditātes likumā iekļautā definīcija ir paredzēta sociālās drošības tiesību nodrošināšanai, citiem vārdiem, tā ir invaliditātes definīcija medicīniskā nozīmē, kamēr Konvencija sniedz definīciju, kas identificē invaliditāti visās dzīves jomās, norādot uz vidē pastāvošajiem šķēršļiem. Neņemot vērā minēto, Latvijā Invaliditātes likums praksē netieši ietekmē personu ar invaliditāti tiesības nodarbinātības jomā. Tas tādēļ, ka praksē par invalīdu tiek uzskatīta tikai tā persona, kura par tādu atzīta tieši Invaliditātes likuma izpratnē. Šāda prakse ir pretrunā gan Konvencijai, gan arī Direktīvai. Līdz ar to izriet, ka Latvija, nenosakot skaidru invaliditātes definīciju nodarbinātības jomā, nav efektīvi izpildījusi visas savas saistības, kas attiecas uz personām ar invaliditāti un kas izriet no Konvencijas un Direktīvas.

Galvenais jēdziens tiesībās, ar kuru ir saistīts invaliditātes jēdziens, ir diskriminācijas aizlieguma princips. Būtībā diskriminācijas aizlieguma princips ir iekļauts jau pašā invaliditātes jēdzienā, citiem vārdiem, invaliditātes jēdziens ir definēts, tieši lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības un iespējas ar citiem diskriminācijas aizlieguma principa ietvaros. Diskriminācijas aizlieguma invaliditātes dēļ definīcija ir noteikta Konvencijas 2. pantā, un tā ir ļoti plaša. Tā, raugoties no tiesību teorijas viedokļa, aptver abas ar diskriminācijas aizlieguma principu noteiktās situācijas, uzliekot pat pienākumu pret personām līdzīgas situācijās izturēties līdzīgi, bet pret personām atšķirīgās situācijās izturēties atšķirīgi samērā ar šo situāciju atšķirību.

Pirmā situācija – aizliegums izturēties atšķirīgi pret personu vienādās un salīdzināmās situācijās – attiecībā uz personu ar invaliditāti var rasties gadījumā, ja būtībā persona ar invaliditāti atrodas vienādā un salīdzināmā situācijā, bet pret viņu izturas sliktāk aizspriedumu dēļ. Attiecīgi pirmā diskriminācijas aizlieguma principa situācija pēc savas būtības atbilst tiešajai diskriminācijai, kas noteikta Direktīvā. ES tiesības (arī Direktīva) gan aizliedz arī citus diskriminācijas veidus, piemēram, aizskaršanu un norādījumu diskriminēt. Vēl vairāk, diskriminācijas invaliditātes dēļ kontekstā EST ir atzinusi arī tādu diskriminācijas veidu kā diskrimināciju asociācijas vai sasaites dēļ.

Konvencijas 1. un 2. pantā noteiktās definīcijas prasa vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanu salīdzinājumā ar citiem. No minētā izriet, ka diskriminācijas aizlieguma principam ir jāaptver arī tās situācijas, kurās invalīds nevar baudīt līdzvērtīgas tiesības un iespējas objektīvi pastāvošo šķēršļu dēļ, proti, tā iemesla dēļ, ka objektīvi pastāvošo šķēršļu dēļ viņš neatrodas vienādās un salīdzināmās situācijās ar citiem. Minētā situācija atspoguļo Aristoteļa paradigmas otro daļu, t. i., pienākumu nodrošināt atšķirīgas tiesības personām, kuras atrodas atšķirīgā situācijā. Minēto situāciju jeb diskrimināciju identificē netiešās diskriminācijas jēdziens, kas noteikts Direktīvas 2. pantā. Netiešā diskriminācija būs situācijā, kur noteikums, kritērijs vai prakse, kurš pats par sevi formāli nešķiro personas atkarībā no diskriminācijas pazīmes (šajā gadījumā invaliditātes), praksē nostāda mazāk labvēlīgā situācijā personas tā iemesla dēļ, ka viņām piemīt kāda no diskriminācijas aizlieguma pazīmēm.

ES tiesības pretēji tiešās diskriminācijas gadījumam, kuru attaisnošana nav atļauta, pieļauj netiešās diskriminācijas attaisnošanu. Tā ir acīmredzama problēma saistībā ar personu aizsardzību pret netiešo diskrimināciju tieši invaliditātes dēļ, jo netiešo diskrimināciju var attaisnot, ja tās pamatā ir objektīvi apsvērumi, tajā pašā laikā personas ar invaliditāti netiešo diskrimināciju pamatā izjūt tieši objektīvi

pastāvošo šķēršļu dēļ. Līdz ar to, aprobežojoties tikai ar parasto netiešās diskriminācijas jēdzienu, ES tiesības nesasniegta mērķi, t. i., diskriminācijas invaliditātes dēļ izskaušanu caur vienlīdzīgu iespēju radīšanu, jo attiecīgi jebkurš objektīvi pastāvošais šķērslis būtu par pamatu netiešās diskriminācijas invaliditātes dēļ attaisnošanai situācijā, kur tieši minētie šķēršļi ir galvenais diskriminācijas invaliditātes dēļ iemesls. Šī iemesla dēļ gan Konvencija, gan ES tiesības paredz īpašu pienākumu diskriminācijas invaliditātes dēļ ietvaros, un tas ir saprātīgas pielāgošanas pienākums. Tas nozīmē, ka darba devējam ir jāveic atbilstīgi pasākumi, lai invalīds varētu dabūt darbu un strādāt, ja vien šādi pasākumi neuzliek neproporcionālu slogu darba devējam.

Saprātīgas pielāgošanas pienākums ir ierobežots ar diviem aspektiem: pirmkārt, ar to, kas ir nepieciešams, un, otrkārt, kas ir saprātīgs. Attiecīgi pielāgošanas pienākums nodarbinātībā neietver situācijās, kurās, pat veicot pielāgošanu, persona ar invaliditāti nespēs veikt būtiskus darba pienākumus. Tāpat pielāgošanas pienākums nevar būt tāds, kas uzliktu darba devējam par pienākumu veikt nesamērīgus pielāgošanas pasākumus. Attiecībā uz to, ko nozīmē pielāgošana, neviens tiesību avots izsmēlošu atbildi nesniedz, jo tie var būt visdažādākie pasākumi, kuri veicami, ņemot vērā darbinieka ar invaliditāti vajadzības, darba raksturu un darba devēja objektīvās un saprātīgās iespējas. Saskaņā ar pieejamo EST judikatūru pienākums vērtēt, vai attiecīgais pielāgošanas pasākums darba devējam uzliek saprātīgu slogu, ir atstāts nacionālo tiesu ziņā. Tomēr, vērtējot slogu, kas uzliktas darba devējam, ir jāņem vērā arī valsts līmenī veiktie pielāgošanas pasākumi, piemēram, speciālās programmas invalīdu integrācijai darba tirgū. Ņemot vērā EST judikatūru, var pamatoti uzskatīt, ka saprātīgs darba vietas pielāgošanas pienākums varētu attiekties arī uz personām, kuras pašas nav invalīdi, bet kuras veic invalīda ikdienas pamataprūpi, kā, piemēram, bērnu-invalīdu vecāki.

Viens no būtiskiem jēdzieniem, kas ir saistīts ar invaliditātes jēdzienu un diskrimināciju invaliditātes dēļ, ir pārejošas darbnespējas jēdziens. EST jēdzienu "invaliditāte" un "pārejoša darbnespēja" nošķiršanu ir analizējusi vairākkārt. EST ir noteikusi, ka jēdzieni "invaliditāte" un "slimība" atšķiras pamatā ar to, ka invaliditāte ir traucējumi, kuri rada šķēršļus dalībai profesionālā dzīvē ilgā laika posmā, t. i., šķirtne starp slimību un invaliditāti ir rodama laika atskaitē. Līdz ar to Direktīva nesniedz aizsardzību slimības gadījumā. EST gan vienlaikus uzsvēra, ka personām ar invaliditāti ir lielāks risks saslimt ar slimībām, kuras ir saistītas ar invaliditāti. Līdz ar to personas ar invaliditāti saistībā ar darbnespēju slimības dēļ ir netieši pakļautas diskriminācijas riskam salīdzinājumā ar pārējiem darbiniekiem. Tāpat Direktīva attiecas uz situāciju, ja invalīds nevar strādāt un līdz ar to viņam formāli ir jāatrodas darbnespējas atvaļinājumā, jo darba devējs neveic saprātīgu darba vietas pielāgošanas pienākumu, un tā ir uzskatāma par diskrimināciju Direktīvas izpratnē.

Ņemot vērā to, ka gan Konvencija, gan ES tiesības (Direktīva) nosaka gan plašāku invaliditātes jēdzienu nekā Latvijas nacionālās tiesību normas, gan arī virkni principu, kuri ievērojami attiecībā uz jēdzieniem, kas saistīti ar invaliditāti, piemērojot Darba likuma normas, var rasties virkne problēmjautājumu.

Pirmā problēma, kas var rasties, piemērojot Darba likuma normas, ir jautājums par Direktīvas tvērumu. Direktīva aizliedz diskrimināciju un *sui generis* normu kontekstā (īpašās tiesības personām, kuras atrodas atšķirīgā situācijā, līdz ar to viņam ir nodrošināmas īpašās tiesības, lai nodrošinātu līdztiesību ar pārējiem) pieprasa tikai saprātīgu darba vietas pielāgošanas pienākumu. Tai pašā laikā Darba

likums nosaka vēl virkni tiesību, kuras attiecas uz personu ar invaliditāti tiesību aizsardzību, piemēram, Darba likuma 109. panta otrā daļa vai bērnu-invalidu vecāku tiesības.⁶⁴ Attiecīgi jautājums ir, vai šīs normas ir uzskatāmas par nacionālām tiesību normām, kurām nav nekāda tieša sakara ar ES tiesībām (Direktīvu), vai arī šīs normas ir skatāmas kopsakarā ar Direktīvu, uzskatot tās par nacionālā likumdevēja vēlmi nodrošināt augstāku aizsardzības līmeni nekā minimālais Direktīvā pieprasītais. Minētais jautājums ir ļoti būtisks, kaut vai ņemot vērā faktu, ka būtiski atšķiras invaliditātes jēdziens ES tiesību un nacionālo tiesību (Invaliditātes likuma) izpratnē. Ņemot vērā EST judikatūru attiecībā uz grūtniecības un maternitātes aizsardzību, autore sliecas uzskatīt, ka šajā situācijā, arī attiecībā uz tiesībām, kuras sniedz augstāku aizsardzības līmeni nekā Direktīvā pieprasīts, ir piemērojama Konvencijā un ES tiesībās noteiktā invaliditātes definīcija. Līdz ar to būtu arī uzskatāms, ka Darba likuma normas, kuras sniedz augstāka līmeņa aizsardzību, nekā to pieprasa Direktīva, būtu interpretējamas un piemērojamas saskaņā ar ES tiesībās noteiktajiem jēdzieniem.

Otra problēma, kura saskatāma attiecībā uz invalīdu diskrimināciju, ir fakts, ka praksē, iespējams, netiek saskatīta Darba likumā noteiktā diskriminācijas aizlieguma invaliditātes dēļ normu mijiedarbība ar citām šī likuma normām. Problēma var rasties tādēļ, ka diskriminācijas aizliegums pats par sevi ir tiesību princips, kuram ir tā sauktā horizontālā iedarbība, t. i., tas darbojas pamatā tikai saistībā ar citām tiesību normām.

Piemēram, Darba likuma 29. pants aizliedz diskriminēt attiecībā uz darba tiesisko attiecību dibināšanu, darba apstākļiem, darba samaksu utt. Līdz ar to visas normas, kuras regulē jautājumus, kas attiecas uz darba tiesisko attiecību dibināšanu, darba apstākļiem un darba tiesisko attiecību izbeigšanu, vienmēr ir skatāmas arī diskriminācijas aizlieguma principa kontekstā. Līdz ar to, piemērojot Darba likumu, vienmēr ir jāraugās, lai netiktu pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips, kas ne vienmēr ir vienkārši, jo tas, kā minēts, ir ieviests no ES tiesībām, tādēļ jēdzienu definīcijas un cita interpretācija ir atrodama tikai ES tiesību aktos un EST judikatūrā.

---

⁶⁴ Piemēram, Darba likuma 108. panta otrās daļas 3. punkts, 134. panta otrā daļa, 150. panta piektā daļa, 151. panta pirmās daļas 1. punkts EST sprieduma lietā C-303/06, *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, Reports of Cases 2008 I-05603 kontekstā.

AIZMUGURISKO SPRIEDUMU ATZĪŠANAS UN IZPILDES PROBLEMĀTIKA BRISELE I REGULAS SISTĒMĀ

A FEW PROBLEMS OF THE RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF DEFAULT JUDGMENTS UNDER THE SYSTEM OF BRUSSELS I REGULATION

Baiba Rudevska, Dr. iur.

Inga Kačevska, Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras docente

Summary

This article briefly discusses the contemporary issues regarding the recognition and enforcement of a foreign judgment given in default of appearance, which disposes of the substance of the case but which does not contain any assessment of the subject matter or the basis for the action and which is devoid of any argument on the merits thereof in accordance with the Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. Unlike in the Trade Agency case decided by the Latvian courts and ECJ, the authors argue that such foreign default judgments (usually delivered by the courts of England and Wales) shall primarily be examined in accordance with Regulation's Article 34 (2) (*lex specialis*) but not Article 34 (1) (*lex generalis*).

Atslēgvārdi: aizmugurisks spriedums, Brisele I Regula, ārvalstu tiesu spriedumu atzīšana un izpilde.

Key words: Default judgment, Brussels I Regulation, recognition and enforcement of foreign judgments.

I. Aizmuguriskā sprieduma izpratne Brisele I Regulā

1. Aizmuguriskā sprieduma jēdziens

2000. gada 22. decembra Padomes Regulas (EK) Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās¹ (turpmāk – Brisele I Regula vai Regula) 34. panta 2. punkta priekštece ir 1968. gada 27. septembra Briseles konvencija par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās

* Šajā rakstā autore paūz tikai un vienīgi savu personīgo viedokli. Autore nav pārstāvējušas nevienu no iesaistītajām pusēm *Trade Agency* lietā un šo lietu analizē tikai no zinātniskā viedokļa, pamatojoties tikai uz publiski pieejamiem dokumentiem.

¹ Padomes Regula (EK) Nr. 44/2001 (2000. gada 22. decembris) par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās. OV L 12, 16.01.2001., 1.–23. lpp.

un komerclietās² (turpmāk – Briseles konvencija), un konkrēti – tās 27. panta 2. punkts. Līdzīgs tiesiskais regulējums tiks pārmantots arī Brisele I Regulas pārskatītajā versijā – Brisele I bis Regulā.³

Tabula

Briseles konvencijas 27. panta 2. punkts	Brisele I Regulas 34. panta 2. punkts	Brisele I bis Regulas 45. panta 2. punkts
<p>Spriedumu neatzīst [...]</p> <p>2. ja atbildētājam, kas nav ieradies, dokuments, ar kuru ierosināta lieta, nav izsniegts vai paziņots noteiktā kārtībā un pietiekami laicīgi, lai viņš varētu nodrošināt sev aizstāvību.</p>	<p>Spriedumu neatzīst [...]</p> <p>2. gadījumos, ja tas pieņemts aizmuguriski – ja atbildētājam dokuments, ar kuru ierosināta lieta, vai līdzīgs dokuments nav uzrādīts pietiekami laicīgi, lai viņš varētu nodrošināt sev aizstāvību, ja vien atbildētājs nav uzsācis sprieduma pārsūdzēšanas procedūru, kad to bija iespējams darīt.</p>	<p>Pēc jebkuras ieinteresētās puses pieteikuma sprieduma atzīšana tiek atteikta: [...]</p> <p>b) aizmuguriska sprieduma gadījumā – ja atbildētājam netika laikus izsniegts dokuments, ar kuru celta prasība, vai līdzīgs dokuments, lai viņš varētu nodrošināt sev aizstāvību, izņemot gadījumu, ja atbildētājs nav sācis sprieduma pārsūdzēšanas procedūru, kad viņam bija iespējams to darīt.</p>

No tabulas redzams, ka laika gaitā attiecīgās tiesību normas redakcija ir ne daudz grozīta. Neņemot vērā izmaiņas, šīs tiesību normas mērķis ir saglabāties – aizsargāt atbildētāja tiesības uz taisnīgu tiesu, ja spriedums taisīts bez viņa klātbūtnes.

Jāatgādina, ka neatzišanas pamatojuma pārbaude sākas tikai atzišanas un izpildes procesa otrajā posmā. Latvijā – tikai apgabaltiesā (Regulas 41. un 45. pants).

1.1. Spriedums, kas taisīts bez atbildētāja klātbūtnes

Jēdziens “bez atbildētāja klātbūtnes” nozīmē to, ka atbildētājs pats nav piedalījies procesā un viņu arī neviens tajā nav pārstāvējis. Ja atbildētājs ir ieradies uz tiesas sēdi vai lūdzis to atlikt, uzskatāms, ka viņš ir piedalījies tiesas procesā (sk. Regulas 24. pantu).⁴ Tas pats attiecas uz gadījumu, kad atbildētāju ir pārstāvējis viņa pilnvarots pārstāvis.⁵ Turpretī, ja pārstāvis nav bijis atbildētāja pilnvarots, tad var uzskatīt, ka atbildētājs nav piedalījies procesā.⁶

² 1968. gada 27. septembra Briseles Konvencija par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās. OV C 27, 26.01.1998., 1.–33. lpp.

³ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 1215/2012 (2012. gada 12. decembris) par jurisdikciju un sprieduma atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās (pārstrādātā versija). OV L 351, 20.12.2012., 1.–29. lpp.

⁴ Izņēmums no minētās situācijas ir noteikts Brisele I Regulas 24. panta 2. teikumā: “Šo normu nepiemēro, ja atbildētājs ieradies, lai apstrīdētu jurisdikciju, vai citai tiesai ir jurisdikcija saskaņā ar 22. pantu.”

⁵ Sk. Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 1993. gada 21. aprīļa spriedumu lietā C-172/91 *Volker Sonntag*, ECR [1992], p. I-01963.

⁶ Sk.: Eiropas Savienības (bij. Kopien) Tiesas 1995. gada 10. oktobra spriedums lietā C-78/95 *Hendrikman*, ECR [1996], p. I-04943.

1.2. Procesu ierosinošā dokumenta savlaicīga izsniegšana atbildētājam

Kompetence noteikt, vai dokumenti atbildētājam ir savlaicīgi izsniegti, ir gan sprieduma izcelsmes valsts tiesai, gan tiesai, kas lemj par šāda sprieduma atzišanu un izpildi (**dubultās kontroles metode**).

Pat tad, ja tiesa konstatē, ka atbildētājam ir piegādāts procesu ierosinošais vai tam līdzvērtīgs dokuments, tai jāpārlicinās, vai atbildētājam ir bijis **pietiekami laika** savas aizstāvības sagatavošanai. Termins, kas nepieciešams aizstāvības īstenošanai, sāk tecēt no tās dienas, kad dokuments atbildētājam izsniegts viņa pastāvīgajā dzīvesvietā, juridiskajā adresē vai kādā citā vietā.⁷ Vai šis laika posms ir bijis pietiekams, to noteiks atzinējvalsts tiesa, ņemot vērā katras konkrētās lietas faktiskos un juridiskos apstākļus. Svarīgi arī atzīmēt, ka atzinējvalsts tiesu nesaisīta sprieduma izcelsmes valsts nacionālie normatīvie tiesību akti – saskaņā ar tiem sprieduma izcelsmes valsts ir veikusi dokumentu izsniegšanu atbildētājam.⁸

1.3. Aizmuguriskā sprieduma pārsūdzība

Saskaņā ar Brisele I Regulas 34. panta 2. punktu atbildētājam ir pienākums **pārsūdzēt spriedumu**⁹ tā izcelsmes valstī, kad to bija iespējams darīt.

Ja atbildētājs nav pārsūdzējis (vai vismaz mēģinājis pārsūdzēt) spriedumu, tad vēlāk viņš nevarēs, pamatojoties uz Brisele I Regulas 34. panta 2. punktu, iebilst pret šī sprieduma atzišanu un izpildi.¹⁰ Atbildētājam pārsūdzībā ir jāiebilst pret procesa norisi, norādot uz tiem apstākļiem, kādēļ viņam ir bijušas liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu.¹¹

2. Nemotivēts aizmuguriskais spriedums kā īpašs aizmuguriskā sprieduma veids

Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) pastāvīgā judikatūra norāda uz to, ka tiesības uz taisnīgu tiesu saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas¹² 6. panta 1. daļu ietver arī tiesas pienākumu pamatot savus nolēmumus.¹³

⁷ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 1981. gada 16. jūnija spriedums lietā 166/80 *Kloms v. Michel*, ECR [1981], p. 01593, para. 19; Magnus U., Mankowski P. (ed.). *European Commentaries on Private International Law. Brussels I Regulation*. München: Sellier, 2007, p. 682; Rudevska B., Kačevska I. Pētījums par Eiropas Savienības regulu attiecībā uz Eiropas Savienības līmeņa procedūru civillietās praktiskā piemērošana: Baltijas valstu pieredze. 2012, § 208-212. Pieejams: <http://www.tradelaw.lv/upload/LATVIA.pdf> [aplūkots 02.03.2014.].

⁸ Heiderhoff B. *Fiktive Zustellung und Titelmobilität. Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts (IPRax)*. 2013, Nr. 4, S. 310.

⁹ Saskaņā ar Brisele I Regulas 32. pantu “Šajā regulā *spriedums* ir visi spriedumi, kas pieņemti kādas dalībvalsts tiesā vai tribunālā, neatkarīgi no tā nosaukuma, tostarp dekrēts, rīkojums, lēmums vai izpildraksts, kā arī izmaksu vai izdevumu noteikšana, ko veic tiesas ierēdnis” (citēts pēc ES oficiālā Regulas teksta latviešu valodā, kas gan nav perfekts). Šī panta komentāru sk.: Rudevska B., Kačevska I. Pētījums par Eiropas Savienības regulu attiecībā uz Eiropas Savienības līmeņa procedūru civillietās praktiskā piemērošana: Baltijas valstu pieredze. 2012, § 31-33. Pieejams: <http://www.tradelaw.lv/upload/LATVIA.pdf> [aplūkots 02.03.2014.].

¹⁰ EST 2009. gada 28. aprīļa spriedums lietā C-420/07 *Apostolides v. Orams*, ECR [2009], p. I-035711, para. 77.

¹¹ Magnus U., Mankowski P. (ed.). *European Commentaries on Private International Law. Brussels I Regulation (2nd ed.)*, München: SELP, 2012, p. 689.

¹² 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, 13. jūnijs, Nr. 143/144. Latviešu valodā vislabākais un precīzākais tulkojums pieejams: www.echr.coe.int [aplūkots 02.03.2014.].

¹³ Sk., piemēram: Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 9. decembra spriedums lietā 18064/91 *Hiro Balani* pret Spāniju, § 27 un 2001. gada 27. septembra spriedums lietā 49684/99 *Hirvissari* pret Somiju, § 30. Pieejams: www.echr.coe.int/echr/ [aplūkots 02.03.2014.].

Dažu valstu tiesību sistēmās, piemēram, Anglijā un Velsā, spriedums var būt taisīts ne tikai aizmuguriski (*default judgment*), bet arī bez jebkādas motivācijas un neuzklausot puses. Anglijas un Velsas civilprocesā aizmugurisks spriedums ir tāds spriedums, kur lieta izskatīta bez pušu noklausīšanās un atbildētājs nav iesniedzis apstiprinājumu, ka ir saņēmis paziņojumu par procesu, vai nav iesniedzis iebildumus pret prasību.¹⁴ Naudas prasījumu gadījumos prasītājs var lūgt taisīt aizmugurisku spriedumu, aizpildot speciālu standarta veidlapu, un, pamatojoties uz to, tiesas darbinieki tālāk aizpilda paziņojumu par aizmugurisko spriedumu.¹⁵ Ja uz šo paziņojumu noteiktā termiņā netiek saņemta atbildētāja atbilde, tiek taisīts aizmugurisks spriedums. Tomēr procesā ir jābūt pārliecībai, ka atbildētājs ir saņēmis tiesas sūtītos dokumentus.

Tiesību zinātnē līdz šim tika norādīts, ka šādi aizmuguriskie nemotivētie spriedumi nedrīkstētu ietilpt Brisele I Regulas 32. panta tvērumā, jo, ja parādnieks neierodas, pieteicēja argumenti tiesā tiek automātiski pieņemti,¹⁶ tiesai tos neskatot pēc būtības. Tomēr EST savā 2012. gada 6. septembra spriedumā lietā *Trade Agency* būtībā pieļāva Brisele I Regulas mehānisma piemērošanu šādiem aizmuguriskiem nemotivētiem spriedumiem.¹⁷

II. Aizmugurisko spriedumu atzīšanas un izpildes problēmjautājumi

1. *Lex specialis* un *lex generalis* nošķiršanas nepieciešamība

Trade Agency lietā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments (turpmāk – Senāts) ar 2010. gada 10. novembra lēmumu uzdeva divus prejudiciālos jautājumus EST. Interesants bija tieši otrais jautājums: “Vai tāds aizmugurisks tiesas spriedums, ar kuru lieta izspriesta pēc būtības, nevērtējot ne prasības priekšmetu, ne pamatu, un kurā nav norādīts neviens arguments par prasības pamatotību pēc būtības, atbilst *Eiropas Savienības Pamattiesību hartas* 4. pantam un nepārkāpj šajā tiesību normā paredzētās atbildētāja tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā tiesā.”¹⁸ Uzdodot šo prejudiciālo jautājumu, Senāts patiesībā vēlējās noskaidrot, vai Anglijas tiesas nemotivēts aizmugurisks spriedums (*default judgment*) ir vai nav pretrunā ar Latvijas publisko kārtību (*ordre public*), un tādējādi tā atzīšana un izpilde Latvijā varētu tikt atteikta, pamatojoties uz Brisele I Regulas 34. panta 1. punktu.^{19, 20}

¹⁴ Civil Procedure Rules 1998, 12.1. p. Pieejams: <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part12> [aplūkots 02.03.2014.].

¹⁵ Sime S. A practical Approach to Civil Procedure. Oxford University Press, 2013, § 13.13.

¹⁶ Gaudemet-Tallon H. *Compétence et exécution des jugements en Europe*. 4e édition. Paris: L.G.D.J., 2010, p. 376; Rudevska B., Kačevska I. Pētījums par Eiropas Savienības regulu attiecībā uz Eiropas Savienības līmeņa procedūru civillietās praktiskā piemērošana: Baltijas valstu pieredze. 2012, § 92-93. Pieejams: <http://www.tradelaw.lv/upload/LATVIA.pdf> [aplūkots 02.03.2014.].

¹⁷ EST 2012. gada 6. septembra spriedums lietā C-619/10 *Trade Agency*, ECR [2012], p. I-00000, para. 62.

¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 10. novembra lēmums lietā Nr. SKC-1167/2010 (turpmāk – Senāta lēmums Nr. SKC-1167/2010). Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 02.03.2014.].

¹⁹ Saskaņā ar Brisele I Regulas 34. panta 1. punktu spriedumu neatzīst: “ja šāda atzīšana ir klaji pretrunā tās dalībvalsts publiskajai kārtībai, kurā atzīšana prasīta”.

²⁰ Sk. Senāta lēmuma Nr. SKC-1167/2010 4.2.3. punktu.

Ņemot vērā to, ka aizmugurisko spriedumu atzīšanas un izpildes noraidīšanas pamats minēts tieši Brisele I Regulas 34. panta 2. punktā (sk. šī raksta I daļu), rodas jautājums, kādēļ Senāts nolēma skatīt aizmuguriskā nemotivētā sprieduma jautājumu caur publiskās kārtības izņēmuma normu – 34. panta 1. punktu?

No tabulas redzams, kā laika gaitā ir ticis izmainīts Briseles konvencijas 27. panta 2. punkts (kas šobrīd ir pašreizējais Brisele I Regulas 34. panta 2. punkts) par atbildētāja informēšanas fakta pārbaudi nolēmuma atzīšanas procesā. Atšķirībā no Brisele I Regulas 34. panta 2. punkta, Briseles konvencijas 27. panta 2. punktā neatrodam ne mazāko norādi uz nolēmuma pārsūdzēšanas nepieciešamību tā izcelsmes dalībvalstī. Pēc savas būtības un mērķa abas minētās tiesību normas (t. i., gan Briseles konvencijas 27. panta 2. punkts, gan Regulas 34. panta 2. punkts) ir procesuālās publiskās kārtības sastāvdaļa, un kā tādas tās ir uzskatāmas par speciālajām tiesību normām (*lex specialis*) attiecībā pret Briseles konvencijas 27. panta 1. punktu vai Regulas 34. panta 1. punktu (*lex generalis*). Līdz ar to metodoloģiski pareizi būtu nemotivēto aizmugurisko spriedumu jautājumu vispirms subsumēt Regulas 34. panta 2. punktam un tikai tad, ja tas nedod nekādu rezultātu – piemērot Regulas 34. panta 1. punktu.

Jāatzīmē, ka *Trade Agency* lietā uzreiz tika piemērots Regulas 34. panta 1. punkts, kas, pēc autoru domām, nebija īsi pareizi, jo, **pirmkārt**, šajā lietā runa bija par aizmugurisko spriedumu, un, **otrkārt**, aizmuguriskais spriedums nebija motivēts, un tādēļ atbildētājam bija jābūt iespējai to pārsūdzēt attiecīgajā Anglijas tiesā.^{21, 22} Līdz ar to, ja jau Regulas 34. panta 2. punkts attiecībā uz aizmuguriskiem spriedumiem ir speciālā tiesību norma, tad *Trade Agency* lietā Anglijas tiesas nemotivētā aizmuguriskā sprieduma atzīšana un izpilde Latvijā bija jāskata vispirms caur Regulas 34. panta 2. punktu, nevis publiskās kārtības izņēmumu (34. panta 1. punkts). Diemžēl gan EST ģenerāladvokāte J. Kokote (*J. Kokott*) savos secinājumos,²³ gan EST savā 2012. gada 6. septembra spriedumā²⁴ atsaucās tieši uz publiskās kārtības izņēmumu (t. i., Regulas 34. panta 1. punktu), tajā pašā laikā faktiski citējot Regulas 34. panta 2. punkta pēdējo palīgiteikumu: “[...] jo nav bijusi iespēja to lietderīgi un efektīvi pārsūdzēt”.²⁵ Regulas 34. panta 2. punkta piemērošana būtu bijusi pietiekama, proti, Senātam būtu jāpārbauda: 1) vai atbildētājam *Trade Agency* procesu ierosinošais dokuments bija uzrādīts pietiekami laicīgi, lai tā varētu nodrošināt sev aizstāvību; ja nē – tad: 2) vai atbildētāja bija uzsākusi aizmuguriskā sprieduma pārsūdzēšanas procedūru Anglijā, kad to bija iespējams darīt, t. i., atbildētājam Anglijā bija jābūt iespējai lietderīgi un efektīvi pārsūdzēt šo Anglijas tiesas nemotivēto aizmugurisko spriedumu.

²¹ Situācija būtu savādāka, ja attiecīgais spriedums nebūtu aizmugurisks, taču tajā pašā laikā tas būtu nemotivēts – tad būtu piemērojams Regulas 34. panta 1. punkts par publiskās kārtības izņēmumu.

²² Sk. arī: Rudevskas B. Zur Frage der Anerkennung und Vollstreckung eines englischen Versäumnisurteils (default judgment) in Lettland. Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts (IPRax), 2014, Nr. 1, S. 86.

²³ EST ģenerāladvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) 2012. gada 26. aprīļa secinājumi lietā C-619/10, *Trade Agency*, paras. 96, 97.2. Pieejams: www.europa.eu [aplūkots 02.03.2014.].

²⁴ EST 2012. gada 6. septembra spriedums lietā C-619/10 *Trade Agency*, ECR [2012], p. I-00000, rezolutīvās daļas 2. punkts.

²⁵ Sk. turpat, kā arī EST ģenerāladvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) 2012. gada 26. aprīļa secinājumus lietā C-619/10, *Trade Agency*, paras. 96, 97.2.

Regulas 34. panta 2. punkta interpretācijā ļoti svarīgi ir zināt, ka ar vārdkopu “procesu ierosinošais dokuments vai tam līdzvērtīgs dokuments” ir jāsaprot ne tikai prasības pieteikums, bet arī pats aizmuguriskais spriedums.²⁶

2. Atbildētāju un prasītāju biežāk pieļautie trūkumi

2.1. Atbildētāju pieļautie trūkumi

Saskaņā ar Brisele I Regulas 34. panta 2. punktu atbildētājiem tomēr ir jāņem vērā, ka nemotivēts aizmugurisks spriedums vispirms ir jāpārsūdz (vai vismaz jāmēģina pārsūdzēt) tā izcelsmes dalībvalstī. **Efektīva** pārsūdzība nozīmē to, ka atbildētājam ir jābūt iespējai efektīvi izmantot pieejamās sprieduma pārsūdzības iespējas, cita starpā uzzinot arī aizmuguriskā sprieduma pamatojumu.²⁷ Savukārt **lietderīga** pārsūdzība nozīmē, ka atbildētājam ir jāvar saprast, par kādiem faktiem un tiesību jautājumiem viņam ir jāizsakās, lai aizmuguriskā sprieduma pārsūdzība būtu veiksmīga. Tātad, jo mazākas prasības ir sprieduma pamatojumam, jo mazākām prasībām ir jābūt arī šāda sprieduma pārsūdzības pamatojumam.²⁸

Attiecībā uz pārsūdzības iesniegšanas **brīdi** atbildētājiem ir jāņem vērā, ka pārsūdzība var tikt iesniegta ne tikai uzreiz pēc aizmuguriskā nolēmuma saņemšanas un pirms atzišanas un izpildes procesa uzsākšanas, bet arī pēc tam, kad atbildētājs jau ir saņēmis izpildes dalībvalsts tiesas atzišanas un izpildes (eksekvatūras) lēmumu, tādējādi tikai tad uzzinot, ka pret viņu citas dalībvalsts tiesā bijusi ierosināta tiesvedība un ir taisīts aizmugurisks spriedums.²⁹

Diemžēl daudzi atbildētāji savu aizstāvības taktiku sāk īstenot tikai aizmuguriskā nolēmuma atzišanas un izpildes dalībvalstī, cerot, ka izpildes dalībvalsts tiesa noraidīs šāda nolēmuma atzišanu un izpildi, pamatojoties uz Brisele I Regulas 34. panta 2. punktu.

2.2. Prasītāju pieļautie trūkumi

Prasītājiem būtu vispirms jāizvērtē iespēja, vai aizmugurisko nemotivēto ārvalsts tiesas spriedumu var apstiprināt par Eiropas izpildes rīkojumu (turpmāk – EIR).³⁰ 2004. gada 21. aprīļa Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 805/2004, ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem

²⁶ Sk.: Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2006. gada 14. decembra spriedums lietā C-283/05 *ASML*, ECR [2006], p. I-12041, paras. 42, 43, 44, 49; Rudevska B. Zur Frage der Anerkennung und Vollstreckung eines englischen Versäumnisurteils (default judgment) in Lettland. Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts (IPRax), 2014, Nr. 1, S. 87; EST ģenerāladvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) 2012. gada 26. aprīļa secinājumi lietā C-619/10, *Trade Agency*, para. 62.

²⁷ EST ģenerāladvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) 2012. gada 26. aprīļa secinājumi lietā C-619/10, *Trade Agency*, para. 85; EST 2006. gada 14. decembra spriedums lietā C-283/05 *ASML*, ECR [2006], p. I-12041, para. 35.

²⁸ Turpat, para. 86; Bach I. EuGVVO: Kontrolle einer in einem anderen Mitgliedstaat ergangenen Entscheidung durch das Vollstreckungsgericht. Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht (EuZW), 2012, Heft 23, S. 916, 917.

²⁹ Brisele I Regulas 42. panta 2. punkts; Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2006. gada 14. decembra spriedums lietā C-283/05 *ASML*, ECR [2006], p. I-12041, para. 32; EST ģenerāladvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) 2012. gada 26. aprīļa secinājumi lietā C-619/10, *Trade Agency*, paras. 58-62.

³⁰ Sk. arī: Bach I. EuGVVO: Kontrolle einer in einem anderen Mitgliedstaat ergangenen Entscheidung durch das Vollstreckungsgericht. Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht (EuZW), 2012, Heft 23, S. 917; Roth H. Der Einwand der Nichtzustellung des verfahrenseinleitenden Schriftstücks (Art. 34 Nr. 2, 54 EuGVVO) und die Anforderungen an Versäumnisurteile im Lichte des Art. 34 Nr. 1 EuGVVO. Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts (IPRax), 2013, Heft 5, S. 404.

prasījumiem³¹ (turpmāk – Regula Nr. 805/2004), 3. panta 1. punkta b) apakšpunkts pieļauj par EIR apstiprināt arī aizmuguriskus nemotivētus spriedumus,³² t. sk. angļu *default judgment*. Protams, sprieduma apstiprināšanā par EIR ir nepieciešams, lai tiktu izpildītas arī visas Regulas Nr. 805/2004 6. panta 1. punktā norādītās prasības, t. sk. ievēroti minimālie procesuālie standarti (sk. Regulas III nodaļu).

Trade Agency lietā prasītājs vairāk nekā trīs gadus tiesājās par angļu *default judgment* atzīšanu un izpildi Latvijā saskaņā ar Brisele I Regulu.

Secinājumi

Brisele I Regula paredz atzīt un izpildīt arī nemotivētus aizmuguriskus ārvalstu tiesu spriedumus, piemēram, Anglijas tiesu taisītos *default judgment*. Latvijas tiesas ar šo problēmjaudājumu saskārās *Trade Agency* lietā.

No metodoloģijas viedokļa šādi ārvalstu tiesu spriedumi sākotnēji būtu jāvērtē saskaņā ar Brisele I Regulas 34. panta 2. punktu, nevis 1. punktu.

Savu tiesību aizsardzībai atbildētājiem šādi aizmuguriskie spriedumi vispirms ir jāvērtina pārsūdzēt to izcelsmes valstī, neatstājot savu interešu aizsardzību uz vēlāku laiku atzīšanas un izpildes procesā.

---

³¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 805/2004 (2004. gada 21. aprīlis), ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem prasījumiem. OV L 143, 30.04.2004., 15.–39. lpp. (angļu val.); Īpašais izdevums latviešu valodā, 2004, 19. nodaļa, 7. sēj., 38.–62. lpp.

³² Jēdziens “spriedums” ir skaidrots Regulas Nr. 805/2004 4. panta 1. punktā: “Spriedums ir jebkurš nolēmums, kas pieņemts kādas dalībvalsts tiesā, neatkarīgi no nolēmuma nosaukuma, kas tostarp var būt dekrēts, rīkojums, lēmums vai izpildraksts, kā arī tiesas sekretāra pieņemts lēmums par izdevumu vai izmaksu noteikšanu.”

APVIENOTO NĀCIJU ORGANIZĀCIJAS KONVENCIJAS PAR STARPTAUTISKAJIEM PREČU PIRKUMA-PĀRDEVUMA LĪGUMIEM 55. PANTA PIEMĒROŠANA TIESU UN ŠĶĪRĒJTIESU PRAKSĒ

APPLICATION OF ARTICLE 55 OF THE UNITED NATIONS CONVENTION ON CONTRACTS FOR THE INTERNATIONAL SALE OF GOODS IN PRACTICE OF COURTS AND ARBITRAL TRIBUNALS

Aleksandrs Fillers, LL.M

Stokholmas Universitāte

Summary

Enforceability of open-price contracts under CISG has been an object of a long-standing debate among scholars. Author of this paper turns his attention away from the theoretical debate towards the practice of courts and arbitral tribunals. As it turns out, the practice has given a simple answer to a complex theoretical question – under Article 55 CISG open-price contracts are enforceable. However, the growing body of case law creates new uncertainties concerning application of Article 55. The paper provides a critical analysis of the case law failure to distinguish between an implicit price and open-price contracts. The author also analyses the scarce case law establishing market price for open-price contracts.

Atslēgvārdi: CISG 55. pants, pirkuma līguma cena.

Key words: CISG Article 55, open-price contracts.

Ievads

Varētu likties pašsaprotami, ka, slēdzot pirkuma līgumu, tā puses vienojas par precīgu cenu. Taču ne tikai teorijā, bet arī praksē ir gadījumi, kad viena puse apņemas pārdot kādu preci, bet otra to nopirkt, lai arī starp pusēm nav norunas par pirkuma cenu. Šādā gadījumā vienīgi pirkuma līgumam piemērojama likums var sniegt atbildi, kādas tiesiskas sekas izrietēs no pušu vienošanās. Likums var uzskatīt pušu vienošanos par nepilnīgu un tādēļ neatzīt līguma saistošo spēku. Vai arī tieši pretēji, atzīt līgumu par spēkā esošu un paredzēt pirkuma cenas noteikšanas mehānismu.

Šis jautājums ir aktuāls arī starptautiskās tirdzniecības tiesībās. Šajā referātā autors apskatīs tiesu un šķīrētāju praksi, kurā ir tikusi piemērota Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (turpmāk – CISG)¹ tādiem pirkuma līgumiem, kuros puses nav vienojušās par pirkuma cenu.

---

¹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem: Konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, 3. jūlijs, Nr. 170 (885).

Pretruna starp CISG 14 (1). un 55. pantu

CISG teksts tika izstrādāts un apstiprināts 1980. gadā Vīnes konferencē.² Konferences gaitā kļuva acīmredzamas pretrunas dažādu valstu starpā. Dažu valstu pārstāvji uzstāja, ka vienošanās par pirkuma cenu ir pirkuma līguma būtiska sastāvdaļa, kādēļ pirkuma līgums bez vienošanās par pirkuma cenu nav spēkā.³ Citi norādīja, ka pirkuma līgums var tikt noslēgts arī bez tādas vienošanās.⁴

Šī antagonisma rezultātā CISG satur divas normas, kas var tikt attiecinātas uz pirkuma līgumiem, kas noslēgti bez vienošanās par pirkuma cenu. CISG 14 (1). panta pirmais teikums, kas regulē kārtību, kādā noslēdzams pirkuma līgums, paredz, ka priekšlikumam ir jābūt pietiekami noteiktam, lai to varētu uzskatīt par oferti. 14 (1). panta otrais teikums papildus nosaka, ka "priekšlikums ir pietiekoši noteikts, ja tajā ir noteikta prece un tieši vai netieši tiek noteikts daudzums un cena, vai arī ir paredzēta kārtība to noteikšanai". No šīs normas šķietami izriet, ka pirkuma līgumu nav iespējams noslēgt, ja puses nav vienojušās par cenu vai tās noteikšanas kārtību.

Taču CISG 55. pants, kas ievietots CISG nodaļā par pircēja pienākumiem, paredz, ka "tajos gadījumos, kad līgums tika noslēgts juridiski pareizā veidā, bet tajā tieši vai netieši nav noteikta cena vai nav paredzēta tās noteikšanas kārtība, tiek uzskatīts, ka puses, ja nav nekādas norādes uz ko citu, ir domājušas atsaukumi uz cenu, kura līguma slēgšanas brīdī parasti tika ņemta par tādām precēm, kuras tika pārdotas līdzīgos apstākļos atbilstošā tirdzniecības nozarē". No šīs normas var secināt tieši pretējo – arī tāds līgums, kurā nav vienošanās par pirkuma cenu, uzskatāms par noslēgtu, un tam tiek piemērota cena, kas parasti tiek ņemta par tādām precēm, kas tiek pārdotas līdzīgos apstākļos, citiem vārdiem, tirgus cena.

Pastāv dažādi viedokļi par to, kādai ir jābūt mijiedarbībai starp abām šīm normām. Saskaņā ar vienu viedokli CISG 14 (1). pantam ir prioritāte, jo tas atrodas CISG daļā, kas regulē līguma noslēgšanu.⁵ Saskaņā ar citu – CISG 14 (1). panta otrajā teikumā uzskaitītās priekšlikuma noteiktības pazīmes ir sniegtas vienīgi piemēra pēc un nav obligāti nepieciešamas, lai priekšlikums būtu pietiekami noteikts.⁶ Citi autori norāda, ka nav iespējams ignorēt pušu gribu noslēgt pirkuma līgumu, tādēļ šādas gribas esamība *per se* ir pietiekams pamats, lai pirkuma līgums būtu saistošs arī bez vienošanās par pirkuma cenu.⁷ Beidzot, saskaņā ar vienu viedokli CISG 6. pants ļauj pusēm atkāpties no jebkuras CISG normas, tādēļ nopietni gribēts pirkuma līgums, gadījumā ja puses nav vienojušās par pirkuma cenu, vienlaikus ir uzskatāms par atkāpšanos no 14 (1). panta prasībām.⁸ Kopumā var secināt: vairākums autoru uzskata, ka CISG 55. pantam būtu dodama prioritāte, lai arī viņu argumentācija ir atšķirīga.

² Garro A. M. Reconciliation of Legal Traditions in the U. N. Convention on Contracts for the International Sale of Goods. *International Lawyer*, 1989, 23, p. 443-483, 444-445..

³ *Ibid.*, p. 463.

⁴ *Ibid.*, p. 463-464.

⁵ Sk., piem.: Farnsworth E. A. Formation of Contract. In: Galston N. M., Smit H. *International Sales: The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. New York: M. Bender, 1984, Chapter 3, p. 8-10.

⁶ Sk., piem.: Gabriel H. D. The Buyer's Performance under the CISG: Articles 53-60 Trends in the Decisions, p. 276. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/gabriel4.html> [aplūkots 11.03.2014.].

⁷ Lookofsky J. The 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, p. 130. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lookofsky.html> [aplūkots 11.03.2014.].

⁸ Huber P., Mullis A. *The CISG: A New Textbook for Students and Practitioners*. München: Sellier, 2007, p. 76.

Lai kādas arī nebūtu izvirzītās teorijas par CISG 55. panta piemērošanu, nākamajās nodaļās tiks parādīts, kā pretruna starp CISG 14 (1). un 55. pantu tiek risināta praksē. Jau iepriekš var secināt, ka prakse ir vērsta uz zināma tiesiska rezultāta sasniegšanu un tajā ir reti sastopamas vispusīgas teorētiskas atziņas par minēto normu mijiedarbību.

CISG 14 (1). panta prioritāte – mazākuma viedoklis

Kā jau tika minēts iepriekš, pretruna starp CISG 14 (1). un 55. pantu vēl aizvien aizņem zinātnieku prātus. Turklāt zinātniskajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka tiesību piemērotāji parasti dod priekšroku CISG 14 (1). pantam, tādējādi neatzīstot tādas pirkuma līgumus, kuros puses nav vienojušās par pirkuma cenu.⁹

Tomēr pastāv vien dažas lietas, kurās ir tieši norādīts, ka 14 (1). pantam ir prioritāte pār 55. pantu.¹⁰ Šajās lietās izmantoto argumentāciju vislabāk ilustrē Frankfurtes apelācijas tiesas spriedums.¹¹ Attiecīgajā lietā pircējs pasūtīja noteikta veida un daudzuma skrūves, nenorādot cenu, kuru tas būtu gatavs par tām maksāt. Tiesa, skatot lietu, konstatēja, ka pircēja pasūtījums nevar tikt uzskatīts par oferti, jo saskaņā ar CISG 14 (1). pantu oferte nav pietiekami noteikta, ja tā nesatur norādes par pirkuma cenas noteikšanas kārtību.

Visās tiesu un šķīrējtiesu lietās, uz kurām autors atsauksies nākamajās nodaļās, tiek atzīta 55. panta prioritāte pār 14 (1). pantu, lai arī ne visās tajās tiesību piemērotāji ir saskatījuši tādas faktiskos apstākļus, kas ļautu piemērot 55. pantu. Līdz ar to nevar piekrist tiesību literatūrā paustajam viedoklim, ka tiesu un šķīrējtiesu vairākums dod priekšroku CISG 14 (1). pantam.

CISG 55. panta piemērošanas priekšnosacījumi

Vairākums tiesu un šķīrējtiesu atzīst, ka pirkuma līgumiem, kuros nav vienošanās par pirkuma cenu, ir piemērojams 55. pants. Praksē ir arī norādīts uz svarīgākajiem 55. panta piemērošanas priekšnosacījumiem. Pirmkārt, 55. pants nevar tikt izmantots, lai mainītu pirkuma cenu, par kuru puses ir vienojušās, neatkarīgi no tā, vai noteiktā cena ir taisnīga un atbilstoša tirgus cenai vai nē.¹² Otrkārt, 55. pants nav piemērojams, ja puses vispār nav panākušas vienošanos par pirkuma līguma noslēgšanu.¹³ Citiem vārdiem sakot, 55. pants nevar tikt izmantots, lai apiētu CISG vispārīgos noteikumus par līguma noslēgšanu, izņemot 14 (1). panta prasību vienoties par cenu.

⁹ Sk.: Butler P., Harindranath A. Article 55. In: Kröll S., Mistelis L., Viscasillas P. P. UN Convention on the International Sales of Goods (CISG). München: C. H. Beck, 2011, Commentary to Article 55, para. 4.

¹⁰ Germany 4 March 1994 Appellate Court Frankfurt (*Special screws case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/940304g1.html> [aplūkots 11.03.2014.]; Switzerland 11 October 2004 Canton Court Freiburg (*Chemical product case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/041011s1.html> [aplūkots 11.03.2014.]. Sk. arī: Germany 19 October 2006 Appellate Court München (*Auto case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/061019g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

¹¹ Germany 4 March 1994 Appellate Court Frankfurt (*Special screws case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/940304g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

¹² Germany 9 May 2000 District Court Darmstadt (*Video recorders case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/000509g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

¹³ Czech Republic 25 June 2008 Supreme Court (*Manufactured paint case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/080625cz.html> [aplūkots 11.03.2014.]; Switzerland 22 December 2005 Commercial Court Zürich (*Retail fashion clothes case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/051222s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

CISG 55. panta kļūdaina piemērošana

Lai arī iepriekšējā nodaļā tika norādīts uz zināmiem CISG 55. panta piemērošanas priekšnosacījumiem, kuri ir tikuši apstiprināti praksē, nebūt ne visās lietās tiesību piemērotāji tos ievēro. Analizējot praksi, var secināt, ka tiesību piemērotāji bieži piemēro 55. pantu, lai arī tam nav tiesiska pamata. Vairākas tiesas, atsaucoties uz 55. pantu, ir piemērojušas pirkuma cenu, kas netieši izriet no pušu vienošanās, kuras noslēgtas ar konkludentām darbībām. Piemēram, Rostokas apelācijas tiesa, atsaucoties uz 55. pantu, ir piemērojusi pārdevēja cenrādī norādīto cenu.¹⁴ Savukārt Sv. Galēna apgabala tiesa ir atvasinājusi cenu no pārdevēja izrakstītās pavadzīmes.¹⁵

Tomēr praksē ir atrodamas arī lietas, kurās tiesas ir pamatoti atsaukušās uz 55. pantu. Tā, piemēram, “Automobiļu lietā” pirkuma līguma puses noslēdza līgumu par automašīnas pārdošanu.¹⁶ No Tallinas apelācijas tiesas sprieduma skaidri izriet, ka puses nebija vienojušas par pirkuma cenu, tādēļ atsauce uz 55. pantu bija pilnīgi pamatota.¹⁷

Kopumā, lai arī vairākās lietās tiesas ir atsaukušās uz CISG 55. pantu nepamatoti, arī šāda kļūdaina 55. panta piemērošana apstiprina svarīgāko praktisko atziņu – tiesību piemērotāju vairākums atzīst, ka saskaņā ar 55. pantu pirkuma līgums ir spēkā neatkarīgi no pušu vienošanās par pirkuma cenu.

Vienošanās vienoties par pirkuma cenu nākotnē

Lai arī praksē ir nostiprinājies viedoklis, ka līgums bez vienošanās par pirkuma cenu ir spēkā, tomēr viennozīmīgs ir jautājums, vai 55. pants ir piemērojams tādiem līgumiem, kurus slēdzot puses nav vienojušas par pirkuma cenu, taču ir noteikušas, ka par cenu tās vienosies nākotnē.

Praksē ir guvuši atbalstu vairāki viedokļi. “Ķets” lietā šķirējtiesa ir norādījusi, ka līgumā ietvertā apņemšanās vienoties nākotnē par pirkuma cenu ir *per se* uzskatāma par vienošanos par cenas noteikšanas veidu.¹⁸ Līdz ar to šāda vienošanās izslēdz 55. panta piemērošanas iespējas. Šāds viedoklis nebūtu uzskatāms par pareizu, jo pusēm vienmēr ir tiesības vienoties par pirkuma cenu arī bez jebkādas iepriekšējas vienošanās. Turklāt vienošanās vienoties par cenu nākotnē neļauj noteikt pirkuma cenu, ja puses nespēj vienoties. Līdz ar to tas apstāklis, ka līgumā ir ietverta klauzula, kas paredz, ka puses vienosies par pirkuma cenu nākotnē, nav uzskatāms par vienošanos par pirkuma cenu vai pirkuma cenas noteikšanas kārtību.

¹⁴ Germany 10 October 2001 Appellate Court Rostock (*Frozen food case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/011010g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

¹⁵ Switzerland 3 July 1997 District Court St. Gallen (*Fabrics case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/970703s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

¹⁶ Estonia 30 March 2006 Tallinn Circuit Court [Appellate Court] (*Vehicles case*). Pieejams: <http://www.cisgnordic.net/060330EE.shtml> [aplūkots 11.03.2014.]. Sk. arī: Switzerland 27 April 2007 Canton Appellate Court Valais (*Oven case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/070427s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

¹⁷ Estonia 30 March 2006 Tallinn Circuit Court [Appellate Court] (*Vehicles case*). Pieejams: <http://www.cisgnordic.net/060330EE.shtml> [aplūkots 11.03.2014.].

¹⁸ China 25 December 1998 CIETAC Arbitration proceeding (*Pig iron case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/981225c1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

Pamatotāks ir jautājums par to, vai vienošanās vienoties par cenu nākotnē būtu uzskatāma par nosacījumu, kura neizpildīšanās gadījumā pirkuma līgums tiktu uzskatīts par nenoslēgtu. Kāda Krievijā izveidota šķīrējtiesa ir sniegusi tieši šādu interpretāciju.¹⁹ Citas Krievijā izveidotās šķīrējtiesas lēmumā ir izteikts pretējs viedoklis – ja puses nevienojas par cenu līgumā noteiktajā kārtībā, cena ir nosakāma saskaņā ar 55. pantu.²⁰

Lai arī doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka iepriekšminēto Krievijā izveidoto šķīrējtiesu prakse ir pretrunīga,²¹ pēc autora domām, šis jautājums nav viennozīmīgs un uz to nevar sniegt *a priori* atbildi. Tas, ko puses ir vēlējušās sasniegt, vienojoties vienoties par pirkuma cenu nākotnē, ir atkarīgs no konkrētā līguma dalībnieku gribas. Tādēļ šis jautājums būtu risināms, interpretējot pušu paziņojumus un rīcību saskaņā ar CISG 8. pantu. Šādas interpretācijas rezultātā varētu nākt vismaz pie trim alternatīviem risinājumiem. Pirmkārt, vienošanās vienoties par pirkuma cenu nākotnē varētu norādīt uz to, ka puses vispār vēl nav noslēgušas pirkuma līgumu. Otrkārt, iespējams, ka puses ir vēlējušās slēgt pirkuma līgumu, taču ir tam pievienojušas atliekošu nosacījumu – ja netiek panākta vienošanās par cenu, šāds līgums nav spēkā. Treškārt, iespējams, ka puses ir noslēgušas pirkuma līgumu bez vienošanās par pirkuma cenu, tādējādi pirkuma cena nosakāma saskaņā ar 55. pantu, bet vienošanās vienoties par cenu nākotnē vienīgi atgādina pusēm par iespēju cenu mainīt. Pēdējais risinājums var būt īpaši pamatots, ja arī pēc termiņa, kas bija nolikts vienošanās panākšanai, puses turpina rīkoties veidā, kas norāda uz to vēlmi būt saistītām ar attiecīgo līgumu.

Tirgus cenas noteikšana saskaņā ar CISG 55. pantu

Iepriekš tika norādīts, ka šobrīd praksē ir izveidojusies savdabīga situācija, kad nebūt ne visās lietās, kurās piemērots 55. pants, ir ticis analizēts tirgus cenas noteikšanas mehānisms. Taču vismaz dažās no tām ir dotas praktiskās atziņas par tirgus cenas noteikšanu, piemērojot CISG 55. pantu.

Var piekrist doktrīnā izteiktajam viedoklim, ka gadījumā, ja pastāv kāda “tipiska” cena, par ko parasti vienojas puses tieši no tām valstīm, kurās atrodas konkrēto pušu uzņēmumi, tad tieši šai cenai būtu jākalpo par tirgus cenas mērauklu.²² Šajā gadījumā attiecīgo preču veidam būs īpašs starpvalstu tirgus, kas visprecīzāk atspoguļos to vērtību. Tomēr pagaidām praksē šī atziņa nav tikusi piemērota.

Savukārt CISG piemērošanas praksē ir attīstījies cits cenas noteikšanas mehānisms, kas, pēc autora domām, būtu piemērojams gadījumos, kad nav iespējams identificēt starpvalstu tirgus cenu. Saskaņā ar šo mehānismu tirgus cena ir nosakāma pēc tās valsts tirgus, kurā prece tiek iegādāta, kas parasti būs pārdevēja uzņēmuma atrašanās vieta.²³ Šīs metodes priekšrocība ir tajā, ka pārdevēja uzņēmuma atrašanās vieta ir viegli identificējama un pircējs var pārliecināties par to, kāda

¹⁹ Russia 3 March 1995 Arbitration proceeding 304/1993 (*Implicit agreement on price case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/950303r2.html> [aplūkots 11.03.2014.].

²⁰ Russia 22 November 1995 Arbitration proceeding 99/1994. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/951122r1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

²¹ Saidov D. Cases on CISG Decided in the Russian Federation, p. 37-38. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/saidov1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

²² Enderlein F., Maskow D. *International Sales Law*. New York: Oceana, 1992, p. 212.

²³ Germany 3 August 2005 District Court Neubrandenburg (*Pitted sour cherries case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/050803g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

varētu būt tirgus cena līguma slēgšanas brīdī. Šāds risinājums liekas saprātīgs arī tādēļ, ka attiecīgās preces un pārdevēja uzņēmums parasti atradīsies vienā valstī, tādēļ preces fiziski būs visvairāk saistītas ar attiecīgo tirgu.

Savukārt nevar piekrist Tallinas apelācijas tiesas spriedumā izteiktajai tēzei, ka tirgus cenu nosaka pēc līdzīgu preču vērtības tās valsts tirgū, kurā pircējs ir vēlējis nopirkt preci realizēt.²⁴ Pirmkārt, pārdevējs var nezināt, kurā valstī pircējs vēlas realizēt preci.²⁵ Otrkārt, nebūtu saprātīgi uzlikt pārdevējam par pienākumu pētīt trešo valstu tirgus cenas, slēdzot pirkuma līgumu, vien tādēļ, ka pircējs varētu tieši tur pārdot nopirktu preci.

Neatkarīgi no tā, kuras valsts tirgū tiek noteikta tirgus cena, nav nepieciešams, lai pastāvētu kāds plaši atzīts cenrādis, piemēram, biržas cena. Piemērojot CISG 55. pantu, tirgus cenu var noteikt arī, par pamatu ņemot ekspertu atzinumus, kuri balstīti uz līdzīgu preču tirgus cenu analīzi.²⁶

Beidzot, tiesu praksē ir radies jautājums par to, vai CISG 55. pants var tikt piemērots tādām precēm, kurām nav iespējams noteikt tirgus cenu.²⁷ *Pratt & Whitney v. Malev* lietā Ungārijas Augstākā tiesa *obiter dictum* formā norādīja, ka šajā gadījumā pirkuma līgums nav spēkā un 55. pants nav piemērojams.²⁸ Šāds risinājums nav guvis atbalstu doktrīnā, kas norāda, ka šajā gadījumā tiesību piemērotājam ir jānosaka saprātīga cena.²⁹ Taču šādu risinājumu diez vai var panākt, tieši piemērojot CISG 55. pantu, drīzāk ir runa par šīs normas piemērošanu pēc analogijas. Tomēr, tā kā 55. panta paplašināta interpretācija ļauj noteikt tirgus cenu, par mērauklu izmantojot līdzīga veida preces, tad vairumam preču būs nosakāma tirgus cena. Izņēmums varētu būt tad, ja līgums tiek slēgts par unikālu preci, līdz ar to nepastāv līdzīgu preču tirgus.

Kopsavilkums

Analizējot tiesu un šķīrējtiesu praksi, piemērojot CISG pirkuma līgumiem bez vienošanās par pirkuma cenu, var izdarīt šādus secinājumus.

Par vadošo ir kļuvis uzskats, ka pirkuma līgums arī bez vienošanās par pirkuma cenu paliek spēkā un tam ir piemērojams CISG 55. pants.

²⁴ Estonia 30 March 2006 Tallinn Circuit Court [Appellate Court] (*Vehicles case*). Pieejams: <http://www.cisgnordic.net/060330EE.shtml> [aplūkots 11.03.2014.].

²⁵ Turklāt, ja pircējs viena līguma ietvaros ir nopircis vairākas identiskas preces, tas var tās realizēt dažādās valstīs. Tādā gadījumā nebūs iespējams atbildēt uz jautājumu, kuras valsts tirgus cena būtu izmantojama.

²⁶ Sk.: Koneru P. *The International Interpretation of the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods: An Approach Based on General Principles*, 1997, p. 151. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/wais/db/editorial/koneru950426f1.html> [aplūkots 11.03.2014.]. CISG 55. pants nosaka, ka tirgus cenas mēraukla ir cena "tādām precēm" kā tā prece, par kuru ir noslēgts līgums. Tomēr CISG neprecizē, vai runa ir par identiskām precēm, vai arī viena veida precēm. Acīmredzami, ja ir iespējams noteikt tirgus cenu precēm, kas ir gandrīz identiskas attiecīgā līguma objektam, tad šādai cenai ir dodama priekšroka. Piemēram, ja tiek pārdots zināma zīmola ražojums, tad tirgus cenas mēraukla būtu cena šāda zīmola precei. Savukārt, ja nav iespējams noteikt cenu konkrētā zīmola precēm, tad tirgus cenu varētu aprēķināt, par pamatu ņemot citu zīmolu preces ar līdzīgām īpašībām.

²⁷ Hungary 25 September 1992 Supreme Court (*Pratt & Whitney v. Malev*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/920925h1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Mohs F. *Commentary to Article 55*. In: Schwenzer I. *Schlechtriem & Schwenzer: Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*, 3rd edition. New York: Oxford University Press, 2013, p. 822.

CISG 55. pants ir piemērojams, ja puses nav vienojušas par pirkuma cenu un ir vēlējušās stāties pirkuma līguma attiecībās.

Ir izveidojusies kļūdaina prakse, kura piemēro CISG 55. pantu, lai arī puses ir vienojušās par pirkuma cenu ar konkludentām darbībām.

Nav izveidojusies vienota prakse attiecībā uz CISG 55. panta piemērošanu līgumiem, kuros puses ir vienojušās vienoties par cenu nākotnē. Autora skatījumā, atbildi uz šo jautājumu var sniegt, vienīgi interpretējot konkrētā līguma dalībnieku gribu.

Praksē nav izstrādāts skaidrs tirgus cenas noteikšanas mehānisms. Pēc autora domām, tirgus cena būtu nosakāma pēc tās valsts tirgus, kurā atrodas pārdevēja uzņēmums. Tomēr, ja starp valstīm, kurās atrodas pušu uzņēmumi, notiek pastāvīga konkrēto preču veida apgrozība, tad tirgus cena ir nosakāma, izmantojot attiecīgo starpvalstu tirgus cenu.

Izmantotā literatūra

Literatūra

1. Butler P., Harindranath A. Article 55. In: Kröll S., Mistelis L., Viscasillas P. P. UN Convention on the International Sales of Goods (CISG). München: C. H. Beck, 2011.
2. Enderlein F., Maskow D. International Sales Law. New York: Oceana, 1992.
3. Farnsworth E. A. Formation of Contract. In: Galston N. M., Smit H. International Sales: The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. New York: M. Bender, 1984.
4. Gabriel H. D. The Buyer's Performance under the CISG: Articles 53-60 Trends in the Decisions. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/gabriel4.html> [aplūkots 11.03.2014.].
5. Garro A. M. Reconciliation of Legal Traditions in the U.N. Convention on Contracts for the International Sale of Goods. International Lawyer 1989, 23.
6. Huber P., Mullis A. The CISG: A New Textbook for Students and Practitioners. München: Sellier, 2007.
7. Koneru P. The International Interpretation of the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods: An Approach Based on General Principles, 1997. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/wais/db/editorial/koneru950426f1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
8. Lookofsky J. The 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lookofsky.html> [aplūkots 11.03.2014.].
9. Mohs F. Commentary to Article 55. In: Schwenzer I. Schlechtriem & Schwenzer: Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG), 3rd edition. New York: Oxford University Press, 2013.
10. Saidov D. Cases on CISG Decided in the Russian Federation. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/saidov1.html> [aplūkots 11.03.2014.].

Normatīvie akti

1. Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem: Konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, 3. jūlijs, Nr. 170 (885).

Tiesu un šķirētiesu prakse

1. Hungary 25 September 1992 Supreme Court (*Pratt & Whitney v. Malev*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/920925h1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
2. Germany 4 March 1994 Appellate Court Frankfurt (*Special screws case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/940304g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
3. Russia 3 March 1995 Arbitration proceeding 304/1993 (*Implicit agreement on price case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/950303r2.html> [aplūkots 11.03.2014.].
4. Russia 22 November 1995 Arbitration proceeding 99/1994. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/951122r1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
5. Switzerland 3 July 1997 District Court St. Gallen (*Fabrics case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/970703s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
6. China 25 December 1998 CIETAC Arbitration proceeding (*Pig iron case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/981225c1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
7. Germany 9 May 2000 District Court Darmstadt (*Video recorders case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/000509g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
8. Germany 10 October 2001 Appellate Court Rostock (*Frozen food case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/011010g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
9. Switzerland 11 October 2004 Canton Court Freiburg (*Chemical product case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/041011s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
10. Germany 3 August 2005 District Court Neubrandenburg (*Pitted sour cherries case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/050803g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
11. Switzerland 22 December 2005 Commercial Court Zürich (*Retail fashion clothes case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/051222s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
12. Estonia 30 March 2006 Tallinn Circuit Court [Appellate Court] (*Vehicles case*). Pieejams: <http://www.cisgnordic.net/060330EE.shtml> [aplūkots 11.03.2014.].
13. Germany 19 October 2006 Appellate Court München (*Auto case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/061019g1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
14. Switzerland 27 April 2007 Canton Appellate Court Valais (*Oven case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/070427s1.html> [aplūkots 11.03.2014.].
15. Czech Republic 25 June 2008 Supreme Court (*Manufactured paint case*). Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/080625cz.html> [aplūkots 11.03.2014.].

ĀRVALSTS PREVALĒJOŠO IMPERATĪVO TIESĪBU NORMU PIEMĒROŠANAS PIENĀKUMS

OBLIGATION TO APPLY FOREIGN OVERRIDING MANDATORY RULES

Kristīna Krasta, *Mg. iur.*, LL.M

Berlīnes Humbolta Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

This article gives a short overview on the definition and determination of overriding mandatory rules of third countries, as well as the obligation of their application by member state courts.

The first part of the article explains and defines the term of overriding mandatory rules and third countries giving a brief, summarizes an overview of possible problems which may be encountered when qualifying particular statutes of other countries as such.

The second part presents the content of the Article 9 (3) Rome I Regulation regarding an obligation (or prerogative) of application of an overriding mandatory rule by a member state.

Atslēgvārdi: prevalējošā imperatīvā tiesību norma, *lex fori*, *lex causae*, Roma I Regula, Roma I Regulas 9. pants, Romas Konvencija, Eiropas Savienības tiesības, koliziju normas.

Key words: Overriding mandatory rules, *lex fori*, *lex causae*, Rome I Regulation, Article 9, Rome Convention, EU law, conflict of laws.

Anotācija

Ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanas pienākums ir starptautisko privāttiesību viens no vismazāk diskutētajiem, tomēr visneskaidrākajiem jautājumiem.¹ Kopš Roma I Regulas² spēkā stāšanās un piemērošanas uzsākšanas³ tās 9. panta saturs ir tieši piemērojama tiesību norma arī Latvijā.⁴ Minētās tiesību normas pirmā daļa sniedz prevalējošās imperatīvās normas legāļdefinīciju, savukārt tās trešā daļa noteic tiesai ārvalstu prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanas noteikumus.

¹ To apgalvo arī vācu doktrīnas pārstāvji. Thorn K. komentārā: Palandt O. [Begr.]: Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch, 69., neu bearbeitete Auflage, München: C. H. Beck, 2010, (IPR) Rom I 9, Rn. 1; Freitag R. Die kollisionsrechtliche Behandlung ausländischer Eingriffsnormen nach Art. 9 Abs. 3 Rom I-VO, IPRax 2009, S. 110; Freitag R. grāmatā Reithmann C., Martiny D. [Hrsg.]: Internationales Vertragsrecht, 7., neu bearbeitete Auflage, Köln: Dr. Otto Schmidt, 2010, Rn. 500 un 631.

² Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 593/2008 (2008. gada 17. jūnijs) par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām (Roma I).

³ Regulu piemēro no 2009. gada 17. decembra (sk. tās 29. pantu).

⁴ Plašāk par Roma I Regulas 9. panta vietu Latvijas tiesību sistēmā un mijiedarbību ar citām tiesību normām sk.: Krasta K. Kas ir prevalējošās imperatīvās normas. Jurista Vārds, 2012, 27. novembris, Nr. 48, 14.–21. lpp., 1. punkts.

Publikācijas mērķis ir sniegt īsu ieskatu Roma I Regulas 9. panta problemātikā, aplūkojot jautājumu par ārvalstu prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanas pienākumu.

I. Piemērošanas jautājuma daudzpusīgums

Lai parādītu, cik vispusīgs ir ārvalstu prevalējošo imperatīvu tiesību normu piemērošanas pienākuma temats, aiz virsraksta būtu liekama jautājuma zīme. Tā paskaidrotu, ka attiecībā uz minēto tiesību normu piemērošanas pienākumu pastāv daudzi jautājumi, kurus var iedalīt trijās grupās, pirmo jautājumu kopumu vēršot uz matērijas “ko piemērot?” noskaidrošanu, otro – uz termina “piemērošana” izpratni un visbeidzot, treškārt, pievērsties piemērošanas pienākuma satura izziņai. Rakstā galvenais uzsvars tiks likts uz pirmo jautājumu kopumu un ārvalsts prevalējošās imperatīvās tiesību normas jēdziena definēšanu, kā arī īsumā tiks aplūkots trešais jautājumu kopums par šādu tiesību normu piemērošanas pienākuma pastāvēšanu un apjomu.

II. Ārvalsts prevalējošās tiesību normas jēdziens

Visupirms ir noskaidrojams, kas slēpjas aiz jēdziena “ārvalsts prevalējošā imperatīvā tiesību norma”. Proti, tās definēšana, nošķiršana no citām līdzīga satura tiesību normām, kā arī to noteikšanas metodes. Jēdziena atšķetināšana konkrētajā gadījumā jāveic no beigām, proti, papriekš ir jānoskaidro, kas ir imperatīva tiesību norma, secīgi – kas ir prevalējošā imperatīvā tiesību norma, un, visbeidzot, kas ir ārvalsts prevalējošā imperatīvā tiesību norma.

1. Avoti

Roma I Regulas 9. panta pirmā daļa – Latvijā tieši piemērojamā tiesību norma – pirmo reizi satur prevalējošās imperatīvās tiesību normas legāldefinīciju,⁵ tomēr tā nebūt nav pirmā reize, kad kādā tiesību avotā par šīm normām būtu bijusi runa. Šeit jāatzīmē Roma I Regulas priekšgājēja Romas Konvencija, kuras 7. pants noteica prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanu.⁶ Tāpat uz prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanu norāda arī Civillikuma Ievada 19. pants, kas paredz Latvijas “likuma pavēlošo vai aizliedzošo normu” piemērošanas iespēju, tomēr neparedz ārvalstu tiesību normu piemērošanu.⁷

⁵ Legāldefinīcijas radīšanā iedvesma smelta no Eiropas Kopienu Tiesas sprieduma *Arblade* lietā. Eiropas Kopienu Tiesas 1999. gada 23. novembra sprieduma apvienotajās lietās Nr. C-369/96 un C-376/96 30. punkts.

⁶ Roma I Regulas 9. pantam saturiski līdzīgajam Romas konvencijas 7. panta 1. punktam Latvija izdārja atrunu. Atrunas izdārīšanas apsvērumi atrodami likumprojekta Nr. 1330 “Par Konvenciju par Čehijas Republikas, Igaunijas Republikas, Kipras Republikas, Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas, Ungārijas Republikas, Maltas Republikas, Polijas Republikas, Slovēnijas Republikas un Slovākijas Republikas pievienošanas Konvencijai par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām, kura atvērta parakstīšanai Romā 1980. gada 19. jūnijā, un Pirmajam un Otrajam protokolam par tās interpretāciju, ko veic Eiropas Kopienu Tiesa”, kas iesniegts izskatīšanai 8. Saeimā 2005. gada 31. augustā, anotācijā. Pieejams: http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1330_0 [aplūkots 17.03.2014.].

⁷ Plašāk par prevalējošo imperatīvo tiesību normu avotiem, to darbības jomu un savstarpējo saistību sk.: Krasta K. Kas ir prevalējošās imperatīvās normas. Jurista Vārds, 2012, 27. novembris, Nr. 48, 14.–21. lpp.

2. Prevalējošā imperatīvā tiesību norma⁸

No Roma I Regulas 9. panta var izzināt, kas tiek saprasts ar prevalējošās imperatīvās tiesību normas jēdzienu. Norma norāda uz tādām tiesību normām, kam, pirmkārt, piemīt pārnacionāls spēks, un, otrkārt, tādām, kuru mērķi ir vērsti uz publisku⁹ interešu aizsardzību.

Ar tiesību normas pārnacionālu spēku saprot tādas tiesību normas, no kurām puses nevar atkāpties pat ar savstarpēju vienošanos par piemērojamām tiesībām. Tās ir pārākas gan par pušu autonomijas principa darbību, gan arī par objektīvo piesaisti kādas citas valsts tiesībām. Ar publiskām interesēm saprot valstiskas nozīmes mērķus, kuru noregulēšanai tiesību norma tikusi radīta. Pretstatīt tiesību normām ar valstiskas nozīmes mērķi var tādas tiesību normas, kas vērstas vienīgi uz indivīdu privāttiesisko attiecību noregulēšanu. Šādas tiesību normas nevar tikt uzskatītas par prevalējošām imperatīvām.¹⁰

Jāatzīmē, ka regulā ietvertā leģāldefinīcija, gluži kā ikviena Eiropas Savienības tiesību izcelsmes tiesību norma, ir jāiztulko autonomi, proti, atbrīvojoties no dalībvalsts nacionālo tiesību dogmatikas perspektīvas.¹¹ Tomēr tas, vai tiesību norma satur minētos kritērijus, ir jānoteic pēc attiecīgās tiesību normas izcelsmes valsts tiesībām.¹² Citiem vārdiem sakot, tas, vai tiesību norma ir pārnacionāla un veltīta publisku mērķu aizsardzībai, ir jānoteic no izcelsmes valsts tiesību perspektīvas, savukārt tas, kas saprotams, piemēram, ar jēdzienu “publiskas intereses”, ir jānoskaidro autonomi saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām.

3. Ārvalsts tiesību norma

To, ko saprast ar ārvalstu prevalējošo imperatīvo tiesību normu, noteic Roma I Regulas 9. panta trešās daļas pirmais teikums. Tas par kritēriju noteic izpildes valsti. Pretstatā Romas Konvencijas plašajam formulējumam par “ciešākās saiknes” valsti, Roma I Regulas izpildes valsts kritērijs ir uzskatāms par ievērojamu ierobežojumu. Šo restriktīvo jēdzienu atsevišķi tiesību zinātnieki ir kritizējuši,¹³ nodēvējot to pat par atgriešanos starptautisko privāttiesību akmens laikmetā,¹⁴ gan arī

⁸ Prevalējošās imperatīvās tiesību normas jēdziena detalizētam iztirzājumam autore jau iepriekš veltījusi publikāciju. Sk.: Krasta K. Kas ir prevalējošās imperatīvās normas. Jurista Vārds, 2012, 27. novembris, Nr. 48, 14.–21. lpp. Tādēļ autore šajā rakstā koncentrējas uz citu ar šo tematu saistīto problemātiku, šajā sadaļā atspoguļojot tikai īsu pārskatu.

⁹ Roma I Regulas 9. pantā lietots termins “sabiedriskās” intereses, tomēr autore šeit un turpmāk minētā jēdziena apzīmēšanai lieto latviešu valodā korektāko jēdzienu “publiskās” intereses. Publiskā kārtība (franču val.). Par pareizu terminoloģijas lietojumu latviešu valodā sīkāk sk.: Rudevska B. Publiskās kārtības (*ordre public*) jēdziens starptautiskajā civilprocesā: klasiskā izpratne. No: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. LU 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 126.–127. lpp.

¹⁰ Strīds pastāv par “speciālo civiltiesību” atzīšanu par prevalējošām imperatīvām tiesību normām. Sīkāk sk.: Krasta K. Kas ir prevalējošās imperatīvās normas. Jurista Vārds, 2012, 27. novembris, Nr. 48, 3.4. punkts.

¹¹ Sk.: Eiropas Savienības Tiesas norādes, piemēram, par Romas Konvencijas iztulkošanu Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 11. marta sprieduma lietā Nr. C-29/10 rindkopā Nr. 33.

¹² Uz to norāda Roma I Regulas 9. panta pirmās daļas teksts: “[...] normas, kuru ievērošanu *valsts uzskata* (izcelsmes valsts subjektīvs skatījums – autores komentārs) par būtisku publisko interešu aizsardzībai [...]”

¹³ Bonomi A. Overriding Mandatory Provisions in the Rome I Regulation on the Law Applicable to Contracts YPIL, 2008, p. 295 (ar turpm. atsaucēm); Mankowski P. Die Rom I-Verordnung – Änderungen im europäischen IPR für Schuldverträge. IHR, 2008, S. 148.

¹⁴ Mankowski P. Die Rom I-Verordnung – Änderungen im europäischen IPR für Schuldverträge. IHR, 2008, S. 148.

slavējuši to par papildu tiesiskās palāvības nodrošināšanu. Lielāka tiesiskā palāvība skaidrojama ar apstākli, ka pretstatā agrākajai situācijai, kad pusēm bija jāreķinās ar jebkuras “ciešākās saiknes” valsts tiesību normu iespējamu piemērošanu un secīgu līguma atzīšanu par spēkā neesošu, saskaņā ar Roma I Regulu tām jāreķinās vienīgi ar izpildes valsts tiesību normu potenciālu piemērošanu.

3.1. Līguma izpildes valsts tiesību norma

Lai arī Roma I Regulas 9. panta trešajā daļā noteikts konkrēts, proti, izpildes valsts, kritērijs, normā sniegtais formulējums nav gana precīzs, atstājot vietu tādām jautājumiem kā, piemēram, kas ir izpildes valsts, proti, pēc kuras valsts tiesībām tā noteicama, kā arī to, vai runa ir par faktisko izpildes valsti vai juridisko izpildes valsti.

Apsverot variantus, pēc kādām tiesībām noteicama izpildes valsts, prātā nāk četri varianti. Tā var būt noteicama, pirmkārt, pēc *lex fori* jeb jurisdikcijas valsts tiesībām, kā tas tiek darīts saskaņā ar Lielbritānijas judikatūru, tostarp arī *Ralli*¹⁵ lietā, pēc kuras parauga formulēta Roma I Regulas 9. panta trešā daļa. Otrkārt, izpildes vietas noteikšana var notikt arī pēc *lex causae* jeb līgumam piemērojamām materiālajām tiesībām, kā tas tiek darīts attiecībā uz Brisele I Regulas 5. panta 1. punkta a) apakšpunktu. Treškārt, tā var tikt noteikta arī pēc hipotētiski piemērojamās prevalējošās imperatīvās tiesību normas izcelsmes valsts tiesībām. Un visbeidzot, ceturtkārt, izpildes vietas noteikšana var notikt ar autonomās tiesību normu iztulkošanas metodes palīdzību saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām, kā tas tiek darīts attiecībā uz Brisele I Regulas 5. panta 1. punkta b) apakšpunktu.

No piedāvātajiem variantiem pieņemamākais ir autonoma izpildes vietas noteikšana. Izpildes vietas noteikšana pēc *lex fori* atkrīt jau tā apsvēruma dēļ vien, ka šāda pieeja radītu tieši pretēju efektu starptautisko privāttiesību harmonizēšanai, kas ir viens no Roma I Regulas pamatmērķiem.¹⁶ Turklāt tas radītu papildu kārdinājumu *forum shopping* izpausmēm līgumslēdzējām pusēm. Galvenais pretarguments izpildes valsts noteikšanai pēc *lex causae* ir pušu autonomijas pārlieku lielā ietekme ārvalsts prevalējošo imperatīvo normu piemērošanā. Ņemot vērā, ka tieši pušu autonomijas izpausme, proti, pušu izvēle par līgumam piemērojamām tiesībām būtu par pamatu arī izpildes vietas noteikšanai un, iespējams, izšķiroša, atbildot uz jautājumu, vai prevalējošā imperatīvā tiesību norma no kādas trešās valsts būtu piemērojama vai nebūtu, ir pretrunā ar prevalējošo imperatīvo tiesību normu konceptu un būtību kā tādu.¹⁷ Proti, kā norādīts iepriekš, tās ir tiesību normas, kas ir tik nozīmīgas publisko interešu aizsardzībai, ka tās piemēro jebkurai situācijai, kura ir to darbības jomā. Līdz ar to šādu normu piemērošana nedrīkst nekādos apstākļos būt atkarīga no pušu izvēles. Visbeidzot, trešais piedāvātais variants – izpildes valsts noteikšana pēc hipotētiski piemērojamās prevalējošās imperatīvās tiesību normas izcelsmes valsts tiesībām – arīdzan nav piemērots risinājums. Ņemot vērā, ka trešās valsts tiesību – tādu, kas nepieder ne *lex fori*, ne arī *lex causae* – piemērošanai tiesiskam darījumam *per se* ir stingrs izņēmuma raksturs, izpildes vietas noteikšana nedrīkst tikt pakļauta hipotētiski piemērojamās prevalējošās imperatīvās tiesību normas izcelsmes valstij. Šāda pieeja būtu pretrunā ar prevalējošo imperatīvo tiesību normu restriktīvās piemērošanas konceptu, jo nodotu trešās

¹⁵ Lielbritānijas tiesas lieta: *Ralli Bros v. Compania Naviera Sota y Aznar* [1920] 2 KB 287.

¹⁶ Hauser P. Eingriffsnormen in der Rom I-VO. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, S. 90.

¹⁷ Ibid. Pretējs viedoklis: Magnus U. Die Rom I-Verordnung. IPRax 2010, S. 41.

valsts pārziņā pārlietu lielu prerogatīvu pašdeklarēt savas tiesību normas par piemērojamām tiesībām, piemēram, attīstot plašu izpildes valsts jēdzienu. Papildus minētajam šādos apstākļos netiktu nodrošināta arī pietiekama tiesiskā paļāvība pusēm, kas šādā gadījumā, nepārziņot visu iespējamo valstu tiesiskos konceptus attiecībā uz izpildes valsts noteikšanu, nespētu iepriekš paredzēt to noslēgtajam tiesiskajam darījumam iespējamās piemērojamās tiesības.

Autonoma izpildes vietas iztulkošana saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām turpretī attaisno vairākus mērķus.¹⁸ Tādā veidā dalībvalstīs tiek nodrošināta vienvēidīga izpratne par izpildes valsts jēdzienu un līdz ar to arī vienvēidīga judikatūras attīstība un regulas piemērošana, kā arī nodrošināta lielāka paredzamība attiecībā uz tiesību normu loku, kas potenciāli varētu tikt piemērotas tiesiskām attiecībām, un attiecīgi veicināta tiesiskā paļāvība tiesisko darījumu dalībniekiem. Šāds koncepts ir saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībās pastāvošo principu par Eiropas Savienības tiesību autonomu un vienvēidīgu iztulkošanu, uz ko vairākkārt norādījusi arī Eiropas Savienības Tiesa.¹⁹

3.2. Padara līguma izpildi par prettiesisku

Saskaņā ar Roma I Regulas 9. panta trešajā daļā noteikto par ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu, kuras piemērošana ir apsverama, par tādu netiek uzskatīta ikkatra attiecīgās valsts prevalējošā imperatīvā tiesību norma, bet gan tāda, kas līguma izpildi padara par prettiesisku. Tādējādi Roma I Regulas tiesību norma noteic papildu kritēriju, kas vēl vairāk sašaurina normu loku. Tomēr arī prettiesiskuma kritērijs nav viennozīmīgs un ir jākonkretizē. Visvairāk mulsina jautājums par to, kas ir jāsaprot ar “prettiesiskumu” – vai runa ir vienīgi par tādām tiesību normām, kas padara līgumu prettiesisku kā tādu, vai arī ir pieļaujama tādu tiesību normu piemērošana, kas tikai modificē līguma saturu?

Tiesību literatūrā valda vienots viedoklis, ka izpildes valsts aizliedzošās normas, pēc kurām attiecīgajā valstī konkrēta satura līgumi ir aizliegti, ir nešaubīgi uzskatāmas par ārvalsts prevalējošām imperatīvām tiesību normām. Tādas tiesību normas ir, piemēram, ekonomiska rakstura aizliegumi – importa un eksporta aizliegumi, embargo noteikumi pret citu valsti.²⁰ Jautājumi rodas gadījumos, kad runa ir par tiesību normām, kas izpildes valstī neaizliedz konkrētā līguma izpildi

¹⁸ Thorn K. komentārā: Palandt O. [Begr.]: Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch, 69., neu bearbeitete Auflage, München: C. H. Beck, 2010, (IPR) Rom I 9, Rn. 12; Freitag R. Die kollisionsrechtliche Behandlung ausländischer Eingriffsnormen nach Art. 9 Abs. 3 Rom I-VO, IPRax 2009, S. 109; Hauser P. Eingriffsnormen in der Rom I-VO. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, S. 91. Pretējs viedoklis: Freitag R. grāmatā Reithmann C., Martiny D. [Hrsg.]: Internationales Vertragsrecht, 7., neu bearbeitete Auflage, Köln: Dr. Otto Schmidt, 2010, Rn. 639, 640.

¹⁹ Tiesa vairākkārt norādījusi uz autonomo iztulkošanu attiecībā uz Briseles konvenciju (sk., piem., Eiropas Kopienų Tiesas 1978. gada 21. jūnija sprieduma lietā Nr. 150/77 rindkopas Nr. 14-16, 1993. gada 19. janvāra sprieduma lietā Nr. C-89/91 rindkopu Nr. 13, 1997. gada 3. jūlija sprieduma lietā Nr. C-269/95 rindkopu Nr. 12, 2002. gada 11. jūlija sprieduma lietā Nr. C-96/00 rindkopu Nr. 37, 2005. gada 20. janvāra sprieduma lietā Nr. C-27/02 rindkopu Nr. 33 u. c.), attiecībā uz Regulu Nr. 44/2001 (sk., piem., Eiropas Kopienų Tiesas 2006. gada 13. jūlija sprieduma lietā Nr. C-103/05 rindkopu Nr. 29, 2008. gada 2. oktobra sprieduma Nr. C-372/07 rindkopu Nr. 17, 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. C-167/08 rindkopu Nr. 19 u. c.), kā arī uz Romas konvenciju (sk., piem., Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 11. marta sprieduma lietā Nr. C-29/10 rindkopu Nr. 33).

²⁰ Ferrari F., Kieninger E. M., Mankowski P., Otte K., Saenger I., Schulze G., Staudinger A. Internationales Vertragsrecht. Kommentar. 2. Auflage. München: Verlag C. H. Beck München, 2011, VO (EG) 593/2008 Art. 9, rindkopa Nr. 41 ar turpm. norādēm.

kā tādu, bet satur citus standartus, kas liek modificēt līguma saturu.²¹ Piemēram, attiecīgās izpildes valsts augstākas prasības par minimāli vai maksimālo pieļaujamo darba samaksu.²² Lai arī juridiskajā literatūrā tas tiek kritizēts, tomēr saskaņā ar Roma I Regulas 9. panta pirmo daļu kopsakarā ar trešo daļu līguma saturu modificējošās tiesību normas netiek uzskatītas par ārvalsts prevalējošām imperatīvām tiesību normām.²³ Tomēr restriktīva pieeja ir saskaņā ar Regulas 9. panta restriktīvas iztulkošanas pienākumu,²⁴ kā arī atbilst Lielbritānijas pieejai prevalējošo imperatīvo tiesību normu kvalificēšanā,²⁵ kuras lielā ietekmē Roma I Regulas 9. panta trešā daļa tapusi tieši šādā redakcijā, kāda tā ir izvērtusies Regulas gala versijā.

III. Piemērošanas pienākums vai iespēja?

Pēc tam, kad noskaidrots, kas saprotams ar ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu, noskaidrojams, vai pastāv šādu normu piemērošanas pienākums vai arī to piemērošana ir tikai dalībvalstu tiesu prerogātīva.

Par ārvalstu prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanas pienākumu viennozīmīgi liecina Roma I Regulas kā harmonizējoša tiesību instrumenta mērķi, proti, tās mērķis harmonizēt kolīziju normas dalībvalstīs un nodrošināt vienveidīgu tiesu praksi visā Eiropas Savienībā. No šādas perspektīvas raugoties, obligāta pienākuma, kas saistošs visām dalībvalstīm, noteikšana ir vienīgais veids, kā nodrošināt vienveidīgu Roma I Regulā ietvertu tiesību normu piemērošanu. Tas attiecas arī uz pienākumu, iestājoties visiem Roma I Regulas 9. pantā izvirzītajiem priekšnosacījumiem, piemērot ārvalsts prevalējošās imperatīvās normas.

Neskatoties uz to, ir jāņem vērā paša Romas I Regulas 9. panta gramatiskais skanējums, kas noteic, ka dalībvalstu tiesas “var piemērot [...]”²⁶ ārvalstu prevalējošās imperatīvās tiesību normas, un tādējādi noteic dalībvalstu tiesām tikai šādu iespēju, bet ne pienākumu.²⁷ Par labu šādai Roma I Regulas 9. panta izpratnei liecina arī apstākļi, ka regulas priekšgājējas Romas Konvencijas 7. panta pirmā daļa, kas reglamentēja ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanu, bija pakļauta iespējai izdarīt atrunu, ko izmantoja daudzas Eiropas Savienības dalībvalstis,²⁸ tostarp arī Latvija. Roma I Regulas 9. panta trešās daļas izvairīgais

²¹ Par šādu tiesību normu kvalificēšanu kā ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu saskaņā ar Roma I Regulas 9. panta trešo daļu iestājas, piemēram, Martiny D. komentārs: Säcker F. J., Rixecker R. [Hrsg.], Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 10, 5. Auflage, München: Verlag C. H. Beck, 2010, Art. 9 Rom I-VO, rindkopa Nr. 117.

²² Sk.: Nordmeier C. F. grāmatā Gebauer M., Wiedmann T. [Hrsg.], Zivilrecht unter europäischem Einfluss, 2. Auflage, Stuttgart: Richard Boorberg Verlag, 2010, Kap. 37, Rn. 93.

²³ Ferrari F., Kieninger E. M., Mankowski P., Otte K., Saenger I., Schulze G., Staudinger A. Internationales Vertragsrecht. Kommentar. 2. Auflage. München: Verlag C. H. Beck München, 2011, VO (EG) 593/2008 Art. 9, rindkopa Nr. 41 ar turpm. norādēm.

²⁴ Sk.: Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 17. oktobra sprieduma lietā Nr. C-184/12 rindkopa Nr. 49.

²⁵ Sk., piemēram: Lielbritānijas tiesas spriedums *Ralli Bros v. Compania Naviera Sota y Aznar* lietā. [1920] 2 KB 287.

²⁶ Roma I Regulas vācu valodas versija: “[...] kann Wirkung verliehen werden [...]”; angļu valodas versija: “effect may be given [...]”.

²⁷ Šāda izpratne tiek viennozīmīgi pārstāvēta no anglosakšu tiesību loka pārstāvju puses. Sk., piemēram: van Calster G. *European private international law*. Oxford [u.c.]: Hart, 2013, p. 145, 146; Dickinson A. *Third-Country Mandatory Rules in the Law Applicable to Contractual Obligations: So Long, Farewell, Auf Wiedersehen, Adieu?* JPIL, 2007, Vol. 3, No. 1, p. 63.

²⁸ Atrunu izdarīja Apvienotā Karaliste, Īrija, Luksemburga, Portugāle, Slovēnija un Vācija.

formulējums varētu liecināt par Eiropas Savienības likumdevēja vēlēšanos ārvalstu prevalējošo imperatīvo tiesību normu piemērošanas pienākumu arī turpmāk atstāt pašu dalībvalstu tiesu pārziņā.

Lai arī Roma I Regulas 9. pants šādu pienākumu nenoteic, pienākums piemērot Eiropas Savienības dalībvalstu prevalējošās imperatīvās tiesību normas, ja tās kādā gadījumā tiek kvalificētas kā ārvalstu pēc Roma I Regulas 9. panta trešās daļas kritērijiem, dalībvalstīm izriet no citiem Eiropas Savienības izcelsmes tiesību avotiem.²⁹ Proti, piemērošanas pienākums izriet no pienākuma nodrošināt Brisele I Regulas tiesisko režīmu – spriedumu atzīšanu ikvienā dalībvalstī. Saskaņā ar Brisele I Regulas 34. panta pirmo daļu sprieduma neatzīšanas pamats var būt pretrunā attiecīgās dalībvalsts publiskajai kārtībai jeb, citiem vārdiem sakot, kādai attiecīgās dalībvalsts prevalējošai imperatīvai tiesību normai. Tādējādi dalībvalstu savstarpējais pienākums ir ievērot citu dalībvalstu publiskās kārtības prasības, lai nodrošinātu Brisele I Regulā noteikto, arī tādos gadījumos, ja attiecīgās dalībvalsts tiesību piemērošana nav ne *lex fori*, ne arī *lex causae*, bet ir kvalificējama kā ārvalsts prevalējošā imperatīvā tiesību norma.

Kopsavilkums

Roma I Regulas 9. pants ir inovatīvs, jo pirmo reizi tā pirmajā daļā ir sniegta prevalējošās imperatīvās tiesību normas definīcija, savukārt normas trešā daļa definē, kas saprotams ar ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu. Saskaņā ar to par ārvalsts prevalējošo imperatīvo tiesību normu var tikt atzīta ikviena norma, kas atbilst šādiem priekšnoteikumiem: pirmkārt, tā ir uzskatāma par tiesību normu, otrkārt, tā ir radīta ar mērķi, kas vērsts uz publisko interešu aizsardzību, treškārt, tai piemīt pārnacionāls spēks, ceturtkārt, tās izcelsmes valsts ir līguma izpildes valsts – jēdziens, kas noskaidrojams ar autonomās tiesību normu iztulkošanas metodes palīdzību –, un visbeidzot, piektkārt, tās tiesiskās sekas izpildes valstī padarītu līgumu par prettiesisku.

Saskaņā ar regulas 9. panta trešo daļu dalībvalstīm nav formāla pienākuma piemērot minētās normas, bet gan tikai Eiropas Savienības likumdevēja sniegta iespēja. Tomēr dalībvalstīm savstarpēji šāds pienākums, no sistēmiskās tiesību normu iztulkošanas perspektīvas skatoties, piemīt, lai nodrošinātu Brisele I Regulas tiesisko režīmu.

---

²⁹ Atšķirības starp pienākumu piemērot ārvalstu prevalējošās imperatīvās tiesību normas atkarībā no to izcelsmes valsts (Eiropas Savienības dalībvalsts vai citu valstu) padziļināti analizētas: Fetsch J. Eingriffsnormen und EG-Vertrag. Tübingen: Mohr Siebeck, 2002, S. 319.

KVALIFIKĀCIJAS PROBLĒMAS STARPTAUTISKAJĀS PRIVĀTTIESĪBĀS

CLASSIFICATION ISSUES ON PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Aiga Mieriņa, Mg. iur.

Juridisko zinātņu doktora grāda pretendente,
LU Ekonomikas un vadības fakultātes pasniedzēja

Summary

Just like any other rules, the terms used in the conflict of law rules are subject to interpretation. Over time the legal concepts of classification in Private International Law (PIL) had been developed into consecutive qualification stages. Due to existing complications of classification, legislators avoid to include specific qualification rules into regulatory enactments. As a result, the general issues are covered by legal science and case law. The objective of the article is to discover theoretical aspects and determine the regulation of classification in the modern national-level codifications abroad, as well as to evaluate the possible use of foreign experience in Latvia. The author examines theoretical aspects and implements a comparative research of PIL codifications to cover the different legal systems.

Atslēgvārdi: *lex fori*, *lex causae*, primārā kvalifikācija, sekundārā kvalifikācija.

Key words: *lex fori*, *lex causae*, classification, characterization, qualification.

Ievads

Juridisko fakultāšu studentiem, juristiem praktiķiem un arī tiesnešiem starptautisko privāttiesību (turpmāk – SPT) sarežģītā daba ir sagādājusi grūtības vairāk nekā jebkura cita tiesību nozare. Tas ir saistīts ar SPT fenomenu – iespēju vienas valsts tieslietu institūcijām piemērot citas valsts tiesību normas. Ja kolīziju jautājums tiek izšķirts par labu ārvalsts tiesību piemērošanai, tad tiesai strīds ir jāizlemj, pamatojoties nevis uz savas valsts tiesībām, bet jāpiemēro ārvalsts tiesības tādā pašā veidā, kā tās piemērotu šajā ārvalstī. Piemērojamās ārvalsts tiesības par tādām kļūst, pamatojoties uz ietvariem, ko nosaka ar kolīziju normām saistītie noteikumi. Piemēram, kolīziju normas juridisko jēdzienu kvalifikācija, savstarpējība, tālāk norāde uz citas valsts tiesībām vai atgriezeniskā norāde uz savas valsts tiesībām, imperatīvās normas un publiskās kārtības atruna, kas ierobežo kolīziju normas darbību un ārvalsts tiesību piemērošanu.

Ārvalsts tiesību piemērošanas situācijā ir jāsaskaras ar papildu grūtībām – ārvalsts tiesību kopējo jēdzienu noteikšanu, to satura noskaidrošanu, ārvalsts tiesību iztulkošanas un piemērošanas īpatnībām. Latvijā ārvalsts tiesību piemērošanu civillietu iztiesāšanā noteic Civilprocesa likuma 80. nodaļa ar diviem pantiem – 654. un 655. pantu. Tie ir formāli noteikumi par ārvalsts tiesību teksta iesniegšanu tiesai un tā satura noskaidrošanu. Citi ārvalsts tiesību piemērošanas aspekti Latvijas

normatīvajos aktos netiek regulēti. Tādēļ ārvalsts tiesību piemērošanas sarežģījumus risina ar juridiskās kvalifikācijas tehnikas paņēmieniem.

Pēdējo 100 gadu laikā ir notikusi zināma kolīziju tiesību regulējumu evolūcija. Tradicionālā kolīziju tiesību koncepcija praktiski vienmēr norādīja uz vienu noteiktu tiesību sistēmu, taču jaunās teorijas, gluži pretēji, balstās uz visai plašu piemērojamo tiesību loku, atstājot pēdējo vārdu tiesnesim. Mūsdienu SPT doktrīnā tiek uzskaitītas jaunas un universālas kolīziju normu piesaistes formulas, proti, tiek piemērotas tās valsts tiesības, ar kuru tiesiskā attiecība patiesi ir visciešāk saistīta (*the law of the real connection*), vai tiek piemērotas tās valsts tiesības, kuras ir visatbilstošākās (*the proper law*), vai arī tiek piemērotas tās valsts tiesības, kuras visvairāk atbilst tiesiskās attiecības būtībai (*lex causae*). Tādējādi kolīziju tiesībās tiek ieviesta zināma neparedzamība un pārlietu uzsvērtā tiesneša loma tiesību izvēles procesā.¹ Visvairāk šāda pieeja tiek atbalstīta vispārējo tiesību (*common law*) SPT doktrīnā un to valstu doktrīnā, kuru SPT modelis ir veidots, balstoties uz Vācijas pieredzi. Mazāk minētā ietekme vērojama Francijā, Itālijā un citās kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīs, kur iesakņojusies tradicionālā (klasiskā) kolīziju tiesību koncepcija.²

SPT kvalifikācijas problēmu analīzi juridiskajā literatūrā 19. gadsimta nogalē aizsāka vācu tiesību zinātnieks Francs Mihails Kāns (*Franz Michael Kahn*, 1861–1904) un franču tiesību zinātnieks Etjēns Bartēns (*Etienne Martin*, 1860–1948).³ F. M. Kāns runāja par slēptajām tiesību kolīzijām (angl.: *latent conflicts of law*), bet E. Bartēns izmantoja terminu “kvalifikācija”, kas kļuva izplatīts Eiropā.⁴ Kaut arī SPT attīstību vairāk nekā jebkuru citu jomu ietekmē ārvalstu autoru doktrīnas⁵ un kaut arī kvalifikācijas problēmām zinātnieki pievērsās jau vairāk nekā pirms 100 gadiem, ārvalstu autoru darbos arī mūsdienās sastopama atšķirīga SPT kvalifikācijas terminoloģija. Tā, piemēram, kvalifikācija – angļiem (angl.: *classification*), amerikāņiem (angl.: *characterization*), frančiem (fr.: *qualification*).⁶

Tiesību normu kvalifikācijas pamatnostādnes piedāvā tiesību teorija. Tiesību piemērotājs, izmantojot tiesību zinātnes atziņas un juridisko metodi, konstatē faktisko situāciju, meklē spēkā esošas tiesības un pieņem lēmumu, kas faktiskās situācijas dalībniekiem rada tiesiskas sekas.⁷ Zviedru zinātnieks, Lundas Universitātes profesors Mihails Bogdans (*Michael Bogdan*) savos lasījumos Hāgas Starptautisko tiesību akadēmijā ir norādījis, ka vairumā situāciju (deviņās no desmit situācijām) kvalifikācija ir vienkārša un īpašas problēmas nerada.⁸ Savukārt pieeja SPT kvalifikācijas jautājumiem pie mums Latvijā vedina domāt par pretējo.

¹ Толстых В. Л. Международное частное право: коллизионное регулирование. Санкт-Петербург: П. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2004, с. 155.

² Ibid, с. 156.

³ Siehr K. General problems of International Private Law in Modern Codifications. In: Yearbook of Private International Law. Vol. VII (2005), Sellier, European Law Publishers, 2006, p. 39.

⁴ Rabel E. The Conflict of Laws: A Comparative Study. Vol. 1. “Introduction: Family Law”. Chicago: The University of Michigan Press, 1945, p. 44.

⁵ Lipstein K. Principles of the Conflict of Laws: National and International. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1981, p. 2.

⁶ Juenger F. K. Choice of Law and Multistate Justice. Special ed. Ardsley: Transnational Publishers, 2005, p. 4.

⁷ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 124. lpp.

⁸ Bogdan M. Private International Law as Component of the Law of the Forum. [b.v.] The Hague Academy of International Law, 2012, p. 170.

Mg. iur. Edgars Strautiņš savā apjomīgajā rakstu sērijā par kolīziju tiesībām un ārvalsts tiesību piemērošanu 2006. gadā rakstīja, ka normatīvi ir jānostiprina noteikumi par kvalifikāciju, atrunājot arī konkrētu kvalifikācijas teoriju pielietošanu (vēlams tieši teleoloģisko).⁹ Tādēļ publikācijas mērķis ir noskaidrot, vai kvalifikācijas sarežģījumi SPT patiešām ir tik sarežģīti, un kā šo jautājumu SPT kodifikācijās risina ārvalstu likumdevēji. Lai sasniegtu mērķi, autore veikusi ārvalstu autoru teorētisko atziņu izpēti un salīdzinošo analīzi vairāku valstu SPT kodifikācijās. To selektīvā atlase veidota, izmantojot ģeogrāfiskā novietojuma kritēriju nolūkā aptvert pēc iespējas atšķirīgas tiesību sistēmas.

Kvalifikācijas teoriju pamatnostādnes

Latvijā par kolīziju normu avotiem kalpo nacionālie tiesību akti, starptautiskie līgumi un konvencijas, kurām Latvija ir pievienojusies, tiesiskās palīdzības līgumi, kā arī ES sekundārie tiesību akti. Latvijas Civillikuma 25. pants sašaurina nacionāla rakstura kolīziju normu piemērošanas iespējas, priekšroku dodot starptautiska rakstura kolīziju normām. Lai atrastu pareizo kolīziju normu, vispirms jāanalizē ārvalsts elementus noteicošie faktiskie apstākļi, kas attiecīgi norādīs uz kādu konkrētu ārvalsti (vienu vai vairākām). Svarīgi konstatēt, vai tā ir ES dalībvalsts vai kāda cita valsts ārpus ES. Tas tiesību piemērotājam dod priekšstatu par to, kurā no vairākiem virzieniem – ES regulās, tiesiskās palīdzības līgumos, starptautiskās konvencijās vai nacionālajās tiesībās – turpināt kolīziju normas meklējumus.

Bulgārijas likumdevējs ir noteicis: “Kvalifikācijā jāņem vērā tiesiskajā attiecībā pastāvošais ārvalsts elements un starptautisko privāttiesību īpatnības.”¹⁰ Kolīziju normas specifika ir tā, ka tā sasaista nacionālās tiesības ar ārvalstu tiesībām. Kolīziju normu juridiskā kvalifikācija būtiski atšķiras no pārējo tiesību normu kvalifikācijas. Būtiskākā atšķirība – ārvalsts elementus noteicošie faktiskie apstākļi (konkrētā dzīves situācija), kuriem kolīziju norma ir jāpiemēro, var būt saistīti ar atšķirīgām tiesību sistēmām. Tādēļ kvalifikācijas problēmas risinājums jāmeklē pašā kolīziju normā. Salīdzinot kolīziju normas tiesisko sastāvu un lietas apstākļus, jākonstatē, vai tie sakrīt un vai līdz ar to var iestāties tiesiskās sekas.¹¹ Tā kā kolīziju norma ir īpatnēja ar savu norādes raksturu, tad subsumcijas ceļā iegūtais rezultāts norāda nevis uz tiesisko seku iestāšanos, bet uz ārvalsts tiesību piemērošanas iespējamību.

Tiesību normu pazīmes lielākoties ir abstraktas, tādēļ vispirms ir jānoskaidro to saturs. Kā norādījis *Dr. iur.* Jānis Neimanis, tiesību normu pazīmju satura noskaidrošanu (tiesību normas iztulkošanu) obligāti veic pirms subsumcijas.¹² Tāpat arī lietas faktisko apstākļu noskaidrošanu (nepieciešamības gadījumā pastiprinot ar pierādījumiem) veic pirms subsumcijas. Tiesību normas iztulkošanas mērķis ir izprast tiesību normas nozīmi, saprast tās saturu un jēgu (latīn.: *ratio legis*).¹³ Ar tiesību normu iztulkošanas metožu palīdzību tiesību normas piemērotājs izzina tiesību normas saturu un iegūst izsmeļošu priekšstatu par to.

⁹ Strautiņš E. Ārvalsts likuma piemērošanas izslēgšana. Jurista Vārds. 2006, 21. novembris, Nr. 46 (449).

¹⁰ Bulgārijas Republikas Starptautisko privāttiesību likuma 39. panta trešā daļa.

¹¹ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 138. lpp.

¹² Turpat, 139. lpp.

¹³ Turpat, 142. lpp.

Kolīziju normu kvalifikācijas sarežģījumi rodas, jo dažādu valstu tiesībās tekstuāli vienādiem tiesību institūtiem (domicils, rīcībspēja, darījuma forma, darījuma noslēgšanas vieta, kaitējuma nodarīšanas vieta u. tml.) pastāv principiāli atšķirīgs saturs. Vienā tiesību sistēmā pastāvoši tiesību institūti var būt nezināmi citā tiesību sistēmā. Piemēram, “trasts” arvien vairāk tiek lietots valstīs (arī Latvijā), kurās tas iepriekš nebija pazīstams.¹⁴ Musulmaņu tiesībās pastāvošajai “līgavas dāvanai” (*mahr*) kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīs grūti būtu atrast analogu.¹⁵ Tādēļ, izmantojot vienādus juridiskos terminus, vienā un tajā pašā lietā dažādu valstu tiesās spriedums var atšķirties.

Tādējādi kolīziju normas kvalifikācijas procesu var iedalīt vairākās fāzēs:

- 1) faktisko apstākļu noskaidrošana,
- 2) kolīziju normas iztulkošana,
- 3) subsumcija.

Arī ārvalstu literatūrā tiek norādīts, ka juridisko jēdzienu iztulkošana jāveic, pirms tiek izlemts piemērojamo tiesību jautājums, tātad līdz kolīziju normas piemērošanai.¹⁶ Tādējādi kvalifikācijas pirmo etapu dēvē par **sākotnējo**¹⁷ jeb **primāro** kvalifikāciju.¹⁸ Primārā kvalifikācija jeb kolīziju normu kvalifikācija ir jānodala no sekundārās kvalifikācijas jeb ārvalstu materiālo tiesību normu kvalifikācijas. Sekundārās kvalifikācijas etapā ir jānoskaidro un jāiztulko to ārvalsts tiesību sistēmā pastāvošie tiesību institūti un jēdzieni, uz kuru piemērošanu ir norādījusi kolīziju norma. Subsumcija tiek veikta attiecīgās ārvalsts tiesību sistēmā, kas padara ārvalsts tiesību piemērošanu par sarežģītu procesu.

Autore vienveidīgas terminoloģijas nostiprināšanai pētījumā izmanto *Dr. iur.* Baibas Rudevskas piedāvāto terminoloģiju.¹⁹ SPT tiek izšķirtas divas kvalifikācijas situācijas:

- 1) **primārā kvalifikācija** jeb kolīziju normas kvalifikācija, kas ietver faktisko apstākļu noskaidrošanu, kolīziju normas iztulkošanu un subsumciju;
- 2) **sekundārā kvalifikācija** jeb primārās kvalifikācijas rezultātā izvēlēto ārvalsts tiesību kvalifikācija, kas ietver tiesību normas pazīmju satura noskaidrošanu, iztulkošanu un subsumciju. Sekundārajā kvalifikācijā jauna faktisko apstākļu noskaidrošana nav nepieciešama, jo tas jau ir izdarīts primārās kvalifikācijas fāzē.

Ņemot vērā SPT attiecību plašo spektru, papildu kvalifikācijas sarežģījumi rodas tiesas valsts un ārvalsts materiālo tiesību normu atšķirību dēļ – laulību, mantošanas vai lietu tiesību izpratnē un regulējumā u. tml. Tāpat var rasties situācijas, kad viens faktiskais sastāvs tiek pakļauts vairāku (atšķirīgu) valstu tiesībām, piemēram, paternitātes atzīšana un tās apstrīdēšana u. tml. Tiesisko attiecību

¹⁴ Par trasta jēdzienu un terminoloģijas problēmām vairāk sk.: Grasis J. Trasta tiesiskais regulējums un tā iespējamā pārņemšana Latvijā. Rīga: nodibinājums “Banku augstskolas biznesa un finanšu pētniecības centrs”, 2008, 9.–11. lpp.

¹⁵ Bogdan M. Private International Law as Component of the Law of the Forum. [b.v.] The Hague Academy of International Law, 2012, p. 188.

¹⁶ Канашевский В. А. Международное частное право. Москва: Международные отношения, 2006, с. 105.

¹⁷ Толстых В. Л. Международное частное право: коллизионное регулирование. Санкт-Петербург: П. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2004, с. 169-170.

¹⁸ Rudevska B. Ārvalstu tiesu nolēmumu atzīšanas un izpildes attīstības tendences civillietās un komercietās Eiropas Savienībā un Hāgas Starptautisko privāttiesību konferencē. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 57.–58. lpp.

¹⁹ Turpat.

raksturu noteicošais ārvalsts elements šo attiecību saista ar vairākām valstīm, tādēļ rodas jautājums, kuras valsts juridiskās metodes izmantot ārvalsts tiesību kvalifikācijas sarežģījumu risināšanā, kādas ir tiesību tālākveidošanas robežas. Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, tiek piedāvātas vairākas kvalifikācijas metodes.

Lex fori kvalifikācija

Lex fori kvalifikācija jeb kvalifikācija pēc tiesas valsts tiesībām nozīmē, ka tiesas tiesību normu pazīmju noskaidrošanā un jēdzienu interpretācijā izmanto savas valsts juridisko metodi. Par minētās teorijas aizsācēju tiek atzīts E. Bartēns, kurš uzskatīja, ka kolīziju normā ietvertie termini “domicils”, “laulības noslēgšanas vieta” vai “kaitējuma izdarīšanas vieta” nozīmēja to pašu, ko tiesas valsts tiesībās.²⁰ Viņš apgalvoja, ka tiesas valsts tiesību vai ārvalsts tiesību piemērošana ir atkarīga no konkrētās tiesiskās attiecības dabas un ka tikai tiesas valsts tiesības ir tās, atbilstoši kurām var izlemt kāda tā ir.²¹ E. Bartēns sāka ar fundamentālu uzstādījumu par to, ka tiesas valsts tiesības ir tās, kas pieļauj ārvalsts tiesību piemērošanu, brīvprātīgi ierobežojot savu suverenitāti.²² Kolīziju normas ir tiesas valsts tiesību sistēmas sastāvdaļa, tādēļ arī kvalifikācija ir šo tiesību komponente.

Priekšnoteikumi *lex fori* teorijai rodami F. M. Kāna darbos, bet tās turpinātāji – Budzati (itāl.: *Buzzatti*), Dīna (angl.: *Diena*), Dipanjē (fr.: *Despagnet*), Jīta (holand.: *Jitta*) un citi.²³ Autori pamatnostādnes atbalstīja E. Bartēna teoriju, jo uzskatīja, ka tiesas valsts tiesību piemērošana šādās situācijās ir labākais risinājums, bet attīstīja to ar zināmām modifikācijām. Pēc Mičiganas Universitātes profesora Ernsta Rābela (*Ernst Rabel*, 1874–1955) domām, šīs teorijas panākumu atslēga bija tās loģiskums un praktiskie apsvērumi.²⁴ Ja kolīziju normas kā nacionālo tiesību normas tulkošanai tiek izmantoti nacionālo tiesību juridiskie institūti, tad tas ir krietni vien vienkāršāk, jo situāciju ir iespējams atrisināt ar tiesai labi zināmiem paņēmieniem. Arī likumdevējs, izdodot kolīziju normu, sākotnēji ir izmantojis nacionālos, nevis ārvalstu tiesību jēdzienus.

Lex fori kvalifikācijas teorija 20. gadsimta sākumā guva plašu atbalstu un tika iestrādāta vairākās SPT kodifikācijās, piemēram, Bustamentes kodeksā (6. pants), ASV Pirmajā kolīziju nolikumā (7. pants),²⁵ 1966. gada Portugāles Civilkodeksā (15. pants),²⁶ 1961. gada Hāgas konvencijā par kolīziju tiesībām, kas piemērojamas testamentāro rīkojumu formai (5. pants).²⁷ Šīs pieejas būtiskākais trūkums bija ārvalstu elementa un tā apstākļa, ka tiesiskās attiecības regulēšanai var piemērot ārvalstu tiesības, pilnīga ignorēšana. Kvalifikāciju pēc tiesas valsts tiesībām

²⁰ Rabel E. *The Conflict of Laws: A Comparative Study*. Vol. 1. “Introduction: Family Law”. Chicago: The University of Michigan Press, 1945, p. 48.

²¹ Lorenzen E. G. *The Theory of Qualification and the Conflict of Laws*. In: *Selected Articles on the Conflict of Laws by Ernest G. Lorenzen*. New Haven: Yale University Press, 1947, p. 91.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, p. 93-95.

²⁴ Rabel E. *The Conflict of Laws: A Comparative Study*. Vol. 1. “Introduction: Family Law”. Chicago: The University of Michigan Press, 1945, p. 48.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Portugāles Republikas Civilkodekss, sk.: *Código Civil Português, Decreto-Lei n.º 47344/66, de 25 de Novembro, Actualizado até à Lei n.º 61/2008, de 31 de Outubro*. Pieejams: <http://www.portolegal.com/CodigoCivil.html> [aplūkots 28.08.2013.].

²⁷ *Convention of 5 October 1961 on the Conflicts of Laws Relating to the Form of Testamentary Dispositions*. Pieejams: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=40 [aplūkots 12.02.2014.].

izmanto primārās kvalifikācijas situācijā. Tā tiek veikta tiesību izvēles sākumstadijā, t. i., tad, kad vēl nav zināms, pēc kuras valsts tiesībām tiks atrisināts kolīziju jautājums.

Lex causae kvalifikācija

Citā virzienā kvalifikācijas teoriju modificēja franču tiesību zinātnieks Francs Di-panjē (*Frantz Despagnet*, 1857–1906) un tālāk attīstīja Oksfordas Universitātes profesors Martins Volfs (*Martin Wolff*, 1872–1953). Atbilstoši šai teorijai tiesību institūti un jēdzieni jāinterpretē, izvērtējot tiesiskās attiecības būtību, atbilstoši tās ārvalsts tiesībām, uz kuru kolīziju norma norāda.²⁸ Pēc E. Rābela domām, šāda pieeja ir atbalstāma tikai atsevišķos aspektos, nevis kopumā.²⁹ Tomēr šis paņēmieni ļauj izbēgt no kvalifikācijas pēc tiesas valsts tiesībām trūkumiem. Tiesiskā attiecība (ar ārvalsts elementu) tiek kvalificēta ar tai radniecīgiem terminiem. Tādējādi iespējams novērst tiesisko jēdzienu izkropļojumus, kādi rastos kvalifikācijā pēc tiesas valsts tiesībām. Kvalifikācija pēc ārvalsts tiesībām iespējama tikai pēc tam, kad notikusi primārā kvalifikācija pēc tiesas valsts tiesībām un jautājums izlemts par labu ārvalsts tiesību piemērošanai. Līdz ar to šajā stadijā vairs nav runa par kolīziju normu jēdzienu kvalifikāciju, bet par ārvalsts materiālo privāttiesību juridisko kategoriju kvalifikāciju.

Minētā pieeja ir guvusi atbalstu arī Latvijas tiesu praksē. LR Augstākās tiesas Senāts ir norādījis, ka tiesa nedrīkst interpretēt ārvalsts likumu ar Latvijas CL 1415. panta palīdzību, jo tas ir pretrunā ar valsts tiesību sistēmas integritāti un suverenitāti. Konstatējot ārvalsts likuma normu pārkāpumu darījuma noslēgšanā, tiesai bija jānoskaidro, vai un kādas sekas šāda prettiesiska darbība izraisa atbilstoši ārvalsts tiesībām. Pareizās kolīziju normas noteikšanas mērķis, kā atzīst Senāts, ir tieši nošķirt un nesajaukt piemērojamās materiālo tiesību normas. Piemērojamo kolīziju normu sajaukšana, kā tas ir noticis, izšķirot konkrēto strīdu, ir novedusi pie neattaisnojamas prakses, sajaucot arī divu valstu materiālo tiesību normas vienas un tās pašas tiesiskās situācijas izvērtējumā: pārkāpuma faktu darījuma noslēgšanā nodibinot pēc vienas valsts likuma, bet sekas, kādas šis pārkāpums rada, – pēc citas valsts likuma, lai gan sekām ir jāpamatojas uz loģisku un tiesību sistēmai atbilstošu veikto darbību tiesisko izvērtējumu.³⁰

LU profesors *Dr. habil. iur. Juris* Bojārs uzskata, ja kolīziju norma norāda uz ārvalsts likumu, tad termini godprātīgi jāskaidro tā, kā tas tiek darīts piemērojamā ārvalsts likuma tiesību sistēmā.³¹ Sekundārās kvalifikācijas risināšanai, piemēram, Baltkrievijas, Beļģijas, Bulgārijas un Krievijas SPT kodifikācijā ir ietverts noteikums, kas noteic, ja kolīziju jautājums tiek risināts tādējādi, ka jāpiemēro ārvalstu tiesības, tad šīs tiesības jātulko tādā pašā veidā, kā to darītu tiesnesis valstī, kuras tiesības tiek piemērotas, – atbilstoši tās valsts tiesību piemērošanas praksei un doktrīnai.³² Ķīnas SPT parauglikumā noteikts, ka piemērojamo tiesību interpretācijā

²⁸ Wolff M. *Private International Law*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1950, p. 160.

²⁹ Rabel E. *The Conflict of Laws: A Comparative Study*. Vol. 1. "Introduction: Family Law". Chicago: The University of Michigan Press, 1945, p. 49.

³⁰ Sk.: LR AT Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 27. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-131/2011.

³¹ Bojārs J. *Starptautiskās privāttiesības III*. 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013, 191. lpp.

³² Baltkrievijas Republikas Civilt kodeksa 1095. panta pirmā daļa; Beļģijas Karalistes Starptautisko privāttiesību likuma 15. panta pirmā daļa; Bulgārijas Republikas Starptautisko privāttiesību likuma 44. pants; Krievijas Federācijas Civilt kodeksa 3. daļas 1191. panta pirmā daļa.

ir jāņem vērā tās valsts tiesības un interpretācijas noteikumi, kurai piemērojamās tiesības pieder.³³ Tādējādi sekundārās kvalifikācijas fāzē *lex causae* kvalifikācijas izmantošana ir mazinājusi *lex fori* kvalifikācijas nozīmi.

Minētais rada zināmus sarežģījumus, jo tiesnesis *ex officio* piemēro savas valsts nacionālās tiesības. Vai vienas valsts tiesnesis spēj iejusties citas valsts tiesneša lomā, izjust viņa tiesisko apziņu? Grūtības izraisa tiesību sistēmu atšķirīgā tiesību izpratne un tradīcijas, piemēram, kontinentālās Eiropas un vispārējo tiesību saimju valstīs tās ir pavisam atšķirīgas. Kontinentālās Eiropas tiesību sistēmas valstīs ārvalsts tiesības saprot kā juridiski saistošu, likumdevēja sankcionētu priekšrakstu sistēmu. Savukārt vispārējo tiesību sistēmā ārvalsts tiesības netiek uztvertas kā juridiski saistošu normu kopums, bet tiek skatītas kā fakta jautājums, kas jāpierāda tāpat kā citi lietas faktiskie apstākļi.

Līdz ar to rodas jautājums, cik lielā mērā, piemēram, Vācijas vai Francijas tiesnesis spēj iejusties Anglijas vai ASV tiesneša lomā? Bez ievēribas nevar atstāt arī tiesiskās kultūras un mentalitātes atšķirības Rietumeiropas valstīs, bijušās padomju republikās, Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas valstīs. Valstu tiesībās ir iestrādāti pamatprincipi, pēc kuriem tiesas var neatzīt citas valsts tiesas taisītu spriedumu, pamatojoties uz to, ka ārvalsts tiesības ir piemērotas nepareizi.³⁴ Līdz ar to tiesneša, kas izskata strīdu ar ārvalstu elementa klātbūtni, galvenais uzdevums ir pieņemt tādu spriedumu, kuru ir iespējams atzīt un izpildīt noteiktā teritorijā.

Kumulatīvā kvalifikācija

B. Rudevska norāda, ka arī primārās kvalifikācijas fāzē iespējama *lex causae* kvalifikācija situācijās, kad tiesību institūts tiesas valsts tiesību sistēmā vispār nav pazīstams un to nevar pielāgot.³⁵ Kad tiesību institūts vai jēdziens kumulatīvi kvalificējams gan saskaņā ar *lex fori*, gan *lex causae*, veidojas dubulta kvalifikācija, kas tiesību zinātnē netiek izslēgta.³⁶ Šāda pieeja iestrādāta arī atsevišķu valstu SPT kodifikācijās, piemēram, Kvebekas,³⁷ Tunisijas,³⁸ Krievijas,³⁹ Ukrainas,⁴⁰ Baltkrievijas⁴¹ un Bulgārijas kodifikācijā.⁴² Šajās kodifikācijās kvalifikācijas noteikumi ir iestrādāti pēc līdzīgiem principiem.

Atbilstoši šādam regulējumam tiesību piemērotājs primārajā kvalifikācijā vadās pēc tiesas valsts tiesībām *lex fori*. Ja ir nepieciešams interpretēt tiesību institūtu, kas nav pazīstams šo valstu tiesībās vai ir pazīstams ar citu saturu, tiesību piemērotājs ņem vērā tās ārvalsts tiesības, kurās minētais institūts pastāv. Tātad primārās kvalifikācijas sarežģījumu risināšanā iespējams kumulatīvi vai alternatīvi

³³ Model Law of Private International Law of the People's Republic of China (6th draft, 2000), Art. 11. In: Hay P., Weintraub R. J., Borchers P. J. Comparative Conflict of Laws: Conventions, Regulations, and Codes. New York: Thomson Reuters / Foundation Press, 2009, p. 338.

³⁴ Latvijā ārvalsts sprieduma neatzišanas pamati noteikti Latvijas Republikas Civilprocesa likuma 637. pantā.

³⁵ Rudevska B. Ārvalstu tiesu nolēmumu atzišanas un izpildes attīstības tendences civillietās un komercietās Eiropas Savienībā un Hāgas Starptautisko privāttiesību konferencē. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 58. lpp.

³⁶ Turpat, 59.–60. lpp.

³⁷ Kvebekas Civill kodeksa 3078. pants.

³⁸ Tunisijas Republikas Starptautisko privāttiesību kodeksa 27. pants.

³⁹ Krievijas Federācijas Civill kodeksa 3. daļa 1187. pants.

⁴⁰ Ukrainas Starptautisko privāttiesību likuma 7. pants.

⁴¹ Baltkrievijas Republikas Civill kodeksa 1094. panta otrā daļa.

⁴² Bulgārijas Republikas Starptautisko privāttiesību likuma 39. pants.

izmantojot gan *lex fori*, gan *lex causae* kvalifikācijas metodes. Piemēram, Krievijas likumdevējs ir noteicis, ja, nosakot piemērojamās tiesības, kvalificējamie tiesību institūti Krievijas tiesībās nav pazīstami vai pazīstami ar atšķirīgu nozīmi un tādēļ tos nevar iztulkot, izmantojot Krievijas tiesībās pastāvošās iztulkošanas metodes, tad šādu tiesību institūtu kvalifikācijā var piemērot ārvalsts tiesības.⁴³

Līdzīgs regulējums ietverts Ķīnas SPT parauglikumā, kurā noteikts, ka starptautisko civilo un komerciālo attiecību kvalifikācija jāveic pēc tiesas valsts tiesībām. Ja to nav iespējams pienācīgi izdarīt, tad kvalifikācijā var atsaukties uz tās valsts tiesībām, kuras tiks izvēlētas kā tiesiskajai attiecībai piemērojamās tiesības.⁴⁴ Ar šādu pieeju panāktais rezultāts var ievērojami atšķirties no tā, kādu iegūtu tajā nacionālajā tiesību sistēmā, kuras normas tiek izmantotas citas valsts tiesā. Tādēļ SPT pastāvošo kvalifikācijas sarežģījumu dēļ likumdevēji izvairās SPT kodifikācijās ietvert īpašus kvalifikācijas noteikumus. Ja šādi kvalifikācijas noteikumi kodifikācijās tiek ietverti, to nevajadzētu uzlūkot kā trūkumu.⁴⁵

Apkopojot iepriekš teikto, jāsecina, ka kolīziju normas interpretācijā primāri tiek izmantota tiesas valsts juridiskā metode. Atbilstoši Latvijas CL Ievada 4. pantam likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tiešā jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa un, beidzot, arī pēc analogijas. Ja tādējādi nav iespējams nonākt pie tiesību iztulkošanas mērķa, tiesību piemērotājs ņem vērā *lex causae* ārvalsts tiesības. Latvijas starptautiskās saistības un dalība ES tiesību piemērotājiem uzliek par pienākumu pārvaldīt vēl vienu tiesību iztulkošanas metodi. Proti, nacionālās tiesību normas iztulkošanā ir jāņem vērā ES Tiesas atziņas, kurām ir prejudiciāla nozīme.⁴⁶ Ja nacionālā tiesību norma ir radusies vai pastāv kopsakarā ar ES regulējumu, tās iztulkošanā ir jāievēro attiecīgajā ES tiesību aktā deklarētais mērķis.

Salīdzinošā kvalifikācija

Trešo pieeju, kas atšķiras no divām iepriekš minētajām, izstrādāja E. Rābels 20. gadsimta 30. gados. Pēc viņa domām, juridisko jēdzienu interpretācijā, ko lieto faktisko apstākļu atainošanai, jābūt pieejamiem ārvalstu tiesību institūtiem, ja tie nav tiesas valsts tiesībās pazīstami. Tas ietver salīdzinošo izpēti. Tiesas izmanto šo metodi, tomēr tai ir jāatbrīvo nacionālās kolīziju normas no pārmērīgas atkarības no iekšējām koncepcijām.⁴⁷ E. Rābels raksta, ka jau E. Bartēns izvirzīja izņēmumus *lex fori* kvalifikācijai. Viņš norāda, ka tiek vispārēji atzīts, ka jautājumu par to, vai īpašums, kas atrodas ārvalstī, ir kustams vai nekustams, nosaka atbilstoši *lex situs*, nevis *lex fori*. Šāda noteikuma vispasaules atzišana ir radījusi zināmu vienveidības oāzi.⁴⁸ F. M. Kāns uzskatīja, ka noteikumi par “vecāku varu” vai “kaitējumu” ārvalstu tiesībās nenozīmē to pašu, kas noteikts tiesas valsts civiltiesību normās, bet

⁴³ Krievijas Federācijas Civilkodeksa 3. daļas 1187. panta otrā daļa.

⁴⁴ Model Law of Private International Law of the People's Republic of China (6th draft, 2000), Art. 9. In: Hay P., Weintraub R. J., Borchers P. J. Comparative Conflict of Laws: Conventions, Regulations, and Codes. New York: Thomson Reuters / Foundation Press, 2009, p. 338.

⁴⁵ Siehr K. General problems of International Private Law in Modern Codifications. In: Yearbook of Private International Law. Vol. VII (2005), Sellier, European Law Publishers, 2006, p. 41.

⁴⁶ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 156.–157. lpp.

⁴⁷ Rabel E. The Conflict of Laws: A Comparative Study. Vol. 1. “Introduction: Family Law”. Chicago: The University of Michigan Press, 1945, p. 49.

⁴⁸ Ibid, p. 52.

ietver atbilstību vai līdzību ārvalstīs pastāvošajai nozīmei. Tādēļ *lex fori* nav nekļū-
dīgs ceļvedis, bet drīzāk ceļa rādītājs, kas rāda virzienu, atzina E. Rābels.⁴⁹

Salīdzinošā kvalifikācija ir balstīta uz argumentu, ka kolīziju norma, kas ir nacionāla pēc sava rakstura, sasaista nacionālās tiesības ar ārvalstu tiesībām, un šo aspektu nevar atstāt bez ievērības. Tādēļ kolīziju normai, kas ir abas tiesību sistēmas sasaistošais posms, ir jābalstās uz kopējiem, visās tiesību sistēmās atzītiem principiem. Kolīziju normas tiesiskajā sastāvā ir jāizmanto vispārēji, visām tiesību sistēmām pieņemami jēdzieni, bet piesaistes kvalifikācija veicama atbilstoši tiesas valsts tiesībām. Nenoliedzami, šādai pieejai ir pozitīvs raksturs. Tieši šāda veida kolīziju normas varētu izpildīt savu funkciju vislabākajā veidā. Problēma ir saistīta ar to, kur atrast šādas normas. Salīdzinošās analīzes rezultātā ir iespējams nodalīt kopējus kritērijus, tomēr tas ir doktrīnas uzdevums, un, kā zināms, teorētiskām atziņām nav vispārsaistošs raksturs. Tiesa izlemj kolīziju jautājumus un nosaka piemērojamās tiesības. Tiesnesis tiesību normu piemērošanas procesā ir tiesīgs veikt ar tiesisko attiecību saistīto tiesību sistēmu salīdzinošo analīzi, nodalīt visām tiesību sistēmām kopējas juridiskas kategorijas un uz tā pamata piemērot attiecīgu kolīziju normu. Tomēr vai principiāli ir iespējams tiesnesim katrā lietā, kur parādās ārvalstu elements, uzlikt par pienākumu veikt šo salīdzinošo analīzi? Turklāt tiesneša veiktā salīdzinošā analīze būs tiesneša privāts, subjektīvs viedoklis, kas var kardināli atšķirties no cita tiesneša viedokļa analogiskā situācijā.

Apkopojot iepriekš teikto, jāsecina, ka mūsdienās vēl ir pārāgri runāt par salīdzinošās metodes kvalifikācijas teorijas plašu izmantošanu praksē. B. Rudevska raksta, ka Rietumeiropas zinātnieki šādu ideju uzskata par utopiju, jo kolīziju normas ir katras valsts nacionālo tiesību sastāvdaļa, nevis dažādu nacionālo tiesību sistēmu kopsistēma.⁵⁰ Skatoties no salīdzinošās kvalifikācijas teorijas nākotnes perspektīvām, jāatzīmē, ka jēdzienu kopējā izpratne, kam būtu jābūt kolīziju normu pamatā, neapšaubāmi pastāv un tā būtu jākonstatē. Galvenais veids, kā radīt šādu izpratni, ir kolīziju normu un materiālo tiesību unifikācija un harmonizācija reģionālā un starptautiskā līmenī.

Neņemot vērā E. Rābela piedāvātās teorijas kritiku Rietumeiropā, tā tiek izmantota starptautiskajos līgumos un ES sekundārajos tiesību aktos lietoto jēdzienu definēšanai.⁵¹ Par CISG konvencijas trūkumu un priekšrocību vienlaikus tiek atzīts tas, ka tajā tikpat kā nav lietota terminoloģija, kas pazīstama kādas valsts nacionālajā likumdošanā. Tas tika darīts tādēļ, lai izvairītos no situācijas, kad terminiem nāk līdzī attiecīgās valsts tiesisko un politisko tradīciju bagāža.⁵² Autonomu terminu radīšana rada risku, ka ne vienmēr ir skaidrs to saturs.

Tiesību tālākveidošanas aspekts kolīziju tiesību tvērumā līdz šim doktrīnā ir maz analizēts. *Secundum legem*, kas ir tiesību tālākveidošana tās plašākajā nozīmē, kad tiesību piemērotājs ar tiesību iztulkošanas palīdzību piemēro tiesību normu faktiskajam gadījumam,⁵³ ir iespējama gan primārajā, gan sekundārajā

⁴⁹ Rabel E. The Conflict of Laws: A Comparative Study. Vol. 1. "Introduction: Family Law". Chicago: The University of Michigan Press, 1945, p. 53.

⁵⁰ Rudevska B. Ārvalstu tiesu nolēmumu atzīšanas un izpildes attīstības tendences civillietās un komercietās Eiropas Savienībā un Hāgas Starptautisko privāttiesību konferencē. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 60. lpp.

⁵¹ Turpat.

⁵² Škoba L., Sakārne I., Novicka S. 1980. gada ANO Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma līgumiem pamatjautājumi. Latvijas Vēstnesis, 2004, 16. lpp.

⁵³ Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Latvijas Vēstnesis, 2006, 16. lpp.

kvalifikācijā atbilstoši *lex fori* vai *lex causae*. Uz *praeter legem* iespējamību primārajā kvalifikācijā ir norādījusi B. Rudevska, sakot, ka atsevišķos gadījumos šāda kvalifikācija var novest pie tā, ka tiesnesis rada jaunu kolīziju normu.⁵⁴ Diskusiju vērtā ir *praeter legem* tiesību tālākveidošana sekundārajā kvalifikācijā atbilstoši *lex causae*, jo tādējādi tiesību piemērotājam būtu jāpārzina ārvalsts tiesībās atzītā juridiskās metodes mācība. Tiesību tālākveidošana (to tulkošana vai jaunu normu radīšana) salīdzinošās metodes kvalifikācijas gadījumā ir apgrūtināta vispārāzītas, universālas juridiskās metodes trūkuma dēļ.

Kopsavilkums

Kolīziju normu juridiskā kvalifikācija atšķiras no pārējo tiesību normu kvalifikācijas. Juridisko jēdzienu iztulkošana jāveic, pirms tiek izlemts piemērojamo tiesību jautājums. Tādējādi kvalifikācijas process norit vairākos etapos. Sākotnēji tiek veikta primārā jeb kolīziju normu kvalifikācija, kurai seko sekundārā jeb ārvalstu materiālo tiesību normu kvalifikācija. Primārās kvalifikācijas etapā noskaidro lietas faktiskos apstākļus, veic kolīziju normas iztulkošanu. Sekundārās kvalifikācijas etapā noskaidro un iztulko to ārvalsts tiesību institūtus un jēdzienus, uz kuru piemērošanu ir norādījusi kolīziju norma.

SPT pastāvošo kvalifikācijas sarežģījumu dēļ likumdevēji SPT kodifikācijās izvairās ietvert īpašus kvalifikācijas noteikumus. Tomēr šādi noteikumi pastāv vairāku valstu – Baltkrievijas, Beļģijas, Bulgārijas, Kanādas (Kvebekas province), Krievijas, Portugāles, Ukrainas un Tunisijas – SPT kodifikācijās, kā arī Ķīnas SPT parauglikumā.

Ārvalstu SPT kodifikāciju salīdzinošā analīze ļauj secināt, ka *lex fori* kvalifikācija ietverta 20. gadsimta sākuma SPT kodifikācijās. Mūsdienās primārajā kvalifikācijas etapā vairāk tiek atbalstīta kumulatīva pieeja, t. i., ja, nosakot piemērojamās tiesības, kvalificējamie tiesību institūti tiesas valsts tiesībās nav pazīstami vai ir pazīstami ar atšķirīgu nozīmi un tādēļ tos nevar iztulkot, izmantojot tiesas valsts tiesībās pastāvošās tulkošanas metodes, tad kvalifikācijā var atsaukties uz tās valsts tiesībām, kuras tiks izvēlētas kā tiesiskajai attiecībai piemērojamās tiesības. Savukārt sekundārās kvalifikācijas etapā ārvalsts tiesības jātulko tādā pašā veidā, kā to darītu tiesnesis valstī, kuras tiesības tiek piemērotas – atbilstoši tās valsts tiesību piemērošanas praksei un doktrīnai.

Tādējādi kolīziju normas interpretācijā primāri tiek izmantota tiesas valsts juridiskā metode. Ja tādā veidā nav iespējams nonākt pie tiesību iztulkošanas mērķa, tiesību piemērotājs ņem vērā *lex causae* ārvalsts tiesības. Ja nacionālā tiesību norma ir radusies vai pastāv kopsakarā ar ES regulējumu, tās iztulkošanā ir jāievēro attiecīgajā ES tiesību aktā deklarētais mērķis un jāņem vērā prejudiciāla rakstura ES Tiesas atziņas.

Salīdzinošās kvalifikācijas metode tiek izmantota starptautiskos līgumos un ES sekundārajos tiesību aktos lietoto jēdzienu definēšanai, lai izvairītos no situācijas, kad noteikti termini tiek asociēti ar attiecīgās valsts tiesību izpratni un tradīcijām. Autonomu terminu radīšana un ietveršana tiesību aktos rada risku, ka ne vienmēr ir skaidrs to saturs. Tiesību tulkošana vai jaunu normu radīšana salīdzinošās kvalifikācijas gadījumā ir apgrūtināta vispārāzītas, universālas juridiskās metodes trūkuma dēļ.

⁵⁴ Rudevska B. Ārvalstu tiesu nolēmumu atzīšanas un izpildes attīstības tendences civillietās un komercietās Eiropas Savienībā un Hāgas Starptautisko privāttiesību konferencē. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 58. lpp.

VAI STARPTAUTISKĀS ŠĶĪRĒJTIESAS LĒMUMAM PAR JURISDIKCIJU VAR BŪT *RES JUDICATA* SPĒKS?

CAN A DECISION OF INTERNATIONAL ARBITRAL TRIBUNAL ON ITS JURISDICTION HAVE A *RES JUDICATA* EFFECT?

Liene Pierhuroviča, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The article explores the scope of the *res judicata* principle in the international arbitration and its use in the interpretation and applicability of the Civil Procedure Law following a decision of the Supreme Court of the Republic of Latvia that rejected a claim on the invalidity of an arbitration agreement on the grounds that only the arbitral tribunal is competent to decide on its jurisdiction. It is submitted that this decision, although unlawful, reveals the deficiencies of the legal regulation of arbitration in Latvian law.

Atslēgvārdi: *res judicata*, šķīrējtiesas līgums, šķīrējtiesas sprieduma atcelšana, šķīrējtiesas spriedums, tiesības uz taisnīgu tiesu.

Keywords: arbitral award, arbitration agreement, *res judicata*, right to fair trial, setting aside of arbitral award.

Ievads

Izpētīt jautājumu par šķīrējtiesas lēmuma par savu jurisdikciju prejudiciālo spēku autori pamudināja Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2013. gada 17. decembra lēmums lietā Nr. PAC-0463¹ (turpmāk – Lēmums), ar kuru tiesa izbeidza tiesvedību lietā par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu. Tiesvedības izbeigšanas pamats bija apstākļi, ka puses – Latvijā reģistrētas komercsabiedrības – esot noslēgušas šķīrējtiesas līgumu, par kura spēkā esamību un līdz ar to savu jurisdikciju šķīrējtiesa jau lēmusi, un valsts tiesa šo lēmumu nedrīkstot pārskatīt. Turklāt šķīrējtiesa bija pieņēmusi jau divus atbildētājam nelabvēlīgus spriedumus, un valsts tiesa par abiem spriedumiem bija izsniegusi izpildu rakstu. Tādējādi Civillietu tiesu palāta būtībā atzina, ka šķīrējtiesai ir monopola tiesības lemt par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību un šim lēmumam ir galīgs spēks.

Lēmums atspoguļo neprecīzu *Kompetenz-Kompetenz* principa izpratni un virsēju Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) normu interpretāciju. Tāpat šis lēmums izgaismo nepilnības Latvijas šķīrējtiesas procesa regulējumā, kas var kaitēt pusēm ne vien nacionālā šķīrējtiesas procesā, bet arī gadījumos, kad starptautisks

¹ Augstākās tiesas arhīvs.

šķīrējtiesas process notiek Latvijā, īpaši, ja prasītājs ir negodprātīgs un iesūdz kādu personu šķīrējtiesā uz viltota šķīrējtiesas līguma pamata.

Raksta uzdevums ir noskaidrot starptautisko arbitražas tiesību nostādnes attiecībā uz prejudiciālā spēka jeb *res judicata* principu un to piemērojamību CPL interpretācijā.

Šķīrējtiesas spriedumu prejudiciālā (*res judicata*) spēka princips

Līdzīgi kā nacionālajās tiesību sistēmās pastāv vispārējs tiesību princips,² ka spēkā stājušos tiesas spriedumu nevar pārskatīt pēc būtības un tam ir prejudiciāls spēks citā lietā starp tām pašām pusēm, attiecībā uz to pašu prasības priekšmetu³ un pamatu,⁴ arī starptautiskajās (un nacionālajās) arbitražas tiesībās viens no galvenajiem principiem ir šķīrējtiesas spriedumu prejudiciālā (*res judicata*) spēka princips.⁵ Tas ir ietverts galvenajos starptautiskās šķīrējtiesas tiesību avotos, piemēram, Ņujorkas konvencijas,⁶ kurai pievienojušās 149 dalībvalstis,⁷ III pantā,⁸ UNCITRAL Parauglikuma,⁹ kuru par pamatu saviem šķīrējtiesas procesa likumiem izmantojušās 67 pasaules valstis,¹⁰ 35.(1) pantā, un paredz, ka šķīrējtiesas spriedums ir galīgs un nav pārskatāms pēc būtības valsts tiesā, izņemot gadījumus, ko paredz daudzu valstu likumi, kad šķīrējtiesas spriedumu var lūgt atcelt procesuālu pārkāpumu dēļ.¹¹ Tāpat *res judicata* princips pielīdzina šķīrējtiesas spriedumu valsts tiesas spriedumam, kas nozīmē, ka spēkā stājies šķīrējtiesas spriedums pēc tā atzišanas ir saistošs valsts tiesai, izlemjot lietu starp tām pašām pusēm. Principa nozīmi apliecina apstākļi, ka tas piešķir jēgu šķīrējtiesas līgumam, jo pusēm nebūtu jēgas atteikties no valsts tiesas jurisdikcijas, ja šķīrējtiesā nevarētu panākt galīgu un saistošu strīda atrisinājumu.¹²

Res judicata princips neietekmē pušu tiesības lūgt sprieduma atcelšanu (*set aside*¹³).¹⁴ Līdz ar to, ja šķīrējtiesas sprieduma taisīšanas vietas likums paredz šādu

² Barnett P. *Res Judicata, Estoppel and Foreign Judgments*. Oxford University Press, 2001, p. 8-9.

³ Blackaby N., Partasides C. et al. *Redfern and Hunter on International Arbitration*. Oxford University Press, 2009, p. 563.

⁴ CPL 203. panta trešā daļa.

⁵ Walters G. *Fitting a Square Peg into a Round Hole: Do Res Judicata Challenges in International Arbitration Constitute Jurisdictional or Admissibility Problems?* *Journal of International Arbitration*, 2012, Vol. 29, No. 6, p. 657.

⁶ *Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*. New York, 10 June 1958, 330 United Nations Treaty Series 38, 1958.

⁷ Pieejams: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_status.html [aplūkots 17.03.2014.].

⁸ "Each Contracting State shall recognize arbitral awards as binding [...]"

⁹ UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985. With amendments as adopted in 2006.

¹⁰ Pieejams: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration_status.html [aplūkots 17.03.2014.].

¹¹ Anglijas 1996. gada Arbitražas likuma (*Arbitration Act 1996*) 69. pants paredz arī iespēju iesniegt apelāciju par tiesību jautājumu (*appeal on point of law*), kas izlemts šķīrējtiesas spriedumā, kā rezultātā tiesa var spriedumu grozīt, nodot atkārtotai izskatīšanai vai atcelt. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/69> [aplūkots 17.03.2014.].

¹² Platt R. *The Appeal of Appeal Mechanisms in International Arbitration: Fairness over Finality?* *Journal of International Arbitration*, 2013, Vol. 30, No. 5, p. 533.

¹³ UNCITRAL Parauglikuma 34. pants.

¹⁴ Lew J., Mistelis L., Kröll S. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 337, 339.

iespēju, šķīrējtiesas spriedumam piemīt prejudiciāls spēks no brīža, kad beidzas apstrīdēšanas iespējai noteiktais termiņš¹⁵ un šī iespēja netiek izmantota vai arī pieteikums par sprieduma atcelšanu tiek noraidīts.

Šķīrējtiesas lēmums par savu jurisdikciju

Šķīrējtiesas lēmums par jurisdikciju nav galīgs, jo ir pakļauts pārskatīšanai tiesā¹⁶ – vai nu kā atsevišķs lēmums, ja šķīrējtiesas procesa vietas likums to paredz (piemēram, UNCITRAL Parauglikuma 16.(3) pants),¹⁷ vai pārbaudot to kā sprieduma daļu atcelšanas procedūrā. Papildus, ja atbildētājs ir pārliecināts, ka šķīrējtiesas līgums ir spēkā neesošs, spēku zaudējis vai neizpildāms, tas arī šķīrējtiesas procesa laikā var vērsties valsts tiesā pret prasītāju, lūdzot tiesai taisīt attiecīgu spriedumu. Minēto procedūru paredz arī Ņujorkas konvencijas II (3) pants¹⁸ un UNCITRAL Parauglikuma 8.(1) pants.¹⁹

Atsevišķi autori²⁰ pauž viedokli, ka par *res judicata* vispār nevar runāt saistībā ar lēmumu par jurisdikciju, jo *res judicata* attiecas uz nolēmumu, ar kuru lietu izskata pēc būtības, nevis uz procesuālu lēmumu. Šim viedoklim var piekrist, jo tikai spriedumam var piemērot trīskāršo prejudicialitātes pārbaudi, kas izslēdz lietas (1) starp tām pašām pusēm, (2) par to pašu priekšmetu un (3) pamatu atkārtotu izskatīšanu pēc būtības.²¹

Latvijas tiesiskais regulējums

Civillietu tiesu palāta, Lēmumā apgalvojot, ka tikai šķīrējtiesa var lemt par savu jurisdikciju, atsaukusies uz CPL 495. panta pirmo daļu, kas noteic: “Par strīda pakļautību lemj pati šķīrējtiesa, arī gadījumos, kad kāda no pusēm apstrīd šķīrējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību.” Normā ietverts *Kompetenz-Kompetenz* princips, kas arī ir viens no starptautiskās šķīrējtiesas pamatprincipiem un

¹⁵ UNCITRAL Parauglikuma 34.(3) pants paredz 3 mēnešu termiņu.

¹⁶ Walters G. Fitting a Square Peg into a Round Hole: Do Res Judicata Challenges in International Arbitration Constitute Jurisdictional or Admissibility Problems? *Journal of International Arbitration*, 2012, Vol. 29, No. 6, p. 675.

¹⁷ “The arbitral tribunal may rule on a plea referred to in paragraph (2) of this article either as a preliminary question or in an award on the merits. If the arbitral tribunal rules as a preliminary question that it has jurisdiction, any party may request, within thirty days after having received notice of that ruling, the court specified in article 6 to decide the matter, which decision shall be subject to no appeal; while such a request is pending, the arbitral tribunal may continue the arbitral proceedings and make an award.”

¹⁸ “The court of a Contracting State, when seized of an action in a manner in respect of which the parties have made an agreement within the meaning of this article at the request of one of the parties, refer the parties to arbitration unless it finds that the said agreement is null and void, inoperative or incapable of being performed.”

¹⁹ “A court before which an action is brought in a matter which is the subject of an arbitration agreement shall, if a party so requests not later than when submitting his first statement on the substance of the dispute, refer the parties to arbitration unless it finds that the agreement is null and void, inoperative or incapable of being performed.”

²⁰ Walters G. L. Fitting a Square Peg into a Round Hole: Do Res Judicata Challenges in International Arbitration Constitute Jurisdictional or Admissibility Problems? *Journal of International Arbitration*, 2012, Vol. 29, No. 6, p. 661.

²¹ International Law Association, Interim Report: “Res judicata” and Arbitration, 2004, p.15-16. Pieejams: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/PC/My%20Documents/Downloads/report_2004%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/PC/My%20Documents/Downloads/report_2004%20(2).pdf) [aplūkots 17.03.2014.].

nozīmē, ka šķīrējtiesai vienmēr ir tiesības pirmajai lemt par savu jurisdikciju.²² Norma nesatur norādes uz to, vai šis lēmums ir galīgs, taču CPL 528. panta otrā daļa paredz: “Šķīrējtiesas nolēmums stājas spēkā tā pieņemšanas dienā. Tas nav pārsūdzams, un par to nevar iesniegt protestu.”

Tomēr CPL normas jātulko saskaņā ar Latvijai saistošajām starptautisko tiesību normām, piemēram, Ņujorkas konvenciju, saskaņā ar kuras II (3) pantu ne tikai šķīrējtiesa, bet arī valsts tiesa var lemt, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā neesošs, spēku zaudējis vai neizpildāms. Gandrīz identisku normu satur UNCITRAL Parauglikums, kuru Satversmes tiesa ir atzinusi par visā pasaulē piemērojamu standartu, kurš atbilst tiesībām uz taisnīgu tiesu.²³ UNCITRAL Parauglikuma 34. pants savukārt paredz pušu tiesības prasīt šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu valsts tiesā, tostarp, ja šķīrējtiesas līgums nav spēkā saskaņā ar tam piemērojamo likumu (2. daļas (a) (i) apakšpunkts).²⁴ Tādējādi *Kompetenz-Kompetenz* princips nav šķērslis, lai valsts tiesa neatkarīgi no šķīrējtiesas lēmuma par savu jurisdikciju atceltu vai atzītu par spēkā neesošu šķīrējtiesas līgumu vai attiecīgi atceltu šķīrējtiesas spriedumu šķīrējtiesas līguma spēkā neesamības dēļ.²⁵

Attiecīgi uz jautājumu, vai CPL šobrīd paredz, ka arī valsts tiesa var lemt par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, jāatbild apstiprinoši. CPL to ne tikai neaizliedz, bet šādas valsts tiesas tiesības un pienākums ir izsecināmi no CPL sistēmas. Pirmkārt, šķīrējtiesas līgums kā jebkurš cits līgums var tikt atcelts vai atzīts par spēkā neesošu prasības kārtībā vispārējās jurisdikcijas tiesā. Otrkārt, CPL 536. panta pirmās daļas 3. punkts noteic, ka tiesnesis atsaka izpildu raksta izsniegšanu, “ja šķīrējtiesas līgums likumā noteiktajā kārtībā ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu”. Atsauce uz “likumā noteikto kārtību” var nozīmēt tikai tiesvedību valsts tiesā, jo, ja šādu nolēmumu būtu pieņēmusi šķīrējtiesa, tai būtu jāatsakās no jurisdikcijas izšķirt strīdu un attiecīgi nemaz nebūtu šķīrējtiesas sprieduma, par kura piespiedu izpildi valsts tiesai izsniegt izpildu rakstu.

Prasību par starptautiska šķīrējtiesas procesa līguma spēkā neesamību vai atcelšanu jebkurā gadījumā var pamatot ar Ņujorkas konvencijas II (3) pantu,²⁶ kam nav ekvivalenta CPL un kas kā starptautiska norma ir tieši piemērojama saskaņā ar CPL 5. panta otro daļu: “Ja starptautiskajā līgumā, ko apstiprinājusi Saeima, ir paredzēti citādi noteikumi nekā Latvijas likumā, piemēro starptautiskā līguma noteikumus.”

²² Ņujorkas konvencijas II (3) pants, UNCITRAL Parauglikuma 16. pants, Eiropas Konvencijas par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu (European Convention on International Commercial Arbitration, Geneva, 21 April 1961, 484 United Nations Treaty Series 364, 1961) V (3) pants. Dēvēts arī par juridisku fikciju, lai nodrošinātu, ka šķīrējtiesas process ir iespējams. Lew J., Mistelis L., Kröll S. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 342.

²³ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01, secinājumu daļas 9.1. apakšpunkts. Latvijas Vēstnesis, 2005, 18. janvāris, Nr. 9.

²⁴ “(2) An arbitral award may be set aside by the court specified in article 6 only if: (a) the party making the application furnishes proof that: (i) [...] the said agreement is not valid under the law to which the parties have subjected it or, failing any indication thereon, under the law of this State [...]”

²⁵ Wolff R. (ed.). *New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*. Commentary. Munchen: Verlag C. H. Beck OHG, 2012, p. 254.

²⁶ Ja šķīrējtiesas spriedums tiks uzskatīts par starptautisku atbilstoši Ņujorkas konvencijas I pantam, tad II (3) pants attiecas uz šķīrējtiesas līgumu, pat ja šķīrējtiesas process notiek tajā pašā valstī, kur tiek celta prasība valsts tiesā. Wolff R. (ed.). *New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*. Commentary. Munchen: Verlag C. H. Beck OHG, 2012, p. 157-158.

Līdz ar to, kamēr Latvijas tiesā izskata lietu par šķirētiesas līguma spēkā esamību, šķirētiesas spriedumam nevar būt prejudiciāls spēks, jo šajā laika posmā nav nodibināts fakts, ka atbildētājs vispār būtu piekritis šķirētiesas līguma noslēgšanai, un līdz ar to nav zināms, vai šķirētiesai vispār bija pilnvaras skatīt strīdu pēc būtības.

Tādējādi Civillietu tiesu palātai bija jāizskata lieta par šķirētiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu pēc būtības, un tā nedrīkstēja izbeigt tiesvedību, atsaucoties uz neeksistējošu tiesisku parādību – šķirētiesas nolēmuma par savu jurisdikciju prejudiciālo spēku.

Tomēr apstākļi, ka tiesa lietu izlēma pretēji, signalizē, ka CPL regulējums ir neviennozīmīgs un nepilnīgs. Turklāt šie trūkumi ir aktuāli ne tikai nacionālā, bet arī starptautiskā šķirētiesas procesā, kas notiek Latvijā.

Latvijas tiesiskā regulējuma nepilnības

Viens no CPL sistēmas trūkumiem, ko izgaismo Civillietu tiesu palātas Lēmums, ir absurdā situācija, ka ir iespējams atzīt un izpildīt šķirētiesas spriedumu, pat ja šķirētiesa nepamatoti atzinusi savu jurisdikciju. Iemesls tam ir apstākļi, ka līdz šai stadijai valsts tiesa nevar paspēt atzīt šķirētiesas līgumu par spēkā neesošu, līdz ar to tiesai, kas izskata pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, nav pamata to noraidīt. No otras puses, ja likums noteiktu aizliegumu tiesai izsniegt šķirētiesas sprieduma izpildu rakstu, pirms citā procesā izskatīta lieta par šķirētiesas līguma spēkā esamību, zustu efektivitāte tādai šķirētiesas procesa priekšrocībai kā ātrums un atbildētājs šķirētiesas līguma apstrīdēšanu varētu izmantot arī ļaunprātīgi, lai novilcinātu šķirētiesas sprieduma atzīšanu.

Zināmākais un efektīvākais risinājums, kas tiek lietots citās pasaules valstīs, ir šķirētiesas sprieduma atcelšanas procedūra, ko Latvijas CPL neparedz.²⁷ Tas vairākkārt ir bijis par iemeslu pret likumdevēju vērstai kritikai,²⁸ un uz šo nepilnību *obiter dictum* ir norādījusi Satversmes tiesa.²⁹ Sekas, ko rada šāds likuma trūkums, ir prettiesiska šķirētiesas sprieduma *res judicata* spēks, kas ļauj to atzīt un izpildīt ārvalstīs un vismaz pirmšķietami rada tam izslēdzošu efektu attiecībā uz spriedumā izlemtajiem jautājumiem citas valsts tiesā.

Piemēram, Latvijas komercsabiedrība, apzinādamās Latvijas likuma trūkumus, iesniedz Latvijas šķirētiesā prasību par naudas summas piedziņu pret komercsabiedrību no valsts A. Šķirētiesas līgums un preču piegādes līgums ir viltots. Valsts A komercsabiedrība apstrīd šķirētiesas līgumu Latvijas tiesā, bet, neraugoties uz to, Latvijas šķirētiesa atzīst savu jurisdikciju un taisa spriedumu par naudas piedzišanu no atbildētāja. Latvijas komercsabiedrība panāk Latvijas šķirētiesas sprieduma atzīšanu arī valstī A. Visticamāk, tam nebūtu šķēršļu, jo viltojumi var nebūt acīmredzami,³⁰ un, ja valsts A komercsabiedrības rīcībā nav sprieduma, ar kuru

²⁷ Ja otra šķirētiesas līguma puse ir Eiropas Konvencijas dalībvalstī reģistrēta sabiedrība, var argumentēt, ka Latvijas tiesai uz konvencijas IX panta pamata jāizskata pieteikums par šķirētiesas sprieduma atcelšanu.

²⁸ Kačevska I. Starptautiskās komerciālās arbitražas tiesības. Promocijas darbs. Rīga, 2010, 254. lpp.; Torgāns K. Šķirētiesas Latvijā: vajadzīgas radikālas pārmaiņas. Jurista Vārds, 2005, 11. janvāris, Nr. 1, 3. lpp.

²⁹ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01, secinājumu daļas 10. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2005, 18. janvāris, Nr. 9.

³⁰ Piemēram, šķirētiesas līgumu var noslēgt arī faksā formā, savukārt faksogrammās ir viegli viltot parakstu.

šķirējtiesas līgums atzīts par spēkā neesošu, vai vismaz tiesu ekspertu slēdziena par viltojumumu no kriminālprocesa, valsts A tiesai nav pamata šaubīties par šķirējtiesas līguma spēkā esamību. Tādējādi Latvijas komersants var panākt Latvijas šķirējtiesas sprieduma izpildi valstī A un vērst piedziņu pret valsts A komercsabiedrības aktīviem.

Līdz ar to Latvijas tiesiskais regulējums pieļauj situāciju, kad persona, tostarp ārvalstī reģistrēta komercsabiedrība, ar šķirējtiesas, kuras jurisdikcijai tā nekad nav piekritusi, starpniecību tiek piespiesta bez tiesiska pamata maksāt lielas naudas summas prasītājam. Apstākļi, ka valsts pret šķirējtiesas patvaļu neparedz efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu, kā rezultātā personai ne tikai jāmaksā par šķirējtiesas procesu, kurā tā nekad nav vēlējusies piedalīties, bet tai arī tiek atņemts īpašums, ir kļajš personas pamattiesību uz taisnīgu tiesu un pamattiesību uz īpašumu pārkāpums no valsts puses.

Ja minētajā piemērā valsts A komercsabiedrībai galu galā izdodas atzīt šķirējtiesas līgumu un preču piegādes līgumu par spēkā neesošu, tai jāvēršas Latvijas tiesā, lūdzot atcelt valsts tiesas lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, vai arī jālūdz ģenerālprokuratūrai iesniegt protestu par minēto tiesas lēmumu. Tomēr pat lēmuma atcelšanas gadījumā tai var neizdoties atgūt prasītājam samaksāto naudu, jo, piemēram, ir pagājis ilgs laiks un Latvijas komercsabiedrībai pasludināts maksātnespējas process vai tā likvidēta. Visbeidzot, pat valsts tiesas lēmuma par izpildu raksta izsniegšanu atcelšana neatceļ prettiesisko šķirējtiesas spriedumu. Kaut gan ir skaidrs, ka tam nemaz nevar būt spēka, jo šķirējtiesai nebija jurisdikcijas, tas formāli paliek spēkā saskaņā ar CPL 528. panta otro daļu.

Līdz ar to, lai arī var apgalvot, ka Latvijas likumos tiesību aizsardzības līdzekļi pastāv, pēc autores domām, tie var izrādīties neefektīvi, turklāt prasa nesamērīgas pūles no atbildētāja. Ja vēl valsts tiesa atsakās lemt par šķirējtiesas līguma spēkā esamību un tās lēmums nav pārsūdzams, kopā ar neiespējamību atcelt šķirējtiesas spriedumu tā ir gandrīz iznīcinoša kombinācija, un cietušajam paliek pēdējā iespēja: pieteikuma iesniegšana Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Tādējādi cena, ko mūsu valstij var nākties maksāt par nesakārtotu tiesisko regulējumu, ir kompensācijas izmaksas personām, kurām, izmantojot likuma trūkumus, ar valsts tiesu starpniecību atņemts īpašums. Likumdevējs nedrīkstētu gaidīt šādu iznākumu, un tam sadarbībā ar atbildīgo izpildvaras iestādi – Tieslietu ministriju – ir jāsakārto CPL regulējums tā, lai tas atbilstu tiesībām uz taisnīgu tiesu un Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām.

Diemžēl arī jaunajā likumprojektā “Šķirējtiesu likums”³¹ nav paredzēta šķirējtiesas nolēmuma atcelšana,³² tāpat kā likumprojektā “Grozījumi Civilprocesa likumā”³³ (abi likumprojekti tiek izskatīti Saeimā vienlaikus). Tajā pašā laikā gandrīz identiskā redakcijā tiek piedāvāts atstāt CPL 537. panta 2. punktu, nosakot, ka “civiltiesisko strīdu var atkārtoti nodot izšķiršanai šķirējtiesā, ja izpildu rakstu pastāvīgās šķirējtiesas sprieduma piespiedu izpildei atteikts izsniegt uz šā likuma

³¹ Izskatīts Saeimā 1. lasījumā 2014. gada 30. janvārī (Nr. 1039/Lp11). Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webPhase6?SearchView&Query=\(NumberTxt\)=1039/Lp11&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webPhase6?SearchView&Query=(NumberTxt)=1039/Lp11&SearchMax=0&SearchOrder=4) [aplūkots 18.03.2014.].

³² Likumprojekta 53. panta otrā daļa: “Šķirējtiesas nolēmums nav pārsūdzams.”

³³ Izskatīts Saeimā 1. lasījumā 2014. gada 30. janvārī (Nr. 1038/Lp11). Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webPhase6?SearchView&Query=\(NumberTxt\)=1038/Lp11&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webPhase6?SearchView&Query=(NumberTxt)=1038/Lp11&SearchMax=0&SearchOrder=4) [aplūkots 18.03.2014.].

536. panta pirmās daļas 4., 5. un 6. punkta pamata”. Arī šeit parādās likumprojekta autoru neizpratne par *res judicata* principu: strīdu nevar izskatīt atkārtoti, ja spēkā stājies šķīrējtiesas spriedums par to pašu priekšmetu un pamatu un starp tām pašām pusēm, pat gadījumā, ja valsts tiesa nav izsniegusi šā sprieduma izpildu rakstu. Tas būtu iespējams vienīgi tad, ja šķīrējtiesas spriedums būtu atcelts. Nav saprotams, kāpēc likumprojekta izstrādātāji neuzklausa tiesību zinātnieku pausto kritiku un neizmanto jauno likumprojektu šķīrējtiesu regulējuma sakārtošanai. Protams, unikāla un no citām valstīm atšķirīga regulējuma ieviešana ir pozitīvs process, izņemot tad, ja tas paver ceļu uz ļaunprātīgu šķīrējtiesas procesa izmantošanu.

Interesanti, ka Augstākās tiesas Senāta judikatūras statusā ir publicēts spriedums,³⁴ kurā Civillietu departaments, atsaucoties uz CPL komentāriem, lēmis, ka šķīrējtiesas spriedumam prejudiciāla spēka nav.³⁵ Šāds Augstākās tiesas secinājums, protams, ir kļūdainais, taču, iespējams, tiesa tādā veidā netieši norādījusi likumdevējam, ka, neparedzot likumā sprieduma atcelšanas procedūru, Latvijā šķīrējtiesas spriedumiem nevar piešķirt *res judicata* spēku. Tomēr jāatzīst, ka, iztulkojot CPL, Civillietu departamentam vajadzēja nonākt pie pretēja rezultāta, savukārt jautājumu par CPL 528. panta otrās daļas (ja tā bija iemesls, kāpēc Senāts noliedza šķīrējtiesas sprieduma *res judicata* spēku) atbilstību tiesībām uz taisnīgu tiesu varēja risināt, apturot tiesvedību un iesniedzot atbilstošu pieteikumu Satversmes tiesā.³⁶

Ierosinājumi tiesiskā regulējuma sakārtošanai

Autore piedāvā vairākus risinājumus Latvijas tiesiskā regulējuma trūkumu novēršanai. Pirmkārt, būtu jāievieš norma, ka šķīrējtiesa savu lēmumu par jurisdikciju, ja puse to apstrīd, pieņem atsevišķi no sprieduma, pirms izskata lietu pēc būtības. Šis lēmums būtu apstrīdams valsts tiesā isā termiņā un izņēmuma gadījumos šķīrējtiesai būtu jāaptur lietas izskatīšana, ja kāda no pusēm to lūdz.³⁷ Valsts tiesai lieta būtu jāizskata paātrinātā kārtībā, un valsts tiesas lēmumu varētu pārsūdzēt tikai apelācijas vai tikai kasācijas kārtībā. Ja puse noteiktā termiņā neizmantotu apstrīdēšanas tiesības, tad uzskatāms, ka puse piekrit šķīrējtiesas jurisdikcijai un zaudējusi tiesības to apstrīdēt vēlāk.³⁸ Tad lēmums par kompetento forumu – šķīrējtiesu vai valsts tiesu – tiktu pieņemts jau agrīnā stadijā un

³⁴ Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 24. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-7/2013. Pieejams: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/hronologiska-seciba/ [aplūkots 18.03.2014.].

³⁵ Turpat, 11.2. apakšpunkts.

³⁶ Interesanti, ka dienu pirms šī raksta iesniegšanas publicēšanai – 2014. gada 17. martā – Satversmes tiesa ierosinājusi lietu Nr. 2014-09-01 “Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam”. Saskaņā ar preses relīzi pieteikuma iesniedzējs sastapies tieši ar rakstā aplūkoto problēmu: valsts tiesa atsakās lemt par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, pamatojoties uz CPL 495. pantu. Paredzams, ka pants tiks atzīts par atbilstošu Satversmei, taču Satversmes tiesa atkārtoti norādīs uz tiesiskā regulējuma trūkumiem. Sk.: Ierosināta lieta par šķīrējtiesas kompetenci pašai izlemt jautājumu par strīda pakļautību. Satversmes tiesas preses relīze, 2014, 18. marts. Pieejams: <http://www.satv.tiesas.gov.lv/?lang=1&top=1&rid=1138> [aplūkots 18.03.2014.].

³⁷ Lew J., Mistelis L., Kröll S. Comparative International Commercial Arbitration. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 346.

³⁸ Ibid., p. 336-337.

aiztaupītu pusēm ilgu, dārgu³⁹ un neparedzamu tiesāšanos.⁴⁰ Līdzīgu noteikumu paredz UNCITRAL Parauglikuma 16.(3) pants un Anglijas 1996. gada Arbitrāžas likuma 32. pants.⁴¹

Otrkārt, likumā ir jāiekļauj norma par šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu, lai prettiesisks šķīrējtiesas spriedums nepaliktu spēkā un nemaz nenonāktu līdz izpildes stadijai.

Treškārt, Latvijā būtu vēlams izveidot speciālu tiesu (vai departamentu visu līmeņu tiesās), kas izskatītu tikai ar šķīrējtiesām saistītās lietas, gan veicot palīgfunkciju arbitru nozīmēšanā, pierādījumu iegūšanā u. c., gan izskatot pieteikumus par šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu, kā arī atzīšanu un izpildi. Protams, tiesniešiem jābūt kvalificētiem un jākārto eksāmens par starptautisko un nacionālo arbitrāžas tiesību jautājumiem. Minētās pārmaiņas vismaz daļēji veicinātu, ka šķīrējtiesas process Latvijā atgūst uzticību un Latviju kā šķīrējtiesas norises vietu izvēlas ne tikai puses, kas pazīst Latvijas tiesību sistēmu, bet arī ar to nesaistītas personas.

Kopsavilkums

Res judicata attiecas uz nolēmumu, ar kuru lietu izskata pēc būtības, nevis uz lēmumu par jurisdikciju, jo tikai spriedumam var piemērot trīskāršo prejudicialitātes pārbaudi, kas izslēdz lietas (1) starp tām pašām pusēm, (2) par to pašu priekšmetu un (3) pamatu atkārtotu izskatīšanu pēc būtības.

Kompetenz-Kompetenz princips nav šķērslis, lai valsts tiesa neatkarīgi no šķīrējtiesas lēmuma par savu jurisdikciju atceltu vai atzītu par spēkā neesošu šķīrējtiesas līgumu vai attiecīgi atceltu šķīrējtiesas spriedumu šķīrējtiesas līguma spēkā neesamības dēļ.

No Civilprocesa likuma sistēmas izsecināms, ka ne tikai šķīrējtiesa, bet arī valsts tiesa var lemt par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību. Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 3. punkts noteic, ka tiesnesis atsaka izpildu raksta izsniegšanu, "ja šķīrējtiesas līgums likumā noteiktajā kārtībā ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu", kas var nozīmēt tikai tiesvedību valsts tiesā, jo, ja šādu nolēmumu būtu pieņēmusi šķīrējtiesa, tai būtu jāatsakās no jurisdikcijas izšķirt strīdu un attiecīgi nemaz nebūtu šķīrējtiesas sprieduma, par kura piespiedu izpildi valsts tiesai izsniegt izpildu rakstu.

Prasību par starptautiska šķīrējtiesas procesa līguma spēkā neesamību vai atcelšanu var pamatot ar Ņujorkas konvencijas II (3) pantu, kam nav ekvivalenta Civilprocesa likumā un kas kā starptautiska norma ir tieši piemērojama saskaņā ar Civilprocesa likuma 5. panta otro daļu.

Viens no Civilprocesa likuma sistēmas trūkumiem ir iespēja atzīt un izpildīt šķīrējtiesas spriedumu, pat ja šķīrējtiesa nepamatoti atzinusi savu jurisdikciju, jo līdz šai stadijai nevar paspēt tiesā atzīt šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu. Līdz

³⁹ Lew J., Mistelis L., Kröll S. *Comparative International Commercial Arbitration*. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 345.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 362.

⁴¹ "Determination of preliminary point of jurisdiction. (1) The court may, on the application of a party to arbitral proceedings (upon notice to the other parties), determine any question as to the substantive jurisdiction of the tribunal. [...]" Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/32> [aplūkots 17.03.2014.].

ar to tiesai, kas izskata pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, nav pamata noraidīt pieteikumu.

Latvijas likumos ietvertie tiesību aizsardzības līdzekļi pret kļūdainu šķirējtiesas spriedumu ir neefektīvi, turklāt prasa nesamērīgas pūles no atbildētāja, jo tam vienīgā iespēja panākt taisnību var būt vēšanās Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Tas ir kļūst personai pamattiesību uz taisnīgu tiesu un pamattiesību uz īpašumu pārkāpums.

Augstākās tiesas judikatūra, ka šķirējtiesas spriedumam prejudiciāla spēka nav, ir kļūdaina un nepareiza, tomēr netieši pievērš uzmanību galvenajam Civilprocesa likuma trūkumam – neiespējamībai lūgt atcelt šķirējtiesas spriedumu.

Latvijas tiesiskais regulējums ir jāpilnveido, nosakot, ka šķirējtiesa savu lēmumu par jurisdikciju, ja puse to apstrīd, pieņem atsevišķi no sprieduma, un šis lēmums ir apstrīdams valsts tiesā īsā termiņā, pirms šķirējtiesas izskata lietu pēc būtības. Tāpat likumā ir jāiekļauj norma par šķirējtiesas sprieduma atcelšanu, un vēlams izveidot speciālu tiesu, kas izskatītu tikai ar šķirējtiesām saistītās lietas. Minētās pārmaiņas veicinātu, ka šķirējtiesas process Latvijā atgūst uzticību un Latviju kā šķirējtiesas norises vietu izvēlas arvien vairāk personu.

SASKARSMES TIESĪBU ĪSTENOŠANAS PROBLEMĀTIKA PĀRROBEŽU GADĪJUMOS

EXERCISING OF ACCESS RIGHTS IN CROSS-BORDER CASES

Sintija Daugule, Mg. iur.

LU Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

Currently there is no broadly applicable international legal instrument that protects on-going contact between non-resident parents and their children in cross-border cases. Although the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction and Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children, it grants a relatively weak protection regarding the rights of contact. Author further reviews the existing rules in the national legislation and their influence on the enforcement of decisions concerning the cross-border contacts. This leads the author to the conclusion that there is an urgent necessity for the amendments in the national civil procedural legislation regarding the contact rights, since it does not contain any special rules for the enforcement of decisions of contact rights, especially in cross-border cases. Author also argues that the existing international legal acts do not make the contact work and from the non-resident parent's perspective these legal acts should entail securing and, if necessary, enforcing the contact arrangements, whilst from the resident parent's perspective it should entail safeguarding the contact. A failure of the contact rights enforcement can cause the risk of non-resident and/or resident parental child abductions and a high risk of alienation between the child and the non-resident parent left behind.

Atslēgvārdi: pārrobežu saskarsme, lēmuma izpilde, saskarsmes tiesības, vecāks, kurš dzīvo kopā ar bērnu, vecāks, kurš nedzīvo kopā ar bērnu.

Keywords: cross border contacts; enforcement of the decision; contact rights; non-resident parent; resident parent.

Problēmas saistībā ar pārrobežu saskarsmi starp bērnu un vecākiem vai citiem tuviem ģimenes locekļiem pieaug proporcionāli pārrobežu laulību un neregistrēto attiecību iziršanas skaitam un cilvēku mobilitātei. Bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības ar abiem vecākiem arī tad, ja vecāki dzīvo dažādās valstīs, šobrīd jau kļuvušas par vispārēji pieņemtu normu.¹ Tomēr tiesiskie mehānismi, kas garantētu saskarsmes tiesību īstenošanu pārrobežu gadījumos, joprojām ir nepietiekami un pārāk vispārīgi, turklāt nespēja radīt un ieviest saskaņotu starptautisko tiesību instrumentu, kas nodrošinātu šo tiesību efektīvu īstenošanu, bieži vien padara neiespējamu bērna un vecāku, kā arī bērnam tuvu cilvēku saskarsmi.

¹ Apvienoto Nāciju konvencija "Par bērna tiesībām": Konvencija. Augstākā Padome apstiprināja 1991. gada 4. septembrī, LR stājās spēkā 1992. gada 14. maijā.

Nevar izslēgt, ka normatīvie akti var izrādīties neefektīvs un neass instruments cilvēku savstarpējo attiecību uzturēšanai ilgtermiņā.² Iespējams, ka ir pamats skeptiskajam viedoklim par tiesību aktu nespēju ietekmēt tik traušu sfēru kā cilvēku saskarsme, tomēr tiesību aktu nozīmi šajā jomā nedrīkst nenovērtēt un ignorēt saskarsmes starp ģimenes locekļiem nozīmīguma dēļ.

Prakse rāda, ka pat nacionālajā līmenī saskarsmes tiesību īstenošana, ja vien lietā iesaistītās puses nav labprātīgi vienojušās par saskarsmes kārtību un ievēro to, ir grūti atrisināma problēma un bieži vien izvēršas hroniskā tiesvedībā un nesekmīgā tiesas nolēmuma piespiedu izpildē. Pārrobežu gadījumos saskarsmes īstenošanas grūtību pakāpe palielinās un bieži kļūst nepārvarama, jo lietas dalībniekiem ir jāpārvar ievērojami ģeogrāfiskie attālumi, kā arī citu valstu juridiskās, valodas un kultūru atšķirības.

Autore ieskatā, ir lietderīgi identificēt starptautiskos tiesību aktus, kas regulē pārrobežu saskarsmes īstenošanas jautājumus, un izvērtēt šo tiesību aktu piemērošanu praksē visbiežāk sastopamajās situācijās, proti, kad ir problemātiski īstenot saskarsmes tiesības pārrobežu līmenī un rezultāts bieži vien ir bērna prettiesiska pārvietošana no valsts uz valsti vai arī viņa prettiesiska aizturēšana. Vienlaikus autore ilustrēs, cik efektīvi saskaņā ar spēkā esošo Latvijas normatīvo regulējumu ir iespējams izpildīt ārvalstīs izdotu pārrobežu saskarsmes nolēmumu.

Autore izvērtēs tipiskākos gadījumus un vērsīs uzmanību uz iespējamiem tiesiskajiem risinājumiem, kas varētu palīdzēt vecākiem uzturēt saskarsmi pārrobežu gadījumos un novērstu, kā arī mazinātu bērnu pārrobežu prettiesiskas pārvietošanas iespējamību.

Pārrobežu saskarsmes problemātika Latvijā līdz šim nav padziļināti pētīta, trūkst gan kvalitatīvu diskusiju, zinātnisko pētījumu, publikāciju par saskarsmes tiesību realizācijas jautājumu, gan efektīvu mehānismu tiesas nolēmumu saskarsmes lietās izpildīšanai. "Aizskartais" vecāks bieži vien samierinās ar situāciju un zaudē kontaktu ar bērnu, protams, bērns paliek bez saskarsmes ar otru vecāku. Minētā problēma nav vērojama tikai Latvijā. Piemēram, Lielbritānijā šī problēma ir apzināta un konstatēta, ka miljoniem bērnu pēc ģimenes iziršanas ir liegti kontakti ar vecāku, kurš nedzīvo kopā ar viņu.³ Apzinoties šo problēmu, Lielbritānijas valdība grasās grozīt 1989. gada Likumu par bērniem un ieviest bargus sodus vecākiem par tiesas rīkojumu nepildīšanu, neļaujot otram vecākam uzturēt pienācīgus kontaktus ar bērnu.⁴

Pārrobežu saskarsmes starptautiskās sadarbības regulējums

Gan starptautiskajā, gan reģionālajā līmenī ir plaši atzīta vajadzība pēc vietējiem noteikumiem par nolēmumu par saskarsmes tiesību atzīšanu un izpildi.⁵ 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaušanās

² Bainham A., Lindley B., Richards M., Trinder L. Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare. Bainham A. Contact as a Right and Obligation. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 61.

³ Chapman J. Child's right to see an absent father: Law to help millions from broken homes. Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2095671/Childs-right-absent-father-Law-help-millions-broken-homes.html> [aplūkots 02.02.2014.].

⁴ Chapman J. Mothers who deny fathers access to the couple's children after a break-up could be jailed. Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2158490/Mothers-deny-fathers-access-couple-s-children-break-jailed.html> [aplūkots 02.02.2014.].

⁵ Sk. arī, piemēram, Pirmās Malτας deklarācijas (*op. cit.*, 45. piezīme) 5. un 6. punktu, kā arī Otro Maltas deklarāciju (turpat), kuras 5. punktā ir noteikts: "Bērnu interesēs ir tas, lai dažādu valstu tiesas izmantotu

civiltiesiskajiem aspektiem (turpmāk – 1980. gada konvencija) ilgu laiku bija vienīgais starptautisko tiesību instruments pārrobežu saskarsmes tiesību īstenošanai, proti, saskarsmes tiesību īstenošana kā viens no mērķiem ir norādīts 1980. gada konvencijas preambulas 3. rindkopā, proti – nodrošināt tiesību uz apmeklēšanu aizsardzību.⁶ Tāpat 1980. gada konvencijas 5. panta b punktā, lai arī nav sniegta pilnīga saskarsmes tiesību definīcija, tomēr definēts pārrobežu saskarsmē būtiskais, proti, “tiesības uz apmeklēšanu” ietver tiesības uz noteiktu laika posmu aizvest bērnu uz vietu, kas nav bērna pastāvīgā dzīvesvieta.⁷ Diemžēl jāatzīst, ka 1980. gada konvencija nodrošina stingru aizgādības tiesību aizsardzību, saskarsmes tiesību īstenošanai tā sniedz ļoti vāju aizsardzību.⁸

Jāuzsver, ka 1980. gada konvencija pārrobežu saskarsmes regulēšanā aprobežojas ar vienu nodaļu, proti, 4. nodaļu “Tiesības uz apmeklēšanu”,⁹ un tā satur vienu – 21. pantu, kas koncentrējas tikai uz sadarbību starp Centrālajām iestādēm, bet ne uz būtisko pasākumu kopumu, kas mērķtiecīgi veicinātu saskarsmes tiesību realizāciju.¹⁰ Minētā norma noteic Centrālajām iestādēm diezgan neskaidru pienākumu apjomu un pasākumu kopumu, kas tām ir jāveic.

Šī panta nepietiekamība¹¹ jau daudzus gadus ir radījusi bažas Hāgas starptautisko privāttiesību konferencei. Konvencijas autori atzīst: lai arī tās mērķis bija “nodrošināt tiesību uz apmeklēšanu aizsardzību”, tās noteikumi šajā jomā ir ierobežoti.¹² Konvencijas 21. pantā ietvertais Centrālo iestāžu pienākums sadarboties, lai nodrošinātu personu tiesības uz saskarsmi, ir definēts ļoti plaši, atstājot tām plašu rīcības brīvību, kas savukārt ir ierobežota ar nacionālo valstu tiesību aktiem. Konvencija nesatur pārrobežu saskarsmes nolēmumu atzīšanas un izpildes mehānismu, tādējādi normas trūkumi ir samazinājuši tās efektivitāti un noveduši pie atšķirīgām interpretācijām praksē.¹³ Tāpat 21. pants bieži tiek kritizēts kā

---

kopīgus jurisdikcijas noteikumus un lai rīkojumi par aizbildnību un saskarsmi, kuru pamatā ir šie noteikumi, citās valstīs pamatā tiktu atzīti. Jurisdikciju konkurence saasina ģimeņu konfliktus, samazina vecāku motivāciju vienoties un var veicināt bērnu nelikumīgu aizvešanu vai aizturēšanu.” Daudzas starptautiskas tieslietu konferences ir apliecinājušas, cik nozīmīga ir vienota pieeja jurisdikcijai un atzīšanai, kā arī uzsvērušas 1996. gada Konvencijas priekšrocības.

⁶ Konvencijas latviešu valodas tulkojumā angļu valodas termins “rights of access” tiek lietots kā “tiesības uz apmeklēšanu” (piemēram, arī 1980. gada Hāgas konvencijas 1. panta b daļa, 4. pants, 5. panta b daļa, 7. panta f daļa, 21. pants, 26. pants), nevis “saskarsmes tiesības”.

⁷ 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. Latvijas Vēstnesis, 2001, 23. oktobris, Nr. 151 (25380).

⁸ Walter M. C. Toward the recognition and enforcement of decisions concernin transnational parent-child contact. *New York University Law Review*, Vol. 79, 2004, p. 2381.

⁹ 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. Latvijas Vēstnesis, 2001, 23. oktobris, Nr. 151 (25380).

¹⁰ Beaumont P. R., McEleavy P. E. *The Hague Convention on International Child Abduction*. Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 210.

¹¹ Transfrontier Contact Concerning Children. General Principles and Guide to Good Practice. Hague Conference on Private International Law. The Hague, 2008, p. 12. Pieejams: http://www.hcch.net/upload/guidecontact_e.pdf [aplūkots 02.02.2014.].

¹² Pérez-Vera E. “Explanatory Report on the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction”, *Proceedings of the Fourteenth Session, Tome III, Child abduction*. The Hague, 1980, p. 465. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/expl28.pdf> [aplūkots 02.02.2014.].

¹³ Report of the Second Special Commission Meeting to Review the Operation of the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 1993. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/abdrp-193e.pdf> [aplūkots 02.02.2014.].

“bezzobains”,¹⁴ jo personai tas nodrošina tikai Centrālās iestādes palīdzību, kas parasti pilda “pastkastītes” funkciju un, ja to paredz tiesību akti, tad nodrošina personai juridisko palīdzību.

1980. gada konvencijas 21. panta trūkumus daļēji atrisina 1996. gada 19. oktobra Hāgas konvencijas par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzišanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem (turpmāk – 1996. gada konvencija) IV nodaļas noteikumi. Tās 28. pantā noteikts, ka pasākumus, kas veikti vienā līgumslēdzējā valstī un citā līgumslēdzējā valstī pasludināti par izpildāmiem vai reģistrēti izpildes nolūkā, pēdējā minētajā valstī izpilda tā, it kā tos būtu veikušas šīs valsts iestādes. Izpildi veic saskaņā ar lūguma saņēmējas valsts tiesību aktiem un tādā apjomā, kā tas paredzēts šādos tiesību aktos, ņemot vērā bērna intereses.¹⁵ Jānorāda, ka saskaņā ar 1996. gada konvencijas regulējumu attiecībā uz saskarsmes nolēmumu izpildi var secināt, lai arī minētā konvencija noteic, ka saskarsmes nolēmumu izpildi veic saskaņā ar lūguma saņēmējas valsts tiesību aktiem, tomēr veiksmīga šo nolēmumu izpilde ir atkarīga un iespējama tikai tad, ja ārvalstī, kurā izdots tiesas nolēmums, un valstī, kurā tas izpildāms, saskarsmes tiesību īstenošanas izpratne balstās uz līdzīgiem principiem.

Tātad, ja personai tiesas nolēmumu par pārrobežu saskarsmes kārtības noteikšanu piespiedu kārtā ir jālūdz izpildīt konkrētā valstī, tad šī nolēmuma izpilde jāveic saskaņā ar atbilstošās valsts tiesību aktiem. Protams, šādā situācijā rodas virkne jautājumu, kas gan vienam, gan otram vecākam var būt būtiski, proti:

1. Vai izpildes valsts tiesību akti satur speciālus noteikumus pārrobežu saskarsmes īstenošanai?
2. Vai izpildes valsts tiesību akti paredz kādus drošības pasākumus vai garantijas, lai nodrošinātu bērna atpakaļatdošanu pēc pārrobežu vizītes?
3. Vai izpildes valsts tiesību akti nodrošina saskarsmes tiesību īstenošanu gadījumos, kad saskarsmes tiesības ir realizējamas ar nosacījumiem vai īpašiem noteikumiem, piemēram, pārraudzīta saskarsme, pārraudzīta saskarsme speciāli izraudzītās vietās (bērnām drošā vidē ar neieinteresētu uzraugu) vai arī saskarsme, kurā ir nepieciešams speciālista atbalsts?
4. Vai izpildes valsts tiesību akti paredz nosacījumus pārrobežu saskarsmei un tiesiskās aizsardzības līdzekļus, ja šie nosacījumi tiek pārkāpti?
5. Vai izpildes valsts tiesību akti paredz tiesiskus risinājumus gadījumos, kad viens no vecākiem pārkāpj pārrobežu saskarsmes kārtību?

Jāsecina, ka ne 1980. gada konvencija, ne arī 1996. gada konvencija neregulē šos pārrobežu saskarsmes īstenošanai būtiskos jautājumus. Autore vēlas atzīmēt, ka 2003. gadā Eiropas Padome pieņēma Konvenciju par saskarsmi ar bērniem.¹⁶ Lai arī šis tiesību akts detalizēti regulē saskarsmes tiesību īstenošanu un bērna atdošanu pēc saskarsmes perioda beigām, kā arī noteic konkrētus drošības pasākumus un garantijas pārrobežu saskarsmes īstenošanai (turklāt šie pasākumi ir piemērojami gan nacionālajām lietām, gan pārrobežu lietām), tomēr šī konvencija

¹⁴ Bainham A., Lindley B., Richards M., Trinder L. *Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare*. Smith D. *Making Contact Work in International Cases: Promoting Contact Whilst Preventing International Parental Child Abduction*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 349.

¹⁵ 1996. gada 19. oktobra Hāgas konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzišanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002, 31. oktobris, Nr. 158.

¹⁶ Convention on Contact concerning Children. Latvijas Republika šo konvenciju nav parakstījusi. Pieejams: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/192.htm> [aplūkots 02.02.2014.].

nav guvusi ievēriību – to ir parakstījušas trīspadsmit valstis, bet ratificējušas tikai četras (Albānija, Čehijas Republika, Sanmarīno, Ukraina).¹⁷ Latvijas Republika šo konvenciju nav parakstījusi.

Pārrobežu saskarsmes nolēmumu izpildes nacionālais regulējums

Lai izprastu, kā nolēmumu par pārrobežu saskarsmi šobrīd ir iespējams izpildīt Latvijā, autore nacionālo tiesisko regulējumu ilustrēs ar tiesu prakses piemēru (hronoloģiskā secībā), cik ātri un vai vispār nolēmumu par saskarsmes kārtības noteikšanu, ko pieņēmusi Šveices Konfederācijas tiesa, ir iespējams īstenot Latvijā.

1. 2010. gada augustā bērna māte, kura tikko saskaņā ar Šveices Konfederācijas tiesas lēmumu kopā ar bērnu bija pārcēlusies uz Latviju, iesniedza Latvijas tiesā pieteikumu par Šveices Konfederācijas tiesas lēmuma, kurš cita starpā nosaka arī saskarsmes kārtību, grozīšanu. Latvijas tiesa to pieņēma izskatīšanai. Tiesvedība ilga 2,5 gadus; izietas trīs tiesu instances; pieteikums noraidīts.
2. 2011. gada aprīlī bērna tēvs Latvijas tiesā iesniedza Šveices Konfederācijas nolēmuma par saskarsmes kārtības noteikšanu atzīšanu un izpildi Latvijas Republikā. Tiesa, pamatojoties uz 1980. gada konvenciju un 1996. gada konvenciju, šo nolēmumu atzina un nodeva izpildei.¹⁸
3. 2011. gada septembrī pēc tam, kad apgabaltiesa bija noraidījusi mātes blakus sūdzību par lēmuma par saskarsmes kārtības noteikšanu atzīšanu un izpildi Latvijas Republikā, tēvs uzsāka šī nolēmuma izpildi Latvijā.
4. Tiesu izpildītājs saskaņā ar Civilprocesa likumu deva rīkojumu parādniekam veikt noteiktas darbības, proti, nodrošināt saskarsmes tiesības tiesas noteiktajā vietā un laikā. Tiesu izpildītājs noteiktajā laikā kopā ar piedzinēju ieradās pie bērna mātes un sastādīja aktu par to, vai saskarsmes tiesības tiek īstenotas.
5. Tā kā māte tiesas spriedumā norādītos pienākumus neveica, tiesu izpildītājs sastādīto aktu iesniedza tiesā, lai tā lemtu par naudas soda piemērošanu saskaņā ar Civilprocesa likuma 620. panta ceturto daļu. Tiesa nolēma piemērot naudas sodu.
6. Tiesu izpildītājs atkārtoti vairākas reizes konstatēja tiesas nolēmuma neizpildi. Civilprocesa likuma 620. panta piektā daļa noteic, ja parādnieks otrreiz un atkārtoti pārkāpj sprieduma izpildīšanas termiņus, tiesa no jauna veic pasākumus, kas paredzēti šā panta ceturtajā daļā. Naudas soda samaksa neatbrīvo parādnieku no pienākuma izpildīt tiesas spriedumā paredzētās darbības. Tiesa nolēma piemērot naudas sodu.
7. Tā kā māte turpināja nepildīt nolēmumu, tad tēvs saskaņā ar Krimināllikuma 168. pantu, kas noteic kriminālatbildību par ļaunprātīgu izvairīšanos no tiesas vai bāriņtiesas nolēmuma, kas izriet no aizgādības, aprūpes vai saskarsmes tiesībām ar bērnu, kā arī tiesas nolēmuma, kas paredz bērna nogādāšanu atpakaļ uz valsti, kurā ir viņa dzīvesvieta, izpildes vai ļaunprātīgu šāda nolēmuma nepildīšanu, vai ļaunprātīgu šāda nolēmuma izpildes kavēšanu, vērsās policijā ar iesniegumu par kriminālprocesa uzsākšanu pret māti.

¹⁷ Konvencijas par saskarsmi ar par bērniem dalibvalstu ratifikācijas un parakstīšanas kopsavilkums. Pieejams: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=192&CM=8&DF=3/29/2007&CL=ENG> [aplūkots 02.02.2014.].

¹⁸ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2011. gada 28. aprīļa lēmums lietā Nr. C29623011.

Šādi iesniegumi tika iesniegti vairākkārt, tomēr arī šīs metodes pielietošana līdz šim brīdim nav palīdzējusi tēvam nodrošināt saskarsmi ar savu bērnu Latvijā, nerunājot par bērna aizvešanu uz vietu, kas nav viņa pastāvīgā dzīvesvieta, – uz Šveici.

Autore secina, ka Civilprocesa likuma šī brīža redakcija nesatur speciālas izpildes normas lietām, kas izriet no saskarsmes tiesībām, šobrīd saskarsmes nolēmumi piespiedu kārtā izpildāmi saskaņā ar Civilprocesa likuma 69. nodaļas Izpildu lietvedības vispārīgajiem noteikumiem.¹⁹ Autore ir izpētījusi izstrādāto “Grozījumu Civilprocesa likumā” projektu,²⁰ kas paredz speciālas normas saskarsmes nolēmumu piespiedu izpildei, proti, 74.⁵ nodaļas “Nolēmumu izpildīšana lietās, kas izriet no saskarsmes tiesībām”,²¹ tomēr šajā projektā, neraugoties uz citiem būtiskiem trūkumiem, autore ieskatā, trūkst divu ļoti būtisku elementu pārrobežu saskarsmes īstenošanai.

Pirmkārt, attiecībā uz saskarsmes kārtības īstenošanu gadījumos, kad nolēmumā noteikts, ka vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, ir tiesības aizvest uz noteiktu laika posmu bērnu uz vietu, kas nav bērna pastāvīgā dzīvesvieta, proti, nav skaidrs, kā saskaņā ar Civilprocesa likumu piespiedu kārtā izpildīt nolēmumu gadījumos, kad vecāks, ar kuru bērns dzīvo kopā, atsakās no bērna ceļošanas no vienas valsts uz otru.

Otrkārt, projektā nav ietverti ne drošības pasākumi, ne arī garantijas, lai nodrošinātu atbilstošu saskarsmes tiesību īstenošanu un bērna atdošanu pēc saskarsmes perioda beigām. Autore ieskatā šādu pasākumu neietveršana projektā, koncentrējoties vien uz civilprocesuālo seku piemērošanu parādniekam, ir ļoti neefektīvs līdzeklis un līdzšinējā sistēmā neko nemaina.

Iepriekš izklāstītais piemērs ir spilgta ilustrācija visbiežāk izplatītajiem gadījumiem, kad viens no vecākiem, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, no ārvalstīm iesniedz pieteikumu, lai nodrošinātu tāda saskarsmes nolēmuma (rīkojuma) izpildi, kas ticis izdots citā jurisdikcijā (bērna iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas valstī), bet ko ar izpildes valsts tiesību aktos ietvertu izpildes mehānismu nolēmumu nevar izpildīt, vai arī šāds speciāls, saskarsmes nolēmumu izpildes mehānisms nepastāv. Tipiskā gadījumā bērna iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesa ar lēmumu ir atļāvusi vecākam kopā ar bērnu pārcelties uz citu jurisdikciju, taču līdztekus ir izdevusi rīkojumu par saskarsmi ar otru vecāku. Bieži vien vecāks saņem atļauju kopā ar bērnu pārcelties uz citu valsti, tiesas šo atļauju dod, saņemot solījumu no šī vecāka, ka tas, cik vien būs viņa spēkos, veicinās jēgpilnu un regulāru saskarsmi ar vecāku, kuram ir saskarsmes tiesības, tomēr vecāks, pārcēloties uz “savu” valsti, ne tikai ignorē bērna iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas valsts nolēmumu, bet neka vējoties uzsāk jaunu tiesvedību, lai grozītu tikko noteikto saskarsmes kārtību.²² Šādas tiesvedības mērķis parasti ir panākt izmaiņas, lai ierobežotu vai pat pārtrauktu otra vecāka saskarsmi ar bērnu. Jāatzīst, ka šādas situācijas pieļaušana, proti, kad ārvalstīs netiek ievēroti pastāvīgās dzīvesvietas valsts nolēmumi par saskarsmes

¹⁹ Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391).

²⁰ Likumprojekts “Grozījumi Civilprocesa likumā”, atbalstīts Latvijas Republikas Ministru kabineta sēdē 2014. gada 4. februārī, Nr. 7. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/DC9B10CA582F36E2C2257C7E004C43E9?OpenDocument> [aplūkots 02.02.2014.].

²¹ Turpat.

²² Bainham A., Lindley B., Richards M., Trinder L. Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare. Smith D. Making Contact Work in International Cases: Promoting Contact Whilst Preventing International Parental Child Abduction. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 346.

kārtību, kas izdoti vienlaikus ar nolēmumu par pārceļšanos, vai to tūlītēja grozīšana var ietekmēt konkrētās valsts tiesnešu gatavību atļaut pārceļšanos turpmākos gadījumos, kad šāda atļauja būs nepieciešama.²³ Tāpat jāatzīst, ka vecāka izredzes uz saskarsmes nodrošināšanu un īstenošanu ir apdraudētas, ja valsts, uz kuru bērns kopā ar vecāku ir pārcēlies, nespēj vai nevēlas piespiestu kārtā izpildīt šīs uzņemtās saistības.

Otra tipiska situācija, kad vecāks kopā ar bērnu dzīvo vienā valstī, bet bērns saskaņā ar saskarsmes rikojumu dodas pie otra vecāka uz citu valsti. Autore vēlas uzsvērt, ka saskaņā ar 1980. gada Hāgas konvencijas 5. panta b punktu "tiesības uz apmeklēšanu" ietver tiesības aizvest uz noteiktu laika posmu bērnu uz vietu, kas nav bērna pastāvīgā dzīvesvieta. Šādās situācijās vecāks, kurš dzīvo kopā ar bērnu, bieži vien neuzticas vecākam, kuru bērns dodas apciemot, un mēģina atrast visniecīgākos iemeslus, lai liegtu bērnam saskarsmi ar vecāku, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, viņa dzīvesvietā valstī, kura vairs nav bērna pastāvīgā dzīvesvieta.²⁴ Arī šajās situācijās, nespējot rast risinājumu, vecāki dažkārt prettiesiski pārviesto bērnu vai arī, ja bērnu tomēr ir izdevies nogādāt otra vecāka dzīvesvietā, tad šis vecāks, vēloties saglabāt saskarsmi ar bērnu, prettiesiski aiztur viņu pēc saskarsmes perioda beigām.

Kopsavilkums

Starptautisko tiesību aktu nepietiekamais regulējums nenodrošina saskarsmes tiesību ātru, elastīgu un efektīvu īstenošanu, radot savstarpēju neuzticēšanos gan vecāku starpā, gan arī starp valstu tiesnešiem.

Starptautiskais tiesiskais regulējums ievērojami atpaliek no mūsdienu vajadzībām un cilvēku mobilitātes iespējām, proti, saskarsmes īstenošanai ir jābūt ātrai un nekavējošai, jo ilgs saskarsmes pārtraukums starp vecāku un bērnu var būt ļoti grūti atjaunojams un īstenojams, turklāt jānovērtē, cik ļoti nozīmīga bērna attīstībai ir saskarsme ar abiem vecākiem.

Nacionālie tiesību akti ir jāpapildina ar tiesību normām, kas paredz nodrošinājumus un garantijas saskarsmes nolēmumu izpildes īstenošanai, radot drošības sajūtu gan vecākam, kurš dzīvo kopā ar bērnu, gan vecākam, kuram ir saskarsmes tiesības ar bērnu.

Nepieciešams izstrādāt vienotus Eiropas ģimenes tiesību principus; lai arī šāds instruments juridiski nebūtu saistošs, tomēr tie, ņemot vērā starptautiskos instrumentus, identificējot kopīgo, kā arī domājot par ģimenes tiesību attīstību nākotnē, varētu dot ierosmes nacionālo valstu tiesību aktu turpmākai pilnveidošanai saskarsmes nolēmumu izpildes jomā.

²³ Transfrontier Contact Concerning Children. General Principles and Guide to Good Practice. Hague Conference on Private International Law. The Hague, 2008, p. 67. Pieejams: http://www.hcch.net/upload/guidecontact_e.pdf [aplūkots 02.02.2014.].

²⁴ Bainham A., Lindley B., Richards M., Trinder L. Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare. Smith D. Making Contact Work in International Cases: Promoting Contact Whilst Preventing International Parental Child Abduction. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 352.

Izmantotā literatūra

Normatīvie akti

1. Apvienoto Nāciju konvencija "Par bērna tiesībām": Konvencija. Augstākā Padome apstiprināja 1991. gada 4. septembrī, LR stājās spēkā 1992. gada 14. maijā.
2. 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupšanas civiltiesiskajiem aspektiem: Konvencija. Latvijas Vēstnesis, 2001, 23. oktobris, Nr. 151 (25380).
3. 1996. gada 19. oktobra Hāgas konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem: Konvencija. Latvijas Vēstnesis, 2002, 31. oktobris, Nr. 158.
4. Convention on Contact concerning Children. Latvijas Republika šo konvenciju nav parakstījusi. Pieejams: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/192.htm>
5. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391).

Juridiskās prakses materiāli

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2011. gada 28. aprīļa lēmums lietā Nr. C29623011.

Grāmatas un atsevišķi raksti grāmatās

1. Bainham A., Lindley B., Richards M., Trinder L. Children and their Families: Contact, Rights and Welfare. Oxford: Hart Publishing, 2003.
2. Beaumont P. R., McElevy P. E. The Hague Convention on International Child Abduction. Oxford: Oxford University Press, 1999.
3. Cretney S. M., Masson J. M., Bailey-Harris R. Principles of Family Law. Seventh edition. London: Sweet & Maxwell, 2003.
4. Joseph S., Schultz J., Castan M. The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary. Oxford: Oxford University Press, 2004.
5. Kilkelly U. The Child and the European Convention on Human Rights. [b.v.] Ashgate Publishing Company, 1999.
6. Pérez-Vera E. "Explanatory Report on the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", Proceedings of the Fourteenth Session, Tome III, Child abduction. The Hague, 1980. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/expl28.pdf>
7. Transfrontier Contact Concerning Children. General Principles and Guide to Good Practice. Hague Conference on Private International Law. The Hague, 2008, p. 12. Pieejams: http://www.hcch.net/upload/guidecontact_e.pdf
8. Report of the Second Special Commission Meeting to Review the Operation of the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 1993. Pieejams: <http://www.hcch.net/upload/abdrpt93e.pdf>

Periodika

1. Chapman J. Child's right to see an absent father: Law to help millions from broken homes. Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2095671/Childs-right-absent-father-Law-help-millions-broken-homes.html>
2. Chapman J. Mothers who deny fathers access to the couple's children after a break-up could be jailed. Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2158490/Mothers-deny-fathers-access-couple-s-children-break-jailed.html>
3. Boele-Woelki K. The principles of European family law: its aims and prospects. The Utrecht Law Review, 2005, Volume 1, Issue 2. Pieejams: <http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/view/13/0>
4. Walter M. C. Toward the recognition and enforcement of decisions concernin transnational parent-child contact. New York University Law Review, 2004, Vol. 79.

EVOLUTION OF THE PUBLIC LAW PARADIGM IN THE LAW OF STATE RESPONSIBILITY: FROM THE ORIGINS TO THE 1930s

---

PUBLISKO TIESĪBU PARADIGMAS EVOLŪCIJA VALSTS ATBILDĪBAS TIESĪBĀS: NO PIRMSĀKUMIEM LĪDZ 20. GS. 30. GADIEM

Edmunds Broks, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras lektors

Kopsavilkums

Starptautisko tiesību efektivitāte ir cieši saistīta ar tiesiskajiem mehānismiem, kas ir pieejami cietušajai valstij vai starptautiskajai sabiedrībai kopumā, lai pieprasītu pārkāpumu veikušās valsts atbildību. Vēsturiski valsts atbildības normas starptautiskajās publiskajās tiesībās ir bijušas balstītas uz t. s. privāttiesību paradigmu – uzskatu, ka atbildību no pārkāpēja var prasīt vienīgi cietusī valsts. Šāds skatījums uz valsts atbildības tiesībām nereti noved pie situācijas, kurā cietusī valsts politisku, ekonomisku vai citu iemeslu vadīta nepieprasis pārkāpējas valsts atbildību un pārkāpumam nesekos it nekādas tiesiskās sekas. Šajā rakstā tiek ieskicēta valsts atbildības tiesību pamatā esošo doktrīnu vēsturiskā evolūcija no strikti privāttiesiska modeļa (atbildību var prasīt tikai cietusī valsts) pretim publiskajām tiesībām raksturīgiem elementiem, t. i., pārkāpums rada tiesiskas attiecības ne tikai starp pārkāpēju un cietušo, bet arī starp pārkāpēju un visu sabiedrību kopumā.

Key words: international law, history of international law, state responsibility, invocation of state responsibility, claims on behalf of international community.

Atslēgvārdi: starptautiskās tiesības, starptautisko tiesību vēsture, valsts atbildība, prasības par valsts atbildību, prasības starptautiskās sabiedrības vārdā.

Introduction

It seems uncontroversial to suggest that effectiveness of law critically depends on the mechanisms for invocation of responsibility. Rules on invocation, i.e., rules on who and under what conditions is entitled to bring a claim in any legal system (including public international law) will reflect deeper theoretical conceptions about the law. Is law perceived as series of consent-based bilateral relations in which the invocation of responsibility is solely up to the injured (the private law paradigm), or is law perceived as a public order of some sort, reflecting the interests of the community which it governs (the public law paradigm)?

As it will be explored in the current article, historically the state responsibility has been predominantly based on the private law paradigm. It has been noted elsewhere: “[m]ore than any other domain of international law, state responsibility is traditionally characterised by its orientation towards reciprocity and bilateralism.”¹

---

¹ Aust H. Complicity and the Law of State Responsibility. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 13.

However, having the private law paradigm as a basis for the law of state responsibility has notable repercussions on the effectiveness of application of international law. There may be various reasons for the injured state to be reluctant to invoke responsibility – it may be a weaker state that is dependent on maintaining good relations with a more powerful state; or the injured state may lack a proper legal expertise and resources to engage in international litigation. As a result, the breaches of international law may go unchallenged and thereby harm both the interests of the injured state and the rule of law in the international society as such.

On the other hand, the public law paradigm does not consider the breach as an issue exclusively between the injured state and the state that has performed the breach. Other states, international organizations (or, indeed, individuals) may be involved in the response to the unlawful conduct by either directly invoking the responsibility of the wrongdoer or applying other legal mechanisms such as countermeasures.

The current article explores the historical development of the public law paradigm in the law of state responsibility. It begins with the origins of the law on state responsibility that can be found in ancient Roman law. It then turns to writings of the 17th to 19th century scholars, when natural law inspired multilateralism was gradually ousted by positivism, which tended to see international responsibility of states as a strictly bilateral matter. The final section of the article explores the re-emergence of the public law paradigm in the early 20th century. Readers must be warned that the present article does not provide the full story of development of the public law paradigm in the law of the responsibility, as the final section of the story – from the 1940s, when state responsibility law was taken up by the International Law Commission, till the present day, has been explored in a separate article.²

The Roman law origins

The history of the law of international responsibility is rather short – at best we can trace it to the writing of Grotius and Vatell. However, the intellectual roots on which the state responsibility rules are grounded reach considerably further back. The doctrinal origins of these rules may be traced back to the Roman law. In particular, Roman rules on extra-contractual liability (also known as delict liability in continental Europe or tort liability in common law countries) and civil law actions such as *restitutio in integrum*³ have served as analogies for the better part of state responsibility rules. Since these Roman rules seem to belong to the genus of private law, one ought to conclude that it is the private law that has inspired most of the doctrine behind state responsibility rules.⁴

Interestingly, however, Roman rules on extra-contractual liability (despite nominally belonging to private law) also display strong public law features. Roman

---

² Broks E. Progressive Development in the ILC's Work on International Responsibility: Reflections on the Function of the ILC. The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. Riga: University of Latvia Press, 2012, p. 89.

³ From Latin "to return to the previous condition".

⁴ See Sabahi B. Compensation and Restitution in Investor-State Arbitration: Principles and Practice. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 13.

rules on delicts⁵ aimed not only to compensate the injured party, but also to penalise the wrongdoer. Thus, in case of wrongful damage to property,⁶ the injured party was entitled to a compensation amounting to the highest value which the damaged property had within the last 30 days prior to the occurrence of the damage.⁷ From the perspective of modern civil law this rule makes little sense – the wrongdoer has to compensate the entire value of the thing in question regardless of what was the actual damage that the owner suffered.⁸ This rule, however, makes perfect sense if we consider that early Roman law made no clear distinction between private and public law. The public law function of deterring wrongful action and insuring observance of law was served by what was essentially a private law claim. As a result, private law claims took up elements that were penal and therefore public in their nature.

A further remarkable feature of Roman law, relevant for tracing intellectual roots of state responsibility doctrines, was that the Roman private law in certain cases allowed for *actio popularis* – claims in the general interest, where claimant did not have to prove any individual interest in instituting proceedings. For instance, such claims could be brought about in cases of damage caused by something being thrown out of or fallen off from a building, and, as a result, hit and injured another person. As any member of the public could potentially be injured by such conduct, the claim could be brought not only by the injured but by any person.⁹

Another arguably separate source from which state responsibility concepts may have developed, are ancient international law rules on treatment of aliens and the associated right of reprisals.¹⁰ This proposition, however, may be challenged, as one may argue that these ancient rules on treatment of aliens and the right to use reprisals¹¹ also resulted from private law analogies that statesmen first observed in their domestic private law systems, thus leading us back to private law notions as the only origin of modern state responsibility rules. Although reprisals seem to belong squarely to the sphere of international law, the parallels are equally evident with the primitive domestic legal orders (like Roman law prior to the *Lex Aquilia*

---

⁵ As the most primitive legal systems, the early Roman law (in particular prior to the adoption of the Twelve Tablets in 450 BC) relied on vengeance and self-help as the basic means for enforcing rights (and thus invoking the responsibility of the wrongdoer). The customary law provided no strict prescription of the damage that could be inflicted on the wrongdoer. 'Eye for an eye' was the basic rule that at once served as reparation to the injured and as a deterrent to prevent future violations. Only in *Lex Aquilia* from 287 BC specific actions were provided for specific types of wrongs.

⁶ A specific claim resulting from a wrongful damage to property (*damnum iniuria datum*) appears already in the Twelve Tablets which were adopted as early as 450 BC. The Tablets included such claims as *actio de pastu* (when somebody's cattle grazed on cultivated land of another person without the owner's consent); or *actio de arboribus succisis* (when somebody cut a tree belonging to another person).

⁷ *Lex Aquilia* 287 BC, Chapter 3. For an overview of various interpretations on what the *Lex Aquilia* says regarding the amount of damages, see Borkowski A. Textbook on Roman Law. The 2nd edition. Blackstone Press Limited: London, 1997, p. 330.

⁸ Borkowski A. Textbook on Roman Law. The 2nd edition. London: Blackstone Press Limited, 1997, p. 325.

⁹ See The Digest of Justinian, iv, 3. 5. 13, Sands T. The Institutes of Justinian. New Jersey: The Law Book Exchange, 2007, p. 425.

¹⁰ See Spiegel H. Origin and Development of Denial of Justice. American Journal of International Law (1938), Vol. 32, p. 63; Sabahi B. Compensation and Restitution in Investor-State Arbitration: Principles and Practice. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 8. Also see Bederman D. International Law in Antiquity. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

¹¹ Kelsen H. Principles of International Law. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2003 (1959 reprint), p. 23.

in 287 BC) in which privately enforced 'eye for an eye' was the norm. Thus again the enquiry leads one back to domestic private law as the doctrinal origin of state responsibility rules.

From Grotius to Anzilotti

Constructing international responsibility solely in accordance with the private law paradigm has obvious disadvantages (especially if our idea of private law is entirely void of public law elements such as those present in Roman law). First and foremost, the private law paradigm is primarily concerned with the interests of the injured. The protection of legality (or the rule of law in the broadest sense of the term) is not the objective of private law. For the private law paradigm protection of the rule of law it is at best a by-product of individual interest protection. In developed domestic legal systems this limitation of private law is not a problem since there is also the public law to guard the public interest. This, however, (both historically and currently) has not been the case for the international law. The same private law responsibility mechanisms have to secure both the interests of the injured and the public interest of observing the rule of law. Unsurprisingly, without the mechanisms, which are specifically designed to protect public interests, these interests have remained largely unprotected.

International lawyers as early as Grotius, being aware of this gap in protection of public interests were endeavouring to argue for a right to bring claims for protection of public interest. Thus Grotius in 1646 wrote in his "On the Law of War and Peace":

"[K]ings and those who possess rights equal to those kings, have the right of demanding punishments not only on account of injuries committed against themselves or their subjects, but also on account of injuries which do not directly effect them, but excessively violate the law of nature or of nations in regard to any persons whatsoever."¹²

By the right of other international law subjects to "demand punishments" of the wrongdoer even when they are not themselves injured, Grotius seems to endorse the public law paradigm and multilateralism as indispensable parts of international law. However, in the following centuries, the natural law inspired multilateralism advocated by Grotius gradually gave way to the strict bilateralism, supported by positivist legal thinkers.

The first great scholar to embrace strictly bilateral (and thus also a private law oriented) conception of state responsibility was Vattel. Writing about a hundred years after Grotius in 1758 he argued strongly against the practice of reprisals for protection of third country nationals. For Vattel, any state that engaged in such reprisals was assuming a role of a judge in relations between another sovereign state and a third country national – a right that it was not entitled to claim.¹³ Vattel's views (most likely motivated by the fact that the right to reprisals was often abused rather than by his fondness of bilateralism) fitted nicely with positivist notions of unlimited sovereignty that became predominant in the 19th century. According to

¹² See Grotius H. *De Jure Belli ac Pacis*. Oxford: Oxford University Press, 1925, Book II, Vol. II, Chapter 20, sec. 40, p. 503.

¹³ Vattel E. *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle*. Vol. 1, 1758, para. 348. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1916.

the prevailing opinion of the time state responsibility was strictly a matter between the injured state and the state that had committed the breach.¹⁴

The most notable proponent of bilateralist paradigm of the 19th century was Italian Dionisio Anzilotti. According to Anzilotti, the international responsibility of a state may result only from a violation of a subjective right of another state (and not from a violation of a general interest of the states' community). Thus for Anzilotti the core of state responsibility is the right of the injured state to claim reparation. Any other relationship between the wrongdoer and the whole community of states was "unknown to international law and repugnant to it".¹⁵ To understand why Anzilotti was so insistent on cropping the potential for enforcement of state responsibility one must remember that the 19th century's legal thought was centered around positivism and state sovereignty. For a legal positivist a system which provided for rights, but had no meaningful mechanism to enforce them was not a real law. Therefore, to make the international law a 'real' law, Anzilotti discarded all the elements of state responsibility doctrine, which were controversial (such as reprisals in general interest). Likewise, adherence to the state sovereignty required that explicit state consent be recognized as the only source of legal obligations. Therefore multilateralist public law concepts such as claims in general interest in the law of state responsibility had to be left out, as states usually protested whenever the states other than the injured states attempted to refer to the vocabulary of state responsibility.

Re-emergence of the public law paradigm

Despite the prevalence of bilateralist approach, the public law paradigm did not entirely disappear from the debate even in the 19th century.¹⁶ By the early 20th century there were prominent lawyers who attempted to advocate introduction of public law elements into the law of international responsibility. Thus in 1915 Elihu Root wrote:

"Up to this time breaches of international law have been treated as we treat wrongs under civil procedure, as if they concerned nobody except the particular nation upon which the injury was inflicted and the nation inflicting it. [...]"

---

¹⁴ Anzilotti D. *Cours de droit international*, Premier volume. Paris, Sirey, 1929, p. 468. The public order based multilateralist view, however, had its adherents also in the 19th century. For instance Hall writes in 1895: "International law being unprovided with the support of an organized authority, the work of police must be done by such members of the community of nations as are able to perform it." Hall W. *A Treatise on International Law*. The 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1884, p. 54.

Other authors who supported the bilateralist perspective on state responsibility include: de Martens F. *Traite de droit international*. Translated by Leo A. Paris, Marescaine, 1883, vol. 1, p. 562. Heffter A. *Le droit international public de l'Europe*. 3rd ed., translated by Bergson J. Berlin, Schroeder, 1857, p. 204.

¹⁵ Anzilotti D. *Cours de droit international*, Premier volume. Paris, Sirey, 1929, p. 468. Curiously, Anzilotti and other positivists, although proclaiming bilateralism as the only valid mode for invocation of state responsibility, at the same time were zealous opponents of the private law analogies' use in international law, see Lauterpacht H. *Private Law Sources and Analogies of International Law*. London: Longman Publishing, 1927, p. 7.

¹⁶ In 1872 influential Swiss lawyer Bluntschli notes: "Wenn die Verletzung des Völkerrechts gemeingefährlich ist, so ist nicht allein der verletzte Staat, sondern es sind die übrigen Staaten, welche das Völkerrecht zu schützen die Macht haben, veranlasst, dagegen zu wirken und für die Herstellung und Sicherung der Rechtsordnung einzustehen." See Bluntschli J. *Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt*. Nordlingen, Beck, 1872, p. 259.

International law violated with impunity must soon cease to exist and every state has a direct interest in preventing those violations which if permitted to continue would destroy the law. [...] There must be a change in theory, and violations of the law of such character as to threaten the peace and order of the community of nations must be deemed to be a violation of the right of every civilized nation to have the law maintained and a legal injury to every nation.”¹⁷

Also other American authors took on a visionary outlook spurred perhaps by the on-going raging of the First World War in Europe. Thus, Peaslee notes in 1916:

“[I]t seems probable from present indications and the natural necessities of the situation that international law will ultimately provide for some method of central control over acts of nations of a quasi-criminal nature, and that individual nations will find it to their mutual interest to surrender some of what are at present deemed their sovereign rights, in the interest of the welfare and order of the community of nations. [...]. The tendency will be to delegate the duties both of enforcing civil rights and of controlling quasi-criminal acts to authorized officials and to preserve ‘self-help’ so far and only as it proves an orderly auxiliary.”¹⁸

From these passages it becomes clear that some international lawyers in the early 20th century unequivocally called for introduction of public law elements into the law of international responsibility. This in principle was nothing new – as already noted, Grotius did much the same. The difference this time was that the theory on state responsibility had by then considerably evolved. Interestingly, this evolution was mainly due to the technical brilliance and attention to detail characteristic to the positivist scholars such as Anzilotti, who added considerable refinement to the structures of the doctrine. This refinement of theory allowed lawyers like Root and Peaslee to argue subtler points, such as distinction in modality of invocation (invocation by the injured state or by states other than the injured) on the basis of the content of obligation (that every state must be regarded as injured if the breached obligation threatens peace and order of the international community). Also the tragedy of the war made it easier to challenge the orthodoxy of the established doctrine (a trend that may also be observed during and after the Second World War). Thus even the ideas as ‘radical’ Peaslee’s suggestion to institutionalize enforcement of responsibility could be brought to the table and given a serious consideration.

After the First World War the natural law inspired multilateralist views of international community were gaining ground. A prime example of this trend was the 1919 Versailles Treaty and its Covenant of the League of Nations.¹⁹ Article 11 of the Covenant declared any war or threat of war to be a concern to the whole League and that the League “shall take any action that may be deemed wise and effectual to safeguard the peace of nations”.²⁰ It would be a vast exaggeration to claim that by this frail (and as it turned out rather ineffective) mechanism states had given up Anzilotti’s conception of state responsibility as a strictly bilateral matter. As fascinating as this development was, it belonged to a treaty rather than

¹⁷ Root E. The Outlook for International Law. *American Journal of International Law*, 1916, Vol. 10, No. 1, p. 7.

¹⁸ Peaslee A. The Sanction of International Law. *American Journal of International Law*, 1916, Vol. 10, No. 2, p. 335. Also Jessup suggests that breaches against peace of international community must be treated as a ‘violation of the right of every nation’ and that accordingly all states are affected by such a breach, see Jessup P. *A Modern Law of Nations: An Introduction*. New York: Macmillan, 1948, p. 11.

¹⁹ Covenant of the League of Nations, 29 April 1919, Paris, [1919] UKTS 4.

²⁰ Article 11 of the Covenant of the League of Nations, 29 April 1919, Paris, [1919] UKTS 4.

to the general international law. Thus, in practical terms it did little to oust the breach of subjective rights as the only valid ground for invocation of responsibility. However, what this development did was to signal an emergence of alternative outlook of how interstate relations could be organized – an outlook that was premised on multilateralism rather than on a strict adherence to the private law paradigm.

A further example of this multilateralist outlook was the 1924 Geneva Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes.²¹ Its preamble stated that war of aggression constitutes an international crime which violates solidarity of the members of the international community. Although the Protocol never entered into force, reference to state crime is of a marked importance as the concept of crime arguably implies the existence of public order and some form of accountability before community as a whole.

The same trend was also manifested in theory which started to move away from strictly bilateral subjective rights' attitudes and began to place more emphasis on the objective character of international law. These were no longer lone voices, but rather leading figures of the scholarship. These trends, however, were not followed by a fundamental shift of the state responsibility paradigm from private law and subjective rights' conception to public law and illegality, in which a breach would create a legal relationship between the wrongdoer and the community as a whole. Although a rather optimistic time for international law (as international lawyers in an atmosphere of great expectations were preparing for 1930 Hague codification conference) the impetus for conceptual rethinking of state responsibility rules was still too weak.

Attitudes, however, began to change by 1930s with Hersch Lauterpacht challenging the commonly-held positivist view that states (being sovereign) may not be subject to punishment. In two of his seminal works – the 1927 *Private Law Sources and Analogies of International Law* (which was a version of his 1925 doctoral thesis) and in the 1933 *The Function of Law in International Community* Lauterpacht strongly criticized sovereignist and positivist conceptions of international law. The essential thesis of Lauterpacht is that the international law (although with some temporary deficiencies) is just like any other law. As such, the international law must be a “complete system” based on a logically consistent theory. Unlimited sovereignty and positivism, according to Lauterpacht, lack this consistency. Lauterpacht asks – if will of the state is the ultimate source of law, then what is the source of the rule proclaiming this supremacy of state's will? To avoid being caught up in endlessly circular argument, one must assume that some fundamental norm (such as *pacta sunt servanda*) is based on something other than the will of the state.²²

Lauterpacht refers to many instances where international law is based on domestic law analogies. Acquisition of territory by states, for instance, is based on the rules much the same as those for acquiring a private property in domestic legal systems.²³ Treaties are governed by rules that are very similar to rules governing

---

²¹ League of Nations, Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes, 2 October 1924. Available: <http://www.refworld.org/docid/40421a204.html> [accessed 16.03.2014.].

²² Lauterpacht H. *The Function of Law in the International Community*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 416.

²³ Lauterpacht H. *Private Law Sources and Analogies of International Law*. London: Longman Publishing, 1927, p. 91-104.

private contracts.²⁴ Rules on responsibility (domestic responsibility for delicts and state responsibility under international law) share the same basic structures (for example, preconditions of responsibility are: breach of an obligation, damage and causal link between the breach and the damage, as well as justifications such as *force majeure*). Thus, Lauterpacht argues that analogy is an indispensable part of any complete system of law, including the international law. This, in turn, requires that analogies between domestic and international law must be extended also to the modes of responsibility that states may incur.²⁵ For him to limit state responsibility only to a duty of reparation between the wrongdoer and the injured and to deny a criminal law type of consequence would be illogical, unjust and contrary to the existing practice.²⁶ Lauterpacht thereby perceived the state responsibility also in terms of multilateral obligations between the wrongdoer and the international society. Lauterpacht's scholarly brilliance as well as his visionary outlook on development of international law left a lasting impression on legal thinking of the 20th century and, indeed, his writings remain among some of the most cited sources until the present day. His influence has been particularly notable in the work of the International Law Commission, as the Commission played a key role in the development of rules on protection of community interests in the law of international responsibility.

Conclusions

1. Roman law has played a seminal importance in development of modern state responsibility doctrines. Although Roman law itself had very few rules on topics of international law (diplomatic law, law of treaties and rudimentary rules on how wars are to be fought), it was abundant with refined private law notions. These private law notions served as a basis for most legal developments in continental Europe – including also the development of international law.
2. Legal scholars thorough medieval ages, renaissance and until the 20th century borrowed freely from the Roman private law; unsurprisingly, the influence of Roman law in combination with the 19th century positivist tendency to reinforce sovereignty above all else, led to a view that state responsibility ought to be perceived as a bilateral matter between the injured state and the state that has performed the breach.
3. However, there also have been influential voices advocating the multilateralism inspired notions. From Grotius to Lauterpacht, the international lawyers have persuasively argued that a strict bilateralism in state responsibility is a faulty idea that lacks a logical consistency and results in ineffectiveness of international law.
4. In the early 20th century and in particular after the First World War, influential international lawyers called for a rethinking of the bilateralist conception of state responsibility rules – i.e., that only the injured state is entitled to claim responsibility.
5. Hersch Lauterpacht was the most prominent among these lawyers – his writings setting a tone in favour of distinction between the ordinary breaches and breaches that concern the whole community of states, thus paving the way for multilateralism as an indispensable part of law on state responsibility.

---

²⁴ Lauterpacht H. *Private Law Sources and Analogies of International Law*. London: Longman Publishing, 1927, p. 155-202.

²⁵ Lauterpacht H. *Règles générales du droit de la paix*, 62 *Recueil des Cours* (1937-IV), pp. 391-397.

²⁶ *Ibid.*, p. 99.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS SPRIEDUMU SAISTOŠAIS SPĒKS UN SATVERSMES TIESA

THE BINDING FORCE OF JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE CONSTITUTIONAL COURT

Juris Rudevskis, *Mg. iur.*

LU Juridiskās fakultātes doktorants¹

Summary

From a theoretical point of view, the article addresses the issue of the binding force pertaining to an *ultra vires* judgment of the European Court of Human Rights (the ECHR). It is submitted that some of the judgments of the ECHR can, in principle, be *ultra vires*; a clearly *ultra vires* judgment is null and void and, as such, does not bind the respondent State. It is further submitted that it is for the Constitutional Court, in its capacity of the domestic *ordre public* protector, to nullify such an *ultra vires* judgment. In this respect, inspiration can be drawn from the nullification doctrine existing in the constitutional law of the United States. The article also gives an example of a nullifying formula that the Latvian Constitutional Court could possibly use in such circumstances.

Atslēgvārdi: Eiropas Cilvēktiesību tiesa, Satversmes tiesa, sprieduma saistošais spēks, *ultra vires* spriedumi, nullifikācija.

Key words: European Court of Human Rights; Constitutional Court of Latvia; binding force of a judgment; an *ultra vires* judgment; nullification.

Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 1., 19. un 46. pants² nosaka:

“1. pants. Pienākums ievērot cilvēktiesības

Augstās Līgumslēdzējas Puses nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šīs Konvencijas I sadaļā minētās tiesības un brīvības.

19. pants. Tiesas nodibināšana

Lai nodrošinātu to saistību ievērošanu, kuras ar Konvenciju un tās protokoliem uzņēmušās Augstās Līgumslēdzējas Puses, ir izveidota Eiropas Cilvēktiesību tiesa, turpmāk saukta par “Tiesu”. Tā darbojas pastāvīgi.

46. pants. Spriedumu saistošais spēks un to izpilde

1. Augstās Līgumslēdzējas Puses apņemas ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses.

2. Galīgais Tiesas spriedums tiek nodots [Eiropas Padomes] Ministru Komitejai, kura uzrauga tā izpildi.

¹ Visi rakstā paustie viedokļi ir autora personīgie viedokļi. Tie nesaista nevienu institūciju vai organizāciju, kurā viņš darbojas.

² Ar Četrpadsmito protokolu (spēkā no 2010. gada 1. jūnija) Konvencijas 46. punkts tika papildināts ar 3., 4. un 5. daļu.

3. Ja Ministru Komiteja uzskata, ka galīgā sprieduma izpildes uzraudzību apgrūtinā sprieduma interpretācijas problēma, tā var nodot šo jautājumu Tiesai lēmuma pieņemšanai. Lēmumam par jautājuma nodošanu Tiesai ir nepieciešams Komitejā esošo valstu pārstāvju divu trešdaļu balsu vairākums.

4. Ja Ministru Komiteja uzskata, ka Augstā Līgumslēdzēja Puse atsakās ievērot galīgo spriedumu lietā, kurā tā ir puse, tā var pēc oficiāla paziņojuma nosūtīšanas attiecīgajai Līgumslēdzējai Pusei un ar lēmumu, kas pieņemts ar Komitejā esošo valstu pārstāvju divu trešdaļu balsu vairākumu, nodot šo jautājumu Tiesai lēmuma pieņemšanai par to, vai attiecīgā Līgumslēdzēja Puse nav izpildījusi savas 1. daļā noteiktās saistības.

5. Ja Tiesa konstatē 1. daļas pārkāpumu, tā nodod lietu Ministru Komitejai lēmuma pieņemšanai par veicamajiem pasākumiem. Ja Tiesa nekonstatē 1. daļas pārkāpumu, tā nodod lietu Ministru Komitejai, kas izbeidz lietas izskatīšanu.”

Ja visus trīs pantus lasa sistēmiskā kopsakarā, 46. panta 1. daļa šķiet acīmredzama: dalībvalstis apņemas ievērot Konvencijā³ noteiktās cilvēktiesības un pamatbrīvības (1. pants). Lai “nodrošinātu šo saistību ievērošanu”, ir izveidota Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) (19. pants), kurai “ir piekritīgas visas lietas, kas saistītas ar Konvencijas un tās protokolu interpretāciju un piemērošanu” (32. panta 1. daļa). Ja ECT galīgā spriedumā konstatē vismaz vienu Konvencijas pārkāpumu,⁴ tad atbildētājvalstij ir pienākums šo spriedumu “ievērot”, t. i., labticīgi izpildīt (46. panta 1. daļa). Šis pienākums izriet no *pacta sunt servanda* pamatprincipa starptautiskajās tiesībās (Vīnes Konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 26. pants).⁵

Jāatgādina, ka ECT spriedumiem nav *erga omnes* spēka; katrs spriedums formāli saista tikai to valsti, pret kuru tas ir taisīts. Protams, tas netraucē valstij izmantot spriedumus pret citām valstīm kā tiesību avotus, lai izvairītos no notiesāšanas līdzīgās lietās; tās to bieži arī dara.⁶

Problēmas izklāsts

Diemžēl viens jautājums pagaidām paliek neatbildēts, un proti: **ko darīt ar tādu galīgu (spēkā stājušos) ECT spriedumu, kurš ir taisīts, pārkāpjot ECT deleģēto pilnvaru robežas (*ultra vires*)?** Dīvainā kārtā neviena no autoram pieejamajām zinātniskajām publikācijām šo jautājumu neaplūko, it kā tas nemaz nebūtu aktuāls. Visi autori faktiski prezumē, ka jebkurš ECT spriedums pagātnē, tagadnē un nākotnē vienmēr bija, ir un būs taisīts stingri tiesiski un leģitīmi, – t. i., Konvencijas nosprausto kompetenču lokā. Taču, kā zināms, ceļš uz gudrību ved caur šaubām,⁷ un autors neredz absolūti nekādu racionālu pamatu nekritiski sekot šādam pieņēmumam.

³ Ar “Konvenciju” ir domāti arī tās papildprotokoli, kas ir saistoši attiecīgajai valstij.

⁴ 46. punkta 1. daļa reāli attiecas tikai uz tiem spriedumiem, kuros ECT ir konstatējusi vismaz vienu Konvencijas pārkāpumu; ja neviens pārkāpums nav konstatēts (jeb, vienkāršāk sakot, sūdzība ir izskatīta pēc būtības un pilnībā noraidīta), tad jautājums par sprieduma izpildi nemaz nerodas.

⁵ Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969. Pieejams: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-I-18232-English.pdf> [visi interneta resursi šeit un turpmāk aplūkoti 16.05.2014.].

⁶ Costa J.-P. Un dialogue renforcé entre la Cour et les parlements nationaux. Les Annonces de la Seine, 10.05.2010, No. 23, p. 2-4.

⁷ Villey M. La formation de la pensée juridique moderne. Paris: P.U.F., 2006, p. 53.

Šā raksta formāts neļauj autoram pievērsties konkrētai ECT judikatūras analīzei un noteikt, kuri šīs tiesas spriedumi ir taisīti *ultra vires* un kuri nav. Šā raksta mērķis drīzāk ir mēģināt teorētiski noskaidrot, vai ECT vispār spēj rīkoties *ultra vires* un kas šajā gadījumā būtu jādara atbildētājvalsts institūcijām.

Lai labāk saprastu aplūkojamo problēmu, ņemsim par pamatu Tomasa Hobsa (*Thomas Hobbes*) koncepciju par valsts būtību un uzdevumiem (atgādināsim, ka tieši T. Hobsa modelis ir gandrīz visu moderno valstu uzbūves un darbības pamatā). Pēc T. Hobsa teorijas, cilvēku "dabiskais stāvoklis" nozīmē pastāvīgu savstarpēju konfliktu jeb "visu karu pret visiem".⁸ Tātad katrs cilvēks ir bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret savu kaimiņu patvaļu. Lai šo stāvokli novērstu un panāktu mieru, cilvēki, savstarpēji vienojoties, noslēdz sabiedrisko līgumu, ar kuru daļēji ierobežo savu brīvību un deleģē atbilstošas pilnvaras valsts varai, kas var piemērot dažādus piespiedlīdzekļus konfliktu novēršanai un miera uzturēšanai.

Taču tas problēmu būtībā neatrisina, jo tagad cilvēks atrodas bezpalīdzības stāvoklī vairs ne attiecībā pret savu kaimiņu, bet gan pret valsti un valsts varas nesējiem. Ir taču vispārzināms, cik viegli vara var samaitāt cilvēku un cik netaisnīgi lēmumi var tikt pieņemti korupcijas vai ideoloģijas ietekmē. Pašas valsts iekšienē esošie tiesību aizsardzības mehānismi (tādi kā vairākpakāpju tiesu vara) ne vienmēr spēj efektīvi pasargāt cilvēku pret valsts patvaļu, jo tie pieder pie tās pašas valsts institucionālās sistēmas un darbojas tās iekšienē. Otrais pasaules karš ar visām tā šausmām uzskatāmi parādīja, cik ļoti valsts var nodarīt cilvēkiem pāri, un tādēļ pēc šā kara gan universālajā, gan reģionālajā līmenī tika noslēgti daudzpusēji starpvalstu līgumi par cilvēktiesību aizsardzību. Konvencija ir viens no šiem līgumiem. Parakstot un ratificējot Konvenciju, valstis apņemas attiecīgi ierobežot savas suverēnās rīcības brīvību un deleģē ECT tiesības saistoši interpretēt Konvencijas normas.

Taču arī šis gājiens problēmu nebūt neatrisina, jo, **ja agrāk cilvēks bija bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret valsti, tad tagad valsts ir bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret starpvalstu institūciju (piemēram, ECT)**. Ko lai dara valsts, ja ECT (teorētiski) pārkāpj savas pilnvaras un rīkojas pret to patvaļīgi? Tātad pati ECT izveidošana ir tikai pārbīdījusi problēmu augšup, augstākā līmenī. Ja dalībvalsts labticīgi uzskata, ka ECT galīgais spriedums ir *ultra vires*, tad tai vienkārši nav kur vērsties; Konvencija neparedz nekādu neatkarīgu augstāka līmeņa arbitražas struktūru, kas izšķirtu iespējamus strīdus starp ECT un dalībvalstīm. Konvencijas 46. panta 3.–5. daļā minētie sprieduma interpretācijas un sprieduma neizpildes konstatācijas mehānismi nav uzskatāmi par taisnīgiem un efektīviem, jo tajos galavārds pieder pašai ECT (pretēji vispārējam taisnīgas tiesas principam *nemo iudex in causa sua*⁹).

Tagad aplūkosim iespējamus iebildumus pret nupat teikto. **1. iebildums:** "Nav iespējams, ka ECT vispār jebkad taisītu kādu spriedumu *ultra vires*." Tomēr, par spīti savai neatkarībai, augstajai kvalifikācijai un augstajām morālajām īpašībām,¹⁰ ECT tiesneši ir tādi paši cilvēki kā dalībvalstu tiesneši vai ierēdņi, viņi tāpat var kļūdīties.

⁸ Hobbes Th. *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 88.

⁹ "Neviens nevar būt tiesnesis savā paša lietā."

¹⁰ Konvencijas 21. punkta 1. un 2. daļa.

2. iebildums: “Nav iespējams, ka ECT taisītu kādu spriedumu *ultra vires*, jo Konvencijas evolutīvās (dinamiskās) interpretācijas rezultātā ECT kompetence pastāvīgi izplešas.” Patiešām, ECT savos spriedumos ir vairākkārt deklarējusi, ka “Konvencija ir dzīvs instruments, kas ir jāinterpretē pašreizējo apstākļu gaismā”.¹¹ Pats par sevi šis princips ir loģisks un nekādus iebildumus nerada: laika gaitā ECT ir nācies attiecināt Konvenciju uz tādām šā dokumenta parakstīšanas brīdī neeksistējušām lietām kā, piemēram, internets¹² vai DNS paraugu uzglabāšana.¹³ Taču viena lieta ir Konvencijā garantēto tiesību saprātīga attiecināšana uz jauniem dzīves apstākļiem un faktiem un pavisam cita – būtiski jaunu tiesību (un attiecīgu valsts pienākumu) ielasišana Konvencijā. Šajā sakarā jāatgādina, ka **ECT nav konstitucionāla tiesa**. Tā ir starptautiska tiesa, kas ir izveidota uz suverēnu valstu noslēgta līguma pamata, turklāt ikvienu dalībvalsts var šo līgumu denonsēt un tādējādi izstāties no ECT jurisdikcijas.¹⁴ Starptautisko publisko tiesību pamatsubjekts ir un paliek suverēna valsts; līdz ar to ar starpvalstu līgumu izveidotas institūcijas vai orgāna leģitimitāte un pilnvaras sakņojas to izveidojušo valstu suverēnajā gribā.¹⁵ Saskaņā ar Konvencijas 19. pantu ECT ir izveidota, “[l]ai nodrošinātu *to saistību ievērošanu*, kuras ar Konvenciju un tās protokoliem uzņēmušās Augstās Līgumslēdzējas Puses”, – nevis lai radītu kādas citas, būtiski jaunas saistības. Arī bijušais ECT priekšsēdētājs Ž. P. Kosta (*J.-P. Costa*) pirms dažiem gadiem skaidri atzina, ka viņa toreiz vadītā tiesa “nedrīkst pārsniegt to vispārējo kompetenču robežas, kuras tai ar savu suverēno gribu ir deleģējušas dalībvalstis”.¹⁶

Pati ECT savā agrīnajā judikatūrā uzsvēra:

“Konvencija un tās protokoli ir jāinterpretē pašreizējo apstākļu gaismā [...], taču Tiesa nevar evolutīvās interpretācijas ceļā ielasīt tajā tiesības, kas tur nav tikušas iekļautas no paša sākuma. Tas tā ir it sevišķi tad, ja [...] šī neiekļaušana ir bijusi apzināta.”¹⁷

Diemžēl šis saprātīgais formulējums laika gaitā no ECT spriedumiem pazuda. Pirms dažiem gadiem viens no ECT tiesnešiem tomēr atgādināja šo gandrīz aizmirsto atziņu kādā no savām atsevišķajām domām:

“[N]ekāda interpretācija tiesas ceļā, lai cik tā būtu radoša, nav pilnīgi brīva no ierobežojumiem. Vissvarīgākais pirmām kārtām ir nepārkāpt Konvencijas normu nospraustās robežas.”¹⁸

Cik lielā mērā ECT patiešām ievēro šīs robežas savā judikatūrā, tas jau ir cits jautājums, kuru šeit neaplūkosim. Svarīgi ir tas, ka **paši ECT tiesneši laiku pa laikam tieši vai netieši atzīst, ka ECT var rīkoties vai ir rīkojusies *ultra vires***. Piemēram, lietā *L. v. Lithuania* ECT nosprieda, ka nespēja veikt “pilnu” dzimuma maiņu Lietuvā un dažādas no tā izrietošas problēmas pārkāpa Konvencijas

¹¹ Sk., piem.: ECT spriedums lietā Nr. 29381/09 un 32684/09, *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], § 84. Visa ECT judikatūra pieejama: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>.

¹² ECT spriedums lietā Nr. 64569/09, *Delfi AS v. Estonia* (nav spēkā; lieta nosūtīta uz Lielo palātu).

¹³ ECT spriedums lietā Nr. 30562/04, 30566/04, *S. and Marper v. the United Kingdom*.

¹⁴ Konvencijas denonsēšanas nosacījumus un procedūru nosaka tās 58. punkts.

¹⁵ Rudevskis J. Satversmes 89. p. komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 45. lpp.

¹⁶ *Costa J.-P., op. cit.*

¹⁷ ECT spriedums lietā *Johnston and Others v. Ireland*, § 53.

¹⁸ ECT spriedums lietā Nr. 10249/03, *Scoppola v. Italy (no. 2)*. Dissenting opinion of Judge Nicolaou, joined by Judges Bratza, Lorenzen, Jočienė, Villiger and Sajó.

8. pantu (tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību). ECT cita starpā pavēlēja Lietuvai triju mēnešu laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas pieņemt speciālu likumu par dzimuma maiņu.¹⁹ Tiesnese E. Fura-Sandström (*E. Fura-Sandström*), kura arī bija balsojusi par pārkāpuma konstatēšanu, tomēr nepiekrīta šim konkrētajam punktam. Savās atsevišķajās domās viņa paskaidroja, ka, “pieņemot šādu risinājumu, Tiesa riskē rīkoties *ultra vires*”, jo šāds valstij dots rīkojums par konkrēta normatīva akta pieņemšanu diez vai atbilst Konvencijas 41. pantā ietvertajam formulējumam: “Tiesa, ja nepieciešams, cietušajai pusei piešķir taisnīgu atlīdzību.”²⁰

Arī tiesneses I. Ziemele un D. Jočiene – šoreiz gan neformālā kontekstā – ir pieļāvušas, ka starptautiska tiesa, tostarp ECT, var rīkoties *ultra vires*. I. Ziemele pilnīgi pareizi atzīmē, ka, lai identificētu *ultra vires* spriedumu, ir jāraugās, vai tiesa ir vienkārši interpretējusi tiesību normu saskaņā ar piemērojamiem interpretācijas noteikumiem, vai arī tā ir rīkojusies līdzīgi likumdevējam, faktiski radot normas ārpus līguma robežām.²¹ Savukārt D. Jočiene, analizējot jau minēto spriedumu lietā *L. v. Lithuania*, vispārīgi pieļauj, ka tas varētu būt problemātisks *ultra vires* ziņā, – taču divainā kārtā tālāk šo jautājumu neattiecinā, it kā tas nemaz nebūtu tik svarīgs.²² Diemžēl neviens pagaidām nav skaidri un artikulēti ieteicis, kā valstij rīkoties, ja ECT lietā pret šo valsti taisa *ultra vires* spriedumu.

Problēmas risinājums

Tā kā visas dalībvalstis ir objektīvi ieinteresētas Konvencijas izveidotās tiesību aizsardzības sistēmas saglabāšanā un stiprināšanā, atbildētājvalstij vispirms būtu jācenšas labticīgi atrisināt radušos situāciju šīs pašas sistēmas iekšienē, – lai arī, kā autors jau teica, visi pastāvošie mehānismi ir nepilnīgi. Tātad, ja *ultra vires* spriedumu ir taisījusi ECT palāta, valstij ir jācenšas panākt tā pārskatīšanu Lielajā palātā (Konvencijas 43. pants). Ja spriedums tomēr kļūst galīgs (44. pants), tad valstij atsevišķos gadījumos vēl ir iespēja izmantot politiskus un diplomātiskus līdzekļus un mēģināt “neitralizēt” šo spriedumu caur Eiropas Padomes Ministru Komiteju: vai nu panākot, lai Komiteja ar kvalificētu balsu vairākumu lūgtu ECT sniegt sava sprieduma interpretāciju (46. panta 3. daļa), vai arī pārliecinot Komitejas locekļu vairākumu par to, ka šis spriedums nav izpildāms.

Tomēr visi šie starpvalstu līmenī veicamie pasākumi nav pietiekami. *Ultra vires* spriedums, kas ir taisīts kādā patiešām svarīgā jautājumā, var smagi apdraudēt atbildētājvalsts publisko kārtību (*ordre public*). **Šādos izņēmuma gadījumos dalībvalstu konstitucionālajām tiesām (tātad arī mūsu Satversmes tiesai) ir tiesības formāli konstatēt, ka ECT spriedums ir taisīts *ultra vires*, un nepieļaut tā izpildi iekšzemes tiesību sistēmā.**

¹⁹ ECT spriedums lietā Nr. 27527/03, *L. v. Lithuania*, § 74, un rezolutīvās daļas 5. punkts.

²⁰ Turpat, *Partly dissenting opinion of Judge Fura-Sandström*.

²¹ Ziemele I. *International Courts and Ultra Vires Acts*. In: Liber Amicorum Luzius Wildhaber. *Human Rights – Strasbourg Views*. N. P. Engel Publisher, 2007, p. 537-556.

²² Jočiēnē D. *The subsidiary character of the Convention system – with reference to L. case v. Lithuania*, No. 27527/03. Priekšlasījums starptautiskajā konferencē “Nacionālo Augstāko tiesu loma cilvēktiesību aizsardzībā”, Rīgā, 2012. gada 2. maijā. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/informativie-materiali/konferences/nacionalo-augstako-tiesu-loma-cilvektiesibu-aizsardziba/>.

Istenībā šī tēze nav nemaz tik jauna un revolucionāra. ASV konstitucionālajās tiesībās jau sen pastāv “**nullifikācijas doktrīna**” (*nullification doctrine*, no latīņu *nullificatio*), saskaņā ar to pavalstīm (štatiem) ir leģitīmas tiesības neatzīt un nepiemērot centrālās federālās varas pieņemtās normas, kas pārkāpj tai Konstitūcijā piešķirto pilnvaru robežas. Nullifikācijas teorijai starp amerikāņu tiesībzinātniekiem ir daudz ienaidnieku – tomēr, par spīti visiem kritiķiem, tā ir tikusi veiksmīgi piemērota praksē ASV pastāvēšanas pirmajos gados un tiek vēl aktīvāk piemērota mūsdienās.²³ Un, ja jau to reāli piemēro vienas federatīvas valsts iekšienē, tad vēl jo vairāk nav pamata to nepiemērot suverēnām valstīm savu leģitīmo tiesību aizsardzībai.

Tagad aplūkosim iespējamus iebildumus pret šo tēzi. **1. iebildums:** “Valstij formāli atsakoties izpildīt galīgu ECT spriedumu – pat ja tas ir *ultra vires* – tiku pārkāpts starptautisko tiesību prioritātes princips pār iekšzemes tiesībām un *pacta sunt servanda* princips.” Nekas nav tik tālu no patiesības kā šis apgalvojums. Konvencijas 46. panta 1. daļa uzliek dalībvalstīm pienākumu “ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses”, taču no elementārā tiesiskuma principa izriet, ka šeit runa ir tikai par *spēkā esošajiem* spriedumiem, kas ir taisīti *tiesiski*, t. i., attiecīgās institūcijas pilnvaru ietvaros. Jāatgādina, ka publisko tiesību subjekts var rīkoties tikai tam tieši piešķirto pilnvaru robežās, un acīmredzami patvaļīgs un prettiesisks publiskās varas akts nav spēkā un nevienu nesaista. Līdz ar to neviens neapstrīd valsts pienākumu labticīgi ievērot Konvencijas normas; runa ir tikai par prettiesisku un tāād nesaistošu starptautiskas institūcijas aktu neievērošanu. Kas attiecas uz *pacta sunt servanda* principu, tad tas ir pakļauts pušu konsensa nosacījumam: pusēm ir jāpilda tās saistības, kuras tās ir labprātīgi un apzināti uzņēmušas līguma noslēgšanas brīdī, nevis vēlāk līgumā patvaļīgi ielasītas “saistības”. Tieši tāpēc arī līgumtiesībās ir tik svarīgas normas par pušu gribas īstumu (maldību, viltu un spaidiem).

2. iebildums: “Nullifikācija parādītu sliktu piemēru tām dalībvalstīm, kas regulāri pārkāpj Konvenciju, un vājinātu paša ECT mehānisma efektivitāti.” Šis iebildums neiztur nekādu kritiku, jo civilizētā, uz tiesībām balstītā sabiedrībā institucionālā stabilitāte un citi tamlīdzīgi apsvērumi nevar atsvērt tiesiskuma pamatprincipu. Turklāt šo pašu loģiku var tikpat labi izmantot arī valsts iekšienē: iznāk, ka, piemēram, absolūti prettiesisks administratīvs akts tomēr ir jāpilda un nav jāapstrīd, – lai tikai nerādītu sliktu piemēru neapzinīgajiem pilsoņiem un nevājinātu valsts pārvaldes sistēmu?

3. iebildums: “Pašreizējais Satversmes tiesas likums nav piemērots nullifikācijas procesam.” Arī tas ir aplami: nullifikācija principā nav nekāds atsevišķs formāls tiesas process; tas drīzāk ir juridiskās analīzes un motivācijas paņēmieni, kas var notikt jebkuras jau esošas Satversmes tiesas likumā paredzētas tiesvedības ietvaros. Nullifikācija nozīmē, ka, ja kāda no pusēm atsaucas uz attiecīgo ECT spriedumu, Satversmes tiesa lemj apmēram šādi: “**Konvencijas patvaļīgas interpretācijas rezultātā ECT ir radījusi būtiski jaunu saistību, kuru Latvija saskaņā ar starptautiskajās tiesībās esošajām procedūrām nekad nav uzņēmusies un arī nav varējusi iepriekš paredzēt. Līdz ar to ECT spriedums ir taisīts, pārkāpjot šai institūcijai atvēlēto kompetenču robežas; līdz ar to šis spriedums vienkārši nav spēkā un Latvijas Republiku nesaista. Tāād tas nevar būt par pamatu nevienas Latvijas iekšzemes tiesību normas apstrīdēšanai.**”

²³ Woods Th. E. Jr. *Nullification: How to Resist Federal Tyranny in the 21st Century*. Washington, D. C.: Regnery Publishing, 2010.

Kopsavilkums

Šā raksta formāts diemžēl neļauj autoram sīkāk izklāstīt nullifikācijas doktrīnas piemērošanu ECT spriedumu kontekstā; tā vienīgais mērķis ir radīt pamatu turpmākai juristu diskusijai par šo jautājumu. Savu rakstu autors pabeigs ar Krievijas Konstitucionālās tiesas priekšsēdētāja V. Zorkina vārdiem, kuri būtībā ir visu rakstā pausto ideju īss kopsavilkums (attiecīgi aizstājot “Krieviju” ar “Latviju”):

“Katrs ECT nolēmums ir ne tikai juridisks, bet arī politisks akts. Kad šādi nolēmumi tiek taisīti pilsoņu tiesību un brīvību aizsardzības labā un mūsu valsts attīstības labā, Krievija vienmēr un bez ierunām tos pildīs. Taču, kad tie vai citi Strasburgas tiesas nolēmumi ir apšaubāmi no pašas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas viedokļa un, vēl jo vairāk, tiešā veidā aizskar nacionālo suverenitāti [un] konstitucionālos pamatprincipus, Krievija ir tiesīga izstrādāt aizsargmehānismu pret šādiem nolēmumiem. Tieši caur Konstitūcijas prizmu ir risināma Konstitucionālās tiesas un ECT nolēmumu kopsakarības problēma.”²⁴

---

²⁴ Зорькин В. Предел уступчивости. Российская Газета, 29.10.2010. Pieejams: <http://www.rg.ru/2010/10/29/zorkin.html>.

KONSTITUCIONĀLĀ UZRAUDZĪBA KĀ KONTROLES MEHĀNISMS JAUTĀJUMA PREJUDICIĀLĀ NOLĒMUMA PIENĒMŠANAI NEUZDOŠANAS GADĪJUMĀ

CONSTITUTIONAL REVIEW AS A CONTROL MECHANISM OF THE DECISION NOT TO MAKE A PRELIMINARY REFERENCE

Zane Sedlova, LL.M.

LU Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The article deals with the question whether constitutional courts may be regarded as *de facto* enforcers of the duty to make a preliminary reference to the Court of Justice of the European Union under Article 267(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union. The author analyzes the practice of the constitutional courts in Germany, Czech Republic and Spain, and comes to the conclusion that all of them have established criteria that national courts are required to elaborate in order to substantiate the decision not to make a preliminary reference. Interestingly, none of the constitutional courts have formulated the criteria for examination in line with the *Cilfit* test.

Atslēgvārdi: Eiropas Savienības tiesības, prejudiciāls nolēmums, konstitucionālā uzraudzība, tiesības uz likumīgu tiesnesi, *Cilfit* tests.

Key words: European Union law, preliminary ruling, constitutional review, right to lawful judge, *Cilfit* test.

Ievads

Jautājuma uzdošana Eiropas Savienības Tiesai (turpmāk – EST)¹ prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD)² 267. pantu ir Eiropas tiesiskās integrācijas stūrakmens un jo īpaši galvenais līdzeklis indivīda interešu pārstāvim Eiropas Savienības (turpmāk – ES)³ tiesu sistēmā.⁴ Proti, prejudiciālā nolēmuma procedūra ne tikai veicina

¹ Visos gadījumos, kad rakstā ir lietots apzīmējums EST, tas ietver arī bijušo Eiropas Kopienu Tiesu.

² Visos gadījumos, kad rakstā ir lietots apzīmējums LESD 267. pants, tas ietver arī Eiropas Oglu un tērauda kopienas dibināšanas līguma 41. pantu, Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līguma 177. pantu, kas pēc Amsterdama līguma spēkā stāšanās kļuva par Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 234. pantu.

³ Visos gadījumos, kad rakstā ir lietots apzīmējums ES tiesības, tas ietver arī bijušās Kopienu tiesības un Eiropas Kopienu tiesības.

⁴ Malferrari L. The Functional Representation of the Individual's Interests Before the EC Courts: the Evolution of the Remedies System and the Pluralistic Deficit in the EC. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Volume 12, Issue 2, Summer 2005, p. 687.

vienveidīgu ES tiesību piemērošanu un sniedz dalībvalstu tiesnešiem pieeju EST,⁵ bet arī rada indivīdiem iespēju risināt ES tiesību jautājumus nacionālajā tiesā. Tomēr indivīds ir atkarīgs no nacionālās tiesas vēlmes uzdot jautājumu EST, jo nacionālā tiesa to izlemj *ex officio*.⁶

Ja lietas dalībnieka priekšlikums uzdot jautājumu EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai tiek noraidīts, indivīdam ir ierobežoti tiesiskās aizsardzības līdzekļi, pat ja nacionālajai tiesai ir pienākums vērsties EST.⁷ Kamēr pati EST problēmu nav spējusi ierobežot,⁸ atsevišķas Konstitucionālās tiesas ir paziņojušas, ka ir gatavas darboties kā LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma – uzdot EST jautājumu prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai – izpildes *de facto* īstenotājas.

Rakstā autore, balstoties uz tiesību teorijā izteiktajām atziņām un Vācijas, Čehijas, Spānijas Konstitucionālo tiesu praksi, analizē konstitucionālo uzraudzību kā kontroles mehānismu jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā. Autore īsi raksturo tiesisko pamatu un kritērijus, pēc kuriem konkrētās Konstitucionālās tiesas veic konstitucionālo uzraudzību. Būtiski, ka šie kritēriji atšķiras no tiem, ko ir formulējusi EST slavenajā *Cilfit* testā.⁹

1. Vācijas Konstitucionālās tiesas prakse

1.1. Tiesības uz likumīgu tiesnesi

Vācija pirmā ir iedibinājusi praksi vērtēt pēdējās instances tiesas lēmumu nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, pamatojoties uz “likumīga tiesneša” (*gesetzlicher Richter*) principu. Proti, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka EST ir likumīgs tiesnesis Vācijas Pamatlikuma (*Grundgesetz*) 101. panta pirmās daļas otrā teikuma izpratnē, ņemot vērā ES tiesu sistēmas specifiku, t. i., EST un dalībvalstu tiesas veido kopēju ES tiesu varu. Tā kā EST ir neatkarīgs un suverēns tiesu varas atzars un tā kā EST vienīgā prejudiciālā nolēmuma procedūras ietvaros ir tiesīga lemt par ES tiesiskā regulējuma interpretāciju un spēkā esamību, EST šajā sfērā ir likumīgs tiesnesis. Kā pamatojums šādai izpratnei tiek norādīts tas, ka EST pieņem fundamentālus un nepārsūdzamus nolēmumus juridiskajiem standartiem atbilstošā tiesvedības procesā, pamatojoties uz tiesību aktos noteikto kompetenci. Turklāt pati EST darbojas atbilstoši konstitucionālajai prasībai par taisnīgu

⁵ Jau pirmajā prejudiciālā nolēmuma lietā, ko EST izskatīja 1962. gadā, ģenerāladvokāts Lagrānžs (*Lagrange*) uzvēra šīs procedūras galveno mērķi, t. i., iedzīvināt dibināšanas līgumu un veidot auglīgu sadarbības formu starp dalībvalstu tiesām un EST. Sk.: Ģenerāladvokāta Lagrānža 1962. gada 27. februāra secinājumi lietā C 13/61, de Geus, ECR, p. I-45; Arnulf A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 49.

⁶ Arndt F. *The German Federal Constitutional Court at the Intersection of National and European Law: Two Recent Decisions*. *The German Law Journal*, Volume 2, Issue 11, p. 4, para. 3.

⁷ Lenz O. C. *The Role and Mechanisms of the Preliminary Ruling Procedure*. *Fordham International Law Journal*, Volume 18, Issue 2, 1994, p. 397.

⁸ Classen D. C. *Case Law*. *Common Market Law Review*, Volume 39, Issue 3, 2002, p. 649.

⁹ Sk., piemēram: Komárek J. *Creating a Quasi-Federal Judicial System of the European Communities*. *Institute for European Law at Stockholm University*, No. 54, 2006, p. 51-52. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=934247> [aplūkots 09.03.2014.].

tiesvedības procesu.¹⁰ Tajā pašā laikā Vācijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka to nevar uzskatīt par Augstāko tiesu šādu lēmumu pārvērtēšanā.¹¹

Ja Konstitucionālā tiesa konstatē LESD 267. panta trešās daļas pārkāpumu, tā var atcelt lēmumu un nodot jautājumu pēdējās instances tiesai atkārtotai izskatīšanai.¹² Tā tas notiek gadījumos, kad tiesa nepamatoti (*auf Wilkür beruhend*) neuzdod jautājumu EST, t. i., lēmums nav saprotams un ir acīmredzami nepārliciecināms.¹³

1.2. Konstitucionālās uzraudzības kritēriji

Tā kā Vācijas Konstitucionālā tiesa jau kopš 1986. gada veic konstitucionālo uzraudzību pār pēdējās instances tiesas lēmumu nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, ir identificējami vairāki kritēriji šāda lēmuma izvērtēšanai.¹⁴ Ir formulētas trīs konceptuālas versijas, kad Vācijas Konstitucionālā tiesa var konstatēt tiesību uz likumīgu tiesnesi pārkāpumu.¹⁵

Pirmkārt, tās ir situācijas, kad pēdējās instances tiesa vispār nevērtē nepieciešamību vērsties EST. Proti, pēdējās instances tiesa konstatē, ka tiesvedībā ir izlemjams jautājums, kas attiecas uz ES tiesībām, taču tiesa neuzskata par vajadzīgu apsvērt iespēju vērsties EST, lai gan šaubās par pareizu ES tiesību normas interpretāciju vai spēkā esamību. Šāda tiesas rīcība ir uzskatāma par tiesas zināšanu trūkumu, jo nacionālā tiesa, kaut arī atzīst, ka konkrētajā gadījumā neiestājas *acte clair* doktrīnas piemērošanas priekšnoteikumi, atstāj bez ievēribas LESD 267. panta trešajā daļā noteikto pienākumu. Šādā situācijā ir konstatējams acīmredzams tiesību uz likumīgu tiesnesi pārkāpums.¹⁶

Otrkārt, tās ir situācijas, kad pēdējās instances tiesa apzināti atkāpjas no EST tiesu prakses. Proti, pēdējās instances tiesa konstatē, ka tiesvedībā ir izlemjams

¹⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1986. gada 22. oktobra spriedums lietā 2 BvR 197/83 (Solange II), 74.–76. punkts. Pieejams: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv073339.html> [aplūkots 09.03.2014.]. Sk. arī Lanier R. E. Solange, Farewell: The Federal German Constitutional Court and the Recognition of the Court of Justice of the European Communities As Lawful Judge. Boston College International and Comparative Law Review, Volume 11, No. 1, 1988, p. 23.

¹¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2010. gada 6. jūlija spriedums lietā 2 BvR 2661/06, 89. punkts un tajā norādītā tiesu prakse. Pieejams: http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20100706_2bvr266106.html [aplūkots 09.03.2014.].

¹² Vācijas Konstitucionālā tiesa arī pati varētu vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, jo Vācijas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi sev šādu kompetenci. Taču Vācijas Konstitucionālā tiesa tikai 2014. gada 14. janvārī pirmo reizi vispār tās pastāvēšanas vēsturē izmantoja iespēju lūgt EST sniegt prejudiciālo nolēmumu. Līdz ar to pagaidām Vācijas Konstitucionālās tiesas praksē nav bijuši gadījumi, kad, konstatējot LESD 267. panta trešās daļas pārkāpumu, tiesa pati būtu vērsusies EST. Papildus autore norāda, ka šajā rakstā netiek analizēta Konstitucionālo tiesu kompetence vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, pamatojoties uz LESD 267. panta trešo daļu.

¹³ Sk., piemēram: Vācijas Konstitucionālās tiesas 1990. gada 31. maija spriedums lietā 2 BvL 12, 13/88, 2 BvR 1436/87, 135.–136. punkts un tajos norādītās atsauces. Pieejams: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv082159.html> [aplūkots 09.03.2014.]. Sk. arī: Komárek J. Inter-Court Constitutional Dialogue after the Enlargement-Implications of the Case of Professor Kobler. Croatian Yearbook of European Law and Policy, Volume 1, 2005, p. 90.

¹⁴ Sk., piemēram: Vācijas Konstitucionālās tiesas 2006. gada 14. jūlija spriedums lietā 2 BvR 264/06, 12. punkts. Pieejams: http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20060714_2bvr026406.html [aplūkots 09.03.2014.].

¹⁵ Valutyte R. Legal Consequences for the Infringement of the Obligation to Make a Reference for a Preliminary Ruling Under Constitutional Law. Jurisprudencija, 2012, Volume 19, Issue 3, p. 1175.

¹⁶ Derlén M. Multilingual Interpretation of European Union Law. The Hague: Kluwer Law International, 2009, p. 88.

jautājums, kas attiecas uz ES tiesībām, taču tiesa atsakās vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai un vienlaikus izlemj atkāpties no pastāvošās EST tiesu prakses. Šāda tiesas rīcība ir uzskatāma par LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma neievērošanu, jo tiesa zina par iespēju vērsties EST, bet apzināti atkāpjas no pastāvošās EST tiesu prakses.¹⁷ Šādā situācijā ir konstatējams acīmredzams tiesību uz likumīgu tiesnesi pārkāpums.¹⁸

Treškārt, tās ir situācijas, kad pēdējās instances tiesa nevērsas EST saistībā ar tiesu prakses nepilnīgumu. Proti, pēdējās instances tiesa konstatē, ka tiesvedībā ir izlemjams jautājums, kas attiecas uz ES tiesībām, taču tiesa atsakās vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, jo kļūdās izpratnē par EST tiesu praksi. Ja ir pamats uzskatīt, ka nepastāv EST tiesu prakse par lietā būtisku ES tiesību jautājumu, līdzšinējā EST tiesu prakse vēl nav atbildējusi uz jautājumu pilnībā, EST tiesu prakses turpmākā attīstība ir ļoti iespējama, tiesības uz likumīgu tiesnesi ir pārkāptas, ja pēdējās instances tiesa vispār nav vērtējusi pieejamo tiesu praksi.¹⁹ Tā tika konstatēts gadījumā, kad Vācijas pēdējās instances tiesa nebija ņēmusi vērā faktu, ka Spānijas tiesa par ļoti līdzīgu jautājumu bija vērsusies EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, un attiecīgi bija sagaidāma drīza EST tiesu prakses attīstība.²⁰ Ja lēmums, kas saistīts ar EST tiesu prakses nepilnīgumu, ir pamatots, Vācijas Konstitucionālā tiesa nekonstatēs likumīga tiesneša pārkāpumu.

2. Čehijas Konstitucionālās tiesas prakse

2.1. Tiesības uz likumīgu tiesnesi

Lai arī Čehijas konstitucionālo tiesību sistēmu lielā mērā ir ietekmējis Vācijas Pamatlikums un Vācijas konstitucionālā sistēma,²¹ Čehijas Konstitucionālā tiesa pēc iestāšanās ES ļoti rezervēti izturējās pret tās iespēju kontrolēt LESD 267. panta trešajā daļā noteikto pēdējās instances tiesas pienākumu. Čehijas Konstitucionālā tiesa sākotnēji norādīja, ka tai nav kompetences vērtēt vispārējās jurisdikcijas tiesas lēmumu nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.²²

Pirmais nolēmums, ar kuru Čehijas Konstitucionālā tiesa apliecināja savu gatavību uzraudzīt pēdējās instances tiesas pienākumu vērsties EST, bija rezolūcija IV. ŪS 154/08. Lai arī rezolūcija nebija juridiski saistoša, Čehijas Konstitucionālā tiesa atzina, ka nevērsšanās EST noteiktos gadījumos var izraisīt tiesību uz likumīgu

¹⁷ Tillotson J., Foster N. Text, Cases and Materials on European Union Law. Coogee: Cavendish Publishing, 4th Edition, 2003, p. 208.

¹⁸ Derlén M. Multilingual Interpretation of European Union Law. The Hague: Kluwer Law International, 2009, p. 88.

¹⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2010. gada 6. jūlija spriedums lietā 2 BvR 2661/06, 90. punkts un tajā norādītā tiesu prakse. Pieejams: http://www.bverfjg.de/entscheidungen/rs20100706_2bvr266106.html [aplūkots 09.03.2014.].

²⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2010. gada 30. augusta spriedums lietā 1 BvR 1631/08, 58. punkts. Pieejams: https://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rk20100830_1bvr163108.html [aplūkots 09.03.2014.].

²¹ Laporta F., Peczenik A., Schauer F. (ed.). Constitutional Justice, East and West: Democratic Legitimacy and Constitutional Courts in Post-Communist Europe in a Comparative Perspective. The Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 379.

²² Šlosarčík I. Czech Republic and the European Union Law in 2004-2006. European Public Law, 2007, Volume 13, Issue 3, p. 377.

tiesnesi pārkāpumu.²³ Šī abstraktā iespējamība 2009. gadā tika īstenota praksē, kad Čehijas Konstitucionālā tiesa atcēla Augstākās tiesas lēmumu, ar kuru tā bija pārkāpusi indivīda tiesības uz likumīgu tiesnesi, ko garantē Čehijas Pamattiesību un brīvību hartas 38. pants.²⁴

Čehijas Konstitucionālā tiesa secināja, ka tiesību uz likumīgu tiesnesi pārkāpums notiek gadījumā, kad pēdējās instances tiesa piemēro ES tiesības, bet nepamatoti, t. i., pretrunā tiesiskas valsts principam saskaņā ar Čehijas Konstitūcijas 1. panta pirmo daļu, neuzdod prejudiciālo jautājumu EST. Šī formulējuma pamatā ir arguments, ka tiesību jautājumu izlemj tiesa, kura nedrīkst risināt konkrēto jautājumu. Valsts varai ir jādarbojas likuma noteiktajās robežās, vienlaikus nodrošinot indivīda pamattiesību būtību. Ja valsts vara rīkojas nepamatoti, piemēram, neievēro imperatīvo normu, indivīda pamattiesības tiek pārkāptas.²⁵

2.2. Konstitucionālās uzraudzības kritēriji

Lai arī Čehijas Konstitucionālā tiesa salīdzinoši nesē ir sākusi kontrolēt pēdējās instances tiesas lēmumu nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, arī Čehijas gadījumā ir identificējami vairāki kritēriji lēmuma izvērtēšanai.

Ja pēdējās instances tiesa, piemērojot ES tiesību normu, vispār nav apsvērusi sev saistošo LESD 267. panta trešās daļas imperatīvo noteikumu, nav pienācīgi pamatojusi savu lēmumu nevērsties EST, Čehijas Konstitucionālā tiesa konstatē tiesību uz likumīgu tiesnesi pārkāpumu. Tiesas apsvērums, ka tās ieskatā piemērojamo tiesību normu interpretācija ir acīmredzama, nevar tikt uzskatīts par pietiekamu pamatojumu, it īpaši, ja lietas dalībnieks apšauba šādu tiesas viedokli. Pamatojums nav pietiekams arī tad, ja tiesa pienācīgi neizskaidro, kā un kāpēc izvēlētais risinājums saskan ar ES tiesību normas mērķi.²⁶

Čehijas Konstitucionālā tiesa tostarp norādīja, ka pēdējās instances tiesa konkrētajā gadījumā nav analizējusi *Cilfit* testā norādītos izņēmuma gadījumus, kad pēdējās instances tiesa var nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.²⁷ Proti, *Cilfit* tests paredz trīs gadījumus, kad dalībvalsts pēdējās instances tiesa ir atbrīvota no LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma. Pirmkārt, radies jautājums ir nesvarīgs lietas iznākumam. Otrkārt, attiecīgā ES tiesību norma jau ir tikusi interpretēta kādā no iepriekšējiem EST nolēmumiem (*acte éclairé* doktrīna). Treškārt, piemērošanai nepieciešamā ES tiesību normas interpretācija ir tik acīmredzama, ka neatstāj vietu nekādām saprātīgām šaubām (*acte clair* doktrīna).²⁸ Lai gan Čehijas Konstitucionālā tiesa neiztīrēja *Cilfit* testu pēc būtības, tomēr tā vismaz *obiter dictum* norādīja, ka pēdējās instances tiesai ir jāanalizē *Cilfit* testa piemērojamība.

²³ Navratilova N. The Preliminary Ruling Before the Constitutional Courts, p. 4. Pieejams: <http://www.law.muni.cz/edicni/dp08/files/pdf/mezinaro/navratilova.pdf> [aplūkots 09.03.2014.].

²⁴ Tiesa atsaucas uz Čehijas Pamattiesību un brīvību hartu kā juridisko pamatu tiesībām uz likumīgu tiesnesi, jo atbilstoši Konstitūcijas 3. pantam Harta ir Čehijas konstitucionālās sistēmas neatņemama sastāvdaļa.

²⁵ Čehijas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 8. janvāra spriedums lietā Nr. II. ÚS 1009/08, 21. punkts. Pieejams: [http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews\[tt_news\]=479&cHash=6c59499e0cee477a06b54ec18b82b40a](http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews[tt_news]=479&cHash=6c59499e0cee477a06b54ec18b82b40a) [aplūkots 09.03.2014.].

²⁶ Turpat, 22. punkts.

²⁷ Turpat, 27. punkts.

²⁸ Sk.: Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas spriedums lietā 283/81 CILFIT/Ministero della Sanita, ECR, 1982, p. 3415.

Papildus tam Čehijas Konstitucionālā tiesa “salīdzinošos un informatīvos nolūkos” atsaucās uz Vācijas Konstitucionālās tiesas praksi, uzsverot, ka tieši šī tiesa ir izstrādājusi nepamatotības konceptu, kas noved pie tiesību uz likumīgu tiesnesi pārkāpuma. Čehijas Konstitucionālā tiesa *ekspresis verbis* citē Vācijas Konstitucionālās tiesas trīs kritērijus.²⁹ Tas nav pārsteidzoši, jo Vācijā pastāvošā konstitucionālās uzraudzības sistēma un tās konstitucionālā sūdzība tiek dēvēta par flagmani.³⁰ Lielākā daļa Rietumeiropas valstu un Austrumeiropas demokrātiskās valstis ir izveidojušas Konstitucionālās tiesas, balstoties tieši uz Vācijas vai Austrijas pieredzi konstitucionālās uzraudzības jomā.³¹

Jāsecina, ka Čehijas Konstitucionālā tiesa konstitucionālo uzraudzību veic, pamatojoties uz pašas tiesas nodibinātiem un Vācijas Konstitucionālās tiesas izstrādātajiem kritērijiem. Atšķirībā no Vācijas Konstitucionālās tiesas, Čehijas Konstitucionālā tiesa vismaz norāda uz nepieciešamību vērtēt *Cifit* testā noteiktos izņēmuma gadījumus, kad pēdējās instances tiesa var nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.

3. Spānijas Konstitucionālās tiesas prakse

3.1. Tiesības uz efektīvu tiesas aizsardzību

Līdzīgi kā Čehijas Konstitucionālā tiesa, arī Spānijas Konstitucionālā tiesa sākotnēji norādīja, ka tai nav kompetences vērtēt vispārējās jurisdikcijas tiesas lēmumu nevērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.³² Vairākās lietās (Nr. 111/1993, Nr. 201/1996, Nr. 203/1996) Spānijas Konstitucionālā tiesa norādīja, ka lēmuma pieņemšana par prejudiciālā jautājuma uzdošanu EST ir pēdējās instances tiesas kompetencē, un lietā Nr. 180/1993 pat norādīja, ka LESD 267. panta trešās daļas pārkāpums nerada Spānijas Konstitūcijas 24. panta, kas garantē indivīda tiesības uz efektīvu tiesas aizsardzību, pārkāpumu.³³ Spānijas Konstitucionālās tiesas tā brīža skatījumā ES tiesību pārkāpums nebija konstitucionāli būtisks, jo ES tiesības nav konstitucionālās uzraudzības standarts. Tomēr tiesa jautājumu atstāja atvērtu, vienlaikus norādot, ka “piemērojamās normas noteikšanai dažkārt var būt konstitucionāla dimensija”.³⁴

²⁹ Čehijas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 8. janvāra spriedums lietā Nr. II. ŪS 1009/08, 23. punkts. Pieejams: [http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews\[tt_news\]=479&cHash=6c59499e0cee477a06b54ec18b82b40a](http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews[tt_news]=479&cHash=6c59499e0cee477a06b54ec18b82b40a) [aplūkots 09.03.2014.].

³⁰ Arnull A. The Law Lords and the European Union: Swimming with the Incoming Tide. *European Law Review*, Volume 35, Issue 1, 2010, p. 83.

³¹ Hausmaninger H. Judicial Referral of Constitutional Questions in Austria, Germany, and Russia. *Tulane European and Civil Law Forum*, Winter 1997, p. 26.

³² Wessels W., Maurer A., Mittag, J. (eds.). *Fifteen Into One? The European Union and Its Member States*. Manchester: Manchester University Press, 2003, p. 198.

³³ De la Torre F. C. Tribunal Constitutional (Spanish Constitutional Court), Opinion 1/2004 of 13 December 2004, on the Treaty of Establishing a Constitution for Europe. *Common Market Law Review*, Volume 42, Issue 4, August 2005, p. 1172; Alonso G. Spanish Constitutional Court, Judgment 58/2004 of 19 April 2004. *Common Market Law Review*, Volume 42, Issue 2, April 2005, p. 539-540.

³⁴ De la Torre F. C. Tribunal Constitutional (Spanish Constitutional Court), Opinion 1/2004 of 13 December 2004, on the Treaty of Establishing a Constitution for Europe. *Common Market Law Review*, Volume 42, Issue 4, August 2005, p. 1174.

Kopš 2004. gada Spānijas Konstitucionālā tiesa veic konstitucionālo uzraudzību pār pēdējās instances tiesas pienākumu vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, iespējamus pārkāpumus vērtējot caur Konstitūcijas 24. panta prizmu.³⁵

3.2. Konstitucionālās uzraudzības kritēriji

Kaut arī Spānijas Konstitucionālā tiesa sākotnēji nesaskatīja kompetenci veikt konstitucionālo uzraudzību, jau lietā Nr. 180/1993 tiesa norādīja, ka tajos gadījumos, kad pēdējās instances tiesas lēmums nevēršties EST ir acīmredzami nepamatots vai satur acīmredzamu kļūdu motivācijā, tiktu pārkāptas indivīda pamattiesības.³⁶ Nepieciešamību motivēt atteikumu vērsties EST Spānijas Konstitucionālā tiesa atkārtoti norādīja 2002. gadā.³⁷

Lietā Nr. 58/2004 Spānijas Konstitucionālā tiesa atcēla Augstākās tiesas lēmumu, tostarp norādot, ka šaubu pastāvēšana vai nepastāvēšana par ES tiesību normas interpretāciju nevar tikt vērtēta, pamatojoties uz tiesneša subjektīvo viedokli, bet gan tikai uz objektīviem, skaidriem un pārlicinošiem pamatiem par interpretācijas šaubu neesamību. Arī EST tiesu prakses esamība nav pamats nevēršties EST, ja nacionālā tiesa izmanto interpretāciju, kas noved pie atšķirīgiem secinājumiem. Tādējādi tiesa norādīja, ka tajos gadījumos, kad lietā pastāv jebkādas šaubas, t. i., arī saprātīgas šaubas par ES tiesību normas interpretāciju, pēdējās instances tiesai ir pienākums vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.³⁸

Lietā Nr. 194/2006 Spānijas Konstitucionālā tiesa atcēla Augstākās tiesas lēmumu un tostarp atzina, ka nacionālās tiesas pamatojums nepiemērot tiesību normu, kas ir ļoti līdzīga tiesību normai, ko EST ir jau atzinusi par neatbilstošu ES tiesībām, rada tiesību uz efektīvu tiesas aizsardzību aizskārumu. Nacionālā tiesa pie šāda secinājuma nedrīkstēja nonākt, neizmantojot prejudiciālā nolēmuma procedūru.³⁹ Arī šajā gadījumā Spānijas Konstitucionālā tiesa konstatēja Konstitūcijas 24. panta pārkāpumu.

Jāsecina, ka Spānijas Konstitucionālā tiesa, vērtējot lēmumu nevēršties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, netiešā veidā atsaucās gan uz *acte clair*, gan uz *acte éclairé* doktrīnu. Īpašu uzmanību Spānijas Konstitucionālā tiesa pievērs šaubām par ES tiesību normas interpretāciju. Tādējādi Spānijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka *Cilfit* testa *acte clair* doktrīna ir vērtējama plašāk. Proti, ja EST ir norādījusi, ka saprātīgu šaubu neesamība par piemērošanai nepieciešamo

³⁵ Alonso G. Spanish Constitutional Court, Judgment 58/2004 of 19 April 2004. Common Market Law Review, Volume 42, Issue 2, April 2005, p. 535.

³⁶ De la Torre F. C. Tribunal Constitucional (Spanish Constitutional Court), Opinion 1/2004 of 13 December 2004, on the Treaty of Establishing a Constitution for Europe. Common Market Law Review, Volume 42, Issue 4, August 2005, p. 1174.

³⁷ Ibid, p. 1173.

³⁸ Spānijas Konstitucionālās tiesas 2004. gada 19. aprīļa spriedums lietā 58/2004, 13. punkts. Pieejams: http://hj.tribunalconstitucional.es/en/Resolucion/Show/5063%C2%A0#complete_resolucion&completa [aplūkots 09.03.2014.]. Sk. arī: Valutytė R. Legal Consequences for the Infringement of the Obligation to Make a Reference for a Preliminary Ruling Under Constitutional Law. Jurisprudencija, 2012, Volume 19, Issue 3, p. 1181; Alonso G. Spanish Constitutional Court, Judgment 58/2004 of 19 April 2004. Common Market Law Review, Volume 42, Issue 2, April 2005, p. 546.

³⁹ Spānijas Konstitucionālās tiesas 2006. gada 19. jūnija spriedums lietā 194/2006, 4. punkts. Pieejams: http://hj.tribunalconstitucional.es/en/Resolucion/Show/5796#complete_resolucion&completa [aplūkots 09.03.2014.]. Sk. arī: Broberg M., Fenger N. Preliminary References to the European Court of Justice. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 282-283.

ES tiesību normas interpretāciju ir izņēmuma gadījums no pēdējās instances tiesas pienākuma vērsties EST (*acte clair* doktrīna), tad Spānijas Konstitucionālā tiesa uzskata, ka jebkuru šaubu gadījumā par piemērošanai nepieciešamās ES tiesību normas interpretāciju pēdējās instances tiesai ir pienākums vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.

Kopsavilkums

Vācijas, Čehijas un Spānijas Konstitucionālās tiesas ne tikai ir paziņojušas, ka ir gatavas darboties kā LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma – uzdot EST jautājumu prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai – izpildes *de facto* īstenotājas, bet arī sekmīgi to īsteno praksē.

Analizētā Konstitucionālo tiesu prakse pierāda, ka nepamatots pēdējās instances tiesas lēmums nevērsties EST saskaņā ar LESD 267. panta trešo daļu ir tiesību uz likumīgu tiesnesi vai efektīvu tiesas aizsardzību pārkāpums.

Vācijas, Čehijas un Spānijas Konstitucionālās tiesas ir attīstījušas savu kritēriju kopumu, un, balstoties uz to, vērtē pēdējās instances tiesas LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma iespējamo pārkāpumu.

Lai arī Čehijas un Spānijas Konstitucionālās tiesas cita starpā norāda uz nepieciešamību vērtēt EST praksē noteiktos izņēmuma gadījumus, šo tiesu izvērtējums nekad nav pilnībā balstīts uz *Cilfit* testa kritērijiem. Spānijas Konstitucionālā tiesa ir pat atzinusi, ka *acte clair* doktrīna ir vērtējama plašāk. Proti, tajos gadījumos, kad lietā pastāv jebkādas šaubas, t. i., arī saprātīgas šaubas par ES tiesību normas interpretāciju, pēdējās instances tiesai ir pienākums vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.

LĪGUMA PAR EIROPAS SAVIENĪBAS DARBĪBU 218. PANTA INTERPRETĀCIJA ATTIECĪBĀ UZ EIROPAS SAVIENĪBAS KOPĒJĀS NOSTĀJAS PIEŅEMŠANU STARPTAUTISKAJĀ JŪRNICĪBAS ORGANIZĀCIJĀ

INTERPRETATION OF THE ARTICLE 218 OF THE TREATY ON FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION IN CONNECTION WITH ESTABLISHING EUROPEAN UNION COMMON POSITION IN THE INTERNATIONAL MARITIME ORGANIZATION

Vija Putāne, *Mg. iur.*

LU juridiskās zinātnes doktora grāda pretendente

Summary

The aim of the paper is to analyze the latest trends in establishing European Union policy with regard to the European Union's common position in international organizations, including the International Maritime Organization, and to assess the future impact of these policies on the Republic of Latvia prospects to represent its national interests in the International Maritime Organization as the member state of this organization, as well as the above-mentioned policy's impact on one of the State's international legal personality elements.

Atslēgvārdi: Eiropas Savienība, Līgums par Eiropas Savienības darbību, Starptautiskā Jūrniecības organizācija, jūras transports.

Key words: European Union, Treaty on the Functioning of the European Union, International Maritime organization, maritime transport.

Ievads

Raksta mērķis ir izanalizēt jaunākās tendences Eiropas Savienības (turpmāk – ES) politikā attiecībā uz Eiropas Savienības kopējās nostājas paušanu starptautiskajās organizācijās, tajā skaitā Starptautiskajā Jūrniecības organizācijā (turpmāk – IMO), un izvērtēt minētās politikas turpmāko ietekmi uz ES dalībvalsts kā citu starptautisko organizāciju dalībvalsts pārstāvības tiesībām starptautiskajās organizācijās, konkrēti izanalizējot Latvijas kā IMO dalībvalsts nākotnes perspektīvas savas valsts nacionālo interešu pārstāvībai minētajā starptautiskajā organizācijā.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, darbā tiks analizēts ES koordinācijas mehānisma oficiālais statuss un 2013. gada 13. maija Eiropas Padomes Lēmums par nostāju, kas Eiropas Savienības vārdā jāieņem Starptautiskajā Jūrniecības organizācijā (SJO) attiecībā uz dažu kodeksu pieņemšanu un attiecīgajiem grozījumiem dažās

konvencijās un protokolos¹ (turpmāk – Padomes Lēmums), kas ir pirmais un līdz šim vienīgais šāda veida tiesību akts, kas adresēts ES dalībvalstīm attiecībā uz to darbību un lēmumu pieņemšanu IMO, kā arī tiks analizēts Padomes Lēmuma pieņemšanas juridiskais pamatojums.

IMO struktūra un darbība

IMO ir viena no Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) specializētajām aģentūrām, kas ir atbildīga par pasākumiem starptautiskās kuģošanas drošības un aizsardzības uzlabošanā un kuģu radītā piesārņojuma novēršanā. Izveidota ar Konvenciju par Starpvaldību jūras konsultatīvo organizāciju, kas tika parakstīta 1948. gadā ANO Jūrniecības konferencē Ženēvā, konvencija stājās spēkā 1958. gada 17. martā (turpmāk – IMO konvencija). 1982. gadā organizācija tika pārdēvēta par Starptautisko Jūrniecības organizāciju. Viens no IMO mērķiem, kas definēts IMO konvencijas 1. pantā, ir paredzēt mehānismus valdību sadarbībai to noteikumu izstrādes un prakses jomās attiecībā uz visu veidu tehniskām lietām starptautiskajā tirdzniecībā iesaistītajā kuģošanā, atbalstīt un veicināt vispārēju augstāko prakses standartu pieņemšanu jomās, kas saistītas ar kuģošanas drošību, kuģošanas efektivitāti un piesārņojuma no kuģiem profilaksi un kontroli, kā arī risināt administratīvus un juridiskus jautājumus saistībā ar šiem mērķiem.² Organizācijas augstākais orgāns ir Asambleja, ko veido visas dalībvalstis. Asamblejas sesijās, kas notiek reizi divos gados, tiek izskatīti un pieņemti apakškomitejās un komitejās sagatavotie normatīvie tiesību akti. Katrai dalībvalstij IMO ir viena balss, bet lēmumi tiek pieņemti vai nu ar vienkāršu balsu vairākumu, vai arī ar kvalificētu 2/3 klātesošo valstu balsu vairākumu. IMO izpildinstitūciju – Padomi – veido 40 Asamblejas ievēlēti locekļi, un tā sanāk uz sēdēm pēc nepieciešamības. IMO darbojas piecas komitejas (Kuģošanas drošības, Jūras vides aizsardzības, Juridiskā, Tehniskās sadarbības, Formalitāšu komiteja), kuru darbā piedalās visas dalībvalstis, sanākot uz sesijām vismaz reizi gadā, kā arī deviņas apakškomitejas. IMO kā vienai no ANO specializētajām aģentūrām nav dotas pilnvaras pieņemt konvencijas, bet to pieņemšanai IMO var sasaukt diplomātiskās konferences, kas ir atvērtas visām valdībām. IMO ir 170 dalībvalstis.³ Latvija ir IMO dalībvalsts kopš 1993. gada.⁴ IMO ir izstrādājusi vairāk nekā 50 konvencijas un to protokolus starptautiskās kuģošanas un jūras vides aizsardzības jomā.⁵

ES un IMO

ES, tāpat kā IMO, ir izveidota ar starptautisku līgumu, tomēr ES nav uzskatāma par starptautisku organizāciju tās tradicionālā izpratnē. Kā uzskata profesors K. D. Borharts (*Borchardt*), ES nav ne starptautiska organizācija, ne valstu

¹ Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=729188:cs&lang=lv&list=729188:cs,&pos=1&page=1&nb=1&pgs=10&hwords=&checktexte=checkbox&visu=#texte> [aplūkots 09.02.2014.].

² Convention on the International Maritime Organization (IMO), Article 1. Pieejams: http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/14/14-01/imo_consolidated.xml [aplūkots 10.03.2014.].

³ Member States, IGOs and NGOs. Pieejams: <http://www.imo.org/About/Membership/Pages/Default.aspx> [aplūkots 14.03.2014.].

⁴ Latvijas un ANO sistēmas sadarbības organizācijas. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/lv/ano/Latvija-ANO/sadarbiba> [aplūkots 11.03.2014.].

⁵ List of IMO conventions. Pieejams: <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Default.aspx> [aplūkots 14.03.2014.].

apvienība, bet gan autonoma vienība starp šiem diviem veidojumiem. Attiecībā uz ES juridisko statusu pašreiz tiek lietots termins “pārnacionāla organizācija”.⁶

ES nav IMO locekle, jo saskaņā ar IMO konvenciju par organizācijas dalībvalstīm var kļūt tikai ANO valstis, tomēr Eiropas Komisijai ir piešķirts novērotāja statuss, un tā piedalās IMO sanāsmēs saskaņā ar 1974. gadā noslēgto sadarbības līgumu starp IMO Ģenerālsēkretāru un Komisiju.⁷ Saskaņā ar Eiropas Kopienas iesniegto Deklarāciju, 1984. gada 7. decembrī parakstot ANO 1982. gada Jūras tiesību konvenciju, ES kopā ar dalībvalstīm daļa kompetenci jūras transporta, kuģošanas drošības un jūras piesārņojuma novēršanas jomā.⁸ Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 2. panta otro daļu dalītās kompetences jomā dalībvalstis īsteno savu kompetenci tiktāl, ciktāl Savienība nav īstenojusi savu kompetenci, bet dalībvalstis atkal īsteno savu kompetenci tiktāl, ciktāl Savienība ir pārtraukusi īstenot savu kompetenci.⁹ Sakarā ar ES pieņemtajiem tiesību aktiem kuģošanas drošības un jūras vides aizsardzības jomā ES ir ieguvusi ekskluzīvu kompetenci daudzos jautājumos, ko reglamentē IMO konvencijas, līdz ar to dalībvalstīm zaudējot iespēju piedalīties minēto jautājumu apspriešanā un individuālu lēmumu pieņemšanā IMO attiecīgajās jomās. Tā kā Eiropas Komisijai nav balsstiesību IMO, tā nevar tieši piedalīties lēmumu pieņemšanā, līdz ar to, lai iesaistītos starptautisko tiesību normu jaunrades procesā un nodrošinātu ES interešu pārstāvēniecību IMO, tā Komisijas un Padomes prezidentūras vadībā veic dalībvalstu pozīciju saskaņošanas un koordinēšanas funkciju. Minētās funkcijas juridiskais pamatojums ir gan ES Padomes 1994. gadā noslēgtā Džentlmeņu vienošanās,¹⁰ gan lojālas sadarbības pienākuma princips, kas izriet no Līguma par Eiropas Savienību (turpmāk – LES) 4. panta trešās daļas un kas paredz, ka Savienība un dalībvalstis ar patiesu savstarpējo cieņu palīdz cita citai veikt uzdevumus, kas ir noteikti līgumos, kā arī dalībvalstis sekmē Savienības uzdevumu izpildi un atturas no jebkādiem pasākumiem, kuri varētu apdraudēt Savienības mērķu sasniegšanu.¹¹ ES koordinācijas procesa efektivitātes uzlabošanai IMO sanāsmēs 2005. gada 1. aprīlī tika izstrādāts neformāls Komisijas darba dokuments, kas noteica procedūras kopējas nostājas noteikšanai un paušanai IMO¹² (turpmāk – procedūras). Tā kā šis dokuments nav apstiprināts Padomē, tam nav juridiski saistoša rakstura un dalībvalstis to ievēro brīvprātīgi. Arī ES Tiesa lietā “Eiropas Kopienų Komisija pret Grieķijas Republiku”¹³ ir atzinusi, ka Kopienas

⁶ Borchardt K. D. The ABC of European Union law. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010, p. 033.

⁷ Frank V. The European Community and marine environmental protection in the international law of the sea. Implementing global obligations at the regional level. Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 261.

⁸ Declaration made pursuant to article 5 (1) of Annex IX to the Convention and to article 4 (4) of the Agreement. Pieejams: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#European_Community_Upon_signature [aplūkots 15.03.2014.].

⁹ Līgums par Eiropas Savienības darbību (Konsolidētā versija 2012): ES tiesību akts. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2012., C326, 55. sēj.

¹⁰ Frank V. The European Community and marine environmental protection in the international law of the sea. Implementing global obligations at the regional level. Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 263.

¹¹ Līgums par Eiropas Savienību: ES tiesību akts. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 30.03.2010., C83, 53. sēj.

¹² Procedural framework for the adoption of Community or common positions for IMO related issues and rules governing their expression in the IMO. Pieejams: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/sek/2005/sek-2005-0449-en.pdf> [aplūkots 14.03.2014.].

¹³ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2009. gada 12. februāra spriedums lietā C-45/07. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=78181&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=154160> [aplūkots 14.03.2014.].

dalībnieka statusa neesamība starptautiskā organizācijā neliedz efektīvi īstenot Kopienas ārējo kompetenci, īpaši ar dalībvalstu starpniecību, kas solidāri darbojas Kopienas interesēs.

Procedūras ietver noteikumus ES kopējas nostājas sagatavošanai un iesniegšanai IMO gan par ES ekskluzīvā kompetencē esošajiem jautājumiem, gan par jautājumiem, kas tieši neskar ES kompetenci. Saskaņā ar procedūrām ES ekskluzīvās kompetences jautājumos ES viedoklis tiek sagatavots, pamatojoties uz diskusijām gan tehniskajās komitejās, gan ar dalībvalstu ekspertiem. Sagatavotā ES nostāja tiek apstiprināta Padomē un iesniegta IMO vai nu rakstiski, vai izteikta mutiski no prezidentējošās valsts puses. Ja Komisijas sagatavotā nostāja netiek apstiprināta Padomē, dalībvalstij ir jāatturas no jebkāda viedokļa paušanas IMO. Saskaņā ar procedūrām arī kopīgās kompetences jomās dalībvalstīm koordinācijas sanāksmju laikā Briselē jācenšas panākt kopēju nostāju jautājumos, kas skar sevišķas ES intereses.¹⁴ Nepieciešamības gadījumā prezidentējošā valsts organizē koordinācijas sanāksmes uz vietas IMO. Jautājumos, par kuriem ir formulēta kopēja nostāja, dalībvalstīm jāatturas no jebkādu vienpusēju darbību veikšanas, tajā skaitā arī no dokumentu iesniegšanas IMO par konkrētajiem jautājumiem. Kopējas nostājas esamības gadījumā dalībvalstīm ir tiesības izteikties IMO, tikai paužot Savienības nostāju minētajā jautājumā, kā arī lai sniegtu papildu informāciju kopējās ES nostājas atbalstam.

Procedūru pārkāpums no ES dalībvalsts puses

Kaut arī iepriekš aprakstītajām procedūrām nav juridiski saistoša rakstura, tomēr to neievērošana no dalībvalsts puses rada iespēju Komisijai dalībvalsts rīcību apstrīdēt tiesā. Viens no šādiem piemēriem ir iepriekš minētais 2009. gada 12. februāra Tiesas spriedums lietā C-45/07 "Eiropas Kopienu Komisija pret Grieķijas Republiku". Lietas pamatā bija Grieķijas Republikas 2005. gada 18. martā iesniegtais priekšlikums IMO Kuģošanas drošības komitejai, kurā tā aicināja minēto komiteju izskatīt jautājumu par attiecīgu piemērotu līdzekļu pieņemšanu, lai palīdzētu 1974. gada Starptautiskās konvencijas par cilvēku dzīvības aizsardzību uz jūras (turpmāk – SOLAS konvencija) līgumslēdzējām valstīm pārbaudīt kuģu un ostu iekārtu atbilstību šīs konvencijas pielikuma XI-2. nodaļas un Starptautiskā kuģu un ostu iekārtu aizsardzības kodeksa (turpmāk – ISPS kodekss) prasībām. Komisija norādīja, ka kopš Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 31. marta Regulas (EK) Nr. 725/2004 par kuģu un ostas iekārtu drošības pastiprināšanu pieņemšanas, kas Kopienu tiesībās integrē kā SOLAS konvencijas pielikuma XI-2. nodaļu, tā arī ISPS kodeksu, Kopienai ir ekskluzīva kompetence uzņemties starptautiskos pienākumus jomā, uz ko attiecas šī regula. Pēc Komisijas domām, no minētā izriet, ka tikai Kopienas kompetencē ir nodrošināt šīs jomas normu pareizu piemērošanu Kopienas līmenī un apspriest ar citām IMO dalībvalstīm to pareizu īstenošanu un tālāku pilnveidošanu. Līdz ar to dalībvalstis vairs nav pilnvarotas iesniegt IMO valsts pozīcijas par jautājumiem, kas ir Kopienas ekskluzīvajā kompetencē,

¹⁴ Procedural framework for the adoption of Community or common positions for IMO related issues and rules governing their expression in the IMO, Article 5. Pieejams: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/sek/2005/sek-2005-0449-en.pdf> [aplūkots 14.03.2014.].

izņemot gadījumu, ja pēdējā tām skaidri piešķir šādu pilnvarojumu.¹⁵ Tiesa minētajā lietā nosprieda, ka Grieķijas Republika, iesniedzot IMO savu priekšlikumu, nav izpildījusi lojālas sadarbības pienākumu (bijušais EKL 10. pants), LESD 91. pantā (bijušais EKL 71. pants) un LESD 100. panta otrajā daļā (bijušais EKL 80. pants) paredzētos pienākumus.

Lojālas sadarbības pienākuma principa pārkāpums no dalībvalsts puses tika konstatēts arī lietā C-246/07 "Eiropas Komisija pret Zviedrijas Karalisti".¹⁶ Konkrētajā lietā Tiesa, pamatojoties uz jau iepriekš taisītajiem spriedumiem, definē, ka lojālas sadarbības pienākums ir piemērojams vispārīgi un nav atkarīgs nedz no attiecīgās Kopienas kompetences ekskluzīvā rakstura, nedz arī no iespējamām dalībvalstu tiesībām uzņemties saistības pret trešajām valstīm, un, ja šķiet, ka nolīguma vai konvencijas joma daļēji ietilpst Kopienas kompetencē un daļēji – dalībvalstu kompetencē, ir jānodrošina cieša sadarbība starp šīm dalībvalstīm un Kopienas iestādēm gan sarunu procesā un līguma noslēgšanā, gan uzņemto saistību izpildē. Šāds sadarbības pienākums izriet no vienotas Kopienas starptautiskās pārstāvības prasības.¹⁷ Minētajā lietā Tiesa nosprieda, ka, vienpusēji ierosinot daudzpusējā nolīgumā par videi kaitīgām vielām, kura puses ir gan Zviedrija, gan Eiropas Kopiena, iekļaut jaunu vielu, pirms par šo jautājumu tika pieņemts Eiropas Kopienas lēmums, Zviedrija nav izpildījusi lojālas sadarbības pienākumu. Raksta autore ieskatā, vērā ņemami ir arī citu Zviedrijas Karalistes pusē konkrētajā lietā iestājušos valstu izteiktie viedokļi attiecībā uz lojālas sadarbības principa piemērošanu. Kā to norādīja Nīderlandes Karaliste, lojālas sadarbības principa piemērošana nevar radīt situāciju, ka dalībvalstis nekādos apstākļos nevar vienpusēji veikt darbības vides jomā ārpus Kopienas, lai gan šī kompetence tām ir tieši atzīta... Dānijas Karaliste norādīja, ka lojālas sadarbības principam praksē nav jākļūst par kompetenču nodošanas principu un tas nedrīkst atņemt dalībvalstīm tām piešķirtās kompetences. Kā norādīja Apvienotā Karaliste, tas nozīmētu, ka Kopienai faktiski tiktu piešķirta ekskluzīva ārējā kompetence tādos apstākļos, kad šāda kompetence nepastāv.¹⁸ Ģenerālvokāta secinājumos par konkrēto lietu cita starpā lasām, ka "Kopienai var rasties grūtības, tomēr tās nav pārmērīgas. Jāatceras, ka šīs grūtības ir jālīdzsvaro ar dalībvalstu juridiskajām tiesībām un to pilnvaru aizsardzību. Lojālas sadarbības princips attiecas arī uz Kopienas iestāžu rīcību attiecībā uz dalībvalstīm".¹⁹

Padomes lēmums un tā juridiskais pamatojums

Kā jau raksta sākumā autore minēja, pirmais dokuments, kas ir pieņemts saistībā ar ES kopējas nostājas paušanu IMO, ir Padomes lēmums, kas pieņemts, ņemot vērā Komisijas priekšlikumu, jo, tā kā ES nav ne IMO locekle, ne attiecīgo konvenciju un protokolu Līgumslēdzēja puse, Padomei jāpilnvaro dalībvalstis dot

¹⁵ Sk.: Eiropas Savienības (bij. Kopienas) Tiesas 2009. gada 12. februāra spriedums lietā C-45/07. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=78181&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=154160> [aplūkots 14.03.2014.].

¹⁶ Sk.: Eiropas Savienības Tiesas 2010. gada 20. aprīļa spriedums lietā C-246/07. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CJ0246:LV:PDF> [aplūkots 14.03.2014.].

¹⁷ Turpat, 71. un 73. punkts.

¹⁸ Turpat, 65. punkts.

¹⁹ Ģenerālvokāta M. Pojareša Maduru (*M. Pojares Maduro*) secinājumi, sniegti 2009. gada 1. oktobrī. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CC0246:LV:HTML> [aplūkots 14.03.2014.].

savu piekrišanu Savienības interesēs atzīt lēmumā minēto konvenciju un protokolu grozījumus par saistošiem.²⁰ Padomes lēmums tika pieņemts par Savienības nostāju IMO 28. Asamblejā un juridiski pamatots ar LESD 100. panta 2. punktu saistībā ar 218. panta 9. punktu. Aplūkojot LESD 218. panta atrašanās vietu LESD, redzam, ka tas ir iekļauts LESD V sadaļā, kas reglamentē starptautisko nolīgumu slēgšanu starp ES un trešajām valstīm vai starptautiskām organizācijām, nosakot, ka ES noslēgtie nolīgumi ir saistoši Savienības iestādēm un tās dalībvalstīm. Savukārt minētā panta 9. punkts nosaka kārtību, kādā Padome pieņem lēmumu, ar ko pārtrauc kāda nolīguma piemērošanu, kā arī nosaka nostāju, kas ES vārdā jāapstiprina kādā ar nolīgumu izveidotā struktūrā, ja šāda struktūra ir tiesīga pieņemt lēmumus ar juridiskām sekām. Tā kā ES nav IMO dalībvalsts, tad, autore ieskatā, pamatota ir Vācijas Federatīvās Republikas 2012. gada 28. augustā celtā prasība pret ES Padomi,²¹ kurā Vācijas Federatīvā Republika apstrīd Padomes 2012. gada 18. jūnija lēmumu “Par nostāju, kas Eiropas Savienības vārdā ir jāieņem attiecībā uz noteiktām rezolūcijām, par kurām ir jānotiek balsošanai Starptautiskās vīnogulāju un vīna organizācijas (SVO) ietvaros”. Vācijas Federatīvās Republikas valdība uzskata, ka šajā lēmumā par procesuālu juridisko pamatu ir kļūdaini noteikts LESD 218. panta 9. punkts, jo minētais punkts attiecoties tikai uz Savienības nostāju komitejās, kas ir izveidotas atbilstoši starptautiskajiem nolīgumiem, kuru dalībniece ir Savienība. Turpretī LESD 218. panta 9. punkts neesot piemērojams saistībā ar dalībvalstu pārstāvību starptautiskās organizācijās, kurās piedalās tikai pašas dalībvalstis, parakstot starptautiskus līgumus.²²

ES koordinācija IMO

Kā izriet no iepriekš aplūkotās ES Tiesas prakses, Komisijas izstrādātajiem darba dokumentiem un Padomes lēmuma, ES politika vērsta uz tālāku koordinācijas mehānisma procesa stiprināšanu un attīstīšanu. Dalībvalstīm nav juridiski iespējams rīkoties ārēji gadījumos, ja tiek skarta ekskluzīva Savienības kompetence, pat ja lēmumu kopumā var uzskatīt par tādu, kurā ES un tās dalībvalstīm ir kopīga kompetence. Līdz ar to gadījumos, kad daļa no lēmuma, kas jāpieņem IMO, var ietekmēt Savienības noteikumus vai mainīt to darbības jomu un šo daļu nav iespējams atdalīt no pārējā lēmuma, dalībvalstīm nav tiesību rīkoties, ja nav formulēta ES nostāja. Paralēlas kompetences jomās ES un tās dalībvalstīm ir juridisks pienākums izmantot visus nepieciešamos līdzekļus, lai formulētu kopēju nostāju. Ja dalībvalsts plāno rīkoties neatkarīgi vai kolektīvi, tai ir pienākums informēt Komisiju un visā procedūras laikā konsultēties un sadarboties ar to. Kaut arī kopīgās kompetences jomā dalībvalstīm ne vienmēr ir pienākums atturēties no starptautiskas rīcības, tomēr tas nenozīmē, ka kopīgās kompetences jomā jebkāda vienpusēja dalībvalstu rīcība, kas ir veikta, ja nav formulēta Savienības nostāja, nebūtu saistīta ar iespēju, ka to apstrīd Tiesā.

²⁰ 2013/268/ES: Padomes Lēmums (2013. gada 13. maijs) par nostāju, kas Eiropas Savienības vārdā jāieņem Starptautiskajā Jūrniecības organizācijā (SJO) attiecībā uz dažu kodeksu pieņemšanu un attiecīgajiem grozījumiem dažās konvencijās un protokolos.

²¹ Lieta C-399/12. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:343:0009:0009:LV:PDF> [aplūkots 14.03.2014.].

²² Tiesas spriedums prognozējams 2014. gadā.

Secinājumi un priekšlikumi

ES politika attiecībā uz savu pozīciju stiprināšanu IMO un dalībvalstu pozīciju koordināciju kopējas ES nostājas formulēšanai liecina par esošo koordinācijas procedūru birokratizāciju, attiecinot tās ne tikai uz ES ekskluzīvās, bet arī uz kopējās kompetences jautājumiem. Minētās politikas īstenošana vērsta uz IMO dalībvalstu vārda brīvības un nacionālo interešu pārstāvības ierobežošanu IMO.

Stingrās koordinācijas procedūras pamatojumam izmantotais lojālas sadarbības princips tiek pārāk plaši interpretēts ES interesēs, aizmirstot to, ka šis princips uzliek pienākumus arī ES tās attiecībās ar dalībvalstīm.

Izmantojot tiesību normu sistēmiskās interpretācijas metodi, secināms, ka juridiski nekorekti un kļūdaini ir Padomes lēmumu par nostāju, kas ES vārdā dalībvalstīm jāieņem IMO, pamatot ar LESD 218. panta 9. punktu.

Latvijai kā vienai no mazākajām ES dalībvalstīm (ES Padomē 4 balsis no 352; Eiropas Parlamentā 9 vietas) savu interešu aizstāvībai nepieciešams argumentēti un aktīvi paust savu nostāju ekspertu darba grupu sanāksmēs, meklēt sabiedrotos stiprākajās IMO dalībvalstīs, kuru nostāja ir līdzīga, veidot neoficiālos kontaktus ar citu dalībvalstu ekspertiem, rakstiski izplatīt savu viedokli pārējām dalībvalstīm, meklējot atbalstu tajās.

Izmantotā literatūra un juridiskie akti

Grāmatas

1. Borchardt K. D. The ABC of European Union law. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
2. Frank V. The European Community and marine environmental protection in the international law of the sea. Implementing global obligations at the regional level. Martinus Nijhoff Publishers, 2007.

Raksti internetā

1. Latvijas un ANO sistēmas sadarbības organizācijas. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/lv/ano/Latvija-ANO/sadarbiba>
2. Member States, IGOs and NGOs. Pieejams: <http://www.imo.org/About/Membership/Pages/Default.aspx>
3. List of IMO conventions. Pieejams: <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Default.aspx>
4. Declaration made pursuant to article 5 (1) of Annex IX to the Convention and to article 4 (4) of the Agreement. Pieejams: [http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#European Community Upon signature](http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#European%20Community%20Upon%20signature)
5. Procedural framework for the adoption of Community or common positions for IMO related issues and rules governing their expression in the IMO. Pieejams: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/sek/2005/sek-2005-0449-en.pdf>

Normatīvie akti

1. Convention on the International Maritime Organization (IMO). Pieejams: http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/14/14-01/imo_consolidated.xml

2. Līgums par Eiropas Savienības darbību (Konsolidētā versija 2012): ES tiesību akts. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2012., C326, 55. sēj.
3. Līgums par Eiropas Savienību: ES tiesību akts. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 30.03.2010., C83, 53. sēj.
4. 2013/268/ES: Padomes Lēmums (2013. gada 13. maijs) par nostāju, kas Eiropas Savienības vārdā jāieņem Starptautiskajā Jūrniecības organizācijā (SJO) attiecībā uz dažu kodeksu pieņemšanu un attiecīgajiem grozījumiem dažās konvencijās un protokolos. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=729188:cs&lang=lv&list=729188:cs,&pos=1&page=1&nbl=1&pgs=10&hwords=&checktexte=checkbox&visu=#texte>

Juridiskās prakses materiāli

1. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas 2009. gada 12. februāra spriedums lietā C-45/07. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=78181&pageI ndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=154160>
2. Eiropas Savienības Tiesas 2010. gada 20. aprīļa spriedums lietā C-246/07. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CJ0246:LV:PDF>
3. 2012. gada 28. augusta lieta C-399/12 Vācijas Federatīvā Republika / Eiropas Savienības Padome. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:343:0009:0009:LV:PDF>

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Baznīcas ielā 5, Rīgā, LV-1010
Tālr. 67034535

Iespiests SIA "Latgales druka"
Baznīcas ielā 28, Rēzeknē, LV-4601
Tālr.: 64607176, fakss: 64625938